This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Slav 9019.6(9-13)

Bought with the income of
THE
SUSAN A. E. MORSE FUND
Established by
WILLIAM INGLIS MORSE
In Memory of his Wife

Harvard College Library

Knezova Knjižnica

Zbirka

zabavnih in poučnih spisov

Izdaja

Slovenska Matica

IX. zvezek

Uredil

Fr. Levec

V Ljubljani 1902

Tisk „Narodne tiskarne"

nt. Knezova knjižnica

Zbirka
zabavnih in poučnih spisov

Izdaja
Slovenska Matica

IX. zvezek

Uredil
Fr. Levec

V Ljubljani 1902

Tisk „Narodne tiskarne“

Slav 9019.6 (9-13)

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
AUG 28 1959

Kazalo.

Ivan Cankar: Na klancu. Stran:

I. Za vozom . . . . 1— 18
II. Fanny . . . . 19— 39
III. Kako se je Francka omožila . . . . . 40— 61
IV. Izgnanci . . . . 62— 85
V. Vzbrstela je mladika . . . . 86—103
VI. Študent Lojze . . . . 104—126
VII. Vračajo se izgnanci . . . . 127—148
VIII. Klanec siromakov . . . . 149—164

Na klancu.

Spisal Ivan Cankar.

I.

Za vozom.

Francka ni zaspala dolgo v noč. Vse je bilo že tiho, nič se ni zgenilo v temi in skoro jo je bilo strah. Samo poredkoma je segel rezek glas iz noči — zaukal je fant na vasi, zapel je pesem, šel je zmerom dalje po klancu navzdol in pesem je umolknila, potopila se je v noč. Zalajal je pes pri štacunarju — začul je bil bogvekaj, šuštenje kostanja v bližini, praskanje miši v prodajalnici, fantovo pesem iz daljave, in vzdignil je glavo ter zavil z zategnjenim, cvilečim glasom, zacvilil še enkrat že v poluspanju in legel na plahto in zadremal . . .

Odeta je bila Francka samo z rjuho, pa ji je bilo vroče in pot ji je tekel od čela dol po licih in je močil blazino. V sobi je bilo temà in vzduh je bil težak in vroč: zdelo se ji je, da bi se izhladilo, če bi odgrnila zeleno zagrinjalo pred oknom in bi zasijala mehka svetloba ponočnega neba. Iz teme je prihajalo enako-rno, trudno sopenje matere in sestre, ki sta spali na stelji in tiktakanje velike stenske ure se je časih koma oglasilo, udušilo z brenčečim zvokom vse druge sove ter se nato zopet izgubilo, kakor da bi se bila ustavila.

Zadremala je že skoro, ali zgodilo se ji je, kakor d bi polagoma drsala navzdol, kakor da bi se skrinja nagibala, nagibala . . . in prestrašila se je in se je prebudila. Prihajale so ji na misel vesele in čudne reči, motalo se je okoli skrinje vse polno lepih spominov in vse polno lepega pričakovanja — kakor živi obrazi, smehljajoči, ljudje prijazni in nedeljsko oblečeni.

Poslušala je, kako sta sopli naporno mati in sestra in nekaj ji je zatrepetalo v srcu, čutila je, da ljubi premalo mater in sestro in da je to greh. Spali sta mirno, lepo božje spanje, oči zatisnjene, ustnice malo odprte, lica vroča — in ko bi bila luč, bi Francka vstala in bi stopila po prstih k postelji in bi se sklonila nad njima in solze bi ji prišle v oči.

Solze so ji prišle v oči in zazdihnila je globoko . . . Časih, kadar jo je mati tepla in kadar je zakričala nad njo, ker je bila trudna in je sedla na skrinjo, bi zavpila in zajokala od žalosti. Udarila bi sestro, ker je bila rdeča in sita in je posedala ves dan in je tožila Francko pri materi. Udarila bi jo in bi jo pehnila, da bi se zadela z glavo ob prag . . . Ali zdaj, v tej tihi noči bi vstala in bi stopila k postelji in bi prosila odpuščanja mater in sestro. Ljubeznive in vesele besede, izrečene bogvekdaj, so ji prišle na misel; materin obraz, ves prijazen in mehak, kakor je bil bogvekdaj, je stopil zdaj prednjo in Francki se je srce stisnilo od ljubezni.

Drugače je zvečer jokala na tihem in je zaspala v ihtenju. Posebno v nedeljo, ker jo je bilo sram, da je imela staro obleko, narejeno iz materinega krila, zamazano, zakrpano, tako da so se ji smejali. Šla je k zgodnji maši, hitro je hodila, s povešeno glavo, v roki velik molitvenik, ki je bil tudi že ves obdrgnjen. Mati in Nežka pa sta šli dopoldne k veliki maši na Breg, v lepo farno cerkev uro daleč od vasi. In Nežka je imela rdečerožasto krilo in novo ruto na glavi in v roki molitvenik z belimi koščenimi platnicami. Molitvenik je bil Franckin, dobila ga je bila od gospoda, ker je znala moliti, ali Nežka ga je jemala k maši. Nežka je bila majhna in debela in rdeča in je zmerom jokala, in mati ji je dajala sladkih reči; poznalo se ji je okoli ustnic, kadar je prišla opoldne od maše, ko je bila Francka že vsa trudna in zamazana od pospravljanja in od kuhe. In še tiste stare obleke ni smela imeti ves dan; precej se je preoblekla, ko je prišla od maše in je hodila raztrgana okoli; Nežka pa je posedala gosposko v rdečerožastem krilu in je šla lehko na cesto, na vas k sosedom; če je rekla mati: „Preobleci se no, Nežka!“ se še zmenila ni in če je Francka nato zaklicala: „Kaj pa so rekli mati?“ se je materi zamerilo: „Kdo pa je tebe kaj prašal?“ — Tako je bilo življenje žalostno in če se je Francka jokala, ni rekla mati: „Nikar ne jokaj, Francka!“ — Francka bi se takoj zasmejala — temveč jezno je pogledala in je zavpila, da se je Francka stresla: „Zakaj pa se cmeriš? Poglej no ihto!“

Hipoma se je domislila tistega dne, ko je jokala do pozne noči, tako da so jo oči bolele in da jo je rezalo v grlu. Mati je bila prišla s poti, ves dan je bila z doma. In nedelja je bila, lepo je bilo zunaj, še malo svetlo — prijazno večerno solnce je sijalo tam daleč na hribu — in Francka in Nežka sta sedeli pred hišo in sta čakali mater. Mati je prišla, culo je nosila pod pazduho, čevlji so bili vsi oprašeni. Dela je culo na mizo in miza je bila precej vsa bela in nedeljska. Francka in Nežka sta gledali, Francki je utripalo srce; šla je v kuhinjo, da bi prinesla večerjo in rene so ji padale iz rok, ko je napravljala. Mati je bila odvezala culo — na mizi je ležala svetla rdeča židana ruta in Francki so se vsesale vanjo nemirne in poželjive oči. „Na, Nežka!“ in mati je dala Nežki židano ruto, svetlo rdečo židano ruto, ki je šumela, če jo je človek vzel v roko in ki je bila tako gladka in težka. „Na, Francka, to je pa tvoje!“ in Francki je dala mati zelen barhantast predpasnik, ki je bil tak, kakor jih imajo v delavnik vsi ljudje na svetu. Francko je stisnilo v grlu in roke so se ji tresle, ko je nesla skledo na mizo. Tudi piškotov je mati prinesla in ko je hotela Francka zagrizniti, jo je nenadoma zabolelo v prsih in po vsem telesu in se je stresla in je zajokala naglas in je jokala do zne noči.

Domislila se je tistega dne in že se je bolečina lagoma dvigala iz prsi in glas, pol dolg zdih in pol enje, se je že skoro vil iz grla. Ali kakor da se je oma zasvetilo, kakor da se je veselo zasmejalo v bližini, prav ob njeni postelji, ter jo pogladilo po licih s prijazno roko. Vse prelepo pričakovanje čisto novega življenja, velike neznane sreče se je vrnilo v njeno srce, in solze, ki so jo bile komaj zaskelele v očeh, so se pomešale s sladkimi solzami hvaležnosti in upanja. Zazdihnila je, obrnila se je v postelji ter se odela do ust, da bi mislila prijetno o lepoti prihodnjega dne, ki je bil že tako blizu — morda še samo šest ur, šest ali sedem, in če zatisne oči in zaspi, bodo minile te ure kakor da bi trenil; zbudila se bo in solnce bo sijalo in sedla bo gosposko na voz in — hí-i! — po široki beli cesti, mimo hiš, mimo travnikov . . . hí-i! . . . in hiše lete mimo, ljudje stoje na pragu . . . že zvone tam od daleč zvonovi . . . že se dobro sliši tisti veliki zvon, ki buči, kakor da bi grmelo za gorami . . . hí-i! . . . po klancu navzgor, na romarsko Goro . . . mimo romaric in romarjev, ki imajo vse zaprašene nedeljske obleke in pojo z žalostnim glasom . . . in tam na Gori . . . tam velika cerkev, trikrat večja nego farna cerkev sv. Pavla na Bregu . . . tam beli šatori . . . tam same medene reči, sam pšenični kruh, same potice . . . in rdeči trakovi . . . tam židane rute, svetle rdeče židane rute . . . hí-i! . . .

Francka je zaspala in v spanju je časih zaihtela, časih se je zasmejala; v sanjah se je smejala veselo in glasno, ali v zadehli sobi, v mirni noči je bil njen smeh podoben stokanju bolnega človeka. Njeno telo, suho telesce je bilo skrčeno, da so bila kolena čisto blizu obraza . . .

Prišel je bil zvečer mimo hiše sosed Kovač, kmet, ki je imel hišo in vòz in konje, in ko je tako govoril z materjo, je dejal: „Saj se lehko pelje z nami; deset nas bo, pa se lehko še en otrok obesi na voz.“ To je bilo na binkoštne nedelje večer in v ponedeljek, na praznik, so romali ljudje trumoma na Goro; veliki kmečki vozovi, natlačeno polni, so drdrali na vse zgodaj, ko se je komaj danilo, po vasi navzdol. Francka še ni bila nikoli na Gori, ali letos se je napravljala; vse leto je mislila na to čudovito pot: tukaj je bilo vse umazano in temno in žalosti polno. Gora pa se je svetila tam v nebeški lepoti. Nove obleke ni imela za Binkošti;

tisto lansko je popravila in očedila, tako da je bila skoro lepa, posebno od daleč. In mislila je da pojde peš — če bi bila Gora na onem koncu sveta, bi se Francka napravila na vse zgodaj ter bi romala. No, zdaj je prišel Kovač tako mimo in je rekel, kakor da bi nič ne bilo: „Saj se obesi lehko na voz!“ In Kovač je imel lep voz in lepe konje — drdralo je po cesti, švignilo mimo in izginilo, komaj da so se čuli veseli glasovi z voza . . . Vse bo švigalo mimo kakor v sanjah, vas, kozelci za vasjo, dolge lehe — in potem nov svet, novo življenje, romarska Gora in svetlo solnce in velika maša . . .

Odprla je oči, zravnala se zaspano, ali hipoma se je domislila in je skočila s postelje. Mati je bila odgrnila okno in v izbo je sijala medla svetloba. Na vzhodu se je belilo; solnce še ni izšlo, ali mlečna belina je žoltela in robovi dolgih ozkih oblakov so se zlatili. Vas pa je bila še vsa v senci, dasi je ležala precej visoko na obronku nizkega holma, ki se je dvigal iz doline; hribovje na vzhodni strani doline je bilo višje in tako se je svetilo komaj jabolko na zvoniku podružnice.

Na vasi je bilo že vse živo. Ljudje so hodili mimo po grapavem, razvoženem klancu, časih trumoma, moški in ženske, vsi nedeljsko oblečeni, veseli in glasni. Tudi posamez so prihajali mimo celó stare ženice, ki so hodile z drobnimi urnimi koraki kakor kokoši. Skoro vsi so nosili s sabo majhne cule navadno na palici preko rame, tako da so bingljale na hrbtu.

Francka je slišala vesele glasove s ceste težke korake in hreščanje kamenja na klancu; že je ropotal od daleč prvi voz in Francka se je zdrznila in je pogledala iz hiše, še ne počesana in bosa; voz ni bil Kovačev. Mati je kuhala zajtrk sama; stopala je po kuhinji v umazanem spodnjem krilu, predevala lonce in godrnjala; naposled je mleko prekipelo, ko je bila stopila na prag, da bi pogledala po klancu dol; mati je bila vsa jezna in je govorila takó naglas, da se je Nežka v hiši prebudila in je začela jokati, kakor vsako jutro. Francka je hitela v kuhinjo, da bi videla, kaj se je pripetilo, nató je šla v hišo, da bi tolažila Nežko, ali Nežka je jokala še bolj, ko je videla, da se napravlja Francka na božjo pot. Nebo se je že rdečilo, zmerom više je segala jutranja svetloba, solnčni žarki so se že igrali na strehi županove hiše. Francka je bila vsa nemirna, srce ji je utripalo od sreče in obenem od straha, da bi zamudila voz. Obuvala se je in zavezavala je čižme tako dolgo kakor nikoli, ker je hitela in se trakovi niso hoteli vbadati. Lica so ji gorela in dihala je hitro. Tudi Nežka se je polagoma vzdignila v postelji; sedela je v sami srajci in je ihtela še zmerom; od potú, ki ji je bil lil ponoči po obrazu, so se ji lica svetila in iz oči je kanila časih debela solza. Brisala se je z roko po obrazu in je zmerjala Francko. Mati je prinesla na mizo tri majhne sajaste lonce; zadišalo je iz kuhinje po prekipelem mleku, ki se je bilo razlilo po ognjišču in ta duh se je mešal prijetno z duhom še vrele kave. Mati je nalivala v velike sklenice; sebi je nalila kave iz posebnega lonca, sedla je na skrinjo ter drobila bel kruh v sklenico, ki jo je tiščala med koleni. Kadar je nesla žlico v usta, je pogledala na Francko. Nežka je zajtrkavala v postelji in si je polila s kavo ves obraz.

„Če misliš, pojdi!“ je rekla mati, ko je Francka hitela, da bi popila vročo kavo. Počesala se je bila že in umila in samo jopo je bilo še treba obleči. Od daleč se je nekaj oglasilo, drdralo je po klancu navzdol, zmerom bliže in zmerom glasneje. Francka je nagnila sklenico in par kapelj rumene kave ji je padlo na srajco. Voz je bil prišel izza ogla že je bil skoro pred hišo. Francka ni pogledala na klanec, toda vedela je, da prihaja Kovačev voz. Oblačila si je jopo, ali podloga se je bila razparala in roka ni mogla skozi rokav. Francka je zajokala.

„Torej hiti, otrok neumni! Ne vekaj!“ Mati je sedela še zmerom na skrinji, sklenico med koleni, in je gledala, kako se je Francka oblačila. Nežka je sedela na robu postelje, poihtevala je in nosila v usta velike kose v kavi namočenega kruha.

Voz je šel počasi mimo hiše, voznik se je nagnil malo v stran in je zaklical s sirovim glasom: „Kje pa ste? Ne bomo čakali!“ Francka je tekala po izbi, Bog vedi kaj je iskala. V robec je zavila velik kos kruha, molitvenik s koščenim platnicami je držala v roki, tudi ruto je že imela na glavi, nerodno zavezano in preveliko zanjo, tako da se je glava nekako skrila v njej. Mati je položila desetico na mizo in je dejala: „Pametno rabi denar in ne zapravljaj!“ Francka je spravila desetico in sredi nemira in hlastanja jo je izpreletelo sladko: samo o Veliki noči in o Božiču je imela v roki bakren krajcar in je hodila z njim celo dolgo uro med šatori pred cerkvijo. Ko se je še ozrla med vratmi na mater in sestro, je bil njen pogled poln hvaležnosti in ljubezni.

Voz se je pomikal počasi mimo, nekdo je zaklical: „No, vozi!“ in zdrdral je po klancu navzdol. Francka se je prestrašila, da ji je zamrgolelo po obrazu, a nato je pritisnila kruh in molitvenik tesno k sebi, sklonila glavo ter tekla za vozom po hreščečem kamenju. Ženska se je okrenila na vozu: „Kaj pa tečeš? Saj bomo čakali pri malinu!“ Francka se je spoteknila ob velik kamen, kmalu bi bila padla in postala je ter se oddehnila. Mislila je že, da ji uide voz izpred oči, po klancu, po dolini, za hrib, in strah ji je bil stisnil srce. Ruta se ji je bila nagnila za vrat, v lica ji je bilo vroče in pod pazduho je čutila mokroto. „Pri malinu bodo čakali,“ je slišala z voza in šla je počasneje z drobnimi koraki, sklonjenim životom; na hoji se ji je poznalo, da je nastopila romarsko pot. Gledala je za vozom in če je za hip izginil za oglom, je pospešila korake.

Solnce se je že skoro vzdignilo do vrh hriba, nebo je bilo vse rdeče in zgornje hiše na holmu so se svetile v nedeljski beloti. V dolini spodaj pa so še ležale sence in vrbe, ki so stale na obeh straneh ob potoku, so trepetale v rosi. Voz je drdral zmerom hitreje po ovinkih v dolino in tudi Francka je hitela. Tam daleč na desni, v kotu doline, je stal ob vodi malin, skrit za visokim drevjem. Lepa bela cesta je držala do njega v ravni črti; voz je že zavil nanjo; ker je bila pot gladka in trda, se je pomikal še hitreje in Francka se je spustila v tek.

V dolini je bilo hladno in tiho; temnozelena voda potoka je bila mirna kakor ribnik; samo od daleč se je začulo časih zamolklo šuštenje; tam je tekel potok preko belega kamenja, ob razritem bregu, napravil si je spodaj okroglo, globoko kotanjo, iz katere se je odtekal trudno in pokojno v dolino. Ob poti se je dvigal tupatam visok jagned; vršički so se časih nalahko zazibali v vetru in listje je trepetalo enakomerno.

Ko je Francka opazila, kako je bila razdalja med njo in med vozom zmerom večja, jo je obšel iznova strah, da bi pozabili nanjo in bi jo pustili zadaj. Noge so ji bile že težke in dihala je hitro in naporno; na levi nogi jo je žulil čevelj in peklo jo je, kakor da bi stopala po žerjavici. Malin ni bil več daleč; koncu ceste se je videla gruča dreves, voda je šumela glasneje. Francka je videla, kako je zavil voz počasi na levo, slišala je, kako je ropotal zamolklo preko mosta ter se ustavil na oni strani, kjer se je svetil novopobeljen zid. Tekla je in merila z očmi pot ki je bila pred njo zmerom enako dolga; zdelo se ji je, da premika noge kakor v sanjah in se ne more geniti z mesta. Grlo se ji je začelo stiskati in jokala je, — toda brez solza, tiho in skoro mirno, kakor da bi tekel zraven nje nekdo drugi in bi zamolklo in pritajeno jokal, ona pa da bi samo poslušala. Dvoje ljudi je prišlo iz malina, mož in ženska; kobacala sta se počasi in nerodno na voz drugi so vstajali in premikali deske, ki so bile položene preko rdečepobarvanih lestvic. Naposled je skočil na voz tudi voznik, zavihtel bič, zaklical je in konja sta potegnila. Nihče se ni ozrl; govorili so med sabo in so se smejali in se niso spomnili nje.

Francka je zakričala; krik je prišel sam in nenadno iz prsi, nezavedno. Skočila je preko ceste na drugo stran, kakor da bi bilo tam bliže. Sklonila se je še bolj, odprla je usta in je tekla. Čižmi so se ji bili odvezali in so peketali kakor coklje. Že je prišla do mostu, do malina. Tam pa se je cesta spet dvignila in spet je bila grapava in kamenita; vili so se navzgor še bolj strmi klanci nego na drugi strani. Hrib je bil poraščen z redkim bukovjem; gladkokožne krevljaste veje so segale časih preko ceste.

Konja sta bila krepka in spočita in voz je drdral zmerom enako, dasi je šlo navzgor. Po posebno strmih ovinkih sta stopala konja korakoma in grivasti glavi sta kimali. Kadar je Francka opazila, da se pomika voz nalahko, je skočila, kakor da bi jih hotela dohiteti z enim samim korakom; toda život se je spenjal naprej, noge pa so ostajale zadaj in so bile težke in nerodne. Časih se ji je zdelo, da se je nekdo ozrl in pred motnimi očmi je nekdo pokimal in je zamahnil z roko in voz se je ustavil. Ali kakor je tekla, je tekel tudi voz; ni se bil ustavil in nihče ni bil zamahnil z roko.

Francka je začela klicati, toda glas je bil šibak in hripav in ker je voz ropotal, je pač niso mogli slišati. Noge so se premikale zmerom počasneje in koraki so bili zmerom manjši. Časih se ji je celo zdelo, da se pomika nazaj, da ji uhaja pot izpod nog, kakor da bi hodila po vodi s tokom in bi valovi pod njenimi nogami hiteli pred njo v daljavo.

„Čakajte! Čakajte!“

Kamenje jo je oviralo in tako je poskakovala s te strani ceste na drugo, ali pot je bila povsod razrita in posuta z velikim ostrim kamenjem in voz je bil zmerom enako daleč. Kadar je zavil za drevje, jo je izpreletel mraz in obšlo jo je, da ga ne ugleda nikoli več in da izgine po hribu navzdol za zmerom. Domislila se je, da bi presekala ovinke in da bi tekla naravnost skozi gozd po bližnjicah. Skočila je preko jarka, na travo. Ali komaj je tekla deset korakov, jo je zgrabil strah, da bi izgrešila pot in da bi se izgubila; vrnila se je na cesto in dolga robida jo je oprasnila po licu. Ko je skočila, je stopila na trakove desnega čižma in trakovi so se odtrgali. Francka je postala, zajokala je naglas in je tekla dalje.

Dospeli so že vrh hriba; tam je držala pot po grebenu v dolgi črti, ki se je samo tupatam nekoliko nagnila ali se zbočila, kakor da bi se hotela ogniti skupini starih dreves. Časih se je zasvetilo skozi listje in se je videlo daleč po ravnini, ki se je lesketala v solncu. Najprej je prišel voz po klancu gor; konja sta bila že malo trudna; stopala sta trdo, da se je trl pesek pod kopiti in nagibala sta glavi skoro do tal. Romarji so bili veseli in kričeči ženski glasovi so odmevali po gozdu. Za vozom je prišla Francka, sopla je daleč zadaj; z voza se je videla majhna in drobna, kakor da bi se pomikala po cesti smešno narejena, vsa zaprašena in posvaljkana punca iz cunj. Tudi njen glas je bil tako tenak in slab — kakor da bi je nekdo v svojo zabavo stiskal za prsi in bi cvilila. Tako je teklo za vozom, teklo venomer in jokalo s tistim tánkim, cvilečim glasom. Obrnila se je na vozu debela in nerodna ženska, da bi se popravila na sedežu in ko se je obrnila, je pogledala dol po cesti in je opazila Francko.

„Poglejte, no še zmerom teče za nami tisti otrok, Drmaškina Francka! . . . Hé, deklè, kaj si znorela?“

Francka se je pognala naprej; slišala je, da jo kličejo in da jim je hudo, ker so bili pozabili nanjo. Pognala se je naprej in je tekla hitro in lahko; vsa utrujenost jo je minila in solze so se posušile, kakor da bi jo bil kdo obrisal po licih s hladnim robcem.

Tudi drugi so se obrnili in so gledali; voznik je gnal.

„Glej, pa res še zmerom teče . . . deklè neumno!“

Žirovec, ki je bil vesel človek, je zaklical:

„Sliš, deklè, kaj pa hodiš: stopi gor! . . . Teče kakor pes za vozom; stavim, če bi jo z bičem podil nazaj, da bi spet prišla za nami!“

Druga romarica, suha in gubasta ženska s košaro v naročju, se je usmilila in je zavpila:

„Tak ne bodi neumno, deklè, pa ne teci; kako je neumno!“

Pogledala je jezno in je pljunila z voza.

Pogovori so utihnili; vsi, romarji in romarice, so gledali nazaj na tisto smešno in zaprašeno punco iz cunj, ki se je pomikala za vozom. Voznik je gnal.

Francki se je bilo izprva zazdelo, da se voz ustavlja, da stopajo konji samo še korakoma in da bodo precej zavili malo v stran ter čakali nanjo. Skakala je lahko in veselo preko kamenja, preko blatnih luž, ki so bile ostale izza poslednjega dežja v senci košatih bukev. Ali kmalu je zapazila, da ni razdalja med njo in med vozom še nič manjša in postala je, da bi videla natanko: voz je hitel kakor prej in voznik je sedel skljućen spredaj, v levici je držal vajeti, v desnici bič.

„Čakajte! Čakajte!“

Zakaj ne čakajo, ko so jo videli in so klicali, da naj stopi gor? Nerazumljiva groza jo je obšla in mraz ji je bilo v hrbet, kakor da bi ji pihal hladan veter za vrat in po telesu dol.

„Nečejo čakati!“ jo je izpreletelo hipoma, zgrabilo jo je kakor s trdimi rokami. Vidijo in nečejo čakati; sedé na vozu in gledajo, kako teče za njimi in vpije in joka; pa se smejejo; prijetno sedé, roke uprte ob kolena, glavo malo sklonjeno in se smejejo na tihem, kakor tisti žid v cerkvi, ki sedi ob strani in gleda, kako bičajo Jezusa.

Skočila je čez mlako, levi čižem se je sezul in je odletel v stran, spoteknila se je in je padla. Vstala je hitro, komaj da se je bila doteknila tal in je tekla z eno obuto, drugo boso nogo. V boso nogo ji je bilo hladno in je tekla laže, zato si je sezula še drugi čižem. Toda kmalu je čutila ostri pesek in s prsti se je zadevala ob kamenje tako, da so krvaveli. Žalostna je bila, da bi sedla v travo in umrla. Nič več ni bilo nemirnega strahu in nemirnega upanja — samo velika žalost, ko bi se človek skril kam v temo in bi ne potožil nikomur.

„Nikoli jih ne doidem!“ si je mislila in zazdelo se ji je, da bi jih ne došla nikoli, če bi tekla za njimi do konca sveta in do konca življenja. Ta misel je bila žalostna, ali tako mirna, da se je spominjala na vse druge reči, kakor da bi sedela v kuhinji ali da bi ležala na postelji, ne pa da bi tekla z okrvavelimi nogami za vozom, ki je daleč kakor solnce na nebu. Tako se je spomnila na tisti večer in na svetlo židano ruto, ki je bila razgrnjena po mizi in ki je tako sladko zašumela, če se je človek doteknil z roko. Zazdelo se ji je, da ne doide nikoli voza in nikoli židane rute in da bo zmerom vse tako pusto in žalostno. Če bi tekla do konca sveta in do konca življenja, bi ne dohitela voza ne židane rute, ne maslenega kruha . . . vse veselje pred njo in ona zadaj z okrvavelimi nogami.

Bolelo jo je že telo in zibalo se ji je pred očmi. Mislila je, da bi kar postala in sedla ter se odpočila, li ko je tako mislila, je tekla venomer in je tiščala k rsim čižme in kruh in molitvenik . . .

Kovačev hlapec, plečat in rdeč fant, se je obrnil vozniku:

„No, pa malo počakaj . . . naj se obesi gor otrok . . . kako ti teče!“

Konja sta stopala polagoma, voznik se je malo okrenil in je gledal nazaj.

„Zdaj teci! Dolgo ne bomo čakali!“

Francka je tekla hitro, ali njeni koraki so bili že tako drobni, da ni hodila hitreje od konj, ki sta stopala široko in trdo.

„Teci! Teci!“ so klicali z voza in v Francki sami je klicalo z glasom polnim strahu in bolečine: „Teci, Francka, teci, teci!“ Noge so se omahovale ter se nerodno opletale, zanašalo jo je na to in na ono stran ceste.

„No viž, zdaj pa ne teče! ... Hé, če misliš!“

Francka je sklanjala glavo globoko, kakor truden konj; usta so bila odprta in sopla je naglas, hripavo; oči so gledale, ali videle niso ničesar razen voza, ki se je zibal, kakor da bi se tla majala pod njim.

„Hí-i!“

Planila je, skočila, zadela se je že voza, vzdignila je roke ter se naslonila s komolci, da bi se pognala gor ... Voz se je stresel, švignil je izpred oči, udarila se je s čelom ob rob ter je padla na tla.

Ležala je na kolenih in na obrazu kakor da bi molila; kruh je ležal na pesku, molitvenik je držala v iztegnjeni roki.

Hlapec je skočil z voza in se je sklonil čez Francko.

„Vstani! Ali si se hudo udarila?“

Prijel jo je za rame z debelimi, težkimi rokami in jo vzdignil nalahko. Na njegovem širokem obrazu je bilo nekaj mehkega, skoro otroškega. Vzel jo je v naročje, nato je pobral še kruh in čižme in jo je nesel na voz. Francka je odprla oči, pogledala mu je v obraz in tako sladko ji je bilo, da mu je dela roko okoli vratu. Posadil jo je poleg sebe, zaklical vozniku: „Poženi!“ in voz je zadrdral po ravni cesti med košatim bukovjem ...

Zmerom bolj se je svetilo izza listja; solnce je že prodiralo globoko v gozd, velike svetle lise so se lesketale med sencami na poti in na mahu; časih je stopilo drevje v stran in za trenotek, ko je šinil voz mimo, se je videlo dol po ravnini, kjer so se razprostirali zeleni travniki. Pot se je že nagibala, spustila se je naposled v klanec in kamenje je hreščalo ter se trlo pod zavrtimi kolesi.

Francka je gledala po ravnini z velikimi, veselimi očmi. Zatrepetala je časih in zaihtela, kakor po dolgem jokanju. Nad čelom, kjer se je bila udarila ob voz, se je prikazala siva buška. Gole noge so bile vse oprašene, na prstih se je mešal prah s krvjo. Ruta je ležala okoli vrata in lasje so bili razmršeni. Ali kakor je gledala Francka dol v dolino, se ji je obraz čisto izpremenil, gorel je v zdravi, krepki rdečici, ustnice so bile napete, temno rdeče, kakor pomalane s papirjem, ki je cikorija zavita vanj, oči so sijale mirno v senci dolgih trepalnic in časih so zamežikale od svetlobe, ki je lila z neba zmerom žarneje po vsej božji zemlji.

Kakor da bi bila umrla, ko je ležala na kolenih in na obrazu in ni več slišala in ne videla ničesar in kakor da bi se vozila zdaj proti svetim nebesom nebeškemu veselju nasproti . . .

Romarska Gora se je vzdignila od daleč. Zazvonilo je tam gori z zamolklim zvokom in zazvonilo je tudi naokoli po drugih cerkvah, po vseh holmih in hribih, vmes se je slišal lepi glas velikega zvona farne cerkve sv. Pavla. Ves zrak je bil poln prelepe pesmi, ki je zazvenela časih glasno in mogočno, da so se dvigali glasovi prav gor do solnca in je potem polagoma ugašala, tako da je bila podobna samo še trepetajočemu zdihu.

Voz je dospel na ravnino, na široko, gladko veliko cesto. Ob cesti je stala tupatam hiša — vrata zaklenjena, okna zabita: vse je bilo na Gori. Dohajali so romarji in romarice, prehiteli so bili velik voz, ki je bil ves natlačen, da sta ga komaj vlekla kljusasta konja. Romarji, ki so hodili peš, so zavili kmalu na drugo pot, ki je držala preko močvirja in se je spenjala potem strmo na hrib; in pomikala se je navzgor dolga vrsta, podobna vrsti črnih mravelj.

Na vozu si je bila Francka spet obula čižme. Ob žakljevini, ki je ležala na dnu voza, si je obrisala prah. Popravila si je tudi lase in si je prevezala ruto. Časih je posegla v žep, da bi videla, če ni izgubila desetice. Vsa žalost je bila že daleč zadaj, izginila je tako čisto in brez sledu, kakor so izginile sence, ki so ležale še malo prej po vsej dolini in jih zdaj nikjer več ni bilo.

Samo telo se je še stresalo — kakor se stresa listje v rosi, kadar zasveti zora.

Počasi je vlekel voz po ovinkih. Došel jih je sredi hriba lahek koleselj; sedel je v njem župnik od sv. Pavla. Moški so se odkrili, ženske so pozdravile z zategnjenim glasom, s kakršnim odgovarjajo pri litanijah. Koleselj je švignil mimo in se je kmalu skril za drevje. Od zgoraj je prihajal šum, ki je bil zmerom glasnejši, kakor da bi se bližali slapu. Ves skrivnosten in prazniški je bil ta šum — Francki je bilo, da stopa s sklonjenim životom in pobožno povešenimi očmi v veliko cerkev, kjer buče orglje in je zrak poln dišečega kadila. Izza drevja se je vzdigalo visoko sivo zidovje. V stolpu je zvonilo k deveti maši, ali zvonjenje se je slišalo v bližini nerazločno, kakor da bi prihajalo iz zemlje.

Pred veliko hišo, gostilnico, se je voz ustavil, ženske so stopale počasi dol, ker so jim bile noge odrevenele in hlapec je zavlekel prazen voz na dvorišče. Francka je stala in ni vedela, kam bi se obrnila; od velikega šuma — kakor ob nedeljah pred cerkvijo — in od kričanja ljudi, ki so prihajali v gručah mimo, se ji je vrtilo v glavi; šla je za vozom. Hlapec se je ozrl nanjo in se je zasmejal.

„Le pojdi, te bomo že čakali. Po kosilu pojdemo.“

In ko je šla, je še zaklical:

„Nič se ne boj, te bomo že poiskali!“

Šla je med ljudmi po klancu in je prišla na velik prostor, ki se je razprostiral pred cerkvijo. Cerkev je bila stara in velika, sivo zidovje je kipelo skoro do neba, tako da so bili kostanji, ki so rasli ob zidu, čisto pritlikavi. Velika vrata so bila na stežaj odprta; široke kamenite stopnice so držale do vrat in ljudje so hodili venomer gor in dol. Iz cerkve se je slišal zvonek glas — pridiga je bila. Od oltarja se je svetilo od prižganih sveč in od zlata in srebra, tako da so oči zamežikale, če so pogledale gor. Pred cerkvijo je bilo brez števila belih šatorov in tam so bile naprodaj lepe in drage reči. Francka je tiščala desetico v roki in je hodila v gneči — bilo ji je kakor v sanjah. Pred vsakim šatorom so se trli ljudje in Francka se je komaj prerila, da bi gledala. Prodajavke so kričale venomer, vse so bile debele in rdeče. Ženske so se prepirale, ogledavale svete podobe, svetinje, molke, križce, sveče, in blago za obleke, predpasnike, nogavice, rute . . . Vse je govorilo vprek, glasovi so se križali, spajali, so se dvigali in so pojemali, tako da je bilo vse en sam nerazločen šum. Francko je nosilo, kakor da bi plavala. Zdaj jo je zaneslo čisto blizu cerkve, tja k šatorom, kjer so prodajali sveče, svetinje in molke za pobožne romarice; potem jo je neslo počasi nazaj proti šatorom, kjer so bile nakopičene medene slaščice. Tiščala je desetico v roki ali zdaj ji še ni prišlo na misel, da bi kupovala; gledala je samo in tako ji je bilo, kakor da bi okušala od vsake lepe stvari, ki so jo oči ugledale in kakor da bi bilo vse to pripravljeno zanjo.

Tok jo je nesel spet navzgor, proti cerkvi in opazila je, da stopa že po stopnicah. Od vseh strani so vreli ljudje — zvonilo je k deseti maši, ki jo je daroval župnik od sv. Pavla. Med vratmi so se gnetli, niso mogli naprej; nekateri so še prihajali od devete maše in tako se je časih ves tok pomeknil prav do stopnic, nazaj, potem pa se je pognal siloma spet do vrat. Ljudje so molčali in so rili s komolci. Velika gneča je bila pred kropilnim kamnom. Trikrat se je bila prerila Francka do njega in trikrat jo je zaneslo v stran; iztegala je roko, da bi pomočila prste v blagoslovljeno vodo ter se prekrižala; toda ni se mogla geniti in doteknila se je samo ust z mokrim palcem; do čela ni mogla seči, ker so ji tiščali roko k životu.

Zacingljali so zvončki, orglje so se oglasile na koru, oblak dišečega dima se je vzdignil izpred oltarja.

Francka je stala sredi cerkve, ob klopeh. Polagoma se je spustila na kolena, sklonila je glavo in je odprla molitvenik. Obšlo jo je nekaj neizmerno lepega in sladkeg in zajokala bi od sreče. Brala je počasi, od črke do rke, lepe mašne molitve; ustnice so se premikale, oči o bile rosne in lica so gorela. Iz znanih skrivnostnih bes d, ki jih človek bere in ki begajo medtem njegove mis po tujih krajih, med grehi prejšnjega življenja, med upi prihodnosti, je vstajala globoka sladkost in je polnila src do vrha, vstajalo je iz njih cingljanje zvončkov pred oltarjem, mogočno petje orgelj in duh kadila, ki je plaval nad glavami in je legal na vse pobožno ljudstvo, kakor blagoslovljen pajčolan. Francka si je komaj še upala izgovarjati besede, ki so stale tam napisane z velikimi črnimi črkami in so ji gledale v obraz, mirno in skrivnostno, kakor Mati božja z oltarja; drobno telesce se je nagibalo zmerom niže, glava se je sklonila in solze so ji kapale na molitvenik. Vsi grehi so ji prišli na misel, ki jih je storila, mati ji je prišla na misel in Nežka, in vsi, ki je zdaj mislila nanje, so se ji zasmilili in čutila je, da je bila grešila nad njimi, da jim je storila mnogo hudega. Klečala je kakor v oblaku; oči so komaj videle od svetlih solza in nog ni čutila. Zazdelo se ji je celo časih, da se premika, da se vzdiga in da plava kleče -- kakor v sanjah, kadar je mislila, da širi roke in da leti stoje preko rumenega pšeničnega polja, tako da se noge niti ne dotikajo klasja — in vse, cerkev, oltar, Mati božja na oltarju, vse je plavalo mirno in počasi navzgor, v megli dišečega kadila, izza katere so trepetale luči neštevilnih sveč.

Tako se je ob tej uri, polni ljubezni in hvaležnosti, ločila njena duša od telesa, ki se je treslo majhno, trudno in ubogo na trdem kamnu . . .

Po maši je hodila Francka mimo šatorov; hodila je počasi, oči so ji bile zastrte, če se je kdo [illegible] njo in jo potisnil v stran, ni čutila. Kupila je svetinjo in piškotov za Nežko; ostali so ji trije krajcarji in zavezala jih je v robec. Pred cerkvijo se je polagoma praznilo, ljudje so bili odšli v gostilnico, ali pa so sedeli na travi in so kosili; nekateri so se bili že vrnili domov in globoko dol na klancu so se pomikale pisane gruče proti dolini. Francka je šla na dvorišče, vzela je kruh z voza in je šla na ono stran dvorišča, za gostilnico, od koder se je videlo daleč dol po ravnini. Vse se je tam bleščalo, srebrn prah je pregrinjal vso daljavo; pod hribom, ki se je komaj razločeval iz prahu, se je svetilo nekaj belega — Ljubljana. Francka je gledala kakor začarana in srce ji je tolklo od sladkega nemira. Ljubljana — čudovita lepa in čudovito daleč, lepa in daljna, kakor nebesa sama. In ko je gledala natanko, je razločila polagoma bleščeče stolpe, bela poslopja, ki so pač velika in stoje tam, kakor cerkev poleg cerkve. Daljna je Ljubljana, nogam nedosežna; Francka si je želela tjà, ali želela je tako mirno in veselo, kakor si je želela časih v deveto deželo, kjer je vse iz cukra in pogače, in kakor si je želela v nebesa, kjer so angeli.

Ob tej uri je bila njena duša kakor studenec in nič bridkosti ni bilo v njej.

Hlapec je prišel iz gostilnice in jo je poklical; dal ji je kozarec vina in pečenke, v papirju zavite.

„Viž, kakšna buška se ti je naredila!“ je rekel in se je doteknil njenega čela z debelimi prsti. „Pij in jej, ne pojdemo še kmalu.“

Vrnil se je v gostilnico, Francka pa bi bila rada, da bi še ostal. Izpila je vino in vesela je bila; zaželela si je, da bi pripovedovala in da bi se smejala. Pol pečenke je zavila v papir in jo spravila za mater in za Nežko.

Ženske so se bile zamudile dolgo in bilo je že pozno, ko so se napravljali na voz. Solnce je bilo daleč na zahodu in vsa pot je bila v senci. Šele v dolini se je spet zasvetilo, ali kolikor bolj so se bližali hribóvju na drugi strani, tem hitreje jim je prihajal mrak naproti in že sredi doline so se srečali z dolgimi sencami, ki so lile navzdol, zagrinjale polje in travnike ter segale počasi na nasprotni strani po holmih in hribih navzgor. Francka je pogledala nazaj — tam se je dvigala romarska Gora, že do polovice v senci, in po vseh potih in cestah so se vračali romarji, križem so drdrali vozovi in od daleč se je videlo, kakor da bi stali zmerom na istem mestu in bi se nič ne premikali.

Prišli so v gozd, v hladno senco, drevje je tiho šumelo naokoli. Konja sta vlekla počasi, voznik ni priganjal. Ženske so govorile zelo naglas, moški so se smejali; vsi obrazi so bili rdeči in veseli. Francki je bilo prijetno, zaspala bi. Sedela je poleg hlapca na prvi deski za voznikom; njena glava je slonela ob njegovi roki, v naročju je imela molitvenik in piškote in pečenko in še kos kruha, ki ji je bil ostal. Ni se genila — zmerom bi sedela tako, vozila bi se do konca sveta, v hladni senci, mimo drevja, ki je nalahko šumelo. Slišala je samo še nerazločen šum, videla je samo sence, ki so se pomikale mimo, a zdelo se ji je, da voz stoji, da gre drevje mimo. Bili so že na dolgem grebenu, vozili so že spet navzdol, zašumelo je močneje nedaleč pred njimi in voz je stal pred malinom. Francka se je zdrznila, odprla je oči in nekaj težkega ji je kanilo na srce, grenák spomin na nekaj žalostnega, nejasnega, že polupozabljenega.

Tema je bilo skoro, ko so dospeli na vas. Vsak hip je voz postajal in ljudje so stopali z njega. Tudi Francka je stopila dol blizu hiše; noge so ji bile trde, neokretne; šla je počasi — bilo ji je, kakor da bi bil to čisto tuj kraj, ki ga je videla samo nekoč v sanjah.

Mati je stala na pragu.

„No, da si le prišla!“

Francka je dela na mizo pečenko in kruh in piškote; mati in Nežka sta jedli. Odvezala je robec in je dala materi tri krajcarje in mati jih je spravila. Hotela je pripovedovati — ali nekaj ji je branilo; pogledala je Nežko in mater in ni pripovedovala.

„Kaj pa imaš na čelu?“ je prašala mati.

„Udarila sem se, ko sem tekla za vozom.“

„Potolci se, neroda!“

V Francki se je zgenilo nekaj grenkega, ali umolknilo je takoj.

Napravila se je precej spat, odela se je preko oči in je zaspala.

Ko je zatisnila trepalnice, je stopil k njej Kovačev hlapec, lepo oblečen in čisto drugačen; in tudi ona je bila lepo oblečena in na glavi je imela venec kakor ob prvem obhajilu. Hlapec je bil močan in velik in jo je vzel v naročje in jo je nesel daleč, zmerom dalje in zmerom navzgor — romarska Gora in Ljubljana, vse je bilo pod njima v senci, pred njima pa je bila nebeška luč. In spodaj pod romarsko Goro je drdral po klancu voz in za vozom je tekel ubog otrok, uboga Francka, v zaprašenem, zakrpanem krilu, noge okrvavele, oči vse solzne; jokala je in vpila, ali voz je drdral in smejali so se. Tako je tekla dolgo, dolgo, do konca sveta, do konca življenja, dokler ni padla na obraz in na kolena.

Francka v beli obleki in z vencem na glavi je gledala navzdol in tudi hlapec je gledal in njegov obraz je bil usmiljenja poln.

◆

II.

Fanny.

Ko je imela Francka štirinajst let, je šla služit. Prej drobna in majhna, da se je bala vetra, če je šla po hribu, je zrasla čez noč in sloko telo se je polagoma izlivalo v nežne ženske oblike. Obraz je bil bel, kakor da bi nikoli ne bil gorel v solncu; ustnice so bile rdeče, velike, malo odprte, da so se kazali močni zobje, oči so gledale jasno in toplo pod močnimi obrvmi. Taka je bila Francka, ko je imela štirinajst let in je šla služit.

Samotno in tiho je bilo v Leševju; morda se je zdelo Francki tako samotno in tiho, ker je bila hiša pusta, kakor velik grob. Vas je bila majhna — komaj deset hiš — ali najbolj gosposka daleč naokoli. Bila je prva izmed vasí, raztresenih pod tistim hribovjem, ki se je dvigalo iz velike ravnine skoro v polukrogu in je skipelo časih naravnost v strmo goro, časih pa se znižalo v valovito lazovje, v prostrane zelene ravnice, v zaseke in peščene drage, iz katerih so vreli spomladi urni studenci. Izpod hribovja, kolikor daleč je segalo na obeh straneh, so izvirale vodé, ki so se družile daleč tam na ravnini v mirno reko.

Precej onikraj mosta, par korakov od kapelice, ki so jo bili ravnokar prezidali in na novo poslikali, je stalo veliko, lepo poslopje, ograjeno na dveh straneh z visokim zidom. Zid se je vlekel prav ob cesti kakšnih trideset korakov in potem ob grapavem kolovozu gor po holmu, ob prostranem sadnem vrtu. Tako je stalo poslopje kakor trdnjava, belo svetlo in ponosno; s strogim očesom so gledala visoka gosposka okna naokoli in časih je stopil gospodar na rdeče pobarvani balkon in je kadil iz dolge pipe ter gledal dol. Stal je dolgo in se smehljal, — kamor je pogledal, je bilo vse njegovo.

Na južno stran proti holmu gor ni mogel videti z balkona, in tam je stala zelo dolga, stara in siva pritlična hiša; komaj deset korakov od zidú in od gosposkega poslopja, je strmela v mlado bogastvo predse s temnimi očmi, čemerna in zlobna. To je bila hiša vdove Mariševke, poslopje na oni strani pa je bilo Slokarjevo, ki je bil debel in vesel človek in je bogatel čudovito: letelo mu je od vseh strani, lilo mu je z neba, vrelo mu je iz zemje. In tako je predel mrežo kakor pajk in je bil omrežil že vse po obližju; koče, ki so visele na holmu, ob klancih, so bile njegove in kar je bilo gostačev in kočarjev, so bili vsi njegovi delavci — na žagi, na polju, v gozdu, in preko sto ljudi iz cele fare mu je delalo v opekarnici. On sam je stal na balkonu in se je smehljal, zvečer pa je popival v glasni družbi.

Francka je služila pri Mariševki. Vdova je bila stara in suha, na obrazu in na rokah je bila koža vsa zgrbljena, oči so gledale jezno in nezaupljivo. Hodila je v copatah, tako da se nikoli ni oglasil njen korak: vse je bilo tiho in prikazala se je nenadoma, da je človeku zastala kri, ko jo je ugledal. Tudi govorila ni naglas, ali njeno šepetanje se je glasilo daleč, bilo je podobno sikanju. Hrup ji je bil tako zoprn, da je zbolela in da je ležala časih ves dan z obvezano glavo, če je nenadoma zabučalo ali zašumelo v bližini. Kadar je grmelo, je ležala v postelji, odeta čez glavo in je stokala, kakor da bi jo tolkli s pestjo po obrazu. In kakor nenaden šum, tako ji je bila zoprna nenadna svetloba — okna so bila zmerom zagrnjena in vse sobe so bile v polumraku, celo okence v hlevu je bilo z desko zabito, dasi ni prišla Mariševka nikoli v hlev. Oblečena je bila zmerom črno in pobožna je bila; ob nedeljah se je oblekla v črno žido, glavo je zavila v črno čipkasto ruto in tako se je peljala v starem vozu z veliko streho od zelenega platna k veliki maši v trg, ki je bil pol ure od Leševja — če je stal človek pred kapelico ob mostu, je videl bele hiše, ki so se svetile onikraj travnikov.

Skopa je bila Mariševka in zato je vzela Francko, da je imela po ceni deklo, hišno in natakarico; samo za hlapca je ni mogla imeti, ker je bila še prešibka. Hlapec je bil mlad fant, dolg polugluh in bebast, ki je delal neprestano in se je zmerom smejal; Mariševka mu ni dajala nič denarja, on pa jo je spoštoval in se je je bal. Za delo na polju je jemala ženske, siromašne gostače iz Virja in jim je plačevala po desetico na dan; zdihovale so, ali prišle so vendar vsako leto in celo prosile so. Mariševka je bila dobrotnica in ko ji je nekoč kajžar, ki mu je žugala s tožbo, ker ji je bil sin njegov ukradel puhlo repo z lehe, očital skopost in umazanost, je vila roke in se je jokala od resnične žalosti.

Tudi gostilnico je imela Mariševka, človeka pa ni bilo nikoli nobenega. Le ob nedeljah se je kdo izgubil v to veliko pusto sobo, toda ni ostal dolgo; dišalo je, Bog vedi zakaj, po plesnobi, časih celo po mrličih. Gost je bil tih in plah, oziral se je postrani in je plačal in šel. Tako ni bilo napósled nikogar več. Kozarci pa so bili vsak dan pomiti, očejene so bile žlice in vilice, vsak dan je Francka pometala in brisala in pomivala. Tako je velela Mariševka in stopala je po copatah in je gledala, da se je godilo vse po njenih zapovedih. No, Francka je lehko pometala in brisala — zmerom je bilo vse, kakor pokrito s prahom, s pajčino prepreženo. Celo muham ni bil zrak pogodi: nikoli ni zabrenčalo na oknu, na steni.

Časih je prišla mati iz domače vasi, ki je bila daleč onikraj hribov. Prišla je in Francka je prinesla kruha in kozarec vina in potem sta sedeli z Mariševko v veliki mračni sobi in sta šepetali, Bog vedi kaj, cele dolge ure. Mati je bila babica in je bila nesla Mariševki edinega otroka h krstu — sin je bil in je umrl za ošpicami, ko je bil komaj tri leta. Zdaj je imela mati malo zaslužka; druga babica je bila v trgu, mlajša bolj debelejša in zgovornejša in ljudje so jo rajši klicali. Mati je gledala časih od daleč za njo in njen pogled je bil srep in hudoben.

Tako sta sedeli z Mariševko in obe sta bili zlovoljni in resni — dvoje koščenih rumenih obrazov, dvoje šilastih nosov, ustnice tanke, oči majhne, srepo motreče, kakor da bi gledale same zlobne sovražnike vsenaokoli. Če bi sedeli tako o polnoči in bi človek odprl duri in pogledal po sobi, bi mu oledenela kri od strahu. Kadar je mati šla, je vzela s sabo Franckin denar in jo je opominjala, naj dela in naj bo gospé hvaležna. Francki pa je bilo laže, ko je videla skozi okno, kako je stopala mati nekoliko skljućena, zavita v dolgo temno ruto, po grapavem kolovozu navzdol.

Nekoč je prišel človek — oblečen v dolg kožuh, visoko kučmo na glavi — in je hotel govoriti z Mariševko. Iskali so jo, ni je bilo. Francka je lezla po temnih lesenih stopnicah na podstrešje. Kakor v grobu je bilo tam — tiho, zadehlo, vzduh je bil poln trohnobe. Skozi okroglo okence je sijal pramen svetlobe; nekaj se je tam zgenilo — Mariševka je stala ob oknu. Strašen je bil njen obraz — podoben tistim zavrženim angelom v cerkvi, ki so padali pred svetlim mečem svetega Mihaela dol v brezdanje peklo: neskončna bolečina na njih spačenih obrazih je bila ostudna, zoprnemu zasmehu enaka. Mariševka je gledala na ponosno poslopje, ki se je dvigalo tam za dolgim zidom, sredi prostranega vrta v pomladanski lepoti, in zato je bil njen obraz spačen in je bila bolečina na njem tolika, da je bila podobna ostudnemu zasmehu. Ko jo je Francka ugledala, je zakričala, omahnila ter pobegnila po stopnicah. Mariševka je prišla dol in njen obraz je bil miren in mrzel in oči so gledale strogo in lokavo kakor zmerom.

Tako je bila Francka uklenjena v zakleti hiši. Služila je že leto dni — tiho je stopalo življenje dalje, ni motilo spanja bolni Mariševki. In v tej samoti se je Francka izpremenila. Delala je naporno od zgodnje zore do večera, ko je sopla že zunaj globoka noč, — a samo roke so bile malo razkave, rdeče in težke. Obraz pa je bil zmerom bolj nežen, zamolklo bel — kakor senca je legla nanj skrivnostna samota zaklete hiše. In oči so bile velike, mirne; komaj zavedne, žalostne, koprneče sanje so gledale iz njih. Stopala je nalahko, z nekoliko upognjenim životom; doma je hodila tako, da bi ne vznemirjala Mariševke in noge so se privadile. Tudi njen glas je bil mehak, miren, skoro pretih. Že je bila v vsem gibanju malo podobna tistim sencam, ki so prihajale na večer, se plazile po dvorišču, po veži, po sobah in ki se jih je Francka bala, ker ni vedela odkod prihajajo.

Vsa hiša je bila polna velikega hrepenenja, ki je bilo grenki zavisti enako. To je bilo hrepenenje umirajočega po življenju. Zmerom niže in teže je legala smrt na zakleto hišo in na ljudi ki so v njej zdihovali in hrepeneli. Komaj se je še kdaj izgubil vanjo tuj človek, ogibali so se je kakor pokopališča. Bil je časih praznik, ko ni bilo v gostilnico ves dan žive duše; Francko je bilo strah, ko je sedela dolge ure sama v prostrani polumračni sobi. Solnce ni sijalo nikoli niti na streho; zadaj so rastli visoki stari orehi, spredaj je bilo poslopje in od visokega belega zidovja so legale sence — od veselega življenja so legale sence še daleč preko strehe po dvorišču, do polja.

Zgodilo se je, da je gledala tudi Francka skozi okno na belo poslopje nasproti. Majhno je vzdignila težko zagrinjalo spodaj, sklonila se je in je gledala — dolgo, brez misli, kakor pričarana; obrvi so se strnile, ustnice so se stisnile, a srce je bilo nemirno, želelo si je bogvekam. Hrepenenje, ki je gledalo iz vsega razpokanega in oluščenega zidovja, iz temnega pohištva in ki je šepetalo in stokalo celo iz starih ubogih orehov za hišo, je leglo Francki na srce in sama ni vedela, odkod grenkoba in kam koprnenje.

Prišla je že druga pomlad, šla je mimo, kakor da bi je nikoli ne bilo, prišlo je poletje in večeri so bili topli.

Francka je šla zvečer po holmu gor — šla je, kakor da bi jo kdo vodil za roko — mimo žive meje po ilovnati stezi in potem navzdol, proti vodi. Ob ozki, zeleni vodi, ki se je vila tam tako skrita, globoka in mirna, da je bilo človeka groza, je držala peščena pot. Dolinica je bila majhna, podolgastemu kotlu podobna, ki se je odpiral samo na eni strani. Zadaj so kipele navpične sive stene, grmovje je raslo v razpoklinah. Nad izvirkom je stala na skali lesena kapelica in rdeči plašč Matere božje se je videl od daleč. Nebo je bilo zlato in rožasto in sinje; toplo in mehko je bilo človeku, če je pogledal gor. V dolinici pa je bilo že vse v somraku, drevje je bilo od daleč že čisto črno, voda je ležala tam skrita in temna, kakor hudobna kača, samo peščena pot se je svetila in pa pozlačena svetilka, ki je stala pred kipom Matere božje v kapelici; tja je segal trak svetlobe od zahoda, poslalo ga je bilo solnce posebej v znamenje vdanosti.

Francka je šla po peščeni poti, kamor jo je vodila nevidna roka. Prišel ji je naproti velik in lep človek, gosposko oblečen. Šel ji je naproti, proti večerni svetlobi, in zato je bil njegov obraz čudovito lep — kakor nebo, ki se je lesketalo tam gori, tako da je srce hrepenelo gor in je bilo žalostno, ker ni moglo, kamor so mogle oči.

Ustavil se je pred Francko in tudi ona je stala pred njim, roke sklenjene, povešene, glavo upognjeno.

„Kdo si? Čegava si?“

Bilo ji je, da bi padla na kolena, da bi zbežala in da bi se vrnila.

„Kakšen fin obrazek,— odkod si dobila ta obrazek? Tod okoli ni takih obrazov . . .“

Prijel jo je za roko.

„Ali tako raskave roke! Kadar boš stala pred mano, skrij roke!“

Francka je skrila roke in on se je zasmejal.

Povedala mu je, kako ji je ime, in da stanuje v zakleti hiši. Sklonil se je nekoliko in ji je pogledal pazljivo v obraz.

„Vidiš, Francka, zato sem gledal časih celo dolgo uro proti zakleti hiši. Ali nisi stala ti takrat zad za zagrnjenim oknom in ali nisi gledala skozi ozko špranjo . . .?“

Francka je strepetala.

„Nisem te videl, ali vedel sem dobro, da je še utripalo v tisti veliki raki in da se je časih nekaj zganilo tam v temi, kakor bi bil ostal notri pozabljen solnčni žarek in bi si želel vun . . .“

Sedla sta na klop, ki je bila ob poti. Noč je bila legla in zdaj se je slišalo zamolklo šumenje vode: kača se je zdramila, ko je legla noč, in se je premikala počasi. Visoko so strmele črne skale in nebo je bilo neizmerno daleč.

Pritisnil jo je nalahko k sebi, tako da se je dotikalo njeno vroče lice njegove rame. Njegov glas je bil mehak, prihajal je kakor iz noči, in je bil tako skrivnosten in miren, kakor glas te lepe noči — šumenje vode, šuštenje listja.

Umetnik je bil in je videl stvari, ki jih ni bilo in je bil sam vesel, da jih je videl in vesel je bil svojega mehkega glasu, ki je prihajal iz noči in ga je poslušal, kakor da bi mu pripovedovala noč sama svoje lepe stare pravljice. Otrok, ki se je tresel poleg njega in mu je gledal v obraz z velikimi očmi, je bil sam samo del te noči in iz teh pravljic rojen, ki jih je pripovedoval on sam in ki jih je noč pripovedovala njemu.

„Ko sem prišel v to samoto, kjer komaj še diha življenje, sem vedel, da si tukaj, Francka. Moje srce je bilo bolno in potrto in prišel sem, ker sem vedel, da si tukaj. Ko sem pogledal na zakleto hišo, sem začutil, da je kraljična v njej in da čaka name. Vsak večer, kadar sem se izprehajal tod, sem čakal nate in sem bil žalosten, ker te ni bilo. Kod si hodila tako dolgo, kaj nisi mislila name?“

Francka je začutila, da je mislila zmerom nanj.

„Tudi začudil sem se, ko sem te ugledal, Francka. Kakó da nimaš na glavi širokega belega klobuka, kakor ga imajo zaljubljene ovčarice na starih slikah in v španskih romanih? . . . Poznal sem v Parizu žensko, ki je bila tako oblečena; tebi je bila podobna in jaz sem jo ljubil, kakor ljubim tebe. Živela sva v veliki stari hiši, zadaj je bil prostran vrt, ki ni nikdar stopila vanj tuja noga — tam sva se izprehajala ob mesečini, visoka trava je rasla na ozkih stezah, divje razraščeni rožni grmi so nama zapirali pot in časih se je ranila ob trnju njena majhna bela roka, tako da je padla kaplja rdeče krvi na njeno belo krilo. Prišel sem nekoč, pa je bila vsa hiša mrtva in tiha; okna so bila zagrnjena, tako da sem taval od sobe do sobe z razprostrtimi rokami. Klical sem jo po vseh sobah — in vsa tista lepa imena, ki sem jih bil iznašel ob večerih, ko sva se izprehajala po vrtu, so odmevala zdaj samotno, kakor da bi mi odgovarjala od daleč. Šel sem na vrt in, pomisli, Francka, mojo žalost: vse rože so zvenele, vsi grmi so se posušili, rumeno listje je ležalo zgrbljeno po tleh; in ko sem se sklonil, sem ugledal med rumenim listjem drobno telesce slavca, ki nama je prepeval, kadar sva se izprehajala; ležal je na hrbtu, kljun malo odprt in perje namršeno, umazano. Takrat sem pokleknil in sem zajokal: umrla je in vse je umrlo z njo.“

„No, glej Francka, ni me ostavila brez slovesa in brez ljubezni, zakaj njeno srce je bilo tako blago in usmiljeno. Kadar mi je težko od življenja in je večer tako lep kakor nocoj, se vrne k meni in se poljubujeva kakor prej. Njena slika visi v moji sobi. Širok bel klobuk, pisana jopica, belo krilo. Tvoje oči še niso videle te slike, oskrunile bi jo; v tistem trenotku, ko bi se pokazala ljudem, bi ne bila več moja; človeške oči so tatinske in lakomne. In kadar mi je težko in je večer, stopi dol in sede k meni in mi oklene roko okoli vratu, tako kakor sedajle ti, Francka . . . Toda ne prihaja samo v mojo sobo — zmerom je blizu mene, da me tolaži, kadar leže senca na mojo dušo. Izprehajam se po gozdu, komaj še se malo sveti izza črnih debel, sence prihajajo izza grmov, iz duplin, črne roke pobirajo poželjivo zlate cekine, ki jih je bilo solnce raztrosilo po gozdu. In grem in mislim nanjo in ona, glej, že hodi poleg mene in čutim njeno roko, ki se je oklenila moje . . . Tako me tolaži, stoji pred durmi mojega srca, da bi se ne utihotapile žalostne misli vanj, gladi me po čelu in po laseh z blago, usmiljeno roko, kadar gledam v obraz svojemu pregrešnemu življenju in me je strah . . .“

Njegove oči so gledale sanjavo, zamišljeno, kakor poletna noč. Govoril je in njegova desnica se je igrala z mehkimi lasmi in je pogladila časih po gladkem, hladnem čelu, ki se je skrivalo ob njegovi rami.

„Kako ji je ime?“ ga je prašala Francka, on pa se je začudil in skoro bi se bil zasmejal.

„Fanny — ti me vprašaš, kako ti je ime? Fanny ti moja lepa, dobra Fanny — zakaj me še nisi prašala, kod da sem hodil tako dolgo in zakaj tako dolgo nisem mislil nate? Nezvest sem ti bil, Fanny — ali jaz poznam tvoje usmiljeno srce in zato vem, da ne boš obrnila obraza od mene, ker sem te bil zatajil. Ti si navajena moje nezvestobe in oprostiš mi vselej tako ljubeznivo kakor mati, ki oprosti sinu, še preden jo je bil razžalil . . . Ali se spominjaš, ko me v Parizu teden dni ni bilo k tebi, ker sem klečal pred nogami lepe Španjolke in je bil vžgal črni ogenj njenih oči vso čistost in lepoto moje duše? Ko sem se potem vrnil k tebi, ves bolan in do smrti žalosten in sem stopal po temnih stopnicah, po ozkih mostovžih, kakor sramežljiv berač, kakor plašljiv hudodelec in sem se bližal na kolenih durim tvoje sobe — kako si se ti sklonila k meni, kako si mi grela s poljubi mrzli obraz in kako je zapel tisti večer slavec, ki je bil zbolel, ko sem te ostavil in ni pel sedem noči! Ubogi slavec — ali se spominjaš kdaj nanj, Fanny?“

Zapel je v gošči slavec z mehkim, globokim glasom. Oba sta strepetala — njima na čast je pel slavec, kakor da bi šele popje poganjalo in da bi si še ne bil poiskal družice.

„Zdaj sem te našel, Fanny, in zdaj ostanem pri tebi. Vsaj teden dni, Fanny — in kadar te spet ostavim ter pozabim nate, ne bodi žalostna in oprosti mi, kakor si mi vselej oprostila . . .“

Vzdignil ji je obraz in jo je poljubil na ustnice. Vstala sta in sta se izprehajala kakor brat in sestra, roko v roki. Zamahovala sta z rokami in sta se smejala — smeh je bil mehak, malo plašen, malo pritajen, izgubil se je v šepetanju listja nad njima. Nebo je bilo že temnosinje, nagosto posuto z belimi zvezdami; na vzhodu se je pričelo beliti, svetlikati — mesec je vstajal iz ravnine in je prihajal hitro in veselo, kakor da bi nosila črna roka veliko belo svetilko po hribu navzgor . . .

Čudne sanje so bile, tako polne neznanega, neizmernega blaženstva, da se je Francka smejala natihoma, vsa drgetajoča v postelji, kakor v vročici, in da je hipoma zaihtela, globoko iz prsi in si zakrila z rokami obraz. Sanje so bile — zjutraj jih ni bilo nikjer in Francka je stopala spet tiho in oprezno, z upognjenim životom, da bi ne vznemirila Mariševke, ki je ležala oblečena na postelji in stokala, ker se ji je zdelo, da buči zunaj kakor vihar in da drdra mimo neprestano vrsta težkih vóz: biči pokajo, vozniki kriče in kopita bijejo ob kamen, kakor da bi bila ob čelo . . . Ali zunaj je bil gorak poleten dan in sredi vroče tišine se ni zgenil niti list.

Komaj so se bližale od daleč prve večerne sence, so se dramile sanje, so že odpirale velike skrivnostne oči. Francka je begala po hiši, po hlevu in po dvorišču, da bi opravila vse do mraka, doteknila se je komaj večerje in je gledala skozi špranjo pri zagrnjenem oknu, kako je prihajal mrak. Počasi je prihajal in Francka se je časih prestrašila, da ne pride nikoli več in da ostane tam gori, prav na vrhu nove strehe, za vse večne čase tista rezka, neusmiljena solnčna svetloba. Spominjala se je prejšnjega večera samo iz daljne daljave — ves topli, lepi večer, njegove besede, njegov obraz, njegovi poljubi, njegova bela roka, ki jo je božala po čelu in po licih, šumenje vode tam spodaj in šuštenje listja in slavčevo petje, vse se je spojilo v spominu v nekaj nejasnega, neizrekljivo sladkega, vse je bilo kakor ene same velike oči in ena sama čudovita pesem. Tako je pričakovala vsakega večera z novim hrepenenjem, pričakovala je novega veselja, čisto neznane sreče, ki je ni okusila nikoli prej. In vselej se je začudila lepoti noči, začudila se je, da je prišel, strepetala je vselej iznova, kadar jo je ogovoril in ji je položil roko okoli vratu. Njegov glas je bil vselej tako mehak, kakor ni slišala enakega nikoli in sladko jo je izpreletelo vselej, kadar se je oglasil slavec, ki je zapel nenadoma njima na čast. Kakor da bi vsega tega še nikoli ne bila okusila — uboga Francka, zakopana v grobnici — in zazdelo se ji je sredi blaženstva, da je tista uboga Francka še zmerom tam doli v zakleti hiši in da gleda, suha, skljućena in vsa žalostna, s koprnečimi očmi skozi špranjo pri oknu, na lepi božji svet tam zunaj . . .

Večeri so bili dolgi; komaj je ugasnila luč na zahodu, že se je belilo na vzhodu, je prihajala mehka svetloba kakor skozi velik rožnobarven senčnik velike svetilke, prižgane globoko doli za poslednjimi gorami. Sence so bile nemirne, plašne — priplazile so se bile komaj in že so ugledale luč in so odhajale strahoma in in naskrivoma, tako da se je komaj zganilo na rosni travi, v rosnem listju. Noči so bile, da je bil človek sam kakor polnočna senca, da je stopil v drug svet — v svet sanjavih pravljic, da se je smejal in jokal in ni vedel zakaj, da je zdihoval in ni razumel tihe bolečine, da je hrepenel in ni vedel, po čem. Pogledal je na nebo in nebo se je nižalo, srce se je širilo in se je dvigalo in vsa lepota neba se je izlila vanj — da, vsa lepota neba je bila v njem in vse skrivnostno polnočno življenje je bilo v njem, v njem je bila poletna noč, on jo je bil ustvaril in je užival svoje stvarstvo . . .

Tako je živela Francka ob teh večerih kakor gospodična iz lepih vitežkih časov in njen vitez se je priklanjal do pasu in je deklamiral zaljubljene pesmi. Toda noči so bile zmerom bolj hladne in sence zmerom bolj temne — prišle so in so ležale, vse črne, nezaupne in zlobne, dolgo v jutro, in še ko so se že poskrile, so gledale iz skritih kotov, izza grmov in izza duplin ter so čakale, da bi iztegnile dolge roke. Ko je zapazil prvi rumeni list na tleh — list, ki se je bil zdramil prezgodaj in se je zdaj prezgodaj utrudil — je prišla tiha bojazen v njegovo srce. Pogledal je Francki v vesele oči in bojazen je izginila; pogledal je na njene raskave in rdeče roke in bojazen je legla spet težko na dno srca in razumel jo je. . .

V nedeljo, ko so zvonili v farni cerkvi svetega Pavla popoldanski zvonovi in je bila vas tiha in prazna, je prestopila Francka prag gosposke hiše; držala sta se za roko in tako sta stopila skozi nizka rdeča vrata na vrt, šla sta po vrtu, mimo rožnih grmov, mimo zelenih in dišečih gred, po beli peščeni poti proti poslopju po kamenitih stopnicah na teraso in skozi steklena vrata v veliko sobo, ki je bila polna rož in zelenja, pokrita s preprogami, majhna mizica in pleteni stoli na sredi in ob stenah, na mizicah rože v visokih vazah — vse čudezno, da se je Francka tresla od veselja. Šla sta dalje, po lepih svetlih mostovžih, skozi lepe svetle sobe, ki je bila vsaka lepša od druge, kakor tisti kraljevič, ki je hodil po zakletem gradu in je bila prva soba od srebra, druga od suhega zlata, tretja od samih dragih kamnov. Ko sta prišla do konca in se je ozrla Francka naokoli, je videla na stenah same slike in pol strehe je bilo od stekla, tako da je bila soba vsa v luči. Nato je oblekla kratko belo krilo z velikimi pisanimi rožami in pisano ozko jopico s širokimi belimi rokavi;

na glavo je dela velik in širok slamnik, z rožami na zapognjenih krajcih in z dvema modrima trakoma, ki sta ji padala na rame. Tako je sedla in on jo je slikal. Sedela je do mraka in mu je gledala ves čas v obraz, v lepe rjave oči, ki so jo božale z mehkimi pogledi. Koder temnih las mu je ležal na čelu, ki je bilo tako mirno in čisto, kakor iz belega kamna. Njegove ustnice so bile vzbočene, ali komaj kapljica krvi je bila v njih, tako da se skoro niso razločevale od obraza. Kadar se je ozrl nanjo z velikimi in resnimi očmi, je Francka strepetala — zajokala bi od vdanosti in poklcknila bi predenj in če bi jo sunil strani, bi drsala po kolenih k njemu in bi mu poljubila roko od vdanosti in hvaležnosti . . .

Dovršil je obraz in je stopil predenj — ni ga spoznal; tuj obraz je gledal nanj z očmi vdanega in plašnega otroka. Prestrašil se je in se je na ozrl Francko — ugledal je raskavo roko, ki je ležala mirno na kolenu, zvesta in dobra roka, ali tako raskava in neokretna. To ni bila Fanny — Fanny je imela roko drobno in belo, če se je doteknila z njo njegovega obraza, mu je bilo, kakor da ga je pobožal lahen topel veter. Stal je pred njo in njegove oči so bile nemirne.

„Ti nisi Fanny!“

Čul je svoj glas in se je stresel. Stopil je k njej in se je sklonil k prestrašenemu obrazu in se je zasmejal.

„Ne jezi se nad mano, Fanny; glej, zunaj že skoro prihaja jesen in jeseni je moje pregrešno srce najbolj nemirno . . . Ne jezi se nad mano, Fanny, in oprosti me, kadar te razžalim.“

Francka je čutila gorkoto njegovega lica in ni razumela njegovih besed, slišala je samo njegov glas, ki je bil tako mehak in blag, da jo je božal kakor z ljubeznivo roko. Mračilo se je, slike na stenah so se potapljale v sence in iz senc so stopali beli ženski obrazi, ki so gledali nanja z velikimi temnimi očmi. Francko je bilo skoro strah te tihe neznane družbe in tako sta se vračala skozi velike mračne sobe po dolgih mostovžih in po terasi dol na vrt. Težak vonj se je vzdigal iz tisočerih kelihov, legal jima je na prsi na srce, in obema je bilo tako sladko, tako nerazumljivo trudno in otožno; sedla sta na klop, čisto tesno telo ob telo in sta zatisnila oči. Zdramila sta se šele, ko so pozno na večer zaškripala vrata in so se začuli na pesku koraki, ki so prihajali bliže in so polagoma utihnili v daljavi . . .

Slika je ostala nedovršena — samo bel, neizmerno nežen obrazek je gledal iz nje z očmi vdanega in plašnega otroka; rok ni bilo. —

Vihar je prišel popoldne; na vrtu, v gozdu je stokalo in vzdihovalo, veje so se lomile. In ko se je na večer zvedrilo, so bila razmočena tla vsenaokoli pokrita z listjem; pod orehom na dvorišču je ležalo par ubitih vrabcev. Tako je nastopila jesen.

Francka je šla zvečer po klancu navzgor; kamenita in mestoma ilovnata steza je bila spolzka; kamenje je bilo gladko, umito, v ilovico so se vdirale noge. Tla so bila pokrita z oklestjem, z nezrelimi orehi, z mokrim listjem. Od drevja so padale debele kaplje — padale so tako trdo z lista na list, kakor da bi tolkli vodebi ob debla. Prišla je v dolino — tam je bilo hladno in vlažno. Voda je bila narasla, segala je visoko do brega in umazani rumeni valovi so pljuskali skoro v visoko travo med vrbami. Klopi so bile črne in mokre, pesek na poti je bil razbit, razmetan na kupe. Francki je bilo mraz in bala se je — samotno je bilo tod in strahovi so gledali nanjo ter so čakali noči, da bi prišli bližje.

Zmerom dalje je šla, počasi in plašno, kakor da bi se plazila po temnem mostovžu v gluhi noči. Čisto blizu so že strmele pečine v neizmerno višino, v kotu je stala kapelica Matere božje in pozlačena svetilka se je lesketala motno, kakor vešča v mraku.

Zapihal je veter, drevje se je treslo, pripogibalo, mrzle kaplje so padale Francki na obraz, na roke in zadrgetala je.

Vrnila se je po poti, koder sta se zmerom izprehajala; postala je časih in je poslušala — voda je šumela, drevje se je stresalo, samota vsenaokoli. Sedla je na klop, kjer sta zmerom sedela; klop je bila mokra in kapalo je neprestano dol. Stisnila je roke med kolena in je sedela skljućena; v lica ji je bilo mraz, velika žalost ji je legla na srce. Zašuštelo je časih nad njo, kaplje so se ji usule na lase in iz oči so padale solze na kolena.

„Kod hodiš tako dolgo?“ je prosila s plašnim in tihim glasom, da bi ga ne razžalila in poslušala je, če ji ni odgovoril: „Oprosti, Fanny, če sem te bil razžalil.“ — Samo voda je pljuskala ob breg.

„Kaj sem ti storila, da stojiš od daleč in gledaš, kako te pričakujem? Vsa vdana sem ti, glej, in prosim te oproščenja za greh, ki ga nisem storila! Oprosti mi, da te ljubim in pridi!“

Ustnice so se premikale, ali besede, njej sami komaj razumljive, so ostale v srcu. Zazdelo se ji je, da so se oglasili koraki na pesku in skoro je že čutila gorkoto roke, ki ji je legala ljubeznivo in nalahko okoli vratu. — Nič se ni zgenilo na poti, samo nad njo je zašuštelo in mrzle kaplje so se ji usule na lase in na goli vrat.

„Pridi!“ je zaklicala in vedela je komaj, koga je klicala. Legla je noč in lepota prejšnjih večerov je ugašala, svetlikala se je iz daljave nerazločno, kakor večerno nebo izza drevja. Život je bil sklonjen, utrujen in noge so hodile neokretno, ko se je vračala. To je bila Francka, ki je sedela ob oknu zaklete hiše in gledala skozi špranjo na drugi svet, v srcu težko in nerazumljivo koprnenje. —

Stal je ob oknu in je gledal skozi špranjo in poslušal.

„Kod hodiš tako dolgo?“

Glas je bil mehak in plašen, ali slišal ga je razločno iz šumenja kostanjev, ki so rasli ob zidu v ravni vrsti in so segali skoro do okna z dolgimi vejami. Razumel je njene besede tako natanko, kakor bi mu jih pripovedovala na uho, proseče in tiho, da bi ga ne razžalila.

„Kaj sem ti storila? Vsa vdana sem ti, glej, in prosim te oproščenja, da te ljubim . . .“

Poslušal je in se je tresel kakor morivec, ki je bil udaril premalo in gledajo vanj proseče oči in ga prosijo milosti.

„Pozabi, Fanny, in oprosti mi, kakor si mi vselej oprostila. Vrnem se k tebi, Fanny, čez mesec dni, čez leto dni, ti dobra Fanny, ti moja tolažnica . . .“

„Pridi!“

Vzkrik je zatrepetal do njega; zaprl je oči in pritisnil roke na čelo; potem je bilo tiho in zazdihnil je. Šel je z lahkimi koraki skozi razsvetljene sobe in v ateljeju je obrnil k steni nedovršeno sliko. Nato se je zasmejal in je hitel po stopnicah vozu naproti, ki je bil pridrdral na dvorišče. Z voza je stopila dama, ogrnjena v dolg plašč. Njeno telo je bilo kipeče, telo mlade žene, oči so gledale toplo, razposajeno.

„Kaj si počel v tej samoti? Ali ti ni bilo nič dolgčas?“

„„Vdal sem se bil sentimentalnosti — kakor zmerom ob poletnih večerih.““

„Ali si srečal Fanny?“

Dama se je zasmejala naglas.

„Srečal sem jo in lepša je bila nego kdaj prej. Samo rok ni imela lepih, raskave so bile in rdeče.“ . . .

Francka je bila trudna in vsa premočena, ko je prišla domov. Lasje so se sprijemali na čelu in na vratu, v život ji je bilo mraz in zobje so šklepetali. Slekla se je in je legla. Ali komaj je zatisnila oči, jo je obšel velik strah in vzdignila se je v postelji. Nekaj se je zlobno zasmejalo čisto blizu, prišlo je k njej in jo je pehnilo sirovo. Opravila se je hitro in je odprla duri. Stopala je v temi oprezno in tiho po veži, potem po lesenih vegastih stopnicah na podstrešje. Tam je bila noč; razprostrla je roke, hodila je varno, zadela se je in je nekaj prevrnila. Trepetala je kakor v mrzlici, ko se je bližala malemu okroglemu oknu, iz katerega je prihajala bleda svetloba. Spela se je in je gledala.

Videla je visoko, razsvetljeno, nezagrnjeno okno in skozi okno veliko, gosposko opravljeno sobo. Tla so bila s temnimi preprogami pogrnjena, luč je prihajala od zgoraj — pač od svetilke, ki je visela na stropu in ki je Francka ni videla — in jasna, belorožasta svetloba je lila na mehke žametne stole, na široko zofo, na mizo, kjer so bile rože in na preproge. Nato je prišla ozka senca, šinila je naglo po preprogi ter se vzdignila na steni. Lepa dama je bila, gosposko oblečena; krilo je bilo belo in dolgo, a rokavi so bili zelo široki in kratki, tako da so se videle do komolcev lekti, ki so bile okrogle in še bolj bele nego krilo ali čipke ob vratu.

Na prsih je imela veliko rožo, kakršne Francka še ni videla, na zapesti se je svetila zlata zapestnica. Obraza se je Francka prestrašila; lep je bil, kakor mu ni enakega na svetu, oči so se lesketale čudno, da bi se Francka zgrudila, če bi se sovražno ozrle nanjo in, kadar se je zasmejala, se je Francka stresla. Lasje so bili črni in so padali ob čelu čez ušesa. Dama je prišla, stopila je k mizici, kjer so bile rože, sklonila se je k rožam, a nato se je okrenila in se je tiho nasmehnila. Prišel je on.

Francka se je spela na prste, pritisnila je obraz ob raskavi zid in je strmela z velikimi očmi; roke je bila skrčila in prsti so se zasadili v steno; lica so ji splahnela hipoma in so bila sivobleda.

Stopil je k njej in jo je poljubil in nato sta sedla na zofo, čisto blizu drug k drugemu in pritiskal jo je k sebi. Govorila sta in sta se smejala, od srca, tako da je Francka slišala zvonke glasove. Vsesala se je v njuna obraza in razdalja se je ožila, razsvetljena soba je prihajala bliže in tako sta sedela čisto pred njo, poljubavala sta se čisto pred njo, da bi ju dosegla, če bi iztegnila roko. O njej sta govorila, veselo in razposajeno, gledala sta k njej gor in sta se smejala.

„Imel sem tukaj dekleta, ki sem se izprehajal z njo ob vodi, vsak večer — topli večeri so bili in luna je sijala. Dekle je bilo neumno, vse umazano in raztrgano —“

„„Kaj sem ti storila?““ je prosila Francka, ali on se je smejal in je pripovedoval dalje.

„Vsa raztrgana je bila, bose — kakšne velike blatne noge! — in roke je imela vse rdeče in raskave. Prišel sem dol k vodi — tam je tiho in prijetno, draga — in komaj sem jo ugledal, že mi je ovila roko okoli vratu —“

„„Oprosti, da sem te ljubila!““ je prosila Francka.

„In nekoč je šla z mano, kakor pokoren psíček je capljala za mano — da bi jo ti videla, o draga, smejala bi se do solz — in našemil sem jo po svoji razposajeni volji in tako je sedela tam cele dolge ure in je gledala name tako neumno zaljubljeno — o, da bi jo videla, draga! Jaz pa sem se igral z njo in zdaj sem jo sunil strani —“

Francko je zabolelo, kakor da bi jo bil udaril s pestjo v obraz in po životu in stokala je; ustnice so bile odprte, brezbarvne.

Ali kmalu sta utihnila, le časih sta še zašepetala, nasmehnila se nalahko in gledala sta si v oči . . . Takrat pa je Francka vzkriknila in kri ji je oledenela: strašen je bil njegov obraz, oduren, zloben, motne oči so gledale kakor oči morivca, ko se je sklonil k dami in, ko je potem vstal, stopil na sredo sobe ter vzdignil roko k svetilki, ki je visela od stropa . . . Francka je vzkriknila — naravnost k njej se je bil ozrl skozi okno — omahnila je ter hotela bežati. Ali pred njo so se zasvetile iz teme zelene oči, koščena roka se je iztegnila proti njej in jo je udarila po obrazu.

„Ne vpij, ne vpij, daj mi miru . . . Kako bijejo in kriče, po glavi me bijejo . . . o! Dajte mi miru!“

Francka je hitela po stopnicah dol, v svojo izbo, prižgala je luč, obula si je čevlje in si ogrnila ruto, v culo je spravila obleko. Roke so se ji tresle, da so ji padale stvari na tla, v njenih licih ni bilo niti kapljice krvi in ječala je poluglasno. Prekrižala se je pred vrati in potem je bežala po klancu. Noč je bila hladna, oblaki so se podili po nebu in samo za hip je zasijala časih mesečina, kakor da bi se bilo zablisnilo.

Cesta je bila blatna, vse čez z lužami pokrita. Ko je šla čez most, jo je prestrašilo zamolklo bobnenje spodaj in prekrižala se je vdrugič pred znamenjem sredi mostu. Zavila je s ceste in hitela po ilovnatih spolzkih stezah preko travnikov; čevlji so se ji vdirali skoro do gležnjev v razmočeno prst; vzdignilo se je nenadoma nekaj velikega, črnega — samoten kozelc, prazen in polurazpal, je stal sredi travnika. Hladen veter je pihal, oblaki so leteli naglo, vstajali so na vzhodu, razpadali kakor preperelo sivo platno ter se spajali sredi neba v velike bežeče plasti.

Francka je preskočila jarek in je prišla na veliko cesto. Hodila je laže, ker je bila cesta zmita in na sredi čisto trda in gladka, samo mestoma posuta s kamenjem. Temnilo se je zmerom bolj, oblaki so prepregli že vse nebo in so se polagoma umirili — plavali so počasi, premikal se je enakomerno ves veliki sivi oblak in le tupatam je sijala izza ozke špranje medla svetloba. Pričele so padati posamezne kaplje, zašumelo je nalahko v drevju ob cesti, že je pršilo z neba v tenkih, poševnih curkih. Francka je hodila proti dežju in prijetno ji je bilo, ko ji je umivalo vroči obraz. Časih je potegnil veter, usulo se je močneje in celi korec vode ji je pljusknil v lica. Stopala je hitro; kadar se je cesta nagnila, se je spustila v tek . . .

V tistem trenotku, ko se je bil ozrl nanjo z ostudnim in globnim pogledom, se je usekalo v njeno srce z železnimi nohtovi in ni več izpustilo. Ni bila žalost, nič lepega, ne sladkega ni bilo v tej bolečini — neizmeren strah je bil, strah pred nečem hudobnim in grdim, tako da ni mogla ne kričati ne prositi — pokleknila bi iztegnila roke in pričakovala . . . Čutila je, da ostane samo eno — bežati, domov, v varno izbo, kjer sedi mati v izbi in se kadi na mizi vroča kava in je vse tako mirno in toplo . . . Zasadilo se ji je bilo v srce in se zasajalo zmerom bolj globoko, rilo je z nohtovi po gorkem mesu, po gorki krvi in Francka se je tresla od groze in od bolečine, bežala je in je komaj čutila utrujenost. Pot je bila dolga, zmerom navzdol in navkreber, brez konca. Iz teme je stopalo samo črno drevje, ki je šumelo in vztrepetavalo v dežju. Časih samotna koča – zatulil je pes in umolknil — potem gostilnica za voznike, luč je gledala skozi okno z dremajočim očesom, živega glasu ni bilo, samo dež je trkal na steklo, od kapa je lilo in v jarku, ki ga je bila izglobila podkapnica pred hišo, je žuborela voda.

Že je ostavila Francka veliko cesto in je nastopila strmo, vijugasto pot po hribu, skozi gozd. Od obeh strani se je strnilo gosto temno drevje, debele kaplje so padale dol. Zaukal je nekdo na klancu s hripavim in sirovim glasom, Francko je izpreletelo do mozga. Hodila je teže, trudna je bila; vročina je izginila in tresel jo je mraz; v čevlje ji je bila stopila voda in je brizgala prav do gležnjev.

Ukanje pijanca se je bližalo; vračal se je iz vaške gostilnice in je morda izgrešil pot. Francka je šla prav ob robu, pod drevjem, da bi je ne zapazil; gledala je kakor pričarana, kako je prihajal proti njej, omahoval po klancu, spotikal se in ukal. Ne bi jo bil ugledal v temi, ali spotaknil se je v tistem trenotku, omahnil in je stal tik pred njo, tako da je čutila vročo, smrdečo sapo iz njegovih ust. Iztegnil je roko, zasmejal se je naglas; ko se je sklonil, da bi jo objel, je padel na kolena. Francka je bežala v silni grozi, hotela je vpiti ali glas ni mogel iz grla. Težki koraki so omahovali za njo po kamenju, gnusen glas jo je klical jecljaje in preklinjaje, in hipoma se ji je zazdelo, da kolne tik pred njo; obrnila se je in se je opotekla, ali tam dol je prihajalo, črno, omahovaje, in Francka je tekla navkreber. Zakričalo ji je še enkrat od daleč, udarilo je zamolklo ob tla in nato je utihnilo. Spet je slišala, kako so zdrkovale težke kaplje od lista do lista in kako je šuštelo in šepetalo v gozdu — kakor da bi šele ravnokar pričelo deževati. Postala je; žile so ji tolkle v sencih, vroča bolečina ji je rezala po glavi, po životu pa je drgetala in bilo ji je, kakor da stoji do kolen v snežnici . . . Stala je dolgo, trudna je bila in sedla bi.

Domislila se je hipoma, da je to tista pot, koder je že hodila nekoč. Ali takrat je tekla navzdol . . . ali je tekla navkreber . . . zmedle so se ji misli in glava jo je bolela, z gorkim nožem je rezalo od senca do senca. Stisnila je čelo v dlani in se je spomnila in je zajokala. Stopala je hitro dalje, ali kakor je stopala, so se vračale motne, težke misli, prihajale so ji naproti in so jo prijemale za roko . . .

Hitro domov, k materi. Tam je mirna in topla izba, kava se že kadi v sajastih črnih loncih na mizi, mati sedi na skrinji in bere iz velikega molitvenika, ki je pisan po starem. Nežka sedi za mizo, gleda postrani k materi in liže s prstom smetano od mleka . . .

Zdrznila se je in je vzkriknila — pijan glas je kričal za njo, bližali so se težki koraki tako hitro, da jim ni mogoče uteči, že je poleg nje, grabi jo za roko . . . Francka je zastokala in je postala — tiho je bilo, črna veja je segala dol, skoro do njenega obraza. Zavzdihnila je, domislila se je nečesa lepega; jasnega večera, bele peščene poti, ki se je svetila v mesečini; slavec je zapel za grmom, njej na čast je zapel in njemu. Ona je imela širok bel slamnik, z rdečimi rožami okrašen; belo pisano krilo, ozko jopico, ki so bile cvetice uvezene vanjo, stebelca so bila od zlata. Sedela je v gosposki sobi in je gledala njemu v oči — on pa se je ozrl nanjo in njegov obraz je bil ves hudoben in oduren, kakor obraz morivca . . . Že so se bližali njegovi težki koraki, kričalo je zadaj in preklinjalo . . . „Teci, Francka, teci, teci!“ — Zmedle so se ji misli, tekla je omahovaje. „Teci, Francka, teci!“ — Voz je drdral pred njo in na vozu so sedeli romarji in romarice in so se smejali, niso hoteli čakati nanjo . . . Prišla je na hrib, tam je bila pot gladka in ravna in Francka je tekla hitreje. Čula je razločno kako je drdralo pred njo, razločevala je celo peketanje kopit, slišala je, kako je hreščal pesek pod kolesi in veseli smeh romaric je prihajal prav do nje . . . Gledala je z velikimi, izbuljenimi očmi in ugledala jih je pred sabo, že jih je videla natanko. Vsi obrazi se bili široki, neusmiljeni, smejali so se in so jo oponašali, kako je tekla vsa zasopla, skljućena, z odprtimi ustmi, kakor pes, kadar teče za vozom. „Hej, Francka, pridi no, sedi no gor, da se popelješ z nami na sveto romarsko Goro!“ — Pot se je spet globoko nagnila, vila se je navzdol, proti malinu. Francka je sopla težko, dasi je šlo navzdol, ni mogla več dalje. Obšla jo je grenka žalost, legla je nanjo kakor noč — nikoli ne doide voza, nikoli ne pride na sveto romarsko Goro; in če bi hodila do konca sveta, vse dolgo življenje — nikoli! — Postala je spet in v tistem trenutku je vse utihnilo, nikjer ni bilo voza, ne romarjev nikjer. Tam v senci, čisto v temi, je stal malin in voda je šumela. Deževati je nehalo, izza oblakov je zasijala mesečina. Ko je hotela dalje, so bile noge kakor od železa; hodila je počasi, trudoma in dihala je iz dna prsi, slišala je sama svoje bolno hropenje. Zdelo se ji je, da je glava silno velika, da se maje od leve na desno. Misli, prej vroče in razbegane, so legle utrujene. „Kako daleč je še?“ je mislila, izpregovorila je besede naglas in jih je ponavljala z neokretnim jezikom . . . Tam je že klanec, tam na levi je hiša, je topla izba . . . Potrkala je na okno, oprla se je ob zid in je potrkala še enkrat da je okno zažvenketalo. Kolena so se tresla, bližala so se počasi tlom in glava je klonila . . .

Francka je legla; odprla je komaj oči, ko je mati kričala tik pred njenim obrazom; hotela je odgovoriti, ali ustnice se niso premikale, težke so bile in zatekle.

Ležala je v postelji dva meseca in ko je ozdravila, je bil njen obraz ves miren in resen, nič otroškega ni bilo več na njem.

* * *

III.

Kako se je Francka omožila.

Časih se je zazdelo Francki, da je doživela pred davnim časom nekaj neizmerno lepega — bogvekdaj je bilo in bogvekaj. Zamislila se je in srce ji je zakoprnelo . . .

Služila je v trgu pri načelniku železniške postaje. Čemeren človek je bil, starikav, majhen, in bal se je svoje žene, ki je bila večja in močnejša od njega. Imela sta troje otrok, debelih, rdečih, zelo razvajenih. Kadar je kateri zajokal iz dolgega časa, je prišla gospa in je kričala nad Francko, ki je poslušala mirno in se ni ozrla. Ali ko je bila sama, ji je bilo težko; stala je ob oknu in gledala po dolini, po belem trgu, ki se je svetil tam v beli prazniški svetlobi in sanje so prihajale, nerazumljive, sladke, nemirne, spomini na nekaj polupozabljenega, hrepenenje po nečem neznanem.

Bilo ji je takrat dvajset let; prej je bila dekla v domači vasi — kmet je prišel nekoč pijan domov in jo je pretepel, ker se je branila, da bi jo objel; nato je šla šivat k šivilji v trgu — šivilja je zbolela in umrla in Francka je šla služit, ker je mati zapovedala. Roke, ki so bile že bolj bele in mehke, so bile spet razpokane, grbave in neokretne. Vsak mesec je prišla mati in Francka ji je dala denar; obleke si ni kupovala sama, vse je kupila mati in blago je bilo starinsko, kakor se nosijo stare ženske v hribih. Denar je spravila mati v robec in se vrnila peš domov — tri ure hoda je bilo. Francka je gledala dolgo za njo in grenkoba, ki je je bilo vse srce polno, se je dvigala proti grlu. Ko je bila mati že daleč gori na poti, ki se je vila proti gozdu, bi zaklicala Francka in zaprosila: „Mati!“ — Ali mati se ni ozrla, niti tedaj ne, ko je zavila s poti v gozd in se je skrila njenim očem. Časih je Franca čakala, pogledala je naskrivoma in strahoma v njen obraz — da bi se mati nasmehnila in da bi jo pobožala po licu, ali da bi rekla samo ljubeznivo besedo, čisto mirno, prijateljsko: „Kako se ti godi, Francka? Ali ti je dobro tukaj?“ Toda ni se nasmejala in gledala je Francko z osornimi očmi: „Ali mi ne prikrivaš nekaj? Ali nimaš nič več? Nikar mi ne prikrivaj, poznam te!“ Tako da je bilo Francko strah, da je povešala oči in bi najrajša zajokala. Samo takrat se je nasmehnila mati ljubeznivo, ko je govorila z gospo; in tudi gospa je bila ljubezniva, sedeli sta dolgo in sta se razgovarjali šepetaje in Francka je prinesla materi vina in pogače; mati je vedela vse, kar se je godilo po svetu in vsi so jo imeli radi . . .

Vsako uro je pribučalo od daleč in prišel je mimo vlak; časih se je kateri ustavil in ljudje so prihajali, govorili so na peronu ter odhajali skozi vežo. Vselej je prihitela Francka k oknu, posebno takrat, kadar so prihajali tisti vlaki, ki se niso ustavljali. Skozi mala okenca so gledali neznani ljudje, časih je opazila Francka čudovit klobuk na glavi gosposke ženske, bilo ji je, kakor da je zadišalo sladko in opojno od teh lepih tujih ljudi, ki so nosili s sabo vonj daljnih krajev, kjer je sreča in veselje in bogastvo. Šinilo je mimo, tudi sladki vonj je mahoma izginil — vse je bilo pusto naokoli, ob tiru golo kamenje, grmičevje in žalostne samotne smreke. Še je bobnelo zamolklo od daleč, utihnilo je. Načelnik se je vračal v vežo skljušen, z neprijaznim obrazom, zmerjal je spodaj nekega in nato je stopal s težkimi koraki po stopnicah.

Železniška postaja je bila precej visoko nad trgom, prilepljena na hrib, ob katerem se je vila železnica kakor železen pas. Spodaj je bila ozka dolina, ki se je polagoma širila; goli, dolgočasni holmi so se dvigali iz nje — kamenje, osat, komaj tupatam je dremalo drevo, ki ga veter še bi bil izrval. Okolica trga pa je bila zelena in prijazna — lepi drevoredi, travniki, polje in sredi vrtov in drevoredov dve vrsti belih hiš; le ob klancih je stalo par siromašnih, s slamo kritih koč, ki so gledale dol z mrkim pogledom, kakor zapodene iz gosposke družbe.

Francka je šla samo ob nedeljah po lepi cesti, kjer so stale ob obeh straneh bele enonadstropne hiše — sodnija, šola, pošta, sama mirna, ponosna poslopja. Gledala je v tla in hodila hitro; če ji je kdo pogledal v obraz, je zardela. In prišel je časih mimo gospod z naočniki, postal je in se ozrl na njo in se je nasmehnil. Kmečki fantje so šli mimo in, ker so se bili že malo napili, so se smejali naglas in časih je kdo zaklical za njo. Vitka je bila in majhna, obraz je bil bel in prenežen, čisto gosposki, tako da so se ji posmehovali; tudi oči so bile pretihe, preveč plašne, velike. Strah jo je bilo ljudi, srce ji je tolklo, kadar je stopala med njimi; ni se ozirala, ali čutila je vsak pogled, kakor da bi se dotikali z rokami njenega lica. Bala se je, ali ko je bila doma, si je zaželela ljudi in veselega šuma in tistih pogledov, ki so se dotikali njenih lic. Videla je skozi okno, kako so na večer pohajali fantje po cesti, postajali pred hišami ter se razgovarjali z dekleti. Dekleta so bila vsa nedeljsko oblečena, bleščeče rute na glavi, šumeča krila od pisanega blaga, celo uhane v ušesih in nekatere so imele lase počesane malo na čelo, kar je bilo zelo lepo. Mračilo se je doli in fantje so se izprehajali z dekleti, veseli smeh je prihajal prav gor do samotne postaje, kjer je stala Francka ob oknu in tiščala vroče čelo v dlani . . . Otroci so spali, gospod je bil v kleti in je pil, gospa je bila v trgu pri gospe notarki. Temno je bilo po sobah, komaj še se je razločevalo pohištvo. Tudi zunaj je bila že noč — jasna jesenska noč, vse nebo je bilo z zvezdami posuto. Tam doli so se še zmerom svetile bele hiše, zmerom še se je zdelo Francki, da sliši veselo razgovarjanje fantov in deklet, ki stoje pred hišami in se izprehajajo po lepi cesti, skozi trg in tam po tihem drevoredu, kjer šume nalahko temni kostanji . . . Razgovarjajo se in se smejejo veselo in se sklanjajo drug k drugemu, roka lega okrog pasu in glas je tišji, besede so ljubeznivejše, mehke, presrčne . . . Tudi Francka bi se izprehajala . . . tam mimo belih hiš, v toplem, šepetajočem mraku, tam po drevoredu, kjer se zibljejo nalahko temni kostanji. In položil bi ji roko okrog pasu — Francka je trepetala, gledala je dol z zastrtimi očmi — in bi se sklonil čisto blizu k njenemu obrazu: „Francka! . . .“

Naglas je zaklicalo iz njenih sanj in Francka se je zdramila.

„Francka!“ je zaprosilo pod oknom s pritajenim glasom in Francka je strepetala, prestrašila se je, kakor da bi zjutraj, še v polusnu, odprla oči in ugledala pred sabo tuj obraz. Stopila je od okna in je stala za zagrinjalom, trepetajoča, toda luči ni prižgala in tudi okna ni zaprla.

„Francka!“ je zaklicalo glasneje; nekdo je stal ob plotu, v senci in gledal proti oknu. „Pridi dol, Francka!“

Strah jo je bilo, zaprla bi okno, prižgala bi luč — toda roke se niso zgenile, pač pa se je sklonila, da bi pogledala skozi okno, proti plotu, kjer je stal v senci in klical s pritajenim glasom . . . Prišlo je po pesku, zašumelo je krilo gospe načelnice. Francka je prižgala luč in je šla v kuhinjo. Ko je pogledala naskrivoma skozi okno, ni bilo v senci nikogar več in srce jo je zabolelo. Svetilka je dremala na ognjišču, postelja je bila napravljena, ali Francka je stala ob oknu in čelo se je dotikalo mrzlega stekla . . .

Večeri so bili zmerom lepši, čudovita jesen se je razgrnila nad pokrajino; noči so bile jasne in tople, prikazal se je časih bel oblaček na nebu, zibal se je in tresel v vetru ter se potopil v čisto sinjino.

Francki je bilo težko in sladko; spala je nemirno blagodišeč vzduh se je vzdigal zunaj iz vrta, iz doline, iz pokošenih travnikov in je plaval v sobo; iz vse tople noči je klicalo pritajeno, proseče — iz doline je klicalo, iz vrta, tam od plota, kjer se je širila senca visokega kostanja . . . „Francka!“ . . . Časih je vstala, stopila je k oknu, da bi odgovorila; že je prijela za kljuko, da bi odprla duri, toda na stopnicah se je vrnila, od strahu so se ji tresle noge . . . Kakor da bi ji bilo šinilo mimo oči, hitro kakor da bi trenil, toda tako jasno, da bi prijela z roko: ostudno spačen obraz, ki se je sklanjal k lepi dami ter se je v tistem hipu ozrl nanjo s hudobnim pogledom, tako da ji je oledenela kri . . . Šinilo je mimo, toda strah je ostal in noge so se ji tresle . . .

* * *

„Zakaj te ni bilo tako dolgo, Francka? Vsak večer sem te čakal po celo uro in sem videl dobro, kako si stala ob oknu, skrita za zagrinjalom.“

Držal jo je za roko in se je smejal. Tudi Francka se je smejala. Malo hladno je že bilo zunaj, tla so bila posuta z rumenim listjem in mesec je sijal jasno skozi polugolo vejevje. Okna postaje so bila temna, samo spodaj se je svetilo, kjer je pisal uradnik in petrolejka v veži je dremala zaspano.

„Bala sem se te,“ je odgovorila Francka in oba sta se zasmejala.

On je bil mlad, droben fant, komaj malo večji od France; imel je kakih šestindvajset let; brki so bili premočni za suhljati obraz, rjave, svetle oči so gledale veselo, čelo je bilo visoko in ploščato, kadar se je smejal, je dobil ves obraz nekaj prešernega, skoro zaničljivega. Govoril je lepo, z mehkim glasom, v izbranih besedah. Bral je knjige in časopise, bil je celo v odboru bralnega društva, ob različnih veselicah je govoril slavnostne govore in skrbel jo zelo, da se je njegovo vedenje razločevalo od vedenja drugih fantov ter se približevalo občevanju gosposke družbe. Bil je krojač v trgu in je šival časih tudi za gospodo. Spoznala ga je, ko jo je nekoč pozdravil — odkril se je in Francka je zardela. Kadar je bila v cerkvi pri veliki maši, je slišala s kora njegov glas — ni se ozrla, ali vedela je, da je tisti mehki, toplo zveneči glas njegov.

Nikoli ni slišala tako lepih besed, božale so jo kakor z ljubečo roko. Kadar je bila pri njem, se je prikazala nežna rdečica na njenih licih, oči so sijale, molčala je in poslušala. On jo je gledal s koprnečim pogledom, debele ustnice so se mu tresle in časih se mu je zmedlo, besede so se mu izgubile. Prišel je nekoč iz gostilnice, dišal je še malo po vinu. Bil je predrznejši, govoril je neprestano, objel jo je in je iskal njenih ustnic. Francko je pretreslo, hipoma jo je spet obšla bojazen in ubežala bi. V tistem trenotku je šinilo mimo njenega spomina nekaj že pozabljenega, strašnega: bežala je po blatnem klancu, skozi gozd, dobele kaplje so padale z drevja — in tam, glej, iz teme, je skočilo proti njej, smrdeča sapa ji je puhnila v obraz, težka roka jo je zgrabila za ramo . . . Zakričala bi — toda že je šinilo mimo, samo strah je še ostal in noge so se ji tresle.

„Kakšna si, Francka? Zakaj se mi umikaš, Francka? Kaj sem ti storil? No, glej, ne bodi huda, rad te imam, kakor nikogar na svetu, nič ti ne storim hudega.“

Prijel jo je nalahko za roko in je stal pred njo. Ko je bil ugledal njen prestrašeni obraz, se mu je v prsih nekaj stisnilo, zasmilila se mu je in ljubil jo je resnično. Slonela sta ob plotu, čisto v senci, časih je zašuštelo nad njimi in par velih listov je padlo nanja. Govoril je skoro šepetaje, kakor da bi se bal, da bi je ne razžalil z glasno besedo. Zdela se mu je zelo majhna, otroška, sočutja vredna, vsa drugačna kakor dekleta, ki je govoril z njimi v trgu; nikoli ni zatrepetala prešernost na njenih ustnicah, nikoli ni bilo nezaupnosti v njenih očeh — ni ji prišlo na misel, da bi mogle biti njegove besede zlagane in zato se mu je smilila in žal mu je bilo, če je izpregovoril besedo, ki je ni čutil v srcu.

„Boš videla, Francka, kako lepo življenje si bova napravila, kadar boš ženka moja. Dela imamo veliko, nič skrbi ne bova imela. In lepo te bom oblekel, da ne boš hodila kakor kakšna dekla . . . Veš, Francka, in tukaj ne bova ostala; predolgočasno je tukaj in ljudje so taki. V Ljubljano pojdeva, boš videla, tam bo vse drugače. Kdor ima kaj korajže, gre strani, tukaj ni nič. Ali še dalje, Francka, morda v Ameriko, tam je življenje vse drugačno, ljudje so drugačni, tam so vsi gospodje, vsak je gospod, kdor kaj zna in premore — ne bi me gledali zaničljivo, ker sem krojač, kakor tukajle kakšen pisarček, ki nima toliko v glavi, kakor jaz v mezincu . . . Vse bo drugače, kadar boš moja žena, Francka . . . Klobuk boš nosila in . . .“

Kakor je govoril, so mu prihajale sproti najlepše sanje, sam se je opajal z njimi, vesel jih je bil in verjel je nanje. Velik, svetel svet se je odpiral pred njim in bilo mu je, kakor da mu ga je odprla plašna otroška Francka, ki je stala poleg njega in poslušala z velikimi, zamišljenimi očmi. Tudi njej se je odpiral velik in čudovit svet — čisto novo življenje se je razgrnilo pred njo in lica so ji gorela, srce se je širilo od sladkosti . . . Ko sta se poslovila, jo je poljubil na ustnice in Francka se ni umeknila.

Šel je proti dolini in hipoma se je domislil svojih besed. Postal je in gledal proti postaji; spodaj je dremalo okno, kjer je pisal uradnik, a kmalu se je zasvetilo tudi, pri oknu se je prikazala svetloba, medlela je in izginila ter se prikazala pri drugem oknu; Francka je bila prižgala svetilko ter jo nesla iz sobe v kuhinjo. Obšlo ga je kakor sočutje, vesel je bil svojih besed in zamahnil je z roko v pozdrav . . .

Francka se je razpravljala počasi. Vse, kar je govoril, se je vračalo, slišala je še zmerom njegov šepetajoči glas, kakor da bi stal zraven nje, objemal jo okoli pasu ter pripovedoval . . . „Francka, lepo življenje si bova napravila, kadar boš moja ženka . . . Klobuk boš nosila, Francka, in strani pojdeva odtod, ker so ljudje tako dolgočasni, v Ljubljano pojdeva . . . tam je življenje lepo, vse drugačno nego tukaj . . .“ Sklonil se je k njej in jo je poljubil na ustnice; njegove ustnice so bile vroče in ko je začutila brke na licih, jo je izpreletelo po životu od blaženosti . . .

Vroče ji je bilo, žile so ji bile v sencih, da jih je skoro slišala. Odprla je okno, hladen zrak ji je dihnil v obraz, na lica, in je napolnil vso sobo. V dolini so migljale posamezne luči, časih je katera ugasnila, svetlikalo se je samo še tu, tam, bila je pozna ura in vse je ugasnilo, utihnilo. Nebo pa je bilo zmerom jasnejše, mesec je plaval na sredi v velikem svetlem kolobarju in zvezde so se topile v njegovi srebrni svetlobi.

* * *

Minila je zima in nato je prišel čas poln nemira in skrbi. Francka je šla iz službe in se je nastanila pri šivilji, da bi šivala poročno obleko. Vse polno žensk je bilo zmerom tam, od jutra do noči so stale naokoli in so se razgovarjale, izpraševale so Francko in so pripovedovale o ženinu. Koliko da je že imel deklet, namigavale so skoro, da je imel že otroka: Francki je bilo vroče v obraz, verjela ni ničesar, ali grenko ji je bilo v dno srca. In da je pijanec, da zapije vse, kar zasluži da se potepa cele noči po gostilnicah in uganja reči, ki jih človek povedati ne more. In da ni pri krojačevih vse tako, kakor bi si kdo mislil; oblači se fant po gosposko, doma pa jedo močnik in krompir, posebno odkar stari nič več ne dela, ker je napol oslepil in so mu tudi noge odpovedale. Časih so imeli tri pomočnike, potem dva, zdaj pa imajo samo še enega in pa učenca, ki nič ne dela in je pri njih samo zato, da seka drva in da hodi po tobak. Ženska, ki jim kuha, je kakor zlodej in že zdaj opravlja Francko po vsem trgu, od hiše do hiše hodi in opravlja . . . Francka je sedela globoko skljućena, tako ji je bilo, kakor da bi jo zbadali z iglami od vseh strani. Nihče ni rekel besede naravnost — namigavale so, govorile so tako, da je bilo treba razumeti nasprotno in Francka je razumela. Če so dejale: „Pameten fant je, no,“ — se je to glasilo: „Lump je, da mu ni enakega v deveterih farah!“ — Francka je skrivala svoje misli in se je bala, da bi ne izpregovorila zaupne besede: planili bi takoj skozi odprte duri njenega srca in bi tam vse omazali, oskrunili . . . Govorila je z njim poredkoma, nikoli nista bila sama in Francka si je želela, da bi samo uro, samo kratko minuto slonela tako tesno drug ob drugemu in šepetala zaupno, presrčno, kakor tam pod kostanjem, ko je padalo nanje velo listje. Tudi on ni bil več tako vesel; nekaj nemirnega je bilo na njegovem obrazu, časih je strnil obrvi in je gledal zamišljeno. Govorila sta o čem navadnem, samo da sta govorila, in potem je mahoma prekinil razgovor ter je preskočil na čisto drugo stvar, ki je bila prav tako navadna in brezpomembna. Oba sta čutila na obrazu tuje poglede in čeprav ni bilo nikogar v sobi, jima je bilo, kakor da nista sama . . . Dnevi so se vlekli počasi — žalostni deževni dnevi; nebo je bilo pusto, sivo, rjave luže so prepregale vso cesto. Prišla je pogostokrat mati in se je razgovarjala s Francko; tudi ona je bila zvedela grde reči o njem in jih je očitala Francki z osornim glasom, kakor da bi jih bila ona storila; pripovedovala je neprestano in Francki je bilo tesno, da bi zavpila. „Zakaj tako govorite, mati?“ je zajokala. — „Bolje je, da veš prej — da boš vedela, kako si si postlala.“ In pripovedovala je dalje, kako da je imel dekleta v trgu in tudi zunaj po vaseh, zato ker zna sladko govoriti in se goposko oblači.

„Ni res mati!“ je zakričala Francka in srce se ji je paralo.

„Če ti bolje veš, toliko bolje zate . . . Pa naj le nikar ne misli, da je kakšno terno zadel. Dvesto goldinarjev dam, niti solda več in še teh ne dobi v roko. Ne bo jih zapil prvi mesec . . . poznam ga, kakšen je. Spravil bi denar in bi posedal po gostilnicah, dokler bi ne imel luknje v žepu . . . poznam ga! In tudi ti bi mu pomagala, tudi ti si taka!“

Zvečer je Francka molila, da bi bilo vse pri kraju, da bi čas prišel. Shujšala je in obraz je bil še bolj droben in bel nego prej, čisto prozoren, tako da so bile oči nenaravno velike in svetle.

Čas je prišel in vršila se je svatba; v treh koleseljnih so se peljali v cerkev; ljudje so se posmehovali, ker je bilo vse tako tiho in ponižno, skoro siromašno. Francka je imela obleko iz rumenega atlasa, trakovi so bili svetlozeleni. Ko je stopila v voz, se je spoteknila in skoro bi bila padla; pozabila je privzdigniti krilo in oškropila se je z blatom. Mati je stala med durmi in je zakričala nad njo: „Še hoditi ne zna, neroda!“ Dan je bil dolgočasen, od jutra je deževalo in, ko so se vračali iz cerkve, je pričelo spet nalahko pršiti.

Francko je bolela glava; izginila je vsa radost, vse veselo pričakovanje je izginilo in nič ni bilo drugega vsenaokoli, nego pust deževen dan in pusto, pusto življenje . . . Nagnila je glavo in solze so ji kapale po licih. Ženin se je ozrl nanjo in se je nasmehnil. „Kakšen otrok!“ si je mislil na tihem in spet se mu je zasmilila. „Ker se joka vsaka nevesta, pa se joka še ona.“

Praznovali so svatbo v zakajeni gostilnici. Zrak je bil vroč in težak, kričali so, peli in popivali vso noč; tudi ženin se je upijanil in je plesal neprestano z vsemi ženskami. Pozno ponoči je šla Francka iz zadehle sobe in je stopila na prag. Ko ji je zapihal v lice mrzel zrak, je omahnila in zgrudila bi se bila, da se ni prijela za duri z obema rokama . . . Znotraj so peli s pijanimi glasovi, slišala je tudi glas svojega moža — hreščeč je bil in hripav, komaj ga je spoznala. Peli so razposajeno kvanto, kruljav starec je godel na harmoniko. In Francki se je zazdelo mahoma vse tako umazano, grdo, žalostno, da bi sedla v kot pri durih in bi zaspala in bi se ne zbudila nikoli več.

⁂

Komaj se je Francka, mlada žena, ogledala po hiši, se je zgodilo nekaj strašnega, tako da se je njen mladi mož, krojač Tone Mihov, popolnoma izpremenil.

Tisti dan, ko se je vršila svatba, je prišel v trg krojač iz mesta, mlad človek, ki je nosil svetle karirane hlače in suknjo s škrici. Nastanil se je nasproti sodnije, prezidal je kar vso hišo in nato je odprl prodajalnico z narejenimi oblekami. Ljudje, ki so hodili ob nedeljah v cerkev, so morali mimo; čudili so se in so kupavali. In kmetje, ki so prihajali k notarju in v sodnijo, so poizvedovali po cenah in so gledali, ko jim je ponujal krojač celo obleko za pet goldinarjev. „Prokleti Mihov, lehko se nosi gosposko; hotel je pet goldinarjev samo za delo!“

Mihov se izprva ni vznemirjal veliko; stvar se mu je zdela tako neumna, nenaravna, da se ni bal nič hudega. Jasno je bilo zanj, da je sleparija vse skupaj in da bo izginil pritepenec čez noč, kakor je bil čez noč prišel. Ni verjel, da bi se mu usedel kdo na limanice; blago je bilo slabo, obleke so bile skrpane tako nahitro, da je bilo treba samo malo nategniti, in šivi so se parali. Kmetje niso neumni, ogibali se bodo sleparja na devet sežnjev. Toda niso se ga ogibali in slepar ni izginil. Še razširil je prodajalnico in najel si je še dvoje delavcev — bogve odkod; prišla sta lačna in razcapana in šivala sta mu pač napol zastonj. Prej je delal samo za kmete in hlapce, zdaj je prodajal tudi boljše blago in ni se ukanil: vse je hodilo k njemu, učitelj si je naročil svetlo poletno obleko pri njem, sodnik si je dal napraviti karirane hlače. Krojač sam je stal na pragu, kadil je dišeče smodke in se je smehljal vljudno ljudem, ki so prihajali mimo, tako da jih je zavajal že njegov sladki obraz.

Mihov je čakal — nič ni bilo, nihče se ni pritoževal. Ostali so mu samo nekateri stari ljudje, ki so bili navajeni nanj in niso hoteli menjavati. Vse drugo je šlo — izgubili so se kmetje, izgubili so se uradniki, ki so se oblačili gosposko in niso radi drago plačevali; otroške obleke ni napravil Mihov nobene več — prišle so Binkošti, prišla je birma in nikogar ni bilo; Mihov je stal na pragu, bled, glavo sklonjeno — in ogibali so se ga na devet sežnjev. Časih se je kdo nasmehnil, če se je ozrl postrani nanj: „A, Mihov, kaj praviš? Lehko si se nosil gosposko za naš denar. Lepo si nas molzel, prokleti Mihov, prav se ti godi!“

Mihov je čutil, da se mu je dogodila velika krivica. Ali je dovoljeno, da pride mahoma tuj človek in vzame domačim poštenim ljudem kruh izpred ust? Mislil je, da bi morali to prepovedati, da bi morali pritepenca izgnati, pognati ga, odkoder je prišel in povrhu še zapreti. Tako bi bili lehko uničeni vsi, če bi bilo sleparstvo dovoljeno. Toda niso se genili, sodnik si je bil celo naročil karirane hlače.

In bolelo ga je najbolj, grizlo ga je kakor s kleščami, da ga je bil pritepenec prehitel. Sam bi bil moral storiti tako, napraviti bi bil moral prodajalnico — šlo bi, posojilnica bi mu bila dala denarja. Že se mu je zdelo, da je bil to v resnici nameraval in da mu je slepar misel ukradel, izpred nosa ukradel, ko jo je baš nameraval izvršiti. Prepričan je bil naposled popolnoma, da je ukanjen, osleparjen, in premišljeval je, če ni bil izdal kdaj svoje misli hudobnemu človeku, ki mu je bil zaviden in se je zmenil z onim za dobro plačilo. Zmedle so se mu misli od grenkobe in sovraštva in zabavljal je po gostilnicah. „Molči, Mihov, da te ne bo tožil!“ so mu svetovali prijatelji, a natihoma so se nasmihali, ščuvali so ga celo naskrivoma, ker bi jim bilo prijetno, če bi prišlo do hrupnega razpora. Novi krojač pa je bil vesel človek, redil se je, obraz se mu je širil in polnil, debelel je polagoma in nosil je troje prstanov; za zabavljanje se ni menil, smejal se je in poznalo se mu je celo, da mu je Mihova zavist pogodi. In ta smeh veselega in rejenega človeka je bila Mihovu strašna, ostudna. Tresel se je, kadar je pogledal v široki, svetli obraz, in pest se mu je krčila, da bi udaril, udaril z vso silo, tako da bi se raztopila svetla mast in da bi izginil smehljaj z debelih ustnic.

To so bili vroči dnevi julija in avgusta, suh prah je ležal v zraku, nebo je bilo belosinje, kakor od vročega jekla. Ob tem času so napravili v trgu vsako leto veselico s petjem, šaljivo igro, deklamacijami in slavnostnim govorom. Slavnostni govori so bili Mihova stvar; pisal jih je notar, načelnik bralnega društva, in Mihov je govoril z visokim, donečim glasom in z lepimi kretnjami tiste dolge zavite stavke, polne nerazumljivih besed; sam se je navduševal sredi govora, sladko mu je bilo, ko je videl pred sabo vse polno rdečih, potnih obrazov, ki so strmeli vanj; migljalo je pred njim, čutil se je srečnega, vzvišenega nad vse na svetu in besede, gladko naučene, so le tako kapale z ustnic, sam jih ni več razumel in osvestil se je šele, kadar je izpregovoril zadnji stavek in ni prišlo nič več dalje; stal je še nekaj časa, poten, ves zardel, potem je stopil korak nazaj, priklonil se je nalahko in se je nasmehnil v čisto otroški zadregi, spodaj pa so kričali in ploskali. „Lepo si govoril, Mihov!“ Mihov si je brisal čelo in srce mu je tolklo od blaženosti. „No, da, mislim, da se mi je posrečilo . . .“

Veselica je bila koncem avgusta, pripravljali so se že zgodaj v juliju. Mihov je čakal in naposled je šel k notarju.

„No, kaj pa Vi, Mihov?“ ga je prašal notar.

Mihov se je nasmehnil vljudno.

„Zaradi govora, gospod notar . . . pojemo že štirinajst dni in za govor je treba tudi par tednov. Ne gre tako hitro, kakor bi si človek mislil . . .“

Notar je bil v zadregi in Mihov je to opazil. „Ni ga še napisal!“ si je mislil in hitel je, da bi se opravičil.

„Tako se ne mudi, lehko še čakam teden dni . . . samo zato, da sem omenil . . .“

Notar se je zazibal na stolu in je odgovarjal počasi in obzirno.

„Glejte, Mihov, saj ste zmerom lepo govorili . . . ne zaradi tega, da bi Vam kaj očitali . . . ampak krojač je bil tako siten, nismo se ga mogli odkrižati . . .“

Mihova je oblila temna rdečica; ustnice so se mu gibale, toda izpregovoril ni.

„No . . . in pristopil je k društvu in je plačal precej deset goldinarjev za note . . . ne moremo mu odreči . . .“

Morda se je zdelo notarju, da se izgovarja preponižno; sram ga je bilo in zato je nadaljeval z drugačnim glasom, skoro osorno.

„Pa tudi lep glas ima in dober pevec je in priljuden človek je, vesel, ne tako čemeren . . .“

Ozrl se je postrani na Mihova, Mihov pa se je v tistem hipu domislil, da tudi on prej ni bil čemeren.

„Sploh pa to ni nič, da bi govoril zmerom isti človek . . . ljudje se privadijo in jih stvar ne zanima več, niti ne poslušajo in govor se tako izgubi. Potolažite se, saj boste tako peli . . .“

Mihov se je nerodno poklonil, zinil ni besedice in je šel. Kakor otroku mu je bilo — za plot bi stopil in bi se zjokal . . . Ali nato ga je obšel silen, besen srd; okrenil se je že, da bi hitel k notarju nazaj, skočil predenj in kričal tam, tolkel s pestjo po mizi in, če bi notar odgovarjal, tako zaničljivo in prešerno, kakor je govoril, bi planil nanj in bi davil, davil . . .

Tako ga je krojač pritisnil ob steno, pritisnil na prsi, da ni več dihati mogel; vse mu je ugrabil; prišel je v kariranih hlačah in v suknji s škrici in mu je vzel kruh in čast in življenje . . . Od srda in žalosti se mu je zibalo pred očmi; ko je prišel domov, je legel na posteljo, premetaval se je vso noč in ni zatisni očesa. Časih se je vzdignil, stisnil je pest; v polusanjah se mu je zazdelo, da stoji pred njim na cesti, vse polno ljudi naokoli, in krojač se trese, bled je in prosi . . . toda on, Mihov, ne sliši nič — bije, bije v obraz in kri curlja po licih dol, na ovratnik, na suknjo . . . Toda glej, kri je izginila mahoma in tolsti obraz se je smehljal veselo, zaničljivo in vsi naokoli so se grohotali . . . Zazdelo se mu je potem, da ležita na cesti, v prahu, roke se vijo, grabijo in že je stisnil Mihov za vrat, kakor s kleščami je stisnil debeli potni vrat in oči bulijo vanj v velikim vodenim pogledom . . . toda hipoma mu je roka zdrsnila ob potni koži, krojač je planil, pokleknil mu na prsi in spet se je smejal veselo in zaničljivo njegov tolsti obraz . . .

Prišla je nedelja, lepa avgustova nedelja; vročina je bila že malo ponehala, veter je pihal in beli oblaki so se igrali na nebu. Večer je bil topel in prijazen, cesta je bila polna ljudi.

Mihov je stanoval nad trgom in gledal je skozi okno po trgu dol; strašneje mu je bilo, kolikor bolj se je bližal mrak. „Zdaj bodo pričeli,“ si je mislil in žile na čelu so se mu napenjale, polnile so se s krvjo, vročo kakor ogenj in oči so se mu zalile, zastrla jih je težka motna mrena. Zazvonilo je sedem; dolgo je zvonilo, z lepodonečim prazniškim zvokom in Mihov je zastokal, kladivo je bilo po njegovih prsih, po njegovem čelu . . .

Vzdignil se je počasi, sram ga je bilo in kakor tat, z opreznimi očmi, s skljućenim životom, je stopil na cesto. Šel je po poljski stezi, da bi ga ljudje ne srečavali. Domislil se je, kako je hodil na veselico prej; postal je sredi polja in zakričal bi od sramu in od bolečine. Nato si je očital, hotel se je strezniti siloma; „Ne bodi otročji, Mihov! Ostani doma in ne brigaj se zanje; če mislijo, da bodo sami opravili, naj opravijo, druge skrbi imaš!“ — Toda šel je dalje, slišal ni sam svojih besed — kakor da bi mu prigovarjal človek, ki ni vredno, da bi se oziral nanj . . . „Kam pa, Mihov?“ ga je prašala ženska, ki je stala ob plotu za hišo. Mihov se je prestrašil, kakor da bi ga bil kdo zasačil pri sramotni stvari. Odgovoril je v zadregi in je šel hitro dalje. „Na veselico, Mihov?“ ga je prašal kmet, ki je stal ob stezi in gledal po polju, kjer se je nalahko zibalo rumeno žito. „Na veselico!“ je odgovoril Mihov, ne da bi se ozrl. Zdelo se mu je, da gledajo za njim in se posmehujejo. Vse so vedeli — na hrbtu je imel z velikimi črkami zapisane vse svoje misli in hodil je med ljudmi kakor hudodelec, ki ga ženejo žandarji uklenjenega po cesti.

Že se je mračilo, vrtovi za hišami so bili v senci. Tam je stalo lepo enonadstropno poslopje — spodaj gostilnica, zgoraj bralno društvo. Okna so bila že svetla, za zagrinjali so se premikale črne sence. Pred hišo in okoli vrta je bilo polno ljudi, otroci so se podili, ženske praznično opravljene, so stale v gručah na cesti.

Mihov si ni upal blizu, ali slišal je tako natanko, kakor da bi stal pod oknom. Prišlo je po stezi dvoje ljudi in Mihov se je umeknil, šel je v umazano krčmo, ki je bila skoro prazna; le par pijanih fantov je sedelo za veliko, z vinom polito mizo; krčmar je stal na pragu in je gledal s sovražnim pogledom na belo poslopje, ki je stalo tam ponosno in vse razsvetljeno. Mihovu je bilo, kakor da je bil prišel med zavržence in izgnance in laže mu je bilo pri srcu. Sedel je k oknu in je malo odgrnil zagrinjalo.

Cesta se je polagoma praznila; prišla je bila gospoda in veselica se je pričela. Mihov je čutil natanko tisti trenotek, ko je stopil govornik na oder ter se sladko priklonil.

„Slavna gospoda! . . .“

Besedo za besedo je slišal Mihov in premikal je ustnice, tudi sam se je nalahko priklonil, lica so mu zardela in ugledal je pred sabo veliko množico, ki je strmela vanj in poslušala. Toda oglasil se je poleg njega nekdo drugi, govoril je glasneje, lepše, zvočneje in ga je skoro že prekričal. Mihov je čutil veliko krivico, ki so mu jo storili, in ozrl se je po ljudeh z zaupljivim pričakovanjem: mislil je, da bodo spoznali krivico, pognali pritepenca z odra ter poslušali njega, Mihova, ki je bil pravi slavnostni govornik. Toda ljudje so bili neusmiljeni, niso se niti ozrli vanj, ko je lovil poglede in prosil z motnimi očmi. In pritepenec je govoril z blagodonečim glasom dolge in lepo zložene stavke, ki so se topili na jeziku kakor med. Mihov se je tresel, mrzle kaplje so mu lezle po čelu dol, hotel je govoriti, toda jezik je bil trd in neokreten. Nekateri so ga opazili, ko je stal na odru v zadregi, neroden in osramočen in sredi vrišča in ploskanja so kazali nanj in so se smejali. „Kaj pa ta tukaj? Ali pojdeš dol, ki te nihče klical ni! Glejte ga, kako stoji, kolena se mu tresejo! Kaj pa jeca? Klado ima v ustih!“ Smejali so se hrupno in neusmiljeno, ali polagoma so se razsrdili, ker je Mihov še zmerom stal kakor ukovan, roke povešene, glavo sklonjeno. „Dol! Dol!“ je kričalo po dvorani, ljudje so vstajali, pesti so se dvigale in že so ga zgrabile železne roke pod pazduho, za laket, za vrat, potegnili so ga dol, pol onesveščenega, in: „Udari! Bij!“ je kričalo po dvorani . . .

Mihov se je stresel, pogledal je po cesti z motnim očesom; od daleč je prihajal šum — ploskali so govorniku. Zazdihnil je, sedel za mizo ter skril glavo v dlani. Popil je bil že tri četrti kislega vina, ki je dišalo zoprno po špiritu, in glava mu je bila težka, po razbeljenem čelu mu je tekel mrzel pot. Pil je naglo, kozarec za kozarcem, in misli so se mu medle, motale so se mu po možganih v čudnih, nejasnih oblikah, menjavale so se hitro pred neizmernim črnim ozadjem — neizmerno črno žalostjo.

Prišel je v krčmo čevljar, pijanec; omahoval je že in ko je sedel k Mihovu ter se naslonil z rokami na mizo, je prevrnil kozarec.

„Kaj pa ti, Mihov, nisi šel na veselico?“

Mihov se je ozrl vanj z zaspanim, lenim pogledom.

„Nisem šel.“

Čevljar se je nasmehnil in je pomežiknil.

„No, Mihov, lepo te je potisnil krojač. Kruh ti je vzel in še čast povrhu. Saj drugače si bil zmerom zraven.“

„Vse mi je vzel,“ je govoril Mihov zase. Kruh mi je vzel in še čast povrhu.“

Čevljar se je zagledal v polni kozarec in obraz se mu je zresnil.

„Glej, Mihov, tako pojdemo vsi. Tudi mene že čaka — danes ali jutri pride, vem, da me čaka . . .“

Mahoma je udaril po mizi, da je zažvenketalo.

„Ampak jaz ne bom taka šlapa, kakor si ti, Mihov! Jaz bi ga zadavil srede ceste — da, zadavil ga bom sredi ceste, vpričo ljudi, pa naj me ženejo!“

„„Tudi jaz bi ga zadavil,““ je govoril Mihov počasi in zamišljen. „„Pa človek kar omahne, roke se mu povesijo — ne morem ga zadaviti.““

Oba sta bila pijana, strmela sta s topimi, okrvavljenimi očmi. Čevljar je izpregovoril z resnim glasom, gledal je predse in čelo se mu je nagubančilo.

„Jaz sem mislil dolgo časa, kaj da boš napravil. Čakal sem, ti pa se nisi genil; držal si, ko te je tepel . . . Jaz bom napravil drugače . . .“

Nekaj hudobnega je zasijalo v njegovih očeh, obraz pijanca je dobil hipoma nekaj moškega in odločnega.

Mihov je odgrnil zagrinjalo popolnoma, iz noči se je bleščalo dvoje vrst razsvetljenih oken, časih se je prikazal kdo ob oknu, na pragu, čul se je žvenket kozarcev, razločevalo se je celo, če je kdo vzkliknil, če se je omizje zagrohotalo. Mihov se je zdrznil — spoznal je iz nejasnega šuma krojačev glas in slišal je svoje ime.

Čevljar se je ozrl nanj in se je nasmehnil.

„Ali si ga slišal?“

Kakor slučajno je iztegnil roko po mizi in se je doteknil noža, ki je ležal na prtu. Mihova je izpreletelo, kri mu je izginila iz lic in vstal je naglo.

„Grem samo malo pogledat . . . rad bi ga videl . . .“

„„Le pojdi in dobro opravi!““ je odgovoril čevljar; mirno je gledal za njim.

Mihovu so se opletale noge; ko je stopil na prag in je začutil hladni nočni zrak, bi se bil skoro prevrnil. Šel je počasi, omahovaje, preko trga in naravnost proti hiši, ki je stala pred njim velika, ponosna, vsa razsvetljena. Govoril je sam s sabo: „Nisi čakal zastonj, prijatelj dragi . . .“ Toda mislil ni ničesar, odločnost je bila samo zunanja, vročina je izginila iz težke, utrujene glave in oči so gledale motno, zaspano.

Stopil je na prag — žarka svetloba ga je zaskelela v oči.

„E, kam pa ti, Mihov, saj si pijan!“ se mu je zasmejal v obraz debel štacunar, ki je bil prišel iz gostilnice in si je brisal potno čelo.

Mihov ni odgovoril, ozrl se je komaj nanj in je šel dalje, omahovaje, skljućen, napol že v spanju in mučnih, nerazločnih sanjah. Prišel je v prvo sobo, iskal je s topimi, poluzatisnjenimi očmi in ga ni našel: tam so sedeli sami kmetje, razgovarjali so se skupno, nekateri so kartali, zapazil ga ni nihče. V drugi sobi, rdeče poslikani in elegantno opravljeni, je bila zbrana gospoda. Mihov je postal na pragu, pred rdečim zastorom. Komaj je premeril omizje s pijanim pogledom, je ugledal ob oknu tolsti, potni krojačev obraz. Ali v tistem trenotku, ko so se vsi ozrli nanj, ga je obšlo nekaj čudnega. Odkril se je dostojno, priklonil se in se nasmehljal.

„Gospoda!“ je izpregovoril z visokim, hreščečim, jecljajočim glasom.

Hrupen smeh mu je bušnil naproti, krojač je prijel kozarec in se je sklonil preko mize.

„Pijan si, Mihov, — na pij, to je boljša kapljica!“

Mihov se je nekoliko osvestil, šinilo mu je preko misli, čemu je prišel in kaj ima storiti. Stopil je k mizi, prijel je kozarec ter ga zalučil krojaču v obraz; zamahnil je tako krepko, da je padel z vsem životom na mizo ter si omočil roke in obleko z vinom. Krojač je stal za mizo trepetajoč in prepaden; obledel je in smeh mu je izginil z ustnic. Vino se mu je razlilo po vsem obrazu, po ovratniku in kravati, kozarec ga je bil zadel nad čelom in tenák curek krvi mu je curljal po levem licu. Družba je planila, nekateri so stopili h krojaču, zdravnik mu je močil rano. Mihovu se je zdelo, da so ga tepli in suvali, ko so ga potisnili na cesto, toda čutil ni ničesar. V tistem hipu, ko je videl pred sabo obledeli krojačev obraz in kri, ki je curljala po licu dol in kapala na ramo, se je iztreznil popolnoma. Šel je domov s hitrimi koraki, skoro tekel je in pot se mu je zdela zelo dolga . . .

Doma se je še svetilo okno, Francka je sedela za mizo. Njene oči so bile rdeče obrobljene, jokala je dolgo. Ko so se duri odprle in ga je ugledala na pragu, bledega, skljućenega, lica nagubana, od bolečine spačena, in oči plašne, kakor proseče milosti in sočutja, je vstala hitro in stopila k njemu.

„Goljufal sem te, Francka, oprosti mi . . . Bog ti daj srečo . . . jaz ne morem več . . .“

Izpustil je njeno roko in je hotel oditi.

„Kam misliš, Tone?“

„„Pusti me, Francka . . . oprosti mi!““

Jecljal je, obšla ga je slabost po vsem životu in držal se je za duri, da bi se ne zgrudil.

Francka ga je prijela trdo za roko, zaklenila je duri, vzela mu je klobuk z glave in ga je povedla k postelji kakor otroka . . .

Ob tem večeru se je izpremenilo življenje med njima — ob tistem trenotku, ko se je zdelo njej sami, da pelje k postelji slabotnega, plašnega, pomoči potrebnega otroka. Začutila je, da ji je leglo na ramena strahovito, težko breme, ki ji je potisnilo život skoro do tal, začutila se je mater in varuha in ta čut je bil sladak in strašán obenem.

Mihov je legel in je zaspal takoj, Francka je klečala vso noč ob postelji, čelo naslonjeno na sklenjene roke.

⁂

Stanovanje Mihovih je bilo lepo opravljeno in prostorno: velika soba, ki je bila obenem delalnica; na steni, durim nasproti visoko ogledalo v pozlačenem okvirju, svete podobe na stenah, v kotu ogromna peč iz zelene lončevine, blizu peči dvoje visoko postlanih, belo pogrnjenih postelj, na oknih cvetice. V izbi, ki je bila nižja od sobe in je imela samo eno okno, je ležal Mihov oče, poluslep starec, ki že dve leti ni več stopil na noge. Zadnje čase je bil čemeren in siten, stokal je neprestano in če je zaklical in ni bilo nikogar v izbo, je ihtel in jokal, kakor nadložen otrok. „Pozabili ste name, ker vas ne morem več rediti; zakopljite me živega, da bo konec!“ Francka je imela veliko opravila z njim in on jo je ljubil. Zaupal je naposled vanjo kakor v mater, čisto po otroško. Zdelo se mu je naravno, da mu je izpolnila vsako željo — čudno željo bolnika — in silen udarec je bil zanj, ko mu nekoč ni prinesla vina, ker ni bilo solda pri hiši; jokal je, da so mu tekle solze po obrazu in Francka je stala ob postelji vsa zbegana. Zmerom bolj je bil slab, treba ga je bilo prenašati s postelje in na posteljo in Francki, dasi jo je bilo sram tega čuta, so se gnusili mrtvi udje, pokriti z ohlapno, sivo kožo. Tudi pitati ga je bilo treba, ker so se mu roke tresle in juha se mu je razlivala po bradi in po srajci.

Mihov je zaslužil še toliko, da so živeli, toda stari dasi poluslep in otročji, je čutil, kako je šlo navzdol, kako se je vršilo polagoma nekaj strašnega, in mrtve bele oči so se časih široko odpirale, nema groza je bila v njih. „Samo da si tukaj, Francka . . . ostani v izbi, Francka!“ —

Ali Francka sama se je bala življenja. Komaj je stopila vanj, že tisti večer, ko je stala v poročni obleki in s poročnim vencem na glavi v veži in se je držala krčevito za duri, da bi se ne zgrudila od slabosti in nerazumljivega strahu, so minile vse sanje in vse pričakovanje je izginilo — kakor da bi ji bil kdo v tistem hipu naglas razodel vso žalostno prihodnost. Kakor da bi bile same sanje, tako so minili tisti dnevi, ko sta stala pod kostanjem ob jasni jesenski noči in sta govorila s šepetajočim, ljubeznivim upanja in zaupanja polnim glasom o življenju, ki čaka nanju in je blizu. Kakor sanje . . . Tisto noč, ko je prišel domov ves trepetajoč in bled, je vzela na rame težko breme, ali tako težko je bilo in strašno, da je omahovala. Težko je bilo, ker so se v tistem trenutku, ko ga je vzela na rame, poslovile za zmerom vse lepe sanje, zadnji ostanki otroškega upanja, ki so bili še ostali v srcu globoko skriti. Prišlo je življenje, temno je bilo, brez veselja in polno skrbi. Njen obraz je bil resen, na čelu se je prikazala majhna gubica.

Tonetu so prisodili teden dni zapora. Vrnil se je domov čemeren, od tistega večera se je bil postaral. Ljudje so govorili o stvari po trgu in izneverilo se mu je še več prijateljev — pogledal je začuden, kadar je prišel kdo naročit obleko ali prinesel popravit. Odslovil je bil delavca in učenca in časih je sam sedel brez dela po ves dan. Prej je bil naročen na nemške časopise s slikami, toda ni imel časa, da bi bil bral. Zdaj je zbiral posamezne številke, sestavljal jih v letnike ter bral dolge romane, ki so se vlekli od prve do zadnje številke. Časih se je na večer malo razvedril in je pripovedoval Francki povesti o nemških baronih in kontesah, o razbojnikih, o grofu Monte-Kristu, o Rinaldiniju, in ugibala sta, če se je vse to res kdaj godilo ali nikoli . . . Toda mahoma je utihnil in obrvi so se mu spet povesile: izpregledal je nenadno in zazdelo se mu je smešno in ostudno, da sedita kakor otroka in si pripovedujeta storije, ko že gleda skozi okno uboštvo z belimi očmi in režečimi ustmi . . .

Gledalo je skozi okno, ali prihajalo je zmerom bliže, naslanjalo se je s komolcema, spenjalo se in je prihajalo, vsa soba je bila že polna mrzle sape, v izbi je stokal oče in strah ga je bilo. Mihov je planil izza mize, kakor da bi ga poklicalo s sirovim glasom, begal je po sobi z nagubanim čelom in mislil je čudne misli, zatopil se je popolnoma v sanje, ki so bile tako jasne, da je časih čisto pozabil na resnico in se je strahoma začudil, ko se je ozrl s treznim pogledom po sobi. Sanjal je o veliki dediščini, o tisočih, da celo o milijonih in razsipal je denar na vse kraje, dajal je vsem, ki so hoteli, berači so prihajali k njemu in ko so šli od njega, so si kupavali hiše. On sam je imel palačo v mestu, vrtove, gozde, Francka se je vozila v kočiji, s štirimi pari iskrenih belcev, v ušesih, na rokah, okoli vrata vse polno zlatine in dragih kamenov . . . Sanje so bile zmerom drugačne, zmerom si je izmislil kaj novega, ponavljal ni nikoli in tako je užival v sanjah zmerom iznova in zmerom rajši se je zatapljal vanje. Živel je že življenje vseh grofov, kraljev, bogatašev, razbojnikov, ki jih je poznal iz nemških romanov. Sredi branja je časih postal ter se zamislil: on bi delal drugače, živel bi drugače. In popravljal je romantično delo nemškega pisatelja, šele njegova vroča domišljija — domišljija slabotnega, plašnega človeka brez energije — je dala romanu pravo romantično življenje.

Kolikor bolj se je izgubljal v sanje, tem strašneje mu je bilo življenje in kadar se je nenadoma predramil, je bil obup tako velik, da bi mahoma končal vse, razbil si glavo ob steni. Le redkokdaj se je ozrl z jasnim pogledom naokoli in se je tolažil: „Mlad sem, grem lehko kamorkoli — svet je velik; kjer jih živi toliko, bom tudi jaz in bo živela moja družina. Samo bojazljivec in brezsrčnež si razbija glavo ob zidu!“ — Ali to je šlo mimo, zasijalo je samo in je ugasnilo. Kadar je pogledal na Francko skrivaj, ko ga ni videla in je bil njen obraz skoro spačen od skrbi in žalosti, se je odvrnil strahoma in sanje so se vrnile od vseh strani s silno močjo.

Nikoli ni več videl, da bi se Francka veselo in zaupljivo nasmehnila. Njen smeh je bil zdaj drugačen, hipen, ustnice so zatrepetale tako, da je bil smehljaj skoro podoben pritajenemu, siloma pridržanemu joku . . .

Toda bližalo se je nekaj novega, čudovitega. Oči so sijale Francki v čudni, nerazumljivi svetlobi, izpreminjal se je ves izraz njenega obraza. Nemirna je bila, pričakovala je neizmerno velikega, slovesnega dogodka, da preobrazi popolnoma vse življenje, in v pričakovanju je bilo polno strahu in polno neskončne sladkosti . . . Na Sveti večer, ko so peli zunaj božične pesmi in se je svetila farna cerkev v stoterih lučih, na Sveti večer, ko je Bog blagoslovil svet in vse ubogo človeštvo, tako da je izginila vsa žalost in so izginile vse skrbi, na Sveti večer je prišla sreča, Bog je blagoslovil hišo in izginila je vsa žalost, kakor da bi je nikoli ne bilo . . .

Ko je zakričalo na postelji novorojeno dete, se je Francka nasmehnila presrčno in veselo, kakor se je smehljala nekdaj. Zatisnila je oči, ali smehljaj je ostal na ustnicah in ni izginil . . . Odprla se je prihodnost, vsa lepa in radosti polna, polna sladkih skrbi in sladkih žalosti. Breme, ki je bilo leglo na njene rame tako težko in strašno, je bilo zdaj lehko, da bi ga nosila na dlani.

Mihov je stal ob postelji in ji je božal roko, ki je ležala mirno na odeji. Vse sanje njegove so se izpolnile.

IV.

Izgnanci.

Mihovi so se preselili na klanec, tja kjer so gledale umazane koče z mrkim in zavidnim pogledom dol na bela poslopja. Na klancu jih je stanovalo mnogo, ki so živeli prej doli v tistih lepih hišah; skrili so se in so se borili v temi za življenje, Strašen boj je bil — lica so plahnela, oči so se vdirale, gledale so iz globokih jam nezaupno in pričakovale so strahoma, ko se je bližalo poslednje zlo, goli, ostudni, neusmiljeni glad. Velika družina je bila, v tesno ograđo jih je nagnala ista skrb, nič ni bilo skritega med njimi. Življenje je bilo enako, tudi obrazi so si bili podobni in, kar so govorili, je bilo zmerom isto — ena sama strašna skrb v tisočerih besedah . . . Propali obrtniki, kmetje, ki so jim bili prodali kočo in zemljo, pijanci, ki niso bili za nikakršno delo in so sami čakali, da poginejo kakor živina, v jarku, za plotom — vsi so se skrili na klanec, v nizke koče z nizkimi okni in slamnatimi strehami. Klanec se je vil po kameniti grapi; na obeh straneh se je dvigalo nevisoko pusto hribovje, poraščeno samo z neplodnim grmičevjem in posuto z belim kamenjem, tako da je bilo podobno od daleč velikanskemu pokopališču.

Večjidel pohištva so Mihovi prodali; najeli so si na klancu veliko izbo v pritličju — hiš z nadstropji tam ni bilo — in ko so postavili vanjo postelje, omaro in mizo, je bila izba še zmerom prazna, gole sive stene so gledale dolgočasno in Francki je bilo, kakor da hodi po tujem stanovanju. Kot, kjer je stala očetova postelja, so predelili z belim platnenim zagrinjalom od ostale izbe in za zagrinjalom je stokalo in zdihovalo neprestano.

Očetu se je zdelo, da ga peljejo živega na pokopališče, in jokal se je vso pot, ko se je tresel in zibal na visokem vozu med blazinami in cunjami. Otroci — trije so bili — pa so kričali in so se smejali; neizmerno jih je veselilo, da se selijo na klanec, kjer so prostrani lazi in odkoder se vidi po vsej dolini.

Francka se je bila postarala; oči so ji upadle, usahnile, lica so bila ozka, lasje so ji siveli. Vsak dan ji je iztisnil par kapelj krvi — iz svoje krvi je dajala otrokom kruha in, če bi prišel iz krvi bel kruh, bi si bila odprla žilo. Dnevi so prihajali drug za drugim, čisto enaki, vsi strašni. Mihov ni prašal nikoli, odkod je prišel zjutraj kruh na mizo, odkod je prišlo kosilo — toda na mizi je bil lep rumen hleb in opoldne se je kadilo prijetno iz sklede. Zvečer je sedel za mizo, zaprl je knjigo in je gledal osorno predse; kadar so se odprle duri in je prišla Francka v izbo, se je ozrl nanjo z dolgim pogledom, izpregovoril ni besede, oprl je komolec na mizo in je gledal skozi okno. Francka je stopila k njemu.

„Na, Tone, če hočeš par soldov . . .“

Mihov se je zdrznil.

„Saj ne potrebujem . . . kaj imaš za kruh?“

„„Bo že!““ je odgovorila Francka in tesno ji je bilo, ko je položila krajcarje na mizo. Mihov je spravil denar, v zadregi je bil in je govoril hitro, opravičil bi se rad, a mudilo se mu je v krčmo.

„Saj bo kmalu drugače, Francka, le malo potrpi . . . tako ne more več dolgo . . . bom že dobil kakšno delo . . .“

Zdaj je pil žganje, ker ni imel denarja za vino. V žganjarnici mu je bilo lehko, tam je govoril kakor je hotel, ni čul zdihovanja, ni videl žene in skrbi so dobile vse drugačno, skoro prijetno lice. Čevljar, Mihov sosed in prijatelj, je sedel neprestano, od zgodnjega jutra, v umazani, zakajeni izbi, kjer je dišalo po špiritu po slabem siru; nihče ni vedel, odkod je dobival de- ar — vsi, ki so zahajali sem, so bili berači, ali popivali časih do pozne noči. Tudi pisar je zahajal sem, bled, h človek; na koščenem telesu je visela ogoljena črna leka s škrici, še zdaj je nosil črn, trd klobuk, čist ratnik, dasi že malo razcefran, in kravato, ki se ji je poznalo, da je oprana. In tudi o njem niso vedeli, od česa je živel — kar je dobival od pisem in prošenj, ki jih je pisal kmetom, bi bilo komaj dovolj za zjutranjo kavo. Imel je veliko knjižnico — stare nemške romane, vezane letnike časopisov s podobami, celo velika zgodovinska dela — in prodal ni nikoli niti ene knjige, ponosen je bil nanje in zapisnik, ki so bile vse natanko popisane v njem in s številkami zaznamenovane, je prepisaval neprestano — dobil je kakor nalašč neznatno pomoto, zato da je mogel prepisavati. Imel je tudi dvoje letnikov „Glasnika“ in v enem izmed njih je bilo troje njegovih pesmi natisnjenih, podpisanih z njegovim celim imenom. Takrat je bil še mlad in je pisal pri advokatu v Ljubljani; ali advokat ga je spodil in nato se je klatil po svetu, slaboten in plašljiv izgubljenec, ki je bil zmerom močan dovolj, da je snoval načrte, ali nikoli toliko močan, da bi jih izvršil Govoril je z mehkim, sladkim glasom, nikoli ni zinil nedostojne besede in vedel je celo veliko. Bil je edini v tej družbi, ki je imel solidne in trezne nazore; če bi bil politik, bi bil konservativec in najvdanejši državljan; cesarjeva podoba je visela v njegovi izbi. Mihov ga je spoštoval, ali omahljivec, kakor je bil, je verjel njemu in tudi čevljarju, ki je trdil, da so vse postave pisane samo zategadelj, da se siromaki ne morejo geniti in da bogataši, ki so vsi rojeni lumpi in hudodelci, tem laže grabijo. Kadar je bil pijan, je razlagal čudne misli; priporočal je, naj bi spustili s hriba velikansko skalo, ki bi se valila dol ter strla ves trg, kakor se stare ostuden ščurek s peto . . . Ista usoda ga je bila zadela, kakor Mihova — prišel je čevljar, dobil je od nekod delavcev in je odprl prodajalnico. Domači čevljar je samo še krpal; toda ni se veliko grizel — šel je nekoč in je iz prijaznosti zabodel pritepencu nož v hrbet; udaril je premalo, rana se je kmalu zacelila, toda zaprli so ga za tri leta; ko se je vrnil domov, se je preselil na klanec.

Čevljar se je bil vdal popolnoma — v njegovih besedah ni bilo nič osebnega sovraštva; kadar je govoril, da bi bilo dobro, če bi bogataše in druge take ljudi „malo pomorili in poobesili“ in če bi izpremenili postave na tak način, da bi imeli siromaki kruha, so bile to le misli, ki se je bilo prijetno ukvarjati z njimi. Nase ni mislil; vedel je dobro, da ne bo nikoli drugače in zato ga tudi skrbi niso mučile: „Naj gre stvar svojo pot; dokler mi žganje tekne, mi ne bo hudega!“ Časih je prišla v žganjarnico njegova žena, velika, suha ženska z jetičnimi očmi; stala je med vratmi in je prosila in zmerjala, naposled je sedla k njemu in je pila z njim.

Tudi pisar je bil vdan v svoje življenje, toda ne, da bi obupal, temveč ker je bil prepričan, da je vse na svetu pametno in dobro napravljeno. Bral je časopise in je zmajeval z glavo, kadar so poročali o velikih štrajkih, o uporih, o hudodelstvih anarhistov. Sovražil je nezadovoljneže in revolucijonarje in bal se jih je. Gospodo je spoštoval; odkril se je, kadar je šel mimo čisto neznan človek, ki je bil samo po obleki podoben uradniku. Da so nekateri bogati in drugi ubožni, se mu je zdelo čisto naravno in naravno se mu je tudi zdelo, da je bil on sam med siromaki; je bilo pač tako usojeno. Želel si je mnogokrat, da bi bil bogat, da bi se vozil v kočiji in bi milostno pokimaval z glavo, ko bi stali siromaki ob cesti ter se ponižno odkrivali. Kadar si je zaželel kaj takega, se mu je obraz nenadoma izpremenil, gledal je dostojanstveno, skoro osorno in držal se je pokonci; bil je popolnoma podoben uradniku, ki se zaveda svojega stanu in hrepeni po visoki službi. Toda ta želja je bila povsem nedolžna, nič upanja in nič zavisti ni bilo v njej, samo igral se je z njo, kadar je bil dobre volje, kakor se igra otrok z lesenim konjem. Prav tako se je igral doma časih s svojimi otroki, hodil je po vseh štirih in sin je jahal na njem ter ga vlekel za dolge lase.

V tej družbi se je čutil Mihov domačega; sam ni govoril veliko, poslušal je in sanjal. Bil je edini med njimi, ki se niti za hip ni mogel otresti skrbi. Ni mislil naravnost nanje, toda čakale so zadaj, črne in velike, in zavedal se je ves čas, da čakajo in da pride kmalu spet ura, ko ga primejo za vrat.

Ni se mogel otresti skrbi in tudi sanj ne, ki so prihajale, kadar je bil truden, polupijan od špirita in si je želel smrti. Takrat so prihajale in vdajal se jim je ves vesel in srečen. Njegova domišljija je bila toliko plodnejša, kolikor več je rodila. V sanje se je preselilo pravo življenje njegovo, vso svojo moč in ves svoj razum je porabil tam, tako da mu ni ostalo ničesar več, kadar se je predramil in so mu roke omahnile in je hodil skljucen, z omahujočimi, lenimi koraki, kakor jetičen bolnik. Nič več ni razumel, kaj se je godilo okoli njega; kadar so se mu polagoma oči odpirale in so sanje bežale, se je prestrašil in je bežal za njimi. Ni maral več gledati, ker je vedel, kaj bi ugledal, če bi si pomel oči in bi pogledal trezno. Ali ne uboštva, ne skrbi se ni bal — bežal je pred sramom, silnim, grdim, tako da bi se zgrudil pod njim, če bi se mu vdal. Zavedal se ga je, toda branil se je, opijal se je s špiritom in s sanjami, da bi ne mislil nanj. Kljub temu je vedel, da pride čas, ko ne bo rešitve več, nikjer več poti, da bi pobegnil, in strah ga je bilo . . .

Jesen se je nagnila, okna so žvenketala v vetru in v veliki izbi je bilo mraz kakor na cesti. Otroci so imeli ozeble obraze in si niso več upali na cesto. Takrat se je zgodilo, da se je Francka zjutraj prebudila in ni vedela nikamor. Sedela je na postelji, ko se je komaj še danilo in je mislila; mislila je mukoma, preprosila je tako ves trg, od hiše do hiše je prosila, toda povsod so jo pognali od praga. Dolžna je bila povsod, pri vseh štacunarjih, pri peku, pri vseh sosedinjah, in vedela je, da ne bo poplačala dolgov nikoli. Strašni so bili ti dolgovi; hodila je po cesti s povešenimi očmi, s hitrimi koraki, da bi kdo ne zaklical za njo: „Mihovka, kdaj pa bo kaj?“ In slišala je natanko, kako so govorili zadaj: „To je, kakor da bi kradla; človek je neumen, če upa takim ljudem — vzame na upanje, pa je ni več blizu!“ — „Ljudje božji,“ je odgovarjala Francka natihoma, „tri otroke imam doma, tri otroke, ki vam nikoli nič storili niso in ki so lačni . . . lačni . . . lačni!“ — Zdrznila se je na postelji — danilo se je že, medla svetloba je prihajala v izbo. Tam so ležali, na tleh, vsi trije pod eno odejo, stisnjeni drug k drugemu, na obrazih komaj malo rdečice, usteca odprta . . . Francka je zaječala naglas, mož se je skoro predramil, obrnil se je na postelji in je zamahnil z roko; nato je potegnil odejo više, zazdihnil je in je spet zaspal.

Francka je vstala, oblekla se je in je šla k čevljarju. Izposodila si je kruha, kave in cukra in se je vrnila oprezno, da bi se nihče ne predramil. Nato si je obula škornje in si je ogrnila gorko zimsko ruto; zbudila je nalahko moža, ki se je ozrl nanjo začuden, z motnimi, zlovoljnimi očmi. „Skuhaj kavo, Tone, in kruh je na mizi; do poldne že pridem . . .“ Še nekaj je hotela reči, morda je čakala, da bi odgovoril, in stala je pred durmi. On se je obrnil na postelji, molčal je in poizkušal, da bi dohitel lepe sanje, ki so se izgubljale . . .

Francka se je napravila na težko pot. Stopila je komaj prvi korak in noge so bile že trudne od bremena, ki ji je ležalo na srcu. Hodila je hitro po zmrzli cesti, po klancu navkreber; na drugi strani se je kmalu pričel gozd, nizko redko drevje je bilo že čisto golo, tupatam je še visel rumen list in se je tresel v vetru. Zemlja je bila valovita, dvigal se je holm nad holmom, nekateri do polovice goli, drugi poraščeni s smrečjem in bukovjem. Dolgočasna pokrajina je bila, ustvarjena za siromake in zavržence. Ob rebrih so visele samotne koče; od daleč je zvonilo v stolpu siromašne podružnice, zvenelo je žalostno, zdihujoče. Francka se je prekrižala in je molila naglas; daleč naokoli ni bilo človeka.

Napotila se je bila k materi; tri ure je bilo hoda in kolikor bolj se je bližala domači vasi, toliko bolj jo je bilo strah; postala je časih in ni mogla dalje, toda prijelo jo je trdo in neusmiljeno za roko ter jo suvalo . . . „Otroci so lačni, lačni! . . .“

Tri leta je že bilo, odkar je bila zadnjikrat pri materi. Takrat se je porodil tretji otrok in Francka je vstala par dni po porodu ter se napravila na dolgo pot . . . Zdaj se je spominjala tiste poti in tistih časov in spet je postala ter je zaječala naglas . . . Zima je bila takrat, Francka je gazila po globokem, nerazvoženem snegu. Doma so čakali nanjo; hodila je po samotni poti, toda neprestano jih je videla pred sabo, moža in otroke, kako so gledali nanjo z vprašujočimi, lačnimi očmi. Zeblo jo je, pričelo je spet naletavati, veter je pihal in plasti snega so padale z drevja. Prišla je k materi trudna in bolna, odprla je duri in je sedla takoj na skrinjo, ne da bi pozdravila; naslonila se je ob zid in pred očmi se ji je zmeglilo. Mati je sedela za mizo in je pila kavo, komaj ozrla se je na Francko. Ko je izpila kavo, je vprašala: „Po kaj si spet prišla?“ Francka se je osvestila, ko je začula materin osorni glas in premišljevala je, kako bi prosila. „Mati, otrok je šele teden dni — za Francko smo jo krstili . . .“ Mati je molčala in Francka je nadaljevala tiše, počasi, gledala je predse na tla. „Še za kruh nimamo . . . niti krajcarja ni pri hiši . . .“ Mati je opomnila hladno: „Zakaj pa ne dela?“ — „„Saj veste, da nima dela že ves čas . . . odkar je bila poroka.““ — „Kakor si si postlala; povedala sem ti že takrat. Sama glej!“ Mati je vstala in je nesla počasi lonce v kuhinjo; vrnila se je šele čez dolgo in je stopila v sobo, kakor da bi nikogar ne bilo. Sedla je k peči, poiskala si je naočnike in je vzela pratiko v roke, da bi brala. Francki se je mudilo, videla je, kako se je premikal hitro veliki kazalec na stenski uri, toda bala se je izpregovoriti. Lačna je bila, zaželela bi si sklenico kave; mati se ni genila. „Še za kruh nimamo, niti krajcarja ni pri hiši,“ je ponovila čez nekaj časa s prosečim glasom in dostavila je še tiše: „Mati . . . posodite mi en goldinar . . .“ V tistem hipu je vrgla mati pratiko na mizo in je snela naočnike. Francka se je sklonila — pričakovala je grdih besed, ki so padale nanjo kakor silni udarci, tako da je stokala pod njimi in ni mogla odgovoriti, ne prositi usmiljenja. Toda zdaj je prišlo nekaj drugega, strašnega — mati je očitala Francki naglas, da nima očeta. Francka ni razumela — kakor s pestjo jo je udarilo na čelo — „ti, ki nimaš očeta!“ — in drugih besed ni slišala več. Tresla se je in je strmela na mater z velikimi, prestrašenimi očmi. „Kaj ste storili, mati?“ Mati je umolknila. Šla je k postelji, izvlekla je izpod blazine nogavico in je vrgla goldinar na tla, ne da bi se ozrla na Francko. Goldinar se je zakotalil po tleh, vrtil se je okoli mize ter se je izgubil naposled pod skrinjo. Francka je pokleknila in je iskala dolgo; goldinar je ležal čisto zadaj v prahu. Ko se je poslovila, je sedela mati spet ob peči, pratiko v rokah, naočnike na nosu . . . Francka je prišla domov, položila je goldinar na mizo, a nato je omahnila in legla na posteljo . . . Tri leta ni šla več k materi in mislila je, da ne pojde nikoli več; na dnu srca je glodala grenka bolečina.

Zdaj se je spominjala tistega dne — tam na rebri se je že svetil zvonik domače cerkve, videla je streho rojstne hiše, za hip jo je izpreletelo nekaj sladkega — toda takoj je spet zagrizla bolečina z ostrimi zobmi. Počasi je šla po klancu, utrujenosti ni čutila, ali noge so se branile, niso hotele dalje in postajale so za vsakim desetim korakom. Ko je šla mimo okna, se je sklonila, bala se je, da bi je mati ne ugledala. Pred pragom je stala, iztegnjena roka se je bala prijeti za kljuko. Pritisnila je počasi, strahoma, Francka je stopila v izbo tiho, s sklonjenim životom kakor tatica. Iz velike, sive rute, ki je segala skoro do nog, je gledal ozek, bled obraz z globoko vdrtimi lici.

Postala je in se je prestrašila, ko je ugledala mater. Mati je sedela na postelji, v dve gubé skljnčena, obraz zarit v dlani. Ko so duri zaškripale, je vzdignila glavo — obraz je bil nekako osivel, ves razoran je bil, oči so ležale v jamah pod močnimi obrvmi. In glas je bil mehak, trepetajoč:

„Ali si prišla, Francka? Mislila sem, da te ne bo nikoli več.“

V Francki se je vzdignilo nekaj silnega, česar ni čutila prej nikoli. Prijela je mater za roko in ni mogla govoriti. Ko je mati zajokala, je zajokala tudi Francka, ali nekaj neizmerno sladkega je bilo v tej bolečini . . . Mati se je domislila — pogledala je s čudno otroškim, objokanim in skoro plašnim obrazom.

„Saj ti dam, Francka, če hočeš en goldinar . . . imam še nekaj . . .“

Francka bi izkopala goldinar z rokami iz tal, če bi ležal seženj globoko, da bi ne bilo treba prositi matere.

„Če še nisi zajtrkovala, Francka, pa ti skuham kavo.“

„„Nisem lačna, mati.““

„Pot je dolga in mraz je že.“

Mati je šla kuhat kavo in Francka je šla z njo v kuhinjo. Sedeli sta na pragu in mati je pripovedovala.

Prišla je bila Nežka iz Trsta — tam je služila. Prišla je vsa gosposka, rdeča in debela in je bila v vasi teden dni, dokler ji ni bilo dolgčas. Razposajeno se je vedla, smejala se je grohotom in ni hodila v cerkev, pač pa je nagajala fantom, tako da se jim je zagnusila in so pljuvali, kadar je šla mimo. „Zdaj pa pojdem, mati,“ je dejala, „dajte mi denarja!“ Mati je segla pod blazino in je rekla: „Pet goldinarjev ti dam . . . pa pridna bodi in na Boga ne pozabi!“ — „„Pet goldinarjev — kaj ste nori, mati? Vse mi dajte!““ — „Vse mi dajte!“ je dejala in se je zasmejala naglas. Tudi mati se je zasmejala in je naštela pet svetlih goldinarjev in jih je položila na mizo. Nežka se ni več smejala — zardela je do las in je pomedla goldinarje z mize, da so se trkljali po tleh. „Ne delajte se norca, mati, kaj mislite, da ne vem, koliko imate?“ Stopila je k materi in ji je hotela iztrgati nogavico iz roke. „Pusti!“ je vpila mati. „Izpusti!“ Nežka ni izpustila — sunila je mater v stran, da se je opotekla po sobi in je padla na skrinjo. Nato je spravila denar v kovčég in je šla; še ozrla se ni, še zbogom ni rekla.

„Še ozrla se ni name in še zbogom ni rekla!“ je zajokala mati na pragu in je skrila obraz v predpasnik. Tako otroški je bil ta nanagloma ostareli, od žalosti čisto spačeni obraz. Francka je vedela, da se ni jokala mati po denarju, temveč da se je jokala, ker se Nežka še ozrla ni in ker še zbogom ni rekla. Francki se je mati zasmilila in nikoli je ni tako ljubila, kakor to uro . . . Tako strašen je bil udarec, da se je mati globoko sklonila pod njim, da je bila vsa plašna in otroška in je iskala opore.

Pili sta kavo na pragu in sta se razgovarjali.

Ko se je Francka napravila na pot z goldinarjem, skrbno zavitim v robec, ji je bilo lehko in prijetno. Mati je stala na pragu in je gledala za njo dolgo — Francka se je okrenila samo enkrat, ali vedela je ves čas, da stoji mati na pragu in sladko ji je bilo, da bi se zasmejala. Domislila se je dóma, otrok, ki čakajo nanjo lačni in pospešila je korake — toda glej, skrbi ni bilo nikjer več, vse je bilo dobro in prijetno in goldinar je bil skrbno zavit v robcu . . . Došel jo je kmet z vozom, ustavil je konje in vzel pipo iz ust. „Kam pa, soseda?“ — „Na Goličevje.“ — „„Prisedite!““ — Francka se ni nič začudila, da je bil kmet tako prijazen — vse na svetu je bilo zdaj dobro in prijetno...

Prišla je domov, kupila je mesa in je skuhala juho. Sedeli so za mizo, mož in otroci in so jedli in so bili veseli. Francka je nalila juhe v sklenico, odgrnila je zastor in je stopila k postelji, kjer je ležal oče. „Juhe sem Vam prinesla, oče!“ No, oče se ni genil, čudno so gledale bele oči izza poluodprtih trepalnic in obraz je bil siv, miren. Francko je izpreletelo, vzkriknila je in juha se je razlila po odeji. Mihov je skočil izza mize, da je prevrnil stol in otroci so se prestrašili . . . Oče je umrl mirno, kakor da bi bil zaspal, nobenega glasu ni bilo, nobenega zdiha . . . Ko so ga pokopali, so zapeli pevci lepo pesem na grobu. Tudi Mihov je pel, nič velike žalosti ni čutil in sram ga je bilo tega pregrešnega miru. Samo ko je prišel domov in je bila postelja prazna, se mu je srce za trenotek stisnilo, potem pa mu je bilo laže, skoro vesel je bil in ni vedel zakaj.

Pokopali so očeta vbogajme, celo šopke so si pogrebci sami kupili in cerkovnik je zvonil zastonj. Tako je bila na klancu navada; mizar sam je bil siromak in dober človek; dajal je vbogajme celo mrličem.

„Kaj bomo zdaj?“ je prašala Francka.

Mihov se je začudil.

„Kaj pa smo doslej?“

Popolnoma se je bil pogreznil v dremajočo, leno pijanost; pijan je bil, tudi če ves dan ni pokusil žganja in zmerom bolj redke so bile trezne ure. In ob treznih urah se je dremajoča lenoba izpremenila v utrujenost — slonel je s komolci na mizi, težke misli so mu klonile tilnik zmerom niže. Ali dolgo ni mislil — misli so se polagoma izpreminjale v sanje, obraz je bil še zmerom resen in teman, skrbi pa so izginile in samo na čelu so ostavile sled, globoko gubo . . .

Zima je prihajala, že so bile zjutraj rože na oknih. Nato je mraz malo ponehal in pričel je naletavati sneg.

Mati je prišla s hriba dol; odprla je duri in je stopila v sobo, sključena, stara, v veliko ruto zavita.

„K tebi sem prišla, ker tebe ni k meni,“ je rekla in sedla za mizo.

Francka se je začudila, vesela je bila in nerodno ji je bilo obenem. Fanta sta bila v šoli, mala Francka se je igrala na tleh in se je skrila v kot, ko je ugledala tujo žensko. Mihov je sedel za mizo ob oknu, ozrl se je postrani in obšlo ga je upanje, da dobi denarja za žganje. Popravil je bil učitelju zimsko suknjo, toda učitelj ni plačal.

Mati je dala denarja in Francka je šla kuhat, Mihov pa se je napravil v žganjarnico . . .

Dan je minil veselo; mati se je bala dolgega pota, trudna je bila in je ostala čez noč pri Mihovih. Mož se je vrnil pozno, opotekal se je, ko se je slačil in spal je stoje, še preden je legel na posteljo. Mati in Francka pa nista spali dolgo v noč, razgovarjali sta se in kolikor bolj je bilo vse temno in tiho, toliko bolj jima je bilo mehko in blago pri srcu in govorili sta, kakor govore ljudje samo ponoči in kadar ni nič zla v njih dušah.

Mati je povedala, da Francka nima očeta — komaj je prišla na svet, je šel in ga ni bilo nikoli več, ni se zmenil ne zanjo, ne za otroka. V Ljubljani je to bilo, in potem se je mati poročila z dobrim, malo bolehnim človekom, ki je kmalu umrl, par let potem, ko so se preselili na Leševje. Mati je preklinjala njega, ki jo je ostavil samo, preklinjala ga je in ga je ljubila, kakor nikogar drugega na svetu. Ljudje so ji povedali, da se je poročil in takrat je ugasnila ljubezen — mislila je dolgo časa, kako bi se pritihotapila k njemu in bi ga porezala z nožem po obrazu, zato da bi ga ne marala nobena več . . . Sovražila je tudi Francko, otroka, ki je bil ves plah in zbegan, ker nikoli ni poznal ljubezni in ker ni bilo nikogar, ki bi ga kdaj pobožal. In senca tega sovraštva se je zgrnila čez vse življenje njeno — zato je bila njena pot tako trnjeva in bolečine polna; zapisano je bilo ob njenem rojstvu, da bo hodila in da ne pride nikoli . . . Francka se je stresla, ko je slišala te besede; sama je vedela, da hodi po strašni poti, da koprni in omahuje in da ne pride nikoli, da nikoli ne bo konca. Zasvetilo se je za trenotek in videla je pred sabo vse svoje življenje, videla je preteklost in prihodnost. Videla je, kako teče, majhna in slabotna za vozom, ki se ji umika neprestano; ona teče, z okrvavelimi nogami — toda nikoli ne doteče voza . . . Ozrla se je po otrocih, ki so spali na tleh in izpreletel jo je silen strah — skočila bi dol in bi stopila prednje, da bi jih branila, majhne in slabotne, kakor so bili; tam se je bližalo nekaj velikega, črnega — prihodnost. Tako ji je gledalo v lice prokletstvo življenja, križev pot brez konca; prestrašila se je in se je sklonila, toda zgrudila se ni; majhna in slabotna se je branila s trudnimi rokami, noge so omahovale, toda stopale so dalje; ob tej uri je videla jasno veliki križ, toda vzela ga je na rame . . . Zaspala je, ko je bilo že proti jutru in zdramila se je kmalu. Mati se je odpravila peš domov in Francka jo je spremila do vrh klanca. Zmrzovalo je, sneg je bil pokrit s tanko ledeno skorjo, ki je hreščala in se lomila pod nogami.

Ko se je poslovila od matere, se je napotila Francka v trg. Šla je h gospé, pri kateri je časih šivala perilo; ali gospa, bogata in skopa ženska, ni imela nič dela, dejala je, da naj pride pred prazniki. Francka se ni vrnila naravnost na klanec, šla je po trgu dalje, po lepi cesti, mimo lepih hiš. Ko je šla mimo šole, se ji je zazdelo, da sliši sina, ki govori s tankim glasom. Postala je malo in sladko ji je bilo pri srcu. Nato je prišla do hiše, kjer je prodajal krojač narejeno obleko; šla je po drugi strani ceste in je gledala v tla. Krojač je stal na pragu pred zaprtimi vratmi; imel je suknjo s kožuhovim ovratnikom in na glavi črno kožuhovko. Zelo se je bil že zredil, njegov debeli obraz je bil vesel in zadovoljen, nos je bil malo rdeč od mraza in od vina.

„Dober dan, Mihovka, kako pa Vi?“ je zaklical preko ceste.

„Slabo!“ je odgovorila Francka in je hotela dalje; sram jo je bilo zakrpane sive rute in raztrganih čižmov.

„Kaj dela Vaš mož?“ je prašal krojač z resnim glasom in tudi obraz se mu ni več smehljal.

„Spi.“

„„Recite mu, da naj pride delat k meni, če hoče... naj pride prašat danes ali jutri. Dela lehko doma in plačam dobro . . . naj pride prašat!““

Francka se je začudila, pogledala mu je naravnost v obraz in je videla, da se ni več hudomušno smehljal.

„Ne vem, če pride, porečem mu.“

Hitela je domov, ali ko je stopila v izbo, si ni upala izpregovoriti. Mihov je sedel za mizo in je bral. Oči so mu bile poslednji čas oslabele, motne so bile in rdeče obrobljene; zato je nosil naočnike in kadar je tako sedel, skljućen, suh, z velikimi naočniki v črnem okvirju, je bil popolnoma podoben očetu; delala se mu je tudi že pleša, in čelo, vse polno gub, kakor da bi bilo z nožem razrezano, je bilo zelo visoko.

„Tone!“

Ozrl se je in ni mu bilo prav, da ga je motila.

„Zdajle sem bila doli, v trgu, pri Majerici . . . nič dela nima . . .“

„Zakaj mi to pripoveduje?“ si je mislil in je bral dalje. „Če ga ona nima, jaz ga tudi nimam.“

Francka je hodila v zadregi iz izbe v kuhinjo. „Ne pojde!“ si je mislila natihem in v tej misli je bilo mnogo srda nanj. „Zakaj bi ne šel? Vsi bi imeli kruha, vsa skrb bi bila pri kraju . . . Kar je bilo, je bilo, tako je pač moralo biti. Zdaj je drugačno življenje, je treba drugače misliti . . .“

Po kosilu je izpregovorila. Mihov je sedel za malo mizo pri oknu in si je hotel natekniti naočnike, da bi bral. Francka je stopila k njemu in mu je položila roko na ramo.

„Tone, dopoldne, ko sem šla skozi trg, me je ogovoril krojač . . .“

Mihov se je pričel tresti in je položil naočnike na mizo.

„Kaj imaš govoriti z njim? Kaj ima govoriti s tabo?“

„„Pomisli, Tone, tako ne more več dalje... otroci ne smejo stradati, zdaj ko hodijo v šolo . . .““

Mihovemu je bilo neznosno, pobegnil bi in grenak gnjev se mu je dvigal v prsih.

„Kaj mi očitaš? Ali sem jaz kriv? Prinesi mi dela, pa bom delal.“

„„Krojač je dejal, da bi ti dal dela, da pojdi prašat . . .““

Mihov je prebledel od jeze in ni mogel takoj odgovoriti. Tresel se je in je jecljal, naposled je pričel kričati, da se je Francka strahoma umeknila.

„K njemu delat? In ti si rekla, da pridem, o, da že pridem . . . ti, ki nimaš sramu v sebi, ki nimaš časti . . . O, ti si se mu poklonila, lumpu: „Pride precej; še danes, še to uro, in Vam poljubi roko, ker ste tako usmiljeni, tako prijazni . . . In on se je smehljal, lump, lump, lump . . .“

Hodil je razburjen po sobi, skljućen, s spačenim obrazom, potem je vzel klobuk in je šel in ga ni bilo do noči. Ko se je vrnil, je bil pijan, pil je na upanje; kredita je imel v žganjarnici do pet desetic.

Ko se je razpravljal, je gledal po sobi s krvavimi očmi in pričel govoriti s hripavim glasom in težkim, jecajočim jezikom. Govoril je pozno v noč, še ko je ležal, že v polusanjah. Francka mu je odgovarjala plašno, naposled pa je umolknila.

„Oropal me je, okradel, in zdaj bi mi dajal vbogajme; cajgaste hlače naj bi mu šival, po dvajset soldov . . . ki sem šival za gospodo, ki je bil on še berač . . . lump! Ti nimaš časti; ko bi imela kaj sramu v sebi, bi mu pljunila v obraz . . . Še dobro se ti je zdelo, ko te je ogovoril, tak debel gospod . . . lump . . . Jaz mu bom pisal . . . o, jaz sem mu že pisal, da je zame, kakor črv na cesti . . . da naj nikar ne misli, da morda stradam in da česa potrebujem od njega. Prav nič ne potrebujem, še sam bo stradal, prej nego jaz . . . lump! . . .“

V pijanosti, v polusanjah se mu je zdelo resnično, da mu je že pisal in vesel je bil, da mu je pisal tako imenitno pismo.

„Jaz nisem stradal nikoli in tudi ne bom . . . preživim se pošteno . . . pošteno preživim svojo družino —“

Jezilo ga je, da mu Francka ni odgovarjala, da mu ni pritrdila.

„Ali vas preživim pošteno ali ne?“

„„Pošteno,““ je odgovorila Francka.

„Zdaj gre malo nerodno, ampak bo kmalu vse drugače. Življenje se zmerom izpreminja in če je danes slabo, bo jutri bolje . . . Jaz imam svoje misli, ti ne veš kakšne. Še imenitno se nam bo godilo . . . ali veš, da so Hrastarju zarubili hišo? Kupčija z lesom je kakor loterija . . . in tako so mu zarubili hišo. Lepa hiša, lep vrt, šesttisoč goldinarjev . . . jaz mislim, da bi jo kupil . . . Tukaj mislijo ljudje, da je to takšen denar, šesttisoč goldinarjev . . . nič ni to . . . bral sem, da je v Ameriki neki človek, ki ima tisoč mi-li-jo-nov- . . .“

Izgovarjal je besedo „milijonov“ počasi, z resnim in spoštljivim glasom, zaspal je in je ponavljal še v sanjah: „Tisoč mi-li-jo-nov . . .“

Zjutraj je bil malo bolan, pljuval je neprestano, obšla ga je žalost in brezupnost. Njegove misli že dolgo niso bile več jasne, a zdaj se je popolnoma mešala resnica z domišljijo in ni mogel več razločevati natanko. Domislil se je prejšnjega dne in spet ga je obšel srd. Obenem pa je začutil neko nezaupnost do svoje žene in prvikrat se je ozrl nanjo postrani s sovražnim pogledom. Rodila se je v njem misel, ki je rasla in ki se je izpremenila naposled v trdno prepričanje. „Ona je kriva!“ si je mislil in se je ozrl nanjo s sovražnim pogledom. Nakopal si je bil breme, ki je bilo pretežko, da bi ga nosil in se je zategadelj zgrudil pod njim, zgrudil se v to smradljivo jamo stradanja in siromaštva in umazanih skrbi. Tega vsega prej ni bilo. Prej je živel med gospodo, odbornik je bil bralnega društva in je govoril slavnostne govore in je pil vino. Toda prišla je ona — in minilo je vse, kakor da bi odrezal. Naprtila se je nanj, naprtila mu je kopo otrok — „Na, redi jih!“ — Tako se je pričelo to življenje, ona je prinesla v hišo glad in siromaštvo, veselje pa je šlo. Kako bi ne šlo, ko gleda zmerom, kakor da bi jo tiščali za vrat, na zasmeje se nikoli, hodi po izbi kakor senca . . . In zdaj mu hoče vzeti še čast, stoji pred njim z objokanimi očmi in ga podi, da bi pokleknil pred noge lumpu, ki ga je bil okradel . . .

Kolikor dalj je mislil, s tem večjim zadovoljstvom se je pogrezal v srd in v grenka očitanja; sladko mu je bilo, da je mogel sovražiti in očitati.

Postal je sredi izbe in se je ozrl nanjo.

„Kakšen obraz pa delaš? Kdo pa ti je kaj storil? Ali si mi nevoščljiva za tisto žganje?“

Francka se je prestrašila tega nenadnega hudobnega vprašanja, nikoli je še ni bil tako govoril in tudi obraz njegov ni bil še nikoli tako zloben.

„Nič mi nisi storil, ali zakaj bi se smejala?“

Nadaljeval je z rezkim glasom, tako da jo je zbadalo v srce kakor z nožem, ker ni vedela, kaj se je zgodilo in kaj mu je storila, da se jezi nad njo. Odgovarjala mu ni več, toda solze so jo zabolele v očeh.

„Le nikar ne misli, da sem tvoj hlapec, če vzamem kdaj kak sold od tebe . . . Tudi jaz zaslužim časih kaj — kam pa tisto? Kje pa so tisti trije goldinarji, ki jih je poslal učitelj oni teden? Kje pa so?“

Stopil je prednjo, roke na prsih prekrižane.

„Enega si vzel ti,“ je odgovorila Francka, „z dvema pa smo živeli teden dni.“

„„Torej ste le živeli teden dni z mojim denarjem, torej me le ne redite zastonj, 'á? In za tisti goldinar ti je pač žal, ki sem ga bil vzel. Ampak jaz ne bom sedel ves dan za pečjo, nisem otrok . . . Ti bi rada, da bi se zapisal tistem lumpu, da bi mu delal tlako za osemdeset soldov na dan. Ampak jaz tega ne storim, nikoli, nikoli ne, če vsi pocepate!“

Kričal je in je zamahoval z roko, hodil je s trdimi koraki po izbi, postal je časih pred Francko, željan odgovora, in je nadaljeval svojo pot. Ko se je utrudil, se mu je srd polagoma izpremenil v otroško in jokavo žalost. Zdihoval je naglas in očital, da ga vsi preziraje in sovražijo, da je predober in preusmiljen človek in da si je zategadelj nakopal to prokleto . . . prokleto življenje.

„Ko bi tebe ne bilo, ko bi otrok ne bilo, ne bi jaz danes stradal . . . o, dobil bi pač nevesto, ki mi bi prinesla v hišo kaj drugega nego staro perilo . . .“

Francko so udarile te besede, zajokala je in je šla iz izbe. Dečka, ki sta bila prišla iz šole, sta šla za materjo v kuhinjo, mož pa se je napotil v žganjarnico.

Mihov se je komaj zavedal, zakaj se mu je porodila tako hipoma globoka mržnja do žene. Tisti dan, ko ga je prosila, da naj gre delat „k tistemu lumpu“, ga je nenadoma in siloma zbudila iz sanj, iz lene pijanosti, ki je bil že čisto zadovoljen v njej. „Delat, Mihov!“ je zaklicala. „Otroke imaš doma in ženo, ti pa postopaš, bereš romane, zapravljaš na žganje zadnje krajcarje . . . Delat, Mihov, otroci stradajo, tvoji otroci so! Delat Mihov, žena berači zate in ti zapijaš priberačene solde! Delat, Mihov, ponižaj se pred lumpom, ki te je okradel!“

Mihov je vedel na dnu srca, da ima žena prav, in zato jo je sovražil. Slišal je neprestano njene besede, ki jih je bila izpregovorila z očmi: „Ponižaj se, zaradi otrok se ponižaj!“ in odgovarjal je naglas, odgovarjal je mislim, ki se mu je zdelo, da gledajo iz njenih oči, sam sebi je odgovarjal in opravičeval se je razburjen in ves trepetajoč, kadar je zašepetalo njem: „Prav ima, ponižaj se; žena berači zate in tvoji otroci stradajo!“

Doma ni mogel živeti več, odprl je knjigo, nateknil naočnike, ali brati ni mogel. Kadar je stopila žena v izbo, se je zdrznil in bilo mu je, da mu očita molče, da gleda nanj z očitajočim pogledom, in zalučil je knjigo v kot.

„Nikar me ne glej tako!“ je zakričal. „Ali misliš, da mi je prijetno — rajši bi delal, nego bral!“

V sanje, v roman so segala očitanja, so segale skrbi in sredi lepih misli ga je prijelo za prsi, ga je streslo:

„Mihov, žena berači zate!“

In ozrl se je budobno na ženo, ki je sedela molče za mizo in krpala otrokom obleko.

„Tudi jaz sem te redil, sem delal zate! Pa bi si bila vzela koga drugega, če si mislila nositi klobuk!“

Francki je bilo življenje strašnejše nego prej, ko je mož sedel mirno za mizo in bral ter odhajal v žganjarnico tiho, skoro sramežljivo: izgovoril ni prej nikoli žale besede, govorila sta malo, ali govorila sta prijateljsko in časih je pripovedoval povesti kakor otrok. Zdaj se je izpremenil — bil je osoren in zloben, a Francka se ni zavedala greha. Ni se mu upala pogledati v obraz, da bi ga njen pogled ne razžalil, in stiskala je zobe, da bi ji ne prihajale solze v oči, zato ker ni maral solza.

Plašljiva je bila in nemirna in spominjala se je davne mladosti in zaklete hiše, kjer je služila zlobno staro žensko in je stopala po prstih, skljućena in boječe po temni veži, po velikih sobah, kamor ni pogledalo nikoli solnce . . .

Mihov se je udomačil v žganjarnici; kadar ni imel denarja, je sedel po cele ure pri eni sami čašici. Izba, nizka temna in umazana, je bila prijetno zakurjena; družba je sedela za okroglo mizo blizu peči; sami prijatelji so bili, ki so poznali natanko drug drugega, dasi si po mislih in značajih niso bili veliko podobni. Govorili so nekako zaničljivo o dogodkih v trgu, pri gospodi in in pri ljudeh, ki so imeli vsak dan hleb kruha na mizi. Le pisar ni zinil nespoštljive besede, zmajeval je z glavo ter ugovarjal z dostojnimi in mirnimi besedami, kadar so drugi zabavljali. Skoro vsako leto je prišel v družbo nov človek; izpočetka se je čutil malo nedomačega in se ni znal dobro udeleževati razgovorov; še se je razburjal, še je preklinjal in tožil; toda sčasoma se je privadil družbe in žganja, umiril se je, če ni imel žene, je hodil umazan in raztrgan in opil se je vsak večer kakor drugi. Vrata so se zaprla za njim, vrglo ga je življenje preko praga, obležal je in ni več mislil, kako bi nazaj.

Mihov se je umiril samo na zunanje, v srcu pa mu je glodalo, glava mu je bila polna mučnih misli. Tudi njega je bilo vrglo življenje preko praga; preslab je bil, da bi vstal in stopal in se vračal, čeprav bi padel desetkrat na kolena — toda toliko slab ni bil, da bi si ne želel nazaj, da bi ne gledal s koprnečimi očmi skozi ključavnico v drugi svet, kjer so ljudje srečni in pijo vino in se vozijo v kočijah in trosijo bogastvo okoli sebe. Ko je imel osemnajst let, je šel na pot in zdaj se je spominjal nejasno, kakor lepih sanj, krasote in bogastva velikih mest in bilo mu je, kakor da je takrat sam užival tisto krasoto in kakor da je bilo vse tisto bogastvo tudi njegovo. Zdaj je legla na njegove sanje črna senca, velika skrb, ali zato so bile lepše ob tistih kratkih urah, ko se jim je vdal popolnoma.

Od večera, ko je pričel sovražiti svojo ženo in ko je začutil, da se je obenem boji; odkar ga je bilo sram, kadar je prišel domov pijan in so se skrili otroci pred njim ter gledali nanj iz kota z velikimi, radovednimi in plašnimi očmi; odkar je vedel, da nima več doma, se je zbudila v njem misel, pol resna, pol sanjarska, ki ga ni ostavila več, tako da se je zaljubil vanjo in je ni razodel nikomur. Bežal bi, ostavil ženo in otroke ter bežal; odkar ni imel doma, se je zbudil popotnik v njem, tisti popotnik, ki živi v vseh slabičih, v vseh sanjarskih in v vseh nesrečnih ljudeh. Sam — o, čisto sam, čisto legak in svoboden tam zunaj v prostranem svetu — samo roke bi iztegnil in bi zagrabil bogastva polne pesti . . . Mislil je časih, kadar je bil doma, bolj trezno o potovanju. Premišljeval je, na katero stran bi jo krenil in kako bi tam pričel novo življenje. „E, dela dobim povsod!“ je odgovoril sam in komaj je odgovoril, so mu izfrfotale sanje gor v meglene višave . . .

Minila je zima, sneg je kopnel na hribu in po klancu se je odtakala snežnica v dolino. Mihov je bil bolan od koprnenja. Zbudil se je nekoč pozno ponoči in je videl ženo, ki je sedela za mizo in šivala.

„Kaj delaš Francka? Ali ni že pozno?

„„Ena je; za Majerico šivam, jutri ponesem tja.““

Mihov je malo pomolčal, nato se je spel na postelji.

„Francka!“

Ozrla se je za hip proti postelji in je šivala dalje. Oči so gledale motno; trudna je bila, misli so bile čisto tope; spala je napol in je šivala, komaj je slišala njegov glas.

„Francka, jaz pojdem strani!“

Izgovoril je te besede s čudnim glasom, pol proseče, pol sovražno. Zdrznila se je in se je zdramila, roke so omahnile v naročje.

„Strani pojdem, Francka! Kdo bi živel tako? Jaz ne morem — strani pojdem, ali pa se obesim. Ti delaš zame, glej, zato da pijem žganje, in otroci stradajo in se me boje, zato ker nisem več njih oče . . . Jaz ne morem tako, Francka, strani pojdem.“

Čakal je odgovora, ali Francka ni odgovorila.

„Svet je velik, dobim dela povsod. Pošiljal ti bom na mesec, Francka . . . tam zunaj je zaslužek ves drugačen. In kadar se dobro ustanovim, pridete za mano, ti in otroci . . . Tukaj poginemo vsi skupaj, Francka; greh je tukaj živeti, kakor da bi videl človek smrt in bi ne bežal . . .“

„„Če misliš, da bo tako prav, pojdi!““ je odgovorila Francka z globokim, tihim glasom. Mihov je zaspal kmalu v lepih sanjah, Francka je jokala dolgo v noč. Preden se je napravila v posteljo, je vzela svetilko in je posvetila na njegov obraz. Stala je ob postelji in solze so kapale na odejo. Spominjala se je tistih večerov, ko sta stala pod kostanjem in sta govorila o lepi prihodnosti, ki je pred njima. Zdaj je bil njegov obraz starikav, ves razoran in čelo je bilo gubasto; samo ustnice so se komaj vidno smehljale pod redkimi brki.

„Strani pojde in ga ne bo nikoli več!“ jo je izpreletelo. Ni mu branila — videla je v njegovih očeh silno koprnenje in strah, da bi mu ne rekla: „Otroke imaš tukaj — kaj bo z otroki?“ Ni mu branila, ali zakrvavelo ji je srce: „Strani pojde in ga ne bo nikoli več!“ . . . Zabolelo jo je globoko sočutje, zasmilil se ji je in bala se je zanj. „Kaj bo z njim tam zunaj, ko je tako neroden in plah in ko se ne zna okreniti, siromak? . . . Suvali ga bodo, pehali ga bodo strani in tako se bo izgubil in bo umrl sam in brez človeka, ki bi ga tolažil. Ob poti bo umrl in ljudje bodo hodili mimo in ga bodo suvali . . .“

Stala je ob postelji, svetilko v roki in solze so ji kapale na odejo.

Zjutraj, preden je šel v žganjarnico, mu je rekla:

„Ostani, Tone, saj ni tako hudo, saj ti ni treba skrbeti . . . Jaz bom delala, dokler ne dobiš dela . . . ne bomo stradali . . .“

Prestrašil se je — že mu je stopala na pot: „Ne hodi!“ — in odgovoril je osorno:

„Ti boš delala? Jaz ne maram, da bi kdo delal zame. Nisem še tako star in slaboten . . . Pojdem, Francka, za nas vse bo bolje, tudi zate in za otroke. Pojdem!“

Francka mu ni več branila — gledala je, kako se je tresel od nemira in koprnenja; bala se je zanj in ljubezen se je dramila v srcu . . .

Šla je k materi po denarja za popotovanje in Mihov se je poslavljal v žganjarnici dolgo vrsto dni. To so bili slovesni dnevi; vsa družba se je bila polastila Mihovih načrtov in upov in pretresovali so jih z veliko resnobo. Zadnji večer je plačeval Mihov in genljivo prijateljstvo je vladalo v družbi. Vsi tisti, ki so bili že popolnoma vdani in ki so se čutili domače v siromaštvu, so občudovali Mihovega, ali nihče ga ni zavidal in nikomur ni prišlo na misel, da bi si zaželel z njim. Neobriti, ozki, upali obrazi so se sklanjali čez mizo in so gledali resno in zamišljeno; razgovor je bil izpočetka tih in miren, nekaj prazničnega je ležalo v zraku. Pisar je imel črno kravato, ki jo je nosil samo ob nedeljah — prej je imel za take prilike lepo rdečo kravato, ki pa jo je bil spravil v skrinjo, odkar so pričeli nositi rdeče kravate socialistični usnjarji in opekarji v trgu. Čutil se je to uro kakor očeta Mihovega in mu je dajal dobre nauke, kako naj živi po svetu, da ne zabrede v slabo družbo — zakaj tam zunaj je delavski svet podivjal in ni več pokoren gospodarjem in gosposki. Odtod vsa revščina, ker si žele ljudje življenja, ki jim ni usojeno. „Pokažite mi nezadovoljnega človeka, ki je kaj dosegel.“

Čevljar je ugovarjal, da so ljudje baš zato nezadovoljni, ker nič dosegli niso in ker hočejo doseči.

„Niso zato nezadovoljni!“ je oporekal pisar. „Njih nezadovoljnost je sama nevoščljivost, je torej greh. Ne gledajo na svojo revščino, na bogastvo drugih gledajo. Če bi bili tudi drugi siromaki, bi jim bilo prav in bi ne bili več nezadovoljni . . . Človek mora živeti, kakor mu je usojeno — ptica v zraku, riba v vodi, narobe ne more biti. Samo z vdanostjo in ponižnostjo se da kaj doseči, pokoriti se je treba gospodarjem, gosposki je treba služiti.“

„Kaj pa ste Vi dosegli z vdanostjo in ponižnostjo?“ ga je prašal čevljar.

Pisar mu je odgovoril mirno: „Kaj ste Vi dosegli, prijatelj, ko ste šli in ste zabodli človeku nož v hrbet?“

Čevljar se je zasmejal: „To sem dosegel, da mi je danes lehko pri srcu, toliko laže, ker je še danes falot bled in slaboten in se skrije, kadar grem mimo. In to sem dosegel, da sem jaz gospod, Vi pa ste hlapec. Če gre mimo sodnik, se ozre name in se jezi, ker se mu ne odkrijem, Vas pa še ne pogleda ne, ko se mu priklonite do tal!“

Pisar je zardel: Kako, da me ne pogleda?“

„Zato ne, ker ste hlapec: kolikor bolj je hlapec hlapčevski, toliko bolj gosposki je gospod.“

„Zakaj pa ne greste dol med socialiste?“ ga je prašal kmet, ki je bil prišel v družbo šele pred kratkim, ko mu je poginila krava in so mu kmalu nato zarubili bajto.

„Predolgočasni ljudje so,“ je odgovoril čevljar. „Nosijo rdeče kravate, to je vsa njih revolucija. Govoril sem z enim izmed njih — bojazljivci vsi skupaj, tiholazci. Molek bi jim dal v roke in bi jih poslal k šmarnicam.“ —

Mihov je poklical ženo; prišla je, toda ni ostala dolgo; malo strah jo je bilo te družbe, videla je, da je Mihov že pijan, ali ni se mu upala reči, da bi šel domov. Šla je in Mihov je ostal. Ko je bila pijanost vseobča, so se srca tajala in Mihovemu so se orosile oči. „Morda se ne vidimo nikoli več, prijatelji!“ je govoril. „Ali pozabil ne bom na vas, kadar mi pojde dobro in bodem imel vsega dovolj . . . Tudi zate bom skrbel,“ se je nagnil k čevljarju čez mizo in je trčil z njim, da se je razlilo žganje, „tudi zate bom skrbel in dobim ti dobro službo, da prideš za mano . . .“

Ginjen je bil tudi čevljar, ali gledal je resno. „Nič ne skrbi zame, prijatelj . . . Da bi se ti godilo najboljše! Ampak kadar boš ležal v jarku in boš umiral brez prijatelja, takrat se spomni, da ti nisem svetoval na pot.“

Mihov se je nasmehnil, toda zadele so ga čudno čevljarjeve besede; pozabil je nanje kmalu, ali spomnil se je nanje spet po dolgem času in takrat je spoznal, da je bil čevljarjev obraz resen in da se ni šalil.

Ko se je poslavljal na cesti, se je opotekal, čevljar ga je držal pod pazduho in ga je spremil do veže. Mihov je bil ves mehak, sladka otožnost ga je bila prevzela vsega; iskal je prijateljeve roke in je govoril z neokretnim jezikom, komaj razumljivo.

„Jaz imam otroke doma, prijatelj, troje majhnih, nedolžnih otrok . . . ne pozabi nanje, prijatelj . . . izročam ti jih . . . Bog vedi, kaj se lehko zgodi z mano . . . vse je v božjih rokah . . .“

Jokal se je pred durmi, a čevljar ga je tolažil.

„Pojdi spat, jutri zgodaj moraš na pot . . . Kaj naj se ti zgodi? Da pogineš, kvečjemu . . . Ne skrbi za otroke; dobro jim pojde, če se niso vrgli po očetu . . . Spat, prijatelj!“ —

Zjutraj se je Mihov napravljal z doma. Bil je ves nemiren in razburjen, glava ga je bolela. Pospravil je obleko, kolikor je je imel, perilo in svoje šivalne priprave, a kovčég ni bil natlačen in tudi ne zelo težak. Nato je hodil po sobi, mudilo se mu je, šel bi že rad. Žena je kuhala zajtrek, otroci so se predramili in so gledali začudeni. Po zajtreku se je Mihov poslovil od otrok; opravil je hitro, samo starejši osemletni fant je zajokal in je tekel za očetom in materjo po klancu, dokler ga nista spodila nazaj.

Lepo je bilo zunaj, solnce je že vzhajalo in strehe so se svetile v trgu. Francka je nosila kovčég; govorila sta spotoma malo. Njegov obraz je bil zamišljen, gledal je nemirno -- ob poslednji uri se mu je zdramila v srcu tiha bojazen; zdaj, ko je izvršil, o čemer je sanjal tako sladko, se je prestrašil in obšlo ga je, da bi se vrnil. Francka se je bala, da bi ne zajokala, zato si ni upala izpregovoriti. Tako sta stopala molče po klancu, nato po ozki stezi ob holmu proti železniční postaji, ki se je svetila od daleč.

Zgodaj je še bilo, ko sta dospela; sedla sta na klop pod košati kostanj, ki je bil že skoro ves v cvetju.

„Ali moraš, Tone?“

„„Moram!““ je odgovoril Mihov tako tiho, da bi bil vstal in se vrnil z njo, če bi ga bila prijela za roko.

Kostanj je zašumel in velik dišeč cvet je padel mednja na klop; oba sta čutila, kako je bilo nekdaj, in nista mogla govoriti.

Zazvonilo je, v daljavi je zažvižgal vlak. Mihov se je zdrznil in je vstal. Peron je bil skoro prazen, par ljudi je čakalo voza, ki je že prihajal tam izza ovinka.

„Pa zbogom, Tone!“ je zaječala Francka in mu je dala roko.

On je gledal topo, obraz mu je bil ves siv in upal.

„Zbogom, Francka!“ je odgovoril in je hotel dostaviti: „Za otroke skrbi!“ toda zgrabilo ga je za grlo, ozrl se je komaj nanjo, šel je proti vozu in opotekel se je ob kovčégu, ki se mu je bil zadel ob koleno . . . Zažvižgalo je in voz se je pričel pomikati dalje.

Francka je tekla po peronu, do žive ograje in ob ograji po nasutem kamenju. Bled obraz je pogledal skozi okno, vlak se je skril za ovinkom, samo še siv oblak se je valil nad tirom, spenjal se ter se izgubljal . . . Francka je postala ob ograji, zakrila si je obraz v predpasnik in je zajokala.

Tako je šel in se je izgubil in ni ga videla nikoli več.

V.

Vzbrstela je mladika.

Zgodilo se je veliko — fant s klanca je šel študirat. To se pravi, na posušenem drevesu je pognala mladika; ljudje so gledali, ko je brstelo popje in so strmeli in pričakovali čudežnih reči . . . Ves klanec je bil obsojen na žalostno smrt — toda fantu se ni hotelo umreti in gledal je, kako bi ušel. Prišlo je upanje na klanec, nekaj je zadrgetalo, kakor da bi zapihal spomladanski veter preko snežene poljane . . .

Francka je bila šla h krojaču in dal ji je dela. Mati se je preselila k njim na klanec; ležala je za zastorjem, oslabela je zlo in je vstala samo časih, kadar je zunaj lepo sijalo solnce. Od bolezni je bila čemerna in osorna, kakor prej je zdihovalo in stokalo za zastorom in kakor prej je prelagala Francka s postelje in na posteljo izsezane ude, pokrite z ohlapno sivo kožo.

Kadar je šivala pozno ponoči in je bilo vse tiho, je legla roka utrujena v naročje, oči so strmele v steno in zamislila se je. Zamislila se je kakor otrok in sanje so bile prav tako otroške in nedolžne kakor pred davnim časom . . . Mihov ni pisal, odkar se je poslovil. Že ob tistem trenotku, ko je videla njegov bledi, prestrašeni obraz, ki je pogledal skozi okno železničnega voza, je začutila, da odhaja za zmerom, da odhaja in da ga ne bo nikoli več. To je bil tisti silni strah, ki jo je obšel. „Odhaja in se bo izgubil in bo umrl sam, brez tolažbe in brez človeka, ki bi ga ljubil.“ Šla bi z njim, da bi delala zanj in težko ji je bilo, kadar si je mislila, da sedi zvečer za mizo in ne more nikamor; beračila bi po cesti, da bi mu prinesla denarja za žganje . . . Toda iz samih teh težkih misli so se porajale čudne sanje — roka je legla utrujena v naročje, oči so strmele v steno in sanjala je kakor otrok . . . Vesel je tam zunaj v velikem svetu in dobro se mu godi, vino pije in kadi smodke in jé pečenko in beli kruh. Nosi se, kakor se je nosil prej, ko sta stala zvečer pod kostanjem in sta govorila o prihodnosti; ves se je pomladil; govori, kakor je prej govoril, naglas, moško, z razposajenim smehom. In tako se povrne, morda že kmalu, morda že čez mesec dni, na spomlad morda. Ne piše nič in smeje se prav na tihem od radosti, če pomisli, kako bo iznenadil ves klanec, kako bodo gledali nanj, na gospoda, ki se je pripeljal v koleseljnu s kolodvora in je oblečen kakor komaj sodnik. In potem pojdejo s klanca, se vrnejo zmagoslavno v trg, kjer so bele hiše in kjer sije solnce praznično prazničnim ljudem . . . Takrat šele se prične življenje, ki ga doslej ni bilo — dolgo umiranje je bilo doslej, mučno in strašno umiranje, ko se človek brani, sope težko in pada na kolena, pa se ubraniti ne more; smrt ima trdo in neusmiljeno roko, zgrabi za vrat in ne izpusti več, potiska zmerom niže, človek se sklanja in se zvija na tleh in stoka in zatiska oči . . . No, smrt je izpustila, solnce je zasijalo v izbo in človek vstane ves mlad in lep, kakor da bi se šele rodil. Vse je prišlo mahoma; ob zadnji uri, ko je že hotelo izdihniti življenje in je stiskala smrt neusmiljeno za vrat, se je izlil na hišo božji blagoslov . . . Življenje od poročnega dne pa do tiste slovesne ure so bile samo grde sanje — in tako bodo vsi odprli oči in nikjer ne bo več grdih sanj, poročni venec bo še svež, kakor da bi ga bila šele odložila — ena sama noč je bila vmes, dolga in težka noč, zdaj pa je zasijalo jutro in vse je minilo. Nikoli niso bili na klancu, nikoli niso stradali in beračili, niso hodili razcapani po stranpotih kakor izgnanci in zavrženci — vse to so bile same grde sanje . . .

Počivala je in oči so strmele v steno; toda na postelji, kjer so ležali otroci, se je zgenilo, je zastokalo in Francka se je zdrznila. Roka je spet vbadala, glava se je sklonila globoko in lepe misli so izginile, sram jo je bilo, da se jim je vdala, in žal ji je bilo, da so tako hitro minile in da so bile samo sanje . . .

Otroci so rasli, mala Francka je že hodila v šolo, Tone je imel trinajst let in je šival. Suh je bil, obraz mu je bil nekako starikav, čisto je bil podoben očetu. Ko mu je bilo sedem let, so ga bolele oči in bali so se, da bi ne oslepel; še zdaj je bil krmežljav in ni mogel gledati pri luči; govoril je malo in je bil sam zase; nikoli ni tožil in če bi ne bilo kosila na mizi, bi ne rekel ničesar. Nekaj mesecev potem, ko je odpotoval oče, se je odpravil tudi Tone v oddaljen trg h krojaču, ki je bil znanec očetov. Zjutraj navsezgodaj, ko se je komaj danilo, je odšel na pot in mati ga je spremila uro daleč. Tiho sta hodila; kadar se je Francka ozrla nanj, ki je bil suh in slaboten in je hodil s sklonjenim životom, oči uprte v tla, jo je stisnilo v prsih in prijela ga je za roko. „Ali ti je hudo, Tone?“

„Kaj mi bo hudo, mati? Saj so oče tudi šli!“ —

Kakor da bi se mu hotelo zajokati, so se mu ustnice napele, toda samo strepetale so nalahko in oči so ostale suhe. Spomnil se je morda, kako je zaklical na pragu in tekel po klancu navzdol za očetom, ki je odhajal za zmerom, — oče pa se je obrnil in ga zapodil nazaj. Materi se je sin zasmilil, tako je bil slaboten in prav tak je bil njegov obraz, oči so bile prav tako rdeče in krmežljave, kakor takrat, ko ga je še nosila v naročju. In vzela bi ga spet v naročje in bi ga nesla nazaj v domačo izbo in bi ga pitala in bi ga božala po obrazu. —

„Ali bi se vrnil, Tone?“ ga je prašala. „Pojdeš drugo leto, premlad si še!“ —

On je stopal dalje, suh, skljočen, obraz mu je bil resen in miren. „Čemu bi se vračal, ko sem že na poti? Saj so oče tudi šli.“

„Ali boš kaj pisal, Tone?“

„Kaj bi pisal? Če bo treba, bom že pisal. Dajte mi culo, da bom sam nosil.“

„Čakaj, Tone, da prideva do vrha.“

Umolknila sta oba; pot je bila pusta, vila se je po kamenitem holmu, samotno in žalostno je bilo vsenaokoli, na nebu je gorelo solnce in kamenje je bilo vse razpaljeno. Prišla sta na vrh in sta se ločila. Ko je šel Tone že par korakov dalje, je pohitela mati za njim in mu je dala še desetico, da bi si kupil sredi pota kruha in slanine. Pogledala mu je še enkrat v obraz — suh je bil in siromašen in oči so gledale mirno in vdano izza golih rdečih trepalnic. Tudi on je pogledal materi v obraz in komaj so se mu ustnice zgenile. Obrnil se je in je šel počasi svojo pot dalje, po holmu navzdol, po kameniti, razriti cesti; ni se več ozrl, ko je mati stala in gledala za njim . . . Šel je, kakor je šel njegov oče; tudi on je vzel sabo kos njenega gorkega, vse krvavečega in trepetajočega srca. Šel je vdan in ubog, glavo globoko sklonjeno, culo pod pazduho; od daleč se je videlo, kakor da se ne premika, da stoji zmerom na istem mestu, doli v grapi, sredi razpaljenega kamenja, in ko je čez nekaj časa izginil za holmom, se je zdelo, kakor da se je bil pogreznil v kamenje — in vsenaokoli samota, grozna, zadehla poletna samota . . .

To je bilo ob tistem času, ko je Lojze dovršil šolo. Lojze je imel komaj enajst let; debel je bil, toda široka lica so bila brez barve. Oči je imel materine — velike, začudene in plahe. Jokal je neprestano, lačen je bil in je tožil; jedel je več nego Tone in potem je gledal po mizi s poželjivimi očmi. Tisto leto, ko je stopil v šolo, je nenadoma zbolel in mati ga je obljubila Bogu. Držal se je za krilo; kadar je prišel iz šole, je stal v kuhinji in je pripovedoval — toda časih je pripovedoval čudne reči, ki jih mati ni verjela; ni legal, govoril je čisto nedolžno, a iz besede, ki jo je slišal slučajno, iz povesti, ki jo je bral v berilu, so se mu spletale same nove dogodbe in pripovedoval jih je, ker je sam verjel, da jih je bral in slišal in da so se resnično dogodile . . . Ko je bil oče še doma, je poklical časih Lojzeta in mu je zapovedal, da naj bere naglas nemški roman. Lojze je izpočetka jokal — strašno mu je bilo, ko je bral počasi neznane besede, ki so tako čudno zvenele in so vendarle nekaj pomenile; tupatam je naletel na znano besedo, postal je in je premišljeval in že je stopalo polagoma življenje iz mrtvih črk, svetlikalo se je iz črnega ozadja, začelo se je premikati, govoriti je začelo, toda še nejasno, jecajoče, komaj polurazumljivo. Čudne stvari so bile to, čudni ljudje, čudno življenje. Vse je bilo drugače nego doma, vse lepše in večje, kakor da bi bili tam zunaj ljudje za klaftro večji nego na klancu. Lojze je verjel, da so tam zunaj taki ljudje in nikoli mu ni prišlo na misel, da bi ne bilo res, kar je zapisano v knjigi. Govorili so v čudnem jeziku, človek je komaj razumel — če je razumel besedo, je bilo vendar še nekaj zadaj, poseben pomen, ki ga je bilo težko razločiti . . . In to čudno, novo življenje mu je kmalu na iztežaj odprlo vrata — izgubil se je v njem in sanjal neprestano. Sanjal je kakor oče — sedel je za mizo z resnim, skoro temnim obrazom in misli njegove so hodile bogvekod — po velikih mestih, mimo visokih belih hiš, po prostranih vrtovih, kjer so se svetili zadaj ponosni gradovi, po črnih gozdih so hodile med razbojniki in plemenitimi vitezi, ki so ropali bogate in site ljudi, zato da so dajali siromakom, hodile so med čarovniki, med pritlikavci in velikani, po čudovitem svetu, kjer ni bilo lakote, ne žalosti, ne skrbi in kjer je bilo celo lepo, kadar je človek trpel in umrl . . .

Ob zvršetku šole je bila velika slovesnost in ob slovesnosti se je določila usoda Lojzetova. Najboljši učenec je bil, starega in izkušenega se je čutil med drugimi, ki so bili veseli in razposajeni otroci. Tako so mu izročili veliko pesem, da bi jo govoril ob slovesnosti. Učil se je tako, da je jezik že sam izgovarjal gladke besede, ne da bi bilo treba misliti zraven. Časih pa mu je hipoma pošlo, zardel je in se je prestrašil. Mati je poslušala in stvar se ji je zdela zelo važna in velika, tako da je bila vznemirjena tudi sama. Držala je list v roki, Lojze je stal sredi sobe in je deklamiral — čudovito je govoril, celo z roko je zamahnil časih, tako da so prišle materi solze v oči. Še zadnji večer, preden je napočil svečani dan, sta poizkušala pri luči. Mati je hotela šivati, toda roka je skoro zmerom počivala — lepe okrogle besede so zvenele po sobi in če je šel kdo mimo okna, je postal ter poslušal: „Kako ti govori, fant! Kdo bi si mislil, da je s klanca — po gosposko govori!“ — Govoril je kakor oče, isti visokodoneči glas je bil, pravtako so mu lica rdela in, pravtako se je tresel od razburjenosti. Spal je vso noč nemirno, premetaval se je in je govoril v sanjah; mati je vstala časih in ga je odela in mu je obrisala čelo, ki je bilo vse potno. Ob štirih zjutraj, ko se je že danilo, se je že zdramil in je skočil s postelje ter posegel še neoblečen po listu, ki je bila napisana pesem na njem. Stal je v srajci in tako je bil zelo majhen in otroški; oči so gledale še zaspano in lasje so bili vsi razmršeni.

„Poslušajte mati, če pojde!“

Mati je vzela list v roke in je sedla na posteljo. Vse je šlo gladko prav do konca, mati se je smehljala, vsa izba je bila polna tankega, lepo donečega glasu in okroglih, visokih besed, ki so se vrstile tako prijetno kakor koralde na veržici.

Zgodaj je še bilo, ko se je odpravil z doma, nedeljsko oblečen, lepo počesan. Mati je stala na pragu in srce ji je utripalo, ko je gledala za njim, ki je stopal po klancu dol kakor mlad gospod.

Lojzetu je bilo, kakor da je vsa svečanost samo zaradi njega, zdelo se mu je, da gledajo vsi nanj z občudovanjem in ljubeznijo, vesel je bil in komaj se je upal ozreti. Ob sedmih je bila velika maša, potem so šli v šolo in nato so se vrnili k cerkvi, kjer je bil velik in lep prostor. Tam šele je bila prava svečanost, vsa gospoda iz trga je bila zbrana, gospe v svetlih oblekah, in kolikor daleč se je videlo naokoli, po nizkem zelenem holmu, so stali ljudje, so se smejali in govorili, tako da je šumelo kakor na semnju. Za cerkvijo so bili jerbasi, polni češenj in maslenih štrukljev, sodčke piva so pripeljali iz gostilnice, točili so, še preden se je vse pričelo in Lojze je videl, kako je debeli notar nagnil kozarec, izpil ga na dušek ter si brisal penaste brke.

Učenci so se vrstili počasi mimo velikih vrat, kjer je stala gospoda — župnik, župan, sodnik, vsi dostojanstveniki in bogataši iz trga in župnik je delil darila. Najprej so prišli otroci iz prvega razreda; nekateri so bili bosi in so šli v zadnji vrsti; tudi na obrazih se jim je poznalo, da so s klanca. Počasi se je pomikala procesija, Lojze je bil ves nestrpen, vroče mu je bilo in gledal je tja, kjer se je sklanjal stari, debeli župnik, jemal z velikega kupa rdeče, z zlatom obrezane knjige ter dajal učencem, ki so mu poljubljali roko. Zadnja vrsta tretjega razreda je šla hitro dalje, gospodje so se ozirali nanjo z mračnimi pogledi, otroci so gledali v tla, bosi so bili, suhi in lačni in so mislili na češnje in na polne jerbase, ki so stali za cerkvijo. Nato pa je prišel zadnji razred in Lojze je bil v prvi vrsti, med samimi gosposkimi tovariši; sodnikov sin, ki je šel na njegovi desni strani, je imel celo žametno jopico; hlače do kolen in židane nogavice. Procesija se je ustavila. Župnik je vzel v roko lepo knjigo, večja je bila od druzih, vezana v rdeče platno, z zlatimi črkami je bil napisan naslov in židan trak je visel vun. „To je Mihov, Lojze Mihov!“ se je nasmehnil učitelj in je pokimal Lojzetu; vsi so se ozrli nanj s prijaznimi pogledi. Župnik se je sklonil k njemu, dal mu je knjigo in Lojze mu je poljubil roko. „Kaj boš pa zdaj, Lojze, ko si dovršil šolo?“ ga je prašal župnik.

Lojze se je začudil in ni mogel odgovoriti; nikoli ni bil pomislil, kaj bo potem. „V Ljubljano pojde!“ je odgovoril učitelj namesto njega; Lojzeta je izpreletelo, zazibalo se je pred njim.

„Kaj pa!“ je dejal župnik. „Škoda bi bilo takega fanta!“ in vsi so pokimali . . . Nato so šli dalje, prišla so dekleta, a Lojze je stopal med tovariši kakor v sanjah — pohitel bi domov in bi povedal materi; žal mu je bilo, da ni bilo matere zraven, da bi slišala. Ko je bilo vse razdeljeno in je bila dolga procesija pri kraju, je stopil župnik na stopnico pred velikimi vratmi in je govoril; v dolgih vrstah so stali pred njim učenci in učenke; Lojze je bil kakor pijan in ni nič razumel, čeprav se mu je zdelo, da gleda župnik samo nanj in da samo zanj govori. Potem je govoril še učitelj in nato bi moral deklamirati Lojze; toda premajhen je bil in ko je stopil na nizko stopnico, ga ni videl zadaj nihče; zato ga je župnik vzdignil ter ga postavil na zid, ki je bil okoli cerkve. Lojze se je izpočetka malo tresel — a potem je zazvenel njegov tanki glas svečano in veselo daleč naokoli; rdeč je bil v lica, oči so se mu svetile; pazil je natanko na besede, toda iz ozadja mu je šepetalo: „V Ljubljano!“ — Videl je pred sabo obraze župnika, učitelja, vso veliko gospodo, ki ga je občudovala in ljubila; in po holmu dol, skoro do trga, je bilo vse črno ljudi, in vsi so gledali nanj, občudovali so ga in so ga ljubili. Tam je bil trg, praznično so se svetile bele hiše in tam od daleč se je dvigal klanec, klanec siromakov; spoznal je domačo hišo in zdelo se mu je, da stoji mati na pragu in da gleda proti cerkvi, naravnost nanj, in gleda nanj in ga sliši in se smehlja, in vidi, kako ga občudujejo in ljubijo in se smehlja. Tako je zvenel njegov lepi tanki glas, da je plaval čez trg in prav do klanca — in tam je stala mati in je poslušala . . . V čudnem ognju so mu gorela lica; ko je dovršil, mu je bilo, kakor da se je zdramil; kakor v sanjah je slišal, kako so ploskali in vzklikali. Učitelj ga je postavil na tla in bradati, prijazni obrazi so se sklanjali k njemu. Sodnik je odprl denarnico in mu je dal srebrn goldinar. „Na jesen, kadar se odpraviš v Ljubljano, le pridi k meni!“

Stopila je k njemu gospa sodnica, in gospa notarka je stala zraven, in županja, debela štacunarka. „Kaj pa dela tvoja mati?“ ga je prašala sodnica.

„Šivajo!“ je odgovoril Lojze.

„Reci ji, da naj pride k meni!“

„Bomo že vse napravili,“ je dejal župan štacunar. „Naj se oglasi mati pri meni!“ je dejal . . .

Vse to je bilo tako čudovito, prišlo je tako nenadoma, da bi se Lojze smejal in jokal obenem. Ni mogel odgovarjati, vse se je zibalo pred njim. Ko so delili češnje in štruklje, je komaj okusil; potem so napravili velik prostor in pričele so se igre; otroci so se podili in so kričali, Lojze pa je hitel domov, po bližnjicah čez polje, mimo trga in po klancu gor. Tekel je skoro in ves zasopljen je bil. V rokah je nosil robec, ki je bil spravil vanj češnje in štruklje, pod pazduho je tiščal rdečo, z zlatom obrezano knjigo, zavito v mehak papir.

„Mati, v Ljubljano pojdem!“ je zaklical, ko je stopil v izbo.

Mati se je prestrašila, snela je naočnike in je vstala.

„V Ljubljano pojdem, so dejali gospodje. Vse bodo sami napravili; rekli so, da se oglasite pri njih. Že jeseni pojdem.“ —

Tako se je zgodilo, da je vzbrstela mladika na preperelem drevesu. Na klancu siromakov in izgnancev se je zbudilo upanje, vse je bilo vznemirjeno, izba pri

Mihovih je bila zmerom polna, najpogosteje je prihajal pisar. Slovesen je bil in govoril je mnogo, čudne reči iz mesta, iz šole, prav kakor človek, ki je veliko vedel in veliko izkusil. Tudi čevljar je prihajal, toda ni verjel veliko, dejal je, da ni zaupati ljudem tam doli; da ga bodo spravili v mesto ter potem pozabili nanj in ga pustili tam v gnoju, v siromaštvu. Boljše bi bilo, da bi ostal doma in da bi ne hodil iz življenja, ki se je v njem rodil in ki ga je navajen. Taki iz svojega pravega življenja izrvani ljudje so še veliko nesrečnejši, kadar se vrnejo vanj, potem ko so bili okusili sladkost sveta. In vrnejo se vsi . . . Čevljarja niso poslušali, pijan je bil zmerom in govoril je kakor razbojnik, nič mu ni bilo verjeti. Tudi v cerkev ni hodil nikoli in nedelja mu je bila samo toliko, da je popil malo več žganja nego ob delavnikih. Pisar pa je bil pameten in izkušen človek; pripovedoval je o mestnih ljudeh, kakor da bi bil znanec in prijatelj vseh; nič mu ni bilo skritega na svetu in o vsaki stvari je znal govoriti, da se je človek čudil.

Francka je bila veliko z doma, posebno na jesen, ko se je bližal čas. Vsi so bili prijazni, dasi so govorili z njo kakor z deklo in čakala je časih po celo dolgo uro v temni predsobi, preden je prišla gospa in jo je ogovorila. Župan ji je dal deset goldinarjev, župnik ji je izročil pismo na gospoda v mestu, ki bo preskrbel Lojzetu kosilo; dobila je pri sodniku za Lojzeta stare obleke, ki jo je bilo treba popraviti, prenarediti in zakrpati; — veliko je bilo dela in skrbi, toda skrbi so bile sladke. Kadar je šivala ponoči, tudi Lojze ni spal in razgovarjala sta se tiho, da bi se ne predramila mati, ki je sopla težko za zastorom, in mala Francka, ki je ležala na skrinji in se je premetavala. Nekaj sladkega, skoro skrivnostnega je zbližalo mater in sina; velikih upov polne sanje so bile tako enake, da jih nista skrivala drug drugemu in da se jih nista sramovala. Komaj še se je poznala razlika med otrokom in materjo, celo obraza sta si bila čisto podobna, oči so sanjale enako in so gledale skozi sivo steno daleč v svet, ki se je razprostiral tam velik in krasen. Srečali so se pogledi in spoznala sta oba, da mislita na očeta in oba sta spoznala, kako je bila ta misel težka in žalostna. „Da bi bili zdaj doma!“ — Molčala sta, toda kmalu in hkrati sta se obraza zjasnila in spet so se srečali pogledi. Francka je izpregovorila: „Morda se bosta srečala v mestu, nenadoma na ulicah!“ — Morda se bosta srečala v mestu, oba srečna in vesela; hodil bo Lojze, morda na večer, po ulicah, kjer stoje ob obeh straneh visoka poslopja in lepe cerkve vsenaokoli — in tedaj mu položi nekdo roko na ramo: „Lojze, kaj pa ti tukaj delaš?“

Oče stoji pred njim, gosposko oblečen, in se čudi in je ves vesel.

„Študiram, oče!“ bo odgovoril Lojze. „Gospodje so me dali v šolo, vse se je doma izpremenilo, ljudje so blagi in prijazni in nič več ni siromakov na klancu.“

In spomnila sta se na Toneta. „Da bi bil doma, Tone, ubogi Tone, ki je šel, kakor da bi ga bili obsodili na smrt.“

„Saj pride tudi lehko v Ljubljano . . . pozneje . . . k očetu morda, če je tam . . . o, ki je prav gotovo tam — kje pa bi bil drugje? In vsi bodo skupaj, lepo bodo živeli, vse skrbi bodo pri kraju . . -“

Dvoje otrok je sanjalo in božji mir je bil v izbi. Za zagrinjalom je soplo težko in na skrinji se je premetavala mala Francka.

Na predvečer slovesa je bila velika gostba pri Mihovih. Pisar in čevljar sta kupila žganje, pol klanca je bilo zbranega v prostorni izbi. Francka je napravila bogato večerjo, jedli so svinjino in bel kruh, dišalo je tako prijetno, da se je celo mati na postelji vzdignila, odgrnili so zagrinjalo, zato da je videla vso veselo družbo; v naročju je imela krožnik in je jedla brez vilic; ker se ji je roka tresla.

Čevljar se je kmalu opil in se je prepiral s pisarjem, ki je sedel zelo modro in slovesno za mizo ter si je privezal bel robec okoli vratu, da bi si med jedjo obleke ne omazal.

„Ljudje so dobri, samo razumeti jih je treba!“ je trdil pisar. „No, kdo pa jih je prosil, da bi se pobrinili za fanta? Sami so se spomnili — odprli so roko, ne da bi jih bil kdo nadlegoval, ne da bi kaj imeli od tega . . .

Seveda, če gre človek nadnje kakor berač na cesti, kakor razbojnik — potem ni nič, so trdi ... Samo nadlegovati ne gospode!“

„Je že prav!“ je odgovarjal čevljar. „Ampak tudi oni naj ne nadlegujejo nas siromakov. Zakaj pa so bogati? Zato, ker nas nadlegujejo! Nas vse, ki smo tukaj, so nadlegovali tako dolgo, dokler nas niso slekli čisto do nagega ter nas spodili na klanec. Mene so še zaprli vrhutega.“

Družba se je zasmejala. Niso spoštovali čevljarja, ker je govoril, da bi človeku vstajali lasje, toda poslušali so ga radi.

„In kaj so napravili zdaj imenitnega?“ je nadaljeval „Ali mislite, da so se pobrigali za fanta iz same dobrote, da jih je gnalo srce? Za kratek čas so se pobrigali zanj, v zabavo so jim taka dobra dela, ki jih ne stanejo veliko. Kadar se naveličajo zabave, bodo pri kraju vsa dobra dela! To se pravi, da se delajo norca iz nas siromakov in jaz bi ne vzel od njih niti prevrtanega krajcarja.“

Lojzetu je bilo hudo, da je čevljar tako govoril in tudi Francka je bila nezadovoljna.

„Če bi mi ne dali nič drugega, kakor enkrat dobro besedo,“ je dejala, „pa bi jim bila hvaležna zanjo.“

„Seveda,“ se je nasmehnil čevljar. „Vedo, da ste taki, zato se delajo norca in nosijo glavo še bolj pokonci. Kadar ne bo nikogar več, ki bi jim roko poljubil, je tudi iztegovali več ne bodo.“

„Nevoščljivost govori iz Vas!“ mu je očital pisar.

„Nevoščljivost, kaj pa drugega; samo škoda, da niso vsi ljudje nevoščljivi; drugače bi bilo na svetu.“ —

Lojze je pil žganje, omamilo ga je kmalu in napolnile so mu glavo velike in sladke misli. Rad bi bil z materjo sam, da bi se razgovarjala — o Ljubljani o lepih hišah, ki so tam, o lepem življenju, ki čaka v prihodnosti. In še dalje so šle njegove misli, zmerom više so se spenjale, že je dovršil vse šole, že je bil imeniten in velik, vsi so živeli pri njem, mati, oče in Tone in Francka; vsega je bilo zmerom dovolj na mizi, pečenke, vina, oče je sedel ves dan za mizo in je kadil in bral romane, mati je hodila po gosposkih izbah in je pospravljala, zato da ji ni bilo dolgčas; zvečer pa je bila luč na mizi in sedeli so vsi skupaj in so se razgovarjali — večen Božič je bil, večna Velika noč. In prišel je časih čevljar v vas — dali so mu vina in so ga pogostili prijazno; zmajeval je z glavo in ni mogel izpregovoriti grde besede. Prišel je pisar, poklonil se je že pri durih; branil se je malo, toda nato je sedel za mizo in si je privezal okoli vratu bel robec in se je smehljal, kakor da bi mu svetila luč v oči. Vsi so prišli — ves klanec je prišel, vse lačno, zakrpano in zbegano uboštvo, in on jih je pogostil vse, velika pojedina je bila in šele pozno v noč so se vračali na klanec v desetih kočijah, peli so po poti in vriskali, vino jim je bilo stopilo v glavo in izginilo je nenadoma vse siromaštvo, vsa grda grenkoba je izginila iz src; klanec siromakov, ki je gledal prej dol na trg temno in zavistno, je odprl tope oči in je gledal dol jasno in veselo, kakor brat na brata . . .

Razšla se je družba, ko je bilo že pozno in so v trgu ugasnile že skoro vse luči. Glasil se je potem zunaj še dolgo glas čevljarjev, ki je prepeval po klancu. V izbi je dišalo močno po žganju in zrak je bil poln tobakovega dima. Francka je odprla okno; mesec je sijal.

Lojze je vstal in zazibalo se je pred njim. „Glej, pijan sem!“ si je mislil in zasmejal se je; zdelo se mu je čudno in smešno, da je bil pijan, nič mu ni bilo neprijetno in samo zibalo se je, kamor je pogledal: zibala se je nalahko miza, kakor da bil bil kdo spodaj in bi jo dvigal s hrbtom, zibala so se vrata, zibala so se okna in tla so se časih malo zamajala. Sedel je na posteljo. Mati je stopila k njemu in ga je pogladila po laseh. „Spat pojdi, Lojze! Kaj ne veš, kakšen dan bo jutri?“ — Lojzeta je izpreletelo, takoj se je iztreznil in oči so pogledale bistro.

Ko se je razpravil in je ležal že dolgo časa, se je vzdignil na komolcih in je pogledal proti materini postelji. Mati je klečala na tleh, čisto je bila skljančena v dve gubé in Lojze je slišal, kako je šepetala. Na mizi je bila luč globoko privita, tako da je bil mrak v izbi.

„Mati!“ je zaklical Lojze nalahko in je iztegnil roko. Mati je dvignila glavo počasi in se je ozrla k

Lojzetu; njen obraz je bil čudno mlad, ves bel in brez gub, ustnice so se smehljale mirno.

„Jaz ne morem spati.“

„„Moli naglas!““

Pokleknil je v postelji in molila sta poluglasno. Za zastorom je sopla mati, mala Francka je ležala na tleh in se je smehljala s poluodprtimi ustnicami. Zunaj je bil lep večer, mir božji je plaval nad vso pokrajino. —

Ko se je danilo, sta se mati in Lojze že odpravljala. Stara mati se je zbudila in je kašljala za zagrinjalom, mala Francka je sedela v sami srajci na tleh in se je jokala. Šla je na prag za bratom in za materjo, ki sta bila oba nedeljsko oblečena in sta imela velike cule v rokah. „Notri pojdi, Francka!“ je zaklical Lojze, ko je bil že na klancu. Toda Francka je tekla za njima in je jokala naglas. Mati se je razjezila: „Domov, Francka!“ — Toda Francka je tekla in se je spoteknila in je padla. Ko je vstala, si ni upala več dalje, jokala je in gledala za njima, ki sta hitela po klancu.

Na kolodvoru je bilo vse prazno in tudi voz je bil prazen, ki sta sedla vanj; drugi vozovi so bili polni italjanskih delavcev, rjavi obrazi so gledali skozi mala okenca. Sedla sta k oknu in sta gledala, kako je hitela pokrajina mimo, — pusta pokrajina, samo kamenje in sam osat. Toda kmalu se je izpreminjalo, že so se prikazovali zeleni travniki, polje se je svetilo tam v dolini, solnce je sijalo na bele hiše, ki so se videle majhne in lične, kakor otroške igračice, narejene iz belega papirja. Vlak je časih malo postal, izprevodniki so vzklikali z visokim glasom, zaropotalo je, streslo se in spet je šlo dalje, zdaj že po lepi ravnini, že naravnost proti Ljubljani. Lojzetu je utripalo srce, da ga je slišal; — gledal je s pozornim očesom in zdelo se mu je, da že vidi, kako se tam od daleč sveti nekaj bisernega, čudovitega — pač zlati stolp ljubljanske cerkve. Gledal je in bleščalo se je venomer, migljalo je iz megle, razločevalo se je zmerom bolj, ali potem je nenadoma spet izginilo, prav pred očmi se je dvignil črn holm, kakor da bi bil šele v tem hipu zrastel iz zemlje . . . Toda glej, visoko poslopje, in že spet drugo, in že drugo ob drugem; tam vitek stolp tvornice, tam prostran vrt s pisanimi steklenimi krogljami, ki so se lesketale v solncu . . . Visoko poslopje je ostalo zadaj, odprl se je malo svet, odprla se je nenadoma dolga in široka cesta s hišami na obeh straneh in v ozadju se je vzdignilo dvoje visokih rdečih stolpov z nečim zlatim, bleščečim na vrhu . . . Zažvižgalo je, zaropotal je vlak in se ustavil. Lojze in mati sta stopila z voza na prostrani peron ljubljanskega kolodvora. Ljudi je bilo tam vse polno, večjidel so bili gosposko oblečeni in nekateri so govorili po nemško. Dolga cesta je držala s kolodvora v mesto in krenila sta naravnost po njej. „Bova že prišla do kakšne cerkve,“ je rekla mati.

Prišla sta do cerkve, visoke stopnice so vodile do velikih vrat. Temno je bilo v cerkvi in slovesno, tako da sta si komaj upala dalje. Stare ženske so sedele v klopeh, nekatere so molile poluglasno in so zdihovale; na stranskem oltarju so gorele sveče; star duhovnik, sključen in plešast, je daroval mašo, ministrant je stopal tiho po preprogi, v dolgi vrsti so klečale ženske pred oltarjem . . . Ko sta šla iz cerkve, je vrgla mati krajcar v pušico. Prekrižala sta se z blagoslovljeno vodo in sta nastopila pota po mestu. Vse polno ljudi je bilo povsod, vozovi so ropotali mimo, večni semenj.

Do večera sta vse opravila; vpisali so Lojzeta v šolo, pri gospodu sta bila, ki je obljubil, da bo dajal Lojzetu marke za kosilo in tudi stanovanje sta našla v Florijanskih ulicah, nasproti majhne cerkve, ki je bila podobna samotni podružnici na notranjskem holmu. V hišo se je šlo po široki veži in preko dvorišča, po stopnicah in potem po dolgem mostovžu, ki je visel ob zidu vse okoli dvorišča in se je stresal, če je človek trdo stopal.

Gospodinja je bila póstarna, velika in debela ženska; otrok ni imela, pravila je, da ji je mož umrl in solze so ji prišle v oči, tako da se je Francki zelo zasmilila. Stanovanje je bilo prostorno, — dvoje velikih, lepo opremljenih izb z mnogoštevilnimi posteljami, ki so se vrstile ob steni kakor v bolnišnici. Pet študentov je že prišlo, Lojze je bil šesti in gospa je pričakovala še dveh. Nekateri so stanovali že prejšnje leto, večji so bili in razposajeni. Gospa je položila Lojzetu roko na ramo, tudi pogladila ga je malo po laseh, izpraševala ga je prijazno in se je ljubeznivo smehljala. Zadaj pri oknu so se fantje rvali in smejali — obrnila se je živahno in obraz se ji je čisto izpremenil, osoren je bil in neusmiljen. „Lumpje, ali boste mirni!“ — Lojze se je prestrašil njenega obraza, mati ga ni videla.

„Izročim ga Vam, prijazni bodite z njim, ker ni hudoben, in glejte nanj!“

Tako se je mati poslovila in Lojze jo je spremljal po dolgih ulicah proti kolodvoru. Kakor da bi se bilo solnce omračilo, kakor da bi bila legla megla na mesto in zakrila vso lepoto, tako težko je bilo obema pri srcu. Mati je držala Lojzeta za roko in hodila sta počasi, nič nista govorila . . .

Ko se je poslovil Lojze od matere, je hodil po mestu do večera, pohajkoval je od ulic do ulic, ogledaval je hiše in prodajalniške izložbe, kjer je bilo toliko lepih reči, ki jih ni videl še nikoli. V veži je prodajala ženska piškote in bonbone, kupil je piškotov in je jedel. Srečaval je mnogo otrok, ki so hodili z materami ali v družbi veselih tovarišev in ki so bili najbrž tudi prišli od daleč kakor on. Minevalo je tisto sladko veselje, ki ga je bilo srce polno, ko se je napravljal od doma in ko se je vozil proti Ljubljani. Sam je bil in bal se je; tuji ljudje povsod, ulice vse križem, brez konca, velike hiše, ki so gledale neprijazno, kakor da bi se hotele zgruditi nanj.

Utrujen je bil, ko se je vrnil domov; izpraševal je in komaj je našel hišo; zdela se mu je čisto drugačna, bolj majhna in bolj umazana, in ne spoznal bi je, ko bi ne videl cerkve podružnice nasproti.

„Kod si pa hodil? Ali boš tako začel? — Ne reče nič in gre in ga ni do noči! Lep študent bo iz tebe!“

Tako ga je gospodinja pozdravila in se je okrenila in je šla v kuhinjo. Rdeča je bila in debela, govorila je s kričečim glasom in Lojze se je stresel, kadar je stopila nenadoma v izbo.

Preden so šli spat, so molili rožni venec; Lojze je bil truden, dremalo se mu je, ko je klečal pred stolom in se naslanjal s komolci nanj. Počasi je klonila glava na roke, na oči so legale težke trepalnice.

„Ali boš molil?“ je zakričalo sredi molitve.

Lojze se je zdrznil in je zapazil strahoma, da je v tuji izbi.

Pri mizi je klečala gospodinja, zato da je videla po vsej sobi; naokoli ob postelji in pred stoli so klečali študentje in so molili z zaspanim pojočim glasom. Večji študent, ki je bil že bolj domač, je skrival med komolci knjigo in je bral — mrmral je vmes nerazumljive besede, zato da je slišala gospodinja njegov glas. Lojze ga je opazil, zagledal se je vanj in ko je gledal, se mu je nenadoma spet zmedlo, umolknil je in zdelo se mu je, da kleči doma z materjo, da sta ravnokar odmolila večerno molitev in da molita zdaj še natihem, tiste molitve, ki jih moli človek samo s srcem in jih ne sme slišati človeško uho. Dovršil je, vstati je mislil — ko se je zgenil, se je vse zamajalo in ugledal je tujo izbo, tuje ljudi. Vsi so bili neprijazni, sirovi, hudobni.

„Kam sem zašel, o Bog?“ si je mislil Lojze in groza ga je izpreletela. — „Kam sem zašel? Kje so mati, zakaj so me ostavili tako samega?“ Solze so mu pričele kapati na roke.

„Kaj pa se cmeriš ti tam?“ je zakričalo rezko iz zaspane molitve. Glave so se vzdignile, vsi so se ozrli radovedno na Lojzeta. Slaboten in čemeren fant, ki je bil tudi prišel šele prejšnji dan, je zajokal, ko je videl, da joka Lojze.

Molitev je bila pri kraju in napravljali so se spat. Lojze je legel, odel se je do ust in je zatisnil oči. Gospodinja je ugasnila luč.

Ali v temi, v tišini mu je legla teža s trepalnic, je izginila utrujenost in zavedel se je jasno, kam je bil prišel, da je sam, daleč od doma in da je neizmerna razdalja med njim in med materjo, da je za hribi, na koncu sveta tista tiha izba, kjer je tako prijetno spal. Stisnilo ga je za grlo, zaihtel je.

„Tiho!“ se je oglasilo iz teme.

Lojze je tiščal odejo k ustim, da bi se ihtenje ne slišalo. V tišini, v mučnem polusnu, v rezki žalosti, ki je grizla v srcu, so se mu misli čudno zmedle, niso več razločevale resnice od sanj . . . Spominjal se je očeta — šel je v tuji svet, med tuje ljudi, ki so hudobni in neusmiljeni; Bog vedi, kaj so mu naredili, Bog vedi, kje spi zdaj, sam in žalosten, v temni tuji izbi, kjer čakajo strahovi pred oknom, pred durmi, čakajo in plezajo gor, iztegajo roke, prihajajo bliže . . . Zdrznil se je, strepetal je — to je bil on sam, ni bil oče . . . strahovi čakajo in plezajo gor, prihajajo k njemu, iztegajo roke . . . Zakričal je, zdramil se je.

„Tiho!“

Čelo mu je bilo potno; spet je pritisnil odejo k ustim, da bi se ne slišalo ihtenje.

Spominjal se je brata; tako je bil bolehen in slaboten in krmežljav, pa je šel v tuji svet med tuje ljudi, ki so hudobni in neusmiljeni. Kaj so napravili z njim, Bog vedi — še braniti se ni mogel, vdan in slaboten, kakor je; poslušal je mirno, ko so kričali nad njim, sklonil se je in je zaprl oči in ni zinil besede, ko so ga bili s pestjo . . . Strepetal je, — to ni bil brat, on sam je to in hudobni ljudje, veliki, debeli in rdeči, kriče nad njim in ga bijejo s pestjo . . . Zakričal je in se je zdramil.

Nekaj je zaškripalo, stopilo je na tla in je prišlo k postelji; Lojze si ni upal dihati, zazeblo ga je od strahu.

„Ali boš tiho, ti? Pojdeš spat na mostovž! Kaj misliš, da si sam?“

Smrdeča sapa mu je dihnila v obraz, zgrabila ga je trda roka in ga je stresla za ramo, da je zaječal.

Izpustilo ga je, postelja je spet zaškripala in vse je bilo tiho.

Obšla ga je brezupnost, kakor je ni čutil nikoli.

Vsi so šli v svet, tudi njega so spodili, in svet je hudoben, vsi bodo poginili žalostno v njem. Razkropili so jih, pognali so jih narazen, zato da ne bi videli drug drugega in da si ne bi pomagali . . . Samo Francka je še doma, ali tudi Francka pojde, in potem pojde mati, uboga, plaha in stara, vsa sključena pojde, opirala se bo ob palici in pojde po klancu gor, tja, kjer čakajo nanjo hudobne in trde roke . . .

„Mati!“

Nič se ni zgenilo; zrak je bil ves zadehel, na posteljah so sopli tovariši, gospodinja je smrčala.

Zaspal je sredi velike bolečine, leglo mu je na misli kakor kamen in je tiščalo vso noč . . .

VI.

Študent Lojze.

Francka se je domislila tistega dneva, ko se je poslovila na kolodvoru od Lojzeta. Vlak je hitel dalje, s čudovito brzino, kakor da bi strahoma bežal iz zakletega kraja, — travniki so švigali mimo, polje, holmi, že je bila pokrajina pusta in samostna, že se je zdelo Francki, da vidi tam od daleč, v večerni senci, klanec siromakov, kjer hodi smrt in lakota od hiše do hiše in trka na duri, pritiska na kljuko, stopa v izbe, kjer leže na tleh razcapani in suhi ljudje in pričakujejo konca s pogledi, ki so prestrašeni in željni obenem. Bežal je vlak — v neizmerni daljavi je bilo mesto in v mestu, v neznani hiši, med neznanimi ljudmi je bil otrok, sam in plah, brez človeka, ki bi ga ljubil . . . Morda jo je obšel takrat resnično tisti globoki strah, morda ji je ležal samo na srcu kakor nerazumljiva senca in se je zdaj domislila nanj in ga je razumela . . . Natanko je zdaj slišala, kaj se je glasilo tisto noč iz daljave, kaj je ječalo iz teme, ko se je ponoči prebudila in je strahoma poslušala. Zastokalo je iz teme, poklicalo jo je s plašnim in prosečim glasom. „Zakaj ste me spodili, mati? Zakaj ste me ostavili samega v neznani hiši, med neznanimi ljudmi?“ In zakričalo je, zaklicalo je pritajeno, kakor pod odejo, z glasom polnim groze: „Mati!“ — Tako je bilo takrat in je bilo še zmerom, ječalo in prosilo je še zmerom iz daljave . . .

Francki so oslabele oči, od solza in od dela; nosila je naočnike, a tudi z naočniki je videla malo in ni mogla več veliko šivati; pri luči jo je skelelo, kakor da bi ji žgali oči z vročim železom. Zaslužila je samo še dvajset krajcarjev na dan; ker je šivala slabo, ji ni dajal krojač naposled nič dela več; poleti se je vdinjala pri kmetu in je delala na polju, pozimi je krpala siromakom s klanca, ali to delo je bilo večjidel zastonj; časih je krpala perilo ljudem iz trga, toda tudi to je bilo zmerom bolj redko, ljudje so si menda pričeli krpati sami. Počasi se je vršilo vse to, komaj se je zavedala sama, kako je šlo počasi navzdol, v golo, sirovo beraštvo, ali poznalo se je na obrazu in na životu, ki je bil ves skljućen, kakor da bi ji bilo šestdeset let.

Za zagrinjalom je umirala mati, umirala je leto dni. Ležala je tiho in nekoč je umrla, ko ni bilo nikogar v izbi in je bil zunaj blaten, deževen dan. Francka je zagrnila okna s temnimi rutami, prišle so sosede in so napravile oder. Nihče ni jokal, pusto, tiho in žalostno je bilo v mrtvaški izbi, pusto in žalostno kakor zunaj. Za pogrebom je šlo par žensk z velikimi, raztrganimi dežniki; hitro so stopali pogrebci po klancu dol, mudilo se jim je, da bi prišli iz dežja, v cerkev. Zvonilo je z malim zvonom; komaj se je slišalo, samo časih je zastokalo nenavadno, kakor da bi bilo plat zvona na malem ubitem zvoncu.

Ko se je Francka vrnila od pogreba in je pospravljala materino posteljo, je našla v nogavici goldinar. Zadnji je bil in mati ga je skrivala skrbno; imela ga je pod zglavjem in je časih tipala s tresočo roko, če se ni izgubil. Gorak je bil in ves obdrgnjen, tako da se ni več poznala cesarjeva podoba.

Trudna je bila in bolna; sedela je za mizo; mala Francka, ki je hodila v šolo že drugo leto, je stala pred njo s kosom belega kruha v roki. Na okna so trkale deževne kaplje, izba je bila prazna in tiha.

„Zdaj sva sami, Francka!“

In Francka je položila kruh na mizo in je zajokala, sama ni vedela zakaj.

Zvečer je prišel čevljar, prinesel je hlebec kruha, mesa in steklenico žganja.

„Mihovka, če nas niste vabili, se pa povabimo sami. Še nikoli nisem doživel pogreba, da ne bi pil; to je zraven glavna stvar. Mrlič v grob, pogrebec v krčmo, tako se spodobi.“

Malo pijan je že bil, tudi postaral se je že, košate obrvi so mu osivele.

Prišli so pogrebci, siromaki s klanca. Ob zadnjem času jih je mnogo pomrlo, ali v njih izbe so se preselili drugi — tako je šlo neprestano: iz trga na klanec, s klanca v grob. Pred letom dni je nehala delati opekarnica v dolini in kajžarji, ki so živeli od nje, so bili berači. Prej so delali samo poleti in ob lepem vremenu, toda zima je že kako prešla, ob suhem kruhu, ob koruznem močniku. Zdaj ni bilo več ne suhega kruha, ne koruznega močnika. Mnogo se jih je izselilo na tuje, nekateri, bolj slabotni in bolj obupani, večjidel pijanci, so se preselili na klanec in so čakali konca.

„No, Mihovka,“ je dejal čevljar, ko so pili in jedli. „Kako pa je s študentom?“

Francka se je ozrla nanj, kakor da bi ga prosila usmiljenja.

Čevljar ni čakal odgovora.

„Ali pojde še naprej, ali se vrne domov?“

V Francki se je vzdignilo, velika moč se je izlila v njeno drobno telo.

„Pojde! Pojde! . . . Če vsi pozabijo nanj, pa bom hodila od hiše do hiše! Samo še eno leto, je dejal, potem pa da bode skrbel sam zase. Učil bo druge, glejte, zato ker je priden in pameten . . .“

Čevljar je stresel z glavo.

„Kaj tako govorite? Saj sem vedel — kako pojde s klanca študirat? Drugi ljudje bodo skrbeli zanj — lepo bi bilo! Kaj takega se ni zgodilo še nikoli. Ljudje skrbe zase, prav imajo. Ni njih dolžnost, da bi se brigali za druge. Kdor sedi na gorkem, naj hvali Boga, pa naj se ne briga za tiste, ki so zunaj in pozebajo . . . Pozabili bodo nanj, sem dejal, in res so pozabili nanj, še sam nisem mislil, da bodo pozabili tako hitro . . . Mihovka, kdor nima sam krepkih plečet, naj se ne zanaša na druge in naj si ne naprti bremena, ki ga nositi ne more . . . Fant se bo izgubil, še prej, nego bi se bil izgubil na klancu . . . Tako nam je vsem prisojeno, tako se bo zgodilo.“

Pisar, ki je bil prišel pogledat in je sedel na postelji, se je razjezil.

„Greh je tako govorjenje. Če mislite, da je tako, ohranite zase! Ali bi bili veseli, če bi Vam jaz rekel, da boste poginili pijani v jarku? In mogoče je, da se tako zgodi.“

Čevljar se ni razsrdil in je odgovoril mirno: „Nič bi ne bil vesel in tudi žalosten ne, če bi mi povedali kaj takega. Kar je človeku prisojeno.“

Tesno je bilo vsem in pisar je molčal. Tudi on se je bil zelo postaral, v dve gubi je bil sključèn, dolgi, špičasti obraz je bil ves preprežen z drobnimi gubicami. Brigal se je jako za Lojzeta, ker se je ukvarjal s tihim upanjem, da bi dal šolat tudi svojega sina; samo bolelo ga je, da se mu je sin tako slabo učil, dasi ga je poučaval doma ter mu pripovedoval o prelepem življenju v mestu, da bi mu zbudil hrepenenje po šoli; sin pa je poslušal razmišljen in je sanjal rajši o gozdu, o vevericah, ki je plezal za njimi po hrapavih smrekovih deblih, o razbojnikih, o vojakih in Indijancih, ki jih je videl naslikane na očetovih knjigah. Očetu je bilo težko in zavidal je Mihovko, ki je imela drugačnega sina.

„Kako, — zdaj je v tretji šoli?“

„„V tretji!““ je odgovorila Mihovka in nekoliko ponosa se je zasvetilo na obrazu. Ob istem hipu pa se je spomnila nanj, kakor ga je videla poslednjikrat, pred tremi meseci, ko se je vračal v mesto z božičnih počitnic; ponos je izginil in bolečina se je zarezala v srce.

„V tretji šoli!“ je ponavljal pisar. „No, še pet let, pa bo že v lemenatu. Kako mine pet let, človek bi si ne mislil! — Glejte, koliko je tega, odkar je šel Mihov v svet? . . . Šest let bo že, in zdi se človeku, kakor da bi bilo danes. Ali nič ne piše?“

„Nič ne!“ je odgovorila Francka.

Pisar se je zamislil. Tako je šel Mihov v svet in nič ne piše, morda se mu godi dobro, morda je na vse pozabil. Otresel se je morda, kakor da bi nikoli ne bil živel na klancu; kakor da bi bil rojen šele tisto uro, ko je sedel v železniški voz ter se odpeljal vun v veliki svet. Kakor tiho obžalovanje je obšlo pisarja — vun v veliki svet! Zdaj je prepozno, zdaj se že odpira grob pred nogami, zaklenjene so mu že vse duri, da bi pobegnil . . . Obžalovanje je bilo tiho, hipno, komaj je motilo vdanost, ki je bila legla že zdavnaj v srce in ki mu je bila podarila mir, kakršnega ni užival nihče na klancu.

„Naj bi bil ostal na klancu!“ se je oglasil čevljar. „Nič ne piše — seveda ne piše! Kaj Vam bo pisal za denar? Nič ne piše, zato ker ga je sram. Ko bi Vam imel pisati kaj dobrega, bi se bil oglasil že zdavnaj. Tako pa molči in . . . no, mene ne briga, kaj počne, ampak na klancu naj bi bil vstal. Vsak večer je imel svoje žganje, pa naj bi bil s tem zadovoljen. Umrl bi v miru, tako pa se je šel na stara leta vlačit po svetu, ko mu ni bilo treba . . . Pijte, Mihovka, in ne bodite žalostni zaradi tega! Še se gode čudeži na svetu.“

Izgovoril je zadnje besede samo iz sočutja, ko je videl njen prepadli obraz.

„In Tone se tudi nič ne oglasi?“ je prašal pisar.

„„Tudi nič!““

Umolknili so za trenotek vsi — rane so bile povsod, kamor se je beseda doteknila. Pisar je poizkušal spraviti razgovor na druge stvari, toda v družbi ni bilo veselja, vsi so gledali zamišljeno — sosed je poznal bolečino sosedovo in molčali so. Le čevljar je izpregovoril časih bolj razposajeno, toda njegova razposajenost je bila grenka in strupena. Tudi žganja je bilo premalo in ko so sedeli nekaj časa pred prazno steklenico, se je vzdignil pisar in se je molče poslovil, drugi so odhajali za njim. Pri durih se je čevljar okrenil in je dejal Francki z mirnim, malo osornim glasom.

„Če jutri ne boste imeli kruha, le pridite k moji ženi!“

Zaprl je duri in je šel.

Komaj so utihnili zunaj poslednji koraki, komaj je legla na njeno srce težka samota, so prišle z veliko silo vse tiste misli, polne groze in bolečine, ki so čez dan časih malo zadremale, ali ki so kljuvale v polusnu neprestano in so kljuvale celo, kadar je šumelo naokoli od smeha in veselega govorjenja in kadar je govorila naglas, da bi jih udušila. Neprestano so kljuvale, so trkale na srce s koščeno roko in se niso usmilile nikoli, niso zaspale. Kadar pa je prišla samota, so se oglasile s kričečimi glasovi, so se je oklenile od vseh strani in niso izpustile. Bolj glasna je bila samota, nego šum ljudi, bolj strašni so bili obrazi, ki so gledali nanjo, nego bi bili obrazi hudobnih ljudi, ki bi jih lehko prijela, lehko prosila, ki bi lehko pokleknila prednje in bi se morda usmilili; težje so bile pesti, ki so jo bile v obraz in na prsi in jih ni videla, se ni mogla umekniti, ni mogla prositi. „Usmilite se, ljudje božji, kaj sem vam storila, da me bijete? Usmilite se, ljudje božji, kaj so vam storili moji otroci, ki so tako slabi in plahi, da se morejo braniti, da še prositi ne morejo?“

Noči so bile dolge in komaj za uro, proti jutru, so omahnile težke misli od utrujenosti ter zadremale; v sanjah so se vračale čudno pretvorjene, vse oblike neizmerno povečane. Zgodilo se je redkokdaj, da je zasijalo upanje mednje, ali tudi upanje je bilo v sanjah čudno spačeno, nenaravno je bilo in otroško, sence grdih skrbi so se še poznale na njem . . . .

Napočilo je jutro, jutro siromakov, mrko in megleno. Francka je vstala trudna od sanj, spomnila se je v istem hipu trnjeve poti, ki čaka nanjo in mraz jo je izpreletel. V izbi je bilo zadehlo, dišalo je še po mrliču, po svečah in po žganju. Na mizi je ležal kos kruha, ki ga je bil prinesel čevljar, tudi kave je bilo v omari in Francka je šla kuhat zajtrek. Ozrla se je iz veže po klancu — vse je bilo še tiho, blatna voda je tekla po grapavem jarku v dolino in je žuborela nalahko. Nikjer še niso zaškripala vrata — klanec je spal težko in zadehlo spanje pijanega berača, ki so ga bili pognali preko praga v deževno noč in je legel v jarek.

Skuhala je zajtrek; ko so zaropotali lonci na mizi in je zadišalo po kavi, se je zbudila mala Francka. Pomela si je oči in je prašala še v poluspanju: „Kdaj pa pride Lojze?“

„Poleti pride, kadar bo šola pri kraju.“

„Mati, meni se je sanjalo, da je bil doma. Prinesel mi je piškotov in lepo je bil oblečen.“

„Vstani, Francka, sedem bo ura, v šolo moraš.“

Francka je sedela na postelji, zamislila se je v sanje, ki so bile tako lepe in so tako hitro minile. Vse je bilo drugače. O Božiču je bilo, kolači so bili na mizi, vrata so se odprla in prišel je Lojze, gosposko oblečen, pod pazduho velik zavoj in v zavoju same piškote in bonbone.

„Zakaj pa ne gremo še mi v Ljubljano, mati, če je tam tako lepo?“

„Ni lepo v Ljubljani, Francka, ljudje so tam hudobni.“

Francka je pogledala začudeno; zdelo se ji je neverjetno, da bi bili hudobni ljudje v Ljubljani, kjer so velike hiše in lepe cerkve in kjer je vsega bogastva dovolj.

Zazvonilo je v farni cerkvi, Francka je skočila s postelje in se je oblekla hitro. Ko je popila kavo, se je napravila v šolo; bose noge so gazile po vodi in blatu, poskakovala je po klancu navzdol čez luže in jarke, pričelo je spet pršiti iz megle in dež ji je močil lase.

Mati je ostala sama, sedla je, da bi krpala. Toda srce ji je tolklo od težkega pričakovanja, čas je hitel čudovito, bala se je in mudilo se ji je. Ko je bila v stolpu deseta ura, je vstala, ogrnila si je zimsko ruto in pokrižala se je pred durmi.

Na klancu je srečala čevljarjevo ženo, ki je nesla kruh in kavo iz štacune.

„Kam, Mihovka?“

„Po opravkih v trg,“ je odgovorila Francka. „Po težkih opravkih . . . sam Bog se usmili!“

In je šla hitro dalje.

Prišla je mimo hiše, kjer je stanoval pisar. Gledal je skozi okno in jo je pozdravil.

„Kam tako zgodaj, Mihovka?“

„Dol v trg, k ljudem . . . težka pota.“

Pisar je razumel.

„Stopite malo sem, Mihovka . . . Ko boste govorili z njimi, ne bodite preveč sitni . . . to jih razjezi, poznam jih! . . . Povejte čisto nakratko, tako je in tako. Nič tarnati, nič nadlegovati . . . in ne glejte na vsako besedo; če Vam poreče kdo kaj žalega, mislite si, da niste slišali . . . No, veliko sreče!“

Francka ga je komaj poslušala; pogledala je dol na trg — neprijazne so bile tiste bele hiše, neprijazne, bahate in za zmerom zaprte siromakom, bile so kakor ljudje, ki so stanovali v njih . . .

Tako se je pričela trnjeva pot, ne prva, ne poslednja, ena izmed stoterih, polna ponižanja in strahu in razočaranja.

Odprla je velika vrata in se je prestrašila, ker so zaškripala. Čakala je v temni veži, nikogar ni bilo. Naposled je prišla dekla po stopnicah iz zgornjega stanovanja, postala je in se je ozrla hladno na Mihovko.

„Kaj pa Vi čakate?“

„Ali so gospod župan doma?“

Zavrelo je malo v Francki.

„Kaj me tako gledaš?“ si je mislila. „Ali sem prišla tebe kaj prosit?“

„Doma so gospod, zajtrkujejo!“ je odgovorila dekla malomarno in je šla.

Francka je začula zvenčanje vilic iz bližnje izbe, ki so vodile vanjo iz veže steklene, zeleno pregrnjene duri.

Čakala je; zvenčanje je utihnilo, premeknil se je stol in župan je odprl duri, stopil je v vežo. Velik in močan človek je bil, neobriti obraz se je svetil kakor s salom namazan.

„Kaj pa Vi, Mihovka?“

„Prišla sem Vas prosit za sina, ki študira,“ je odgovorila Francka in sama se je začudila svojemu krepkemu, čisto neberaškemu glasu.

Župan se je razjezil.

„Da, seveda, to pojde kar tako dalje, mislite. Jaz bom kar dajal, dajal, pa vzemi, kjer hočeš . . . Kaj pa dela Vaš sin? Saj se nič ne uči!“

Francka je bila vesela, da je župan govoril, da ni šel kar molče mimo, kakor je storil že mnogokrat — ni se ozrl, napravil je, kakor da bi je ne bila v veži.

„Uči se, priden je!“ je odgovorila hitro. „Samo . . . večerje nima, stanovanja ne more plačati in tudi obleke nima, raztrgan hodi.“

„Lepa mati!“ se je nasmehnil župan porogljivo. — Pogledala mu je v obraz in videla je, da je rekel nalašč, zato da bi jo razžalil.

„Nimam nič!“ je govorila počasi in tiho. „Ko bi mu mogla pomagati, bi si odsekala roko. Nimam, da bi mu kupila enkrat kos kruha za večerjo . . .“

„Kaj pa dela stari?“

„Šel je in ga ní več, tudi ne piše nič.“

„Prebrisano jo je ukrenil. Tako bi napravil tudi jaz — lepo v svet, otroke pa tujim ljudem na rame . . . Ampak ukanil se je, tako ne pojde več dalje. Nekaj da človek, nazadnje pa mu je le preveč.“

Francko je izpreletelo — obrne se in pojde ter jo ostavi v veži. Stopila je bliže in je govorila hitreje.

„Saj ste obljubili, gospod župan . . . takrat, ko je šel v šolo . . . jaz sama bi nikoli ne bila na to mislila . . . zanašala sem se . . . In če jutri ne bo denarja, ga sunejo na cesto . . . vsega bo konec . . . kakor Boga Vas prosim . . .“

Nekoliko je pomislil, nato je posegel po denarnici in ji je dal petak, lepo zvit, še čisto nov.

Hotela se je zahvaliti, ali obrnil se je takoj in je šel k durim, ki so peljale v štacuno.

„Tako brž mi ne pridite več blizu!“ je zaklical za njo, ko je bila že pri vratih in sladka hvaležnost, ki se je bila vzdignila v njenem srcu, je izginila v tistem hipu. Ko ji je bil pomolil petak, je zrastel pred njo, visok in plemenit človek in tudi njegov obraz se je bil izpremenil, čutila se je grešnico, ker je mislila prej, da je sirov in osoren. Zdaj, ko je odhajal v štacuno s težkimi koraki, je bil spet prav tako sirov, debel in grozen, da se je bal človek predenj in da je strepetal, če so se ozrle nanj njegove srepe sive oči.

To je bilo pet goldinarjev, ali dolg je bil velik, še pet jih je bilo treba, najmanj še, brez vsega drugega. In raztrgan hodi po Ljubljani in lačen je, ker nima večerje — hodi po mestu, gleda morda po izložbah, kjer so kolači in klobase in lačen je in si misli: „Kaj dela mati, da nič ne skrbi zame, da mi ne dá kruha, kos lepega belega kruha . . .“

Dalje, Francka!

Šla je počasi po stopnicah, kjer so stanovali sodnikovi. Postala je, ko je prišla do velikih belih vrat, ki so bila zmerom zaklenjena in je bilo treba pozvoniti. Roka se je vzdignila do črnega gumba, ni si upala pritisniti, omahnila je. Znotraj se je slišal rezek glas, prepirali so se; Francka se je že hotela vrniti, strah jo je bil obšel. Toda zašepetalo ji je na uho, dà, zakričalo je od daleč: „Lačen je; hodi po ulicah in gleda v izložbe in lačen je . . .“

Pritisnila je na gumb, zazvonilo je s tankim zvokom. Komaj je odprla dekla in je Francka vstopila, je že prišla gospa po mostovžu. Suha je bila, siva v lica, nosila je naočnike in spodnja ustnica je bila velika in napeta.

Preden je Francka izpregovorila, je zakričala gospa: „Kaj pa Vi? Po kaj pa ste spet prišli? Še Vas sem čakala!“

„Zaradi sina, ki študira . . .“

„Naj gre krave past! Berači naj ostanejo doma! Na tuje stroške je lehko študirati. Kdor ne more, naj pusti. Take gospôde bi imeli lehko dovolj . . . danes ta, jutri oni . . . ves klanec bi si naprtili . . . Naj gre krave past! Zbogom!“

Gospa je bila že daleč na mostovžu, stopila je v izbo in je zaloputnila duri za sabo. Francka je stala mirno, lica so ji gorela od sramu in od žalosti.

Prišla je dekla, póstarna ženska, in se je smehljala pol dobrodušno, pol škodoželjno.

„Da bi bili prišli pol ure, uro prej, pa bi bilo vse dobro . . . Hišna jo je razjezila in zdaj je kakor zlodej. Še mačka je sunila v vežo, ki ga ima rajša nego moža.“

„Samo pol ure!“ si je mislila Francka, ko je odhajala po stopnicah. „In zaradi te pol ure . . . je on lačen in ne dobi kruha. Zaradi hišne, ki je morda razbila krožnik . . . Kaj je naredil hišni, da ne dobi kruha zaradi nje? . . . In kakšen obraz, da bi se človek prekrižal in pobegnil strahoma. Kakor levi razbojnik! . . .“

Stala je na cesti in je premišljevala. Ali on čaka in je lačen, a ona le stoji, kakor da bi se ji nikamor ne mudilo, in premišljuje.

Dalje, Francka!

K župniku. Župnik, star, čemeren in malobeseden, se je ozrl postrani, poslušal je komaj, dal ji je srebrn goldinar in se je vrnil v izbo; komaj da je mimogrede pokimal z glavo.

Nikogar ni bilo, ki bi se bil nasmehnil prijazno, rekel ji: „No, pa malo sedite, Mihovka, in pripovedujte!“ in ki bi poslušal s sočutjem, kako se mu godi tam v mestu, kako ga gonijo iz hiše in kako je lačen in raztrgan. Nikjer ga ni bilo, ki bi ji rekel: „Nate, pa popijte kozarec vina in ne skrbite preveč, bo že kako; leta minejo, da človek sam ne ve, kdaj in tako bo končano vse trpljenje; še z veseljem se boste potem spominjali nanj.“ — Ni ga bilo, hodila je med samimi tujci in grdo so gledali nanjo, s težkimi zapahi so bila zaklenjena srca, niti špranja se ni odprla.

Prišla je mimo krojačeve hiše; krojač je odprl duri, stopil je na cesto in jo je pozdravil. Kakor beračica je stala pred njim, obraz ponižen, život upognjen.

„No, kam, Mihovka?“

Ni se nasmehnil, debeli obraz je ostal resen. Prašal je samo iz navade in ni mu bilo prijetno, da je stala pred njim kakor beračica ter gledala nanj z očmi, ki so naglas prosile.

Stopila je bliže, obšlo jo je upanje.

„Po sitnih potih, krojač, po takih potih, da bi jih nikomur ne želela. Sina so mi dali v šolo, glejte, in zdaj ne more več dalje, spodili ga bodo iz Ljubljane.“

Krojač se je začudil, resnično sočutje mu je pogledalo iz oči.

„No . . . zakaj bi ga podili . . . kaj pa je napravil?“

„Stanovanja ne more plačati, lačen je in raztrgan.“

Krojač je pomislil.

„Glejte, ko bi bil Vaš stari ostal doma, saj bi imel pri meni dela dovolj . . . Kaj pa boste Vi sami? Saj še hlač ne morete pošteno zbiti . . . No, koliko pa je dolžan?“

„Deset goldinarjev; pet jih je dal župan . . .“

Tresla se je od pričakovanja, — glej, že je segel v notranji žep, izpustil je spet in se je vrnil v prodajalnico.

„Počakajte malo!“

Ko je prišel iz prodajalnice, ji je naštel v roko pet svetlih goldinarjev.

„Kadar bo fant doma, naj pride pomerit obleko k meni . . . Zbogom, Mihovka!“

Pokimal je z glavo in je zaprl duri za sabo.

Francka je hitela na klanec, v žepu so cingljali goldinarji, z veselo godbo so spremljali njene vesele misli . . .

Odprla je duri in je stala okamenela.

Za mizo je sedel Lojze, obraz zabuhel in rdeč od vetra, čevlje blatne, obleko do vratu oškropljeno.

Ko je stopila mati v izbo, se ni ozrl in ni pozdravil.

„Zakaj si prišel, Lojze?“

Oči so se srečale in so se orosile.

„Saj imam denarja, Lojze, jutri se vrneva v mesto.“

Lojze je gledal v tla.

„Mati, rajši bi ostal doma . . . ne morem več tam živeti, kakor v peklu je tam . . . Rajši bi ostal doma, saj ni vse nič, saj ne bo nikoli nič . . .“

Njegov mladi, še otroški obraz se je hipoma postaral, gledal je resno in temno, govoril je mirno, ne da bi zazdihnil, zajokal.

Mati se je prestrašila, stopila je k njemu.

„Lojze, ne govori tako, jutri pojdeva. Vse bo spet dobro, samo žalosten ne bodi, glej! Koliko let pa je še? Kakor da bi trenil, bodo minila. Potrpi — saj zdaj imava denarja in prihodnji mesec bo že kako, bom že kako poskrbela prej, da ne bo treba gledati zadnji dan... Ali si lačen, Lojze?“

Mati je hitela kuhat kosilo, Lojze se je sezul, ker mu je bilo mokro v čevljih in je šel k peči. Ko je začutil gorkoto v životu, ga je obšlo polagoma mirno, sladko čustvo; lepo in prijetno je doma za pečjo, kjer ni nikogar, da bi se ga človek bal, kjer ni treba gledati, da bi ne stopil pretrdo, da bi se nerodno ne okrenil in bi že zakričalo: „Ti, fant, vedi se spodobno — in plačaj rajši!“ Ni bilo treba gledati v tla, da bi ne srečal hudobnih oči, ki strme neprestano vanj: „Plačaj, berač, ali pa pojdi!“ — Brez skrbi lehko odpre duri in gre na cesto, ne da bi kdo zakričal za njim z osornim glasom: „Najboljše bo, če se ne prikažeš več; do jutri bom čakala, dalj ne, ne uro dalj!“ — in ni jih bilo v tej gorki, domači izbi, ki bi se mu postrani posmehovali, ker ne plača in ker je raztrgan in lačen . . . Tam zunaj je klanec, prijazen in lep, kakor nobena cesta v mestu, in tam so sosednje hiše, nizke, s slamo krite in prijazni ljudje stanujejo v njih, ki ne reko žale besede beraču in ga povabijo k skledi koruznega močnika, če odpre duri in prosi vbogajme . . . Oglasil se je zvon farne cerkve, zazvonilo je morda mrliču, toda tako sladki so bili glasovi te znane, domače pesmi, da je Lojzetu srce trepetalo; izginila je žalost, minile so vse skrbi.

Sedel je za pečjo, glava mu je klonila in zadremal je. Ko je prišla mati v izbo, je hodila po prstih, da bi ga ne zdramila . . .

Po kosilu je šel pomerit Lojze obleko h krojaču; popoldan je minil hitro, prihajale so izpraševat sosede, tudi pisar je prišel in ves je bil poparjen in žalosten.

„Kar tako pognati človeka!“ — Toda kmalu se je potolažil. „To ni nič hudega, mnogim se godi tako. Malo trpeti je treba, preden človek kaj doseže. Kdor se boji vsakega vetrčka, ne doseže nikoli nič. Kaj pa se je zgodilo? Majhen izprehod je napravil, malo izprehajat se je šel, domov pogledat. To je vse . . . No, bo že bolje . . . Da bi bil le moj sin drugačen! Nič bi se ne bal takih skrbi, samo da bi mogel v šolo z njim . . . pa je že prepozno. Veseli bodite, Mihovka, da je tako!“

Zmračilo se je, Lojze se je napravil kmalu spat; truden je bil in zaspal je, ko je komaj legel.

Ni še sijalo solnce, ko ga je mati zjutraj zbudila; rad bi bil še ležal, tako toplo je bilo v domači postelji in sanjalo se je tako prijetno.

„Pet bo, Lojze, morava na pot; vstani!“

Oblekel se je in je zajtrkoval; ko sta sedela z materjo za mizo, je prišel čevljar in je prinesel Lojzetove čevlje, ki jih je bil krpal ponoči.

„Koliko pa sem dolžna?“ je prašala mati.

Čevljar ni nič odgovoril, izvlekel je iz žepa desetico in jo je položil pred Lojzeta na mizo.

„Da boš imel kaj za pot!“ je dejal in je šel.

Francka je še spala, ali prebudila se je, ko sta odhajala mati in brat.

„V peči imaš kavo in kosila boš pri čevljarjevih; sem že naročila . . . Daj, da šole ne zamudiš!“

„Prinesite mi kaj, mati!“

Šla je za njima do praga in je gledala, ko sta šla po klancu, s trdimi, enakomernimi koraki, kakor ljudje, ki se napravljajo na dolgo pot. Ko sta izginila, se ji je Lojze nenadoma zasmilil, Bog vedi zakaj, žal ji je bilo, da mu je zvečer očitala, ker ji ni nič prinesel iz mesta in ko je šla po kavo v kuhinjo in je sedla za mizo, jo je bilo strah samote in zajokala je.

Mati in Lojze sta se napravila peš v Ljubljano, ker je bila vožnja predraga in bi ostalo premalo za stanarino, za večerjo še celo nič.

Proti gori je bilo nebo jasno in samo daleč na obzorju so počivali sivi oblaki; ali ko se je dvigalo solnce, je prepregla kmalu megla vse nebo, vlažno je bilo in neprijazno. Pot je bila vsa mehka in razmočena, da so se pogrezali čevlji v blato. Neprestano sta hodila s te strani ceste na drugo in spet nazaj, ali povsod je bilo enako in naposled sta se privadila. Trg je bil kmalu za njima in samota se je razprostrla naokoli.

„Ali se spominjate, mati,“ se je nasmehnil Lojze, „kako sva se vozila prvikrat v Ljubljano? Takrat je bil lep dan . . .“

Tudi mati se je nasmehnila, kakor se nasmehne človek, če se domisli nečesa, kar se mu zdi otročje in neumno, ali česar si vendar želi nazaj.

Ko se je spomnil Lojze tiste prve lepe vožnje — kakor da bi se bil vozil v deveto deželo, kjer je vse od cukra in medu — so mu prihajala na misel poznejša pota in vsa so bila žalostna, grenko je bilo misliti nanje. Ko se je vračal prvikrat domov — o Božiču je bilo — je bila cesta zmrzla in mraz je rezal v lica, tako da je prišel domov ves ozebel in da je ležal bolan vse praznike. Bolan je ležal, kolača ni bilo, mati je kupila kos potice v gostilnici in vse je bilo potrto, komaj govoriti so si upali, ker jim je ležalo na srcu kakor môra. In vendar ga je bilo strah, ko se je poslavljal od doma ter se vračal v mesto. Tam v mestu je bila gospodinja, velika, debela ženska s hudobnimi očmi in hudobnim glasom, ki ga je sprejela molče in je čakala, kdaj bo položil denarje na mizo. Denarja ni prinesel s sabo, šel je tiho k svoji polici in je vzel knjigo v roko; bal se je, čutil je, da stoji gospodinja v kuhinji blizu duri in da gleda nanj. Naposled je prišla v izbo, Lojze se ni ozrl. „No, kaj pa je, Lojze?“ je prašala. Lojze je zardel, gledal je v knjigo. „Mati so dejali, da malo potrpite, da bodo poslali še ta teden.“ Gospodinja ni odgovorila nič, vrnila se je v kuhinjo. Toda zvečer je nenadoma stopila predenj in je izpregovorila s tako hladnim glasom, da ga je bolj zabolelo, kakor če bi bila kričala nad njim — kričala bi in bi nehala. „Veš, ti, Lojze, beračije ne maram. Če ne morete plačati o pravem času, pa pojdi! Nisem navajena, da bi čakala na tiste krajcarje, red mora biti. Le piši materi, da, če ne bo denarja v soboto do šestih zvečer, ne boš več spal pri nas.“ Tako je govorila vpričo drugih, ki so sedeli okoli mize ter jedli potice, ki so jih bili prinesli od doma. Ko je umolknila ter odšla v kuhinjo, je odrezal tovariš, ki je bil prišel na stanovanje ob istem času kakor on, velik kos potice ter jo porinil po mizi. „Na, jej, Lojze!“ Tudi drugi so se spomnili nanj in Lojze je imel bogato večerjo . . . Tako je bilo prvikrat, ali pozneje so se mu odtujili. Neprestano mesec za mesecem, leto za letom je ponavljala gospodinja iste besede, zmerom bolj so bile hudobne in zmerom bolj grde. Polagoma so se tudi tovariši navadili misliti, da je berač, da stanuje zastonj in da mu človek lehko reče karkôli, kakor beraču, ki pride prosit pred duri in sede potem na stopnice s skledico med kóleni. Ni bil več njihov tovariš, gledali so nanj s pol pomilovalnimi, pol zaničljivimi očmi. Če mu je kdo kaj daroval, mu je daroval kakor siromaku, ne kakor tovarišu: porinil je kos kruha po mizi in se ni ozrl nanj, ni zinil prijazne besede, Lojze pa je slišal dobro: „Na, ker tako gledaš, berač!“ — Izba mu je bila tuja v prvem trenutku in bila mu je tuja zmerom bolj. Prihajal je strahoma, komaj si je upal odpreti duri in odhajal je naglo, kakor da bi bežal, oddehnil se je zunaj in lože mu je bilo, skoro je pozabil na vse, na lakoto, na stanovanje, kadar je hodil po ulicah in ni bilo nikogar, ki bi ga zmerjal in suval. Kolikor bliže je prihajal čas, ko se je bilo treba vrniti na stanovanje, toliko bolj tesno mu je bilo, hodil je počasi, život se mu je skljničil, oči so gledale boječe in nezaupno. Doma si ni upal govoriti naglas, si ni upal niti stola premekniti in sčasoma je bilo vse njegovo vedenje nekako tihotapsko, gledal je postrani in se skrival v kotu, kakor da bi imel hudodelstvo na vesti. In v samo dušo njegovo je leglo naposled nekaj nezaupljivega, skritega in samosvojega; plašljivost zbeganega in tankočutečega otroka, ki mu pade žala beseda na srce kakor udarec s pestjo, se je izpreminjala polagoma v neodkritosrčnost; beraštvo, ki ga je bilo polno vse njegovo življenje in ki so mu ga očitali neprestano, se mu je izlilo polagoma v naturo in, kadar je govoril s tovarišem, ki je bil oblečen boljše od njega, se mu je život nehote skrivil in obraz mu je bil ponižen in hlapčevski . . . Tistih misli, ki jih je bilo srce polno, ko je potoval prvikrat v Ljubljano, ni bilo nikjer več, nikoli več niso posijale izza sence suženjskega življenja, ki ga je napravilo prezgodaj starega in čemernega. Toda namesto njih so prišle drugačne misli, neumne in sanjarske, misli bolnega in nesrečnega človeka, ki išče opore s trepetajočo roko in jo najde šele v svetu, ki si ga je bil sam ustvaril in o katerem vé dobro, da si ga je bil ustvaril sam. Prej je sanjal lepo v ravni črti — šolo bi dovršil, gospod bi bil in bi vzel mater k sebi in očeta in vso družino; prijetno življenje bi bilo, brez skrbi, a polno ljubezni in tihega veselja. Zdaj pa so se sanje čudno razrasle, segale so bogvekam, nikjer jim ni bilo konca. Tihega veselja zdaj ni bilo več — njegova sreča je bila šumna, bleščeča; spominjal se je nejasno očetovih romanov in je živel v njih, bilo mu je, kakor da je bil nekoč že okusil tisto čudovito življenje v zakletih gradovih, kjer je vse od zlata in dragih kamnov, v velikih mestih, kjer so poslopja, da je ljubljansko gledališče koliba v primeri z njimi in kjer se vozi cesar z desetimi pari v pozlačeni kočiji po neizmerno široki cesti . . . Okusil je bil že to življenje in tudi v prihodnosti čaka nanj. Zgodilo se bo nekaj nepričakovanega, čudovitega, in v tistem hipu se bo vse izpremenilo, bo vsega uboštva konec, in celo spomin na grdo preteklost bo ugasnil . . . Kadar je bral o velikem vojskovodju, je bil sam tisti vojskovodja in še vse bolj imeniten; če je bral o slavnem umetniku, je bil on tudi tisti umetnik in imel je vreče denarja in ga je razsipal kakor pleve. Pevec je bil in slikar in podobar in godec — kakor je kje izteknil kakšno povest, kakšen življenjepis, kakšno kratko opombo; iz ene same besede, iz enega samega imena je zraslo košato drevo najpredrznejših sanj in je raslo do nebes, od obzorja do obzorja je razprostiralo svoje veje . . . Tako se je godilo za ponižnim, plašnim, zmerom zamišljenim obrazom. Časih ga je učitelj poklical, toda Lojze se ni genil, gledal je v steno s topimi očmi . . . „Mihov! Ti si se jako izpremenil, polenil si se in če pojde stvar tako dalje, ne bo iz tebe nikoli nič! . . .“ Lojze se je bil resnično polenil. Šel je časih v šolo, sanjal je vso pot, in ko je prišel do poslopja, ki so gledala iz njega tako neprijazna in pusta okna, mu je bilo žal lepih sanj in krenil jo je po stranskih potih v drevored in v gozd, da je bil čisto sam svoj in se je igral s sanjami, kakor se mu je zdelo. Kadar je bil sam, je zamahoval z roko in govoril naglas; tudi med ljudmi na ulicah se je časih nenadoma poluglasno zasmejal, prestrašil se je svojega glasu, sram ga je bilo in hitel je dalje, da bi se ne ozirali po njem: „Kaj je znorel fant? . . .“ Napravil si je bil drugo življenje, ker je bilo resnično življenje tako umazano, polno skrbi in groze . . .

„Kam si se zamislil, Lojze?“ ga je prašala mati.

Izpočetka sta hodila vštric, ali kmalu je pričel stopati hitreje in komaj ga je mogla dohajati. Glavo je imel sklonjeno, ustnice so se premikale. Mislil si je popolnoma jasno, kako bi bilo, če bi zadel veliko srečko v loteriji in bi se pripeljal na klanec k materi v gosposki kočiji in z dvema paroma konj. Mislil je, in že mu je bila resnica. Mati je stala na pragu, zraven je bil čevljar, pogovarjala sta se o njem in mati je bila vsa žalostna, ker je premišljevala, kako je lačen in raztrgan. „Kdo pa se pelje tam v kočiji z dvema paroma konj? Nikoli še ni bilo take kočije na klancu, kar jaz pomnim — deset let!“ — Mati pa ga je spoznala v tistem hipu. „Jezus Marija! — Lojze je v kočiji!“ — On skoči hitro dol, še preden so se konji ustavili. „Mati, vse je pri kraju! Le brž s klanca, le hitro mati! V mestu, tam imam veliko in lepo hišo — le brž mati!“ — In prijel jo je pod pazduho in šli so vsi, bežali so s klanca, s klanca izgnanih, izgubljenih, prokletih ljudi... dol v prekrasno življenje . . .

Zdrznil se je, pogledal je naokoli in zdramile so se mu oči, materin glas jih je bil zbudil . . . Žalostna pokrajina, kolikor daleč je segel pogled; blatna cesta, sivo nebo — samota in žalost vsenaokoli.

„Zdaj še nisva na polupoti, — kako se vleče cesta, kadar je blato . . . Zadnjič sem hodila domov, pa je bila pot za polovico krajša.“

„Ali si truden, Lojze?“

„Nič nisem truden.“

Truden je bil in težko je hodil; pot se mu je zdela brez konca; še od prejšnjega dne, ko je bil premeril isto pot iz mesta, so mu bile noge ožuljene in skelele so ga.

„Ali ste Vi kaj trudni, mati?“

„O, nisem trudna — kaj pa bi bilo, ko bi bila trudna že zdaj.“

Tudi ona je bila trudna in, če se je ozrla po poti, ki se je vila v neizmerno daljavo, jo je obšel strah in stopila je hitreje, kakor da bi hotela preskočiti z enim samim korakom dolgo dolino, ki se je vlekla od holma do holma. Toda samo život se je nagnil, noge pa so stopale trudno in enakomerno kakor prej.

Megla se je bila vzdignila, sivi oblaki so viseli na nebu in pršilo je.

„Ali imate denar za ves dolg?“ je prašal Lojze in poznalo se mu je, da je skrival to vprašanje že dolgo, že od prejšnjega večera, pa si ni upal izpregovoriti, ker se je bal, da bi mati ne izpregovorila: „Saj bo dovolj polovica; naj potrpi, Bog se usmili!“

„Vse imam, Lojze, nič ne skrbi!“

Lojze je stopil hitreje in bolj veselo.

„Če bi imeli denarja, mati, bi šel strani od tam... samo da bi šel strani od tam, pa bi bilo vse dobro.“

„Še malo potrpi, Lojze, se bo že izpremenilo . . .“

Spet mu je leglo na srce grenko in trudno in obraz je dobil tisti starikavi in prezgodaj resni izraz, ki ga je poznala Francka na moževem obrazu.

„Jaz mislim, mati, da se nikoli ne bo izpremenilo.“

„Le potrpi malo . . . ne smeš tako govoriti, greh je . . . Če misliš, da se nikoli ne bo izpremenilo, pa se res ne bo izpremenilo; ne smeš tako misliti . . .“

Oba sta bila že do vrha oškropljena od blata; mati je malo postala, da bi se oddehnila, toda bala se je, da bi Lojze ne videl njene utrujenosti in stopila je hitro. Toda Lojze je videl in tudi njega so zabolele noge, sedel bi, odpočil bi si malo.

„Ali ste trudni, mati?“

„„Saj bova že kmalu na polupoti, le hitro stopiva . . .““

„Če ste trudni, mati, sedite malo na kanton!“

V enakih ozkih presledkih so stali na obeh straneh velike ceste kantonski kamni, ki so počivali na njih siromašni popotniki, kadar je bila cesta blatna in trava razmočena.

Mati in Lojze sta si sedla nasproti in sta morala govoriti glasneje, da sta se razumela.

„Ali je Tone kaj pisal?“

„Nič ni pisal. Šel je strani od tam, ne vem, kje je.“

„Pa oče?“

„Nič.“

Sedela sta komaj minuto in sta nadaljevala pot; noge so bile še bolj težke in neokretne nego prej, bile so kakor lesene in se niso hotele pregibati v kolenu. Hodila sta zdaj že po ravnini, ki se je razprostirala prav do Ljubljane. Na levi so se še zmerom vzdigali nizki holmi, ki so stopali polagoma zmerom bolj v stran ter se izgubljali v daljavo. Skoro na vsakem je bila majhna bela cerkev; ko je zvonilo sedem, se je Lojze odkril in molila sta naglas; v samoti se je glasila molitev čudno in žalostno, kakor dolgočasno romarsko petje.

Sredi pota je stala ob cesti gostilnica, kjer so se ustavljali vozniki. Nobenega voza ni bilo pred njo; gostilničar, póstaren človek s prijaznim obrazom, iz katerega so mežikale dobrodušne oči, je stal na pragu; vstal je bil šele najbrž in je šel pogledat po vremenu.

„Stopiva notri, Lojze, kaplja slivovca te bo pogrela.“

Gostilničar je pozdravljal že od daleč.

„Kam pa? V Ljubljano?“

„V Ljubljano! Dajte nama osminko slivovca.“

„Fant je Vaš sin, seveda?“

„Moj sin; študent!“

„A, študent, glejte!

Postavil je na mizo žganje in pol hleba belega kruha.

„Pa se dobro uči?“

„Dobro . . . da bi bilo samo učenje!“

„Skrbi ima človek, seveda! . . . Študiranje stane, stane!“

Prišla je v izbo gostilničarjeva hči, trinajstletno dekletce; velike rjave oči so gledale bistro in veselo, drobni obraz je bil zelo nežen in skoro prebel, kakor da bi bila vzgojena v težkem mestnem vzduhu. Lojze se je ozrl nanjo in bilo ga je sram, da je bil tako siromašno oblečen — sam ni vedel zakaj.

„Prinesi no — pot je še dolga — prinesi no, Ančka, malo mesa, malo gnjati!“

„Sva že zajtrkovala, ko sva šla od doma . . . kavo . . .“

„Zaradi študenta, naj jé fant, ko je mlad, bo bolje študiral . . . Veste, tudi jaz sem imel študenta —“

V njegovem sladkem smehljaju se je prikazalo hipoma nekaj grenkega, toda šlo je hitro mimo.

„— pa mi je umrl fant, ubožec. Tih je bil in priden . . . no! Kadar pride Vaš fant mimo, naj se le oglasi pri meni. O Božiču, kadar gredo na počitnice, jih je zmerom polno pri meni, do noči ostanejo in zelo veselo je . . . Tako, Ančka! Le jej, fant, s praznim želodcem se ne da študirati!“

Francka in Lojze sta jedla, dokler ni bil krožnik prazen; gostilničar je stal poleg in je govoril. Prijetno mu je bilo, če je videl človeka v izbi; zdaj ko je bila železnica, je prihajalo mimo malo vóz in hiša je stala na samoti, tako da se je izgubilo vanjo samo ob nedeljah par kmetov iz bližnjih vasi. Premožen kmet je bil in daleč naokoli je bila zemlja njegova. Po smrti žene in sina mu je bilo zelo dolgčas in žalost ga je napravila nekoliko otročjega.

Ko sta odhajala, se je Lojze ozrl; na pragu je stala gostilničarjeva hči in nekaj se mu je zganilo v srcu; hodil je laže in misli so mu bile bolj vesele; bilo mu je, kakor da bi bil doživel nekaj zelo lepega.

Cesta je držala skoro v ravni črti po ravnini; ni se moglo videti do konca, do ovinka; drevje, ki je raslo ob cesti v dolgih presledkih, se je v daljavi stikalo; in tam v megli, zelo daleč, se je vzdigalo nekaj sivega; Lojze je spoznal ljubljanski grad, zdelo se mu je celo, da vidi na grebenu dolgo vrsto mladih dreves. Toda kmalu se je spet vse zavilo v meglo, ki se je valila ob obzorju in spet samota povsod, prostrani travniki, mali gozdiči, nerodovitno močvirje. Ko sta bila stopila iz krčme, sta bila vesela in zdelo se jima je, da bo zdaj pot kmalu pri kraju; cesta pa se je vlekla neizmerno, če sta se ozrla nazaj, je bila krčma še čisto v bližini, kakor da bi bila storila šele par korakov; a noge so bile že trudne, od sedenja še bolj neokretne in trde.

„Saj ne bo nikoli konca!“ je zdihnila mati.

„Morda pride kakšen voz,“ je odgovoril Lojze in se je ozrl nazaj.

Prihajal je od daleč kmečki voz, dva konja sta bila vprežena in vozil je hitro, tako da je škropilo na obe strani prav do jarka.

„Morda naju vzamejo gor,“ je dejal Lojze. „Že večkrat so me vzeli . . . voz je prazen, seveda naju vzame.“

Kmet je sedel sam spredaj in je gonil neprestano; zadaj so ležale vreče in so poskakovale, ko se je voz tresel in zibal.

„Ali bi naju ne vzeli gor?“ je zakričal Lojze.

Stala sta ob cesti in oškropilo ju je po obleki in po obrazu; voz je švignil mimo, komaj sta ga še videla. Stopala sta molče dalje in šele čez dolgo je izpregovoril Lojze.

„Bova pa hodila, saj ni več daleč.“

Mati je molčala — zelo daleč je še bilo, a utrujenost je legla že na ves život in noge so se premikale kakor zamrle, ni jih čutila. Tudi glava je bila težka in brez misli, oči so gledale zaspano. Hodila sta vštric, skljućena, oškropljena od blata in nista izpregovorila skoro besede, dokler nista prišla do ljubljanske mitnice . . . V samoti in tišini so se vrnile Lojzetu sanje, ki se je bil prej nenadoma predramil iz njih . . . Peljal se je domov v kočiji, z dvema paroma konj; po veliki cesti se je vozil, zato da bi videl vse tiste kraje, ki je hodil časih mimo ves ubog in lačen; ustavil je voz pred krčmo sredi pota in krčmarjeva hči je stala na pragu ter je gledala nanj z začudenjem in radostjo, ko je bil tako gosposko oblečen . . .

„Mitnica se že vidi od daleč!“ je izpregovorila mati in Lojze se je zbudil. Zbudil se je in spet je bil na blatni cesti, glava je bila takoj spet polna grenkih misli — tam je mesto in tam je spet tisto strašno življenje; tuja izba, kjer ne sme trdo stopiti, ne naglas izpregovoriti in kjer gledajo nanj srepe, hudobne oči.“

„Kmalu bova tam,“ je odgovoril malomarno.

Pri mitnici si je obrisal ob travi čevlje, da bi ne hodil v mesto ves blaten. Kmalu sta prišla z velike ceste na tlak, na mestne ulice. Vozovi so ropotali mimo, hiše so stale zmerom bolj gosto na obeh straneh in zmerom bolj gosposke so bile. Prej se je zdela Lojzetu pot brezkončna, ali zdaj je bila čudovito kratka, ulice so se vrstile za ulicami, kakor da bi švigale mimo; že je bil tam leseni most, že je zavila pot navzgor proti stanovanju. Hodila sta zmerom bolj počasi, kolikor bliže sta prihajala. Pred hišnimi vratmi sta postala. „Gor morava!“ je rekla mati in šla sta počasi po veži, po stopnicah, po mostovžu. Ko sta bila pred durmi, je prijela mati za kljuko, ozrla se je na Lojzeta in je odprla, počasi in oprezno, kakor prihaja tat v prazno izbo in se ozira s pozornimi in plašnimi očmi, noge še na pragu, samo život sklonjen, tako da bi lehko brž zaprl duri in izginil, če bi zašumelo v kotu. Gospodinja je bila v kuhinji, pogledala je in ni pozdravila. „Dober dan, gospa!“ je rekla Francka še med durmi, „prinesla sem Vam, kar smo Vam dolžni. Ne jezite se nikar, da ste morali malo čakati.“ — Gospodinja je napravljala testo za štruklje in se ni ozrla, ko je govorila. „Veste, ljuba žena, jaz ne maram takih sitnosti. Če ne more plačati ob pravem času, pa naj si prebere; dobim študentov, kolikor jih hočem, on pa ne bo kmalu našel gospodinje, ki bi imela toliko potrpljenja.“ — Mati je izvlekla denar in ga je naštela na mizo; gospodinja je pogledala postrani, preštela je z enim samim pogledom in se je spet obrnila k svojemu opravilu. „Pa tudi fant ni več tak, kakor je bil; potuhnjen je in laže. Zadnjič, v nedeljo, je dejal, da pojde k litanijam, pa so ga videli zunaj v gozdu. Boste videli, da ne bo nič iz njega!“

„Ali si res lagal?“ je prašala mati strahoma.

„Res!“ je odgovoril Lojze. Opazil je, kako mu je švignil preko obraza srep pogled, toda zdaj je bila mati poleg in ni se bal. Gospodinja ni rekla materi „Sedite!“ in tako je nekaj časa stala v zadregi, naposled pa se je poslovila nakratko in Lojze jo je spremil.

„Zakaj si lagal?“ ga je prašala mati.

„Če bi bil rekel, da pojdem v gozd, bi me ne pustila z doma, jaz pa ne morem biti doma . . . ne morem biti doma!“ je ponovil glasneje, skoro je zakričal in mati je umolknila. —

Kmalu po kosilu se je napravila spet na dolgo pot; strah jo je bilo brezkončne poti in odlašala je od minute do minute, preden je vstala. Tudi Lojze se je bal slovesa; dokler je bila mati v mestu, se je čutil varnega in se ni bal ljudi. Pred šolo sta se poslovila in ko se je ozrla mati izza ogla še enkrat, je videla, da tudi Lojze še stoji pred vratmi in gleda za njo. Obema je bilo težko, kakor da se je nekaj pretrgalo med njima in da sta zdaj neizmerno daleč drug od druzega, oba sama in zapuščena . . .

Proti mraku je pričelo deževati, obenem se je vzdignil veter in cele plasti dežja so ji lile v obraz. Pot je bila podobna časih rumenemu, blatnemu jezeru, voda je segala preko členkov, lila je od zgoraj v čevlje in noge so stopale kakor bose po mrzli vodi.

Sredi dežja in vetra, v neprijazni samoti, kjer ni bilo človeka od nikoder, se je je polastila velika brezupnost. Temnilo se je, lilo je zmerom bolj, veter ji je odvezaval ruto in jo je suval s ceste proti jarku. Hodila je kakor pijana, ko bi noge omahnile samo za trenotek, bi se zgrudila brez volje in brez strahu, vdana v grozno usodo. Brez koristi je, če se človek upira, življenje gre dalje svojo pot in se ne da izpremeniti.

* * *

VII.

Vračajo se izgnanci.

Francka, sestra študenta Lojzeta, je sedela za mizo na robu stola, pripravljena na pot. Na klopi ob peči je ležala velika cula; v njej je bilo Franckino perilo in njena nedeljska obleka. Ruto je imela že na glavi, pila je še kavo, ki je bila vroča, da bi si skoro ustnice opekla. Takrat je imela Francka štirinajst let in napravljala se je v službo. Majhna je bila in tanka, toda obraz je bil okrogel, samo malo bled, in tudi ustnice niso bile zelo rdeče. Oči, ki so bile drugače jasne, so bile zdaj objokane in so gledale motno.

Poleg matere je sedela za mizo suha, starikava ženska s koščenim obrazom, na katerem je visela ohlapno siva, zelo gubasta koža. Ko je jedla, se ji je poznalo, da nima zob, spodnja ustnica se je vzdigala skoro do špičastega nosu. Prišla je, da bi vzela Francko s sabo ter jo spremila v službo, v malo mestece, oddaljeno od trga tri — štiri ure; pripravila ji je službo pri gosposkih ljudeh, pri notarju, ki je potreboval deklo in pesterno. Francka se je poslavljala in težko ji je bilo slovo, ob poslednjem trenotku se je prestrašila sveta zunaj in ženske, ki jo je jemala s sabo, kakor da bi jo prodajala, in ljudi se je prestrašila, ki se je napravljala v njih službo. Gosposki so bili — trdi in neusmiljeni.

Francki nasproti je slonela mati s komolci na mizi. Obraz se je bil zelo postaral, gubav je bil in na licih globoko vdrt; gledala je mežikujoč, na dva sežnja ni več razločevala ljudi in če je gledala dalj časa, so se ji oči solzile.

Ženska je silila na pot in Francka je vstala.

Spodaj v trgu pa se je izpreminjalo življenje; nove hiše so vstajale, prihajali so novi ljudje, zmerom bolj veselo in glasno je bilo; ali kolikor bolj se je trg širil, tembolj je bil klanec poln. Prej so bile nekatere izbe čisto prazne; nihče ni stanoval v njih in veter je pihal skozi razbita okna. Zdaj so gostovali celo pod streho — sami ljudje, ki jih je bilo vrglo življenje preko praga. Trg se je širil in klanec se je polnil — kolikor večja je bila kuhinja, toliko več je bilo pomij.

* * *

Pisar je upal.

„Kdo ve, saj ni nikjer zapisano, da bi se morali izgubiti. Pride morda danes ali jutri in mi bo v oporo na stara leta. Pričakujem ga.“

Pričakoval je sina neprestano; kadar so se oglasili pod oknom koraki, kadar so zaškripale duri, se je zdrznil.

„Svet je velik, zakaj bi ravno on ne našel prostora, da bi varno sedel. Ne piše mi, čaka, zato da me razveseli nenadoma ... Boste videli, kako se povrne ...!“

In videl ga je pred sabo, velikega, črno oblečenega, zlata verižica na telovniku: „Dober dan, oče; ste pač mislili, da ne pridem!“

Tako ni bilo minute, da bi ne mislil nanj, govoril in sanjal je o njem.

Čevljar ni nič sanjal in nič upal. Hči mu je šla služit h kmetu, sina je bil dal k čevljarju v trg, tistemu, ki ga je bil izgnal na klanec. Ostal je sam in ni mu bilo dolgčas; podnevi je krpal, zvečer je sedel v krčmi.

„Jaz nisem dal otrok tako daleč,“ je dejal, „zato da bodo našli precej spet na klanec.“

Ali kadar je šel mimo hiše, kjer je samotarila Mihovka, ga je potegnilo nekaj čudnega proti durim. Ni bilo upanje, ali morda je bila nezavedna želja, da bi se ne izpolnilo njegovo žalostno prorokovanje: „Vsi se bodo izgubili, vrnili se bodo na klanec in bodo na klancu poginili, kakor jim je bilo usojeno od začetka!“ — Molčal je in je čakal, da bi Mihovka izpregovorila, toda videl je na njenem obrazu, da se nič ni izpremenilo, in skoro hudobno veselje se mu je zganilo v srcu, posebno če je bil pijan.

„Nič ne pišejo? Seveda nič ne pišejo!“ . . . Kako bi pisali, ko jim je slabše nego nam. Mi živimo takole mirno in stradamo vsaj doma, v svoji izbi, kjer nas živ človek ne vidi, da bi se nam posmehoval. Ampak stradati med tujimi ljudmi, to je vse kaj drugega; stradanje še ni najhujše — potikati se okoli, prositi ljudi, ki te gonijo preko praga — to je hudo, Mihovka! Naj bi bili ostali na klancu; kaj jih je gnalo vun!“ —

In Francki sami je zastokalo v srcu: „Zakaj so šli?“

Zmerom manjše je bilo njeno upanje, sama mu ni več verjela in le igrala se je časih z lepimi mislimi, ki je vedela, da so otročje in da se nikoli ne bodo izpolnile . . .

Šla je bila v Ljubljano pred letom dni, jeseni. Prišla je na stanovanje, Lojzeta ni bilo.

„Kje je Lojze?“

„Ni ga več pri nas — ne bom imela ljudi zastonj na stanovanju.“

Francka je omahnila.

„Kam je šel?“

„Jaz ne vem; nisem šla za njim.“

„Kdaj je šel?“

„Mesec dni bo že; kaj Vam ni pisal?“

„Ni pisal!“ je odgovorila Francka in je sedla na stol v kuhinji.

„Tudi v šolo ni več hodil zadnje čase,“ je govorila gospodinja dalje. „Čisto se je zanemaril, izgubil. Raztrgan je hodil okoli kakor lump, do kolena je imel hlače razklane . . . Saj so mu pripravili nekoga, da bi ga učil; tako bi bil zaslužil dva goldinarja na mesec, pa ga je pustil; še štirinajst dni ni hodil tja.“

Francki je legalo nekaj silnega na rame; klonila je glavo in ni slišala nič več, a gospodinja je pripovedovala dalje.

„Pa tudi tako bi ga ne imela več na stanovanju. Nepošten je bil — prišla sem nekoč v kuhinjo in sem ga videla, ko si je odrezal kos kruha; še zganil se ni, spravil je kruh prav počasi za suknjo in je šel na cesto . . . Izgubil se bo, nikoli ne bo nič iz njega. Tudi na Boga je pozabil in zdaj se mu tako godi. Zvečer ni maral več moliti; ko so drugi pokleknili, se je lepo razpravil in je legel. V cerkev ni šel nikoli, doma je ležal v nedeljo ves dan in še obul se ni. Seveda je imel take čevlje, da bi ljudje gledali za njim; ampak v cerkev bi bil šel vendar lehko, ker Bog ne gleda na čevlje . . .‘

Ko je gospodinja še govorila, je Francka počasi vstala in je šla proti durim.

„Ali mi ne morete nič povedati, kod bi ga iskala?“

„Pravijo, da je bil pri gledališču zadnje čase; kje stanuje, ne vem . . . Če bi bil drugačen, bi morda imela še malo potrpljenja z njim, tako pa mi je pohujšal še druge in zato sem mu kar rekla — —“

Francka je odprla duri in je šla. Ulice so se križale, tuje hiše, tuji ljudje. Prašala ni nikogar po Lojzetu, ali gledali so za njo, ko se je opotekala in se je zadevala ob ljudi. Potem je ni bilo nikoli več v mesto.

„Izgubil se je, kakor mu je bilo usojeno od začetka . . .“

* * *

Francka je bila sama, ali izba je bila polna spominov, šepetalo ji je na uho, govorilo je naglas, stopalo je s sten, vzdigavalo se je iz tal in se je motalo okoli nje. Nasmehnila se je časih, kadar je govorilo ljubeznivo in jo je tolažilo . . . Takrat je videla za mizo moža, ki je bil še mlad in vesel, ne tako čemeren in sključen, kakor je bil ob slovesu. Vrnil se je in je prinesel novo življenje. Tudi ona sama se je izpreminila, ker se je bil izpremenil on; hodila je lehko, oči so bile bistre, kakor da bi ji bilo dvajset let in bi bila šele to uro odložila poročni venec. Šele to uro je bila odložila poročni venec — ena sama noč je bila vmes in strašne sanje je sanjala tisto noč. Kakor da bi živela dolgo življenje, polno groze in trpljenja; mož je šel in se je izgubil in je umrl med tujimi ljudmi; imela je troje otrok, troje lepih in ljubeznivih otrok in vsi so šli in so se izgubili in so umrli med tujimi ljudmi. Do krvi je delala, vse noči je premolila, roke so bile slabotne; toda prišla je vanje silna moč in s silno močjo je branila svoje otroke, jih je držala za roko, da jih ne bi iztrgali iz njenih rok, ne pognali jih v svet — ali šli so drug za drugim, tekla je za njimi, ko so šli po klancu, za njimi je tekla po neizmerni samotni pokrajini, toda ni jih več došla, izginili so, megla je bila pred očmi in noge so omahovale, opotekale so se, zgrudila se je in čelo se je zadelo ob kamen na cesti . . . To so bile samo strašne sanje, ena sama noč je bila in minila je . . . Zdaj pa se je vrnil mož — ali glej, vrnili so se tudi otroci, Tone je prišel in prišla je Francka in tudi Lojze je prišel, gosposki je bil in smejal se je, ko se ni prej smejal nikoli . . . Rožljale so med prsti jagode velikega črnega molka, ali s sten je govorilo dalje, veselo se je razgovarjalo in je pripovedovalo o lepem življenju, ki je tam zunaj: „Tako ste skrbeli za nas, mati, dajali ste nam jesti, ko si sami niste privoščili kruha; beračili ste za nas, ko ne bi zase izpregovorili besede; oblačili ste nas, ko ste se sami tresli od mraza; zdaj, mati, pa bomo mi Vas redili in oblačili in vsega boste imeli dovolj . . .“ Branila se je smehljaje, tako so jo obsipali z ljubeznijo in hvaležnostjo . . .

Samo igrala se je z lepimi mislimi, ni jim verjela; ali vendar jih je klicala in se je bala, da se ne bi izgubile; razgrnile so svetel pajčolan pred grozo, ki je bila zadaj in je strmela vanjo neprestano z votlimi očmi . . . In kadar se je pajčolan vzdignil, se je stresla in je zastokala, prihajali so strahovi in so napolnili vso samoto.

Kam je šel tvoj mož, ki te je ljubil in ki si ga ljubila tudi ti? Nisi ga držala za roko, izpustila si ga, ker si ga ljubila premalo, ker je bila tvoja ljubezen preslaba, da bi ga prijela s krepkimi rokami in ga priklenila. Šel je kakor popotnik brez doma in se je izgubil in je umrl med tujimi ljudmi; nikogar ni bilo, ki bi mu rekel ljubeznivo besedo ob zadnji uri in ki bi mu zatisnil oči.

Kam je šel tvoj sin? Ali se spominjaš, kako sta šla po klancu gor, po samotni poti, in je gledal v tla in ni izpregovoril besede od velike žalosti, ki mu je ležala na srcu. Šel je, kakor na smrt obsojen, in je šel za očetom — izgubil se je in je umrl med tujimi ljudmi.

Kje je tvoja hči, ki je bila še tako majhna in slaba, ko si jo spodila z doma med tuje ljudi, kjer se bo izgubila in umrla na telesu in na duši?

Kje je tvoj sin, ki je šel na pot s tako velikim upanjem in se je izgubil v svetu, kakor košček papirja v vetru?.

Kje so vsi, ki so te ljubili in ki si jih ljubila? — Šli so in jih ne bo nikoli več . . .

Črne jagode so rožljale med prsti, ustnice so se premikale v molitvi — toda misli so se plazile težke in trudne po zemlji, niso se odprla nebesa, da bi posijal svetel žarek mednje.

„Izgubili so se, umrli so; zastonj so bile vse solze, zastonj si oslepela, zastonj se ti tresejo roke prezgodaj . . .“

* * *

V dolgočasnem jesenskem dežju je prihajal počasi visoko naložen voz po veliki cesti proti trgu. Vrhu vreč in zabojev se je tresel razcapan človek, poskočil je, kadar je zadelo kolo ob kamen. Kljusasta konja sta stopala dremaje, tudi voznik je dremal in kadar je pokimal z glavo, se mu je usula s klobuka voda na kolena. Šlo je polagoma proti trgu in ko se je ustavil voz pred štacuno, je splezal na cesto tudi razcapani popotnik. Ozrl se ni nikamor, z drsajočimi, trudnimi koraki je stopal dalje, premočen, život upognjen, v roki majhno culo. Ko je prišel mimo krojača, ga je krojač pozdravil izpred praga:

„He, Tone! Mihov!“

Ni se ozrl, kakor da bi ga ne bil slišal in je šel dalje, proti klancu. Izpremenil se skoro ni, odkar se je bil poslovil od matere. Prav tako suh je bil, prav tako skljućen, čemeren in krmežljav. Redke kocine so mu poganjale na bradi in pod nosom, lica so bila vdrta, jetična. Ko je šel po klancu, se je oddehnil za vsakim drugim korakom, postajal in je gledal navzgor.

Čevljar se je bil napravil v krčmo, ko ga je srečal.

„Mihov! Ali je oče, ali je sin?“

Popotnik je hotel dalje.

„Postani, človek! Ali ne poznaš svojih sosedov?“

Stopil je k njemu in ga je prijel za ramo. Tone se je ozrl nanj in je zamežikal z razbeljenimi, rdeče obrobljenimi očmi, kakor da bi bil pogledal v luč.

„Sin je, ampak če bi te ne pogledal od blizu, bi se zmotil. Kaj te je prignalo na klanec nazaj?“

„Ali so oče že doma?“

„Tvoj oče? Ni ga še doma, pa mislim, da pride tako, kakor si ti prišel . . . Stopi malo z mano, fant!“

„Moram domov.“

„Se nič ne mudi, prideš še tako prezgodaj in toliko ga ne bova spila, da bi vrat ne našla.“

Porinil ga je pred sabo v krčmo.

„Četrtinko ga prinesi! . . . Zdaj lepo pij in pripoveduj!“

Tone je molčal in je gledal predse na mizo. Čevljar je pil.

„Torej pij! Trezen boš in molčal boš, kadar boš v grobu; zdaj pa govori in pij!“

Tone je izpil na dušek.

„No, kako je v svetu, á?“ je prašal čevljar z malo porogljivim glasom.

„Jaz sem mislil, da so oče doma,“ je odgovoril Tone zamišljen. „Zadnjič, ponoči, dva meseca je že od tega, sem bil pri oknu in oče so šli mimo in so me poklicali. Svetlo je bilo, videl sem jih natanko.“

„Sanjalo se ti je, fant!“

„Nič se mi ni sanjalo. Stal sem pri oknu in so šli mimo in so me poklicali.“

Pomolčala sta; čevljar je točil.

„Kje pa si bil takrat?“

„Ne vem, v Zalesju sem bil menda — ali pa tudi ne . . .“

„Kako . . . vraga! To boš vendar vedel, kje si bil! Kod pa si vse hodil?“

„Po svetu, koder so me gnali.“

„Kaj nisi imel nič dela?“

„Ne vidim.“

Čevljar je malo pomislil.

„No, seveda, če ne vidiš . . . Zakaj pa si potem šel odtod?“

„Kaj bi doma?“

„Kaj bi doma! Čemu pa si se zdaj vrnil?“

„Saj se nisem vrnil! Prišel sem mimo in pojdem dalje.“

Čevljar se je čudil zmerom bolj, gledal je po strani na jetični obraz, ki se je sklanjal preko mize in nekoliko sočutja je bilo v njegovem pogledu.

„Kam pojdeš?“

„Kamorkoli! Kakor sem hodil doslej.“

Čevljar se je jezno nasmehnil.

„Dokler ne ostaneš v kakšnem jarku, ne?“

„Dokler ne ostanem v kakšnem jarku!“

Ostala sta do mraka v krčmi, potem pa se je Tone vzdignil.

Hiša je bila kakor takrat, ko se je poslovil. Stopil je v vežo in je odprl duri. Mati je sedela ob peči, vzdignila je glavo in je strmela nanj. Tone je položil culo na klop in je sedel za mizo.

„Kako pa Vi, mati? Prišel sem mimo in sem stopil v hišo, da pogledam malo k Vam.“

Govoril je počasi in nato je zakašljal globoko iz prsi.

Mati je stopila k njemu, sklonila se mu je čisto blizu k obrazu, da ga je videla natanko in zajokala je.

„Čemu pa jokate, mati?“ se je začudil Tone.

„Kaj so ti storili zunaj, da si tako ubog in bolan?“

„Nič mi niso storili . . . Ali ni bilo očeta domov, mati?“

„Ni ga bilo.“

„Ko sem stal pri oknu, ponoči je bilo pred dvema mesecema, so šli mimo in so me poklicali.“

Mater je izpreletelo.

„Jaz sem ga slišala — dva meseca je že od tega in svetlo je bilo zunaj. Tudi tod mimo je prišel in je poklical v hišo; ko sem stopila k oknu, ni bilo nikogar več — tam po klancu je šla njegova senca in se je izgubila za pisarjevo hišo . . .“

„Umrli so!“ je dejal Tone mirno in je naslonil komolce na mizo.

„Kaj dela Lojze?“

„Nič več ne študira, izgubil se je.“

Tone se ni zganil.

Zmračilo se je v izbi, sedela sta v temi in videlo se je samo dvoje bledih obrazov. Tone je vstal.

„Jaz pojdem ležat, mati — jutri moram dalje.“

Mati ga je prijela za roko tako trdo, da ga je zabolelo.

„Kam pojdeš? Kam moraš?“

„Dalje! Prišel sem Vas pogledat in zdaj sem Vas videl.“

„Nikamor ne pojdeš, Tone, otrok moj!“ je govorila mati mehko in ljubeznivo. „Pri meni ostaneš zdaj. Čakaj, da ti skuham večerjo, ko si lačen . . . in luč prižgem, da bova videla . . . in potem pojdeva spat . . .“

Skuhala je kavo, prinesla je kruha na mizo in po večerji mu je pomagala, da se je slekel; spravila ga je spat kakor otroka in odela ga je sama. Zaspal je kmalu in je sopel naglas in mukoma. Čelo je bilo na gubano, obrvi so se mršile, na licih se je prikazala senca bolne rdečice, ustnice so bile suhe, razpokane in vroče; težka, smrdeča sapa mu je prihajala iz ust . . .

Komaj se je zjutraj danilo, se je zbudil in se je hotel hitro napraviti.

„Kam, Tone?“ je zaklicala mati, prestrašila se je in je skočila s postelje.

„Moram!“ je odgovoril Tone, hotel je pobrati hlače, ki so bile na tleh, opotekel se je in se je zgrudil, s komolcem je sunil ob duri.

„Tone!“ je zakričala in je pokleknila k njemu.

Pogledal jo je z vodenimi, mirnimi očmi, ustnice so bile krvave, roka, ki se je opiral z njo, je bila v krvavi luži. Glava mu je klonila, mati mu je položila roko okoli vratu in se je okrvavila na prsih.

Umrl je Tone še tisto noč.

* * *

Čisto so se izgubile lepe misli, ki je bilo morda še malo upanja v njih, in sama groza je bila v izbi.

Zunaj pa se je bližala zima, že so se stresala okna v vetru, ki je pihal od severa. Na klancu so se bali zime; kurili so s pohištvom in z ukradenimi poleni, da mraz je prihajal skozi razpokane duri, skozi razbita okna in led se je delal na vlažnih stenah. Stokanje in zdihovanje vetra se je spajalo z ječanjem bolnikov, ki so ležali v mrzlih izbah, odeti z žakljevino in starimi cunjami. Kdor je imel solde za žganje, je presedel ves dan v krčmi, ponoči pa je spal globoko spanje pijanca in ni čutil mraza.

⁂

„Izgubili se bodo in se bodo vrnili na klanec in bodo poginili na klancu, zato ker jim je bilo usojeno tako od začetka!“ je dejal čevljar.

Mati je čakala nanje in čakale so nanje gole stene, ki se je delal led na njih, da jih sprejmo v poslednje zavetje, izgnance, ki prihajajo umirat.

Zunaj je bila zima, okna so se stresala v vetru, ki je prihajal od severa.

Oglasilo se je zunaj, potrkalo je na duri, prišla je Francka; počasi kakor tat se je vračala v domačo izbo. Imela je na glavi klobuk, izpran in razcefran; tudi obleka je bila gosposka, toda zamazana in posvaljkana, čevlji so bili raztrgani, na rokah je imela rokavice, toda prsti so gledali skoznje. Večja je bila, a še bolj drobna nego ob slovesu. Obraz je bil bel, prozoren, oči so gledale plaho, dvoje globokih strug so bile zarezale solze pod njimi.

Mati je šla kuhat kavo.

„Samo da si se vrnila, Francka, vse bo dobro zdaj.“

Francka je pila kavo in je odgovorila počasi in mirno.

„Nisem se vrnila, mati; prišla sem samo mimo in tako sem pogledala domov, kaj delate. Jutri pojdem v Ljubljano.“

Mati jo je prijela za roko.

„Nikamor ne pojdi, Francka, ostani pri meni . . . strašno je zunaj v svetu . . . in mraz je in zima.“

„Moram, mati!“ je odgovorila Francka in je gledala na mizo.

„Kaj bi pri Vas? Moram v službo.“

Ozrla se je naokoli, po mrzli, prazni izbi, na mater, ki je bila že vsa skljućena, obraz preprežen s stoterimi gubami in gubicami, oči poluslepe, tihe in boječe — in ustnice so se ji nategnile v jok kakor otroku, toda glasu ni bilo iz grla.

„Kod si hodila tako dolgo, Francka?“

„V Gorici sem bila in potem v Trstu, zdaj pojdem v Ljubljano. Nisem Vam pisala, zato ker je bilo žalostno življenje. Prišla sem zdaj, ker sem mislila, da so oče doma . . . Ko sem bila v kuhinji in sem jokala, so prišli zadaj in so se me doteknili na rami in so me natihoma poklicali . . . Pred dvema mesecema je bilo in mesec je sijal v kuhinjo . . .“

Mati se je sklanjala blizu k njej, da bi ji videla dobro v obraz, in bilo ji je, kakor da je videla ta obraz nekje drugje, v davni preteklosti. Šinilo je mimo vse življenje — in ugledala je ta obraz na razpetem platnu. Samo obraz je bil in nekoliko života, rok ni bilo. Na glavi širok bel slamnik, z rožami okrašen; lepo pisana jopica, z zlatom tkana; oči velike, radovedne, otroške in plašen smehljaj na ustnicah. Kdaj se ji je to sanjalo, kje je to bilo? Nekaj jo je zabolelo v srcu, pozabljena in nerazumljiva rana je malo zaskelela, kakor da bi se je bil kdo prav nalahko doteknil s prstom; zaskelelo je samo za trenutek — sanje so hušknile mimo in so izginile, preden jih je razumela.

V svetilki ni bilo olja in tako sta sedeli brez luči. Iz hiše nasproti je padel skozi okno žarek svetlobe, naravnost na Franckin obraz, ki je bil v tej svetlobi še bolj droben in bled; na ušesih so se lesketali veliki uhani od stekla.

„Kaj so ti storili zunaj, Francka, da si prišla domov tako bolna?“

Francka je pripovedovala dolgo v noč, ko sta ležali že na postelji, in materi se je zdelo, da se vrača davna preteklost, podoba za podobo, tako jasno vse in resnično, kakor se je vršilo v tistih polupozabljenih časih, ki so se bili že izpremenili v nejasne sanje.

Okna so se stresala v vetru, mesec je sijal zunaj; čevljar se je vračal iz krčme in je prepeval.

* * *

Pozdravil jo je veselo in prijazno, kakor da bi jo bil poznal že oddavna. Na večer je bilo, spomladi v samotni ulici, kjer je stalo na obeh straneh mlado, oprašeno drevje. Postala je in se je prestrašila, srce pa ji je zatrepetalo od čudne radosti. Imela je takrat petnajst let in njen obraz je bil še ves otroški. Stala je pred njim in je gledala v tla, lica so ji gorela. On se je zasmejal in jo je pobožal.

„Kako ti je ime?“

„Francka.“

„Seveda, kako bi ti bilo drugače ime. Zakaj te ni bilo tako dolgo sem, Fanny? Čakal sem te, vedel sem, da prideš tod — pa večer za večerom in ni te bilo. Težko sem te čakal, Fanny!“

Smehljal se je in njegove smehljajoče oči so sijale čudno — sočutje je bilo v njih in ljubezen in vesela prešernost.

Mlad je bil in lep, gosposko je bil oblečen, imel je lepo zavihane brke in malo razmršene lase, ki so gledali izpod belega slamnika ter se vili po čelu v lepih kodrih.

„Tam zadaj je klop, Fanny, nobenega človeka ni tam in temno je; pojdi z mano, sediva malo tja!“

Prijel jo je za roko in šla sta in sta sedla na klop. Tam je bilo drevje bolj košato, kostanji so že cveteli in če je zapihal veter, so padali na klop diseči cvetovi.

Ko sta sedela, ji je položil desnico okoli vratu, z levico ji je vzdignil obraz in jo je poljubil na ustnice, tako da jo je vso izpreletelo, ko je začutila na licih njegove brke.

„Glej, Fanny, čakal sem te in vedel sem natanko, da prideš, samo čudno se mi je zdelo da te tako dolgo ni bilo . . . Ali tvoje srce je polno usmiljenja in zato si prišla. Vedela si, da mi je spet težko pri srcu in da potrebujem tvoje ljubeznive tolažbe in kakor si prihajala zmerom ob takih časih, tako sem čakal nate tudi zdaj . . . Kaj si počela tako dolgo, kod si hodila?“

Zasmejal se je in ni čakal odgovora in jo je poljubil.

„Moje življenje, Fanny, je bilo ves ta čas tako divje in neumno, da me je sram in da sem ves truden;

zadnji čas je bil, da si prišla, že ves bolan sem bil in klical sem te neprestano . . . Glej, tako pridejo tiste ure, ko je človek greha in življenja sit in si zaželi malo samote, malo tihe in nedolžne ljubezni in tako drobnega, otroškega, plahega obrazka, kakor je tvoj, Fanny! Tako si odpočije trudno srce in se pripravlja na nove grehe, zato da se potem spet vrača, kadar je trudno in bolno . . .

Smejal se je in jo poljubljal.

„Kako si otroška in lepa in neumna, o Fanny, kakor zmerom! Zdi se mi zdajle, da bi se nikoli ne naveličal tvojega obraza in tvojih oči . . . Ali prideš jutri, Fanny! Ali prideš vsak večer?“

Francka je prihajala vsak večer. Kostanji so šumeli in dišeči cvetovi so padali nanja.

„Nekoč, Fanny, sem bil na Dunaju in zabredel sem čisto v predmestje, tja kjer je zrak poln prahu in fabriškega dima. Tam so lepa dekleta, Francka, blede obraze imajo in velike bolne oči. Tam sem te srečal v mraku in prav tako fina in drobna si bila kakor zdaj in prav take oči si imela, morda si bila še mlajša. Nesla si v roki veliko škatljo — to ni bilo lepo — in stopala si hitro, ne da bi me videla, da bi te ne bil nagovoril. Ali nagovoril sem te, ker sem te bil takoj spoznal. Tudi ti si me spoznala in si se mi nasmehljala. Prijetno sva živela takrat — vsak večer po dolgih predmestnih ulicah, jaz in ti, stopila sva v to vežo, v ono vežo in sva se poljubljala. Časih je šel kdo mimo — ali se spominjaš? — in naju je čudno pogledal: „Kaj pa ta človek hodi s takim otrokom?“ Midva pa sva se smejala in sva stopila v vežo . . . Ali se spominjaš, kako si bila potem pri meni v ateljeju? Dal sem ti bil na glavo velik bel slamnik, z rožami okrašen, oblekla si si pisano bluzo, z zlatom tkano, kratko belo krilo si imela in majhne, fine čižmice. Tako sem te slikal, ti pa si gledala zamišljeno z velikimi očmi, naravnost name si gledala in jaz sem videl ljubezen, ki je bila v tvojem srcu . . . Ali se spominjaš?“

Francka se je spominjala — vse to je bila resnica. Imela je na glavi širok bel slamnik, oblečena je bila v pisano bluzo, beli rokavi so segali komaj do komolcev.

Govoril je z mehkim, ljubeznivim glasom in vse je bila resnica . . .

Šla je z njim, po neznanih krajih, po neznanih ulicah, prišla sta v veliko hišo, zmerom po stopnicah navzgor in v veliko izbo, kjer je bil skoro ves strop od stekla. Tam ji je dal na glavo širok bel slamnik, oblekla si je pisano bluzo in belo krilo, ki je segalo samo do kolen; on je sedel in jo je slikal. Ko je slikal, je izpregovoril hipoma.

„Kako raskave roke imaš, Fanny!“

Skrila je roke in sram jo je bilo . . .

Prišel je mrak, sence so prihajale — in takrat je strepetala Francka, po životu jo je izpreletel mraz.

Sklonil je bil glavo, gledal je nanjo s temnimi in hudobnimi očmi in obraz mu je bil ves spačen. Vstal je, prihajal je bliže, Francka bi zakričala, ali držalo jo je za grlo, oči so se širile od groze.

Ostal je sredi izbe.

„Zbogom, Francka . . . idi!“

Francka je šla, noge so se ji tresle, ko je hitela po stopnicah . . . Doma ni zaspala, premetavala se je vso noč in je jokala; ko se je bližal mrak, je šla k njemu in on jo je čakal . . .

Slika je ostala nedovršena, rok ni bilo. Samo obraz je gledal iz platna, bel in fin obrazek, oči velike, plašne, padala je nanje lahna senca od širokega slamnika . . .

Večeri so bili že dolgi in topli in vsak večer je hitela Francka v samotne ulice, kjer so šumeli kostanji, in čakala je nanj in ni ga bilo. Oči so gledale strahoma po ulicah dol, skozi temo; bližali so se koraki in so šli mimo; prišel je samoten par, šepetalo je in se je izgubilo. Tiha, jasna južna noč je dihala naokoli, nebo je bilo polno zvezd . . . Francka se je vračala, noge so ji bile težke in so se opotekale . . . Na oglu je postala, gledala je nazaj po ulici. „Morda še pride, zamudil se je . . . pride in kaj poreče, ko ne bo nikogar?“ Prestrašila se je in se je vrnila. Ali zdaj jo je bilo strah samote. Sence so se premikale pred njo, za njo; slišala je šepetanje, prav blizu je slišala korake na pesku, ali ko se je ozrla, ni bilo nikogar. „Pridi! Kaj sem ti storila, da odlašaš?“ — Nekdo se je zasmejal od daleč, prihajalo je bliže, Francka je trepetela in se je skrila za kostanj, pijanec se je vračal iz krčme, opotekal se je in je govoril sam s seboj.

„Kaj sem ti storila? Pridi!“

V tistih dolgih večerih so ji lica upadla in oči so bile vse objokane . . .

O mraku je bilo in prišel je mimo po cesti, ki je bila vsa polna ljudi. Šel je z lepo damo in smejala sta se in sta govorila veselo. Francka je stala čisto blizu na pragu in skoro se je je doteknil s komolcem. Hotela ga je poklicati, ali samo hripav glas je prišel iz grla. Ozrl se je, pogledal ji je naravnost v obraz, tako mirno, kakor da bi je nikoli ne bil videl. Šla sta dalje in sta se smejala in razgovarjala, izgubila sta se med ljudmi . . .

Srečala ga je vdrugič, ko je šel po cesti sam. Šel je hitro in je gledal v tla, njegov obraz se je bil izpremenil, iz oči je sijal hudoben ogenj.

Francka je tekla za njim, prijela ga je za roko.

„Zakaj te ni bilo . . . čakala sem te tako dolgo, vsak večer . . .“

Postal je in je pogledal nanjo. Stala je pred njim majhna in siromašna, obraz suh, objokan.

„Kdo si? Ne poznam te!“

Okrenil se je in je šel mirno dalje . . .

Francka je čakala in ga je iskala. Vedela je, da se ne more vse tako strašno končati; samo šali se z njeno otroško ljubeznijo, toda vrne se in takrat se bosta smejala in poljubovala kakor prej. Ali čemu odlaša tako dolgo, ko so večeri tako lepi in topli? . . .

Šla je k njemu, ateljé je bil zaklenjen. Stari, čemerni hišnik ji je povedal, da je gospod odpotoval in da se ne vrne več. Tisti dan je Francka odpovedala službo in se je napotila v Trst, da bi ga poiskala. Naravnost v Trst se je napotila, kakor da bi ji bil kdo pokazal s prstom ravno cesto: „Tja pojdi, Francka, saj se še poznajo v prahu njegove stopinje.“ — V Trstu je hodila dva dni lačna in trudna po ulicah, nato je dobila službo. Vedela je, da je blizu — bilo ji je, kakor da sliši iz mestnega šuma njegov glas, časih je celo hušknilo mimo kakor njegov obraz, njegove oči . . .

„Ne izpustim ga, kadar pride mimo,“ si je mislila.

„Primem ga za roko in pojdem z njim. Prosila ga bom tako dolgo, da se bo usmilil, da se bo zasmejal in rekel: Saj je bila vse samo šala — kako si neumna, Francka, čemu si se jokala? — In potem se bodo vrnili tisti lepi večeri, vse tisto lepo življenje se bo vrnilo!“ —

Srečala ga je tretji dan, o mraku, na poti, ki se vije iz mesta po holmu. In prijela ga je za roko in ga ni izpustila.

Nasmehnil se je in njegov nasmeh je bil oduren; Francka se je tresla, ali držala ga je za roko in je prosila z očmi usmiljenja.

„Glej, Francka, čemu hodiš za mano? To je bilo spomladi, ali zdaj je že pozno poletje in skoro pride jesen in zima. Ne zameri mi, Francka, in pozabi name do spomladi. Spomladi se vrnem.“

Nasmejal se je z nasmehom, ki je bil sočuten in porogljiv.

„Spomladi se vrnem, Francka, ko bom spet malo truden. Ali do tedaj ne misli name, Francka, in zbogom!“

Šel je dalje po poti, ki se vije iz mesta po holmu in Francka je stala in je gledala za njim. Sama ni vedela, kako je izpustila njegovo roko, zakaj ni tekla za njim in ga ni klicala; stala je ukovana, kakor da bi jo bil pričaral. Šele ko se je izgubil za ovinkom, so se premeknile tudi njene noge in vrnila se je v mesto počasi in tako trudna, kakor da bi bila prehodila ves dan in vso noč . . .

Na jesen je začutila, da je mesto prazno; nič več ni slišala iz mestnega šuma njegovega glasu, če se je ozirala po obrazih, so bili vsi tuji in nikoli ni hušknilo mimo kakor njegov obraz, njegove oči. Napravila se je na pot.

Po dolgem romanju je prišla pozno na jesen v trg, ki je bil tri ure hoda od doma. Dobila je službo pri gostilničarju in ostala je tam do zime. Vedela je, da je blizu, in iskala ga je. Šla je preko mosta v samoten kraj, kjer so bile visoke skale vsenaokrog. V ozki dolini je tekla pod vrbami tiha zelena voda, blizu brega, sredi vrtov se je dvigalo belo poslopje z visokim zidom naokoli, tako da je bilo trdnjavi podobno. Nasproti je stala nizka, dolga, polurazpala hiša, vsa okna so bila zaprta in tesno zagrnjena, vrata so bila zaklenjena. Prišla je zvečer, tresla se je od strahu in od veselega pričakovanja, čutila je, da je blizu.

Prišel je mimo razcapan človek, s topim, vse poraščenim obrazom. Pogledal jo je zelo pazljivo in je stopil prednjo.

„Kaj pa ti tod, Francka?“

Stopila je korak nazaj in je hotela mimo.

„No, nič se me ne boj, saj sva stara znanca, kaj me ne poznaš več?“

Govoril je jecaje, s tenkim glasom in mežikal je z očmi.

„Saj sva služila skupaj, celo leto, še dalj, koliko pa je že tega? Dolgo je že tega, dvajset, trideset let! Ti se nisi nič izpremenila, jaz pa sem se postaral . . . Ali veš, da je gospa umrla?“

Francka ga je gledala začudeno.

„Da, umrla je,“ je zazdihnil. „Dobra gospa je bila, za vse življenje me je preskrbela v testamentu, po en goldinar dobivam na mesec pri notarju . . . Zdaj bo že kmalu prvega . . . Ampak hiša mora ostati kakor je, je rekla, in jaz pazim, da ostane vse tako, kakor je bilo . . . Pa zbogom, Francka!“

Mračilo se je, v farni cerkvi je zvonilo angelsko češčenje. Francka je šla počasi po samotni, s peskom posuti stezi, pod vrbami je časih tiho zažuborelo, drevje je bilo že golo, veje so bile črne in mokre. Zadaj v dolini, pod skalami, je bilo temno in strašno, Francka si ni upala dalje in vrnila se je.

Na poslopju so se okna že svetila, v beli svetlobi, za zagrinjalom, so se premikale sence; Francka je slišala govorjenje in smeh in spoznala je tudi njegov glas.

Voz je zaropotal na dvorišču, tekla je ob zidu proti velikim vratom, ki jih je hlapec odpiral in ki so hreščala v rjastih tečajih. Tam je stala gosposka kočija in konja sta bila že vprežena.

Na hišnem pragu se je prikazala lepa dama, ki o je bila srečala Francka v mestu z njim; ogrnjena e bila v plašč, ki je segal do tal, privzdignila ga je alo, tako da so se videli drobni sivo rumeni čeveljčki in je šla proti kočiji. Za njo je prišel on na prag in se je razgovarjal naglas in smeje s postarnim gospodom, ki mu je bil čisto podoben in ki je imel prav tako kakor on žameten telovnik in na glavi širok klobuk. Stisnila sta si roke, pohitel je za njo in skočil v kočijo. Voznik je vozil počasi po dvorišču, proti vratom, kjer je stala Francka.

Ko je prišla kočija mimo, se je ozrl skozi okence in se je nasmejal z odurnim nasmehom.

„Na spomlad, Francka! Zbogom!“ je zaklical, ko mu je pogledala v obraz s prestrašenimi in prosečimi očmi.

Tudi dama se je ozrla skozi okence, pokimala je Francki in se je zasmejala.

Voznik je zamahnil z bičem, kočija je švignila mimo in je izginila za zidom. Ko je tekla Francka za njo, je videla samo še, kako je hušknila preko mosta ter se izgubila za drevjem . . .

* * *

„Zdaj pojdem v Ljubljano!“ je dejala Francka že v poluspanju; toplo in prijetno ji je bilo pod odejo; Zunaj se je bilo nebo razvedrilo in mesec je sijal na posteljo. Trepalnice so ji lezle na oči, misli so se že motale kakor v sanjah, govorila je zmerom bolj tiho, jecaje, nerazumljivo in, ko je utihnila, je dihala mirno in enakomerno, izza poluodprtih, smehljajočih ustnic so se svetili beli zobje . . .

Ali mati je poslušala dalje in govorilo je v izbi dalje, čisto jasno in razumljivo. Videla je vse štacije križevega pota, ki se bo završil na klancu, kakor je zapisano.

„Izgubili se bodo in se bodo vrnili, zato ker jim je usojeno, da poginejo na klancu.“

Vrnila se bo bleda, sesušena, skljužena, zavita v posvaljkane gosposke cunje, razcefran klobuk na glavi... Izba bo čisto prazna, dišalo bo po mrličih, po ugašenih lojevih svečah. Od vlažnih sten bo kapalo in kaplje bodo zmrzovale; veter bo pihal skozi razbita okna, razpokane duri se bodo stresale. In pred durmi bo stala ona in bo pritiskala počasi na kljuko in si ne bo upala vstopiti. Počasi . . . počasi se bodo odpirale duri, pogledal bo v izbo plašen, čisto izmučen, droben obraz in oči bodo iskale . . . Duri bodo ostale odprte, drobno telo bo sedelo na klopi, glava bo klonila proti kolenom, oči se bodo zatiskale počasi in se bodo zatisnile za zmerom; ustnice se bodo še premikale, še bodo šepetale: „Pridi, zakaj odlašaš tako dolgo? Davno je že minila pomlad; pridi!“ Šepetale bodo in bodo umolknile za zmerom . . . Na stenah se bodo svetile ledene kaplje, veter bo pihal iz veže in skozi razbita okna . . .

„Ostani, Francka, ne hodi!“ je zaklicala mati v spanju in prebudili sta se obedve. Pričelo se je že daniti in Francka je vstala.

„Ali pojdeš, Francka?“ je prašala mati in njen tihi glas je prosil: „Ostani pri meni, otrok, ne hodi!“

„Moram, mati! Bom že dobila kakšno službo v Ljubljani,“ je odgovorila Francka mirno in se ni ozrla. Napravila se je in je stala sredi izbe. Bala se je pogledati materi v obraz, stiskalo jo je v prsih.

„Zbogom, mati!“

Dala ji je roko in šli sta proti durim.

„Če se več ne vidiva, Francka --“ je zastokala mati in jo je držala krepko za roko.

„Zakaj bi se ne videli več?“

Stala je s sklonjeno glavo in v srcu ji je odgovorilo razločno:

„Nikoli več!“

Šla je po klancu, tupatam so zaškripale duri, prihajali so ljudje na prag in so gledali za njo. Čevljar je pogledal skozi okno in jo je spoznal in je zaklical:

„Francka!“

Ni se ozrla in je stopala hitro, oči uprte v tla.

„Francka, da se kmalu spet vidimo!“

Njegov glas je bil čuden, zloben in sočuten obenem, okrenila je glavo in je videla koščen, z razmršeno brado porasčen obraz pijanca; oči so ležale pod košatimi obrvmi v globokih jamah.

Zapomnila si je ta obraz natanko, zakaj videla ga je pozneje, po davnem času, ko se je sklanjal nad njo in je bil poln usmiljenja . . .

Izpreletelo jo je nekaj nerazumljivega in hitela je navzdol proti trgu, proti kolodvoru. Slišala je, da jo je klical zadaj trepetajoč glas, ki se je izgubljal v vetru.

„Francka, ostani!“

Mati se je vračala v izbo in opirala se je z rokama ob steno, da je priša do klopi, ker so se ji zibala tla pod nogami in se je strop majal in udiral . . .

VIII.

Klanec siromakov.

Hladen marec je bil; dež, ki je škropil v dolgih tenkih curkih, je bil mrzel kakor snežnica; če je ponehalo za uro, je zapihal leden veter; sneg se je tajal počasi in ponoči je zmrzavalo, tako da so bili pokriti travniki zjutraj z ledeno skorjo, tako trdo, da so odskakovale in se pršile deževne kaplje, kakor da bi bile ob steklo.

Lojze Mihov je romal po cesti iz Ljubljane. Roke je imel zakopane v hlačnih žepih, ovratnik kratke suknje je bil zavihal visoko do ušes in skrival je vanj kocinasto brado. Drugače pa ga vreme ni zelo zanimalo; žvižgal je poluglasno, ni se mu zdelo potrebno, da bi se ogibal luž, ki so prepregale cesto; z levo nogo je malo poskakoval, ker ga je žulil čevelj na peti; menda je bil prodrl žebelj skozi podplat.

Pridrdral je mimo kmečki voz in ga je oškropil.

„Kanalja, če me ne vzameš gor, pa me vsaj pri miru pusti!“ je zakričal za njim.

Ozrl se je časih naokoli in spominjal se je študentovskih časov, ko je hodil po teh krajih z velikim upanjem in z veliko žalostjo v srcu. Spomini niso bili posebno otožni in smehljal se je. Domislil se je, kako e romal nekoč z materjo proti Ljubljani in kako je nislil vso pot o neki čudni prihodnjosti, ki je bila akrat zelo blizu — bogastvo, gosposka kočija, dvoje arov konj, vse življenje tako sladko, kakor večen sveti ečer . . . Domislil se je in še bolj veselo mu je bilo ri srcu, tako da je stresal z glavo in se smejal polu-lasno.

Prišlo mu je nasproti dvoje žandarmov v dolgih plaščih, puške na ramah. Stopala sta krepko in naravnost, tako da se jima je moral umekniti v stran. Gledala sta ga s sumnjivimi pogledi in čeprav se ni ozrl, je opazil na korakih, da sta gledala za njim. Smehljal se je in si je mislil:

„Če se zdajle ozrem, stopita k meni in me poprašata z moškim glasom: Kdo si? In jaz bi jima odgovoril — no, kaj bi jima odgovoril? Lojze Mihov! — Hvala Bogu, ime mi je še ostalo! Imena človek nikoli ne izgubi — bodi si še tako siromašen, ime ima vendarle. Tako je na svetu vse pravično in dobro urejeno.“

Zvedrilo se je malo, solnce je zasijalo na luže, zalesketalo se je na travnikih, pokritih s kopnečim snegom. Lojze je zamežikal, dobro mu je dela solnčna svetloba in odvihal si je ovratnik, dasi je bilo mraz in so bili solnčni žarki hladni kakor v januarju. Na zahodu je bilo nebo že čisto jasno, svetla sinjina se je širila zmerom bolj, segala je zmerom više in oblaki so se pomikali počasi za vzhodne in južne gore. Komaj za ped visoko je že stalo solnce nad holmi in tako je bilo hladno in bledo, da so oči lehko gledale vanj. Lojze je gledal naravnost v solnce in se je smehljal kakor otrok.

„Glej no, še nikoli te nisem videl; ampak danes si se sleklo pred mano, ti gosposko veličastvo in jaz te gledam, sram te bodi!“

Zasmejal se je, nato je zažvižgal veselo koračnico in je stopal v taktu dalje, po cesti, ki se je že sušila, ko je komaj dež ponehal in se je ozrlo solnce nanjo z zaspanim, še trudnim očesom.

Ravnina se je ožila, z desne so se bližali holmi in so zagrinjali dolino z dolgimi sencami. Lojze je ugledal od daleč samotno krčmo in se je spominjal z veseljem ljubeznivega in gostoljubnega krčmarja; pospešil je korake in ko je prišel do krčme, se je nameril naravnost vanjo. V veži ga je srečal krčmar in se je razveselil.

„Kje pa sem te videl, čakaj no? . . . A, ti si tisti študent, že vem. Kar noter, kar noter!“

Porinil ga je skozi duri in Lojze je ugledal družbo za mizo, dvoje mladih gospodov in lepo hči krčmarjevo, ki se je ozrla nanj z velikimi očmi — tiste oči so bile kakor takrat in Lojzeta je minila razposajenost, zabolelo ga je v srcu in čutil se je plahega in nerodnega.

„Študent je, Ančka, prinesi mu vina in kruha!“

Gospod z drobno bradico in z naočniki se je ozrl nanj, gledal ga je pazljivo dalj časa.

„Kaj niste Vi Mihov?“

„Seveda sem Mihov, Lojze Mihov!“

„O, glej, tak sedi no sem — jaz sem Krivec, Jože Krivec . . .“

Ponudil mu je roko, Lojze ga je gledal začuden.

„Nobenega Krivca ne poznam . . .“

Nato pa se je mahoma zagrohotal in se je zavrtil na peti.

„Ah, Krivček, Krivček! . . . Kakšen pa si? Čemu pa imaš naočnike? In brado nosi Krivček! . . . Kaj pa delaš tod?“

„Kaj bi delal tod?“ je odgovoril Krivec bolj mirno in hladno in je premeril z dolgim pogledom Lojzetovo zanemarjeno in zakrpano obleko. „Učitelj sem pri vas, že dve leti.“

Lojze je prisędel k mizi, drugi gospod, suh in kakor zelo sestradan, je bil davčni praktikant iz trga. Iz dolgega obraza so gledale velike, toda prazne in tope oči.

„Kaj pa ti, Lojze? Kaj pa ti počneš?“

„Nič ne počnem. Upiral sem se dolgo pa ni bilo nič in če je brez upiranja isti vrag, čemu bi se človek po nepotrebnem mučil?“

„A tako!“ je odgovoril učitelj malomarno in se je ozrl še enkrat pazljivo in radovedno na Lojzetov obraz. In ta obraz ni bil čisto nič podoben veselim besedam Lojzetovim; smejal se je, kakor se režé lobanje; lica so bila sama ohlapna koža, nos je bil oster in svetel, kakor mrličev, oči so ležale v globokih jamah; redke kocine, ki so poganjale pod nosom in na bradi, so dajale obrazu celo nekaj odurnega, pijanskega. Roke je imel na mizi — koščene roke so bile in koža se je grbila na njih kakor pri starcih. Ko mu je bil dal roko, je čutil učitelj potne in spolzke dlani.

„Kam si se zdaj namenil?“

„Domov; mater grem pogledat, če še živi. Nisem je videl že pet let in ona misli, da se vrnem v kočiji, z dvema paroma konj . . .“

Izpraznil je kozarec in rdečica mu je stopila v lica, čuden ogenj se je užigal v očeh.

„Ali se še spominjaš, Krivček, na naše ljubljanske čase? Ali se spominjaš, kako smo krokali? — O, Krivček, zapoj še enkrat s tankim glaskom svojim, da te slišim, preden umrjem!“

„Kje so zdaj ljubljanske beznice!“ je odgovarjal učitelj resno. „Druge skrbi imamo zdaj, dragi moj!“

Lojze je bil vesel, smejal bi se in prepeval bi.

„Kdaj pa si izginil iz Ljubljane?“ ga je prašal učitelj.

„Ne vem, izginil sem nekoč, ko nisem imel ne kosila, ne stanovanja . . . Ali veš, zakaj sem šel od gledališča? Zato, ker mi je na odru želodec krulil —“

Učitelj je stresel nevoljno z glavo, praktikant se je nasmehnil.

„Pomisli, na Dunaju sem bil in sem se hotel vpisati — kam, misliš? Naravnost v akademijo! Saj sem bil dober risar.“

„Vraga, zakaj pa se nisi vpisal?“

„Kako? Raztrgan sem bil, pa si še noter nisem upal . . . Nato sem grabil sneg, zaslužil sem goldinar na dan, ali to je bilo samo tri dni, dalj nisem mogel . . .“

„Zakaj ne?“

„Zato, ker ni več snežilo.“

„Kako pa si prišel v domovino?“

„Na državne stroške, pet dni sem se vozil — ali prijetna vožnja je bila, nobenih skrbi ni imel človek... Večno mi bodo ostali v spominu tisti dnevi: jéš, pa ne prašaš, odkod je prišlo; spiš, in te nihče ne goni preko praga — kakor tičica pod nebom . . . Nato sem bil spet celo leto v Ljubljani.“

„Kaj te niso pripeljali domov?“

„Izgubili so me spotoma, kakor prazno vrečo . . . Ali potem, bratec, ti je bilo življenje! . . . Misli si, da sem kradel jabolka za vodó — to je velika umetnost in več potrpljenja in vaje je treba zanjo, kakor na priliko za šolmaštrovanje. Potem sem prišel k advokatu.“

„Čemu nisi ostal pri njem?“

„Po prvi plači, ki mi jo je bil dal, sem se od veselja tako napil, da me dva dni ni bilo v pisarno... potem si pa nisem več upal tja . . . To je bila zadnja nit, ki sem jo pretrgal; takrat se je nehalo vse . . . In zdaj sem čisto svoboden.“

„Ni bilo lepo življenje,“ je opomnil učitelj.

„Ni bilo lepo, ampak tako je moralo biti, čudil bi se, če bi se kdaj nenadoma izpremenilo. Nikoli še nisem videl, da bi rodil osat žlahtne sadove; raste samo zategadelj, da ga populijo osli.“

„Učitelj je naročil vina, gostilničar je prinesel Lojzetu gnjati in belega kruha. Ko je ugledal rdeče, prijetno dišeče meso, so se mu zasvetile oči; jedel je molče in hitro, z levico je držal krožnik, kakor da bi se bal zanj.

„Kako je zdaj v trgu? Kaj počnete?“ je vprašal, ko si je obrisal ustnice.

Krivec je napravil zelo resen obraz in si je pomeknil naočnike bliže k očem.

„Jaz, prijatelj, sem se lotil resno svojega poklica, kakor sem nameraval, ko sem bil še v šoli . . .“

Torej misliš še zmerom reševati svoj narod?“ se je nasmehnil Lojze.

„Naroda ne, ampak vsaj čisto majhen del njegov, saj je to tudi nekaj . . . In ti niti ne veš, kakšno je naše ljudstvo. Če si videl ljudi pijane v krčmi, so se ti zastudili — poluberači in popolni berači, ki pijo in preklinjajo in propadajo kakor živina; kar jih je boljših, beže v Ameriko, na Nemško, v Bosno, a pijani berači, ki so prelahkomiselni in preleni, da bi si pomagali, ostanejo doma . . . Tako si morda videl ljudstvo in tako si ga sodil. Jaz pa sem ga spoznal in ni ga boljšega na svetu. Zdaj imamo v trgu bralno društvo. —“

„Saj je bilo že prej. —“

„Za gospodo, ko človek ni smel vanj, če je dišal po govedi. Zdaj pa smo sami, sami kmečki fantje in delavci; napravili smo si lepo knjižnico, beremo časopise, prepevamo in tudi krokamo; to so čisto drugačni kroki, zato ker so ljudje drugačni. Pomisli, da so se izpremenili nekateri celo v obraz, odkar so v društvu!“

„Na ta način jih misliš reševati?“ je vprašal Lojze.

„Zakaj ne na ta način? Uboštvo je veliko, toda inteligenten človek si ve pomagati, duševni siromaki pa so dvakrat ubogi — skrijejo se in pričakujejo konca . . . Ali to je vendarle samo začetek. Zbuditi je treba ljudi; kadar se bodo predramili in bodo izpregledali, si bodo že pomagali sami. Navádili se bodo na družbo, videli bodo, da vsak sam ne opravi nič, da se mora naslanjati drug na drugega . . . To so nam že prej pokazali socialistični usnjarji, ki so se združili in ki niso več hlapci svojih gospodarjev. Poglej jih v nedeljo, pa jim boš poznal samo na rokah in na črnih nohtih, da so delavci. Doslej so jih fantje sovražili, ker so jim bili pregosposki, zdaj jih ne sovražijo več . . .“

„Genljiva idila!“ je opomnil Lojze.

„Ni še, ali jaz bi rad, da bi bila.“

„Če si kaj posebnega domišljaš na svojo delovanje, se motiš. Kaj pa je novega na tvojih načrtih? Stare fraze in drugega nič.“

„Seveda so stare fraze,“ je odgovoril učitelj mirno. „Kaj sem rekel, da mislim kaj novega? Da hočem delati kakšne eksperimente? Čisto po starem mislim delati, po šabloni in tudi tistih starih fraz, ki vem da so stare, me ni čisto nič sram. Ko bi delal vsak po novem, kaj pa bi bilo? Lepo po ravni znani cesti, tako mislim, da pridemo najdalj. Glavno je, da je človek resen in misli pošteno.“

„Ukvarjaš se popolnoma zastonj!“ je odgovoril Lojze. „Tak sanjač si, kakor si bil v Ljubljani, ko si sam imel komaj jesti, pa si študiral, kako bi pomagal drugim. Tako si pozabil, da si sam berač. Ali zastonj je študirati, pomagati se ne da . . . Povedal sem ti, kako sem živel. No, kaj misliš, da v meni ni bilo nikoli nič moči, nikoli nič energije, nič želje, da bi živel in pomagal sebi in drugim? Vsega tega je bilo dovolj in jaz sem se mučil in upiral. Resultat? Ožuljene noge in od stradanja pokvarjeni želodec . . . Ne da se pomagati, vse je obsojeno na žalostno smrt!“

Učitelj ga je pogledal začuden, skoro je bil razžaljen.

„Ti gledaš sebe povsod, prijatelj. Ti si obsojen na žalostno smrt!“

Lojze je odgovarjal mirno, kakor da bi ne bilo nič trpkega v učiteljevih besedah.

„Sebe gledam povsod, seveda! Kdo gleda drugače? Jaz sem rojen na klancu, na klancu siromakov in pečat mi je bil vtisnjen na čelo že ob rojstvu, pečat berača, ki je obsojen na žalostno smrt. Zato, glej, je bilo zastonj vse moje upanje — če bi se doteknil zlata, bi se izpremenilo v oglje, kakor v tisti pravljici . . .“

„Fatalist! Ne verjamem ti, da bi se bil upiral. Če veš, da si obsojen, ne moreš imeti ne volje, ne moči — in sploh je bilo smešno, da si se upiral, če si vedel, da si obsojen.“

„Nisem fatalist, stvar je drugačna. Zgodilo se je morda čisto slučajno, da sem spoznal svojo usodo . . . in koliko jih je, ki je ne poznajo, ki ne vedo, da so obsojeni; nosijo na čelu pečat, ki jim je bil vtisnjen ob rojstvu, in upajo in se mučijo do konca. Če pade človek desetkrat pod križem, vstane spet in se opoteka dalje. Jaz pa sem spoznal, da ni vredno vstajati več in da je bolje obležati na mestu.“

„Če misliš, da je tako bolje, ti ne morem ugovarjati. Zame je bolje, da se trudim; če me razočara življenje danes, me razveseli morda jutri . . . Ako misliš, da bi bilo tvoje delo brezuspešno, bi bilo seveda neumno, da bi delal.“

Razgovor je bil učitelju neprijeten, poklical je krčmarjevo hčer, ki je nesla kozarce skozi izbo.

„Gospodična Ana, zakaj ste nas ostavili? Prisedite malo!“

„Ali me ne poznate?“ se je nasmehnil Lojze.

Pogledala mu je pazljivo v obraz, zardela je in oči so se ji razširile od začudenja. Lojze je vstal in ji je ponudil roko.

„Tako pač niste mislili, da se bova srečala po tako dolgem času . . .“

In obema so se misli srečale, nekaj lepega se je zasvetilo iz preteklosti. Ona, poluotrok, on mlad študent, sta sedela v izbi sama, solnce je sijalo zunaj. Sklonil se je k njej, jecal je nerazumljive besede in vroče ustnice so se doteknile ustnic, oba trepetajoča, zardela v lica, plašna kakor grešnika. Sedela sta roko v roki, molče in nista si upala pogledati v oči . . . To je zasijalo v življenje kakor žark solnca, ki ga za trenotek odkrijejo oblaki; zasijalo in je izginilo.

Zdaj je stal pred njo suh, bolan, raztrgan; obraz se mu je izpremenil, poraščen je bil, v licih so bile globoke jame, zoprne zareze so bile ob ustnicah . . . Srečale so se jima misli, Ani se je stisnilo srce od žalosti, Lojze pa se je naglo iztreznil.

„Kod ste hodili tako dolgo?“

„Po svetu; zdaj se vračam domov; morda se vidiva še kdaj.“

„Kaj se poznata?“ je vprašal učitelj; rdečiča mu je bila stopila v lice.

„Od prej se poznava,“ je odgovoril Lojze. „Takrat je bila gospodična še otrok in gospodje iz trga še niso zahajali sem.“

Pili so dolgo, toda razgovor ni bil zelo živahen. Zunaj se je popolnoma razvedrilo, solnce pa je bilo že davno zašlo, vsa dolina je bila že v globoki senci.

Lojzetu je bilo vroče in omamilo ga je vino, ki ga ni bil navajen; ko je vstal izza mize, se je skoro opotekel. Ana mu je dala roko v slovo, ali bala se ga je in vesela je bila, ko je šel. Njemu pa je bilo srce mehko od obilega vina in od spominov. Obraz mu je bil še bolj upal, oči so bile rdeče obrobljene, hotel je povedati v slovo nekaj lepega in ljubeznivega, toda jezik mu je bil težak in spotikal se mu je.

„Jaz grem zdaj umret, Ana!“ je dejal, ko je držal njeno roko; smehljati se je mislil prešerno, a smehljaj je bil top in oduren. „Umret grem, Ana . . . in kadar . . .“

Misli so se mu zmedle, učitelj je prišel mimo in se je zadel obenj, tako da se je Lojze opotekel v veži.

Vračali so se skupaj proti trgu, hoda je bilo skoro dve uri in stopali so hitro. Cesta se je bila že čisto posušila; na nebu so se užigale zvezde, ali mesec še ni bil vzšel in temno je bilo. Lojzetu je obraz gorel od vročine, v život pa mu je bilo mraz in veter je pihal skozi tenko suknjo. Izpočetka je hodil malo težko in slabo mu je bilo, potem pa se je polagoma iztreznil in zaželel si je veselega razgovora.

„Vsi so obsojeni, vsi, prijatelj! Nič ne govori! Jaz sem bil daleč po svetu in sem videl naše ljudi: vsi hlapci, vsi siromaki s klanca! Poglej njih zgodovino — tisoč let hlapčevstva! Tisoč let strašnega truda in nič niso dosegli . . .“

Učitelj ni odgovarjal, Lojzetu je bilo to zoprno in umolknil je.

Zvezde so svetile zmerom jasneje, na vzhodu se je belilo, vstajal je mesec in pričelo se je lesketati srebrno na snegu, ki je pokrival vso dolino. Noč je bila tako lepa, da je bilo Lojzetu mehko pri srcu. Hotel je zapeti fantovsko pesem, ali glas mu je bil tako hripav in sirov sredi tišine, da se ga je sam prestrašil. Tovariša sta hodila molče mimo njega.

„Kdaj pa sta se seznanila z Ano?“ ga je vprašal učitelj, ko so bili že blizu trga.

„Ej, kdaj! Ne bodi ljubosumen, kaj ne vidiš, kakšen sem? Na mrliča ljubosumen, tepec!“

Prišli so na greben nizkega holma in so se bližali klancu. Tam je bilo vse temno, v trgu pa so še gorele luči.

Učitelj je pokazal na eno izmed zadnjih hiš v trgu, ki je stala malo više od drugih, od ceste v stran.

„Glej, tamle stanujem, kjer se svetlika od okna do okna; gospodinja hodi z lučjo po izbah; zdaj je v moji sobi, pogrinja najbrž mizo in pripravlja večerjo, zato ker ve, da pridem domov.“

Lojzetu se je nekaj zganilo v srcu — prijazne sobe, prijazna gospodinja, belo pogrnjena miza in gorka večerja na mizi — mir v srcu in naokoli.

„Kaj misliš zdaj početi v trgu, ali ostaneš tukaj?“ je vprašal učitelj.

„Sam ne vem. Dejal sem, da sem prišel samo umret, in morda se tako zgodi.“

Poslovili so se in Lojze je stopal počasi proti klancu. V tistem hipu, ko je ostal sam, se je izgubil zadnji ostanek umetne razposajenosti, spomnil se je, da je blizu doma in obšel ga je strah. Stal je na cesti, pod sabo je videl trg, od daleč so se še glasili koraki tovarišev, ki sta hitela navzdol. Izpreletelo ga je, da bi se vrnil, kamorkoli, brez smotra v noč. Brez smotra, kakor se je vračal domov. Vstal je bil nekoč in se je napotil proti domu, kakor da bi ga bilo prijelo za roko, ali zdaj, ko je bil blizu, je zagledal pred sabo vso preteklost, je zagledal samega sebe, kakor je bil v resnici.

Obsojen? Kdo ga je bil obsodil?

Zgrudil bi se in bi zajokal naglas — sam se je bil obsodil v tiskem trenotku, ko se je domislil prvikrat, da je obsojen in so mu omahnile roke in mu je omahnilo srce.

Spomnil se je potov, ko sta hodila z materjo v Ljubljano in ni se smejal.

Čemu je bilo treba, da je ugasnilo tisto otroško upanje? Otroško je bilo, ali bilo je obenem čisti studenec, ki je zajemal iz njega moči za trpljenje, za dolgo pričakovanje. Takrat se ni videl; ni videl svojega bolnega obraza, ne razcapane obleke, ni čutil, da je lačen . . . In ko se je bil obsodil, se je spoznal — videl si je na obrazu, na udrtih očeh, na splahnelih licih, da so mu dnevi šteti, videl je svoje uboštvo na raztrgani obleki, čutil je, da je lačen; in da ne bo vse to nikoli minulo, zato ker je tako zapisano, da bo umrl sam, lačen in sredi ostudnega beraštva.

Kako se je to zgodilo? Kdaj se je to pričelo?

Pogledal je daleč nazaj, odleglo mu je; kesanje se je spreminjalo v mirno žalost. Odgovoril si je s tistimi besedami, kakor je bil odgovoril učitelju.

„Nikoli še ni rodil osat žlahtnega sadu; raste samo zategadelj, da ga populijo osli.“

Gledal je na klance, na kopo hiš, ki so se tiščale skupaj, kakor čreda prestrašenih ovac. Ena sama medla luč se je svetlikala iz teme. Gledal je in kakor da bi videl skozi slamnate strehe, skozi razpala zidovja. Nizke, zadehle izbe; vlažne stene, samo nad posteljo sveta podoba, morda glava Kristusova, s trnjeno krono in krvavimi kapljami na čelu; pohištva ni, ljudje spe na tleh, na cunjah in s cunjami so odeti. Obrazi suhi, potni; mož sope na glas, napil se je bil žganja in leži z razgaljenimi prsmi, smrdeča sapa polni težki vzduh; otroci imajo starikave obraze, komaj so prišli iz zibke, pa se jim čelo guba, lezejo obrvi na oči, lica upadajo; žena ne spi, legla je, ali ko je bil zaspal mož, je vstala in sedi na klopi ob peči, kolena privzdignjena skoro do obraza, glavo oprto v dlani . . . Hiša za hišo, vse izbe so enake. Zrak je samega beraštva poln, beraštvo v pogledih, v besedah, v srcu, beraštvo in ponižnost, nezaupnost, beraštvo brez konca. Komaj utriplje mlado srce, že srka beraštvo, trpljenje in skrbi iz materinih prsi . . . srka nemoč, udanost in ponižnost; vdanost v hlapčestvu, nemoč za življenje . . . Raste — in hodi z upognjenim životom, oči uprte v tla, rojen hlapec. Lahko je vesel in razposajen, lahko si pridobi bogastva — v svojem srcu ostane hlapec, v vsem svojem nehanju. Na klancu je bil rojen in nihče mu ne izbriše tega pečata.

Gledal je in klanec se je čudovito širil pred njegovimi očmi — od vzhoda do zahoda se je razprostiral, od juga do severa, holmi so se razmeknili. Klanec siromakov je bila vsa prostrana pokrajina pred njim, po vsej prostrani pokrajini so hodili ponižno sključeni, vdani siromaki, ki jim je bilo siromaštvo v srcu in ki so bili v srcu siromaki, če so se veselo smejali in če so imeli rdeče obraze in pošteno obleko. Neizmeren klanec siromakov je bil pred njim in narod hlapcev je stanoval na klancu.

„Obsojeni na smrt — ves trud, prijatelj, je brezuspešen in zato neumen; preobleci jih na zunanje, v srcu so hlapci in obsojeni na smrt! . . .“

* *
*

Truden je bil, noge so se mu tresle, bližal se je počasi in strahoma. Nekje so zaškripale duri, iz hiše se je oglasil vik in sirov prepir — mož se je bil vrnil pijan iz krčme.

Prišel je do domače hiše; okna so bila slabo razsvetljena. Stopil je k zidu, da bi videl v izbo, toda okna so bila zagrnjena s temnimi cunjami in luč je bila odvita, svetila je dremaje.

Nerazumljiva bojazen ga je obšla, stopal je po prstih po temni veži, iskal je kljuke in odprl je duri oprezno.

V izbi je bilo več ljudi in govorili so šepetaje. Vse so bili obrnjeni od njega in opazili so ga šele, ko ji zaprl duri za sabo in stopil prednje.

„Jaz sem, ljudje božji!“

Iz postelje se je vzdignila glava.

„Lojze!“

Mati se je oprla siloma na obe roke in se je sklonila v postelji. Lojze je stopil k njej, približal se je njenemu obrazu, tako da je začutil vročino njenih lic, in silna bolečina mu je rezala v srcu.

„Kod si hodil toliko časa, Lojze . . . kako sem te čakala!“

Slišal jo je komaj, skoro ni bilo glasu iz prsi in samo ustnice so se gibale. Gledala mu je nepremično v obraz in smehljala se je.

„Vedela sem dobro, da prideš, pa mi niso hoteli verjeti . . . Sedi tukajle k postelji, Lojze . . .“

V izbi so bili čevljar in njegova žena, pisar in dvoje žensk. Poleg postelje na mizi so stale različne steklenice, v eni je bilo drago vino, ki ga je bil prinesel čevljar; nihče ni vedel, kje je dobil denarja zanj.

„Zdaj ima sina!“ je dejal čevljar. „Zdaj gremo lehko spat!“

Oči je imel zaspane in zdehalo se mu je — čul je bil prejšnjo noč z ženo do jutra.

Gostje so se vzdignili in so se poslovili, mati se ni ozrla nanje, oči so bile uprte v Lojzeta, ki je stal ob postelji ves bled.

Ko so se zaprle duri, je sedel k postelji, prijel je materino roko in se je naslonil s čelom nanjo. Mati je vzdignila levico, hotela je pogladiti sinu razmršene lase, ali roka je bila preslaba in je omahnila na odejo.

„Tako dolgo te ni bilo, Lojze!“

„Kaj je z drugimi, mati?“

„Vsi so umrli.“

Lojze se je spet naslonil na materino roko, ki je bila mrzla in potna.

Mati je obrnila glavo tako, da mu je videla natanko v obraz, njeni pogledi so drsali po njegovih suhih rokah, po obleki, po ovratniku.

„Vzdigni se malo, Lojze, skloni se k meni, da te vidim.“

Sklonil se je in bilo mu je mraz, ko je čutil čisto blizu na obrazu dvoje svetlih, velikih, vprašujočih oči

— kakor dvoje nožev so mu segali pogledi globoko v misli, v srce.

Ko je vzdignil glavo, se je obrnila mati od njega in oči so se zatisnile.

Strah ga je bilo in doteknil se je z dlanjo njenega čela.

„Mati!“

Pogledala je, ali pogled je bil poln trpljenja in usmiljenja.

„Kod si hodil, da si prišel tako bolan, da si prišel umret?“

Skril je obraz v odejo in je zajokal, kakor pred mnogimi leti, ko je skril glavo v materino naročje, kadar mu je bilo pusto in težko . . .

Ko ga je ugledala pred sabo, v motni megli, ki je bila pred njenimi očmi, je videla njegovo življenje in življenje svojih otrok in svoje življenje . . .

Mrak je bil v sobi, luč je gorela slabo in materi se je zdelo, da ugaša.

„Privij svetilko, Lojze, prilij olja!“

Lojze je stopil k mizi in je privil svetilko, da se je razlila po izbi bela svetloba.

„Ali si napravil luč?“

„Saj je svetlo, mati!“

Ni mu odgovorila, zdelo se ji je, da je v izbi mrak in neprijeten ji je bil sivi pajčolan, ki ji je visel neprestano pred očmi in ki ga ni bilo mogoče odgrniti . . . Mrak je bil v izbi, pusta tišina je bila; komaj je čula mati sinovo dihanje, ali zdelo se ji je, da prihaja od daleč, od duri . . .

V vročici so se ji misli čudno kolebale, vstajale so in so se nenadoma pogrezale, prišle so in so hušknile mimo — kakor da bi nosila svetilko po izbi in bi švigale sence od stene do stene, po tleh, po stropu . . . Iztegnila je roko, hotela se je vzdigniti v postelji.

„Počakajte, ljudje božji!“

Toda niso čakali — voz je drdral dalje, voznik je gonil in se je smejal. Tekla je za vozom, čevlji so se ji bili odvezali, sezula se je in je tekla bosa, noge so krvavele, kri se je mešala s prahom.

„Čakajte!“

9577/n
Tr. 134 704

Anton Knezova knjižnica

**Zbirka
zabavnih in poučnih spisov**

Izdaja
Slovenska Matica

X. zvezek

Uredil
Fr. Levec

V Ljubljani 1903

Tisk „Narodne tiskarne“

KAZALO.

Stran:

1. **Ivan Cankar:** Življenje in smrt Petra Novljana . . 1— 72
2. **Jos. Kostanjevec:** Ella . . . . 72—157

Življenje in smrt Petra Novljana.

Spisal **Ivan Cankar.**

I.

Oblaki so se razmikali in rosna svetloba je zasijala od vzhoda. Leteli so sivi oblaki, sivi jezdeci preko jesenskega neba, preko tihe, sinje pokrajine, ki ji ni kraja nikjer. Pogrezali so se na obzorju, ali pogreznili se niso; Bog vedi, če niso bili obsojeni, da jezdijo neprestano, brez počitka in brez konca . . . In tam pod njimi, sredi sive, žaloste pokrajine, ki ji ni kraja nikjer, je stal morda mlad popotnik. Naravnost drži cesta, izgublja se na obzorju v meglo; ali kakor hodi, tako se umika megla, cesti ni konca. Stoji popotnik in gleda, kako jezdijo sivi jezdeci — obsojeni, da romajo neprestano, brez počitka in brez cilja . . .

Luka je napregal mršavo kobilo. Ravnal je počasi, ker so se mu roke tresle in so ga nosile noge še komaj za silo. Star je bil voznik Luka, edini človek v vasi, ki je še njuhal in ki je še nosil polhovko ter kožuh z lepimi rdečimi rožicami. Tudi kobila je bila že stara.

In tedaj je prišel Peter po blatni cesti. Zavit je bil v suknjo, ki mu je segala do petá, in v vsaki roki je nosil težko culo, tako da je stopal globoko sključen in so se mu noge opletale. Slabo rejen in čemeren fant je bil, previsok za svojih dvanajst let.

Vrgel je culi na voz, nato se je skobacal gor še sam ter je sedel poleg voznika. Luka je spravil tabakiro

„Obsojeni na smrt!“ —

Tam doli se je zasvetilo, majhna, rdeča luč je trepetala, rasla je in plapolajoča rdeča iskra se je izpremenila v mirno, jasno belo svetlobo.

To je bilo učiteljevo okno. Lojze je strepetal in gledal je nepremično v mirno belo svotlobo, ki je sijala iz noči . . .

V zalogi „Slovenske Matice" je dobiti sledeče zvezke **„Knezove knjižnice"**:

Prvi zvezek:

Fr. Levec: Ant. Knezova ustanova (s podobo).
Dr. Fr. D.: Gospod Lisec. Povest.
Bogdan Vened: Ženitev Ferdulfa vojvode. Povest v verzih.

Drugi zvezek:

Ivan Gorec: Gorski potoki. Povest.
Pavlina Pajkova: Planinska idila. Povest.
Fr. Levec: Matija Valjavec. Životopis (s podobo).

Tretji zvezek:

Anton Funtek: Smrt. Epsko-lirske slike.
Fran Govékar: Ljubezen in rodoljubje. Povest.

Četrti zvezek:

Dr. Janez Mencinger: Moja hoja na Triglav.
Fr. Levec: Prenos Kopitarjevih smrtnih ostankov v Ljubljano.

Šesti zvezek:

Fr. Ks. Meško: Slike in povesti, II. del.
Dr. Matija Murko: Dr. Vatroslav Oblak (z dvema podobama).

Sedmi zvezek:

Fr. Ks. Meško: Iz mojega dnevnika.
Podgoričan: Za možem . . . Slika.
Dr. Fr. Zbašnik: Pastirica. Povestica.
Jos. Kostanjevec: Čez trideset let.
J. M. Dovič: Z diplomo in brez diplome. Noveleta.
Ivan Cankar: Popótovanje Nikolaja Nikiča.
Fr. Levec: Dr. Fr. Prešeren.

Osmi zvezek:

Ivan Cankar: Tujci.
Fr. Ks. Meško: Črtice.
F. J. Doljan: Lajnar. Slika iz življenja.

Deveti zvezek:

Ivan Cankar: Na klancu.

»Knezove knjižnice« prvi, drugi, tretji, četrti, osmi in deveti zvezek stanejo po **80 h** izvod, šesti po **1 K 20 h**, sedmi po **1 K.** Peti zvezek je popolnoma pošel.

Razpis častnih nagrad.

Vedno glasneje se v novejšem času po javnih glasilih in v literarnih krogih izraža želja, naj bi Matica močneje gojila v svojih društvenih knjigah leposlovje. Da tej želji ustreže ter pospeši razvoj slovenske pripovedne književnosti, razpisuje odbor „Slovenske Matice" iznova po določilih „Jurčič-Tomšičeve" ustanove **400 kron** častne nagrade izvirni povesti slovenski, obsezajoči najmanj deset tiskovnih pol. Ko bi pa ne došla nobena takšna povest, se razpisujeta tudi **dve** častni nagradi **po 200 kron** dvema izvirnima povestima, obsezajočima najmanj po pet tiskovnih pol, oziroma dvema daljšima epičnima pesmima, ali pa eni povesti in eni daljši epični pesmi.

Pisatelji, ki se jim prisodijo častne nagrade, **prejmó vrhutega za svoja dela še navadno pisateljsko nagrado,** ki jo plačuje „Slovenska Matica" vsled § 12. svojega opravilnega reda po 50—80 kron za tiskovno polo. Rokopise je poslati odboru „Slovenske Matice«

do 1. malega srpana 1903.

Ker hoče odbor s tem razpisom ustreči Matičnim udom ter jim v roke podati lepo zabavno knjigo, pričakuje, da se slovenski pripovedni pisatelji — zlasti priznani slovenski pripovedniki — primerno odzovejo njegovemu pozivu.

V Ljubljani, dne 31. grudna 1902.

Fr. Leveo,
predsednik.

E. Lah,
tajnik.

Knezova knjižnica

Zbirka
zabavnih in poučnih spisov

Izdaja
Slovenska Matica

X. zvezek

Uredil
FR. LEVEC

◆

V Ljubljani 1903

Tisk „Narodne tiskarne"

Anton Knezova knjižnica

Zbirka
zabavnih in poučnih spisov

Izdaja
Slovenska Matica

X. zvezek

Uredil
Fr. Levec

V Ljubljani 1903

Tisk „Narodne tiskarne“

KAZALO.

Stran:
1. **Ivan Cankar:** Življenje in smrt Petra Novljana . . 1— 72
2. **Jos. Kostanjevec:** Ella . . . . 72—157

Življenje in smrt Petra Novljana.

Spisal **Ivan Cankar.**

I.

Oblaki so se razmikali in rosna svetloba je zasijala od vzhoda. Leteli so sivi oblaki, sivi jezdeci preko jesenskega neba, preko tihe, sinje pokrajine, ki ji ni kraja nikjer. Pogrezali so se na obzorju, ali pogreznili se niso; Bog vedi, če niso bili obsojeni, da jezdijo neprestano, brez počitka in brez konca . . . In tam pod njimi, sredi sive, žaloste pokrajine, ki ji ni kraja nikjer, je stal morda mlad popotnik. Naravnost drži cesta, izgublja se na obzorju v meglo; ali kakor hodi, tako se umika megla, cesti ni konca. Stoji popotnik in gleda, kako jezdijo sivi jezdeci — obsojeni, da romajo neprestano, brez počitka in brez cilja . . .

Luka je napregal mršavo kobilo. Ravnal je počasi, ker so se mu roke tresle in so ga nosile noge še komaj za silo. Star je bil voznik Luka, edini človek v vasi, ki je še njuhal in ki je še nosil polhovko ter kožuh z lepimi rdečimi rožicami. Tudi kobila je bila že stara.

In tedaj je prišel Peter po blatni cesti. Zavit je bil v suknjo, ki mu je segala do petá, in v vsaki roki je nosil težko culo, tako da je stopal globoko skljućen in so se mu noge opletale. Slabo rejen in čemeren fant je bil, previsok za svojih dvanajst let.

Vrgel je culi na voz, nato se je skobacal gor še sam ter je sedel poleg voznika. Luka je spravil tabakiro v kožuh, kobila je potegnila in zbogom ti blatna vas, vi pusti ljudjé, za zmerom! —

„No, Peter, kaj boš pa zdaj?“

„„Kaj bi neki? Bo že jerob dejal . . . Morda pojdem v šolo.““

„Gospod bi rad bil?“

Luka je pogledal postrani, zanosljal je maló, da je pobral z gornje ustnice tobak in nato je dejal:

„Za gospoda nisi, Peter! . . . Poznal sem fanta, ki ti je bil podoben. Tudi on je šel študirat, ali nekoč se je vrnil in je umrl v hlevu, brez zakramentov in brez človeka . . .“

Švrknil je, toda kobila se ni zmenila; stopala je enakomerno, zibala se je in je pokimavala z debelo glavo.

Ko sta prišla na veliko cesto in je bila vas že za njima, se je Peter ozrl. Sredi prostrane ravni je ležala vas, nizek holm se je spenjal trudoma za njenim hrbtom, da se je malo naslanjala nanj; drugače bi bila čisto izgubljena in brez opore sredi žalostne pokrajine kakor oblak na nebu. Tupatam se je dvigal — jagnjet, je samevala za hišo gruča jablan. Ozrl se je Peter in storilo se mu je težko pri srcu. Zavzdihnil je in se je spomnil na študenta, ki je umrl v hlevu brez zakramentov in brez človeka.

„Mlad je še bil,“ je pripovedoval Luka, in nihče ni vedel, zakaj je prišel tako klavrno umret. Ni se mu godilo slabo, slabše se godi drugim. Ali Bog vedi, kaj si je bil izmislil. Še berači ne umirajo tako in vagabundi . . . Jaz pa sem ga poznal in sem vedel, da ne bo dobro storil. Ogibal se je ljudi in je pasel svoje misli — potepuh, ki gleda potuhnjeno in ki se boji človek, da bi mu hiše ne zažgal in živine ne uročil . . .“

Luka je pljunil z voza in je zamahnil z bičem, kobila pa se je zibala mirno.

„Tàk sem jaz tudi potepuh, ki gleda potuhnjeno in ki ne bo dobro storil!“ si je mislil Peter, zraven pa se je čudil, zakaj zdelo se mu je, da je bil take besede že velikokrat čul.

„Vse je mogoče na svetu . . . no, pa bodi gospod!“

Počasi se je pomikal voz po ravnini, po široki cesti. Nikjer že ni bilo vasi; če se je ozrl, je videl Peter tam daleč samo še nekaj belega, ki se je potapljalo in se je naposled potopilo v sivo obzorje. Vzdignila se je časih ob cesti vrsta črnih jagnjetov, prikazala se je samotna, siromašna koča; tam za kaščo je cvilil lačen pes in kakor jok se je razlegalo po pokrajini. Srečala sta popotnika, ki je gazil blato z bosimi nogami; pogledal je hudobno na voz, tako da je Petra izpreletelo, in ko sta bila mimo, se je sklonil in je zalučil kamen za njima.

Oblaki so se utrudili od dolge ježe, družili so se, ali videlo se je na poredkih sinjih špranjah, kako se je premikala vsa velika siva plast, zmerom bolj počasi in trudno. Mračilo se je že, ko se je bilo komaj prikazalo jasno jutro. Nebo se je nižalo in megleno obzorje se je bližalo od vseh strani. Nikjer holma, tudi ne več samotne koče; iz megle je bila prišla cesta in je držala v meglo. Ne začetka in ne konca; voz se je pomikal počasi dalje, ali bilo je, kakor da stoji zmerom na istem mestu, megla pred njim in za njim in tam ob jarku isti samotni črni jagnjet.

Petru je bilo hladno v megli in zavil se je tesno v suknjo. Misli so hotele kvišku, ali tudi na mislih je ležala siva megla. Na vzhodu se je zasvetila poslednja sinja špranja in je izginila.

Kam pač zdaj? Kakšno je mesto in kakšna je hiša, ki bo njegov dom? Jerob je najbrž debel človek, njegov glas je globok in osoren. Ali Peter se ni nič bal; mnogo je že videl na dolgem svojem romanju debelih ljudi, ki so govorili osorno. Samo da je mesto tam, da so tam visoke hiše in lepe ceste. Sanjalo se mu je nekoč o mestu in čudne sanje so bile. Vse vprek so se križale široke bele ceste, na obeh straneh so stale visoke hiše s pozlačenimi balkoni in tudi okna so se svetila kakor pozlačena, zakaj sijalo je solnce. On se je vozil v kočiji, dvoje belcev je bilo vpreženih. Jadrno je švigal voz mimo pozlačenih balkonov, ali cestam ni bilo ne kraja ne konca, v brezkončnost se je razprostiralo mesto. Petru se je mudilo, Bog vedi kakšen je bil njegov cilj. Njegov cilj je bila lepa bela hiša, ki je sanjala kraj mesta sredi vrta in kamor ni segal pisani šum. Ob oknu tam, pozlačenem od solnca, pa je slonela devica in tudi njeni lasje so bili kakor živo solnce... Poženi, voznik, vozi!... Belca sta se penila in grive so vihrale, tóda cestam ni bilo ne kraja ne konca. Razžalostil se je Peter in ko se je razžalostil, se je izpremenila vsa pokrajina, nikjer ni bilo več lepih širokih cest, ne belih hiš s pozlačenimi balkoni in tudi solnca ni bilo več. Težak voz se je pomikal počasi po dolgočasni ravnini. Ni se pomikal, stal je zmerom na istem mestu, dasi sta stopala konja, zibala se ter pokimavala z debelima glavama. In sivo nebo se je nižalo, od vseh strani se je bližalo megleno obzorje, že je pršilo in izpreletel ga je mraz...

Peter si je pomel oči ter se je ozrl naokoli — razprostirala se je v nedoglednost siva deževna pokrajina. Voz se je zibal enakomerno, kobila je pokimavala z debelo glavo.

Rosilo se je že in tudi Luka se je zavil tesneje v kožuh.

„Tak dan je bil, ko sem vozil tvojega očeta in tvojo mater. In tudi taka pusta cesta je bila in tak pust kraj. Samo večer je bil takrat in v noč se je naredilo peklensko vreme. Takrat, Peter, je umrla tvoja mati...“

Večer je bil takrat in pusta cesta je bila in pusta pokrajina.

Konja sta bila trudna in sta vlekla mukoma, kolesa so se vdirala globoko v blato. Spredaj je sedel voznik skljućen in v kožuh zavit in je klel in priganjal. Lehko je priganjal, konja sta vlekla mukoma in kolesa so se vdirala. Pod zelenoplatneno streho sta sedela na mehkih vrečah oba Novljanova, zavita do nosu. Mož je bil čemeren, sklanjal se je neprestano in se je oziral po pokrajini.

„Prokleto vreme!... In kakor ukopani! Poženite no, poženite!“

„„Hi-i!... Kaj pomaga, dacar! Še Bog, da ne ostanemo v blatu!““

„Da bi prišli vsaj do kakšne krčme... Kaj pridemo do noči?“

„„Zakaj bi ne prišli? Mogoče je, da pridemo...““, Dacar je klel. — Sedel je sključen na kupu vreč, visoki ovratnik mu je segal do ušes; izza suknje je gledalo dvoje bolnih, od žganja motnih oči; pokašljeval je in pljuval, oziral se je na ženo, ki je ležala poleg njega ter jo ogovarjal s tihim, sočutnim glasom, kakor ogovarjajo bolne otroke.

„Kmalu bomo tam, Marica... Potrpi še malo... O ti prokleti voz... Slišite, saj boste še prevrnili!“

„„Zakaj bi prevračal... Ampak cesta, saj vidite...““

„Kaj ni nobene krčme tod?“

„„Da bi jo Bog dal!““

„Potrpi, Marica... Pa res ni bilo prav, da sva se napotila... Ljudje so kakor živina: Danes moraš biti tam, natanko to uro... In je človek res tako neumen — naj bi me prikrajšali za tistih par soldov; naj bi me v božjem imenu spodili iz službe!... Kakšna služba pa je to? V tistem prokletem gnezdu ne ostanem dolgo, toliko ti rečem!... No, Marica, potrpi!...“

Žena se je časih zganila na ležišču in je zavzdihnila. Če je vzdignila glavo, se je zasvetil iz teme njen beli obraz; droban je bil in fin, ves otroški; iz velikih oči je gledala bolečina in bojazen.

„Koliko časa še, Franc?“

„„Kmalu, kmalu!““

Posegel je v žep in izvlekel je steklenico; pil je v dolgih požirkih in je ponudil ženi, ki je zamahnila nalahko z roko in odvrnila obraz.

„Ne, Marica, dolgo ne ostaneva v tistem gnezdu. Že danes bi jim bil pokazal fige, ampak počakam... Čemu so me prestavili?... Za kazen, pravijo. Tebe so kaznovali, ubožica, ne mene... no, potrpi še malo, Marica!... Kaj sem jim naredil? Da sem pil? Tudi drugi pijo!... Tisti revizor, na priliko... no, Bog z njim!... Kje pa smo že, slišite?“

„„I, na cesti... vleče se, dacar, vleče!““

Mračilo se je in deževalo je zmerom močneje, težke kaplje so bile ob platneno streho in skozi tenko špranjo je curljalo na vreče. Bližala se je noč in z nočjo se je vzdignil veter. Pljuskalo je ob voz, kakor da bi vozili po razburkani vodi.

„Kje smo, Franc?... Težko mi je...“

„No, že pridemo . . . potrpi!“

Tako lepe in močne so bile pijane sanje, da se je komaj še zavedal žene in dežja in poti. Rad bi bil legel, gledal v strop in sanjal . . . o Ameriki, o veselem življenju, o vozu in konjih, o hiši sredi velikega vrta . . .

„Franc!“

Vzdignil je glavo; bilo mu je neprijetno, da ga je motila.

„Kmalu, Marica, kmalu!“

Žena je govorila s šepetajočim glasom, da jo je komaj razumel.

„Franc, ali nisi bil prej rekel, da se ne dotakneš nikoli več — —.“

„Dà, dà, Marica! . . . Daj, zaspì!“

„„Glej, če bi bilo to res . . . če bi tako lepo živela, samo en teden . . . v beli sobi, in vrt pred hišo, in rože . . . samo en teden . . .““

Zagrmelo je, zagrgralo, razlezlo se preko vsega neba, pojemalo je in umolknilo. Zapihal je veter in pljusnila je ploha dežjà ob platneno streho.

„In otroka bi imela v naročju . . . tako bi ga pitala z majhno žlico . . . Jaz mislim, da bo fant . . . lep bo debel in okrogel . . . v naročju mi bo sedel in se mi bo smejal v obraz, v licih pa se mu bodo delale lepe jamice . . . v tistih okroglih licih . . .“

Ko se je zablisnilo, se je prikazal smehljaj na drobnem belem obrazu, kakor smehljaj desetletnega otroka. Ali voz se je zazibal, zagrmelo je in ustnice so se stisnile od bolečine.

„Kako velik je svet zunaj, Franc . . . in jaz mislim, da ne pridemo nikoli. Tako mi je, veš, Franc, kakor da bi se vozili okoli zemlje . . . navzdol po brezkončnem bregu . . . ali ne slišiš, Franc, kako grmi? . . . Kamenje se je usulo s klancev dol . . .“

Dacar je dremal; pol bedé, pol v spanju je sanjal čudne sanje; izpočetka je slišal od daleč ženine besede, ali polagome so se bližale in so bile razločne. V Ameriki je bil, v veliki sobi, rdeče tapecirani in pozlačeni; sedel je na žametni zofi, pred sabo na mizici steklenico šampanjca in dvoje kozarcev, poleg sebe na zofi lepo mlado dekle z golimi rokami in golim vratom dol do belih prs. Slonela je ob njegovi rami in mu je gledala v obraz s črnimi veselimi očmi.

„Odkod pa si prišel, ti lepi fant? Daj mi ta prstan, ki se tako prijetno sveti na tvoji roki.“

„Vzemi prstan, deklè, prišel sem pa iz daljnih krajev, kjer je življenje zelo dolgočasno. Jaz sem popotnik, deklè, in sem bil že zelo truden, zdaj pa se odpočijem in si napravim veselo življenje . . . pri tebi, deklè . . .“

Zagrmelo je po nebu, usulo se je kamenje s klancev dol.

„Strah me je, Franc . . . zdi se mi, da smo zašli s pota, da se vozimo po neznanih krajih . . . ali si tukaj, Franc? Strah me je noči . . .“

„„Potem pa se napotiva, deklè! . . . Križem sveta po svetu bova romala . . . v Italijo pojdeva, v Pariz, na Dunaj . . . Ali pomisli, vozila se ne bova po tisti pusti železnici . . . Vpregel bom svoja dva belca, zvončke jima denem okoli vratu in tako bova frčala preko Evrope . . . cink cink cink . . . po vsem božjem svetu . . .““

„Usmili se, Franc! . . . Samo en teden, glej, da bi živela tako lepo, samo en teden . . . Da ti povem — pa ne jezi se, Franc, ne misli nič žalega — glej, huda sem bila časih nate v svojem srcu; zato, Franc, ker še nikoli ni bilo ure, da bi bila vesela in mislila sem, da me boš ti pobožal . . . da se bom malo stisnila k tebi . . . zato, da mi bo toplo . . .“

„„Stisni se k meni deklè . . . hajd na voz! Potegnita belca, frčita preko dežele . . . hej-jó . . . preko pisane zemlje . . . cink cink cink . . .““

Voznik se je okrenil in je pomolil glavo pod streho.

„Še četrt ure . . . tamle je Lahova krčma . . .“

Dacar se je zdrznil, ozrl se je preplašen.

„Kje smo?“

„„Še četrt ure, dacar . . . dotlej bo že potrpela.““

„Daj mi vode, Franc!“

„„Potrpi, Marica, samo še pet minut! . . . Hitite, človek!““

„Kako bi hitel, ko so kolesą do osi v blatu!“

„„Nikoli ne pridemo, Franc! . . . Glej, in tako lepo bi bilo . . .““

Dacar je pogledal izpod strehe; kaplje so padale poredkoma, od daleč se je svetila luč.

„Hitite, voznik, bijte živino!“

Voz se je stresel, zamajal se je in je zavil v stran. Prikazale so se luči, na desni, na levi.

„Kam pa? Kam dalje? Zavijte pred prvo hišo!“

Voznik je skočil z voza, konja sta postala pred gostilnico. In tedaj je zacvilil pod platneno streho tenak glas.

Pred krčmo nad vratmi je gorela svetilka in ko so nesli v vežo trudno človeško truplo, zavito v premočene cunje, je zasvetila luč na drobnem, mirnem, čisto belem obrazu . . . Spala je in se ni vzdramila.

Ob tistem času, ko se je rodil Peter, pa se je odprlo okence tam v lepi beli hiši sredi vrta. Odprlo se je okence in prikazal se je obraz, tako čudapoln, kakor hrepeni po njem nemirno srce popotnika. Odpočili so se bili oblaki, razmikali so se, leteli jadrno. Kam so pač sanjale tiste oči? Kakšna dežela se je odpirala med oblaki v brezkončnost? . . . Tam je bil tisti popotnik, ki je romal truden po pusti pokrajini, z močno hrepenečim srcem, in je romal vsezmerom okoli zemlje in ni dosegel cilja nikoli. Tudi on je postal in je gledal zamišljen in je videl med razmaknjenimi oblaki njen čudapolni obraz . . .

Petra je izpreletelo od mraza po hrbtu in brisal si je z rokavom od dežja orošeni obraz. Zadremal je bil; tudi Luka je dremal v rdečerožastem kožuhu in dremala je tudi kobila.

— Kam te vodi cesta? — je premišljeval Peter. — Ali zmerom naprej po blatni cesti, skozi dež in meglo, ali v lepo mesto, kjer sije solnce? — Iz koščenega, belega obraza so sanjale velike oči; rdeče obrobljene so bile in nevesele . . .

Ravnina je bila zavita v dež, odeta s sivimi plahtami. Počasi se je pomikal voz, kobacala je čudna žival po izumrli zemlji, po blatu in vodi, Bog vedi kam in Bog vedi čemu.

Od daleč se je vzdignilo črno poslopje sredi drevja, vzdignilo se je in se je bližalo. Ko sta prišla mimo, se je odprlo zgoraj okno in prikazal se je obraz device; svetli lasje so padali na ramena. Zasvetilo se je in je ugasnilo in bela roka je zaprla okno.

Peter je gledal s sanjajočimi očmi; gledal je še in je sanjal, ko že ni bilo nikjer več črnega poslopja in so visela na vseh straneh od neba do zemlje težka siva zagrinjala.

Nagnil je glavo in je sanjal in dremal; dremal je tudi Luka in kobila je pokimavala v spanju z debelo glavo . . .

Pokrajina je bila tiha in čemerna in se je razprostirala v neskončnost. Voz se je pomikal počasi; po blatni cesti, po izumrli zemlji je kobalila čudna žival, Bog vedi kam in Bog vedi čemu.

II.

Velika hiša je stala ob vodi; brez števila oken je strmelo topo v valove, mala mrtva okna, ki ni bilo nič življenja za njimi, oči bolehne, čemerne starosti in dolgočasne smrti. Sredi mesta je stala hiša, ali bila je samotna, kakor na pusti kraševiti planoti. Polovico stanovanj je bilo praznih, sobe so bile vlažne in temne.

Lepo so sprejeli in pozdravili Petra. Njegov gospodar, varuh in sorodnik je bil hišni oskrbnik in je stanoval v veliki pritlični sobi. Debel, čokat človek je bil, glavo pa je imel mačjo; ko je sprejel Petra na pragu, se je smehljal, da so se stresali ščetinasti brki in male, okrogle oči so gledale prijazno.

„Le naprej, Peter, zdaj si naš; nič se ne boj, Peter!“

Prijel ga je za roko in ga je peljal v sobo.

Voznik Luka je stal v veži, pomrmral je in se je vrnil k vozu.

„Prokleti ljudje so to . . . ubogi fant!“

Pljunil je, sedel na voz ter švrknil po kobili.

Peter je sedel za mizo, tudi varuh je sedel, oprl e oba komolca ob mizo ter gledal Petru v obraz s mehljajočimi očmi.

„Torej Peter ti je ime. Jaz pa sem tvoj sorodnik, reci mi stric! Ali ti je prav tako?“

„Prav!“ je odgovoril Peter in neprijetno mu je bilo. „Pijan je!“ si je mislil.

„Koliko let imaš?“

„„Dvanajst sem jih dopolnil.““.

„Sele! Clovek bi mislil, da si jih štirinajst... saj se boš že skoro ženil!“

In okrogli podbradek se je zazibal.

„Zdaj pa natanko poslušaj, Peter, da boš vedel, pri čem da si. Tvoja teta, Bog ji daj dobro, ki te je tako lepo vzgojila in izredila, se je spominjala nate še tudi v svojem testamentu. Zapisala ti je petsto goldinarjev... Ali razumeš?“

„Razumem!“ je odgovoril Peter in zmerom bolj strah ga je bilo strica. Rad bi vstal in pobegnil.

„Tisti denar je tvoj, zapomni si, jaz sem samo oskrbnik njegov. Zato imaš pravico, da zahtevaš zmerom natanek račun. Denar je namenjen za tvoje šolanje, ali fant šola je draga! Jaz sem hotel, da bi se učil kaj pametnega, tvoja teta pa je bila trmoglavka, Bog ji daj dobro! Pojdi torej v šolo! In zdaj poslušaj, kaj ti še povem! Ali poslušaš?“

„„Poslušam!““

„Stanoval boš pri meni in jaz te bom redil in oblačil. Za hrano in stanovanje ti na mesec ne zaračunim več nego dvanajst goldinarjev. Če ti je preveč, tak povej!“

Peter je odkimal.

„Za obleko in druge potrebe pa ti napišem natanek in pošten račun ob koncu vsakega meseca. Tako bo najbolje za obadva. Jaz sem bil zmerom prijatelj vestnih računov, zato ker ne maram sitnosti in prerekanj. Saj se nisem pulil za to jerobstvo!... Poglej, Peter, skozi okno: tam prihaja tvoja nova gospodinja, ki ji boš rekel teta. Ali ti je všeč?“

Namuzale so se ustnice in spet se je zazibal okrogli podbradek.

Peter je pogledal skozi okno. Tam je prihajala ogromna ženska, visoka in široka, obraz rdeč, na glavi majhen črn klobuček z dolgim peresom, ki je bingljalo nad čelom in v roki prav tako smešno majhen košek. Stopala je z drobnimi koraki in telo se je zibalo in in stresalo. Ugledala je Petra ob oknu in je pozdravljala z roko.

„Kako ti je všeč? Rad jo imej, dobra ženska je!“

Okrogle oči pa so mežikale hudobno in Petra je bilo strah.

Hrupoma so se odprle duri, prizibala se je teta, zibala se je do mize in se je sklonila k Petru in ga je poljubila na čelo z debelimi mokrimi ustnicami.

„Zdaj si torej pri nas, ti ubogi otrok, ti sirota!“

In solze so ji stopile v oči.

„Ali ti je res Peter ime?“

„„Res!““ je odgovoril Peter in se je čudil.

„Kako grdo ime! Ali zato te imam vendarle rada! Mi smo imeli fanta, ki mu je bilo ime Slavko, pa je umrl . . .“

In oči so se vdrugič orosile.

„Tako lep in dober otrok je bil . . . Ampak ti si lačen, Peter . . . jaz bi ti rekla rajša Pavel, čeprav je bil tudi sveti Peter velik svetnik . . .“

„„Dàj, dàj, Mici, napravi kosilo!““

Okrenila je sunkoma glavo, zravnala se je in pogledala moža srepo v obraz; lica so ji zardela, na čelu se je prikazala debela žila, kakor pijancu.

„Kako pa govoriš? Kako pa gledaš? Ali si ga že spet?“

Iztegnil je roko, kakor preplašen otrok.

„Jaz?“

„„O, ti ne, žival pijana!““

S težkimi koraki, zibajoča se kakor ladja, je odšla ter zaloputnila duri za sabo.

On se je ozrl za njó z lokavim, hudobnim pogledom.

„Ali si jo slišal? Pa ga sama rada sreblje! Boš že še opazil, saj imaš dobre oči. Že navsezgodaj ga sreblje! . . . Zdaj pa dalje z najino stvarjo! Jutri kupiva knjige in knjige so drage, fant! Kopnèl bo kupček, kopnèl, dasi je prav čeden kupček. Jaz, dragi moj, sem sam siromak; ti imaš petsto goldinarjev, jaz jih nimam . . . Ali si lačen? Zdaj je enajst, ob dvanajstih bo kosilo. Prej ne kosimo nikoli... In še zmerom sediš tukaj kakor romar. Sleci se no, sleci; veliko boš še porabil obleke!... No, vstani, Peter, pokažem ti, kje boš spal...“

Petru je bilo, kakor da bi sanjal. Grde sanje, ko sedi človek in bi pobegnil, pa ne more pobegniti, zajokal in si ne upa zajokati... To je bila neizmerna pokrajina, pusta in strašna; konj je stopal, kolesa so se vrtela, ali voz se ni premeknil; sivo nebo pa se je nižalo, legalo je na prsi, na srce. Nič ni slišal in ni mislil, samo velike žalosti je bil poln, tiste žalosti, ko čuti človek nejasno, sluti od daleč, da nikoli ne bo kraja tej pusti poti in da se nebo nikoli ne bo zjasnilo.

Saj nisi pijan, Peter! Pokonci se drži pa krepko stopaj!... To je tvoja izba, tukaj se boš učil in tukaj boš spal. In zdaj se lepo sezuj in sleci suknjo, ti romarski Peter!“

Gospodar je šel in je prislonil duri; Peter pa je stal nepremično, z upognjeno glavo, roko na kljuki in je poslušal; ko so se oddaljevali težki koraki in so se odprle in zaprle zunaj duri, je pritisnil narahlo za kljuko. Ne mogel bi se geniti in dihati bi ne mogel, če bi se svetilo iz sobe in bi čutil, kako se ozira lokav pogled skozi špranjo.

Izba je bila majhna in nizka, stena ob desni je bila vlažna do vrha. Nič okraskov ni bilo, nič podob, samo v kotu je bilo pribito črno razpelo, pod razpelom pa je visel velik molek. In Peter ni vedel, kako se mu je zgodilo: izpreletelo ga je od obraza do nog, sklonil je glavo pod črnim razpelom ter se je pokrižal.

Okno ni kazalo na prostrani beli trg pred hišo, temveč na umazane rumene valove, ki so šumeli tam spodaj, komaj pet korakov od okna. Stal je ob oknu in je gledal dolgo. Kakor oblaki po nebu, tako so hiteli valovi; neprestano so hiteli, zmerom drugi in bilo je, kakor da so zmerom isti. Hoteli so pobegniti Bog vedi kam, v lepo daljavo, hiteli so in se niso mogli geniti...

Začul je zunaj krik in spoznal je glas gospodinje, ki je bil visok in hripav, kakor da bi rezal z nožem po steklu. Slekel si je suknjo ter sezul blatne čevlje.

„Obadva sta pijana, pa se prepirata. Obadva sta hudobna . . .“

Tedaj so se oglasili v sobi urni drobni koraki, duri so se odprle na stežaj in Peter se je ves stresel, zasvetilo in zameglilo se mu je pred očmi.

Na pragu je stalo mlado, morda dvajsetletno dekle; obraz je bil jasen in vesel, veselo so sijale oči in lica so rdela. Na glavi je imela klobuk z veliko rdečo pentljo, bluza je bila rdeča in tudi predpasnik je bil rdečerožast. Tako se je zasvetilo kakor samo solnce.

„Ali si ti naš fant? No, pokaži se malo! Sestradan si, ubožec, ampak tvoje oči so lepe. Poglej mi naravnost v obraz!“

Peter je zardel, ali pogledal je bistro s široko odprtimi blestečimi očmi.

„Midva bova prijatelja, Peter!“

Zunaj je zarezalo z nožem po steklu in Peter je ostal sam.

Lepo veselje mu je prišlo v srce. Kako se je moglo zgoditi, da je bil pozabil tako hitro na vse tiste sanje o velikem belem mestu, o širokih ulicah in pozlačenih balkonih? Zdaj se je bilo napravilo to mesto samo in ga je ljubeznivo posetilo. In Peter mu je bil zelo hvaležen, ko se mu je ozrl v obraz s široko odprtimi blestečimi očmi.

„Peter!“

Gospodinja je nosila kosilo na mizo, gospodar je sedel čemeren, pest ob čelu, v obraz rdeč in zabuhel. Tudi gospodinji se je že poznala zabrekla žila na čelu.

„To je naša Olga!“ se je ozrla gospodinja na Petra z neprijaznim pogledom. „Meni boš rekel teta, Olgi pa gospodična.“

„Sva že prijatelja, ampak ne reci mi gospodična, Olga mi reci!“

„Saj nisi krav pasla z njim! Spodobi se, da ji rečeš gospodična in pri tem ostane! . . . Kako je sestradan!“

Peter je strahoma odložil žlico.

„No, le jej, zato je jed na mizi! Nikar ne bodi tako občutljiv! . . . Jaz mislim, da bo križ s tabo.“

Peter se je ozrl na Olgo in bilo mu je dobro. Ali opazil je, da njen obraz ni bil več take vesel in prijazen; obrvi so bile nižje nad očmi in ustnice so bile tanjše, tudi rdečica na licih ni bila več tako gorka. In Peter je bil vesel, da je bilo tako.

Po kosilu se je Olga poslovila in ni je bilo domu do večera; hodila je v mesto šivat. Peter je stal v sobi ob oknu; solnce je svetilo na trg, svetilo je na rdečo bluzo, na rdečo pentljo. In ko se je izgubila med ljudmi, tja v ozko ulico, tudi solnce ni svetilo več. Nato se je Peter napravil, da bi šel v mesto. In šel je preko trga, trg pa se mu je zdel zelo prostran in on sam je bil tako majhen, da ga je obšla malodušnost in plahost.

Zakaj začutil je grenko, kar je čutil samo polujasno, odkar so gledale izkušeno njegove mlade oči. Začutil je, da je sam in tuj na svetu, da nima nič opravila z vsemi ljudmi, ki hodijo mimo njega in se smejo in razgovarjajo veselo. Kar govore, mu je tuje in tuje mu je vse njih nehanje. Skrbel bi lahko in se lahko mučil, da bi prišel mednje, tako da bi se ozirali nanj kakor na svojca, ali zastonj bi bila vsa skrb, nikoli bi ne prišel mednje. Tudi tiste lepe bele hiše so tuje, velika svetla okna gledajo nanj in ga ne vidijo.

Sram ga je bilo, hoditi ni znal, ni vedel, kam bi spravil roke in tako se je vrnil, preplašen in žalosten. In vedel je, da sije solnce tam na ulicah in da so ljudje gosposki in veseli in da se veselo svetijo lepe bele hiše.

„Odkod pa ti, romar, ti stari Ahasver s potuhnjeno mladim obrazom, ti lažnivec po rojstvu? Kaj pa ti med ljudmi? Ti, ki si videl smrt, ko si se rodil?“

„Jutri pojdem!“ si je mislil Peter. „Ne morem še tako brž na dolga pota in tako sam.“

Ali bil je otožen in osramočen, zakaj čutil je, da samo iz strahu, iz otroške plašljivosti ni mogel dalje. Strah ga je bilo življenja, ki je bilo tam tako glasno in veselo. In takrat se je spomnil z ljubeznijo in hrepenenjem na tisto pusto, neizmerno pokrajino, ki ji ni bilo konca nikjer. Konj je stopal in kolesa so se vrtela, ali voz se ni ganil, zakaj tam je bil njegov dom.

Stopil je v vežo, ali pred durmi stanovanja se je premislil in je šel po veži dalje. Veža je bila zelo široka, toda temna in hladna; bilo je čudo, da je ugasnila svetloba dneva takoj na pragu. Iz veže je vodilo veliko število stopnjic na obeh straneh. In po najširših stopnjicah se je napotil Peter navzgor. Prišel je v prvo nadstropje in tam so se križale ozke veže na desno in na levo; temne so bile vse in vlažne, tupatam je viselo perilo na vrvi; časih je srečal slabo oblečeno, grdo žensko, ali srečal je tudi mlado dekle, oblečeno v umazane in posvaljkane gosposke cunje; žvižgala je, ko je prišla po stopnjicah dol in mimogrede ga je prijela za uho. Peter se je stresel, ozrl se je za njo in je hitel dalje, zmerom po stopnjicah, po vežah in mostovžih.

Skoro vse duri, ki je prišel mimo, so bile zaprte; tiha in samotna je bila dežela, vsa izumrla. Stopil je časih oprezno k durim, prijel narahlo za kljuko, stresel nato močneje, ali samo zaškripalo je, zabobnelo zamolklo in oglasilo se ni od nikoder.

In kakor je romal, je raslo veselje v njegovem srcu, globoko, mehko veselje, kakor ga čuti človek, ko se vrača na dom, ki ga ni videl že tako dolgo. Nič mu ni bilo tujega; čudil se je, ali čudil se je kakor popotnik, ki ogleduje po mnogih letih polnih žalosti polupozabljeno domovino, nanovo postavljeni plot ob vrtu, pobeljeno kapelico na križpotu, novega petelina na razdrapani strehi sosėda Marka, ki se je postaral in sedi na pragu, kadi iz kratke pipe ter pljuje preko ceste.

Veselo je hodil Peter, hodil je ter je postal pred durmi, ki so bile odprte na stežaj. Prav blizu duri je bilo ognjišče in na ognjišču so se pražile v ponvi razrezane ledvice. Na nizkem čevljarskem stolu je sedel razkoračen starikav človek, opiral je komolca ob kolena, glavo v dlani ter je gledal pazljivo v ponev. Starikav je bil na prvi pogled samo zategadelj, ker je bil kocínast po vsem obrazu in tudi po vratu in ker so mu bila lica splahnela in vsa nagubana. Na glavi je imel turški fes in izpod fesa so gledali razmršeni lasje.

Peter je stal in je gledal.

Polagoma se je obračala starikava glava in leno se je vzdigal pogled od ponve.

„Čegav pa si ti, fant?“

„„Jaz sem Peter Novljan,““ je odgovoril Peter mirno.

„Če si Peter Novljan, pa malo potrpi, bova skupaj kosila. Ali si že kosil?“

„„Že.““

„Kako pa prihajaš na tak način v to hišo? Prebivavci te hiše, o Peter, ne kosijo nikoli opoldne. Ne morda, da bi trpeli pomanjkanje, temveč samo zaradi protesta proti drugim ljudem, ki ne stanujejo v tej hiši in ki imajo navado, da jedo trikrat na dan, nekateri celo še po večkrat. Ali si že videl kdaj človeka, ki je kosil šele ob treh popoldne v takile ponvi in na takemle ognjišču pražene ledvice?“

„„Nikoli še.““

„Torej nisi še prišel v dotiko z elito slovenskega naroda. In tvojega življenja žalostna usoda te je pripeljala zgodaj dovolj v to hišo.“

Postavil je ponev na rob ognjišča; cvrlo se je tam še malo, nato je utihnilo in prijeten duh se je razprostrl po izbi. Peter je zapazil, da je bila izba skoro čisto prazna; postelj je stala ob steni, v kotu pa je ležalo par raztrganih in zamazanih knjig.

„Prisedi, če hočeš, pa jej!“

Ponudil mu je nizek zaboj in Peter je sedel.

„Jaz se pišem Jakob Mrva in sem vesel, da nima tega imena nihče drugi od mene. Celo mojemu očetu je bilo ime Martin. Ako boš dalj časa občeval z mano, se boš navadil mnogo lepega in koristnega. Ena sama ura poštene in poučne družbe je vredna več nego leto dni šole. Kar ti vzame šola, in to so vse lepe čednosti, ki so ti prirojene, ti vrne družba. Ali med družbo in družbo je velik razloček, ki ga spozna človek šele po dolgoletnih bridkih izkušnjah. Precej dobro merilo je, da se ogiblji družeb, ki ti jih priporočajo predstojniki, učitelji, varuhi in drugi taki ljudje, ki ti stavijo neprestano hudobne zanke in ki jim je edini cilj in smoter, da te uničijo na duši in na telesu . . . Zdaj sva pokosila in tako zbogom, Peter Novljan. Po kosil rad malo zaspim in kadar spim, ne maram družbe, zakaj razgovarjam se v sanjah le redkokdaj.“

Peter je šel in je nadaljeval svojo pot. Dolgi in tihi so bili mostovži, dišalo je po vlagi in plesnobi. Hodil je in je pritiskal narahlo za kljuke, odprle pa so se malokatere duri. Odprle so se duri in z ležišča v kotu se je dvignila plešasta glava. Jetične oči so se ozrle svetlo in topo proti pragu.

„Kdo me moti?“

Peter se je prestrašil, ali stal je kakor ukovan.

„Jaz sem Peter Novljan.“

„„Torej pridi notri, ali pa ostani zunaj, samo duri zapri!““

Peter je ostal v izbi in je zaprl duri.

„Ne maram, da bi se prehladil teden dni pred smrtjo. Po kaj si pa prišel?“

„„V tej hiši stanujem,““ je odgovoril Peter in sram ga je bilo.

Starec je zakašljal; govoril je nerazločno, z osornim, suhim glasom.

„Ti si pa zgodaj začel, fant; saj ti je komaj štirinajst let, kaj?“

„„Dvanajst.““

„Dvanajst! Pa si že prišel umirat! Ta hiša je mrtvašnica — ljudje umirajo tukaj ali na telesu, ali pa na duši. Navadno oboje hkrati. Kdor pride, je izgubljen. In drugi tako ne pride, kakor tisti, ki je bil izgubljen že ob rojstvu. Samo to me jezi, Peter Novljan, da sem izgubil stavo.“

„„Kakšno stavo?““

„Tamle zraven je stanoval fant, izmed tistih študentov eden, ki študirajo in ki torej nikoli nič ne dosežejo. Tako je bil pameten in vsega duha poln, da se ga je prijela naposled lakot in jetika. Odkrij se, kadar prideš mimo njegovega groba. In stavila sva, kdo da umrje prvi, za pet lepih dišečih mandeljnov sva stavila, Bog vedi zakaj za pet mandeljnov. In še tisti večer je potrkal na zid in je umrl.“

Starec je zakašljal in se je obrnil v steno, Peter pa je šel in je pogledal v sosednjo izbo. Duri so bile odprte, v izbi pa je bilo vse razmetano; na postelji, na tleh knjige in časopisi, na ognjišču par raztrganih čevljev, copate sredi izbe, na oknu pipa in tobak; v kotu je ležala polomljena stenska ura, nad posteljo pa je visela živobojna slika svetega Jurja, ki je bil nameril dolgo sulico v zmajevo žrelo. Peter je stopil k postelji in si je ogledoval knjige. Pisane so bile v nerazumljivih jezikih, slovenske so bile samo Prešernove pesmi, stara in zelo obraljena knjiga. Peter je bral, nato je sedel na posteljo, lica so mu rdela in bral je do konca. Čudne besede so bile, polurazumljive in božje lepote polne — tiste lepote, ki jo sluti človek od daleč in je ne doseže nikoli. Zasvetilo se je in Peter je ugledal skozi otožnih verzov poluprozorni pajčolan tisti obraz, ki se je bil nekoč prikazal ob oknu; svetli lasje so padali na ramena, zasvetilo se je bilo in je ugasnilo in bela roka je zaprla okno. To je bilo tedaj, ko se je razprostirala vsenaokoli otožna jesenska ravan...

Mrak je bil legel v izbo; Peter je stopil v vežo in v veži je bila noč. Obrnil se je na levo, ali vrnil se je kmalu, ker se mu je zazdelo, da se ni bil nameril v pravo smer. Ali tudi na desni ni bilo stopnjic, ki bi vodile navzdol. Ni se hotel vračati in tako se je napotil po stopnjicah navzgor. Ozke so bile in čisto temne in ko so nehale, je stal Peter kakor na prostranem trgu. Tam ni bilo stopnjic ne navzgor in ne navzdol, pač pa so držali mostovži na vse strani, kakor žarki iz glorijole. Bilo je svetlejše, Peter pa ni vedel, odkod je prihajala tista bleda, jetična svetloba.

„Naj bo v božjem imenu!“ si je mislil in se je napotil po tistem mostovžu, ki je bil najbližji. „Nekam že pridem in če zaspim na stopnjicah, tudi ne bo nič hudega.“

Tako je šel, koridorju pa ni bilo konca. Stopil je in bi bil skoro padel po stopnjicah.

„Glej, in vendar mu je bil kraj. Saj sem vedel, da ne romam v večnost!“

Stopnjic je bilo mahoma konec in Peter se je začudil, ko je stal na istem mestu, odkoder se je bil napotil.

„Ne bom hodil dalje!“ si je mislil. „Tja pojdem k starcu, ali pa k sosedu, ki ga ni doma in ležem na tla. Čemu bi zdaj iskal poti, ko je ne najdem v temi . . .“

Stopil je urneje, šel je mimo vseh duri, odprte pa niso bile nobene.

„Ob tej strani so bile, pete ali šeste.“

Poskušal je, ali kljuka se ni udala; kolikor daleč je tekel mostovž, so bile vse duri zaklenjene in če je trkal, ni bilo glasu.

Postal je in je pomislil.

„Po oni strani sem bil šel gor in po tej sem sem prišel dol — čemu pač iščem tukaj tistih starcev?“

Koraki so se oglasili od nekod, ali odzgorej ali odzdolej, nekdo je govoril zelo naglas in se je smejal, bližalo se je, prišumelo je mimo, najprej ženska, potem moški; ženska je tekla in se je smejala z zasoplim glasom, moški se je opotekal in je klel; hrumeč sta prišla mimo, odmevalo je še dolgo po mostovžih, nato je utihnilo.

„Pač ne bo drugače, da zaspim na mostovžu“, je premišljeval Peter. „Samo, da bi pripraven prostor dobil!“

Truden je bil in zaspan, srce pa mu je bilo mirno. Tako mirno mu je bilo, da se je iz gole hudomušnosti spominjal na strahove iz lepih bajk, na tistega mrtveca, ki je padal kosoma od stropa ter se tam pobiral in zravnàl, na obešenca, ki je stopil opolnoči z vislic, zažgal si tam ogenj ter si grel premrle ude, na tiste kratkočasne strahove, ki so kegljali s svojimi glavami; in še tistega strahu se ni bal, ki ga v nobenih pravljicah ní in ki ga vidi človek samo v težkih sanjah ter pozabi nanj ko se predrami: samo še velike oči gledajo iz temè in na tleh se plazijo pritajeno in se bližajo železni kremplji.

Naslonil se je ob zid; gorko in prijetno mu je bilo po vsem telesu, trepalnice so mu bile težke.

„Ali čudno je, da me ne kličejo, da me nič ne iščejo! Velika je pač hiša in dolgi so mostovži — Bog vedi, če jim morda še konca ni in se razprostirajo prav do tiste pokrajine, kjer se pomika po blatu nerođen voz in ne more dalje . . . Tako bi me pač ne našli . . .“

Nerodno mu je bilo sloneti, spustil se je polagoma ob zidu na tlà in je naslonil glavo na roke, noge pa je skrčil prav k životu. Za hip ga je izpreletel mraz, nato pa ga je oblila vsega sladka toplota.

„Zelo prostrana je pokrajina, še konca ji morda ni . . . Mostovži, stopnjice, vsekrižem . . . In zakaj bi človek iskal, zakaj bi romal in se mučil, ko lahko leže têr si odpočije . . .“

Zdrznil se je, mrzla kaplja mu je bila padla na čelo.

„Lepo sem si postlal!“ si je mislil že v poluspanju, ali prebral si ni, gorko mu je bilo in prijetno, a ni se hotel geniti.

In vračala se je pokrajina, vračala pa se je tudi tista hiša, kjer se je bilo odprlo okno in se je prikazal obraz device; svetli lasjé so padali na ramena, zasvetilo se je in je ugasnilo, bela roka je zaprla okno . . . On pa je mislil nanjo v svojem srcu in je hrepenel, da bi jo videl. Zato je vstal in se je napotil, kolikortudi je bila prostrana pokrajina in če so bili mostovži še bolj dolgi, stopnjice še bolj visoke. Šel je in tam nad stopnjicami mu je prišla naproti, rdečo bluzo je imela in na klobuku rdečo pentljo, predpasan pa rdečerožast predpasnik. In tedaj je on pokleknil prednjo in je vzdignil obraz, ko se je sklonila k njemu, ter se je ozrl nanjo z veselimi bleščečimi očmi . . .

Smehljal se je in je zaspal.

III.

Zima je prišla in je prišel Božič, lep čas je bil.

Zavit v suknjo, gorák robec okoli vrata, je sedel Peter za mizo pred svetilko. Mraz je bilo v sobi, tam v izbi, kjer je stala njegova postelja, pa se je delal led na steni. V sobi so kurili, ali gorko je bilo samo zraven peči; tam je bila postelja in na postelji je ležala gospodinja, vroča in zabuhla v obraz, težko sopeča. Komaj se je mračilo, je tožila, da jo boli glava, legla je in je stokala v spanju, iz ust pa ji je dišalo žganje. Stric, mizar je bil v delavnici, ki je bila na onem koncu hiše; vračal se je pozno v noč in se je opotekal; govoril je z neokretnim jezikom, nato je legel in je takoj zaspal. Tedaj se je odpravil tudi Peter, zakaj v sobi je bil dušljiv in težak vzduh ...

Sedel je za mizo in zraven je sedela Olga, nekoliko sklonjena, tako, da je svetila luč naravnost na njen obraz in na par svetlih kodrov nad čelom. Pogovarjala sta se šepetaje, da bi ne zbudila gospodinje. Zgodilo pa se je tudi, da je bila soba čisto tiha in prazna in tedaj sta sedla k peči, Olga na posteljo, Peter na nizek stolec pred njenimi nogami.

Zunaj je snežilo v debelih kosmih; kadar je zanesel veter, je tipalo po oknih kakor z mehkimi prsti. In trg tam zunaj je bil prostrana snežena ravan, so se vzdigali tam nizki holmi in so se širile doline, tudi razgažene blatne poti so se križale na vse strani. Na mizi tam pa je gorela zaspano svetilka; samo na stropu, na mizi je bila rumena otožna svetloba. V peči je zaprasketalo, zasvetilo se je, vesela rdečežarna luč je zabliskala skozi durce, švignila preko lepega obraza, preko belih rok in zablešča̍le so se široko odprte, sanjajoče oči.

„Ali si prebral do konca?“

„„Do konca. Jaz mislim, da je vse tisto res, kar je napisal Jurčič ... Tudi jaz sem že videl tisto pot, ki vodi na graščino. Lepa bela je sredi zelenega gozdiča ... jaz sem jo videl ...““

„Kje si jo videl?“

„„Ne vem .... Tudi tisto gospodično sem že videl ...““

„Kje si pa videl njó?“

„„Nekoč, Olga, smo se peljali po tako žalostni cesti in hipoma sem jo ugledal ob oknu ...““

„Ali se ti ni sanjalo, Peter?“

„„Nič se mi ni sanjalo ... in Vam je bila čisto podobna . . vsa ...““

Olga se je zasmejala.

„Ali je imela tudi take lase in tako bluzo, vse kakor jaz?“

„„Lasje so ji padali na ramena ... in tudi bluzo je imela tako ... spominjam se ...““

„Kako živo ti je v spominu!“

„„Zmerom sem mislil nanjo . . . zato ker nisem nikoli videl nič lepega . . .““

Govoril je s tako globokim, resnim glasom, da se je Olga začudila. Tudi obraz njegov je bil resen, malo zardel od toplote, ki je kipela iz peči.

„Kako si ti smešen, Peter, kadar si tako resen!“

Zasmejala se je in se je skonila ter ga pobožala z dlanjo po obrazu. Peter se je umeknil in sram ga je bilo.

„Nič se ne boj, saj te imam rada, Peter! . . . Ali se več ne spominjaš, kaj si mi obljubil?“

Peter se je ozrl nanjo boječe z vlažnimi očmi, nato je vstal, stopil k mizi ter listal po knjigah. Roka se mu je tresla, ko je našel lepo popisan list ter ga prinesel Olgi.

Primeknila se je bliže k peči, tako da jo je oblila po licih, po vratu in rokah rdeča svetloba; brala je in se je smehljala.

Na listu pa je bilo napisano z velikimi lepimi črkami:

Ko bi jaz bil bogat in velik človek,
o kaj bi Vam vse prinesel, Olga!

Spomladi rdečih pomaranč
in vijolic, ki lepo dišijo
in belih šmarnic.

Poleti gorečih nageljnov
in rož, ki rastejo na vrtu
in sladkih češenj.

Jeseni grozdja polno naročje,
rumenih jabolk in žametnih breskev
in rožo jesensko.

Pozimi kolača za sveti Božič
in tisti cvet, ki poganja pod snegom
in smrekov vršiček.

In kaj bi nazadnje Vam še prinesel?
Vse svoje vdane želje, Olga,
. . . .

Zadnja vrstica pa je bila prečrtana. Olga se je sklonila še niže, tako da so se ji usuli razpleteni kodri na čelo in so se svetili, kakor v rdečem ognju.

„Zakaj si to prečrtal, Peter?“

— In kaj bi nazadnje Vam še prinesel?
Vse svoje vdane želje, Olga,
in svojo ljubezen.

Vzdignila je glavo, njene oči so bile velike in resne.

„Ubožec, Peter!“

Ali nato ga je prijela z obema rokama za lica, vzdignila mu je glavo in ga je poljubila naravnost na ustnice. Peter je bil zatisnil oči; ko že ni čutil več toplih rok na licih, je bila njegova glava še zmerom globoko nagnjena nazaj, oči so bile še zmerom zatisnjene, čelo pa je bilo belo in mrzlo. Tresel se je, roke so mu omahnile, Olga mu je položila roke na rame.

„Bodi priden, Peter, ti ubogi fant!“

Vstal je kakor v sanjah, ozrl se je po sobi, nato je pobegnil v izbo. Tam je legel na posteljo in je pritisnil obraz na zglavje, ki je bilo mrzlo, kakor prevlečeno z ledeno skorjo . . .

Bilo mu je, kakor da bi ga bil nekdo nekoč zelo ljubil. Nič ni vedel, kdaj je bilo in kjé, tudi obraza se ni mogel več domisliti. Tam je bilo, v tisti deželi, ki srce hrepeni po njej in ki jo vidi človek samo od daleč, skozi žalostni pajčolan sivega jesenskega neba. Zdavnaj je bilo in Bog vedi če je bilo, ali Peter se je spominjal, kaj je ljubezen. Po licih ga je pobožala topla mehka roka in ljubeznive oči so se ozrle nanj čisto od blizu, tako od blizu, da se je ves tresel in bi zakričal, zajokal naglas od prevelike sreče. Bog vedi, kdaj je bilo in kje; videl je samo od daleč tisto deželo, skozi pajčolan sivega jesenskega neba, ko se je vozil po dolgočasni pokrajini in je stopal konj ter pokimaval z glavo, pa se voz ni ganil z mesta . . .

In kadar mu je bilo tako lepo in žalostno pri srcu, je šel v goste k študentu Pavlu; študent Pavel pa je bil zaljubljen v Olgo in je stanoval v tisti razmetani izbi poleg starca, ki je umiral in ni mogel umreti.

Peter ga je spoštoval brezkončno in želel je zmerom, da bi se ponižal pred njim kakorkoli, služil mu po hlapčevsko. Študent Pavel je bil človek dolgega in koščenega telesa, obraz mu je bil sivkaste polti in dasi je bil mlad, mu je obrobljala lica gosta rdeča brada; tudi obrvi so bile rdeče in zelo košate.

Peter je bral pri njem knjige; vsevprek, kar je ležalo na postelji in na tleh. Študent ga ni motil in ga je ostavil v izbi samega, kadar je šel; duri so bile zmerom na stežaj odprte.

„Beri vse, kar ti pride pod roko!“ mu je rekel. „Beri dolgočasne in zlagane šolske knjige, molitvenike in razuzdane povesti, Andrejčkovega Jožeta in nemške klasike, počenši s klavrnim Klopstockom! Tako kakor nosi otrok v usta vse kar doseže. Ni je stvari na svetu, ki bi se mlad človek ne učil iz nje. Poglej jih, ki se ravnajo natanko po dobrih naukih, ki se pasejo dostojno po odkazani jim gredi! Suha jim je duša in če si žejen, ne omočiš si ustnic pri njih . . . Čez plotove, prijatelj, in čez jarke, pa ti bo duša vesela!“

Mraz je bilo v izbi, bolj mraz nego na mostovžu. Vso zimo je bilo okno z rožami prepreženo. Sedela sta na postelji v zapeti suknji, ovratnik zavihan, noge zavite v plahto.

Peter ga ni prašal ne po domu, ne po očetu in tudi ne po življenju njegovem. Ljudje so pravili čudne reči, da se je bil pritepel Bog vedi odkod in da je razcapanec in vagabund. Peter pa ga je ljubil in grenko mu je bilo pri srcu, kadar se je spomnil na študenta, ki je umrl v hlevu, brez zakramentov in brez človeka . . .

Prišel je bil študent Pavel in je poljubil Olgi roko in se je ves izpremenil. Govoril je malo in kadar je govoril, so bile njegove besede hladne in neresnične. Peter mu je gledal v obraz in žal mu je bilo, rad bi mu bil povedal kaj ljubeznivega, da bi ga razveselil. In videl je, kako se je Pavel sklonil v polumraku ter poljubil Olgi bele prste; Olga pa mu je odtegnila roko.

Bled je bil Pavlov obraz in čisto upal.

„Ali greš z mano, Peter?“

Glas mu je bil hripav, prisiljeno vesel.

„Lepo je zunaj, pojdiva se izprehajat!“

Peter se je ozrl na Olgo.

„Le pojdi, strica še ne bo kmalu!“

In tudi njen glas je bil prisiljeno miren in žalosten je bil njen obraz.

Peter je oblekel suknjo in šla sta. Visok sneg je bil zunaj, mehak, da se je udirala noga do kolena. Ali snežilo ni več, čisto in jasno je bilo nebo, vse polno zvezd, ki so sijale mirno.

Študent je zavil v stran, gazil je izcela.

„Ali bi se kepal, Peter?“

„„Dajva se!““

Smejala sta se, obsipavala se zbliza z mokrim snegom in kmalu sta bila obadva razgreta in potna.

Študent je nenadoma postal, vrgel je kepo na tla ter si privihal ovratnik.

„Dovolj je; zapni si suknjo, Peter, da se ne prehladiš!“

In šel je z urnimi koraki po razhojeni poti, glavo sklonjeno, roke v suknji. Peter je hitel za njim.

Prišla sta do krčme, pred durmi je preštel študent denarje in nato sta vstopila. Soba je bila prazna, krčmar sam je slonel za mizo in je dremal, dolga pipa mu je bila zdrsnila iz ust na kolena. Od stropa je visela umazana svetilka, polumrak je bil v sobi. Iz kuhinje je pogledalo rdečelaso mlado dekle, še pol otrok; študent je zaklical in prinesla jima je vina.

„Ali imaš rad rdečelaske?“

Peter mu je pogledal v obraz in se je čudil.

„Poglej, kako fino belo polt ima na podbradku, na vratu, celo na rokah . . . No, premlad si še!“

Dekle se je zasmejalo naglas z nelepim rezkim smehom in se je vrnilo v kuhinjo.

Študent je naslonil oba komolca na mizo in je skril čelo v dlani. Govoril je, ne da bi se ozrl na Petra.

„Rekel sem ti nekoč, da ti ni treba zahajati k Mrvi. Le zahajaj, Mrva je pameten človek! . . . Zakaj pa si nisi natočil, kaj ti bom jaz?“

Petru je bilo hudo; videl je, da se mu je bil prijatelj popolnoma izpremenil. In tudi čudil se je, kako je pil; mahoma je bila steklenica prazna in rdečelaska je prinesla drugo. In kakor je pil, so mu rdela lica, so mu žarele zmerom bolj oči.

„Res je sicer, da je Mrva kadaver, mrhovina, in drugega nič. Samo par duhovitih misli je njegovih; gloje jih in jih bo glodal do smrti. Drugače pa je kakor tale miza, še manj; ne sebi ni potreben, niti drugemu nikomur... No, kaj bi, nič se ne jezim nanj... saj ni treba, da bi služil... morda je prav njegovo življenje najbolj pravo... O prijatelj, kako težko in žalostno je meni pri srcu!“

Peter se je stresel; tudi njemu je bilo težko in žalostno.

„Saj ne zameriš, da ti pripovedujem stvari, ki jih ne razumeš. Ali če bi tebe ne bilo tukaj, bi jih pripovedoval tejle mizi, ali pa svetilki, ki dremlje tam nad nama.. Mislil sem že, da je pri kraju s tistim ničvrednim divjaštvom, ko misli človek, da je več nego človek, pa je komaj pes. Zastudili so se mi že bili tisti ljudje, oholi, častiželjni in obenem tako zavistni, tako klavrni, in umazani... Toda glej, samo dvoje poti je: ali tja, ali pa —“

Študent Pavel je vzdignil sunkoma glavo ter je podrgnil s palcem okoli vratu.

„Zakaj?“ je vprašal Peter resno. Strnil je bil obrvi in stisnil ustnice.

Pavel pa je govoril bolj počasi in tiše, kakor da bi se razgovarjal sam seboj.

„Seveda bi se dalo misliti, da bi živel, kakor žive drugi ljudje. Da bi se vrinil v družbo. Kaj nisem sposoben? Ako se premerim natanko in pošteno od glave do nog, vidim, da nisem manjši nego so povprečno ljudje tam zunaj... Ali Bog vedi, kaj je, kar me drži za roko in me vodi po drugih potih...“

Nasmehnil se je kakor otrok.

„Moj angel varuh je morda...“

Petru je zatrepetalo srce, kakor da bi bil ugledal nekaj lepega in veselega.

„Zakaj jaz mislim, da sem potreben na svetu tak kakor sem; ko bi se zatajil, bi ne bil več jaz in bi ne bil torej nič. Poštena volja, to je vse, in naj bo cilj kakršenkoli...“

Peter je zapazil, kako so se prijatelju oči meglile; rdeče pege so se prikazovale na licih in ustnice so kipele.

„Nič nisem mogel drugega pričakovati; to je bil kanton ob moji cesti in če bi se ga bil ognil, bi bil zašel nastranpota ... Ali imaš rad Olgo?“

„„Rad jo imam,““ je odgovoril Peter.

„Ali ona ni za naju, to ti povem! Tako neumno sem se bil zaletel, da me je zdaj sram. Kaj pa bi bil jaz z njo? ... In vendar je to neprijetno, kaj ne, prijatelj?“

Smehljal se je prisiljeno in je vzdigal kozarec.

„Trčiva na njeno zdravje!“

„Tebi lahko povem, Peter, da jo ljubim resnično in že to je nekaj vredno, da sem sposoben za tako ljubezen ... Ali kako neumno, neumno se je to zgodilo! Poslušaj, Peter, ali pa ne poslušaj! ... Saj me je imela rada ..., ‚ceni me‘, je dejala. Zato ker sem pesnik, pomisli! — Jaz pa sem bil pijan, in ko sem bil pijan, sem pokleknil prednjo, sredi sobe, in sem govoril na tak način, kakor pač govore pijanci. Celo da brez nje živeti ne morem, sem dejal, pomisli! Kaj mi je odgovorila? Rdeča je bila in sram je je bilo namesto mene ... O! ... In vse to sem prej vedel ... ko bi ne bil pijan, bi tiste neumnosti nikoli ne bil napravil ... Resno ti rečem: ona je dostojno dekle! Ali veš, kaj se to pravi, dostojno? To, da jo pusti pri miru! ... Strah me je, če pomislim, da bi čutila zame kaj drugega nego zaničevanje ... Ali morem dalje, ali morem drugam, in kaj bi ona? ... Morda bom vesel in srečen na svoji poti; nečastna ni in tudi nepoštena ne, toda gorje mu, ki bi se mi pridružil ... Sam Bog ve, da mi ni dobro pri srcu!“

Zmerom bolj hitro in nerazumljivo je govoril; gledal je Petru naravnost v obraz s kalnimi očmi in Petrov obraz se mu je zdel starikav in izkušen.

„Že prej sem vedel vse to, Peter ... Potrpi, da ti preberem tole lepo pesem, ki sem jo oni dan zložil ... ali pa jo preberi sam, dremotna je luč in ne vidim dobro ...“

Popisan je bil ves zapisnik, platnice so bile ogoljene in umazane. In Peter Novljan je bral tisti večer tole pesem:

Za en lep pozdrav
in za drugega nič,
za nič drugega, Olga,
ne prosim te zdaj.

Zdaj ko grem po tej cesti,
po tem lepem kraju,
mimo te hiše
kjer si ti domá.

Saj ne moreš z menoj
po tej dolgi cesti,
in jaz nimam vozá
in tudi ne konj.

Prišli bodo klanci,
visoki klanci,
vodé bodo prišle,
mostu pa nič čez.

Če je daleč moj dom,
ali če je že blizu,
za naju obádva
je premajhen moj dom.

Le šest desek podolgo
in dvoje počez,
nič mize, nič stolov,
nič posteljce.

En lep pozdrav, Olga,
en prijazen adijo,
tako sem že truden,
bi že rad bil domá.

Ob tisti uri sta se čudno zbližali njuni srci. Sedla sta si bliže, da se je rama dotikala rame. In obema so gorela lica, so se svetile oči v ponočni motni luči.

„Veš kaj, Peter, zdi se mi, kakor da bi bil rojen na vozu. Miru nima ne moje telo in ne moja duša... In zato, Peter, ne morem tja dol, tja dol v življenje, ne znam živeti. Zakaj tako mirno je življenje in tako smrdi... In vendar ga ljubim, iz samega sovraštva morda ... Ko bi ga ne ljubil, ga ne sovražil, kako bi mogel neprestano misliti nanj; kako bi mogel zavidati veseli nasmeh neznanemu človeku, ki ga srečam na cesti? Zaljubil sem se v Olgo, zato ker je Olga življenje in nikoli ne bom pozabil nanjo. Poznal sem jo že prej, že Bog vedi kdaj, ko sem jo videl komaj v sanjah. Da, v svojih sanjah sem jo videl, ko sem sanjal o velikih šumnih mestih, o širokih ulicah, o pozlačenih balkonih ... tam sem jo videl, povsod je bila ona. Na ulicah sem jo srečaval, če sem se ozrl gor, je slonela na balkonu, če sem romal po samotni cesti, se je pripeljala mimo v urni kočiji ... In ona me zaničuje."

Petru se je vrtelo pred očmi, počasi se je pomikal kozarec po mizi in tudi miza se je pomikala z njim. Ali prijetno mu je bilo, rad bi bil sedel tako vso lepo večnost.

„Tudi jaz, gospod Pavel, sem se rodil na vozu in ko sem se rodil, sem ugledal smrt ... Pa sem tudi videl Olgo že zdavnaj, nekoč ko smo se vozili po blatni cesti in se je odprlo tam okno ... In tudi prej sem jo videl — Bog vedi kdaj in Bog vedi kje ... tako ljubezniva roka me je pobožala po obrazu ..."

Pavla pa je obšla čudna mehkoba; prestrašil se je in je prijel Petra za obe roke.

„Ti ne smeš, ne smeš ... Poglej, kako so še majhne in slabotne tvoje roke ... tako hitro bi se pogubil! ... Ne smeš nič misliti na take reči, ne smeš nič sanjati ... Slabo je, da ti je všeč moja družba in ogiblji se Mrve ... zakaj on je kadaver, mrhovina ... Po gladkih potih hodi, z mehkim peskom posutih ... Lahko najdeš tista pota; največ ljudi hodi tam in kogar le prašaš na svetu, vsakdo ti pokaže tista pota; samo Mrve ne vprašaj in tudi mene ne! Zakaj hodiva midva po drugih potih, to je čisto najina stvar in ne briga nikogar nič!"

Skozi duri se je ozrla rdeča glava, mlade in predrzne oči so pogledale proti mizi.

„Nič ni, Pavlica, nocoj ... resni so najini pogovori ... Vina!"

Peter je gledal s širokim pogledom, kakor v megli je videl pred sabo mlad, vesel obraz in hotel se je zasmejati tudi sam. Pavel se je sklonil in mu je zakril usta z dlanjo.

„Zdaj te pa vidim . . . zdaj, ko si se zasmejal, sem te pa videl! Saj si otrok! . . . Veš kaj, lani sem bil na Dunaju . . . samo za en teden, ker nisem imel več denarja . . . in ko sem bil v Pratru, me je povabila dvanajstletna punčka, da bi jo spremljal. Jaz sem hudoben človek, ali takrat sem se tresel in sem bežal po ulicah, ne vem kam . . . Tako se je nasmehnila, kakor si se bil ti zdajle nasmehnil!“

Miza se je sunkoma okrenila, tudi stene so bile nenadoma čisto mirne in Peter je videl jasno. Prijel se je za glavo, od čela dol mu je tekel pot.

„Glej, Peter, človek bi mislil, da so izločeni iz človeštva samo nezmožni hromci, duševni pohabljenci, brezdelni postopači . . . Toda pomisli, izločeni so že otroci! Zdravi so bili rojeni, vsa prst je bila tam in ves sok, kolikor ga je bilo treba in vendar je ubogi popek segnil, še preden se je odprl! . . . Toda hujše, Peter Novljan, še veliko hujše! . . . Izločeni so odrasli ljudje, ki so si bili ukradli potrebne prsti, da niso v popku segnili! - Izločeni so in legion jih je! . . . Jaz sodim vrednost družbe po številu in kvaliteti izvržencev, in če pregledam tabelo, bi mi bilo na čast, da sem v številu poslednjih! . . . Jaz, študent Pavel, kolikor me je! . . . Zakaj, le tiho prijatelj, pomisli malo! Pomisli, katerih čednosti je potreba, da človek ni izločen, da ne stoji nenadoma poleg ceste, in vedel boš, pri čem da si! . . . Ali spiš, Peter Novljan?“

Peter je poslušal pazljivo, gledal je z velikimi, izbuljenimi očmi in ko je gledal, se je prikazai zraven mize čisto nepričakovano tisti obešenec, ki je bil zlezel o polnoči z vislic ter si napravil spodaj ogenj, da bi si ogrel premrle ude. Ali Peter se je zdrznil in obešenca ni bilo več.

„Nekaj ti povem, o Peter! Zdi se mi, da smo že vsi predolgo živeli in da smo se preveč učili. Ko bi bili malo bolj mladi in malo bolj neumni, bi bilo na svetu vse prav lepo. Ali tako se mi zdi naše življenje, kakor da bi starec mleko sesal... Vse je že pripravljeno, o Peter Novljan, miza je že pogrnjena novi družbi... ali gostov ni, obotavljajo se tako dolgo... ni jih in tako lačni so!...“

Peter je počasi okrenil glavo, zakaj spet se je bil prikazal tisti obešenec, čisto k mizi je bil stopil in imel je obraz Jakoba Mrve.

Pavel je umolknil in je gledal srepo predse, oči so mu bile rdeče obrobljene. Stresel je z glavo in zamahnil široko z roko.

„Ej, Peter, nič takih pogovorov in pijva ga še pol ter zapojva eno. Zapojva nalašč:

„Ljubca povej, povej...“

Zapela sta prvo kitico in sta umolknila, glasova se nista skladala. Toda pesem je omehčala obema dušo, obema so se orosile oči.

„Glej, ne bodi hud, Peter, jaz mislim, da me ima vendarle malo rada, čisto na tihem, da komaj sama ve. Ne smej se nikar, pusti mi to lepo misel!... Tako tudi mislim zmerom v svojem srcu, da se sprijaznim z življenjem... in tedaj mu darujem v zahvalo veliko več, nego prejmem sam od njega...“

Zamežikal je s kalnimi očmi in se nasmehnil.

„Toda ne s tem življenjem, ki je tamle zunaj... ne s takim nikoli, kakor je tam... to je samo življenja laž... hudoben in smešen monstrum, ki je uzurpiral zlati tron življenja... Olga, z njim nikoli!“

Udaril je po mizi, na obrazu, od oči dol, pa se mu je bilo napravilo dvoje globokih gubá, oči so bile krvave, starec je bil.

„Pavlica, prinesi mi vode!“

Namočil je robec ter se obrisal po sencih in po čelu.

„Zdajle sem pijan... Jutri se varuj, da ne prideš k meni, vrgel bi te po stopnjicah! Kaj ti je bilo treba poslušati?... Pojdiva!“

Noč je bila zunaj, ena sama svetilka je gorela na prostranem trgu, ali nebo je sijalo, kakor sije samo ob lepih zimskih nočeh.

Šla sta hitro in molčé. Pavel je odklenil duri in stopila sta v temno vežo, Peter je bil zaspan, glava mu je klonila in noge so se mu upirale. Potrkal je narahlo na duri in je čakal, toda nič se ni zgenilo.

„Trkaj močneje!“

In Pavel je udaril s pestjo po durih.

Čakala sta, mraz je bilo v veži.

Znotraj je zašumelo, oglasili so se godrnjajoči, jezni glasovi, nato je bilo tiho.

„Zunaj boš moral ostati, fant, vsa znamenja kažejo! Ne trkaj več, le z mano pojdi! Zavijem te toplo, pa ležeš k meni!“

Romala sta počasi po mostovžih in stopnjicah. Peter se je spotikal in je pokimaval z glavo — bilo mu je nenadoma, da hodi po čisto neznanih krajih, po neskončnih temnih koridorjih . . , „Da bi le našel pripraven prostor, da bi malo legel . . .“

„Vraga, Peter, zdi se mi, da sva zašla!“

Prižgal je užigalico in se je ozrl naokoli — stala sta na prostranem trgu, sive vlažne stene so se zasvetile v plapolajoči luči, mostovži so vodili na vse strani.

„Tod kreniva, mislim, da bo prav!“

Peter se je tresel od mraza in tudi strah ga je bilo. Ne mogel bi se spominjati na tiste strahove iz pravljic, bal se jih je to noč. In ker se jih je bal, so prihajali, plazili so se za njim, gledale so izza oglov bele oči. Od stropa dol je padal mrtvec kosoma, pobiral se je zelo hitro in kosti so čudno šklepetale . . .

„Kje pa si, Peter, kam?“

Peter je bil zavil na levo, naslonil se je ob zid in se je polagoma spuščal na tla.

„No, pojdi!“

„„Pustite me . . . jaz bom zaspal!““

Prijel ga je za roko in Peter je omahoval dalje.

„Hej, kaj pa je tukaj?“

Študent Pavel se je bil opotekel, zadel se je ob nekaj čudnega in postal je, da bi posvetil.

Razlila se je naokoli nemirna rumena luč, obadva sta zakričala ter odskočila do stene.

Duri v izbo Jakoba Mrve so bile odprte. In nad pragom je visel Jakob Mrva, glavo globoko povešeno, roke otekle in osinele. Oči so bile odprte in so gledale belo, obraz se je smejal.

Luč je ugasnila, Peter pa je še videl zmerom tisti sivi obraz, ki se je smejal hudobno in veselo, in osinele, otekle roke in gole noge z dolgimi nohtovi. Gledal ga je pred sabo in je čutil, kako se mu je samemu pačil obraz, kako so se vzdigale punčice in so gledale belo široko odprte oči . . .

Študent Pavel je begal po mostovžih in je kričal. Ljudje so prihajali s svečami in svetilkami — samotna hiša je bila mahoma razsvetljena, prižgali so luči v temnih globinah lobanje.

In prišla je tudi Olga, vzela je Petra v naročje in ga je nesla po stopnjicah. Njegove oči so bile odprte, lica so bila nagubana in upala, tresel se je v mrzlici.

In v mrzlici je čutil, da ga je bila objela ljubezniva roka, da se je sklanjal nad njim ljubezniv obraz.

„In kaj bi nazadnje Vam še prinesel?
Vse svoje udane želje, Olga,
in svojo ljubezen . . .“

Odprl je oči in je trepetal in je naslonil glavo v njeno naročje.

Položila ga je na posteljo, zaspal je v nemirnih sanjah. Nad njim so stopali težki koraki, hodili so po stopnjicah čudni neznani ljudje, ki jih nihče še ni bil videl na svetu, jetični, srepogledi in razcapani, in so žalovali za tovarišem. Po dolgih mostovžih, po prostranih vežah so odsevale tisto noč nepokojne luči.

IV.

Ko je Peter ozdravel, je sijalo že zunaj predspomladansko solnce, rož ni bilo več na oknu in od stene je kapalo.

Mnogo lepega in čudnega je bil doživel, celo pisano življenje. In ugibal je trudoma, ali je švignilo tisto življenje mimo njega kakor kratek hip, od adventa do svečnice, ali se je vrstilo počasi in mukoma od tistega časa, ko se je vozil kmečki voz po blatni cesti, po neskončni jesenski pokrajini, pa do ure, ko se je sklanjal nad njim ljubezniv obraz.

Posebno jasno se je spominjal, kako je nekoč opeko podajal. Vas je bila tam, pusta, sredi prostrane ravni. In konci vasi, ob veliki cesti, so zidali novo hišo, pod streho je že bila. Solnce pa je sijalo tisti dan kakor nikoli. Nizko je še bilo, ali težko je že dihala zemlja, mirno je stalo drevje in listje se je grbilo. Šel je po cesti in preko gležnjev mu je segal gorki prah; šel je in lačen je bil. Tako je uględal tam, kako so plezali fantje na strmo lestev, na streho, ter se uvrstili v dolgo gosto vrsto. „No, pridi še ti!“ je zaklical človek v apnasti in oprašeni obleki. „Zakaj pa bi ne šel?“ si je mislil Peter. „Zaslužim dvajset krajcarjev!“ In se jim je pridružil. Plezal je po lestvi in je sedel na zgorenji klin, prav ob robu strehe. Pod njim so sedeli tovariši v strmi vrsti in tudi nad njim do vrha; oni, ki mu je sedel za hrbtom, se mu je dotikal života s koleni. Tako so začeli. Urno je prihajala gor prva opeka, enakomerno so se sklanjali životi, so se vzdigale roke do glave. Prišla je do njega. „Kako lahka je!“ si je mislil, kakor perče jo je vzdignil do glave in oni za njim se je sklonil ter jo je sprejel. Vesela in prešerna je bila družba; od zdolej pa do vrha strehe smeh in razposajenost. In človek v apnasti obleki, ki je stal spodaj, je priganjal neprestano. „Brž, fantje, lenobe! Kdor bo nemaren, ne dobi denarja!“ Toda govoril je s hudomušnim glasom, nič hudega si pač ni mislil zraven. Njegovo opravilo je bilo priganjati in zato je priganjal. Samo da bi opeka tako ne prašila; časih je bilo na kateri rdečega prahu za palec debelo in kadar je vzdignil, se mu je vsul prah v oči; težke so bile že trepalnice, toliko je bilo prahu na n ih. Zato je časih odprl široko oči in vzdignil obrvi, jda bi pogledal bistro, da bi se prah izmil; pometi se ni mogel z rokami, ker jih je spuščal in vzdigal neprestano in tudi roke so bile vse prašne. Neprijetno je bilo, toda mislil si je: „Ko bi tega ne bilo, bi bil zaslužek legak!“ in z veseljem se je spomnil na tistih dvajset krajcarjev. Ko se je spomnil nanje, je začel računiti, kaj bi napravil z njimi. „Ali bi kupil breskev?“ Tistih, ki so tako sočne, da jih posreblje človek lahko samo z ustnicami prav do koščice. Ali pa vipavskih fig, tistih velikih črnih s tako lepo jedrovitim rdečim mesom in s tisto gladko cukreno kožico, ki se prijemlje prstov .... Odpočil bi si zdaj malo, obrisal si oči. Vzdignil je glavo in si pomel oči z obema rokama; in roke so bile zdaj čisto mokre od potú. ki mu je lil od las in ki ga prej ni čutil. „Hej, kaj pa je, ali boš ali ne boš?“ je zaklical oni pod njim in je stresel z opeko, ki jo je bil del na glavo. In tudi oni nad njim je zaklical in ga je narahlo sunil s kolenom. Hitro se je Peter sklonil ter je vzdignil opeko. Apnasti človek spodaj pa je zapazil, da je bilo kolo nekje obtičalo in ozrl se je precej na Petra, kakor da bi drugega nikogar ne bilo na lestvi. „Ti tam gori, le nič se ne obotavljaj, saj smo komaj začeli!“ — „Kako hitro me je ugledal!“ je pomislil Peter. „Koga drugega bi gotovo ne bil uganil!“ Opeka je bila lahka, toda nerodno se je bilo tako enakomerno sklanjati in iztegati in vzdigati roke. Zdelo se mu je, da so roke premalo pritrjene v ramah in tudi zelo velike in težke so se mu zazdele. Zdaj jih ni več vzdigal tako visoko, položil je vsako opeko na glavo; tako pa se mu je klobuk pomikal zmerom niže na čelo, skoro do obrvi, in to mu je bilo neprijetno, zakaj čelo mu je bilo pod klobukom vse razbeljeno. Da bi bili vsaj krajci malo širši, zakrili bi mu morda solnce; ali bili so tako ozki in tako čudno zavihani, da so bile oči v senci le tedaj, če je nagnil glavo prav do prsi; in potem je sijalo solnce še žarneje. „Bilo bi najbolje, da bi sploh ne bil prišel mednje — čemu te sitnosti!“ Ali domislil se je sočnih breskev in že je komaj spet čutil prah v očeh, na ustnicah. Za ostalih petnajst krajcarjev bi kupil kruha, maslenega, z lepo spečeno rumeno skorjo in dišečo rumeno sredico . . . Bog vedi, če pride zvečer oče domu; in če pride, bo legel in zaspal, še zmenil se ne bo zanj. Rad bi vedel, kod hodi oče — opoteka se, kadar pride, in oči so mu vse krvave. Sram ga je bilo očeta, ni ga srečal rad na cesti, posebno ne od tedaj, ko je padel na cesti in so stali okoli njega otroci in so se smejali. In rad je imel očeta, nikoli ni pozabil nanj, kadar je sanjal o lepem življenju, ki čaka tam za goro in je že tako blizu. Stal je ob postelji, kadar je oče spal, usta odprta, čelo vse potno; in tudi sam je naslonil glavo na zglavje in ves žalosten je bil. Ali zgodilo se je, da je prišel oče vesel in glasán; govoril je hitro, malo nerazumljivo in ko je prižigal luč, mu je roka omahovala nerodno, da bi svetilka skoro padla. Razvil je papir, ki je bila zavita v njem dišeča pečenka, tudi kos belega kruha je položil zraven. Nato je vzel Petra med kolena in ga je gladil po laseh. „Jej, fant, ubogi moj fant, saj nimaš nič dobrega na svetu!“ In kaj je nato pripovedoval! O čudnem življenju, o daljnih mestih, o velikih hišah in belih cestah, o kočiji in konjih, o sreči, ki čaka tam za goro in je že blizu. Tako se je zgodilo časih. Da bi že konec bil; težka je že opeka in roke so nerodne! Zdaj je solnce že visoko na nebu, čisto samo je tam gori, silen ogenj sredi neizmerne razbeljene praznine. Čudno gori to na obrazu in celo pot je ves vroč in ščegeče, ko lije v tankih curkih mimo nosa proti ustnicam. Veselje ni več tako glasno naokoli, razposajenost se je izpremenila v sovražno, leno zlobo. — Dàj no, dàj, ali pa te sunem dol!“ — „Tak vzdigni više!“ „Kaj suješ s kolenom, zlodej, sedi pri miru!“ — In tudi apnasti človek tam doli ni bil več dobrovoljen; brisal si je čelo z velikim modrim robcem in je kričal hripavo. Solnce pa se nič ni vzdignilo, zmerom je bilo na istem mestu, gorelo je in ni hotelo dogoreti. Peter je čutil, kako se mu je napravila na obrazu skorja razbeljenega prahu; in skorjo so rezali neprestano tanki curki, ki so tekli od čela dol; usta so mu bila suha in prašna. A roke so padale in se dvigale neprestano, malo bolj počasi, toda zmerom enakomerno brez počitka. Mislil bi bil rad na sočne breskve, na črne vipavske fige, toda nič ni bilo več veselja v teh mislih; blede in dolgočasne so bile in so precej izginile. Preveč težke so bile roke in ustnice preveč suhe in solnce je bilo preveliko. „Da bi že nehali, in ko bi tudi nič denarja ne bilo!“ Samo senca in hladna mehka trava! Tam za hišo na travniku, je velik oreh in tja v senco bi legel . . . Ugledal ga je človek spodaj in je zakričal naravnost nanj: „Ti tam gori, če bi rad bil gosposki, pa se spravi!“ Resnično je bil položil opeko na kolena in je počival s skljućenim životom. Zdrznil se je in je vzdignil roke do glave. Ali bilo je prepozno. Že so se ozrli nanj od zdolaj in tudi od zgoraj in tisti, ki se niso ozrli, so vedeli, kdo da bi, bil rad gosposki. Peter sam je čutil že prej strah v svojem srcu; ob tistem trenotku, ko ga je bil zaskelel prvikrat prah v očeh in v ustih, se mu je zazdelo, da je bil zašel med sovražne ljudi, ki so čakali samo na priliko, da bi se vsuli nanj. „Zdaj bodo pa začeli!“ si je mislil. „Varuj se!“ — In čudil se je natihoma, zakaj so mu tako sovražni. Prav tako je bil oblečen kakor vsi drugi, prav tako lačen in ubog; tudi drugi so bili vmes, ki so imeli tako bele roke kakor on in tako suh obraz, pa jih nihče nič ni vprašal. In poznal jih je, ki so jim bili očetje pijanci in malopridneži, na strehi je sedel celo fant, ki mu je mati nekoč ob belem dnevi omahovala po vasi in pela brezbožne kvante; še pogledali ga niso. In razumno je presodil Peter: „Ni treba, da bi jim pokazal svoje misli, zaradi misli me sovražijo, morda se mi vidijo iz oči!“ . . . Stresel se je malo in zravnal, da bi gledal jasno in da bi minile vse skrbi in misli. Toda ko se je zravnal, ga je zabolelo v ramah in na hrbtu, tudi skorja na obrazu ga je zapekla. Oni zadaj ga je sunil s kolenom. „Dàj!“ Saj je vzdignil roke do glave, pa bi bil vzel! In oni spredaj mu je pomolil opeko, držal je mirno, a nato je mahoma krenil, tako da je prijel Peter samo z eno roko in je padla opeka na kup tam spodej. „Kdo pa je spet bil?“ — „Tisti gosposki je bil!“ — „Dva krajcarja stane opeka, zapomni si!“ — „Zakaj pa je šel gor, če je tako neroden!“ — „Zlezi no dol, zlezi!“ — Glej jih, kakor psi! In koliko jih je že padlo, trideset najmanj in ne besede! Ko bi le vedel, kaj sem jim napravil! — Ne bil bi smel mednje, ko sem jih poznal! Pravijo, da sem gosposki, pa bodo precej rekli, da sem berač, raztrganec in pritepenec! — Da bi že minilo vse in da bi že bil večer! — Solnce pa je stalo na istem mestu in še večje je bilo; od vzhoda do zahoda se je širil ogenj, gorelo je od neba do zemlje. „Če je že tako daleč, torej do konca!“ je sklenil Peter. „Zakaj bi se bil mučil zastonj? Dvajset krajcarjev je nekaj denarja in če mi odšteje tisto opeko, jih ostane še zmerom osemnajst!“ — Skorja pa se mu je bila napravila ne samo po obrazu, temveč že po vsem telesu. Tako je bilo, kakor da bi nekdo drugi jemal in podajal, on sam pa bi bil skrit globoko v njem in bi lepo mislil in sanjal. „Tako mi nič ne morejo!“ se je smejal na tihem. Toda skorja je bila zmerom bolj debela in težka, dušila ga je že. „Ah, nič ni tako!“ se je razžalostil in rad bi se otresel, bi se premeknil, malo iztegnil. Ni si upal: „Pazijo name, od vseh strani preže, nič se ne smem geniti!“ — Prijetno pa mu je bilo, da je solnce polagoma bledelo. Zmerom še je bilo tam, toda bledelo je, skoro bi se lahko ozrl naravnost vanj. Mirno je bilo nebo in ogenj je bil tako čudno hladan, da bi lahko roko vanj pomočil. To je bilo pač zaradi tiste debele in težke skorje, ki se je bila napravila na obrazu in po vsem telesu; kakor skozi platno so gledale oči. — „Ali se ti sanja?“ — „Primi!“ — „Podàj!“ — Položil je bil roke lepo v naročje in je gledal naravnost v solnce. „Lačen sem in žejen!“ je mislil Peter, počasi je vzel opeko in je vzdignil roké. „ Saj je neumno, čemu pa sem bil prišel in čemu zdaj sedim tukaj, tako visoko na lestvi?“ — Premeknil je noge, vzdignil se je z životom ter se oprl z roko ob klin, da bi splezal dol. — „Hej, kaj pa delaš, ali boš ali ne? Poglejte ga norca!“ — Res sem norec; zdaj ko je že konec blizu, pa vstajam! — „Primi!“ — „Podàj!“ — Ali ko je vstal, je zažarelo solnce, zapalilo se je nebo in od neba do zemlje je gorel silen ogenj. „Zakaj so gledali name? Zakaj me ne puste pri miru? Delal bi bil, kakor delajo vsi . . . ali tako . . . Zapazili so pač bili nekaj na meni . . . jaz sem nedolžen . . .“ Vzdigale so se roke in so se spuščale in tako so se vračale sanje, čudne podobe . . Tam se sveti nebo, tam daleč na obzorju; blešči se onstran polja, onstran hribov, kakor same bele hiše, na belih hišah pozlačeni balkoni. Mesto je pač tam, veliko mesto, ki se razprostira ob vsem obzorju, še konca mu morda ni. Ko bi zdajle imel lepo svetlo kočijo, par urnih belcev, tja bi se popeljal naravnost... Glej belo se vzdiga tam, kakor velika hiša z mnogoštevilnimi okni. Mimo vozi kočija, kopita krešejo po gladkem kamnu, veselo rezgečeta belca. In odprlo se je okno tam zgoraj, prikazal se je obraz, bel smehljajoč obraz... „Hej, držite ga!“ — Pol je plezal dol in pol je padal, roke so se iztegale po njem...

Ali je bilo to življenje kakor kratek hip, od adventa do svečnice, ali se je vrstilo počasi, od tistega časa, ko se je vozil kmečki voz po blatni cesti, pa do ure, ko se je sklanjal nad njim ljubezniv obraz?

Mnogo čudnega je bil doživel in spominjal se je tudi na tisto dolgo in kamenito pot od Bukovega dola do vasi. Kakor da bi bil v sanjah prehodil tisto pot in da bi se bil šele zbudil iz sanj, ves truden je bil še in žalosten.

Napotil se je zjutraj, ko je bil zrak še meglen in se še ni posušila rosa na travi. Vesel je bil kakor je bilo to svetlo poletno jutro veselo. Svitek in vrv pod pazduho je hodil z lahkimi koraki po mokri stezi ob cesti. Zdelo se mu je, da je bil komaj stopil iz hiše, pa je bil že pri kapelici. V kapelici je bilo naslikano, kako so polagali Kristusa v grob, zraven podobe, na obeh straneh, pa je bil gol zid. Tam je poizkušal Peter svojo umetnost; vzel je kos opeke, stopil je na nizko klop in je risal, toda jezil se je, ker so se obrazi Marije, Nikodema in Magdalene tako nerodno izpreminjali pod njegovo roko; zato je popravljal, kadar je šel mimo in ves goli zid je bil že rdeč. Od kapelice dol se je cesta malo nagnila, bila je cesta in potok obenem. Z gladkim kamenjem je bila posuta, na obeh straneh se je vzdigal breg za moža visoko in je bil z gostim grmovjem porastel; globoko dol so visele robide in košate leščeve veje. Vode je bilo tako malo, da ni segala niti do gležnjev in da ji je napravil lahko z nogo novo strugo v pesku; toda čista je bila, žuborela je prijetno ter se pretakala urno med drobnim belim kamenjem. Peter si je zavihal hlače, gazil je in škropil naokoli. Nato pa je prišel do križpota, kjer se je na levi struga zožila, skrila se globoko v gosto grmovje; tam je bila voda tiha in temna; na desni pa se je cesta vzdignila, vzdigala se je zmerom više v neporastel, lazovit breg. Klanec je bil posut z debelim kamenjem, na desno se je vil in na levo. Peter jo je krenil po bližnjici preko laza. Ni se mu nič mudilo, postajal je pred robidami, pred leševjem; lešniki so bili že skoro dozoreli, tisti, ki je sijalo nanje popoldansko solnce, so bili že rumeni in so se sami luščili iz suhih robk, pa je bil še daleč sveti Jernej. Robidnice so bile že čisto črne in mehke. Med lazi je tekel studenec po tesni globoki strugi, brvi ni bilo nič, le veliki kamni so bili položeni od brega do brega; zdaj je bil studenec plitev in gladki, izmiti kamni so gledali iz vode. Peter je sedel na breg, zakaj v tem studencu so bili raki; videl ni še nobenega, ali bili so tam. Varno je vzdigal kamenje, gledal je in je posegal z roko v skrite dolbine, pa ni nič našel. — Tam gori, še daleč, se je temnil gozd, tja je bila njegova pot. Kakor visoka rdeča stena se je vzdigala tam široka in strma ilovnata cesta. Vselej se je prestrašil Peter, kadar je ugledal od daleč to cesto. Prehodil jo je že mnogokrat, ali ostala mu je tuja, sovražna in samotna. In ko je nastopil to cesto, so bili njegovi koraki mirnejši in težji. Noge so bile prej mokre od rose in zdaj se jih je prijemal rdeči ilovnati prah. Dolga je bila cesta in strma, na vrhu pa je bilo konec, kakor da bi odrezal in izpremenila se je v lepo ravno pot, ki je vodila naravnost v gozd. To pot je imel Peter najrajši in vselej se mu je razjasnil obraz, kadar jo je nastopil. Tiha je bila in hladna, posuta z listjem in žirom; šuštelo je je pod nogami. Zmerom gostejši je bil gozd, pomikal se zmerom bližje, že so brazdale pot debele korenine in neba se skoro ni videlo več. Na levi se je spušal gozd strmo v dolino, na desni se je vzdigal samo narahlo, ali spredaj in na obeh straneh se je razprostiral v neizmerno daljavo; hodil bi, hodil pač ves dan in ne prišel bi mu do kraja. Časih se je bukovje razmaknilo, odprl se je pust, s praprotjem in robidovjem poraščen in z ožganim belim kamenjem pokrit prostor. Peter ni maral takih krajev; šel je preko njih hitro in skoro strahoma. — Zdaj še ni hotel v gozd, preblizu je še bilo in najbrž so bili že vse pobrali; šel je dalje do tistega kraja, kjer se je križalo dvoje poti in se je spuščal gozd na desni globoko v dolino, odkoder se je vzdigal tam v daljavi še više. Na tistem bregu so šumele mogočne stare bukve, zemlja je bila vlažna in mehka, nadebelo posuta z listjem in odkrhle veje so ležale raztresene vsenaokoli. Odlomilo se je časih gori v vejevju, padalo počasi od veje do veje ter leglo v mehko listje. Kadar je hodil Peter križem po tistem bregu in nabiral suhih vej, mu je bilo tako prijetno, kakor da bi bil šel nabirat jagod in bi zagledal tam pod grmom mahoma vse rdeče, ali lešnikov in bi mu namignila tam gori težka polna veja s samimi gručami. Veselo v breg in v dolino in toliko lepša je veja, kolikor je lepša; časih je katera na tisti strani, na kateri je ležala, že čisto črna in mokra in če jo vzdigne človek, se pozna na tleh še zmerom njeno prijetno ležišče. Sladko je pač ležati tako, spati mirno v lepi gozdni senci! Kup je zmerom večji, dovolj bo že skoro in povezati bo treba; ali če je butara krepko povezana, je veliko manjša; tiste veje, ki so ležale predolgo, se lomijo pod vrvjo in niso za rabo. Vzdignil je, prelahka je še bila; in če bi prišel s tako domu, bi ne bilo morda kosila, zakaj teta je stroga... Časih je pomislil Peter, zakaj mora po drva v gozd; tam za hišo je velika skladovnica, skoro do strehe sega, dovolj bo za vso zimo in še dalj. Pravi, da laže zakuri s suhimi pretljami — pa bi si kupila faško za pet krajcarjev! Denarja ima teta, sam Bog vedi koliko; Peter je videl že veliko svetlih goldinarjev. Zakaj pa bi ne hodil, ko ima časa in ko je lepo v gozdu?... Butara je bila napravljena, prevezal jo je dvakrat, nato je položil svitek nanjo in je legel. Ležal je na hrbtu, roke pod glavo in je gledal v gosto zeleno vejevje nad sabo. Le tupatam se je svetilo skozi špranjo jasno nebo, zamajali so se vrhovi, zašumelo je narahlo in špranja je bila večja, nebo se je ozrlo nanj z lepim mirnim očesom. Mirno je bilo zeleno listje in tudi nebo je bilo mirno, ali ko je gledal, se je začelo vse polagoma premikati, začelo je plavati počasi in plavala je tudi zemlja in z njo je plaval on sam. Kam hiti pač nebo in kam hiti zemlja, kam hitiš, Peter Novljan? . . . Pozno je že, morda že deset, sołnce je visoko in žarna je luč, ki sije skozi drevje. Vstani, Peter! — Zravnal se je, iztegnil roke, nagnil glavo nazaj in se zleknil. Nato si je potisnil klobuk globoko na čelo, uravnal si svitek, naslonil butaro ob deblo ter jo zadel na glavo. Malo se je opotekel, toda butara ni bila težka in stopal je hitro in lahko v breg; razmeknilo se je drevje, prišel je na pot. Hej, kak pozno je že, tam nad ono visoko bukvo je že solnce, ležal je predolgo. Zmerom se je čudil, zakaj je pot čisto drugačna, kadar se vrača iz gozda. Morda zato, ker je zdaj na levi, kar je bilo prej na desni, ali pa zato, ker je bilo prej hladno jutro in je zdaj vroči poldan, ali zato naposled, ker je hodil prej legak in svoboden in ima zdaj težko butaro na glavi . . . Pretežko si je bil naložil, dolga bo pot, in preslabo je prevezal, na obeh straneh tiščijo veje dol in tudi svitek je bil pomeknil preveč na čelo. Toda zdaj ne kaže popravljati, prezgodaj je že — kadar bo gozda kraj. Če bi že zdaj začel, kaj bi šele bilo! Še tako bo treba velikokrat počivati, naložil si je bil težje breme nego kdaj prej. — Zadel je z nogo ob korenino, zaskelelo ga je in ko je postal in nagnil trudoma glavo, je videl, da mu je zakrvavel prst na nogi. „Kakšne sitnosti že od začetka!“ si je mislil. „Obrišem se doli v travi, kadar počijem.“ Butara je tiščala in vroče mu je bilo v glavi, žive so bile misli. „Kos kruha bi mi bila lehko dala na pot, ali omara je zmerom zaklenjena, pa so notri celi hlebci! Še beračem ne da nič, ko je pobožna, pa bi dala meni!“ — Ozrl se je — ah, kako počasi, počasi se vleče pot; in gozd ni nič več hladen in nič več ne šumi; tiha in neprijazna stoje tam visoka debla. Privzdignil je butaro z obema rokama, nagubal je čelo in zamajal z glavo, ker ga je že bolel vrat. — „Pa jaz vem, da bi lehko kuhala štruklje in pekla pogače, vsi pravijo . . . Bog vedi, zakaj sem prišel k njej, rajši bi kam drugam, kam daleč . . .“ Gozd je bil zmerom enak, zmerom enako se je vila pot. „Zakaj pa bi čakal, da bi bil gozda kraj, ko ga ne bo biti? Bolje je, da se odpočijem v senci nego tam doli ob cesti, ko pripeka solnce . . .“ In komaj mu je prišla misel, je vrgel butaro na tla in svitek na njo; snel je klobuk, lasje pa so bili mokri in so se lepili na čelu. Sedel je poleg butare in je sedel skučen, obraz v dlaneh. „Zdaj sedim,“ je mislil, „in pozno je že! Morda še opoldne ne pridem in teta bo kakor . . . Čemu pa me pošilja? Nalašč me muči!“ Srce mu je bilo polno nezadovoljnosti in grenkobe. Vstal je in se je ozrl na butaro s sovražnim pogledom. „Ko bi le mogel kam . . . nenadoma, ob lepem jutru, ko je trava še rosna. Šel bi mimo voz, pa bi se obesil zadaj in v svet, kamorkoli!“ — Tako je bil šel nekoč, toda vrnil se je in jokal se je ves večer . . . Zdaj pa bi se ne vrnil več in ne jokal bi . . . Ozrl se je, če se ni izgubil; pot mu je bila znana, prava pot jo bila, ali ni je bilo konca; — glej, tam se že sveti skozi drevje, tam že sije solnce na široko ilovnato cesto. Spomnil se je na cesto in prestrašil se je, ni mogel pospešiti korakov. Strašna je tista razpokana ilovica; tako pač lije vroča lava dol z goreče gore . . . Tam je bila druga postava; stal je in gledal po lazih, po zeleni ravnini, ki se je razprostirala v solnčni daljavi. Da bi že bil tam, da bi bil še dalje, onstran tiste gore, ki se vzdiga kraj neba kakor siv oblak! — Zadel je butaro in se napotil. Strah ga je bilo, iz strahu pa je zrasla kljubovalnost. „To ped bom že še preromal; nikoli še nisem ostal na cesti, pa tudi danes ne bom!“ — In stopal je krepko, dasi je šlo strmo navzdol in so ga noge bolele v kolenih. Cesta je bila vsa razgrapana, razpokana; zdaj se je pogreznila noga v grapo, zdaj se je zadela ob ostro, kakor kamen trdo brazdo. „Do konca moram!“ je mislil Peter in truden je bil. „Prej se ne odpočijem, ne vstal bi več!“ Naglas je mislil, da bi več ne vstal, tako neresnična je bila tista kljubovalnost in tako hitro je izginila. Ko bi bila kakšna steza ob cesti, ali tam je bilo nasuto kamenje, Bog vedi čemu! . . . Megleno so gledale oči, kakor pijano, ko je spustil spodaj butaro na travo ter si oddehnil. Čelo mu je bilo rdeče in razbeljeno, pot mu je tekel po obrazu in po životu, srajca je bila tako premočena, da bi jo lahko ožel. Dokler je hodil, ni čutil vročine in butara mu je delala senco v obraz. Zdaj pa mu je bilo, kakor da bi mu gorel ogenj v telesu; prav nad njim, tam nad strašno cesto je bilo solnce. Stresal je z glavo in se brisal z rokavom po vratu in po čelu; še zmerom mu je bilo, kakor da bi imel butaro na glavi in ni se je mogel otresti. To ni bil zdaj več tisti prijazni kraj, ki ga je videl zjutraj; čisto tuj kraj je bil, sovražen in pust. Tudi ta samotni, lazoviti kraj je vedel, da je Peter tujec, ubog popotnik, ki roma obremenjen brez miru... Zadeni! — Zdaj je bila butara še precej lahka, v tem hipu, ko jo je zadel na glavo; ali kmalu je spet tiščala, kakor da bi legalo nanjo nekaj silnega; tudi svitek je tiščal, trd je bil že kakor kamen, in klobuk je rezal v čelo; peklo ga je v lica, toda pot je kapal samo pomalo, vlil se je šele, kadar je sedel in počival. Do studenca je prišel, pa mu ni bilo zdaj do rakov; varno je stopal po kamnih ki so se narahlo zamajali in potem zmerom dalje, po bližnjici preko laza, s težkimi enakomernimi koraki; in butara se je zibala. — „Bolje je bilo pri očetu... in lepo je bilo, kadar je prišel zvečer domov in je prinesel pečenke in belega kruha... Nedelja je bila takrat vsaj, zdaj pa ni več nedelje... Dolga je še pot... kakor da bi samo počasi mencal z nogami, kakor da bi zelje tlačil — nikamor ne pridem...“ Postal je nenadoma, kakor z vročim kladvicem ga je bilo po čelu. „Zakaj pa se mi tako mudi, kaj bi doma? Saj je boljše tukaj nego doma, nič ljudi ni tukaj...“ Že je nagnil glavo, da bi prevrnil butaro na tla, toda hipoma jo je zgrabil z obema rokama ter se je opotekel. „Saj sem že dalj ko na polpoti, kaj bi zdaj postajal? Zdaj le brž dalje! Kosilo je že morda napravljeno, teta čaka... In kaj poreče, ko me tako dolgo ni?“ — Noge so pač stopale prav lehko, opletale so se le zategadelj, ker so bile prelahke in pretenke in ker se je butara nagibala zdaj naprej, zdaj nazaj. Še čutil ni nog, tako kakor tudi vsega telesa in čutil — na svetu ni bilo zdaj drugega nič, nego tista velikanska butara, kakor gora velika in težka; roke so bile kakor privezane nanjo; padle bi rade, odpočile si, toda bile so visoko vzdignjene, vse prebolele, že čisto mrtve. In glava ni bila nič drugega nego kos butare; težka, ogromna, nič misli ni moglo vanjo, tudi oči niso mogle več gledati, buljile so, videle pa niso ničesar in ko bi ležal tam na cesti cekin... V globoki strugi, tam kjer je teke! potok med peskom in kamenjem, se je odpočil. Legel je na trebuh in je srebal z ustnicami mrzlo vodo. Ko se je napil, je sedel na butaro. „Kaj ni prevelika?“ je ugibal. „Saj bi lehko vrgel stran par vej, zakaj sem se tako obložil!“ Toda še genil ni, da bi odvezal; počival je sključen, roke na kolenih in je sopel težko. „Ne smem predolgo sedeti, potem ne vstanem več, zaspal bi!“ Vzdignil se je počasi, kakor starec in tudi tako upognjen je stal kakor starec. Gledal je na butaro in jo je sunil z nogo. „Še ne gane se ne!“ je mislil in se je nasmehnil. „Pa se mi smeje hudobno!“ Sovražil jo je in bal se je je, toda zadevati jo je moral in nositi kakor otroka, ko je bila težja in večja od njega... Opotekel se zelo in je padel na koleno. „Ej no, ej no!“ je govoril naglas. „Še padati mi je treba... Poberi se, poberi, Peter!... O Bog, samo da bi že prišel do kapelice!“ Videl je kapelico, ali odmikala se je. Najprej se mu je zdelo, da je samo kakšnih dvajset korakov še do nje, ali štel je in naštel jih je že petdeset. „Bog vedi, kako hodim... treba je stopiti!...“ Rad bi povesil vsaj eno roko, samo za malo časa — toda butara je takoj čutila, da se je roka naskrivoma odtegnila in začela se je zibati, majati. Hudobna je bila, Petru se je zazdelo, da je slišal njen glasni smeh. „Samo do doma jo še prinesem!“ tako je sklenil. „Potem pobegnem, kamorkoli... tja pobegnem, kjer so bele hiše in široke gladke ceste; na hišah pa so pozlačeni balkoni... Nič je ne ponesem več dalje... tam jo pustim pred durmi in pobegnem...“ Pokleknil je težko z obema kolenoma, butara je udarila na nizko klop pred kapelico. „Hvala Bogu!“ je zavzdihnil in je legel... „Če je že pozno, ali če ni pozno, odpočijem si malo... Tam, glej, gre človek, ali čuden človek je — nič butare nima na glavi!...“ In preden je zatisnil oči, da bi zaspal, je še videl, kako se je tam ob ovinku, po beli cesti, pripeljala kočija, kakršne še nikoli ni bilo v teh krajih; dvoje urnih belcev je bilo vpreženih vanjo in ko je švignila pobliskoma mimo, so se zasvetili lasje nad belim obrazom; peljala se je kočija — čudno je bilo — preko polja, preko travnikov v solnčno daljavo . . .

Ali so bile sanje? Tako je morda sanjal, ko je sedel na tistem kmečkem vozu, ki se je pomikal počasi preko puste jesenske pokrajine in ki se je pokrajina sama pomikala z njim. Vse so bile sanje, vse od začetka do konca — in resnica je bila samo tista žalostna pokrajina, ki se je razprostirala od vzhoda do zahoda, tako da ji ni bilo konca nikjer. Resničen je bil tudi tisti voz, ki je stal sredi pokrajine na blatni cesti in se ni mogel geniti, dasi je stopal konj in pokimaval z glavo in so se vrtela enakomerno kolesa. Resničen pa je bil tudi on sam, Peter Novljan. Sedel je na vozu v gorko suknjo zavit in je sanjal in je videl v sanjah tisto hišo, kjer se je odprlo okno in se je prikazal bel obraz . . .

Saj je bil čisto blizu njega tisti obraz; zdramil se je nekoč v sanjah, pomèl si je oči in ga je ugledal nad sabo, čisto blizu, tako da bi se ga bil lehko doteknil z roko.

„Ali spiš, Peter?“ je prašala.

On pa ni nič odgovoril, ker se je bal, da bi nenadoma ne izginila, če bi jo ogovoril. Samo narahlo, prav oprezno je vzdignil roko ter se je doteknil s prstom njenega lica. Ali ko se je je doteknil, je izginila . . .

Zravnal se je hipoma v postelji in se je ozrl naokoli. Upala in votla so mu bila še lica in še zmerom so gorele oči.

Ali so bile to tudi sanje? . . .

Smejali so se tam v sobi, kozarci so žvenketali, Sveti večer je bil. Tudi študent Pavel je bil tam, in bila je gospodinja, in gospodar je bil, vse glasove je poznal in vsi so bili razposajeni in glasni. Govoril pa je še nekdo drugi in se je smejal, čisto tuj glas je bil, nikoli ga Peter še ni bil slišal — in prestrašil se je, ves se je stresel, ko je slišal tisti glas. Odprle so se duri, študent Pavel je pogledal v izbo; obraz mu je bil rdeč od vina in tudi oči so bile že rdeče obrobljene.

„Ali spiš, Peter? Vina sem ti prinesel, gorkega vina ... Dobro ti bo storilo!“

Stopil je k postelji, Peter je malo vzdignil glavo vino pa se je razlivalo po zglavju, zato ker se je študentu tresla roka.

„Le pij, Peter! Pozabljena sva zdaj obadva, nesrečna zaljubljenca, samca od nocoj!“

Peter je odmeknil ustnice od vročega kozarca in je zamahnil z roko.

„Kje je Olga?“

„„Le miren bodi, Peter, kmalu pride, zdaj pije tam bratovščino; le miren bodi pa zaspi!““

Lepo so cvenketali v sobi kozarci. Peter je poslušal in ni vedel več natanko, ali cvenketajo kozarci v sobi, ali zvone zvonovi tam zunaj; neprestano je zvonilo, vso noč. Tako lepa in otožna je bila tista pesem kakor pesem zvonov tam na holmu, v beli cerkvici podružnici, ko je viselo nizko sivo nebo in se je pomikal voz po blatni cesti ...

Nekdo je govoril na vozu, govoril je nekdo zraven postelje in precej je spoznal Peter tisti mehki glas, odprl je mukoma oči, tako da se je samo špranja zasvetila med trepalnicami in spoznal je precej tisti beli obraz.

„Olga, dekle moje, čas je, da prideš odtod, zadušila bi se ... Lepo gnezdo si napraviva, lepo boš spančkala, Olga, lepo živela ...“

„„Rada te imam, Franc!““

Sklonil se je nizko k njej, črn človek je bil, tudi oči njegove so bile temne. In ko se je sklonil k njej, jo je objel z obema rokama in jo je poljubil na ustnice, dolgo jo je poljubil.

Peter se je hotel vzdigniti, okrenil je glavo in je zastokal.

Narahlo se mu je odtegnila Olga in si popravila lase.

„Otrok ne spi.“

„„Kaj te briga otrok? Ostani tukaj; vsi so pijani tam!““

Olga je stopila proti durim.

„Ne, Franc, ne tukaj!“

In skozi špranjo med trepalnicami je videl Peter njen obraz; resen je bil in gledala je naravnost nanj z lepimi velikimi očmi. Prijela je za roko njega, ki jo je bil poljubil in šla sta obadva; brez slovesa je šla ona, nič ni stopila k postelji, še pokimala ni z glavo. Peter je zastokal in je zatisnil oči . . .

To pač niso bile sanje.

Zdaj je gledal jasno, široko so bile oči odprte, zdaj bi bilo treba premisliti. Če je res tisti človek na svetu, ali če ga ni . . . Morda ga je videl samo v nemirnih sanjah -- in ni ga videl prvikrat tedaj, ko je bil v izbi in ko se je sklonil k Olgi ter jo poljubil. Kaj ni bil takrat zraven pri oknu, ko se je okno odprlo in se je prikazal bel obraz? Zadaj je stal in se je smehljal hudobno in bela roka je zaprla okno. In tudi takrat ga je videl, ko se je peljala kočija mimo in se je zasvetil v solncu bel obraz pod svetlimi lasmi. Sedel je v kočiji in se je ozrl nanj in se je smehljal hudobno . . . Če je bil v sanjah, zakaj bi ga res ne bilo na svetu . . .

Prišla je Olga in je stopila k postelji.

„Ali je že bil Sveti večer, Olga?“

„„Bil je že! Kaj nisi vedel?““

Stala je korak od postelje, ni stopila bliže, tudi smehljala se ni.

„Olga, kdo je bil v tej izbi na Sveti večer?“

„„Jaz sem bila pri tebi!““

— Glej, zardela je! — je pomislil Peter in ves se je tresel.

„In kdo je bil še?“

„„Nihče drugi!““

Strnila je obrvi in mu je pogledala z velikim pogledom naravnost v oči, nato je šla.

„Torej je bila resnica!“ je mislil Peter in se je obrnil v postelji proti oknu. „Zdaj pa bom moral hitro vstati, brž oditi! Jezna je name Olga.“

Tako je mislil in je bil zelo žalosten ob tisti uri.

„Nič ni bilo sanj in vse je bila resnica, vse od začetka do konca! . . . Hitro bo treba zdaj vstati, brž oditi! . . . In sanje so bile morda samo tista pusta pokrajina in tisti voz, ki se je pomikal po blatni cesti, pod tako težkim in sivim nebom, in ki se je pokrajina sama pomikala z njim . . .“

Rad bi se bil napravil, mudilo se mu je. Zakaj dolga, dolga pot je bila pred njim in daleč je bil še cilj. Zunaj pa je bila že skoro pomlad, rosno je bilo okno in pomladanski oblaki so leteli po nebu.

Ko je pogledal skozi okno, je zapazil strahoma, kako se je po oni strani, kraj vode, pomikal počasi kmetski voz; enakomerno je pokimaval z glavo mršavi konj, pokimaval je tudi voznik Luka, ki je sedel na vozu.

„Čas je! Prepozno je že skoro!“

Prestrašil se je, vrgel je odejo raz sebe in je skočil s postelje. Skočil je in se je opotekel in je omahnil —

„Prepozno je že!“ —

Imel pa je Peter takrat trinajst let.

V.

Že je bilo zunaj veselo solnce in v gorki spomladanski luči se je smejalo mesto. Peter ni maral mesta, zato ker je bilo tako glasno in veselo. Tako mu je bilo tuje, kakor je bil sam tujec v njem. Izprehajal se je po tistih širokih vežah, po temnih brezkončnih mostovžih, po vlažnih stopnicah. Tiho je bilo tam in po prstih so se plazile okoli njega čudne sanje. Bal se jih je in jih je ljubil, ne živel bi, ko bi jih ne bilo. Vse njegovo življenje je bilo v njih, ni vedel, kje je bila preteklost in kje prihodnjost. Slišal je časih besedo, o kateri je vedel natanko, da jo je bil slišal že zdavnaj, Bog vedi kje; in videl je časih obraz, ki ga je poznal prav dobro iz sanj, iz preteklosti, vse poteze so bile iste, nasmeh je bil isti in pogled . . .

Na mostovžu je bila zmerom na stežaj odprta izba študenta Pavla. Ali knjig ni bilo več tam, tudi postelje ne in ne pipe na oknu. Gledale so sive vlažne stene kakor četvero slepih, topih oči. Študenta Pavla ni bilo več od tistega večera, ko je bil na svatbi gospodične Olge in je bil pokleknil pijan pred mlado nevesto ter jo prosil oproščenja.

„Oprostite mi!“ je dejal, „in prosim Vas za božjo voljo, nikar se ne jezite name v svojem srcu, ker sem pijan. Norec sem bil, Vi pa ste me rešili vsega hudega!“

Zmerom se je spominjal Peter tistega večera; ni pozabil nanj, kadar je blodil po mostovžih in tudi ne, kadar je klečal v cerkvi, na klopi poleg kropilnika, ter stiskal obraz v dlani.

Takrat je moral ostaviti svojo izbo ter se preseliti nekam daleč na mostovž, v prazno in mrzlo sobo; na tleh je ležala blazina, sveča je gorela na stolu.

Peter je legel, ko se je bilo spodaj šele komaj začelo veselje.

„Nič ne bom poslušal, zaspal bom precej!“

Toda vzdignil se je in je sedel, poslušal je s skljućenim životom, naposled je odprl duri. Na mostovžu je bil hladan in težak vzduh, po vlagi je dišalo. Plamen se je zvijal in upogibal, zibala se je tudi svetloba na stenah in na mostovžu, kakor da bi se plazili naokoli s tihimi koraki beli ljudje. Peter je slišal nerazločen šum, samo časih se mu je zazdelo, da je spoznal glas, razumel besedo.

„Na mostovž bi šel, stopil potihoma k durim; ali če bi me ugledali, kaj bi rekel?“

Vstal je in se je opravil, toda ni si upal na mostovž. Dišalo je od zdolaj po pečenki, po poticah, Peter pa je bil žalosten.

„Lehko bi mi kaj prinesli, vsaj študent Pavel bi mi lehko kaj prinesel, ki je tudi zraven. Pa so vsi pozabili name . . . Veseli so in so pozabili . . . drugače bi že kaj . . .“

Prišla mu je sladka misel, da bi se odprle tam duri in da bi prišla k njemu Olga sama, v roki krožnik in kozarec.

„Na, Peter, ubožec, da boš tudi ti vesel ob moji svatbi!“

Ali precej ga je bilo sram te misli — ne maral bi, da bi prišla Olga s krožnikom in kozarcem in da bi ga pomilovala.

Videl jo je, ko se je peljala v kočiji in lepa je bila, da ga je srce zabolelo. Vse v belo je bila oblečena, do nog je segal beli pajčolan; bele cvetice v laseh, bele rože v roki. In njen obraz je bil ob tisti uri, kakor ga ni videl nikoli. Ni gorel več in bel je bil, tako bel kakor rože v njenih laseh; samo ustnice so bile rdeče in oči so sijale žarno, gledale so in niso videle nikogar. S poželenjem polnim bolečine je čakal Peter, da bi se ozrla nanj; njegove oči so jo iskale in so jo prosile vdano. Stopila je v kočijo in se je odpeljala, ni se ozrla nanj. In ko se je zasvetil tam na trgu še poslednjikrat beli pajčolan in so potem izginile urne kočije za oglom, se je domislil Peter nenadoma, kako je umazana njegova obleka, kako je še on sam ves neroden in otročji, nevreden, da bi se samo doteknil njene roke . . .

„Ali če bi prišla tako — v beli obleki, prijazna in vesela in bi ga prijela za roko: ‚Zakaj pa ti tukaj tako sam, Peter? Pojdi, da boš tudi ti vesel ob moji svatbi!‘ In čutil bi njeno toplo roko in bi šel kakor v sanjah.“

Prelepa je bila misel in ves se je stresel, ko so se doli odprle duri in se je razlegel po mostovžih šum veselih glasov; ali utihnilo je spet, šumelo je samo še kakor iz daljave, zamolklo so odmevali nekje koraki, zmerom tišji so bili in so umolknili.

Sveča je dogorevala, večji in nemirnejši je bil plamen.

„Kako so to neumne misli! Zakaj bi pač prihajala k meni, ko je tam tako vesela! In kako bi se mogla spomniti name, ko tako glasno zvenče kozarci in ko se tako smejejo? Tudi ona se smeje in nič ne ve, da mislim nanjo . . .“

Ugledal je svečo in prestrašil se je; groza ga je bilo teme ob tem času. Legel je in se je odel preko glave, da bi nič ne slišal in da bi ne strmel v temo. Toda prišla je tudi pod odejo tista velika in otožna tema, ki je bila zunaj, celo v njegovo srce je prišla in vse njegove misli so je bile polne.

„Zdaj pojde in je ne bo nikoli več!“ je premišljeval, ali misel mu je bila še tako tuja, da je niti zelo žalosten ni bil. „Kakšen je pač tisti kraj, kamor pojde? Lepo je tam, solnce sije, pisani vrtovi so tam in prostrani zeleni travniki, bele hiše stoje tam, in ko bi šel mimo tiste hiše, bi se morda odprlo okno in prikazal bi se njen obraz, njeni lasje bi se zasvetili... Če bi se pač nasmejala, če bi pozdravila z belo roko?“

In ko je zatiskal trepalnice, da bi zaspal, se je spomnil na njeno roko, na njeno belo toplo roko do komolca in zastokal je, obrnil se je v postelji in je vrgel odejo raz sebe. Otresel bi se bil rad tiste misli, ali ni se mogel. Odprl je oči, da bi videl temo naokoli, ali v temi je videl njeno roko, njeno belo toplo roko preko komolca, ko je stala pred ogledalom in je vzdignila roke in so zdrknili široki rokavi skoro do ramen . . .

Tam spodaj je bil šum zmerom glasnejši, Peter je že razločeval pijane glasove.

„Pozno je že, morda je že polnoči . . . zdaj pač ne bo nikogar . . . Da bi vsaj luč imel, tako nerodno je v temi!“

Hladno je bilo v izbi, Petru pa je bilo vroče, obrisal si je z rjuho čelo in lica.

„Zaspati bi moral mirno . . . greh so take misli . . . o Bog!“

Stopil je k oknu; noč pa je bila zunaj, le tupatam se je še svetila majhna lučica v mestu; ob vodi je stala svetilka in bela svetloba je trepetala v valovih. Izpreletel ga je mraz, ko je stal ob oknu in vrnil se je v posteljo. Oči so ga že bolele, tudi glava mu je bila težka in zaspal je nemirno.

Ko pa je zaspal, mu je bilo tako, kakor da bi sedel pred kapelico na križpotu. Sedel je skljućen na poti in ni mogel vstati, zakaj težko butaro je imel na glavi. Ali v daljavi, tam v daljavi se je svetila v solncu prelepa pokrajina — oči so hrepenele tja, noge pa se niso mogle geniti. In tedaj se je pripeljala kočija po beli cesti; dvoje urnih belcev je bilo vpreženih vanjo, v kočiji pa je sedela Olga, vsa belo oblečena, bele cvetice v laseh, bele rože v roki. V tistem trenotku je zaklical, vzdignil se je z veliko močjo in je hitel za kočijo — naravnost preko polja, preko travnikov, proti tistim lepim goram, ki so se vzdigale v solnčni daljavi kakor siv oblak. Toda pretežka je bila butara, že je omahoval in se opotekal, belca pa sta dirjala jadrno, izgubljala se mu je že kočija izpred oči. In omahnil je tedaj in se je zgrudil in je zatisnil oči, da bi umrl. Toda glej, komaj trenotek, pa se je doteknila topla roka njegovih lic. Da, to je pač ona, ozrla se je bila, stopila iz voza in je prišla k njemu. Trepetal je od sreče in skoro se ni predrznil, da bi odprl oči. Pogledal je samo boječe in smehljaje izza trepalnic in je videl njen obraz, ki se je sklanjal k njemu.

„Ali spiš, Peter?“

Vzdignil se je v postelji in je nalahko iztegnil roko, da bi se doteknil njenega belega rokava, ki je bil tako tenak, da je čutil toploto vroče polti.

„Glej, vina sem ti prinesla, Peter, in potice, da boš tudi ti vesel ob moji svatbi! . . . Vsi so pozabili nate, jaz pa nisem pozabila.“

Pokleknila je zraven blazine in je položila na tla kozarec in krožnik, svečo je postavila na stol.

„Zdaj pa se poslovi od mene, Peter, morda se več ne vidiva!“

Peter je čutil v grozi, kako se mu je nekaj silnega vzdigalo v prsih in proti grlu; oči so se mu razširile in gledal ji je v obraz, ki je bil tako blizu in ki je sijala na njem nemirna luč.

„Priden bodi Peter, pa misli časih name . . . saj si me rad imel! . . . Daj mi roko zdaj!“

Pogledala mu je v oči s smehljajočim pogledom in tudi ustnice so se narahlo in ljubeznivo smehljale. Petru pa se je zdel ta smehljaj čisto tuj, nikoli ni videl takega na njenem obrazu. To je čutil, da tega smehljaja ni bila prinesla njemu v dar, temveč da je bil ostal v očeh, na ustnicah samo od prejšnjega, ki je bil še lepši in še bolj ljubezniv. To je čutil in bilo mu je, da bi pobegnil v noč, naglas zajokal sredi noči.

„Zbogom, Peter!“

Vstala je, bela obleka je zašumela. Peter pa je klečal v postelji pred njo in ko je klečal, je prijel njeno roko z obema rokama in se je doteknil s čelom, z lici, z ustnicami. In klečal je še, glavo sklonjeno, oči zatisnjene, ko mu je počasi odtegnila roko in in je šla . . .

Na pragu pa ji je prišel nasproti študent Pavel in je pokleknil na pragu ter govoril s težkim jezikom čudne in nerazumljive besede. „Zdaj šele vem, čemu sem na svetu . . . Vi ste mi to pokazali . . . pa se nikar ne jezite name, če bi se me kdaj slučajno domislili . . . Čisto prav ste imeli in nič Vam ne zamerim, jaz bi Vam ne napravil gorkega gnezda . . . za drugo opravilo sem jaz . . . Bog Vam povrni, popolnoma ste me ozdravili, malopridna žival, kakor sem bil! . . . Oprostite mi, lepo Vas prosim . . . ampak potrebno je bilo, da sem ljubil tako lepo ženo in da mi je pokazala ogledalo!. . . Nikoli bi se drugače ne bil streznil!. . .“ Še je govoril na dolgo in na široko, klečal je pred njo in jo je držal za obe roke, in če je hotela stran, je ni izpustil, temveč potegnil jo je še bliže k sebi in je govoril, celo jokal se morda . . . Ko pa je vstal, mu je dala roko, da jo je poljubil v slovo, zasmejala se je in je odhitela po mostovžu . . .

Klonila je Petru glava, telo mu je klonilo in legel je na obraz . . . Težka je bila butara, ni mogel več dalje s prevelikim bremenom, ki si ga je bil naložil. Kočija pa je hitela preko polja in travnikov, zmerom manjša je bila, komaj še se je svetil v solncu beli pajčolan . . .

Tako je bilo tisto noč in ko je noč minila, je bilo v izbi vse mrtvo in tudi v hiši, vse življenje je bilo mrtvo. Vstal je zjutraj in je vzel knjige in je šel, toda pot ga je zanesla v drevored in v gozd. Zemlja je bila tam še hladna in zimska, sneg je še ležal pod grmom. Ali v vejevju je šumela pomlad, smejala se je tudi že z neba, po otročje so se podili veseli beli oblaki. Ko je šumelo naokoli, ko je plavalo gori veliko spomladansko nebo, se je zbudilo v Petru silno hrepenenje. Popotno palico bi vzel in bi šel, hodil brez počitka ter bi jo iskal. Morda je tam na obzorju, kjer se v solnčni megli nebo dotika zemlje . . . Tam bi mu prišla naproti.

Ni ga bilo trenotka, da bi pozabil nanjo. Nikoli se niso več odprle njegove oči, v sanjah je hodil po ulici, blodil po gozdu. Izpočetka jo je videl samo kakor nerazločno senco v veliki daljavi in si je želel tja. Tudi je hušknila časih mimo in vztrepetal je in pogledal, toda sence ni bilo več. Polagoma pa je prihajala bliže, senca je bila zmerom bolj razločna, že je videl obraz. In obraz ni bil zmerom isti; smehljal se je časih, časih je bil resen in miren; šla je naterikrat mimo, ne da bi se ozrla nanj; lepa je bila takrat, gosposko oblečena in ponosna, hladno so gledale oči; zgodilo pa se je tudi, da je skoro postala ter mu pogledala naravnost v oči z živim, radovednim pogledom; tedaj se mu je zdela manjša, bolj vesela in prijazna. Ozrla se je nanj in je šla dalje . . .

Ob tistem času se je izpremenil tudi na zunanje. Zrastel je bil, dolgo in koščeno telo je bilo nekoliko upognjeno, glava se ni zravnala nikoli in oči niso pogledale nikoli naravnost. Lica so bila suha in votla, nad obrvmi se je bočilo previsoko čelo. Po mostovžih, po gozdu zunaj je hodil z urnimi dolgimi koraki, roke so se opletale in so zamahovale; ali če je bil zašel na obljudeno ulico, se mu je telo skljućilo, gledal je v tla, noge so stopale neodločno in plašno in zdrznil se je strahoma, če se je koga slučajno doteknil z nerodnim komolcem. V zadregi in osramočen je povesil pogled, če je opazil, da se je kdo pazljivo ozrl nanj. Zavil je brž v drugo ulico ter pospešil korake.

„Morda ve!“ si je mislil. „Drugače bi me ne bil tako pogledal!“

Prišel je o mraku domov in je postal na pragu. Gospodar mu je prišel naproti.

„Ali veš, kdo je bil danes tukaj?“

Peter je molčal, noge so se mu tresle.

„Prišlo je morda vse na dan! Pa naj se zgodi karkoli!“

„„Direktor je bil tukaj! Zakaj ne hodiš v šolo?““

Peter se je oddehnil.

„Da bi le nič drugega ne bilo!“

Oddehnil se je in se je čudil. Domislil se je šele zdaj, da že dolgo časa ni bil v šoli in da je bil čisto pozabil nanjo.

„Čakaj, ti!“

Peter je ugledal čisto blizu pred sabo rdeč in pijan obraz; oči so gledale kalno in hudobno, iz ust je smrdelo po žganju. Tedaj ga je nekdo zgrabil za lase, zgrudil se je najprej na kolena in nato je nenadoma ležal na tleh.

„Samo da bi ne vedel nič drugega!“ si je mislil.

Plazil se je po tleh in je gledal samo toliko, da bi ne zadel z glavo ob posteljo ali ob steno. Kadar je sunil gospodar premočno z nogo, se je prevrnil, ali precej se je spet vzdignil na kolena. Toda zabolelo ga je že v glavi in zableščalo se mu je, po čelu dol mu je zacurljalo.

„In vendar sem se udaril!“ je pomislil Peter, gospodar pa je nehal. Tedaj je prišla v sobo še gospodinja in kričala sta obadva; Peter pa je vstal in je šel v izbo ter si je tam obrisal obraz in tudi roke, ki so bile vse krvave.

„Kako me je vlačil! Kakor mačka!“

Držal je v roki razbito ogledalce in je gledal pazljivo. Nad čelom, že skoro med lasmi je bila majhna rana, ki je še zmerom kapalo iz nje in tudi lica so bila opraskana. Ali svojih ran ni gledal Peter in jih tudi ni čutil. Zapazil je, da mu že poganjajo brki, čisto mehki in redki, na bradi pa so se že prikazovale temne pege. Čudil se je in sram ga je bilo.

„Da bi me le brki ne izdajali!“

Legel je na posteljo, roke pod glavo — in hitro sta bila vprežena urna belca, že je hitela kočija preko polja in travnikov, napravile so se misli in so hitele jadrno tja proti solnčni daljavi, proti onemu hribu, ki se je vzdigal na obzorju kakor siv oblak . . . Tam mu je prihajala ona naproti; lep je bil njen obraz, njene oči so sijale žarno; oblečena pa je bila v prozorno belo obleko in ko mu je prihajala naproti, je vzdignila roke, tako da so zdrknili rokavi prav do ramen in se je zasvetila v solncu čista bela polt . . .

Sklonil se je v postelji in je zaječal.

„O Bog! . . . Greh so take misli . . .“

Prej bled in mrzel, mu je gorel zdaj obraz in kakor skozi meglo so gledale oči . .

Skoro je že bila noč ko je vstal in se napravil. Šel je hitro preko sobe in ni pogledal proti mizi, ali čutil je, kako se je ozrl nanj gospodar z dolgim in srepim pogledom.

Na trgu so že prižigali svetilke, tudi zvezde so se že prižigale na nebu. Peter je hodil z urnimi koraki in se ni ozrl nikamor, toda mahoma je postal ter se naslonil ob plot, kjer je bila senca. Prišel je mimo študent Pavel s tovarišem in se je smejal. Obraz mu je bil rdeč in vesel, oči so sijale razposajeno; klobuk je imel pomaknjen nazaj in razmršeni fantovski kodri so uhajali na čelo.

„Glej, ves se je izpremenil . . . preselil se je bil v mesto!“

In Petru je zarezala v srce velika bolečina, tako da bi zajokal. Študent Pavel se je bil preselil v mesto in je bil vesel in glasan; on pa, izgubljen in pregrešen, kakor je bil, se niti predrzniti ni smel, da bi stopil na ulico ter ga pozdravil. Gledal je za njim, kako je stopal z lahkimi in moškimi koraki in kako je naposled izginil v senci.

„Izgubljeno je zdaj vse!“

Ves star je bil in truden, ko je nadaljeval svojo pot. Hodil je v senci, da bi nikogar ne srečal in da bi mu nihče ne videl v obraz in stopil je v cerkev skozi male stranske duri.

Mračna je bila cerkev, rdeča luč se je zibala pred velikim oltarjem in tupatam je dogorevala sveča z dolgim plamenom. Peter si ni upal dalje, ker so motili tišino njegovi neokretni koraki in pokleknil je poleg kropilnika.

S slastjo se je spominjal Peter na svete zgodbe o razbojnikih in velikih grešnikih in svetosladko mu je bilo pri srcu, kadar si je domišljal, da je on sam tisti grešnik in da prosi na kolenih zaslužene kazni. Tako je klečal, cestninar, poleg kropilnika, trkal se je na prsi ter spoznaval pred Bogom:

„Usmili se Bog mene grešnika!“

Ali Peter je vedel, kako blizu je bil hudobni duh, kako je čakaj nanj za kropilnikom ter poslušal njegovo spokorno molitev. Čakal je tam nanj in se je smejal porogljivo. Petru se je časih celo zazdelo, da ga kliče, ker mu je bilo čakanja že zadosti. In kakor ga je klical, kakor je osramočen in žalosten polagoma vstajal Peter in vzdigal glavo, tako so že prihajale tiho tiste nemirne, lepogrešne misli, ki so prežale nanj celo v cerkvi. Tam so bile skrite po tistih temnih kotih, kjer ni bilo luči in tudi razpela ne in ne svetih podob. In če je gledal na oltar, so mu uhajali pogledi tja, opazil je, kako se je premikalo, kako je časih narahlo zašuštelo . . .

„Usmili se Bog mene grešnika!“

In je vstal in je šel, s trudnimi koraki, glavo upognjeno, ne da bi se pokropil in pokrižal.

„Zdaj je že vse izgubljeno . . . tako sem zablodil kakor v globoko vodo . . . pa naj se zgodi karkoli!“

Ko se je vračal po polutemni ulici, mu je prišla lepa misel, ki jo je poznal že oddavna in ki se je ukvarjal z njo z zmerom večjim veseljem.

„Da bi umrl, pa bi vse minilo . . . zatisnil bi oči, pa bi bilo vse tiho . . .“

Mimo vode je šel, ki je šumela zamolklo.

„Samo čez plot bi skočil in samo par korakov, pa bi bilo!

Postal je in se je počasi pokrižal, toda noga se ni genila; stal je in je gledal v valove, ki so hiteli brez počitka.

„Dolga je pač njih pot . . . in brez počitka!“

Trudni so morda že, ustavili bi se radi samolastno, ali usojeno jim je, da hite dalje brez počitka.

Proti jugu so hiteli valovi, ali tam na nebu, na prostranem, so hiteli oblaki v dolgi vrsti od juga. Ustavili bi se radi in se niso mogli.

Spominjal se je Peter, kako se je bil nekoč odpravil, da bi se odpočil. Zelo je bil že truden in zelo žalostno je bilo njegovo srce. Zunaj je bil mraz in sneg in Peter si je tedaj mislil: „Glej, zdaj bi lehko izvršil . . . bi se lehko odpočil . . .“

Mahoma mu je bila prišla tista lepa misel in nič se ni začudil, ker jo je poznal že oddavna. Vzdignil se je takoj v postelji in je odprl okno ter je skočil v sneg. Sneg mu je segal do kolen, toda bil je topel, tako kakor da bi bil stopil v mehko perje; in tudi tako čist je bil, kakor lepo belo perjiče.

Peter si je odpel srajco na prsih, zato da bi mu bilo mraz. Toda pihal je mrzli veter, njegovih prsi pa se ni doteknil.

„Gorko mi je še od postelje, treba je potrpeti!“ si je mislil, ali bal se je že, da bi ga smrt ne hotela. Naslonil se je ob plot in je gledal, kako so mirno svetile na nebu bele zvezde, naravnost nanj so se ozirale in so pomežikavale. Mirne so bile pač zvezde, ali zadaj za njimi se je pomikalo dalje, zmerom dalje vse prostrano nebo in ko je Peter gledal, mu je tudi samemu počasi klonila glava, klonil život, dokler se ni zdrznil ter se zavedel. Tedaj ga je izpreletel prijeten hlad po hrbtu, po nogah.

„Že se je ozrla name smrt, doteknila se me je!“

Peter se je pokrižal in nato je sklenil roke, da bi molil.

Toda besede mu niso mogle na jezik, misli ne v srce.

„Greh je . . . zato ne morem moliti . . .“

In obšla ga je malodušnost; na plot se je naslonil in je položil glavo na roke. Nebo ni bilo več tako lepo in jasno; s sivim, zastrtim očesom je gledalo dol, zvezde so bledele, vsa luč jim je bila ugasnila.

„Da bi le snežilo, da bi pihal veter in da bi bila temna noč!“

Bolj strah ga je bilo tega svetlega miru nego noči in burje.

„Če jo kličem, ne pride!“ je mislil ves žalosten. „Ali ko bi bil zdajle ves vesel in bi šel samo tod mimo in bi mi zapihal ta rahli veter v lica, precej bi se mi doteknila srca. Zato ker jo kličem, ne pride!“

Stopil je na plot in se je vrnil v izbo; odel se je do čela in tedaj se mu je razlila po vsem životu mokra vročina . . .

Spominjal se je in tedaj je spoznal, da je slonel prav tako na plotu, prav na istem mestu ob drevesu, kakor je slonel takrat, ko se je pomikalo nad njim jasno nebo, dalje, zmerom dalje.

„Ne prišla bi, če bi jo klical!“

Spodaj so hiteli valovi, oblaki so hiteli po nebu, brez počitka; niso se mogli ustaviti samolastno ne oblaki in tudi ne valovi . . .

Šel je in je legel na posteljo oblečen in brez večerje. Glava ga je bolela, tudi rana ga je skelela na čelu. Ležal je, ob zglavju pa mu je slonel hudobni duh in ga je gladil po čelu z nevidno roko; in kakor ga je božal, tako so vstajale misli, so mu rdela lica.

„Videl bi jo že rad, poiskal bi jo!“

In takoj jo je ugledal, ko je stala zjutraj pred ogledalom in je vzdignila roke in so zdrknili rokavi do ramen, tako da so se zasvetile bele gole roke...

Skočil je s postelje in se je slekel, položil je v kot poleno z ostrino navzgor ter je pokleknil nanj z golimi, razranjenimi koleni. Nad njim je viselo črno razpelo, sklonil je glavo globoko in skril obraz v dlani.

„Usmili se Bog mene grešnika!“

VI.

Tako je zdaj nastopil, oj ljudje božji, Peter Novljan svojega življenja poslednjo pot. Zakaj jesen je že bila in videl je že Peter, kako se je spenjalo tam na obzorju dvoje silnih rok in kako je gledalo iz neokretne glave velikanove dvoje zaspanih oči preko prostrane zemlje.

Skrbno se je napravljal na pot in ni pozabil ničesar. Poslovil se je tudi od tistih lepih samotnih mostovžev, od sladkotemnih stopnic; počasi je hodil, zato da bi se poslovil od vseh senc, ki jih je bilo toliko naokoli in ki so ga vse ljubile.

„Peter zdaj pojde!“ jih je ogovarjal in skoro žal mu je bilo.

Stopil je v Pavlovo izbo, ki je bila tiha in prazna; sedel je na zaboj sredi izbe in je oprl glavo ob stisnjene pesti.

„Ko bi bil zdaj Pavel še tukaj in bi se poslavljal od njega, kaj bi rekel Pavel?“

„Pojdi zbogom — bi rekel — in še roko mi daj! Tudi jaz bi šel s teboj, malo bi te vsaj spremil, toda glej, skočil sem bil z voza, čemu bi se zdaj vračal nanj?“

Neverno mu je pogledal Peter v obraz in se je natihoma nasmehnil.

„Saj ti nisi bil rojen na vozu!“

Pavla pa je bilo sram, zardel je in se je obrnil v stran.

„Nisi bil rojen na vozu in tudi nisi bil ugledal smrti, ko si se rodil! Samo enkrat si se bil ozrl na nebo, ko so jezdili tam sivi jezdeci, pa so se ti oči upijanile . . . O blagor se tebi, Pavel!“

„Kaj moraš na pot?“

Sočutje mu je bilo pač dehnilo v dušo, Peter pa se je nenadoma razžalostil.

„Moram, da prinesem do konca to breme, ki sem si ga bil naložil in ki je tako težko . . .“

Komaj se je bila užgala dremotno, že je ugasnila želja, da bi legel in se še malo odpočil. Dal mu je roko in poslovila sta se molče, nato pa je bila izba spet tiha in prazna.

Peter je vstal ter je odšel dalje po mostovžu.

Še kaj drugega, kaj lepšega bi mi bil lehko povedal . . . malo bi me bil lehko potolažil in mi olajšal greh . . . Toda v mestu je že, vesel je, — kako bi pač mislil na to mojo žalost, ki je nobeden človek ne more spoznati?“

Časih je pogladil z roko preko vlažne stene, po zaklenjenih durih, kakor da bi dajal roko prijatelju — prijel ga z obema rokama in ga potem malo pobožal prav do komolca in tudi po licih. Slišal je, kako je šlo časih mimo, kako je časih stopalo za njim, poleg njega z opreznimi koraki in nič se ni bal.

„Morda pojdejo z mano!“ si je mislil, spremijo me kos pota, tako da ne bom čisto sam!“

Prišel je do mesta, kjer je bil tisti večer truden legel in zaspal.

„Glej, kako sem ga izteknil! Ko bi ga bil iskal, ne bil bi ga našel! Toda zdaj me vodijo z blagohotno roko in tako so me privedli še tusem . . .“

Stopil je, kakor je bil stopil tedaj in se je tudi prav tako varno in počasi spustil ob zidu na tla.

In ko je ležal in premišljeval, se je domislil nečesa čudnega. Če je namreč Jakob Mrva tudi tako ležal — prav na tem mestu, roke pod glavo in noge skljućene do prsi — preden je bil privezal vrv nad pragom.

Seveda je tako ležal, gledal je v sivi dolgočasni strop in je premišljeval. Tudi tebi blagor, Jakob Mrva!

Ugledal je Peter njegov osineli, poraščeni obraz, ki se je čudno smehljal.

„Torej si vendarle prišel, Peter Novljan, dolgo sem te čakal! Ali veš, kdo te je vodil za roko?“

Tudi Peter se je nasmehnil s prav tistim spoznanja polnim in razposajenim nasmehom.

„Ti si me vodil!“

„„Nič ne zameri, prišel bi bil sam! Že takrat sem vedel, da prideš, ko si me tako prijazno posetil ter si jedel z mano v ponvi pražene ledvice! Pavel se je izpridil, ti pa si ostal na poti, ki ti je bila namenjena od začetka. Le dalje po tej poti, še na poslednjo nerodno pot! Samo daj, da te ne sreča lepa ženska, usmiljena gospa Olga . . . in če te sreča, ne poslušaj njenih besed, temveč glej samo s kalnimi očmi na njene bele roke, na rokave, ki so tako prozorni, da bi čutil toploto vroče polti . . . .““

Peter mu je pogledal v obraz.

„Kaj nisi bil ti, ki si stal v cerkvi za kropilnikom in si me klical?“

Mrva se je široko in razposajeno nasmehnil, skoro bi se bil zasmejal naglas.

„Kako si me spoznal, in vendar nisi mislil name! Pozno prihaja tvoja hvaležnost! . . . In zdaj poženi, Peter, le poženi, jesen je že!“

Ko se je odpočil Peter, je vstal in romal dalje; vse hodnike je prehodil in vse stopnice, ljubeznivo se je poslavljal in težko mu je bilo srce. Nato pa je šel in se je napravil v cerkev. Toda ko je vstopil, se je prestrašil. Vsa polna je bila cerkev, zagradili so mu jo bili prav do velikega oltarja, njemu nevrednemu grešniku.

Tako je pokleknil poleg kropilnika, globoko je sklonil glavo in se je trkal na prsi.

„Bog se usmili mene grešnika!“

Trkal se je na prsi, kesanja pa ni bilo v srcu nič in nič žalosti. Samo truden je bil, tako zelo truden, da bi klečal in oprl komolce na klop in zaspal, tako da bi se nikoli več ne predramil.

Orgle so pele na koru, od velikega oltarja je dišalo kadilo, lesketala se je zlata kadilnica. In Petru je bilo, da je tudi on že nekdaj klečal pred oltarjem, ko so gorele mnogoštevilne luči in se je lesketala zlata kadilnica in so pele orgle na koru. Laže je bilo takrat njegovo srce in oči so gledale naravnost na oltar. Kdaj je pač bilo in če je bilo resnično? . . .

„Peter!“

Poklical ga je poluglasno izza kropilnika; še niže je klonil Peter glavo, kakor plašni metulji so frfotale misli, rade bi se vzdignile in se niso mogle . . . Kdaj je pač bilo, ko so gledale še veselo in naravnost njegove oči . . . ko se je bil tam na neizmerni pokrajini odgrnil kos sivega zagrinjala in je ugledal jasno nebo?

„Peter!“

Zdaj je zaklical skoro naglas, rezko in osorno.

„Bog se usmili mene grešnika!“

Peter je vstal in se je napotil. Ko je bil zunaj, so zvonili zvonovi, zamolklo je bučal veliki zvon, kakor da bi se bližal vihar.

Hodil je z dolgimi koraki, mudilo se mu je že. Velo listje je že sulo z drevja in mu je pošuštevalo pod nogami, tam spodaj so šumeli veliki rumeni valovi in so drvili jadrno; videl jih je Peter in je tudi sam pospešil korake. Nasmehnil se je, ko je šel mimo mesta, kjer je slonel nekoč ob plotu in si ni upal, da bi ga preskočil.

Doma si je oblekel nedeljsko obleko, zakaj bilo bi nespodobno, da bi jo posetil umazan in razcapan;

Bog vedi, če bi mu dala roko in če bi se nasmehnila prijazno v pozdrav.

Od gospodarja se ni nič poslovil in tudi ne od gospodinje, še po izbi se je komaj ozrl. Zagnusilo se mu je, če se je domislil tistega večera, nič drugega nego zagnusilo, zakaj bolečine ni čutil ne v srcu in ne na telesu. Prišel je bil gospodar in ga je vzdignil iz postelje ter ga je zalučil na tla kakor vrečo. In ko je bil že ves truden in ranjen, je šel v sobo in je sedel za mizo poleg gospodarja.

„Zdaj poslušaj, fant, napravila bova račun!“

Razprostrl je po mizi umazane papirje, kazal je z debelim prstom in je računil. Peter ni slišal ničesar; gledal je, kako se je pomikal po mizi tisti debeli rdeči prst, kakor da bi lazil velik črv po papirju. Zastudilo se je Petru in rad bi bil vstal in pobegnil. Pogledal je gospodarju v obraz in obraz je bil rdeč in zabuhel, brki so bili mokri in topo so gledale izbuljene oči.

„Kako čudno je, da je tudi to človek!“ si je mislil Peter in zazdelo se mu je nenadoma, da bi se nič ne čudil, če bi hodile take živali po vseh štirih in bi lajale. Vesel je bil te misli in se je malo poigral z njo. Hodile bi po vseh štirih, po težkih nerodnih šapah . . . ali bile bi zlobne, na verige bi jih bilo treba prikleniti. In tam bi prežale, gledale lokavo in iztegale šape, da bi zgrabile za nogo človeka, ki bi šel mimo.

„Ali si razumel?“

„„Sem!““ je odgovoril Peter in se je oddehnil.

„Toliko si razumel, da boš čez pol leta berač in da te zastonj ne bom redil. Zdaj pa se poberi!“

Nenadoma se je domislil Peter:

„Okradel me je!“

Ne da bi bil razumel in ne da bi računil, mu je prišla misel in takoj je vedel, da je resnična.

„Glej žival! Tepel me je in me je suval kakor mačka, naposled pa me še okrade!“

In stud se mu je vzdignil do grla.

To pa se je zgodilo tedaj, ko so ga poslali k čevljarju, da bi se učil in ko je pobegnil še tisti večer ter blodil po mestu, po drevoredih.

„Bilo bi vse drugače, ko bi bila Olga doma!“ si je mislil, kadar je ležal na postelji in je bil žalosten. „Toda šla je in me je ostavila čisto samega; do veselja ji je bilo in do drugega nič, pa je pozabila name, pa je brez usmiljenja!“ —

Šel je preko sobe in se je mimogrede ozrl proti ogledalu. Tam je stala takrat, ko je vzdignila bele roke in se je okrenila k njemu. Premeril je sobo z velikim pogledom. In tam sta sedela tisti večer, ko se je sklonila globoko in ga je prijela z obema rokama za glavo. kakor otroka, in ga je poljubila na ustnice.

„Kam greš, Peter?“

Gospodinja je sedela za pečjo in si je kuhala kavo na špiritu.

„Ali bi se zlagal, ali bi povedal resnico?“

Stal je pred durmi, nato je odšel molče.

„Ne razveselil bi je, če bi ji prinesel materin pozdrav!“

In zdaj zbogom, ti samotna velika hiša, mrtvašnica živih, zavetišče umirajočih! Zbogom vi otožni hodniki, prijetni drevoredi ponočnih senc, in ve mnogoštevilne temne stopnice, kjer se izprehajajo ob belem dnevu smešni in usmiljenja vredni strahovi, kakor na priliko tisti okostnik, ki je padal kosoma od stropa in pa tisti obešenec, ki je bil zlezel z vislic, da bi se grel! Zbogom ve sive vlažne izbe, kjer se glase od sten vzdihi umirajočih, davno umrlih! Zbogom za zmerom!

Naravnost ob vodi se je napotil, po stranskih ulicah iz mesta. Nebo pa je bilo sivo, nizko in otožno, kakor ga je bil že videl nekoč. Tesna in in plašna je bila duša pod tem nebom, ki jo je tiščalo k tlom. Ves dan je bilo nebo enako, tako da Peter ni vedel, ali je še zgodnji poldan, ali se že mrači. Komaj je stopil iz mesta, stopil na hrib, se je že zavilo mesto v sivo meglo in iz megle so gledali visoki črni stolpi. In negla se je vzdigala, družila se je z nebom, plazila e je poželjivo in plašno za oblaki, ki so se spajali n so hiteli.

Prišel je po holmu navzdol in ravan se je razostrla pred njim.

Cesta je bila blatna, od dežja razmočena, in kmalu je bil oškropljen do kolen. Sitno mu je bilo, da bi stopil tak pred njo, blaten in ubog popotnik, zato je stopal varno, zdaj po tej zdaj po oni strani ceste, kjer je bila bolj trda in oprana.

„Čisto taka cesta kakor tedaj; morda je celo ista!“

In vsa pokrajina je bila taka in tako je bilo tudi nebo, ki se je nižalo zmerom bolj. Njemu samemu pa se je nenadoma zazdelo, da je tisti razcapani popotnik, ki je gazil blato z bosimi nogami in ki se je ozrl hudobno za vozom ter zalučil kamen za njim.

Z žalostjo ga je napolnila tista misel, zato bi se je bil rad otresel, toda vračala se je, kadar se je ozrl in je videl samotne jagnjete ob cesti, samotna, razmočena in barjasta polja, kolikor daleč je segel pogled.

In resnično se je mračilo, ali pa je bilo leglo nebo prav na zemljo, tako da so bili jagnjeti že do polovice potopljeni vanje.

„Samo da bi prišel do mraka, da bi ne hodil ponoči!“

Ni bil vesel misli, da bi ostal ponoči sredi te prostrane ravni čisto sam; ni bilo ne trave, da bi legel ne hiše, da bi potrkal; počival je na kantonih, ki so stali ob cesti sredi rumenih luž. In ko si je zaželel, da bi ne deževalo, je pričelo polagoma pršiti; morda je samo rezal mokro nebo z obrazom, z životom, zakaj leglo je bilo že na zemljo in kakor skozi zamazano steklo je videl časih kočo, ki je samevala tam prazna in polupodrta, ali gručo drevja na barju.

Rad bi bil vedel, kako daleč je že, toda ravni ni bilo konca na nobeni strani; kamor je pogledal, povsod isto dolgo sivo zagrinjalo. Hodil je pač že dolgo, pač ni bilo več daleč do noči, ne več daleč do cilja . . .

Ko je šel, je zapazil nenadoma, kako se je pred njim, tam v daljavi, pomikalo počasi nekaj črnega. Začudil se je in se je prestrašil, pospešil je korake, da bi videl. Toda pomikalo se je zdaj pač malo hitreje, prav od tistega trenotka, ko je bil pospešil korake. Voz je bil, oblike njegove pa so bile čudne; kakor da bi bil pokrit z visoko in okroglo streho, veliki buči podobno. In ko je gledal natanko, se mu je celo zdelo, da vidi, kako pokimava konj z debelo glavo in kako sedi voznik sključen spredaj in zamahuje z bičem enakomerno, kakor v poluspanju . . . Obračal se je voz, da, obrnil se je . . .

Postal je, pomežiknil je in je pogledal bistro. Ni se bil obrnil voz, stal je zdaj mirno, kakor velikanska črna buča je stalo tam na cesti v megli.

„Da bi do njega!“ je mislil. „Morda bi me vzel gor.“

Zgrozil se je precej nad to mislijo; ne hotel bi gor, strah ga je bilo tistega voza, ki se je pomikal natanko kakor on in je stal, če je počival Peter na kantonu.

Blato je bilo globoko in mastno, čevlji so cmokali v njem in Peter je vzdigal mukoma noge. Bal se je, da bi se prezgodaj ne utrudil, da bi ne prišel tja ves zmučen, bolan in blaten. Deževalo je močneje in krajci klobuka so se že nagibali, rokavi so se že oprijemali rok. „O Bog, kakšen pač pridem tja!“ si je mislil in ves žalosten je bil.

Če bi ga ugledala z balkona, bi se mu pač naglas zasmejala.

„Kakšen pa si prišel, Peter?“

Povesil bi glavo in bi nič ne odgovoril; samo pokleknil bi v blato pred balkonom in bi videl tam gori njene majhne čeveljčke in njeno roko, ki bi slonela ob ograji in njen obraz, ki bi se sklanjal tam.

„Samo zato sem prišel, gospa Olga, da bi se ozrli name, ubogega popotnika!“

„„Zakaj pa klečiš tam v blatu, Peter? Pridi gor, da ti pogrnem mizo! Rumene pogače imam zate in vina, tudi belo posteljico imaš tam v izbi! Saj sem vedela, da prideš, zato je že vse pripravljeno zate.““

In bi prišla dol, na pragu bi mu prišla naproti, vsa bela in lepa. Tam bi ji poljubil roko, doteknil bi se tiste bele roke z ustnicami, z lici in s čelom, oči pa bi zatisnil, zato da bi sanjal dolgo . . .

Ali je to tista cesta, ki drži do njene hiše, bele hiše sredi vrta, z lepim zelenim balkonom nad vratmi? Ej, Peter, to pač ni tista cesta, izgubil si se in hodiš v kolobarju, ne prideš nikoli!

Tudi voz se je pomikal pred njim in se ni meknil z mesta. Konj je pokimaval z debelo glavo, voznik je dremal, voz pa je stal na cesti, sredi prostrane puste ravni. Peter je stopal, toda zdelo se mu je, da se mu cesta počasi odmika pod nogami in da stoji zmerom, kjer je stal. In deževalo je, mračilo se, zmerom bolj sivo je bilo nebo . . .

Ali pa tiste hiše niti ni na svetu, tiste hiše sredi vrta z zelenim balkonom nad vratmi? Sanjalo se mu je morda nekoč o tisti hiši in zdaj hodi kakor v sanjah, išče jo, ko je morda ni na svetu? — Ej, Peter, resnično je ni na svetu in iščeš jo zaman, zaman iščeš prijetnega toplega doma, ki ti ga Bog ni bil domenil! Tebi ne, na vozu rojenemu, in nobemu tvojih bratov! . . .

Ni se mu več tako mudilo, sedel je na kanton in je počival. Velike prazne oči so gledale po pokrajini.

Izprevidel je Peter, da ravni ne bo nikoli konca, zato ne, ker se mu odmika cesta pod koraki. Ves čas se ni bil meknil z mesta; ko je bil stopil na ravan, se je spustilo za njim sivo zagrinjalo od neba. In ko je še premišljeval, če bi ne ostal na kantonu, dokler bi ne zadremal, se je že vzdignil in je nadaljeval pot, s skljućenim, trudnim životom, upognjeno glavo. Kakor megle so se plazile žalostno njegove misli preko barja.

Pa je bil vendar čisto jasen njegov cilj; s sveto dušo kakor v cerkev, se je bil napotil proti njemu, ni dvomil in se ničesar ni bal. Toda zdaj je bil truden, predolga je bila že pot in oči niso videle več tako bistro; zato se je bil cilj umeknil v mrak, ni se mogel natanko domisliti nanj in zato je bil žalosten.

„K njej sem hotel, da, naravnost k njej, ali zakaj po tej cesti, kam so me bile zanesle noge?“

In nič ni bil pomislil, kam bi se obrnil, na katero stran bi jo krenil; tako kakor da bi bil poznal že oddavna to cesto, tako kakor da bi ga držal nekdo za roko in vodil, morda v kolobarju, ves večer in morda vso noč, dokler ga ne potisne na kolena.

„To si ti, Jakob Mrva!“

Peter je zaklical v samoto in iz samote se je oglasilo, zasmejalo se je pač, da, prijelo ga je za ramo.

„Vodi me, Jakob Mrva!“

Stopil je hitro in se je skoro opotekel . . .

V noč se je pričelo nebo dvigati, so se pričele razmikati megle in na vse strani se je širila ravan. Oblaki so se trgali, jug jih je gnal preko neba . . .

Tja ga vodi, siromaka, do tiste hiše, kjer se je bilo odprlo okno in se je prikazala bela roka! Vodi ga, popotnika, za tisto kočijo, ki je vpreženo vanjo dvoje urnih belcev in ki drvi jadrno preko polja, preko travnikov! In vodi ga, ljubezni željnega, nikdar ljubljenega, do tistega balkona, ki sloni na njem gospa Olga, pribežnica! . . .

Odprla se je bila ravan in se je oglasila, šumelo je zamolklo od obzorja, od neba.

Opotekel se je Peter, život mu je klonil globoko, kakor da bi nosil silno breme. In padel bi morda, pokleknil v blato, da se ni opiral ob roko vodnikovo.

„Ali je še daleč? Truden sem že!“

Nič ni bilo več moškega na njegovem obrazu, jokal je kakor otrok in tudi strah ga je bilo.

„Nič ne jokaj, Peter, kmalu bova tam! In tam, Peter, boš imel vsega dovolj; že je dom pripravljen, tudi balkon je nad vratmi, lep zelen balkon, križi v ograji pa so pozlačeni; tudi miza je že pogrnjena, da boš pil in jedel in v izbi je že postlana bela posteljica, da si odpočiješ!“

„„Ali je gospa Olga tam?““

Potolažen je bil že malo, ali še zmerom je poihteval, kakor otrok, ki je jokal in ugleda pisane bonbone.

„Tudi gospa Olga je tam in že čaka na balkonu, belo je oblečena in vesel je njen obraz. Na pragu ti pride naproti in tam ji boš poljubil roke, doteknil se boš njene bele roke z ustnicami in s čelom in z lici. Ona pa te bo pobožala, pogladila po laseh, kakor te nikoli nihče ni pobožal!“

Zaupno se je opiral ob njegovo roko in je šel. ceste dol, preko jarka, po polju, preko barja; nedno je hodil, obtičala mu je časih noga v razmočeni prsti, padel je tudi na koleno, pa se je vzdignil hitro. Tako varno ga je vodil, da ni nič premišljal o poti in tudi nič prašal.

Noč je bila svetla, oblaki so hiteli in skozi stotero oken je gledalo jasno nebo.

„In zdaj tu dol?“

„„Zdaj pa tu dol, Peter! Le stopi in se nič ne boj!““

Stopil je oprezno; do gležnjev mu je segala rumena voda, segala mu je do kolen.

„Ali se ne opotekava, ne padava? Glej, kako se ziblje!“

Zibalo se je nebo, čudovito se je odpirala silna kupola in tudi vsa zemlja se je zazibala v tečaju.

Tedaj pa se je prikazal tisti obraz, ki je hrepenel po njem in ki so ga častile vse njegove sanje, bel, čist je bil obraz, milosti in ljubezni poln. Zdaj je bil čisto blizu, čisto k njemu se je sklonil in resničen je bil.

„Mati!“

Iztegnil je roke in je stopal dalje . . .

⁂

Leteli pa so sivi oblaki, sivi jezdeci preko jesenskega neba, preko tihe; sinje pokrajine, ki ji ni kraja nikjer. Pogrezali so se na obzorju, pogrezniti se niso mogli, zakaj bili so obsojeni, da jezdijo neprestano, brez počitka in brez konca . . . In tam pod njimi, sredi žalostne jesenske pokrajine, ki ji ni kraja nikjer, pa je stal mlad popotnik. Naravnost drži cesta, izgublja se na obzorju v meglo; ali kakor hodi, tako se umika megla, cesti ni konca. Stoji popotnik in gleda, kako jezdijo sivi jezdeci — obsojeni, da romajo neprestano, brez počitka in brez cilja . . .

Ella.

Spisal **Jos. Kostanjevec.**

◆

I.

Počasi se je pomikal voz v strmi klanec. Drobna, rdečkasta kobila je komaj premikala noge, ki so bile na njih napete žile, da so se jasno črtale in svetlikale v soparnem vzduhu vročega poletnega popoldneva. Semtertja se je žival celo ustavila, samaobsebi, kakor bi hotela opominjati voznika, naj bode vendar toliko usmiljen ter nàj ji privošči trenotek počitka. Toda vselej se je ob takih prilikah in poizkusih oglasil zategli „hi-i!“ in bič je zažvižgal po zraku. Kobilica je stresla z grivo, leno premeknila nogo, voz je zaškripal in šlo je še počasneje dalje, dalje v hrib. Voznik pa je zopet nagnil glavo in zakimal na svojem sedežu, dokler se ni kobilica zopet nenadoma ustavila. In tako je šlo dalje iz ovinka v ovinek.

Solnce je stalo še visoko na nebu. Posamezni topoli ob cesti so se tresli v neznosni vročini, njih srčasto listje se je zvijalo, kakor bi hotelo otresti raz sebe debel cestni prah, ki ga je pokrival že nekoliko dni, odkar je bil prvi tak sivobeli nasip oluščil zadnji gosti dež. Grmovje v jarkih se je stiskalo, kakor bi iskalo sence in vejice so visele navzdol in se nagibale proti drobni vodici, ki je leno curljala ob cesti. In videlo se je, kakor bi se iztezalo mnogo drobnih, šibkih ročic po hladnem požirku, po oživljajočem krepilu. Med grmovjem je životarila od suše zarjavela nizka trava, se je klanjalo nekaj uvelih cvetic. A na vsem se je oblastno ščeperil prah, prah povsod, kamor je segalo oko, prah na levo in desno, prah spredaj in zadaj.

Semtertja je švignil mimo navzgor se pomikajočega voza drugi voz, ki je drčal navzdol. Pridrvil se je zavit v oblak gostega prahu, začul se je z njega zaspan glas in oblak je drvil dalje proti dolini. Semtertja je stopala kobilica mimo samotne hiše. Splašilo se je par kokoši, ki so se valjale v pesku, oglasil se je tenak glas jokajočega deteta, zacvililo mlado pujse v lesenem svinjaku in hiša je ostala zadaj.

Voz je dospel na vrh in začel je drčati hitreje. Voznik na sprednjem sedežu se je zdramil in je začudeno pogledal okoli sebe. Zazehal je in švrknil z bičem po kobilici.

„Ali imamo še daleč?“ je vprašal z zadnjega sedeža mlad, svež glas.

Voznik se je obrnil proti mladi gospodični, ki ga je to vprašala, ter odkimal.

„Še dobre pol ure, samo še pol ure. Hi-i!“

Kobilica je tekla, da so jo komaj dohajale noge. Voznik ni bil zavrl in koleselj jo je gnal vedno hitreje, da se ji je vzdigaval komat ter ji silil nad ušesa.

„Nič se ne bojte, vajena je, vajena“, je vpil voznik, ko se je gospodični izvil iz ust boječ glas.

In šlo je navzdol kakor veter in ustavilo se je nizko doli, kjer se je pričela ravna pot brez ovinkov. In voznik je vzdignil bič in kazal z njim tja daleč na skupino hiš pod nizkim holmom, na čigar vrhu se je svetlikala cerkev s slokim, ozkim zvonikom.

„Tam je, glejte, tam-le! Prav čedna vas je Ključ. Hi-i, mrcina lena! . . .“

Gospodična pa se je naslonila v vozu nazaj in strmela predse. Po zraku se je nekaj zazibalo, rahla sapa je potegnila ter se je začela igrati z njenimi temnimi kodri ob belih sencih. A njej je bilo tesno okoli srca in pri vsakem koraku, ki ga je pospešila kobilica, ji je bilo tesneje. A tedaj je pred sabo ugledala rodno hišo, oni z divjo trto pokriti vhod in pred njim velike, košate in belocvetoče oleandre. In po teh belocvetočih cvetovih so letali metulji ter se lehko dotikali z dolgimi svojimi rilčki nežnih prašnikov, fino oblikovanih čašic.

Divja trta pa se je opletala visoko gori, do podstrehe, silila celo v žleb, kjer so škrebljali vrabci ter se prešerno preletavali na dvorišče. Izmed tega zelenja so se svetlikala mala okna in iz njih so jo pozdravljali lonci pestrih cvetic, ki so ji klicale: „Vrni se, čemu si nas ostavila? Vrni se!“ In migali so ji rdeči nageljni, klanjale so se ji bele lilije, klicale jo raznobojne pelargonije ter jo žalostno gledal rožmarin s svojimi otožnimi, modrimi očesci. Vse jo je klicalo, vse je hrepenelo po njej, a ona ni smela k njim, ona se je oddaljevala od njih, ona je odhajala med tuje ljudi, v tuj, neznan kraj.

„Ella!“ je zaklicalo za njo z znanim ljubim glasom.

In ozrla se je, a za vozom se je vzdigaval prah, glas se je poizgubil in ropotala so samo kolesa z dolgočasnim, mozeg potresajočim ropotom.

A vnovič je zaklicalo: „Ella!“ In ta glas je bil debel, nekoliko tresoč in je prihajal iz ust, ki so bile obrastle z redkimi, ščetinastimi brki. In zopet se je ozrla, a za vozom se je sedaj vzdigaval še debelejši oblak prahu in tudi ta glas se je poizgubil in kolesa so škripala z rezkim, mozeg pretresajočim glasom. Voznik pa je češče vpil nad kobilico svoj zategli „Hi-i!“ . . .

Ella se je bila zjutraj poslovila od doma. Spala ni vso noč, dasi se je odpravila v posteljo zelo pozno. z blazin in iz žimnice je puhtela neznosna vročina in palila njene ude in silila ji v glavo, da so jo skelele oči ter so se lasje oprijemali potnega tilnika. Njene vroče drobne roke so zvile lehko odejo ter jo položile v znožje, a njeno telo se je privilo mrzlejši steni, da bi se ohladilo. Toda stena je bila takoj vroča in je pekla kakor razbeljena peč. In Elli so začele utripati žile na rokah in sencih in ni je vzdržalo v postelji. Stopila je oknu ter ga odprla.

Krasna noč je bila zunaj. Pod oknom na vrtu je čelestelo drevje, v bližnjem močvirju so se oglašale žabe, izprva posamezno in v odmorih, kasneje skupno v veličastnem koru. V ozadju nad nizkimi holmi so se kopičili beli oblaki in izza njih je vzplul mesec, velik in okrogel in bled, kakor bi bil prišel z dolgotrajnega pirovanja in popivanja. Ko so prenehale za trenotek žabe, so se oglašali črički in njihovi otožni glasovi so pluli po vzduhu zateglo, komaj slišno. Z ravno pokošenih travnikov je dehtela seč tako sladko kakor ne more dehteti dišava, ki so jo pripravile roke človeške.

Ella pa je zrla tja vun in hladni nočni zrak se je ovijal njenih ohlapno zagrnjenih udov ter božal žametasto, svetlečo polt. In sklonila se je daleč tja vun ter se poslavljala od vsega, kar ji je bilo milo, od vsega, kar je zapuščala s težkim, krvavečim srcem.

Težko je bilo to slovo, slovo pred prvim korakom v golo življenje, ki se bode tako nenadoma začelo tam pod neznano goro, tam v daljavi. Nejasne slutnje so vzdigavale v njeni duši, večerne sence so padale pred njo na dolgo, nejasno začrtano pot, ki se je izgubljala pred njenimi očmi. Zbogom mlada, brezskrbna leta v hiši očetovi, zbogom sanje mladostne, zbogom vse, kar je srce ljubilo, vse, kar je opajalo koprnečo dušo. Prišel je grdi trenotek, tiho, po prstih se je približal kakor tat ponoči, in umazana roka se je doteknila svetlih podob, ki so krasile oltar njenega srca. Doteknila se je in Ello je zazeblo, doteknila se je in svetle podobe so se zabrisale in strmoglavile so s svojih sedežev v propad, ki se je zagrnil nad njimi.

Težko je bilo slovo in Ello je bilo strah. Pred njo se je gibalo ostudno in sikalo je, kakor bi se v temi zvijal in sikal klopec vlažnomrzlih gadov. Sklonila se je naglo zopet v sobo. Skozi tanko steno se je slišalo globoko dihanje. Semtertja je bilo čuti, kakor bi se globoko v prsih trgal težak vzdihljaj ter zatrepetal po sobi. Tam za steno sta spala oče in mati. In zdaj je Ella začula očetov glas. Govoril je poluglasno, toda Ella je razumela vsako besedo.

„Hvala Bogu, da je šlo tako hitro. Ako bode pametna, ji ne bo hudega. Nemara jo še kje čaka sreča. Kako si čudna!“

Mati je nekaj odgovorila. Njen tanki glas je bil čudno zategel, a tako tih in nerazločen, da ni Ella razumela nobenega zloga. A zazdelo se ji je, kakor bi bila v tistem hipu zaslišala pridušeno ihtenje. In očetov glas se je zopet umešal:

„Na, na, kaj pa je tega treba?“

Elli se je nekaj zgenilo v grlu in začutila je, kako ji sili vedno više in više. Zamižala je, da bi zabranila solze. In planila je zopet na posteljo ter potegnila rjuho čez glavo. A ko je mesec čez nekoliko časa pogledal v sobo, je videl, kako se je pod to rjuho stresalo in zvijalo Ellino vitko telo. In začudeno je zrl tja notri in počasi in kakor bi majal s plešasto svojo glavo, je veslal mimo in se skril za košatimi kostanji, ki so rastli na dvorišču trškega župnišča. Ella je proti jutru nekoliko zaspala. Ko je pa zjutraj sedela v družinski sobi z očetom in materjo pri zajtrku, so bile njene oči motne in so jo skelele. In ko je pogledala skrivoma v oči materi, je zapazila isto. Vsi trije so molčali in zajtrkovali s sklonjenimi glavami.

„Zdaj se pa moraš odpraviti!“ je dejal skoro nato oče, toda tiho, komaj razločno in s čudno izpremenjenim glasom.

In vstali so molče. Mati je stopila k predalniku ter začela polniti kovčég. Vnovič je razvijala vsako stvarco, žepne robce, s čipkami obrobljene srajce, pletene nogavice in skromne obleke. Njen pogled je premeril vse od vrha do tal, ali ni morda kje pozabila kaj zakrpati, ali ni morda še ostala skrivna, komaj vidna luknjica. Ali vse je bilo v redu, saj je vse pregledavala bogve v kolikič. In zopet je spravljala in gladila s svojo belo, mehko roko in vse se je zagrinjalo kar samo ob sebi, kakor se spajajo in zagrinjajo listi v knjigi. Vse se je zvijalo kakor na povelje in se stiskalo v lepem redu ter polnilo ne preveliki kovčég.

Oče pa je stal pri oknu ter zrl na vrt. Po zelenem listju se je svetila jutranja rosa, po grmovju je bleščala pajčja preja, kakor bi bila pretkana s samim srebrom in solnčni žarki so odsevali v njej. Vse je bilo čisto in sveže, kakor bi se bilo okopalo v bistrem potoku, ki je veselo žuborel mimo vrta ne meneč se za skrbi in žalost, ki se je bila naselila že pred nekaj časom v hiši, ki jo je tako dolgo pozdravljal srečno in veselo, hiteč mimo, lehkih, poskočnih nog. In oče se je obrnil, njegove ustnice so bile trdno stisnjene in obrvi namršene.

Pogledal je hčerko, ki se je oblačila za pot.

„Bodeš videla, to bo v tvojo srečo“, je dejal nato, kakor bi hotel samega sebe prepričati, da bode tako in nič drugače.

V tem se je Ella oblekla. Pogledala se je v ogledalo. Njen obraz je bil bled in okoli usten se je vila bridka poteza. A njeno telo je bilo vitko in polno življenja, njeni udje fini in okrogli, kakor bi jih bilo izklesalo kiparjevo dleto. Nateknila je slamnik z živordečimi rožami na svoje bujne, temne, na modrikasto izpremenjajoče lase ter prijela rokavice, ki so ležale na mizi.

K njej je stopila mati. Njene roke so se tresle in njene oči so se svetile vlažno, ko jih je vprla v hčerko.

„Zbogom hodi in pametna bodi, kakor si bila do sedaj. Ako bi ti pa bilo prehudo tam zunaj, saj veš, kje si ––“

Prekinila se je ter povesila oči. Ali kmalu je dostavila:

„Ali nočeš še pogledati otrok? Še vsi spijo.“

In stopali sta v drugo sobo, kjer so spali otroci. Četvero jih je bilo, dva dečka in dve deklici. Spala sta po dva in dva na eni postelji. Starejši dečko je imel pod blazino šolske knjige in je težko dihal skozi napol odprta usta. Njegovi lasje so bili potni in vlažni. Mlajši je ležal v kotu in je bil stisnjen v klopec kakor jež, da se je videl samo hrbet. Pri vstopu v sobo se je zbudila starejša deklica ter se sklonila v postelji. Gledala je začudeno okoli sebe ter naposled zapazila odhajajočo sestro. Skočila je s postelje ter se oklenila njenega vratu.

„Saj se kmalu vrneš, ne?“

„Da, dragica, da! In ti prideš v kratkem k meni za nekoliko dni. To bo lepo, bodeš videla, kako bo lepo!“

Nato se je iztrgala ter se ozrla še po ostalih zaspancih. Zunaj jo je objela mati in potem sta stopala z očetom navzdol po stopnicah. Za njima je nosil nekdo kovčeg in druge reči proti kolodvoru.

Zgoraj v hiši pa se je odprlo okno in v njem sta se prikazali glavi matere in sestre . . .

In zdaj se je vozila Ella sama v tujo, popolnoma neznano vas. Nihče domačih je ni mogel spremljati, vsi so bili zadržani po različnih opravilih. Ko se je vlak ustavil na zadnji postaji, je vodila njena pot še dalje v stran, dalje, še sama ni vedela, kako dolgo. Na postaji si je najela voznika. Redkobeseden je bil in molče je nakladal na voz njene reči.

„Kam, Martin?“ ga je vprašal drugi voznik, ki je moral prazen domov.

„Kaj ti mari, aa? — Če pa hočeš le vedeti, v Ključ.“

„Ključ, Ključ,“ je mrmral še nekoliko časa zase. Kmalu nato je cepetala kobilica po cesti. —

Voz je dalje drčal po ravnini. Pred Ello so vstajali prošli žalostni dnevi. Izza njih so se pojavljali lepši, krasnejši časi, ko je bila še napol otrok, ko je hodila v mestu v samostansko šolo, ko je sanjala sanje, ki so tako kmalu minule. Vse vprek se je mešalo v njenih mislih. Da, bili so časi, bile so lepše pomladi in toplejša poletja, bile so plodovitejše jeseni in krajše zime s svojimi prijetnimi večeri. In videla se je v očetovi prodajalnici, ki je bila edina v onem najpremožnejšem delu trškem. In ljudje so prihajali v prodajalno in smehljali so se njej, ki je posedala poleti pred vrati na majhni klopici, po zimi notri za toplo pečjo. Njihovi smehljaji so bili topli in domači, njihovi pogledi ljubeznivi in presrčni. In ljudi je prihajalo notri mnogo in mnogo, vedno več. In očetov obraz je bil zadovoljen, njegovo čelo je bilo vedro in okoli usten mu je krožil smehljaj. Materi pa so se svetile oči, njene roke so se hitro gibale, vsakemu je postrezala kakor grofu, za vsakega je imela prijazno besedo, prijazen obraz. A ko sta bila včasi sama z očetom, tedaj si je oče zadovoljno pomencaval roke ter dejal proti materi:

„Samo še nekaj let in dolg bode izginil s hiše, ako pojde tako dalje.“

Oče Ellin je bil prej trgovski pomočnik v bližnjem mestu. Tu je spoznal Ellino mater. Rada sta se videla in iz tega se je rodila ljubezen. Imela je nekaj malega dote in po mnenju obeh je to zadoščalo, da si ustanovita lastno prodajalno. Ponudila se je prilika. V trgu je bila vsled preselitve naprodaj hiša, ki je bila v njej prodajalna že dolgo let. Hiša se je oddajala na obroke in Ellin oče jo je kupil. In delala sta noč in dan in šlo jima je dobro. Precejšen kupček je bil na hiši že odplačan in vse je kazalo, da bosta prišla na zeleno.

A Ella se je dobro spominjala, kako se je polagoma izpreminjalo lice očetovo, kako je postajalo resnejše in kako je skrb legala na obraz materin. Ljudje so prihajali v prodajalno bolj po malem in na njih obrazih ni bilo več onih toplih in domačih nasmehljajev, njih pogledi niso bili več tako ljubeznivi in presrčni, dasi je imela njena mati za vsakega še vedno prijazno besedo in prijazno lice. In koliko njih, ki so prej prestopali prag njih prodajalnice, je videla Ella zdaj, ko so stopali mimo, komaj sto korakov dalje, kjer je zrastla kar čez noč nova prodajalna. In zdaj so imeli ti ljudje tam svoje smehljaje, tam so jih ponujali otrokom novega prodajalca.

Toda Ella je zrastla in je odšla v mesto v šolo. Na njeno mesto so prihajali bratci in sestre, a ti so se redkeje videli ljudi, ki bi prestopali njih prag. Za prvo prodajalno je v onem trškem delu zrastla druga in tretja.

„Kmalu bo imela vsaka hiša svojo štacuno“, je poudarjal oče pikro in stiskal pesti.

In ljudje so se razdelili na štiri kraje in nobeden vseh štirih prodajalcev ni mogel izhajati.

Ella se je pa čez par let morala vrniti domov.

Njen pogled je postal bistrejši, uganila je stanje svojih staršev in dozorela je zgodaj. In v njih hiši so se jeli oglašati sumljivi ljudje in oče jih je sprejemal ponižno in govoril je z njima natiho in najrajši v svoji sobi na štiri oči. Oglašali so se čedalje češče in češče.

Tačas je Ella hodila na pošto ter je tam prakticirala, da bi postala ekspeditorica. V tem pa je bilo doma vedno žalostneje, vedno tiše. In nekega dne, ko je Ella že napravila izpit, ji je dejal oče rahlo in sočutno:

„Ella, slabi časi so pred nami. Nočem te siliti, toda kaka služba ne bi ti škodovala.“

Služba je bila prosta v Ključu in Ella jo je dobila . . .

In zdaj se je vozila Ella sama v tujo, v popolnoma neznano vas. Vse je pohitevalo mimo nje, najneznatnejši dogodki so se ji kazali v sijajnih bojah, so zadobivali nenavaden pomen, pomen, ki ga v resnici nikdar niso imeli Vse se je vrtelo okoli nje v kolobarju, vračalo se in izginjalo, izginjalo in se zopet vračalo. A kobilica je vlekla voz dalje in med njenimi nogami so se kazale mlečnobele pene in semtertja se jim je približala muha, krožila okoli njih ter se naposled usedla kobilici na hrbet. Po njej je švignil Martinov bič ter jo zdrobil, da se je prilepila na potni dlaki.

Voz je dospel do prvih koč, ki so se stiskale ob cesti kakor bi jih zeblo. Okoli njih je rastlo nekoliko starikavih češpelj. Po njih deblih se je opletal lišaj, njih veje so bile razpokane ter so visele navzdol kakor bi žalovale. Semtertja je sameval v rebri košat oreh. Njegovi listi so bili raztrgani ter so že rumeneli. A z neke veje se je že celo odtrgal popolnoma uvel list ter se spuščal v velikih, proti tlom vedno ožjih krogih na zemljo. Ob tleh se je še zganil ter stresel, kakor bi se zavedal svojega groba, a naposled je resignirano obležal, ne da bi se ganil. In voz je drdral mimo in že je bil sredi vasi.

Ella se je prebudila iz sanj, ko je zagledala pred seboj vaški zvonik, ki se je vzdigoval nad začrnelo, precej veliko cerkvijo Pod cerkvijo na levo je bila šola, nerodno zidano, rumeno poslopje z rumenimi, od dežja izpranimi letnimi okni. Na desnici se je vzdigavalo prostorno župnišče z belo pobarvanimi vrati in belimi letnimi okni. Okna v pritličju so bila zamrežena in temna. V ozadju se je belilo nekoliko nizkih kmetskih hiš in med njimi je bila tudi enonadstropna čednejša hiša s poštnim nabiralnikom na nizkem hodniku, ki je k njemu vodilo pet kamenitih stopnic.

In tu se je voz ustavil.

„Eha-a-a!“ je zavpil hripavo Martin ter skočil raz sedež.

„Pa smo doma,“ se je zasmejal ter pokazal Elli svoje brezzobe čeljusti. Niti na misel mu ni prišlo, da bi ji pomagal z voza. Spregel je kobilico ter jo gnal brez vseh okoliščin v hlev.

Ella pa je stala blizu voza ter čakala, da se vrne. Gledala je gori na hodnik, gledala k oknom, ali se ne prikaže kje kaka glava, toda vse je bilo mirno, nič se ni ganilo. Nihče ji ni prihitel nasproti, nihče je ni pozdravil. In zabolelo jo je srce in čutila se je nesrečna kakor še nikdar v svojem življenju. Niti ločitev od doma, ločitev od vsega, kar ji je bilo kdaj ljubo, je ni tako razžalostila, ji ni bila tako huda, kot ji je bilo hudo v tem trenotku to, da se živa duša ni zmenila za njen prihod. In uvidela je, kako je majhna, kako je pritlikava in stresla se je ob misli, da bode morda morala tako neopažena, tako samotna hojevati še dolgo, dolgo pot skozi življenje. Bilo ji je, da bi morala zaklicati glasno in obupno po svojem očetu, po svoji materi. A tu je zagledala oba na mrtvaškem odru, okoli njiju so brlele blede sveče, nad njima so se klanjale zimske cvetice in ljudje so se topih obrazov in mrmrajoči nerazločne molitve gnetli okoli črnih preprog. In spomnila se je, da pride čas, ko bode zastonj klicala njuni imeni, ko bode njen glas odmeval brezupno po praznem prostoru, ko ji ne bode preostajalo drugega, nego da se stisne preplašena v samoten kot ter pričakuje, da se iztegne po njej nevidna mrzla roka ter jo odpelje za seboj po temni, opolzli stezi v neznane kraje, v kraje, ki ni iz njih vrnitve.

Odločila se je in je sama stopala navzgor po stopnicah. Iz hodnika se je prišlo v vežo. Vanjo je prihajala svetloba od nasprotne strani skozi velika steklena vrata. Ob obeh straneh veže so bile duri in nad enimi se je svetil napis: C. k. poštni urad. V durih je tičal ključ in Ella je potrkala.

Odzval se ni nihče, a Ella je vendar pritisnila kljuko ter vstopila. Ogledala se je naglo po dolgi, ozki sobi, ki je bila pregrajena z leseno pregrajo tako visoko, da se je lehko naslonil nanjo odrastel človek. Za ograjo je stala široka, starinska in že črviva pisalna miza z raznimi predali, ki so iz njih gledali časopisi, pisma in kar je takih reči, ki čakajo, da pridejo ponje adresati. Na vrhu so se prašile razne poštne knjige, a v kotu med dvema oknoma se je stiskala poštna blagajna.

Ella je postala sredi sobe ter je imela dovolj časa, da si jo je ogledala. Nihče se ni oglasil. Nad pisalno mizo pa je bila nagnjena ženska glava z visoko frizuro. Hrbet je bil nekoliko stisnjen, ena rama višja od druge. Koščena bela roka je vodila pero po nekem papirju hitro in brezšumno.

„Gospodična, oprostite!“

Glava se je dvignila, obraz se je obrnil proti Elli. Drobne, sivkaste oči so jo premerile od nog do glave. In kakòr bi se bila šele zdaj nečesa domislila, je vstala ter se zibala počasi proti Elli. In rezek visok glas je izpregovoril:

„Nova ekspeditorica, stavim, kaj ne?“

Besedo ekspeditorica je izgovorila z nekim posebnim, čudnim poudarkom in tako, da se je natančno razločeval vsak zlog.

Ella ni tega preslišala, a potrdila je takoj vprašanje.

„Prav, me veseli,“ je nadaljevala ona. „Službo prevzamete lehko takoj nocoj. Vse je v redu. Jaz pa že lehko jutri zjutraj oddidem.“

Govorila je to naglo, kakor bi se ji nekam mudilo, ter gibala z glavo gori in doli.

„Toda prej se moram predstaviti gospodu poštarju,“ je dejala Ella skoro tiho in plaho, da sama ni vedela zakaj.

Ona jo je pogledala nekako od strani ter dejala:

„Mislite?“

Obrnila se je, odprla vrata pri pregraji ter stopila prav tik Elle. Njen starikavi obraz z dolgim šilastim nosom se je skoro dotikal Ellinega lica in njena zoprna sapa jo je dohitevala.

„Mladi ste in lepi in menda tudi dobri, zato mi je žal za Vas. Toda počakajte nekoliko, da ga pokličem.“

Hitro, tiho in nekako zlobno je zalučala te besede Elli ter prav tako hitro in tiho izginila iz sobe.

Ella ni vedela, kaj bi si mislila ob vsem tem. Kakor prikovana je obstala na mestu ter vrtala s solnčnikom po deskah.

Prešlo je nekoliko časa, a potem se je začula v veži drsajoča hoja, ki je prihajala bliže in bliže. Vrata so se odprla in v njih se je pojavil srednjevelik mož v najboljših letih, oblečen pol gosposko, pol kmetiško. S skrbno negovano roko si je pogladil dolgo brado ter se izkušal nasmehniti. Toda njegova usta so se samo za hipec raztegnila, njegova suhotna lica so se skrčila, in nasmeh je izostal.

„Ah, tu ste, oprostite, da ste tako dolgo čakali,“ je dejal z nizkim, debelim glasom ter pridrsal bliže. „Prosim, da odložite, in v tem hipu Vam vse razkažem, kar je potrebno. Gospodična Neti je imela tako vse v redu!“

„Ali je ne bode zraven?“ je vprašala Ella.

Oni jo je sumljivo pogledal, nagnil glavo ter dejal lakonično:

„Ne.“

Elli to ni nič prav ugajalo. Ta mož, ki je sedaj brskal po predalih in ji razkazoval, kar je mislil, da ji je potrebno vedeti, ji je bil zoprn takoj, ko je vstopil. Sicer sama ni vedela zakaj in izkušala je, da bi ta čut pregnala, da bi se te misli otresla, toda ni šlo. A v tem je v njegovem pogledu opazila nekaj nemirnega, nestalnega, kar nikakor ni bilo njemu na dobro.

In ko ji je vse razkazoval, je neprestano govoril ter se je trudil, da bi bil jasen. Toda Ella ga ni poslušala z zanimanjem. Po ušesih so ji začele brneti besede Netine: „Žal mi je za Vas.“ In ponavljale so se vedno, zapisane so bile na vsakem mnogoštevilnih ovitkov, zapisane so bile na njegovem ozkem čelu. In rastle so in rastle.

Tedaj se je pa Ella slučajno ozrla skozi okno. Njene oči so se nehote napele in videla je Neti v po-

potni obleki z malim kovčégom v roki. Hušknila je mimo kakor senca in njena dolga, suha postava je v istem hipu izginila za drevjem.

„Gospodična Neti že odhaja?“

Vprašala je to nehote, usta so se ji kar tako odprla sama ob sebi in ustrašila se je, ko je to izgovorila.

Oni jo je zopet sumljivo pogledal ter zopet dejal enostavno:

„Da!“ . . .

Kmalu potem je Ella sedela sama v svoji sobici. Kar je pripeljala s seboj, se ji ni ljubilo, da bi že razkladala in si urejevala. Bila je utrujena od dolge poti, od prečute noči, od vsega, kar jo je danes doletelo. Sedela je pri oknu ter si podpirala glavo v belo desnico. Za hipec je pozabila na dom, njene misli so se vrtele okoli novih ljudi, ki jih je danes srečala, okoli poštarja in njegove starikave gospodinje, ki sta bila razen nje edina prebivavca te hiše. Videla jo je, ko jo je predstavil poštar. Sedela je v temni sobi mirno ter se skoro niti ni ganila, ko jo je pozdravila. Samo njene brezizrazne oči so se uprle v Ello ter so v tem hipu zadobile nekoliko bleska. A kmalu so se povesile kakor utrujene, kakor nevajene večje svetlobe. Ella ni vedela, kaj naj bi si mislila, ko je videla to slabotno žensko, ki se ni dalje menila niti za njeno, niti za poštarjevo navzočnost. Niti si ni mogla tolmačiti, ali je to poštarjeva soproga, ali samo kuharica, oziroma dekla. Poštar jo je predstavil kratko, dvoumno: „To je moja gospodinja.“ — Elli je prihajala na misel Neti, njeno skrivnostno namigavanje, njeno naglo, istotako skrivnostno odpotovanje. Kakor senca se ji je prikazala, kakor senca je izginila. Ella se niti ni mogla natančno spominjati njenega obraza. Vse črte so se zabrisale, pred njo se je vzdigavala meglena podoba, a iz nje je štrlel samo oni dolgi šilasti nos..

Bilo je že temno, a Elli se ni ljubilo prižigati luči. Sedela je še vedno na istem prostoru. Po hiši je bilo tiho kakor v grobu. Le parkrat so se odprla in zaprla vrata v pritličju, začula se je drsajoča hoja poštarjeva, njegov nizki glas, ki je kratko in suho ukazoval nekomu, bržkone hlapcu, ki je bil hkrati tudi voznik pošte. Nazadnje so se zaprla tudi še vežna vrata in Elli se je zazdelo, kakor bi se bila zaprla vrata njene ječe.

Nazadnje so se misli njene začele vračati zopet tja, odkoder so prihajale. Tiho in po prstih so se bližale znane podobe, z lehkimi koraki so prihajale, odete v zlate halje, iztezajoče po njej mehke in tople roke. Dobro in razločno je čutila njih bližino, kakor se čuje v temni noči trepetanje perotnic preletujočih se lehkokrilcev. Zašumelo je in k njej se je sklonila dobro znana ljuba podoba. Doteknila se je rahlo, komaj čutno njenega belega tilnika, poljubila jo na malo rožnato ušesce in šepetala ji je gorke besede, ki so božale njeno dušo, ki so privzdigovale njeno srce. In Ella je začutila na čelu poljub, ki jo je pretresel s sladko grozo in kri je začela nagleje pluti po njenih žilah. In vračala se je podoba za podobo in predle so okoli nje z zlatom pretkano mrežo, ki so se izza nje bleščale sladke, opojne sanje.

In Ella je pozabila vse realnosti in počasi so se zatiskale trepalnice, semtertja se začudeno privzdigale ter zopet zatiskale, dokler se niso več ganile. Rahla nočna sapa, ki je vela skozi odprto okno, se je poigravala z njenimi kodri in njena drobna, kakor češnja rdeča usteca, so bila pol odprta in okoli njih se je pletel srečen nasmeh.

In Ella ni več čutila, da je zašla v tujino, da sanja med tujimi ljudmi. Ella ni več čutila, kako ji je še pred kratkimi urami zastajala noga na durih te hiše, kako se ji je krčilo srce ob vstopu čez prag. Ella je bila zdaj srečna, Ella se je smehljala . . .

II.

„Ključ! — Eh, to gnezdo!“ je vzkliknil že marsikdo.

In marsikoga je noga zapeljala v ta kraj, njegovo oko se je rado mudilo po zelenih grebenih, občudovalo visoke debele smreke, ki so se spenjale ravne kot sveča proti nebu, njegovo uho je prisluškovalo šepetanju bistrih vrelcev in padanju penečih se voda, a to samo enkrat v življenju. Drugič ni bilo nikogar več v ta kraj. Ljudje so prihajali, tam so se odpočivali, a prav tako so odhajali. In isti se niso vračali nikdar več. Potovali so skozi vsak teden novi obrazi in izginjali so brez sledu. A tudi to je ponehavalo, redkeje in redkeje se je kdo oglašal, Ključ je stal samoten, tih in pust, na vseh kotih in krajih je zevala nasproti grobna tišina in moreča dolgočasnost. Ključ se je pogrezal v pozabljenost, Ključ je umiral.

In v Ključu je umirala tudi Ella, tudi ona se je pogrezala v pozabljenost. Lotila se je bila dela s trdnim sklepom, da bode vztrajala, v delu je hotela dobiti utehe in tolažila, v njem je iskala sreče in zadovoljnosti. In sedevala je dan za dnevom od osme zjutraj in do poldneva, od druge popoldne pa do šeste zvečer. In kakor je prišla v pisarno drugi dan po svojem dohodu, tako je dohajala poslej redno vsak dan, z resnim obrazom in neko komaj razločno senco na sicer čistem, lepem čelu. Prihajala je in sedevala, sedevala in delala tiho in mirno in hitro. Čisto taka je bila videti kakor je bila Neti, Neti, ki je ob njenem prihodu bila nagnjena nad pisalno mizo, ki ji je bil hrbet nekoliko stisnjen in ena rama višja od druge. Čisto taka je bila od daleč kakor Neti, ki se je pred Ello pojavila kakor senca in izginila kakor senca. Pa saj ni moglo biti drugače, oklepal jo je isti stol kakor Neti, puhtela je iz njega ista okužena sapa, ki je v prejšnjih časih ovevala Neti.

Prvi dan ko je sedela na svojem novem prostoru, so se slehrni hip odpirala vrata. V pisarno so hodili najrazličnejši ljudje. Ženske so postajale dalje, nego je bilo treba ter obračale vanjo pozorno svoje oči. Ella je čutila njih poglede in bilo ji je to zelo neprijetno. In odhajale so, ne da bi bile kaj govorile. Ako sta se slučajno sešli dve, sta se samo pomenljivo pogledali ter prikimali. Da si niso upale govoriti je bilo vzrok to, da je v kotu pri blagajni sedel poštar in brskal po predalih. In sedel je ves predpoldan in popoldan.

Od onega dne pa je prihajal redkokdaj človek na pošto. Videti je bilo, da je bila vaška radovednost nasičena, zlasti od one nedelje, ko je bila Ella prvič v cerkvi in je sedela spodaj na prostoru, ki je bil viden na vse strani . . .

V deželo se je naselila jesen. Nebo je bilo skoraj vsak dan oblačno in češče je deževalo. Po vaških potih se je kopičilo blato in pošta je prihajala s postaje umazana in oškropljena z blatom do vrha. A Ella je pošte sleharni dan pričakovala najteže. In razvijala je ovitke z nervozno trepečočimi rokami. Ako ji je izpod prstov spolznil list, ki je nosil njen naslov, se ji je razjasnil obraz in položila ga je naglo na stran. Toliko da ga ni nesla k ustom in ga poljubila. Ako ni bilo zanjo ničesar, je pregledavala kupčke iznova ter se čudila, kako je to mogoče. A ko se je uverila, da ni ničesar, je povesila glavo in se užalostila.

Največje je bilo njeno veselje, ko je dobila listek od doma. In dopisovali so ji čestokrat. Iz vsake vrstice, ki jo je napisala roka materina, je kipela neizrekljiva ljubezen do hčere, je odsevala skrb za njeno bodočnost. A pisma očetova so bila polna naukov, potrebnih naukov. In ti nauki so bili tako skrbno zakriti, tako spretno zaviti v najpreprostejše besede, da so se z vso silo oprijemali njene mehke duše. Da, veliko čudo je to bilo, da je znal pisati tako neuk človek, ki je bil v mladih svojih dnevih navaden trgovski pomočnik. Ella je čutila do njega globoko spoštovanje, v njeni duši je stala njegova podoba na vzvišenem piedestalu, jasna in svetla kakor oblita z zlatimi žarki zahajajočega solnca.

Razen od doma je dobivala Ella še pisma od nekaterih prijateljic, tovarišic iz one dobe, ko se je šolala v mestu. Ta pisma so bila često pisana v veselem, razposajenem tonu, najboljše znamenje, da se jim je godilo dobro, da so potegnile večjo številko v loteriji življenja, nego jo je vzdignila Ella.

In dnevi so potekali. Dan je bil enak dnevu. Dež je naletal za dežjem, blato se je kopičilo na blato, noga se je vdirala kamor je stopila. Večeri so bili strašno dolgi, nikdar jih ni hotelo biti konec. Ella je vsakega presedela v svoji sobici. Zajtrkovala, obedovala in večerjala je vedno v pisarni, kamor ji je donašala jedila mlada, morda štirinajst let stara deklica, ki je bila prišla k hiši takoj za njo. Ko je zvečer zaprla vrata pisarnična za seboj, je takoj stopala v svojo sobico ter se vselej zaklenila. Sama ne bi si vedela odgovora, čemu se zakleplje, ako bi jo bil kdo vprašal. A čutila je nek čuden strah vselej, ko je zvečer prestopila prag svoje sobe in roka ji je nehote obrnila ključ v vratih. Navadno je potem jemala v roke kako ročno delo ter delala pozno v noč. Po vsej hiši pa je bilo tiho kakor v mrtvašnici. Le semtertja se je čula drsajoča stopinja poštarjeva, ali za hipec skakljajoča hoja mlade dekle, zaprla so se s shruščem kaka vrata in bilo je še tiše kot prej. Včasih pa so se začuli z vasi hripavi glasovi fantov, ki so voglarili, zalajal je kak pes, zamukalo trudno živinče v oddaljenem hlevu. Ko je potem legala k počitku, se je vselej še vnovič prepričavala, ali je res zaklenila vrata svoje sobe.

Neko noč Ella ni mogla dolgo zaspati. Zunaj je nalival dež in močan veter je stresal že golo vejevje skoro zidu se dotikajočih dreves. Včasih je tako čudno zapiskalo okoli voglov, da je Elli pretreslo mozg. Včasih je zajokalo kakor plaka mlado dete, včasih zacvililo in zahreščalo. Okno se je stresalo in škripalo, debele kaplje so se zaletale na šipe. Ello je bilo strah. Odejo je potegnila čez glavo ter izkušala zaspati.

A tedaj je čez nekoliko hipov preplašena pomolila glavo izpod odeje ter prisluškavala. Da, razločno je čula, kako se je nekdo doteknil kljuke pri vratih. In glej zopet! Prav tiho, počasi se je kljuka pritiskala navzdol. Nekdo je poizkušal, da odpre vrata.

Elli je zastajala kri. Niti mislila ni več, da so vrata zaklenjena. Čutila je, kako so se je doteknili nevidni prsti, čutila, kako se nekdo pregiblje po sobi, kako hodi od vrat proti oknu, od okna zopet k vratom. In to tako tiho, da ga ne čuje najtanje uho, da ga ne vidi najbistrejše oko. In vendar je tu, mora biti tu, saj čuje njegovo dihanje, obletava jo njegova sapa. In Ella ga je videla, kako raste, kako mu glava seza že do stropa, kako se iztezajo po njej njegove ostudne in pošastne roke. Hotela je zavpiti, toda glasu ni mogla dati od sebe. Tiščalo jo je k postelji in na svojem telesu je že začutila one velike, vlažnomrzle roke, ki so jo hotele stisniti k sebi, ki so jo hotele objeti.

A v tem se je kljuka v vratih zopet premeknila, stopila je v navadno lego, roka zunaj jo je bila izpustila. Elli se je hipoma odvalilo od srca, izginile so temne sence, ki jo je z njimi mučila razgreta domišljija, in začela je misliti, kdo bi bil pri vratih. Za hipec so kmalu potem zaškripale stopnice in Elli se je videlo, kakor bi bila začula drsajočo hojo. Toda hkrati je bilo zopet vse tiho, tiho kakor v grobu.

„Kaj je iskal? Kaj je hotel?“

To je bila Ellina prva misel. Prepričana je bila sedaj, da je mogel biti pozni gost edinole poštar. Morda se je v hiši kaj pripetilo, morda so jo kje potrebovali. Toda čemu potem tako skrivnostno prihajanje, čemu ni zaklical? In Ella si ni vedela odgovora. Tedaj pa se je hipoma spomnila ekspeditorice Neti in njenega prvega čudnega nastopa. Njene besede so ji zvenele po ušesih, njen nagli odhod se je zopet pojavil pred njo. Videla jo je zopet, kako je stopala mimo okna z malim kovčégom v roki. Zopet je hušknila mimo nje kakor senca, in njena dolga, suha postava je izginjala za drevjem. Slišala je zopet njene besede: „Žal mi je za Vas!“

In Ella se je sedaj nehote spominjala zadnjih dni v pisarni in neka slutnja, neko razumevanje se je je polaščalo. Rdečica ji je silila v lica, ko je začela domnevati, da ji je sedaj jasno, čemu je poštar že precej dolgo posedeval najrajši blizu nje, čemu je iskal vpričo nje izbranih besed in izrazov, čemu je tako gladil in negoval svojo brado. Domnevala si je, da ji je jasno, vse jasno, in to je bil prvi trenotek, ko je zaslutila in morda tudi uganila vsaj približno pomen Netinih besed.

A tedaj jo je prešinil nov strah in zatisnila ni očesa vso dolgo noč.

Zunaj pa je še vedno šumel veter in padal dež, da se je slišalo kakor bi kdo izlival vodo iz velikih polnih posod. In ta voda se je šumno odcejala navzdol po potih ter orala po njih globoke brazde.

Pozno v jutro se je začelo nekoliko svitati. Leno in kakor bi se bali, so prihajali prvi bledi svetlobni trakovi skozi okno v sobo. A v njih se je videla preprosta sobina oprava še siromašnejša in otožnejša. Slednjič so se ti trakovi pritihotapili tudi v kot na posteljo in prebudili Ello, ki je bila komaj za trenotek zatisnila trudne oči.

Skočila je raz posteljo ter se začela oblačiti. V glavi ji je bilo pusto in čutila se je izmučena in onemogla kakor še nikdar v življenju. Ko se je pogledala v malem okroglem zrcalu na mizici, se je skoro ustrašila. Nasproti ji je gledal bled, skoro rumenkast obraz, okvirjen od razpuščenih, razmršenih las. In ta obraz se je v tej noči zožil in podaljšal in ob očeh se je prikazala prva, komaj vidna guba.

Ella se je naglo obrnila od zrcala ter stopila nekoliko korakov po sobi. Kar je bila v Ključu, se ni čutila tako nesrečna kakor danes, niti prvi dan svojega dohoda, ko je vendar živela pod raznimi vtiski. Danes šele je prav grozno občutila vso bedo, ki ji je izročena takale siromašna poštna uslužbenka na deželi. Danes šele so ji zarezale spone globoko v meso, da se je sesedla kri in so otrpnile žile. Bridek nasmeh ji je legel okoli usten in trpek izraz se je vtisnil in vgnezdil prav blizo njega.

Ko je stopala navzdol v pisarno, ji je bila glava nizko sklonjena in izpod bledega čela so zrle nemirne in boječe oči, ki si niso upale pogledati na levo in desno. Bale so se nečesar, kakor bi bile zagrešile Bog ve kaj hudega. V veži pa se je videla Ella nenadoma nasproti poštarjevi gospodinji. Stala je ob vratih ter gledala Ello z nekim čudnim, porogljivim nasmehom. Njena usta niso izpregovorila in odgovorila na Ellin pozdrav ničesar, a njena glava se je obračala za Ello, dokler ni izginila v pisarni. A Ella je videla njene oči skozi vrata, vedela je, da ona še stoji na vratih. Šele čez nekoliko časa so se duri šumno zaloputnile, da je votlo odmevalo po hiši.

Kmalu potem ji je prinesla dekla zajtrk. Proti svoji navadi je še nekoliko časa postala v pisarni ter zrla na Ello. Ko se je ta ozrla, se je naglo obrnila ter odšla. Ella jo je hotela poklicati, da bi jo nekaj vprašala. Toda khrati se je premislila in molčala.

Proti poldnevu so se zaslišali v hiši razburjeni glasovi. Ženski glas je vpil in vrata so se odpirala in zapirala. Ella ni mogla vsega razumeti. Ali uganila je, da je prišla deklina mati ter zahtevala od poštarja, da takoj odpusti njeno hčer iz službe. Pri tem so padale na poštarja ne baš lepe besede in Elli se je celo dozdevalo, da je bilo vmes izgovorjeno tudi njeno ime. V kakšnem zmislu, ni mogla vedeti, ali zadelo jo je to skrajno neprijetno in nehote ji je bušilo v glavo, da mora to biti nekaj v zvezi z nocojšnjim dogodkom. Poštar je ženski odgovarjal na kratko in nekoliko tiše, a konec vsega je bil, da je dekla odšla z materjo iz hiše. Proti večeru pa je že prišla druga, nekoliko starejša in z nekim potuhnjenim izrazom na skoraj štirioglatem obrazu. Takoj, ko je prvič prinesla večerjo, ni bila Elli všeč. Njene miżeče, kalne oči so izdajale lokavost in njena vsiljiva prijaznost, ki je z njo obsula Ello pri prvem svojem nastopu, se je tej gabila.

Poštarja ves tisti dan ni bilo v pisarno. Po nastopu z materjo odišle dekle ga niti slišati ni bilo in v hiši je bilo, kakor bi bilo vse izumrlo. Oglasil se je samo poštni voznik, ki je bil hkrati pismonoša, ko je odhajal in prihajal, oglasilo se je samo par šolskih otrok, da bi vprašali, ali je kaj za starše, ki so bivali v kaki oddaljeni vasici. Zunaj pa je ves dan počasi rosilo in nebo je bilo čez in čez zagrnjeno s težkimi, črnimi oblaki, ki so viseli nizko nad bližnjimi griči, da ni bilo videti nikamor.

Tako se je bližal večer, zopet dolg in pust večer, in Ella se ga je bala že naprej . . .

Ko je stopila Ella iz pisarne ter jo zaklenila, da bi odšla v svojo sobo, je hipoma stal za njo poštar, kakor da bi zrastel iz tal. Ella niti slišala ni, da bi se bila kje odprla vrata, niti da bi bila zahreščala njegova stopinja po veži. Ko se je obrnila, mu je zrla v obraz. Ta je bil nekam izpremenjen. Neka boječnost, neka neodločnost je visela na njegovem licu in Elli se je videlo za hipec, kakor bi nekaj težilo njegovo srce, kakor bi bil ta mož nesrečen. Nekaj se je zganilo v njej, česar dozdaj nikdar ni občutila njemu nasproti. Samo misel, da stoji pred njo nesrečnež, je zadoščala da je pozabila onega neprijetnega čuta, ki se je je bil polastil, ko ga je začutila za seboj, ki jo je imel vklenjeno dozdaj še vselej, ko je bila v njegovi bližini. In poštar je uganil njeno duševno stanje. Izraz njegovega lica je hkrati zadobil zraven vsega še neko bolestno potezo, njegova glava je klonila nekoliko navzdol in oko se je povesilo.

„Oprostite, gospodična Ella,“ je dejal s tihim, mehkim glasom, kakršnega Ella še ni bila čula pri njem. „Mislil sem, da Vam morda ne bi bilo nevšeč, ako bi Vam včasih zvečer delal nekoliko časa družbo. Večeri so tako dolgi in ako je človek sam, se vda preveč raznim težkim mislim, ki ga more in tlačijo, da le težko prenaša tako življenje.“

Ella je osupnila. „Čemu naenkrat taka ponudba,“ je pomislila. Toda ko ga je vnovič pogledala in ga je videla še vedno tako potrtega in ponižnega pred seboj, se je siloma otresla pomislekov, ki so se ji vsiljevali.

„Morda sem ga sodila napačno,“ si je dejala ter izpregovorila prijazno:

„Preveč bi zahtevala od Vas, ako bi se drznila sprejeti Vašo ponudbo.“

„Ah, nikakor ne, nikakor ne, gospodična Ella! Prav rad, verjemite mi, prav rad sem Vam vedno na razpolago in v največje veselje bi mi bilo, ako bi Vam smel biti na uslugo.“

Govoril je naglo in skoro šepetaje. In pri tem se je razgrel kakor mladenič in nekaj mladostnega in ognjenega je bilo v teh besedah. Ella še nikdar v svojem življenju ni bila v takem razgovoru z moškim in ogenj, ki je bil v poštarjevih besedah, ni švignil brezvplivno preko nje. Nekaj mehkega je hkrati ovelo njeno notranjost in mož, ki je stal pred njo, se ji ni videl več tako strašen in oduren kakor doslej.

In že mu je hotela odgovoriti, da mu noče odbijati njegove prošnje, ako ga to veseli, ko je hipoma zapazila v njegovem očesu neki sijaj, ki je bil popolnoma nasproten prejšnjemu izrazu v njegovem pogledu. Sicer je ta sijaj izginil takoj in se umeknil zopet prejšnjemu izrazu, a v Elli je zbudil hipoma stare občutke proti poštarju, zbudil jih hipoma kakor je sam hipoma vzplapolal. In pred njo je hkrati stala Neti in smejala se ji je porogljivo in na ušesa so ji zvenele besede: „Žal mi je za Vas!“

Ella se je zravnala kvišku. Njena vitka postava je presegala poštarja, ki je bil videti pred njo malenkosten in pritlikav. Bila je lepa, da je moral zreti vanjo kakor v solnce in oči so ga skelele in trepetal je pod njenimi gorkimi žarki. In predno se je zavedel, se je bila Ella poklonila in izginila po stopnicah v svojo sobo. Poštar je slišal, kako se je ključ obrnil v njenih vratih.

Tedaj pa se je nekdo v njegovi bližini zasmejal rezko in zlobno. Poštar je prebledel ter stisnil pesti. Planil je proti onemu mestu, kjer se je zasmejalo ter iztegnil je roko. Toda v tem hipu so se zaloputnila vrata pred njim, in za njimi je izginila njegova gospodinja. —

* * *

Ella je potrkala rahlo na vrata pri spalnici svojih staršev. Nihče se ni oglasil, mrtvaško tiho je bilo naokoli. Ella se je sklonila h ključavnici ter poslušala. Naslonila je svoje drobno ušesce prav ob ključevo luknjo ter obstala. Njeni dolgi kodri so se razpustili po tilniku navzdol in mahali skoro do lesenega praga. In zavela je hladna nočna sapa, in zamajali so se lasje in trkali so na vrata in prosili so, da se jim odpro. Toda trkali so zaman, ni je bile stopinje, ki bi se bližala, ni je bilo roke ki bi odprla. In Ella je stala še vedno skljućena, je stala še vedno nepremično in poslušala.

Tedaj je posijal mesec skozi okno v veži. In od stene v nasprotnem kotu se je ločila postava. Njene prozorne noge so se komaj dotikale tal, plula je po vzduhu, rastla je in se krčila, kakor rastejo in se krčijo kolobarji sivega dima, ki se vzdigujejo proti stropu, a jih od tam prepih tlači zopet k tlom. Rastla je in se krčila in se bližala. In približala se je sklonjeni Elli in privzdignila ji je viseče lase, da bi jih ne omadeževala njena noga. Privzdignila jih je in nesla jih je k svojim ustnicam in poljubila jih je. Ella pa se je dvignila. Vrata so se odprla kakor sama ob sebi na iztežaj in na oba kraja, in Ella je vstopila.

Stala je sredi sobe in zrla je po njej z začudenimi očmi. Skozi okna je sijal mesec, v njegovi luči so motno odsevale dobro znane postelje. Na njih je nekaj ležalo nepremično in trdo in pokrito je bilo z belimi rjuhami. In hipoma so se ob teh posteljah pojavile dolge blede sveče na okroglih črnih svečnikih. In v presledkih med njimi so zrastle pisane rože na dolgih upogibajočih se steblih. Na drobnih sklonjenih glavicah se je svetila rosa, ki jo je rodilo tiho pomladno jutro. Ella se je sklonila nad cvetke ter hotela pogledati svoje obličje v srebrnem zrcalu te rose. A tedaj je videla, da so to solze, ki jih je rodila globoka žalost njenih bratov in sester. In tem solzam so se pridružile še njene, saj je v istem trenutku zagledala med svečami in rožami dobro znana obraza očeta in matere. Bila sta voščenobleda in njune ustnice so bile trdo stisnjene. In vse okoli njih je bilo črno prepreženo od stropa do tal. Spredaj se je dvigala ozka mizica, na njej se je svetlikala v srebrni posodi blagoslovljena voda poleg pozlačenega razpela. In v posodi sta se tiščali zeleni vejici, pripravljeni v kropenje.

Ella je padla na kolena ter zaplakala.

„Oče! Mati!“

Vzkliknila je glasno, hoteč ju priklicati zopet v življenje. In zaklicala je vnovič, da je njen glas votlo odmeval po prazni sobi.

Sklonila je glavo kvišku. Tedaj je pa začudena zapazila, da gleda skozi okno v sobo namesto meseca druga, svetlejša krogla. Solnce je bilo izšlo in je pošiljalo svoje zlate pramene v ravnih, dolgih črtah po sobi. In ko je pogledala materi v bledi obraz, se je tam nekaj zgenilo, kakor bi se zazibal smehljaj okoli trdih usten. Usta so se lehko odpirala, trepalnice so se dvigale in iz materinih oči je zasvetil dolg, ljubezni poln pogled, podoben onemu dolgemu, zlatorumenemu solčnemu žarku, ki je poljubljal njene osivele lase. A tedaj se je dvignil na odru oče. Lahno se je sklonil kvišku, nasmejal se je hčeri ter ji pomigal s koščeno roko kakor bi jo vabil, da stopaj za njim.

Ella je vstala ter hotela k njemu. A tedaj sta se razrušila odra in izginila sta izpred njenih zavzetih oči. Oče in mati pa sta stala sredi sobe ter širila roke svoji hčeri nasproti. In Ella je stopila naglo korak dalje in ju je hotela objeti. Toda onadva sta se začela hkrati odmikati, dalje, vedno dalje. Ella je hitela za njima, a iz prve sobe sta izginjala v drugo, iz druge v tretjo, iz tretje v četrto. Sobe so rastle pred njo kakor iz tal in ni jih hotelo biti konec. In pred njo sta bežala oče in mati.

Solnce pa je lezlo vedno više in više in po vseh sobah se je razlivalo morje svetlobe. Ello je ta svetloba skelela v oči in povešati je morala glavo, da so se za trenutek odpočile. A to jo je popolnoma zmedlo, da ni več natančno razločevala pred seboj bežečih podob. Izgubila je bila pravo smer in hlastala je iz kota v kot, od vrat do vrat. Njene roke so se krčevito iztezale in zopet obupno padale, njena kolena so se šibila. Tedaj se je prav pred njo pojavil obraz materin. Samo dva koraka je bilo treba in Elline roke bi se lehko ovile njenega vratu, njena glava bi lehko odpočila na materinih prsih. Toda Ella ni mogla prestopiti z mesta. Nekaj kakor svinec težkega je leglo v njene noge, ji je napolnilo žile. Izkušala je privzdigniti nogo, toda bila je kakor k tlom prirastla, ves napor je bil zaman. Sklonila se je k tlom in hotela si je pomagati z rokami, po vseh štirih je hotela prilesti do matere. Toda tudi roke so se napolnile s svincem in okoli njih so se zadrgnile vrvi. Obup je legel na Ellino dušo, hudo ji je bilo, da bi bila najrajša pri tej priči umrla. In hotela je klicati na pomoč. Toda začutila je hkratu neznosno žejo, jezik ji je bil suh in lepel je na nebesu in nobenega glasu ni bilo iz njenih ust.

A hipoma so se razmeknile stene, tal je zmanjkalo pod Ello. Nekaj neizrečeno lehkega jo je prešinilo ir prosto kakor ptica pod nebom se je dvignila. Okoli nje je zazelenelo drevje, njegovo listje je bilo sočno in temnozeleno kakor v zgodnji pomladi, ko se je komaj porodilo. Pod drevjem so se vzdigale tuje nepoznane cvetice, ovijale so se po vejah in njih opojni vonj je polnil vso okolico. Iz gostega grmovja se je glasila otožna pesem slavčeva in pod grmovjem je žuborel srebrnočist studenec.

Ella pa je razširila roke nalik perotnicam in letela je lehko kakor ptica po tem mirnem in balzamičnem vzduhu. Krenila je, kamor je hotela, nikjer ni bilo ovire, nikjer zapreke. Letelo je samo ob sebi, kakor bi bila letala že od mladih nog, kakor bi bil njen pravi element čisti in jasni vzduh visoko nad spletkami človeškega rodu, visoko nad gorami. Pozabila je vsega, kar jo je še pred nekoliko hipi vznemirjalo in delalo nesrečno, pozabila je celo matere, ki je bila s sobo vred izginila izpred nje. Hipoma pa se ji je zazdelo, da sanja. Kdaj je še na tej božji zemlji letal človek? Toda ne, to niso sanje, to je gola in čista resnica, saj vidi pod seboj zemljo, okoli sebe drevesa in grmovje, saj čisto razločno sliši petje slavčevo. Ne, to niso sanje. Toda vendar se je treba prepričati še drugače! In Ella je splula počasi do bližnjega drevesa in odtrgala je vejico z velikimi, mahalčastimi listi. In potipala jih je in začutila pod svojimi prsti. Ali so to sanje? Sklonila se je nad veliko čudovito oblikovano cvetico, ki je žarela v nepopisno lepih, Elli dozdaj neznanih bojah. Odkod se je vzela? Da, treba jo je utrgati, ustvarjena je za nekaj lepšega, nekaj vzvišenejšega, nego da bi tu rastla samo zaradi tega, da raste. Ella se je spomnila, da je majnik. In doma ima na omarici soho Device. Pred njo gori večna lučca v pobarvanem steklu in okoli nje je venec preprostih, skromnih cvetic, kakršne rasto za hišo na vrtu. Kako bode ta povečala bajni vtisk, kako se bode tamkaj še bohotneje razcvela v čast Materi božji! In Ella tačas poklekne pred kipec in molila bode za starše, molila za brate in sestre in molila zase. Krasna cvetka se je zalesketala v njeni roki, njeni listi so vztrepetavali in nje vonj je Ello omamljal. Ali so to sanje?

Toda kaj je to? Elli je bilo, kakor bi jo kdo poklical. Spoznala je glas očetov. Obrnila se je naglo in bila je zopet v sobi. Izginilo je zelenje, izginile so cvetice in otožno so se zasvetile belo pobarvane stene. Ella ni vedela, kdaj je sedla za mizo, a sedela je nasproti svojemu očetu. Poletenska okna so bila zaprta, v sobi je bilo somračno, s ceste se je čulo ropotanje vozov in peketanje konjskih kopit.

Očetov obraz je bil resen, tiha žalost je bila razlita po njem in govoril je z Ello šepetaje, skrivnostno. Ella ga je poslušala, slišala je vsako najmanjšo njegovo besedo, a razumela ni ničesar. Niti zmisla njegovega govora ni mogla pogoditi.

Tedaj so se zaslišali koraki po stopnicah. Nekdo je govoril glasno in zapovedujoče, drugi so odgovarjali tiše in zateglo, kakor bi jokali. Oče Ellin se je vznemiril. Ozrl se je po sobi ter motril jako pazljivo vso opravo od najmanjše stvarce do največje. Bilo je, kakor bi se poslavljal od vseh teh stvari, ki se je le težko ločil od njih.

V tem so se bližali koraki, glasovi so se začuli pred sobo. Nekdo je potrkal in vstopili so možje od sodišča. Resno so se držali in molče je nekdo izvlekel iz žepa neke papirje ter jih predložil pred očeta. Ta si je nateknil naočnike, vzel papirje v roko ter jih prebiral. Nato jih je položil na mizo ter vstal. Obrnil se je proti Elli ter rekel sočutno:

„Pusti nas nekoliko časa same, dete moje, pozneje se vidimo. Tu so sedaj resna opravila!“

Ella je molče vstala ter odšla. Na vratih je nehote postala in je videla, kako so možje hodili od enega kosa sobine oprave do drugega in kako so pritiskali nekaj okroglega na sleherni kos.

Ella je odprla vrata ter hitela v kuhinjo. Tam je sedela mati pri ognjišču na nizkem stolu. Obraz si je zakrivala z dlanmi in glasno je ihtela. Hčerke niti opazila ni, ko je vstopila.

„Mati!“, je zavpila Ella ter skočila k njej. Ovila ji je roke okoli vratu ter zaihtela tudi sama.

Tako sta ostali nekoliko časa v tesnem objetju. Z dvorišča se je slišalo veselo vpitje Ellinih mlajših bratov in sester.

„To so žalostni časi, Ella,“ je dejala skoro nato mati ter se rahlo izvila iz hčerinega objetja.

„Kaj pa je, mama?“

„Vse nam bodo prodali!“

Ella je zavpila ter zakrila obraz v roke.

„Ti edina nas lehko rešiš,“ je pristavila mati ter tolažila hčerko.

Elli se je zazdelo čudno, kako bi bila ona tista, ki bi mogla rešiti svoje starše. Kako rada bi dala vso srčno svojo kri zanje, kako rada bi jim pomagala, ako bi zahtevali od nje mlado njeno življenje!

„Kaj naj storim, mati?“

„Vzemi ga!“

Mati je pokazala z roko na drugo stran ognjišča. Ella se je tja ozrla in se stresla. Tam je sedel — poštar. Opravljen je bil v črno obleko in nataknjene je imel bele glace-rokavice. Pred njim je stal na drugem stolu visok svetleč cilinder.

Poštarjevo oko se je uprlo v Ello, njegova roka je pogladila brado in vstal je ter ji stopil nasproti.

Ella je pogledala mater, ki je bila pričakujoč vanjo uprla svoj pogled in je pogledala poštarja. Nato je stopila vnovič korak bliže matere ter dejala s trdnim, močnim glasom:

„Zaradi Vas, mati, storim vse!“

A to je presezalo njene moči. Zgrudila se je na bližnji stol in dihala je težko.

In pridrsal je poštar do nje in sklonil se je k njej. Njegova brada se je doteknila njenega lica in njegova zoprna sapa jo je obletela. Ello je zazeblo. Začutila je, kakor bi se je bil doteknil hladen gad, ki se je hkrati ovil njenega telesa.

In zavpila je glasno in grozno . . .

* *
*

Ella se je zbudila. Na njenih ustnicah je še trepetal težki vzdih, njeno čelo se je potilo in po vsem životu se je tresla. Njene oči so strmeč preplašeno zrle po mali sobici, ki se je po jej nrazlivala prva jutrnja svetloba. V njej se je motno svetlikala sobina oprava, zraven postelje na stolu je bila njena navadna obleka. Na mizi je poleg svetilke ležalo dokončano pismo, ki ga je snoči pisala Ella domov.

„Hvala Bogu, da so bile samo sanje!“ je vzkliknila ter naglo vstala. Pogledala je list na mizi in prebrala je še zadnje vrstice, ki jih je bila pripisala: „Ako Vam je mogoče, rešite me tega pekla, na veke Vam bodem hvaležna! . . .“

Z zvonika se je začul droben glas zvonca, ki je zvonil sedmo uro. Ella se je prekrižala in njene ustnice so šepetale gorečo molitev. —

III.

Včeraj je zapadel prvi sneg. Ključ je bil pobeljen in pobeljena so bila prej rjava brda nad njim. Vse se je čez noč preobleklo, vse se je videlo praznično, svatovsko. In danes je nad to pokrajino usipalo solnce svetle svoje žarke, da se je lesketalo, kakor bi se kopalo v srebrnih penah, kakor bi bilo posuto čez in čez z drobnimi, neštevilnimi biseri. Vse je oživelo, vse se je zibalo, vse se je oddihavalo po duha morečih, pustih in dolgočasnih deževnih dneh.

Ella je imela odprto okno poštne pisarne. V peči je veselo prasketal ogenj, a skozi okno je silila sveža, oživljajoča sapa. Kako se je danes dalo delati! Kar samo ob sebi se je pisalo, pečatilo in zavijalo, kar samo ob sebi se je delilo v posamezne predale.

Semtertja je Ella pogledala skozi okno. Njeno oko je bilo živahnejše, njeno čelo ne več tako zamišljeno. Bilo ji je nekako lehko okoli srca, lehko, kakor že dolgo ne. Okoli ustnic ji je včasih zatrepetal smehljaj in bilo ji je, kakor bi ji moral današnji dan donesti nekaj posebno veselega, nekaj novega. To je slutila, ne, to je prav gotovo vedela, saj so ji to šepetala neštevilna nevidna bitja, ki so plula po vzduhu, ki so jo obkroževala.

In Ella je težko pričakovala tega veselega trenotka, vsa njena duša mu je hitela nasproti, vse njene misli so se združile, da bi ga pojmile in se raztopile v njem.

Gori nad vasjo pa se je v tem hipu začulo pasje lajanje. Izpočetka so se slišali posamezni glasovi, kratki in naglo odrezani. A kmalu so bili ti glasovi bolj zategli, tanjši in višji, cvileči. Glasili so se vzdržema, prihajali vedno niže, razgubljali se vedno više, po hribu doli in zopet gori, po kotlinah in okoli hriba. In na vrhu je počil strel, en, dva, trije . . . Pokalo je, da je odmevalo daleč po okolici. Psi so za trenotek utihnili, a kmalu se je začela nova gonja. Po gozdu je šumelo, pod bežečimi nogami zverjadi je pokalo suho dračje. In to se je vršilo ves dopoldan, zdaj bliže, zdaj bolj oddaljeno, v vednem kolobarju, a v presledkih se je glasil zateglo lovski rog . . .

Popoldne pa se je glasna lovska družba vračala mimo pošte. Spredaj so stopali nosači. Nekdo je imel na hrbtu okoli vratu ovitega velikega srnjaka. Glava srnjakova je visela nosaču na prsi in izmed trdno stisnjenih zob je štrlel okrvavljeni konec jezika. Nosačeve roke in hlače na kolenih so bile krvave, da so se od daleč svetile velike rdeče lise. Drugi je nesel na drogu nekoliko dolgouhcev, ki so kazali med razkrečenimi nogami bele svoje trebuhe. Tudi ta je bil krvav po mečih. Tretji pa je vlekel lisjaka, da se je podolgasta glava s štrlečimi ušesi vlekla po tleh.

Ella je gledala skozi okno.

Tedaj pa se je nekdo ozrl gori. Njegove izrazite modre oči so za hipec začujeno obvisele na Elli. Njegova roka se je trdneje oprijela puške in vztrepetala. In stopal je dalje z drugimi.

Ella pa je tačas začutila, da je pričakala oni trenotek, ki je po njem koprnela. Rdečica ji je zalila lepo lice in njeno oko je strmelo za odhajajočim. Na ovinku se je ozrl, in Elli se je videlo, kakor bi se mu ustavljala noga. A nekdo se je obrnil proti njemu ter ga ogovoril. Moral je za njim.

Ko se je Ella ozrla po pisarni, je bila ta še veliko svetlejša nego prej. Kar hipoma se je izpremenila, zadobila je zanjo nek pomen. Ella je začutila, da je s tem trenotkom začela živeti.

A tedaj je vstopil poštar. Drsajoč na navadni svoj prostor, se je ozrl v Ello ter hotel dalje. A ko je zapazil rdečico na njenem licu in njeno razburjenost, jo je pogledal pazljiveje. Takoj nato mu je komaj viden porogljiv nasmeh šinil preko usten. Elli pa se je videlo, da je uganil njen položaj. Nemirno je sedla ter začela delati. A pri srcu ji je postalo hkrati tako hudo, tako težko, da bi bila najrajša zajokala.

Ta gnusni človek se je drznil v tem svetem trenotku oskruniti s svojim pogledom njeno notranjščino, se je drznil dvigniti zastor, ki je za njim pravkar zablestela v svetlih, plamenečih bojah podoba, kjer je bil zanjo že davno pripravljen skrit in miren prostor, kamor ne bi smelo nikdar pogledati tuje oko. Ella se je zdaj zavedela, da tega človeka sovraži iz dna duše, a vedela je tudi, da jo sovraži odzdaj i on. Hipoma, kar samo ob sebi ji je bilo to jasno, a hipoma je tudi sklenila, da se mu upre, naj velja kar hoče. Začutila je, da je to dolžna sama sebi, začutila, da je to dolžna tudi onemu, ki se je tako nenadno naselil v njenem srcu. Odločno je hkrati dvignila glavo ter se ozrla po poštarju, ki je malomarno sedel na svojem prostoru, kakor bi se ne menil ne zanjo, ne za ves ostali svet.

Hipoma pa je poštar dvignil glavo ter se ozrl po Elli. Njegov obraz je bil čisto vsakdanji, izraz na njem malomaren.

„Gospodična Ella,“ je dejal počasi in zateglo, „ni še dolgo, kar je tam sedela gospodična Neti. Pred njo je sedela gospodična Vera in še pred njo gospodična Bela. In sedaj sedite Vi, gospodična Ella!“

„Čemu mi to pripovedujete?“ je viknila Ella ter trdo stisnila ustnice.

Poštar si je pogladil dolgo brado in pomežiknil. Njegov obraz je dobil hkrati nekaj mefistovskega.

„Ah, čemu! Res, radovedni niste! — No, ker že nočete slišati, naj molčim. Sicer pa nisem imel mnogo povedati. Gospodična Bela je umrla v norišnici, gospodična Vera je v nekem predmestnem zavodu v Gradcu, a gospodična Neti študira v Begunjah. Sicer pa me veseli, da niste radovedni.“

„A kaj je zagrešila Neti?“ je vprašala nehote Ella prestrašena.

„Glej, glej,“ se je smejal oni, „saj jo vendar zanima moje pripovedovanje.“

„Gospod, Vi ste zlobni,“ je siknila Ella ter vstala.

„Morda, morda, gospodična! Toda kaj sem hotel še povedati? Ali se Vam ne zdi, da je tamle v onem stolu nekaj, kar je ubilo Vaše prednice? Ali se Vam ne zdi, da to še tiči tam notri?“

Ella je prebledela. Strmela je v poštarja in ustnice so se ji gibale konvulzivno. Nekaj je hotela odgovoriti, toda beseda ji ni šla iz ust.

Poštar se je počasi dvignil.

„Sicer sem pa za svojo osebo prepričan, da je vsaka imenovanih gospodičen ta „nekaj“ že sama s seboj prinesla. Meni se je vsaj videlo, da so imele vtisnjeno ono znamenje na čelu že takoj ob svojem nastopu. No, in tak si ne more pomagati, niti mu drugi ne pomorejo.“

Drsal je mimo nje počasi, prav počasi. In kakor nehote se je doteknil njene roke.

Ella se je zdrznila. Čutila je, kakor bi se je bila doteknila mrzla in opolzla kača.

„Res je, tak si ne more pomagati,“ je mrmral poštar vnovič ter zaprl vrata za seboj . . .

Ella se je zgrudila na stol ter zaječala. Toda takoj je planila kvišku. Videlo se ji je, kakor bi se bilo v stolu nekaj premeknilo. Hlastno ga je prijela ter ga postavila v kot.

Proč, proč od tukaj, kakor hitro mogoče, proč, dokler ni prepozno,“ si je dejala poluglasno z nekim tujim, dozdaj nepoznanim glasom. Slišalo se je, kakor bi govoril kdo drugi, ki se je pritihotapil neviden v sobo.

Toda kam naj bi šla? Nikjer ni v tem hipu primerne službe dobiti. Ali naj gre domov? Ah, tega se boji. Kaj bi si mislili starši? Hudo bi jim bilo, ako bi jim prišla še na glavo, ko so jo oddali od hiše vendar samo v skrajni sili.

Ne, domov ne sme, vsaj tako hitro še ne!

Naslonila se je ob okno ter razmišljala. In videlo se ji je, da je zdaj konec vsega, da je njena usoda že zapečatena, da ji je za petami. Torej tak je začetek njene ljubezni? Malo prej je zableščala naglo in nenadoma pred njo svetla luč in njeni žarki so plamteli nekoliko hipov jasno in veličastno in ona je poželjivo upirala vanje svoje oči. A sedaj tema, megla čez in čez! Umikali so se svetli prameni, izgubljali se počasi v noč in komaj, komaj če še brli v daljavi plamenček, ki pa mora vsak hip ugasniti! Kako je to tesno, kako je hudo! Ah, kako rada bi umrla!

A domov ne sme. In treba je vztrajati še na tem mestu, vsaj še nekoliko časa, dokler se ne odpre kje kaj boljšega.

Toda oni stol v kotu je treba menjati. Nanj ne sede nikdar več.

Ella je stopila k vratom, da bi poklicala deklo in ji velela donesti drugi stol.

Ali v tem hipu je zunaj prijel nekdo drugi za kljuko. Duri so se odprle in pred Ello je stal oni, ki ga je že nosila v svojem srcu.

Stala sta si nekoliko časa molče nasproti. Nikdar še nista občevala medsebojno, nikdar se nista videla do današnjega dne, a ko sta si sedaj gledala v oči, sta vedela, da se poznata že dolgo, sta si bila stara, ljuba znanca. In vedela sta, da se ljubita že davno, od pravekov. Spomnila sta se, da sta že drug drugemu slonela na prsih, da so se njuni pogledi že topili drug v drugem, da so se njune ustnice strinjale v sladkih, dolgih poljubih. Vedela sta, da sta se izprehajala roko v roki po cvetočih poljanah in brežinah, vedela sta, da sta že poslušala v tihem somraku in v tesnem objetju otožno pesem slavčevo, ki jima je polnila srce z nepoznano slastjo in sladko grozo. Poznala sta se že dolgo, dolgo, hodila sta drug zraven drugega že dolgo pot, poznala sta medsebojne svoje želje, medsebojno koprnenje.

Poznala sta se, a vendar sta oba zardela, ko sta se tako nenadoma srečala. In nihče ni mogel najti besede, oba sta bila v vidni zadregi. Haha, kako se je to čudno glasilo, ko je vendar odprl usta in izpregovoril:

„Oprostite, gospodična, ali imate kaj razglednic?“

Ali res ne zna kaj drugega povedati? Ali je prišel samo po to?

Ella se je spomnila, da je v poštni pisarni. Naglo se je obrnila in odštevala razglednice.

„Ali smem tukaj napisati?“

„Prosim, poslužite se!“

In potegnil je stol iz kota bliže k mizi ter sedel nanj. In stisnil se je na stolu v dve gubé in glava se je sklonila nad mizo.

Ella ga je gledala. A tedaj se je nečesa domislila. Naglo je stopila k mizi ter dejala:

„Oprostite, ta stol ni za nič.“

In izkušala je, da bi stol potegnila izpod njega. Toda oni je sedel trdno.

„Eh, ne de nič,“ se je zasmejal, „stol je stol, toliko časa me že vzdrži.“

Ona je ugovarjala.

Tedaj pa se je roka njegova ovila njenega pasu in potegnil jo je k sebi. Odmeknil se je nekoliko in sedaj sta sedela nekoliko hipov oba na istem stolu.

„Ali vidite, kako je močan?“ je dejal ter se smejal.

Njegovi močni beli zobje so se zasvetili tik pred njo, a takoj so jih zakrile bujne, rdeče in majhne ustnice, ki so se po bliskovo približale njenim.

Ella je svoje zavarovala s plosko roko, in gorak poljub je obvisel na belih, trepečočih njenih prstih.

„Joj, Vi porednež!“

Druga duhovitost ni mogla raz njena usta, saj jih je takoj zamašil z vročimi svojimi poljubi . . .

Ko je bila Ella zopet sama, je bilo pozabljeno vse, kar je pretrpela danes. V njeni glavi ni bilo druge misli nego misel nanj. In pri tej misli so se iskrile njene oči in okoli njenih usten je krožil blažen smehljaj. Čelo pa je bilo vedro, kakor je vedro nebo po težki nevihti.

In stol, ki se ga je hotela malo preje iznebiti, je ostal na svojem prejšnjem prostoru. Kako se je zdaj sedelo vse drugače na njem, zdaj, ko se ji je na njem utrnila prva zvezda mlade ljubezni! —

* * *

V sobi, kjer je stanovala poštarjeva gospodinja, se je že delal somrak. Dasi je bilo v njej že skoro pretoplo, je vendar še prasketal ogenj v peči. Okna so bila motna, da se niso mogli razločevati predmeti, ki so bili zunaj. Po sobi se je vlačil težak in zoprn vzduh, pomešan z vonjem po dimu in po ogorkih. Težko se je dihalo v njem.

A poštarjeva gospodinja se je menda tu notri počutila dobro. Sedela je ob oknu ter krpala nogavice. Njena ostro črtana glava z močnim šilastim nosom je bila sklonjena nad delo, in njeni dolgi koščeni prsti so se urno premikali drug ob drugem. Na prvi pogled je bila videti žena stara, a ob pazljivejšem opazovanju se je videlo, da jo pač niso postarala leta. Moralo je biti kaj drugega, kar ji je pobelilo lase in nagubančilo kožo na čelu in licih. Tudi grda ni bila, človek bi jo morda imenoval še zanimivo, ako bi vsak hipec ne švignil preko njenih bledih ustnic čuden, zaničljiv, sarkastičen izraz, ki je takoj izpremenil ves obraz. Ob takih prilikah ji je vselej švignil tudi iz oči sovražen pogled ter obvisel na kakem predmetu trdo in nepremično. Včasih pa je sedela na navadnem svojem prostoru brez dela, z rokami povešenimi v naročju. Njeno oko je strmelo tja nekam v daljavo, njene ustnice so se premikale in podrhtevale, njeni lasje so se vlažno svetlikali.

Tudi sedaj je hipoma izpustila delo. Njena glava se je dvignila in oko je obsteklelo. In sedela je nepremično in trdo in niti trenila ni z očesom, niti tedaj, ko so se odprla vrata in je vstopil poštar.

Bil je videti nemiren in komaj se je ozrl nanjo. Stopil je nekoliko korakov dalje ter prijel za stol. Toda takoj ga je izpustil, kakor bi si bil premislil. In začel je hoditi po sobi gori in doli, počasi in enakomerno. Njegova drsajoča hoja se je slišala tako, kakor bi kdo v daljavi oblal grčavo desko.

Nekoliko časa je bilo tiho. V peči je še vedno prasketal ogenj in v sobi je postajalo neznosno. Poštar je sedaj pogledal proti peči, sedaj se skrivoma ozrl po gospodinji. Skomizgnil je nekolikrat z rameni ter molče nadaljeval svoje izprehajanje.

Hipoma pa se je ona zdrznila. Njeno oko se je obrnilo proti njemu ter ga motrilo nekoliko hipov. Iz začetka je bil ta pogled sovražen. A kolikor dlje se je mudil na njem, toliko bolj se je blažil, dokler ni vzplamtel v sijaju, polnem ljubezni.

A tedaj je vstala. Zravnala se je kvišku, da je bila videti popolnoma ravna. Njen obraz se je zasvetil, njen stas je postal gibčen in prožen.

In takšna mu je stopila nasproti.

Osupel je obstal in jo pogledal.

„Kaj hočeš?“ je dejal skoro mehko.

Stopila je prav blizu njega, da se ga je dotikala.

„Kaj hočem?“ je dejala poluglasno, komaj razumljivo. „Ah, saj veš, kako te ljubim, kako blazno te ljubim! Daj, poslušaj me samo za hipec in hvaležna ti bodem na veke.“

On je molčal, a na njegovem obličju je bilo nekaj, kar ji je dajalo upanje.

„Sedi k meni, samo za hipec sedi!“ je šepetala in ga prijela za roko, da bi ga odvedla za seboj.

In res je šel zanjo.

In sedela sta tik drug drugega. Molčala sta nekoliko časa. Njeno oko je nehote zopet strmelo mimo njega v daljavo in ni se ganila. Tudi on je postal hkrati zamišljen in niti čutil ni več, da sedi kdo drugi poleg njega.

Prva se je zdramila ona.

„Torej, poslušaj me!“ je govorila tiho, skoro šepetaje. „Glej, dolgo, dolgo je že od tedaj, kar si mi še včasih pravil, da me ljubiš. Ali ni res? Potekla so od tačas leta, dolga leta, polna bridkosti in prevar. V večnost so se poizgubili dnevi, dnevi tuge in solza, in nastopili so dnevi vdanosti v usodo, dnevi, ki sem se v njih odpovedala vsemu, kar je nekdaj poželelo moje srce. In glej, po dolgem času je danes zopet prvič napolnilo upanje mojo dušo.

In to upanje se v meni vekša sedaj v temle trenotku, ko vidim, da me poslušaš. Saj sem vedela, da ne more ostati tvoje srce zakrknjeno za vedno mojim besedam, moji ljubezni. Daj, reci besedo, ne, niti reči ti ni treba, samo poglej me, samo dih tvoj naj me obleti, in vedela bom, da me še ljubiš, da tli v tebi še iskrica dobrohotnosti in ljubezni do mene.“

Njene roke so se proseč iztegnile proti njemu ter ga hotele objeti. Tedaj se je zdramil. Stresel je z glavo ter dejal trdo:

„Pustiva te neumnosti, saj sva dovolj stara.“

Roke so ji hipoma vpadle in lica so ji pobledela. Vsa kri je izginila iz njih in plaho ga je pogledala.

„Torej sem se motila, zopet si me varal,“ je viknila naposled.

Ta njen vzklik je bil tako bolesten, tako globok, da je za hipec omehčal i poštarja.

„No, no, saj nisem mislil tako hudo,“ je dejal ter jo prijel za roko. „Saj vem, da si zame žrtvovala mnogo, saj vem, da sem ti dolžan povrniti to, kar si storila zame . . . toda ne morem, ne morem. Tako slabotna ni niti prepelica v prosu, ko jo zasleduje lovec, kakor sem slaboten jaz, jaz, ki sem včasih mislil, da bodem prestavljal gore in pulil hraste. Glej me, kako sem majhen, kako sem pritlikav in usmíli se me ter mi ne očitaj davno pozabljenih ur. Glej me, kako sem majhen!“

Izpustil je njeno roko ter potegnil z desnico preko oči. Tam notri, prav globoko, se je nekaj zazibalo, dvigalo se ter zableščalo med trepalnicami. Bilo je danes prvič, da se je v tem očesu po dolgih letih utrnila solza. Res, kako majhen, kako pritlikav, potrt in nesrečen je bil v tem trenotku! Bilo je, kakor bi se bil v tem hipu postaral za mnogo let, kakor bi bila izginila hkrati vsa moč iz njegovih žil. Sedaj se je šele prav videla koža, ki se je ohlapno ovijala njegovih rok, ki je ohlapno visela od zabuhlih lic.

Vse to je zapazila ona in zasmilil se ji je.

„Bog mi je priča,“ je dejala tiho, „da sem ti odpustila in da ni žal misli v srcu mojem.“

Delala se je močno in trdno in prisilila se je z nenavadno močjo do te izjave, dasi ga je morala njena duša obsojati.

Vstal je ter stopil k oknu.

V sobi je že bilo temno, samo železna peč je žarela v kotu kakor velik ogelj, in iz nje je pritiskala toplota vedno bolj. Šipe so se stresle in zabrenčale, v bližnjem zvoniku se je oglasil večerni zvon. Bilo je, kakor bi se bile v tem trenotku zganile in oživele podobe na stenah ter se globoko poklonile pred Njo, ki ji je na čast sedaj zvonilo.

„Ali te smem nekaj prositi?“ je izpregovorila ona čez nekoliko časa.

On je molčal.

„Glej, nočem te več spominjati nekdanjih časov, ker tega ne želiš. Nočem te žaliti z nobeno besedo, z nobenim namigavanjem. Samo to te prosim, pusti sedanjo ekspeditorico v miru. Dekle se mi vidi dobra in poštena, ne nakladaj si še nje na svojo vest!“

Govorila je to naglo, kakor bi se bala, da ne bo mogla dokončati, da je ne prehiti drugi. A zraven je bila bleda kakor stena in tresla se je po vsem telesu.

Poštar se je bil že med njenim govorom obrnil. Sarkastičen nasmeh je ležal okoli njegovih usten in oko se mu je bliskalo. Nič več one omahljivosti, one slabosti ni bilo na njem.

„Jej, jej, torej zopet ljubosumna? — Pojdi no!“ je dejal med smehljanjem. Toda takoj je postal resen.

„Vidiš,“ je nadaljeval, „to pa je tako. Jaz ljubim Ello. Ljubim jo, kakor nisem ljubil še nobene ženske na svetu, niti tebe! In vse moje delovanje in nehanje stremi za tem, da jo dobim, da bode moja. Ako ne bode izlepa, pojde izgrda. Hrani torej svoje besede in nasvete za prikladnejši čas.“

Drsal je mimo nje proti izhodu.

„Fej, kako je vroče,“ je še izdihnil ter izginil.

Ona pa je sedela sama in trda na svojem prostoru. Bila je popolnoma okamenela, popolnoma mrtva . . .

Čez nekoliko časa so začela loputati vrata v veži. Čas je bil, da se začenja pripravljati večerja.

Težko se je vzdignila s stola in še teže se je prestopila. Sredi sobe je obstala, dvignila roke proti razpelu, ki je črnelo na omari, ter zdihnila:

„Moj Bog, moj Bog, okrajšaj mi trenotke, ki jih imam še živeti, reši me tega trpljenja!“

* * *

To noč ni mogla poštarjeva gospodinja dolgo zaspati. Na nočni omarici je mežeče brlela luč, v njej so se komaj razločevali posamezni deli sobine oprave. V peči je bilo dogorelo in izginila je ona velika žareča lisa, ki se je še maloprej zrcalila v kotu. Vse okoli pa je bilo tiho in dolgočasno, kakor bi bilo izumrlo. Po postelji se je premetavala ona semtertja, koprnela je po spancu, zaklapljala oči, molila in se silila, da ne bi mislila ničesar ter zaspala. A ni se ji posrečilo. Razne misli so jo obletavale z neodoljivo silo, motile so jo v molitvi, rezale so ji v možgane. Vsa prošla leta s svojimi trpkimi trenotki so stala pred njo, vsi maloštevilni lepi hipi so se vzdigali v ozadju. Vsa prestana trpljenja, vse bridkosti, vsi upi, vse prevare, vse, prav vse se je nocoj vračalo in rastlo pred njo. Zastonj se je branila, zastonj si je z rokami tiščala potno čelo . . .

Ah, ona majhna soba v tretjem nadstropju! Kako je bila ozka, kako soparna poleti, kako mrzla pozimi. A vendar je bila polna luči, polna svetlobe. In kako se je dalo vse v njej lepo razvrstiti in razstaviti. Tam sta bivali z materjo, tam sta živeli sicer skromno, a tiho in srečno. Mati je dobivala majhno pokojnino, a zadoščala je obema, ki nista bili razvajeni. Kako lepo je bilo tačas življenje! Da bi bilo ostalo vedno takšno!

Toda mati je začela bolehati. Bledela je od dne do dne vedno bolj in sušila se je vidno pred njenimi očmi.

Prav tačas je spoznala njega. Bil je tedaj enoletni prostovoljec. Srečala sta se bila nekega dne na izprehodu in srečavala sta se potem redno vsak dan, dokler si nista kmalu potem visela v objetju. Od tedaj pa je začel zahajati k njima. In povedal jima je, da ima v Ključu lepo posestvo, ki bode kmalu njegovo. In potem bode njegova i ona.

Ko sta sedevala ž njim ob oknu ter se držala za roke in si zrla v oči, gledala jih je mati od daleč z ljubezni polnim pogledom. Kako srečna se je čutila ž njima i ona, saj se je kar hipoma in samo ob sebi tako prenaredilo, da ji bode hčerka preskrbljena, da bode sama rešena edine hude skrbi, ki ji je težila in grenila življenje. Čemu bi se bala sedaj umreti? Kako hvaležna je bila Bogu, ki ji je tako nenadoma olajšal to težavo . . .

Prišla je jesen. On se je poslovil od njiju z zagotovilom, da se kmalu vrne po njo.

A čakala je zaman. Listje je že bilo odpadlo, mrzla sapa je brila po opustošenih planjavah, jate divjih rac so se preletavale v dolgih nočeh in žvižgale nad hišami. Po manjših plitvih lužah se je že delal led, a njega ni bilo od nikoder. Odgovoril ji je bil samo na prvo pismo, a še to se ji je videlo tako hladno, tako tuje, kakor bi je ne bil nikdar poznal. Pozneje ni pisal več, a kmalu je opustila pisanje i ona. Vse je umrlo v njej. A nekaj ni ugasnilo, nekaj je plamtelo v njenem srcu še vednò bolj, njena ljubezen je rasla od dne do dne. Vsi poizkusi, da bi jo zatrla, so bili zaman. Ta ljubezen je vzkipela v mogočen plamen, ki jo je žgal vse njeno življenje, ki jo žge še dandanašnji. Kaj je tačas prestala, ni vedel drugi kot njena mati, ki je ob pogledu na svojo hčerko ugašala naglo in bolestno. Samo še kost in koža jo je bilo in pa tiste velike, žalostne oči. Toda nekega dne — bilo je o Božiču — so se zaprle za vedno še te oči, potem ko se je bila njena mrzlična roka krčevito ovila hčerine . . .

Sama, popolnoma sama na vsem božjem svetu! Ni čuda, že tedaj so se prikazali ob sencih prvi beli lasje, dasi ji je bilo komaj šestindvajset let. Njena hoja je postala nesigurna in nenaravna, nog ni imela v svoji oblasti. Čutila je, kakor bi se vse zibalo pod njo, kakor bi se ji izpodmikala tla pod nogami. A glava jo je pobolevala in nastanila se je v njej grozna puščoba in praznota. To so bili dnevi, ki je v njih popolnoma izgubila svojo samostojnost. Vsa moč, vsa volja je izginila, postala je otrok, ki išče roke, da bi se ob njo oprl. In te nesamostojnosti se ni mogla pozneje iznebiti nikdar več.

Prav v tem času si je začela domišljevati, da jo on še ljubi, da mu pa drugi delajo ovire in zapreke, ki ji vsled njih ne more sporočiti glasu o sebi. Kmalu je bila trdno prepričana, da je tako. Njena ljubezen se je še bolj razvnela, dosegla je skrajnje meje, ki jih more doseči.

In tako je prišlo, da se je napravila k njemu. Poiskati ga je morala, videti ga je morala in vsaj še enkrat je morala govoriti z njim. Potem bode morda bolje, potem se potolaži . . .

Umazano vreme je bilo tisti dan, ko je prvič dospela v Ključ. A bila je nedelja in v predpustnem času. Pripeljala se je do vasi, a tam odpustila voznika. Ko je stopala po vasi, so se glasile harmonike iz nizkih gostiln in vmes se je razlegalo vpitje in fantovsko petje. Blato pa ji je brizgalo črez lahke črevlje in škropilo temno njeno obleko.

Tesno ji je bilo pri srcu in zeblo jo je. To življenje, ki ga ni še nikdar videla, ki ji je stopilo zdaj tako nenadoma pred oči, jo je vznemirjalo, in plaho se je ozirala okoli. Te nizke hiše so se ji videle, kakor bi lezle vedno bolj skupaj, kakor bi ji zapirale pot, ki se je po njej namenila. In stopala je dalje kakor senca, rahlo in tiho, da ni slišala lastnih stopinj.

Tedaj sta se pa srečala. Prišel ji je bil na ovinku nasproti in hotel mimo nje. Toda v istem hipu jo je spoznal in se ustavil. Na njegovem obrazu se je videlo presenečenje in zadrega. A pozdravil jo je in ji podal roko.

Njeno oko je zablestelo, njen obraz se je razjasnil. Nekaj kakor kamen težkega se ji je odvalilo od srca in njena desnica se je tresla v njegovi od blaženosti in sreče. In niti najmanje ni zapazila njegove zadrege, zadoščala ji je njegova navzočnost, da je pozabila vsega, kar je bilo okoli nje.

A on je ni vprašal, po kaj je prišla. Obrnil se je ter dejal:

„Pojdiva k nam.“

In šla sta. In pripeljal jo je v to hišo, ki ji je postala pozneje ječa za vse življenje. Peljal jo je v sobo, kjer je sedaj prebivala Ella. Okno je bilo zamreženo, da je bila v sobi skoro tema. Nasproti je priplul vonj po zdravilih in postelja je v temi zaškripala. On je stopil k oknu ter ga odgrnil. Tedaj je pa videla, da je na postelji ležala postarna žena zabuhlega obraza in majhnih, komaj vidnih oči.

„Mama,“ je dejal on ter se obrnil proti bolnici, „tu sem ti pripeljal gospodično, ki ti bo stregla, kakor bi bila njena mati. Ravnokar je prišla, saj veš, da sem pisal po njo.“

Bolnica jo je pogledala ter molče prikimala. Videti je bilo, da ji je bila neznanka všeč.

Ta pa ni rekla ničesar. Vse jo je tako prehitelo, da ni utegnila misliti. A ko so se ji pozneje hoteli vsiliti pomisleki, jih je takoj zatrla, in preverila se je, da mora vse to tako biti, pregovorila se je, da so vse to naravne posledice, izvirajoče iz njene ljubezni . . .

In nastopil je zanjo čas napornega dela, čas največje požrtvovalnosti. Pripadla ji je vloga dekle in postrežkinje. Bolnica je bila sitna in neozdravno bolna. Noč in dan, dan in noč je morala biti okoli nje, prenašati je morala toliko, da bi se bila vsaka druga zgrudila pod to težo. A ona ni mislila, da bi se otresla tega posla. Njena ljubezen jo je dvigala, jo je krepila, da ji je bilo nemogoče lehko in mogoče.

Potekali so dnevi in tedni, potekali so meseci, a med njima ni bilo še govora o ljubezni. Bilo ni časa zato, vsak je moral misliti na kaj drugega, razmerje se ni izpremenilo od prvega dne. In tako je ostalo, dokler niso njegove matere zagrebli.

Tedaj je pa nastopil čas, ko je ona morala začeti misliti, kaj bo z njo. Dekle in postrežkinje niso potrebovali več, drugega dela pa ni bilo pri hiši. Hodila je že nekaj časa po hiši skoro brez posla in postajalo ji je dolgočasno. On pa se je delal žalostnega in lazil je potrt okoli, da si ga je upala nagovoriti redkokdaj . . .

Nekoliko tednov po materini smrti pa je nekega popoldne nenadoma stopil v njeno sobo. Šel je naravnost k njej ter jo objel. Kako so se ji tačas dvigale prsi, kako strastno mu je vrnila objem! Prišlo je to tako naglo, da ni mogla brzdati svoje ljubezni, ki jo je morala tako dolgo zadrževati. Mislila ni ničesar, zavedala se ni, samo sladko opojnost je čutila v svojih žilah. In njegovi poljubi so postajali vedno bolj pekoči in strastni, njegovo koleno se je vpognilo pred njo . . . Ko je odšel, se je pogledala v ogledalo. Njeni lasje so bili razmršeni, obleka v neredu, a obraz rdeč in zaripljen. Njena roka se je tresla, njene ustnice so podrhtevale . . .

A odslej sta se shajala večkrat na dan, njuno razmerje je bilo popolnoma intimno.

Tačas pa je bila poverjena njemu pošta, ki se je zanjo potezal že dlje časa. Potreboval je ekspeditorice in prišla je gospodična Bela. Iz dobre hiše je bila, a usoda jo je zanesla baš na to mesto. Bela je bila mlada in lepa, visoka in stasita. Lehko bi se bila omožila dobro, samo pogledati ji je bilo treba okoli sebe. Ali poštar ji je začel prigovarjati, začel se ji je laskati, in ona ni bila gluha njegovim besedam.

Ko je to zapazila ona, ki je že toliko žrtvovala zanj, je sklenila, da izpregovori ž njim resno besedo.

„Glej, toliko časa traja že to najino razmerje, a še vedno ne vem nič gotovega,“ mu je dejala nekega dne. „Pred svojo vestjo ne morem tega zagovarjati. Kedar pogledam drugim ženam v obraz, me oblije rdečica in oko se mi povesi. Koliko časa misliš še čakati?“

On je postal brutalen. Pokazal je svoj pravi značaj, ko ji je odgovoril:

„Ali ti kaj manjka? Ali nisi preskrbljena? Bog ve, kje bi bila sedaj, da nisi prišla v mojo hišo! Toda vedi, poročiti se jaz ne mislim nikdar. Čemu bi se vezal na eno bitje, ko vem, da ne bi ga mogel ljubiti ves čas svojega življenja. Moj princip je, da menjujem, da okusim od vsakega sadu nekaj. Pusti me enkrat za vselej pri miru!“

Njej se je kri strdila v žilah. Uprlo se je nekaj v njej in klicalo in vpilo je: Proč, proč odtod! Pustila ga je samega ter zbežala v svojo sobo. Hotela je spraviti svoje reči, hotela je bežati pred njim. A ko so bile njene reči povezane, ji je vpadel pogum. Začutila se je tako slabo, tako majhno, da ni mogla izvršiti svojega naklepa. Vedela je, da je za vselej priklenjena na to zver, na to ječo. In vpognila je svoj tilnik in njena usoda je bila zapečatena!

In gledati je morala na lastne oči, kako so mu padale tekom let žrtve v naročje. Bela je zblaznela, ko ji je povedal, da je ne vzame, a za njo so se vrstile druge. A ona je gledala topo in ni se upala poseči vmes. In češče in češče so se porajali trenotki, ko bi se ga bila rada osvobodila, ko bi bila rada bežala. A nekaj jo je tlačilo, da ni mogla nikamor, dokler ni prezgodaj ostarela in si ni mogla več pomagati. Toda pri vsem tem ni ušlo ničesar njenim očem. Vedela je za vsak korak njegov in začela se je mučiti z nekim blaznim veseljem, da ga je opazovala. A žrtve je prepuščala njih usodi, ne meneč se zanje.

Prva, ki je zbudila njeno sočutje, je bila Ella. Sama si ni bila v svesti, zakaj jo je zanimala, zakaj jo je hotela braniti. Vedela je, da mora i Ella prej ali slej poginiti, ako ji kdo ne prihiti na pomoč, in sklenila je, da ji pomaga. To je bilo potrebno toliko bolj, ker je poštar veljal povsod za poštenjaka, ki mu ni mogel nihče ničesar očitati. Imeli so ga sicer za čudaka, a slabega mu ni nihče oponašal . . .

Vse to in še mnogo več je nocojšnjo noč šlo preko njenih oči in pretrpela je vnovič vse muke, ki jih je trpela v teh dolgih letih umiranja in obupavanja. A zlasti jo je hudo zadel današnji nastop z njim.

Proti jutru so ji šele oči zlezle skupaj za nekoliko hipov, a takoj se je zopet zbudila. In vstala je izmučena in napol živa in odprla je okno, da je sveži zrak zavel po zadehli sobi . . .

IV.

Na nizkem holmu kake tri ure hoda od Ključa se je belilo posestvo Josipa Ržena. Sredi na novo zasajenih amerikanskih vinogradov je stala prostorna enonadstropna hiša in okoli nje so čepela nizka, bela gospodarska poslopja. Poleti je bilo tukaj krasno. Že od daleč s ceste se je svetlikalo veliko, temnozeleno listje visoko po drogih se spenjajočih trt, so se rdečile okrogle velike breskve, ki so rastle v presledkih. Nekoliko streljajev za poslopji se je razširjal teman bukov in jelov gozd ter se spenjal visoko proti vrhovom posestvo obkrožujočih gričev. Kako je šumelo in vršelo v košatih vrhovih lepih dreves, ko so se pod večer pomenkovala med seboj! Kako se je dalo sladko počivati pod njimi v mehkem mahu in visoki travi.

Tudi sedaj po zimi je bilo lepo. Posestvo je imelo lepo solnčnato ležo in solnce se je upiralo po ves dan v šipe ene ali druge sobe in plesalo s svojimi rumenimi prameni po sobini opravi. Spodaj pod njim pa je vso zimo mrgolelo nebroj delavcev, ki so okopavali in rezali trte, ako je bil dan le količkaj pripraven. In preden je nastopilo pomladansko deževno vreme, je bilo že vse povezano in urejeno, da je oko vzradoščeno počivalo nad temi lepimi, dolgimi vrstami. Zato je pa na jesen kipelo vino v velikanskih sodih v podzemeljskih kleteh in zorelo, da so ga bili veseli kupci, ki so kmalu pritisnili k Rž					enu. In vsakdo, ki ga je kupil tamkaj, se je rad pobahal: Ta je pa Rženov, nič se ga ne boj, ne bo te glava bolela, ne!

Josip Ržen je imel komaj štiriindvajset let, ko je prevzel posestvo po pokojnem svojem očetu. Ta je umrl lehko in mirno, poznal je svojega sina, vedel je, da pride posestvo v prave roke, da bode uspevalo in se razširjalo. V hiši mu je gospodinjila mati, skrbna in modra žena, ki je vedela prijeti vsako stvar na pravem mestu in nič ni šlo pozlo. Bila je priletna ženica, čvrsta in gibčna, vedno vesela in zadovoljna. Nikdar ni godrnjala, govorila je vedno poluglasno, a njena povelja so se izvrševala točno in brezpogojno. Svojega sina je ljubila nad vse, njeno oko je viselo vedno nad njim, ko je bil doma, spremljalo ga je daleč tja doli po poti, ko je kam odhajal. Josip ni vedel, kaj je prava skrb, marsikdo na njegovem mestu bi bil postal lehkomišljen. Dokončal je bil v mestu nižjo realko in pozneje neko kmetijsko šolo. Bil je odkritega značaja, priljubljen vsem, ki so ga poznali.

A bil je tudi idealen mladenič, kakršnih ne vzgajajo Bog ve koliko po mestih . . .

Ko je prišel Josip oni večer po lovu v Ključu domov, je bil nekam zamišljen. Raztreseno je pozdravil, oddal puško hlapcu, da jo osnaži, ter sedel za mizo. Mati ga je opazovala, a je molčala, dokler nista bila sama.

„Kaj ti je?“ je vprašala potem ter stopila k njemu.

„Nič.“

Ta „nič“ je starko vznemiril. Še nikdar ji ni tako odgovoril. Kaj mu je bilo? Toda dejala ni nič, vnovič ga je skrbno pogledala ter zopet odšla k ognjišču. Kmalu je postavila večerjo na bližnjo mizo. Iz velike sklede se je kadil krompir v kosih, a iz druge so gledali rumeni koruzni žganci. Stopila je na vrata ter zaklicala. Kuhinja se je začela polniti. Vanjo so stopali hlapci in delavci s težkimi škornji. Njih pete so šumno pritrkavale ob tlak, nekdo je z žuljavo desnico potegnil preko usten, da je zacmokalo. Za njimi so prihajale dekle. Njih rokavi so bili večinoma zavihani nad lakti, ki so bile močne in začrnele, a krila so jim bila izpodrecana. In posedli so vsi, drug poleg drugega, da so se njihove lakti dotikale. Hlapec s kratko ostriženo rjavo brado in šilečim očesom je odmolil, a potem so začeli zajemati.

Med jedjo se je nekdo skrivaj ozrl po gospodarju, ki je še vedno sedel ob stranski mizi, ter zakašljal.

„Hmm, ahhmm,“ je zategnil.

„Kaj ti je?“ je vprašal drugi.

„Eh kaj, saj veš, koliko je prahu na skednju, kjer smo pospravljali.“

In zopet je pomenljivo pogledal po gospodarju ter pomežiknil. Drugi so se namuznili in dekle so se dregnile.

Toda gospodar se ni zmenil nocoj zanje. Podprl si je bil glavo z dlanmi ter zaždel.

„Oh jejmine, prahu pa, prahu!“ je dejal prvi zelo glasno.

Vsi so se zasmejali.

Ali oni se še ni ganil.

„Vraga, žganci ga ne postržejo tega prahu,“ je dejal še glasneje.

„Ali ga ne slišiš, Josip? Jaka je zopet žejen,“ je dejala v tem hipu mati.

Vse je utihnilo ter pričakovalo učinka.

Tedaj se je Josip dvignil, vzel dvolitrsko steklenico ter luč in izginil.

„Bo, bo, Jaka!“ se je oglasil nekdo.

„Bo!“ so pritrdili drugi.

Kmalu potem je bilo vino na mizi in pilo se je med raznimi Jakovimi burkami.

Ko je bilo vse pri kraju in so zopet glasno odmolili, so moški šumno vstali in šli drug za drugim iz hiše. Poizgubili so se po svojih ležiščih. Dekle pa so prijele za posode in začelo se je pomivanje.

„Ali ti ne bodeš nič?“ je vprašala mati.

„Vsega imam dovolj, mama, saj veste ob lovu je že tako.“

„No, kakor hočeš, ali lehko ti pripravim.“

„Ni treba . . .“

Po hiši je bilo že vse tiho, ko sta še sedela mati in sin pri mizi. V ognjišču je umiral ogenj, v kotu blizu njega je predel črnosiv maček ter leno iztezal po klopi tolsti svoji zadnji nogi. Nekje v omari se je čulo enakomerno pritrkavanje trdoglavovo.

Starka si je bila nateknila naočnike, vzela v roke neko knjigo ter jo začela prebirati. Vsako toliko časa pa je komaj vidno privzdignila svojo glavo ter se ozrla po sinu. In vselej je zmajala z njo ter uprla oči v knjigo.

„Mama!“ poklical jo je čez nekoliko časa Josip.

„Kaj je, sin?“ je dejala ter odmaknila knjigo.

„Nekaj se mi je danes pripetilo, česar ti ne morem zamolčati, kar ti moram povedati, preden se odpravim spat. Tvoj svet hočem slišati, čuj!“

„Pripoveduj, sinko!“

„Glej, ko sem bil danes v Ključu, sem videl deklico, ki je takoj napravila name globok vtisk. Kaj naj bi ti povedal o njej? Ako pravim, da je angelj, sem povedal še mnogo premalo. Nedolžnost sije iz njenih oči, pohlevnost in ponižnost je v vsaki njeni kretnji. In glej, to deklico sem držal v svojem naročju, moja usta so se doteknila njenih.“

„In praviš, da si jo videl danes prvič?“

„Da, prvič.“

Starka je postala resna.

„Trdil si, da je sama nedolžnost, ponižnost in pohlevnost, in vendar se ti je dala poljubljati, ko si jo komaj videl? — Josip pomisli, kaj sledi iz tega!“

„Nič, mama, zatrjujem ti, da je vse res, kar sem ti povedal in da so bili moji poljubi ukradeni. Glej, neka čudna moč me je gnala k njej, neka neodoljiva sila me je približala in moral sem to storiti, sicer bi bil nesrečen, skrajno nesrečen.“

„In kaj je ona?“

„Poštna upraviteljica.“

Starka je umolknila in razmišljala.

„Kaj praviš k temu?“ je silil Josip.

„Vse, kar mi pripoveduješ, me sili, da sem oprezna. Poznam te. Vem, da mi tega ne pripoveduješ kar tjavendan, vem, kaj tiči za tem. Toda pomisli! Tudi ako bi bila ona res tak angelj kakor pripoveduješ, da je, ali bi bila za našo hišo? Bog ne daj, da bi bila proti njej spričo tega, ker je morda uboga, ne, tega ne. Tudi jaz nisem imela ničesar, ko me je snubil tvoj oče, in vendar sva živela srečno in sva si še mnogo pridobila. Toda jaz sem bila vajena dela, moje roke so bile žuljave, moje čelo znojno od jutra do mraka. Kaj pa taka gospodična, ali je vajena še čemu drugemu, razen, da drži pero v roki in ogledalo pred obrazom? Sinko moj, pomisli dobro prej, in šele potem daj poti svojim čutilom, šele potem dopusti, da ljubezen obišče tvoje srce.“

„Mama, tega ne morem več, moje srce je oddano, oddal sem ga že danes. Prepričan sem, da tudi ona v tem hipu misli name, prepričan, da hrepeni po meni. In tudi ako ne bi bila vajena delu, ali ni dovolj, da zna ukazovati, da zna gospodinjiti? Saj imamo dovolj, hvala Bogu, in jaz tudi nisem zadnji, ki bi ne umel delati, ako bi nama imelo iti kdaj slabo. Samo to te prosim, mama, ne bodi mi protivna, prepusti mi, da ravnam po svojem srcu!“

„Sin moj, v meni nimaš protivnice, niti gospodinje svojih čutil, v meni imaš le skrbno mater, ki želi samo to, kar želiš ti, ki hoče samo to, kar hočeš ti. Ti si predober, da bi mogel kdaj zaiti s prave poti. Brez skrbi sem zate. Toda svetujem ti, poizkusi jo prej, ne prenagli se. — Gospodinjo itak moraš dobiti k hiši prej ali slej, ali želela bi, da bi prišla k njej taka, ki bi me ne prezirala, ki bi mi bila prizanesljiva na moja stara leta, ki bi mi privoščila vsaj čašo hladne vode.“

Nekaj trpkega je zvenelo iz njenih besed. Uvidela je, da stoji na pragu prevrata, uvidela, da ne bode kmalu več prva v hiši in to jo je za hipec zadelo hudo. Ali kmalu se je zavedela, otresla se je siloma tega pikrega občutka in pogledala ga je z vso ljubeznijo, ki jo je bilo možno njeno srce.

Josip pa se je dvignil in pristopil k njej. Objel je je okoli vratu in pritisnil poljub na njeno nagubano čelo.

„Hvala ti, mama, hvala lepa! — Lahko noč!“

Mati je zrla za njim, dokler se niso zaprla vrata.

Nato je snela rožni venec, ki je visel na obojih, privila luč ter pokleknila. Njena usta so šepetala goreče molitve še pozno v noč. A ko je legla v posteljo in je že spanec legal na njeno oko, dihala so njena usta še ime sinovo.

* * *

Drugi dan po obedu je stopila Ella nekoliko v svojo sobo. Morala je biti nekaj trenotkov sama. Včerajšnji dogodek je vplival nanjo mogočno in oblastno, da ni mogla misliti ničesar drugega. Po njenih nekoliko bledih licih je bil razlit tih mir, ki je kazal na notranjo zadovoljnost in harmonijo. Njeno oko je žarelo v dozdaj nepoznani sreči. A navdajala jo je samo ena misel, samo ena želja, da bi mogla tudi danes videti njega, da bi mogla biti vsaj za hipec v njegovi bližini.

Odprla je okno. Tudi danes je bil zunaj krasen dan. Z vasi se je čulo vpitje paglavcev, ki so se kepali, se je čulo škrebljanje zvoncev ob vratovih konj, ki so bili letos prvič vpreženi v sani. Hiše so se svetile, raz drevje se je talil sneg, a pod oknom so se preletavali ščinkavci in vrabci.

Ella se je naslonila v oknu. Njeno oko je sanjavo strmelo čez holme, tja, kjer je domnevala, da stanuje on. In pred njeno dušo se je vzdigala njegova podoba, jasna in svetla, da je s svojo svetlobo polnila vse njeno bitje.

V take misli zatopljena niti ni slišala, da so se odprla vrata njene sobe. Šele ko so se oglasili koraki prav v njeni bližini, se je ozrla.

Pred njo je stal poštar.

Bil je bled kot vosek, njegove temno obrobljene oči so pričale o prečuti noči. A njegova brada je bila skrbno razčesana in njegov ovratnik čist in prav sedaj nataknjen. Po sobi je zadišalo po finem parfumu.

Ella se je prestrašila. Hipoma jo je objela gola realnost in njeno oko se je plaho povesilo. Bilo je prvič, da je prišel v njeno sobo, in zaslutila je, da to ne pomeni nič dobrega.

„Gospodična Ella“ je začel jecljaje, „včeraj sem Vas nehote razžalil, a danes sem tukaj, da Vas prosim oproščenja. Glejte, čuden človek sem, nisem mislil tako hudo.“

Njegov glas je v istini razodeval kesanje, nihče bi mu ne bil mogel očitati ponarejenosti.

Tudi Ello je premotil. Oddehnila si je in njena plahost je izginila. Preveč je bila pravkar srečna v mislih na svojega izvoljenca, nego da bi mogla biti komu huda. Najrajša bi bila objela ves svet.

„Takoj sem Vam bila odpustila, gospod poštar! Nikar se ne razgrevajte zaradi take malenkosti.“

„Ali res? Ali smem to upati?“

Njegov glas se je tresel in razburjenost se ga je polaščala. In približal se ji je, da je bil skoro tik nje. Njegova sapa jo je obletela in odstopila je za korak. A v tem hipu jo je objela zopet plahost in malodušnost.

„Dajte mi roko, gospodična Ella, potem bom šele vedel, da ste mi res oprostili,“ je dejal skoro tiho.

Ella je pomislila, da se ga morda prej iznebi, ako mu ugodi in res mu je podala desnico. Njeni prsti so strepetali v njegovi hladni, vlažni roki in hitela je, da bi jih odtegnila.

A oni jih ni izpustil. Tiščal jih je, da jo je bolelo, in njegove oči so se v čudnem blesku uprle vanjo. In potegnil jo je k sebi naglo in nenadoma, preden se je prav zavedela.

Ella je zavpila in se ga izkušala otresti. Tedaj je šele zapazil, da je okno odprto in izpustil jo je.

A takoj je ležal pred njo na kolenih ter govoril naglo in tiho s sklonjeno glavo:

„Gospodična Ella, usmilite se me, jaz Vas ljubim, kakor nisem ljubil še nobenega bitja na svetu. Glejte me, nisem še tako star, moji živci so še trdni in moje mišice gibčne, lahko Vas še osrečim. Ne mislim, da bi se norčeval z Vas, za ženo Vas prosim in vse, kar imam, Vam je na razpolago. Ne dvomim, da boste srečni.“

Izkušal je objeti njene noge s svojimi trepečočimi rokami. A tedaj je skočila naglo in nenadoma mimo njega ter bežala kakor plaha srna. Na vsem telesu se je tresla, ko je hitela po stopnicah navzdol. In tudi danes je opazila na vratih poštarjevo gospodinjo. Stala je tam nepremično in na njenem obrazu se je zrcalilo nekaj takega kakor sočutje.

Ella se je za hipec ustavila in je navzlic svoji razburjenosti zapazila ta izraz na njej. In obšlo jo je hipoma neko spoznanje in starka se ji je zasmilila. A Ella je hitela dalje, vun pod milo nebo, kjer ji je hladna sapa ohladila razbeljeno čelo.

Pred njo je zableščala cerkev, zasvetil se zlati križ na vrhu zvonika. Ella se je ustavila. Pogledala je okoli sebe. Okoli in okoli ni bilo nikogar. Vrata v cerkev so bila priprta. Njena noga se je pomeknila dalje in Ella je izginila za njimi . . .

Gori v Ellini sobi pa je ležal poštar še vedno na tleh. Njegovo telo se je stresalo, in njegove prsi so se vzdigale krčevito. Prišla je bila njegova ura, polastila se ga je bila prvič v življenju resnična ljubezen.

Vrata v sobo so bila odprta na iztežaj. Gori po stopnicah pa je lezla poštarjeva gospodinja. Njena stopinja se ni slišala, hodila je, kakor hodijo duhovi. Na vratih je postala. Ko je zagledala poštarja na tleh, ji je legel nasmeh okoli usten. Težko bi bilo uganiti pomen tega smehljaja.

Nato se je počasi obrnila ter prav tako tiho odšla...

* * *

Ko se je Ella vrnila iz cerkve, je bila bolj mirna. Stopala je naravnost v svojo sobo ter začela pospravljati svoje reči. Tukaj ji ni bilo več obstanka. Odpravljala se je domov. Sicer se bodo doma ustrašili, toda se bodo že potolažili, posebno še, ker si bode iskala takoj druge službe.

Kmalu je bilo vse pospravljeno. Položila je kovčége na mizo, nanje je skozi ročaje vteknila dežnik. Nato je stopila doli v pisarno.

V njej je bil poštar. Ko je vstopila, se ni ozrl, spoznal jo je bil po njeni stopinji.

„Gospod poštar, jaz odhajam,“ je dejala odločno. „Prosim, da prevzamete pisarno ter pogledate, da je vse v redu.“

Ozrl se je, toda rekel ni ničesar. Kmalu pa je vstal. Bil je še bolj bled kot opoldan in namesto po parfumu je dišal sedaj po obilo zaužitem vinu.

„Torej začniva,“ je izpregovoril potem.

In brskala sta po predalih in bilo je vse v redu.

Prišla je na vrsto blagajna.

Ella jo je odprla. In začela sta preštevati denar in računati. Vse je šlo mirno in naglo. On je računal, ona je štela.

„Dobro, vsega skupaj mora biti še 588 goldinarjev. Ali ste našteli?“

Elli je zastala kri v žilah.

„Motite se, gospod poštar,“ je dejala neodločno „v blagajni je samo tristooseminosemdeset goldinarjev.“

„Prosim, poglejte račun in prepričajte se,“ je dejal mirno ter ji pomolil liste.

In računala je enkrat, dvakrat, trikrat. Res je bilo toliko. V glavi se ji je začelo vrteti. Stopila je zopet k blagajni in prebrskala vse kote. Niti vinarja več ni bilo najti.

Roke so ji upadle ob životu, kri ji je izginila iz lic. Strmela je predse ter se ni upala ozreti.

Poštar pa je tačas bobnal s prsti po mizi.

„No, ali se je našlo?“ je vprašal čez nekoliko časa zateglo.

Tedaj se je pa ona obrnila proti njemu. Nekaj trdega je ležalo na njenem obrazu in odločno je izgovorila:

„Gospod, Vi morate vedeti, kje je ostali denar. Jaz nisem porabila niti vinarja.“

Poštar se je zasmejal odurno.

„Ha, ha, kaj hočete s tem povedati? Ali imam jaz blagajnične ključe? Ali Vam jih nisem izročil takoj ob Vašem nastopu?“

Ella je uvidela, da je brez moči, da je izgubljena. Pokleknila je predenj ter ga rotila, naj ne omadežuje njene časti.

„Dobro,“ je dejal čez nekoliko časa, „da bodete vedeli, da imam še srce, Vam izjavljam, da Vas n izdam. Toda toliko časa morate še ostati tukaj, da po ravnate diferenco s svojo plačo. Potem lehko odidete.“

Vstal je ter molče drsal mimo nje.

Ella je ostala sama. Sredi sobe pa je črnel sto ki je sedevala na njem. V polumraku se je vid veliko večji in temnejši. A na njem so se začele pr gibati sence. Na njem so se menjavale Vera in Be in Neti. —

V.

Nekoliko dni potem je Ello nenadoma obisk oče. Sedela je po navadi skjučena na znanem prosto s sklonjeno glavo. Sedela je vedno na istem sto Drugi dan po nastopu s poštarjem ga je hotela straniti, a pomislila je, da se ji na njem ne more goditi hujšega, nego jo je dosedaj doletelo, in obdržala ga je. A zraven je vendar še imela na njem lep spomin na edini svetli trenotek iz zadnjih časov, spomin na Josipa.

Ko je oče vstopil, ga ni takoj spoznala. Vprašala ga je, česa želi.

„Ella!“

Njegov glas je bil mehak, v njegovih očeh se je vlažno zasvetilo.

Ella pa je planila proti njemu.

„Oče, dragi moj oče!“

Ležala sta si v objetju dolgo.

Nato jo je rahlo odstranil ter sedel zraven nje na klop, ki je bila ob steni in namenjena strankam, ako je bilo treba čakati.

Pogledal jo je pazljivo.

„Ah, kako si se izpremenil, ljubi moj otrok,!“ je dejal ter ji pogladil lase. In res je bila v nekoliko dneh vsa drugačna. Njeno lice se je podaljšalo in je bilo skoro rumeno, njene oči so bile globoko temno obrobljene. Sploh je zadobil ves obraz nekaj starikavega, nekaj okorelega.

Ella ga je pogledala ter ni odgovorila. Tudi ona je videla, kako se je izpremenil oče. V tem kratkem času, kar je bila od doma, se je postaral, da ga je komaj spoznala. Njegovi lasje so se razredčili, njegova brada se je poostrila. Tudi njegova obleka je bila dokaj zanemarjena. Zlasti jo je neprijetno dirnila njegova preležana kravata. Iz vsega je spoznala, da so se razmere doma še poslabšale.

Hkrati ji je postalo hudo, da bi bila zaplakala. bala se ga je žaliti, bala se je misliti, kaj jih je vse delo doma, in siloma je zatrla žalost, ki se je po-vljala. Izkušala se je pregovoriti, da ji je dovolj, da vidi, da je sedaj pri njej.

„No, kako ti je kaj všeč sedaj v tej službi? Ali se privadila? Res, nekoliko dolgočasno je videti tu- toda že še gre, no. Videl sem v svojem življenju a drugačna gnezda, ki bi v njih ne hotel biti na- ı. No, tukaj je že še.“

Ko je govoril, se je hipoma izpremenil njegov

Neka brezskrbna, lehkomišljena poteza se je pojavila na njem, poteza, kakršne ni Ella še nikdar opazila; in to jo je dirnilo še bolj neprijetno.

„Kaj pa doma?“ je vprašala.

„Po navadi, po navadi,“ je dejal. „Samo dela je malo in ker sem imel prav te dni obilo časa, sem sklenil, da te obiščem. In zdaj sem tukaj. No, povej mi kaj o svojem življenju, čemu molčiš?“

Govoril je te besede tako vsakdanje, tako malomarno, da je bilo videti, kakor bi bil govoril samo zato, da kaj govori. V njih ni bilo več one ljubezni, ki je bila za hipec skipela v njem, ko je hčer zagledal. Izginila je bila brez sledu, in zdaj je govoril kakor govori tujec, ki smo slučajno trčili z njim. In Ella je to zapazila s strahom.

„Kje pa je tvoj gospodar?,“ je vprašal koj zatem. „Predstaviti se mu moram, rad bi ga poznal. To mora biti premožen dečko. Na vsem se pozna. Ze zunanje hišino lice kaže o solidnosti. Eh, jaz poznam to, na mojih očeh ni mrene.“

Ello je bilo vedno bolj strah. Takega govorjenja ni bila vajena od očeta. Tega ni govoril on, ki je bil vedno tako redkobeseden, tako resen.

„Vsak hip mora biti tukaj,“ je dejala komaj slišno.

In res je kmalu pridrsal poštar.

Ellin oče se mu je predstavil.

Ko je slišal poštar njegovo imę, je za hipec prebledel. Videti je bilo, da mu ta obisk ni posebno všeč. Hitro je premeril došleca od nog do glave in malomarnost, ki je legla zopet na njegov obraz, je kazala, kako hitro je spoznal, da mu od tega človeka ne preti nevarnost.

„Lepo imate tukaj, gospod poštar! Eh, lehko Vam, lehko Vam! Skoro tako posestvo je kot moje, samo da imam jaz tudi prodajalno. Toda dandanes prodajalne, saj veste, koliko nosijo, skrbi, same skrbi! No, pa pri meni že še gre. Kaj pa moj otrok, gospod poštar, kako ste zadovoljni ž njim? Jaz mislim, da, kaj ne? Eh Ella je bila vedno pridna in vsak si lehko čestita, ki jo dobi.“

Govoril je to naglo in s smehljajem na ustih, prav tako, kakor govore komi v prodajalnah, ko ti hvalijo ponujano blago. Tudi njegove geste z rokami so spominjale na nekdanjega komija.

Poštar je nekaj zamrmral ter pokimal z glavo. Ella pa je stala kakor na žerjavici. Ona svetla podoba očetova, ki jo je nosila v svojem srcu na vzvišenem prostoru, ozaljšano s svežim zelenjem in rosnim cvetjem, ona podoba se je hipoma zrušila v prah. Prišel je nekdo s težkimi rokami, stisnjenimi v velike hlapčevske pesti in s suženjskim obrazom. Ostudno se je zasmejal, vzdignil pesti in razdrobil je podobo z enim samim udarcem. In ta nekdo je bil on sam, ki ga je predstavljala podoba. Sam sebe je ubil.

„Gospodična Ella ima še precej dela, pustiva jo, pojdiva v mojo sobo,“ je dejal poštar in stopal pred njim . . .

„Zbogom za ta čas,“ je dejal oče Elli ter šel za poštarjem. „Pozneje se še kaj pomeniva.“

Ko je bila sama, se je onemogla sesedla na stol. Zadelo jo je danes nekaj še veliko hujšega kot oni dan. Ella se je namreč prvič v življenju sramovala svojega lastnega očeta.

⁂

V poštni pisarni je že gorela precej časa luč, a Ella je še bila vedno sama, nihče se ni zmenil zanjo. Še bolj sključena kot po navadi je sedela. Pred njo je ležal list papirja, na njem je črnelo nekaj napisanih besed. Hotela je pisati materi.

Večkrat je že poizkusila, napisala nanj nekoliko besed, a zopet prečrtala. Besede so ji ostajale v peresu, niso hotele na papir. Misli so ji vrvele po glavi semtertja, čudne, obupne misli. In te misli bi bila rada zaupala materi, bi bila rada razodela vsaj enemu bitju na svetu. A ko je bila misel na papirju, se je brala tako grozno, da je rezala v meso njej sami. Ne, to je bilo prestrašno, tega ni smela pisati njej, ki je bila tako mehka, tako dobra. Pri čitanju bi ji moralo izkrvaveti srce. Čemu to, ali ni gorja že zadosti?

In prijela je papir in ga zmečkala med prsti. Položila je pero na črnilnik ter si podprla vročo glavo.

Ali čuj, kaj je to? V navadno tako tihi hiši, ki se je po njej celo hodilo komaj slišno, ki se je v njej redkokedaj čula glasna beseda, se je sedaj razlegalo šumno govorjenje, pomešano z glasnim smehom. Čudno-votlo je odmevalo po veži in po stopnicah.

Ella se je zdramila ter prisluškala. Neki glas ji je v tem hipu govoril, da jo čaka zopet nekaj bridkega. Ali sedaj je že to ni več prijelo, preveč in prenenadno je bila okusila hkrati toliko težkega. Apatično je čakala, kaj bode.

Čez nekoliko hipov se glasno zaloputnejo vrata poštarjeve sobe. V veži se začuje težka, neenakomerna hoja. Nekdo je stopal proti pisarni ter se oprijemal v temi ob stene. Dihal je globoko in skozi nos, da ga je Ella slišala v sobo.

Kmalu nato je zaslišala očetov glas:

„Ella, Ella, kje si?“

V tem hipu so se že tudi odprla vrata.

Ella se je mehanično obrnila ter pogledala očeta, ki se je ustavil na pragu. V obraz je bil zabrekel in njegove oči so se svetile. Zamahnil je z rokami proti njej ter dejal glasno in jecljaje:

„K nam pojdi, Ella, kaj prečepaš tukaj? — Tvoj gospodar je zlata duša, to ti je fant! In kakšno vino ima, eh!“

Ella je takoj videla, da je oče vinjen. A dejala je ravnodušno:

„Rajša sem tukaj in imam tudi še mnogo dela. Morda pridem pozneje!“

Ali oče je stopil proti njej in jo prijel pod pazduho.

„Kaj boš, nič, delaš lahko jutri. Kar z menoj pojdi!“

In vlekel jo je za sabo.

Ella se mu je izkušala iztrgati, ali ni šlo. S silo jo je privlekel do poštarjeve sobe. Tu je odprl vrata ter jo porinil notri.

„Na, dušica, tukaj smo! Ali ni lepo?“

Ella je pogledala poštarja. V tem hipu, ko je bila vstopila, je bil privzdignil glavo. Na njegovem obrazu se je prikazal komaj viden, porogljiv nasmeh. Ali Ella ga je opazila. Naglo, kakor bi trenil, se je obrnila ter odprla vrata, ki so se bila komaj zaprla za njo. In kakor bi jo kdo podil, je hitela po stopnicah v svojo sobo. Tam se je zaklenila.

A slišala je, kako je nekdo hotel za njo, kako je že prekoračil par stopnic. Tedaj pa je zaropotalo in čulo se je, kakor bi bil padel . . .

Ella niti ni mislila, da bi bila prižgala luč. Sploh ni več pojmila, kaj se godi okoli nje. Samo v svoji notranjščini je čutila neznosno težo. Okoli srca pa se je nekaj zibalo in plulo, kakor bi se zibali in pluli velikanski valovi, ki bi ga hoteli pogoltniti. In zahrepenelo se ji je po solzah. Hotela se je razjokati, hotela je s solzami izprati bol iz svoje duše.

In izleknila se je oblečena in obuta po postelji. Toda solza ni hotela na njene veke. Oči so ji bile suhe in izžete in pekle so jo kakor živo oglje.

Leno in počasi se je pomikala dalje ura. Vsa večnost je minevala od ene četrti do druge, ko se je oglašala z rezkim, zateglim glasom iz zvonika.

Od spodaj navzgor pa so se slišali še vedno glasovi. Včasi so nekoliko potihnili, kakor bi šepetali, a kmalu so postajali glasnejši. In čulo se je trkanje s kozarci.

Šele proti polnoči je vse utihnilo. Ella se je bila v tem nekoliko umirila. V njeno tugo je kakor blisk šinil svetal spomin. Spomnila se je Josipa. Njegov obraz se je sklonil k njenemu, in zveste, modre njegove oči so zasvetile tik pred njo.

In Ella se je nasmehnila, obdala jo je neka omotica in v tem hipu je zaspala. —

* * *

Drugi dan je Ella prejela pismo od matere. Njena roka se je tresla in njene ustnice so bile trdo stisnjene, ko ga je odpirala.

Pismo je bilo kratko, komaj nekoliko vrstic.

Glasilo se je:

Preljuba Ella!

Pri nas se je mnogo izpremenilo. Oče se ne more videti več doma, že nekaj dni ga nismo videli. Vsem nam je zelo hudo. Ako bi te morda kaj obiskal, izkušaj ga pregovoriti, da se vrne k nam!

V kratkem kaj več! Bog s teboj!

Tvoja
žalostna mati.

Ella je čutila ves obup, ki je zvenel iz teh kratkih vrstic. Videla je materino povešeno glavo, videla nje solzne oči, videla nje preplašeni pogled. Videla je, kako lazi s tresočimi koleni po domačih prostorih, kako se njenega krila oklepajo mlajši otroci, pričakujoč iz njenih ust tolažilne besede. Toda Elli ni bilo več tako hudo, otopela je že bila za bol. Videlo se ji je, da mora biti tako in nič drugače. V teh kratkih dneh se je postarala v svojem mišljenju, je dozorela v mislečo ženo. Njeno oko je prodrlo v bodočnost, ki je ležala pred njo kakor odprta knjiga. Iz nje je čitala, kaj mora priti, za hipec se je zdrznila, a zatem je gledala popolnoma mirno vanjo, kakor bi bilo tam notri napisanega nekaj navadnega in vsakdanjega.

Primeknila je stol bliže mize. Njena usta so zašepetala: „Tu je sedela Vera in Bela in Neti, tu sedi sedaj Ella. To je bil vrhunec njih sreče, da so smele tu sedeti in delati. A odtod je šlo navzdol z brzimi koraki. In tako bode tudi z Ello.“

In začela je delati ročno in naglo . . .

Po hiši je bilo še vse mirno. Semtertja so zaškripala kaka vrata, za hip se je oglasila hoja hlapca ali dekle. Toda niti poštarja, niti Ellinega očeta ni bilo na izpregled. Gotovo sta še spala . . .

Bilo je že okoli enajste ure, ko je stopil v pisarno Ellin oče. Videlo se je, da se je pravkar umil. A njegove oči so bile še vedno karmežljave in njegovi brki povešeni. Popravljal si je še ovratnik, ki je bil videti nekoliko preozek.

Ko ga je Ella pogledala, je takoj opazila, da je bil v nekaki zadregi. Smejal se je prisiljeno, bedasto,

„No, dobro smo se imeli snoči, dobro. No, ti si pa tudi čudna, da nam kar tako uideš,“ je govoril ter gledal skozi okno.

Ella ni odgovorila ničesar.

„Čemu si pobegnila? Prava reč, ako bi bila pila z nama čašo vina . . . Sicer pa si zadela, tukaj ti je dobro. Poštar je človek, da malo takih. Prijazen, postrežljiv in kar je največ vredno, bogat in ne skop. Vraga, ko sem ga včeraj prvič zagledal, se mi je zdel nekoliko starikav, a pozneje sem se prepričal, da je za svoja leta mlad in žilav in da poseka marsikaterega mladiča.“

Počasi je obrnil glavo od okna ter pošilil po hčeri.

Ta se ni ganila.

„Eh, marsikatero dekle bi se ga ne branilo, ako bi je vprašal. In srečna bi bila ž njim. — Da bi bil jaz dekle!“

Ella ga je prekinila.

„Čemu ta preludij, oče? Povejte rajše naravnost, brez okolišev, kar mislite. Sicer Vam pa lahko sama povem. Poštar Vas je vprašal po meni in Vi ste mu obljubili, da boste izkušali skleniti to kupčijo.“

„Kaj kupčijo, kakšno kupčijo? — Sicer pa vidim, da si pametno dekle. Uganila si. No, in jaz mislim, da se ne boš protivila. Kaj ne, draga Ellica, da ga vzameš?“

„In kaj Vam je še povedal poštar, povejte mi vendar vse, da prav spoznam ta vzor moške lepote in poštenosti.“

Oče je nekoliko hipov umolknil. Hči ga je spravila iz koncepta. Zardel je kakor nezrel mladenič.

„Saj je samo v tvojo srečo, Ellica. Ali ne razumeš? — Glej, tista mala diferenca v poštni blagajni —“

Ella je skočila kvišku. Njen obraz je bil rdeč, iz njenih oči je bliskalo. Sedaj ni bila več ona šibka in krotka deklica, bila je v tem trenotku močna in samozavestna.

„Torej tudi to Vam je povedal? In Vi ste ga molče poslušali? Ali se niste od sramu zgrudili pod mizo, od sramu, da imate tako hčer, da je kri Vaše krvi nepoštena, da je roka njena omadeževana s tujim blagom? Ali Vam ni srce počilo ob takem poročilu? Kako ste mogli to tako meni nič, tebi nič spraviti v žep? In sedaj se upate to nesrečno, izgubljeno hčer še imenovati svojo — Ellico? Ha, ha! Kako to, da ne vzamete samokresa, da ga ne izprožite v njeno srce ter tako rešite svojo in čast svoje hiše? Kako to, Vas vprašam? Tu stojim pred Vami, še je čas, vzdignite roko in ubijte me!“

On je zrl nanjo plah in prepaden. Za hipec so ga njene besede zadele, za hipec se mu je zasmililá. Prošli časi so se mu vsilili in uvidel je vso sramoto svojega počenjanja. Nekdanja ljubezen se je za trenotek dvignila v njegovem srcu. In že je hotel skočiti k njej ter jo objeti. A v tem hipu je zazevala pred njim beda, videl se je, kako drči po opolzki poti navzdol v brezdanje brezdno, ki ni iz njega rešitve. Ella sama ga lehko reši. In tu niso na pravem mestu mehkejša čutila.

In njegova noga se ni premeknila proti njej, obstal je s povešeno glavo.

„Torej s tem bi bilo poravnanih onih poneverjenih dvesto goldinarjev,“ je nadaljevala Ella tiše. „Toda ne samo to, s tem korakom bi bili morda rešeni skrbi i Vi, vsaj za nekoliko časa. Ali Vam ni poštar tudi tega obetal? In Vi ste mu snoči natančno razodeli svoj položaj. Kar ste zamolčali, je uganil sam in zdaj se ziblje v veseli nadi, da je zanj vse dobljeno. Ali ni res tako? Posebno bistroumen ni treba biti, kdor to ugane.“

Ko je umolknila, je utrujena sedla ter nervozno bobnala s prsti po mizi.

On pa se ni mogel vrniti. Ponoči se je bil uživel zopet v prejšnjo vlogo, videl se je zopet spoštovan in cenjen, rehabilitiran. In zdaj naj bi zaradi kaprice svoje hčere zopet padel tako globoko?

„No, kaj si torej sklenila?“ je dejal skoro plaho in proseče. „Glej, ne samo meni, vsem skupaj, materi in svojim mlajšim sestram in bratom pomagaš s tem. Hvaležnost naša ti ne bo izostala!“

Ella se je sklonila.

„Pozabila sem nečesa,“ je dejala, ne da bi mu bila odgovorila. „Tu mi piše mama, berite.“

Pomolila mu je list.

Vzel ga je molče ter prebral. Oko se mu je zmračilo in dejal je:

„Že dobro! — Sicer pa počakam, da mi morda odgovoriš popoldan.“

Stopal je iz pisarne s sklonjeno glavo.

Ella je čula, da se je v veži srečal s poštarjem. Pozdravila sta se glasno.

„En kozarček kratkega pred obedom ne bi škodilo, kaj ne?“ je dejal poštar.

Takoj potem so se vrata poštarjeve sobe zaprla za njima.

⁂

Ellin oče se je nekako udomačil pri poštarju. Bil je pri njem že nekoliko dni, a še vedno ni mislil na odhod. Zvečer in popoldan sta s poštarjem navadno posedevala skupaj ter pila, zjutraj pa je vedno spal skoro do poldne. Godilo se mu je dobro in je bil navadno vesel in razposajen. Videti je bilo, da ni mislil ničesar ter da se je vdajal trenotku. Precej ko je vstal, je bil sicer še nekoliko čemeren, njegove oči so zrle krvavo, a že ko je izpil prvi kozarček, ki ga je nanj navadno takoj povabil poštar, je ta čemernost izginila ter prepustila prostor neki prešerni lahkomišljenosti.

S hčerjo je govoril malo, skoro da se ji je izogibal. Niti odgovora na zadnje svoje vprašanje dozdaj ni zahteval. Bilo je skoro videti, kakor da je svoje stvari gotov ter niti najmanj ne dvomi, da ga bo hči poslušala.

Ella pa je molčala in trpela. Od onega dne, ko je nastopila proti očetu tako samozavestno in odločno, se je popolnoma izpremenila. Oni nastop je zahteval njenega največjega duševnega napora, ž njim je dospela do vrhunca in odtod je moralo iti zopet navzdol. In šlo je, toda šlo je naglo in z dolgimi koraki. Vsa trdna volja, vsa moč jo je hipoma zapustila in niti svojih dejanj si ni bila več v svesti. Hodila je semtertja kot senca, delala je mehanično in apatično. Skočila bi bila v vodo, ako bi ji bil kdo slučajno rekel, naj to stori.

Spočetka je imela še kak svetel trenotek. Semtertja je pred njo vstal Josip in ona se je krčevito oklenila te prikazni. In upala je, da se ji morda še prikaže v resnici, da jo reši. Toda dan je izginjal za dnevom in o njem ni bilo ne duha ne sluha. Vse je bilo zaman, vse je bilo končano. Okoli nje so bili sami sovražniki, ki so jo hoteli pogoltniti, sovražnik ji je bil celo oni, ki bi jo bil moral ščititi.

Toda dogajalo se je odslej, da jo je večkrat kot po navadi srečavala poštarjeva gospodinja. In pri vsakem srečanju se je Elli videlo, da je na starkinem licu nekaj takega kakor dobrohotnost in usmiljenje do nje. Ob takih prilikah ji je bilo vselej, kakor bi bil posijal svetel žarek v temo njenega življenja.

A nekdaj se je starka celo vstavila pred njo. Njena koščena roka je legla na Ellino ramo in starka je šepetala:

„Beži od tukaj, dete moje, dokler je še čas. Nič se ne boj!“

In starka je izginila izpred nje. A Ella je zrla za njo. Njenih besed ni razumela, in zopet je bila tema okoli nje . . .

Nekega večera se je zopet zglasil oče pri njej v pisarni. Iz njega je dišalo vino in oči so se mu nenaravno svetile. Pri vsaki besedi je jecal in se ponavljal. In zahteval je od Elle, da gre ž njim v poštarjevo sobo, kjer se bodo kaj pomenili.

Ella je nekoliko pomislila ter naposled dejala:

„Da, grem, toda samo pod tem pogojem, da že jutri zapustite to hišo ter odidete domov.“

Oče je takoj dejal:

„Dobro, tukaj je moja roka!“

In Ella se je dvignila ter odšla za njim . . .

* * *

Bilo je že pozno, ko so se hipoma odprla vrata poštarjeve sobe. Ven je planila Ella. Njen obraz je bil bled in lasje so ji bili razmršeni. V veži je postala, kakor bi se hotela nečesa domisliti. Toda zmajala je z glavo ter odšla po stopnicah v svojo sobo.

Spodaj pa je ležal Ellin oče pod mizo ter smrčal. Okoli njega se je širil zopern vonj po obilo zaužiti. pijači.

Pri mizi je sedel poštar. Tudi on je bil bled in njegova obleka v neredu. A na njegovem obrazu je zopet visel oni porogljivi nasmeh, ki je zadnjič prepodil Ello. A danes je bil ta nasmeh še bolj viden kot zadnjič.

„Klada, vstani!“ je dejal poštar ter brcnil z nogo pod mizo ležečega.

A moral ga je suniti večkrat, preden se je zavedel. Slednjič se je zdramil ter se dvignil.

„Pojdiva spat,“ je dejal poštar.

„Kje je Ella?“ je vprašal oni.

„Kaj Vas briga,“ je odgovoril poštar ter mu odprl vrata.

Onemu se je nekaj zasvetilo. Prebledel je, toda rekel ni ničesar. Počasi je stopal proti svojemu ležišču.

VI.

S prazničnimi, svetimi čutili je stopal danes Josip na voz. Hlapec, ki je brzdal čilega konjiča, ga je gledal od strani ter ugibal, kaj se mu je tako veselega pripetilo, da so se mu ustna vedno krožila na smeh, da mu je žarel ves obraz, kakor bi padali nanj jutranji solnčni žarki. Josip je pa premotril koleselj, ali je dovolj čeden, pogledal vprego, ali se sveti dovolj in konjiča, je li prav vprežen. Nato je prijel vajeti ter skočil na voz. Obrnil se je še proti vhodnim vratom, ki se je v njih pojavila mati, prikimal z glavo v pozdrav, in voz je oddričal z dvorišča. Vil se je navzdol po poti med vinogradi ter kmalu dospel na cesto. Konjič je tekel lehko kakor ptica, da so se mu noge komaj dotikale tal.

Gori na vratih je pa še vedno stala Josipova mati ter gledala za vozom. Plosko desnico je položila na čelo nad oči, da bi bolje videla in bi je ne motili solnčni žarki, ki so ji padali nasproti. Voz je bil že daleč, videl se je samo še kakor velika, črna, premikajoča se pika, ki se je odbijala od široke, belo se blesteče ceste, ter hitela dalje mimo obcestnega grmovja in drevja. A starka je še gledala za njim. Vse njene misli so bile tam doli, so bile pri njem, ki je po njenih mislih zaslužil vso srečo, kolikor je more dati človeku ta svet. Šele ko je vse izginilo, ko se ji je tam na ovinku belila nasproti prazna cesta, šele tedaj se je obrnila ter izginila v hiši.

Josip pa je vozil dalje. Ko se je začutil samega na široki planjavi, se je naslonil v vozu nazaj ter se zamislil. Kam je bil namenjen, kaj ga je navdajało s tiho srečo in takim veseljem?

Dolgo je že bilo, kar je prvič in zadnjič videl Ello, ki se mu je tako globoko vtisnila v srce. Od tedaj ni bilo dneva, ni bilo ure, niti skoro ni bilo trenutka, da ne bi bil mislil nanjo, da ne bi bil sanjal o njej. Lepa in svetla, čista kakor solnce je stala pred njegovimi očmi, jasna in sveta se mu je prikazavala v sanjah, govorila z njim ter ga osrečavala s svojo navzočnostjo. In on je sedel pri njenih nogah, zrl ji v lepe oči ter stiskal njeno drobno ročico v svoji. In njeni gorki prsti so ga greli, da mu je opojna toplota plula po žilah.

Od tedaj je bil Josip prerojen, njegov že tako blag značaj se je še bolj ublažil, njegovo mehko srce se je omečilo še bolj. A slušal je mater. Pri vsej svoji ljubezni se ni hotel prenagliti. Poizvedoval je o Elli, naprosil nekega prijatelja, ki je bival blizu Ključa, naj jo opazuje. In ta mu je ustregel vestno. In Josip je zvedel o njej to, kar je vedeti hotel. Niti najmanjše pege ni bilo na njej, čista je bila, kakor je čisto pomladansko jutro, ki se je rodilo po nočni nevihti.

Danes pa se je vozil Josip k njej. Danes je sklenil, da jo spomni na prvo njuno srečanje, je sklenil, da jo poprosi, ali ne bi hotela biti njegova. In vso pot je razmišljal, kako bi ji to povedal, kako bo začel govoriti, da bi po njegovih besedah videla jasno v njegovo srce. Iskal je pravih besed, pravih izrazov. A vse to, kar ji je hotel povedati, kar ji je znal povevedati, ni niti daleč dosezalo tega, kar je čutil, kar je tlelo v njegovi notranjščini. Videl je, kako siromašen je jezik proti človeškim čutilom, kako prazne in plehke so vse besede proti pojavom duše človeške. In Josip se je pri tem spomnil, da ne bi hotel biti pisatelj. Kako težko, kako hudo bi mu bilo, ako ne bi mogel povedati tega, kar bi hotel, kar bi kipelo na dan iz njega samega. Kakšen nestvor bi mogel nastati na papirju vsled tega! Kako bi mogel svojim čitateljem tako lagati, kako bi jim mogel praviti vse kaj drugega, namesto tega, kar je zrastlo in skipelo v njem samem!

In Josip je sklenil, da prepusti trenutku samemu, kako bode govoril. Nekaj bode treba reči, toda to se že naredi kakor si bodi. —

Voz se je bližal Ključu. Josip se je zdramil. Švignil je z bičem po zraku, konjič je privzdignil ušesa ter pospešil že itak hitre korake. In kakor blisk je švignil voz preko prvih hiš.

Ko je Josip oddal konja in videl, da se je ravnalo z njim kakor treba, je stopil najprej v gostilniško sobo. V malem, začrnelem zrcalu se je ogledal ter si uravnal obleko. Nato je odšel proti pošti.

Kolikor bolj se je bližal svojemu namenu, toliko tesneje mu je prihajalo okoli srca. Namesto prejšnjega nekaljenega veselja se je hipoma nastanil v njem neki neprijeten čut in polaščala se ga je dozdaj nepoznana nervoznost. Zastonj se je izkušal tega otresti. Postati je moral nekolikrat, da bi se umiril, tako burno mu je bilo srce. Sedaj, ko je bil že tako blizu svojemu cilju, sedaj je hkrati postal malodušen, je hodil težko kakor bi hodil po najneprijetnejši poti. Bilo mu je, kakor bi ga neki glas svaril, naj ne hodi dalje, naj se vrne. A tedaj se je siloma otresel tega čuta in stopil je trdno dalje.

Kmalu je stal pred Ello.

Bila je sama v pisarni. Sedela je in pisala. Ko je zaslišala nenavadne stopinje, se je naglo ozrla.

Tedaj ji je pa padlo pero iz roke.

Stala je pred njim zmešana in s povešeno glavo. Ni se upala dvigniti pogleda v njegov obraz, a na njenem licu se je zrcalila ljuta bolest.

Josip si ni mogel misliti, kaj to pomeni. Zrl je nekoliko hipov nanjo in videl, kako se je v tem kratkem času izpremenila. To ni bila več ona živahna Ella, ki ga je prvič sprejela s hrepenečo dušo in polnim srcem, ona Ella, ki je tačas sedela zraven njega ter se mu dala poljubljati. Strta, uničena je bila sedaj, koščeno ogrodje brez duha in življenja. Nekaj neizrečeno žalostnega je ležalo na njej, tako žalostnega, da bi se moral človek razjokati nad njo.

„Kaj to pomeni, Ella?“ je viknil Josip ter se ji približal. „Ali nimate besede zame? Kaj se Vam je pripetilo?“

Hotel jo je prijeti za roke, zahotelo se mu je, da bi jo objel ter s poljubi izbrisal žalost raz njeno lice.

Toda ona je dvignila roke proti njemu ter se branila.

„Ne dotikajte se me, ne omadežujte se nad manoj!“ je dejala komaj slišno.

„Toda jaz Vas ljubim, jaz te ljubim, Ella. Čemu me žališ?“

„Prepozno, prepozno!“ je viknila glasno.

In kakor bi bila s tem vsklikom porabila vse svoje moči, so se ji zašibile noge in sesedla se je.

Josip je skočil k njej, privzdignil ji je glavo ter jo položil v svoje naročje. Sklonil se je niže ter dahnil rahel poljub na njeno čelo. Ko ji je tako zrl v obraz, je videl, da je morala Ella doživeti v tem času nekaj groznega. In v tem, ko si je očital, da je čakal predolgo, da je pazil premalo nanjo, jo je lehko dvignil ter nesel kakor pero proti izhodu.

V veži je zaklical.

Takoj so se odprla neka vrata in nasproti jima je prišla poštarjeva gospodinja.

„Kaj je?“ je vprašala. Ko pa je zagledala Ello onemoglo, je dejala naglo:

„Ah, slabo ji je prišlo revici, nesite jo na posteljo, čakajte, Vam pokažem.“

Stopala je pred njim po stopnicah.

„Tako, položite jo semkaj!“

Odgrnila je posteljo ter mu pomagala.

Ella je bila še vedno nezavestna.

Gospodinja pa je gledala sedaj Ello, sedaj prestrašeni obraz Josipov. In uganila je, kaj je bilo med njima.

Tedaj je pa pristopila k Josipu ter dejala tiho, da jo je komaj razumel.

„Nič se ne bojte zanjo, pri njej ostanem jaz. Nekoliko se že spoznam v takih rečeh, mislim, da bo kmalu bolje. Vas pa prosim, da jo ohranite v najboljšem spominu, naj pride, kar hoče. Povem Vam, da ni nevredna Vaše ljubezni. Ne verujte vsega!“

Josip je strmel v starko. Rad bi še marsikaj izvedel, toda starka mu je velela ob kratkem:

„Za sedaj dovolj, pride že še čas, da izveste. Zdaj pa prosim, da odidete. Ako hočete kje počakati, povejte mi, in sporočim Vam, kaj je ž njo.“

Josip je še enkrat pogledal na posteljo ter odšel s težkim srcem v gostilno, kjer je imel voz.

Čez dobre pol ure je dospel k njemu deček ter mu prinesel listek. Na njem je bilo napisano s svinčnikom:

„Ella ni v nobeni nevarnosti več. Pomnite moje besede in zglasite se še v kratkem . . .“

Kmalu potem je oddrdral Josipov voz iz Ključa. Vožnja proti domu je bila sedaj vsa drugačna. Josip ni videl ne na desno, ne na levo. Vtopljen je bil sam vase in niti zapazil ni, da je zašlo solnce, da lega na zemljo temna zimska noč. —

⁂

Poštarja ni bilo to popoldne doma. Odpeljal se je bil nekam po opravkih in bilo je že pozno, ko se je vrnil.

Doma je zvedel, kaj se je popoldne godilo.

Gospodinja ga je pričakala ter mu dejala malomarno:

„Danes popoldne smo pa imeli snubače.“

Pogledala ga je od strani ter čakala učinka svojih besed.

„No, in kdo je bil tukaj in koga je snubil?“

To je izgovoril, kakor bi ga vse skupaj nič ne brigalo. A ona je vendar zapazila, da se mu je pri besedah, „kdo“ in „koga“ nehote stresel glas. Oj, imela je dobro uho in bistro oko, ki se je navadilo gledati skozi ljudi. In bila je zadovoljna s prvim učinkom. Vedela je, da pride za tem še hujši.

„Ali poznaš Ržena?“ je vprašala.

Pogledal jo je divje.

„Kaj je ž njim?“

„Eh no, ne bodi no, vidiš ta bogati Ržen je danes snubil Ello, poštno ekspeditorico. In vedel se je kakor zaljubljen golob. In mlad je in lep ta Ržen.“

Zadnje besede je izgovorila počasi in poudarjala je vsako posebe.

Poštar se je ugriznil v ustnice ter skrčil pesti. A premagal se je kmalu ter vprašal:

„In kaj je rekla ona, ekspeditorica?“

Starki se je oko zaiskrilo. Videla je, da ga ima sedaj popolnoma v svoji oblasti, da je sedaj napočil trenotek, ko se bode vsaj nekoliko maščevala nad njim, ko mu bode vsaj nekoliko vrnila za vse trpljenje in bridkosti, ki jih je kopičil nad njeno glavo.

„Kaj je rekla, vprašaš? Čemu vprašaš? Ali si že videl kdaj, da bi se ubogo dekle branilo lepega, bogatega ženina, ki ji tako nenadoma pade pred noge? No, tudi Ella je bila toliko pametna. Nenadna sreča jo je tako omamila, da je padla v omedlevico. In posla sem imela, predno sem jo spravila k zavesti.“

„Lažeš!“ je viknil poštar ter skočil k njej.

A ona se mu je pravočasno umeknila. Stopila je bila za mizo ter mu gledala neprestano v obraz. Neki porogljiv izraz je visel okoli njenih usten.

„Lažeš!“ je zavpil vnovič in okoli ust so se mu prikazale belkaste pene.

„Čemu? Prepričaj se sam!“

Obstal je sredi sobe. Vnovič je skrčil pesti in zaškripal z zobmi.

„Čakaj, videti hočem, kdo zmaga!“

Prijel je bližnji stol ter ga zalučal proti gospodinji, ki se je komaj pravočasno umeknila.

Nato je vzdignil glavo ter se hripavo zasmejal. In stopal je v svojo sobo . . .

Komaj je bil sam, ko se je izmučen in utrujen zgrudil na stol. Videti je bilo, kakor bi mu ne služil več noben ud, kakor bi na njegovem mestu čepel star polomljen stroj.

Čez nekoliko časa se je počasi dvignil. V obraz je bil rumen, roke so se mu upirale ob mizo.

„Da, moja moraš biti, moja!“ je govoril sam s seboj. „Ali me ne vidiš, kako sem slab, kako sem uničen samo spričo tebe, spričo tebe, ki te ljubim blazno, ki te ljubim tako, kakor ni ljubil nikdar mož žene? Veroval nisem v ljubezen, norčeval sem se iz nje ter trgal brez usmiljenja cvetice, ki so rastle ob potu. In vsako sem zagnal proč, nobene nisem ljubil. Moja strast je bila velika, premagala me je vselej, a bila je trenotna, nestalna. Umorila ni mene, ubila je druge. A prišla si ti, moj mir, moja moč je izginila in premagala si ti in žugaš mi, da me ugonobiš. Ali glej, še je ostalo nekaj v meni in to hočem združiti, da premagam. In moja moraš biti, samo moja!“

Težko se je prestopil od mize, noge so se vlačile za njim, ko je hodil nekolikrat po sobi gori in doli.

•Luč na mizi je svetila z velikim plamenom, ki je delal saje na višku ozkega cilindra, in po sobi se je širil zagaten vonj. Toda poštar se ni brigal za to.

Čez nekoliko hipov se je vstavil ter mislil glasno:

„Njenemu očetu moram pisati, naj se vrne, ta mi mora pomagati!“

Poiskal je papir in črnilo in res je začel pisati...

Po vasi so lajali psi in iz ozkih lin zvonikovih se je oglašal čuk. —

* * *

Drugi dan ni Ella mogla vstati. Nekaj težkega je ležalo v vseh njenih udih in tiščalo in priklepalo jo je na posteljo. Bolečine ni čutila nikjer, a navzlic temu se ni mogla premekniti. Njene bele roke so počivale iztegnjene na odeji, njene oči so bile obrnjene v strop.

Ker je le ni hotelo biti v pisarno, je stopila poštarjeva gospodinja gori ter potrkala.

Ella se je z največjim naporom komaj vzdignila ter šla odpirat. Gospodinja je videla, da potrebuje Ella počitka. Pomagala ji je zopet v posteljo, priporočila ji je mir ter odšla.

A oglasila se je večkrat gori ter ji donašala, kar je mislila, da bi ji utegnilo koristiti. Njen obraz je bil resen, a navzlic temu je sijalo z njega nekaj materinsko dobrohotnega.

Popoldne pa si je primeknila stol bliže postelje ter sedla.

„Kako Vam je, Ella?“

To vprašanje je bilo tako sočutno, da se ji je Ella nehote ozrla v obraz. Hkrati ji je nekoliko odleglo. Uvidela je bila, da vendar ni tako sama na svetu, da se je vendar našel nekdo, ki sočustvuje z njo. In ta nekdo je bila ona čudna ženska, ki je o njej mislila, da sovraži ves svet. Obraz, ki jo je prej strašil, se ji je sedaj prikupil in oko, ki je mislila prej o njem, da jo preganja, ji je sedaj bleščalo ljubeznivo nasproti. Ella si je celo začela domišljevati, da sedi zraven postelje lastna njena mati. V take misli vtopljena niti ni odgovorila na starkino vprašanje in ta jo je morala vprašati drugič.

„Hvala Vam lepa na vprašanju!“ je odgovorila. „Zdaj mi je dobro, a najrajša bi umrla.“

„Ne govorite tako, Ella! Mladi ste še, Bog ve, kaj Vas še čaka! Tudi po dolgih deževnih dneh se nebo razvedri in razvedri se še bolj gotovo in čistejše in jasnejše je, nego je bilo prej. In tudi ako bi Vas zadelo še kaj veliko hujšega, tako ne smete govoriti, mislite vedno, da stari Bog še živi!“

„Toda meni ni več pomoči,“ je šepnila Ella, „prehudo, pregloboko sem zašla. Tu notri ni drugega kot tema in vanjo ne sega niti najmanjši svetli žarek.“

„Ne govorite preveč in ne razburjajte se, to bi Vam utegnilo škodovati. Niti ne razmišljajte, ampak umirite se popolnoma. — Čakajte, jaz Vam povem neko povest, povest o izgubljeni ženi, ki je prestala toliko hudega, da bi se morala smiliti mrzlemu kamenu, a vendar še ni obupala. In stara je že in njene noge že polze v grob, a vedno še upa.“

Starka je umolknila. Toda kmalu so se začela premikati njena usta, šepečoč je govorila, pripovedovala svojo povest. In ta povest je bila dolga in je bila žalostna. Niti enega veselega poglavja ni bilo v njej. Ko je starka dokončala, je bilo v sobi že somračno.

Ella je ležala na postelji nepremično, pod njenimi trepalnicami se je svetilo vlažno. Bilo je danes prvič čez toliko časa, da se je nekaj omehčalo v njej, da se je utrgalo in so mehke solze našle pot v njene oči. —

Drugo jutro je Ella izkušala vstati. Bila je zelo slaba, soba se je vrtela okoli nje in noge in roke so se ji tresle. A vendar se je vzdržala kvišku in popoldne je celo počasi lezla v pisarno.

VII.

Lep, svetel dan je bil. Po trgu je bilo živahno. solnce je izvabilo izprehajalce izza zidov in največja trška ulica se je polnila z radostnimi obrazi. Okna so bila povsod odprta in so se svetlikala, zastori za njimi so se gibali v prepihu. Zimske cvetice so se oddihale v svežem vzduhu, njihovo listje se je vzdigavalo in izpreminjalo. Celo nekemu lehkomišljenemu metulju se je mudilo, da si je hotel ogledati, kako se živi po zimi. A revež je prhutal v vednih kolobarjih okoli, nikamor ni mogel sesti. Kjer je poizkusil, ni bilo zanj še ničesar. In v tej svetlobi je bilo še huje, ko je moral umirati od gladu. Utrujen je slednjič sedel na obuličen kamen. Nekaj se je bilo zasvetilo na njem, kaplja vode, ki je pljusknila mimoidoči dekli iz vrča. To bode nekaj zanj. Njegovi kolobarji so se ožili, njegove perotnice so hrepeneče podrhtevale, stresel se je in obsedel. Pozabil je vsega okoli sebe, njegove tipalnice so se podaljšale. A tedaj se je zazibala nad njim temna senca. Začudeno so se povzdignile njegove oči, toda v tem hipu je že tičal v dečkovi roki. Njegova usoda se je izpolnila.

V hiši Ellinih staršev je pa bilo tiho kakor v cerkvi. Nikjer nobenega glasu, semtertja komaj slišna, pridušena hoja. Otroci so se tiščali v mali sobi zraven kuhinje in držali so se resno, kakor bi bili odrastli. Najmanjšega znaka otroške razposajenosti ni bilo na njih obrazih. Plulo je nekaj po vzduhu, kar jih je tlačilo, kar je vrglo v njih srca kal bojazni in plahosti. Njih pogledi so bili videti neodkritosrčni in potuhnjeni. Ako je mlajši iztegnil nogo, ki mu je bila zaspala, ga je že pogledal starejši postrani in nezaupno. Med njimi je bilo razmetanih nekaj knjig in papirjev, vmes je ležala oguljena šolska torba.

Blizu njih ob zaprtem oknu je sedela mati. Nobenega dela ni imela v roki. Njeno oko je nestalno begalo po otrocih, po kotih, in odtod se je uprlo skozi okno ter strmelo v daljo. Nobenega izraza ni bilo v njem.

„Ali še ne pride papa, mama?“ se je oglasil sedaj plaho starejši deček.

Mati se je obrnila proti njemu.

„Še danes mora priti, potrpi!“ je dejala, a verjela ni niti sama sebi.

„In kaj nam prinese?“ vpraša neka deklica plaho.

„Piškotov in pomeranč, kaj ne mama?“ odgovori najmlajša.

„Da, da, piškotov,“ ponavljajo vsi. Toda nobenemu se niso zaiskrile oči, vsi so zrli topo, kakor bi vedeli, da so to samo njih prazne želje.

In zopet je vse utihnilo v sobi.

Spodaj pa so hodili ljudje z radoznalimi obrazi preko prodajalne. Vrata in okna, vse je bilo zaprto, vse zamreženo s črnimi železnimi oboji. In tik njih so hodili in z očmi so izkušali prodreti tja notri, kjer je bilo vse zapečateno. V njih srcih se ni ganilo prav nič, iz njih ust ni bilo pomilovalne besede . . .

Večerilo se je že. Tiho, po prstih se je bližal mrak in nosil s seboj črn plašč, da zagrne vanj bedo, ki se je nastanila na Ellinem domu. Mati in otroci so bili še vedno skupaj v isti sobi. Semtertja se je kdo oglasil, drugi je pritegnil za njim, a takoj je bil zopet molk. In mrak in molk sta še povečala čut osamelosti in edinščine, ki se je vedno bol polaščal nesrečne žene. Vse njeno življenje je bilo polno truda in dela, polno samozatajevanja in trpljenja, polno skrbi in žalosti. Le redki so bili trenotki, ko ji je sijalo solnce, ko je mislila, da je srečna. In zdaj! Za dolgo vrsto dni neprestane požrtvovalnosti pa tako plačilo! Za poštenost in pravico taka sedanjost!

Ali vse bi se še prestalo, samo da bi on bil drugačen. Videla ga je v boljših dnevih, kako je bil gibčen in delaven, kako so bili njegovi nazori o življenju, o reelnosti in solidnosti trdni, kako se je kazal neomahljiv in odločen v raznih kočljivih slučajih. In tudi v težkih trenotkih se je zanašala na to njegovo trdnost, kdor je takšen, si mora pomagati, naj pride karkoli! Toda varala se je. Nesreča ni njenega moža utrdila. Prenesel je še prvi udarec, uprl se je tudi drugemu, a tretji ga je že ubil. In to je bilo, kar je počasi ubijalo tudi njo. Ona otopelost, ki se je bila polastila moža, je počasi prehajala tudi nanjo in napenjati je morala vse svoje moči, da se je še vzdržavala kvišku. Tudi ona se je ustrašila bližnje bodočnosti, da je izgubila vero vase, da so ji češče in češče omahovale roke, da so jo zapuščale misli. Vedno bolj se je odpiralo brezdno, njegovo žrelo je črnelo in se bližalo . . .

Vstala je ter prižgala luč. V sobi je postalo mrzlo, da se je že videl dih. In vsi so se spravili v kuhinjo, kjer je hotela pripraviti večerjo. Tam se bodo vsaj segreli, na dveh krajih ne bode treba kuriti.

V ognjišču je zaplapolal ogenj in že to prasketanje je provzročilo, da ni bilo v kuhinji več tako pusto. In tudi otroci so se nekoliko zdramili in začelo se je malo živahnejše gibanje.

Mati je pripravljala večerjo. Stala je ob ognjišču ter se čestokrat ozirala po njih. Njene misli so se križale, od tu so prehajale na moža, na Ello ter se zopet vračale. Dolgega obstanka niso imele nikjer.

Zunaj je nastala burja. Slabeje zaprta okna so šklopotala, okoli voglov je žvižgalo in na šipe so tolkle gole drevesne veje. Luč na mizi je strepetavala, semtertja jo je dosegel pih, ki je silil skozi ozko razo lizu obojev. Na cesti se je zaslišala vsak hip glasna oja, ki se je izgubljala ob ovinkih.

Otroci so kmalu použili skromno večerjo. Nato h je mati spravila spat. Ko so utihnili, je ugasnila č ter pokleknila k postelji. In klečala je pozno v oč . . .

Bilo je že proti polnoči, ko so se zaslišale pred hišo stopinje. Pri vhodnih vratih se je nekdo ustavil. Kmalu nato je glasno potrkal. Votlo je odmevalo po hiši. Žena, ki je še vedno klečala ob postelji, se je zdrznila. Naglo se je prekrižala ter vstala.

Kolena so se ji šibila, ko je stopala z lučjo v roki navzdol, da bi odprla. Ključ se je v vratih zavrtel, nekdo je zunaj pritisnil kljuko. Burja je zasilila v vežo in ugasnila luč.

„Kdo je?“ je vprašala plaho.

Nihče ni odgovoril. A nekdo se je je doteknil in stopal je mimo nje navzgor po stopnicah. Njegova hoja je bila težka in neenakomerna. A ona je vendar spoznala v došlecu svojega moža.

V temi je stopala za njim.

Ko je dospela v kuhinjo, je poiskala vžigalice ter zopet prižgala luč. V tem je bil že on odprl svojo sobo ter vstopil. Kmalu je bila za njim.

„Hvala Bogu, da si prišel!“ je dejala. „Ali si lačen? Čakaj, takoj ti kaj pripravim.“

Mož jo je samo pogledal ter odkimal. Nato se je izleknil po postelji ter zrl v strop.

Stopila je bliže njega ter ga pogledala natančneje. Njegov obraz je bil miren, vsakdanji. Samo lica so bila nenavadno bleda.

Čez nekoliko časa se je obrnil proti njej ter dejal:

„Primakni stol bliže postelje ter sedi. Tako. Položi sedaj roko na mojo glavo in povej mi, ako čutiš, da bi kaj razbijalo v njej. Ne? Dobro. Tukaj je moja roka. Potiplji mi žilo! Vse normalno? Da? — Dobro, kakor vidiš, sem torej popolnoma miren, popolnoma miren. In ako sem popolnoma miren jaz, moraš biti mirna tudi ti. Torej čuj, kaj ti povem!“

Žena ga je gledala strahoma. Bala se je, da se mu blede. Nekoliko časa je umolknil, potegnil z desnico preko obraza, kakor bi hotel prepoditi sitno muho, ter potem začel pripovedovati. In povedal ji je ob kratkem vse, kar je doživel pri Elli.

„Toda sedaj pride konec,“ je dejal nazadnje istotako mirno in hladnokrvno. „Konec dober, vse dobro.

A ta moj konec ni dober in ako bi ga mogel predrugačiti — ne zavoljo sebe, samo zavoljo nje — tedaj bi romal po kolenih v Rim ali še kam dalje. Konec je žalosten. Vidiš, v tej pijanosti, v tej nerazsodnosti, v tem blaznem egoizmu, v strahu in obupnosti sem neki večer pripeljal Ello volku v žrelo. Onečastil sem svojo hčer. Takoj po noči pa sem se iztreznil. Uvidel sem vso svojo gnusobo, vso svojo propalost. Valjal sem se po postelji, krčil pesti in ako bi bil tačas stopil poštar k meni, bi ga bil ubil na mestu. Tako sem se pa splazil tiho kakor tat iz postelje, oblekel sem se in še tisto noč sem izginil od tam. Od tačas sem se klatil okoli in v meni je vrelo in kipelo. — A sedaj sem se pomiril, kaj ne? Glej me, kako sem miren!“

V zadnjih njegovih besedah je ležalo nekaj groznega. —

Žena ga je poslušala z izbuljenimi očmi. Videti je bilo, da ga je komaj razumela. Pred njo je stala Ella, na njenem čelu je črnel velik, neizbrisen madež. Njene roke so se iztezale proti očetu ter kazale nanj, njeni pogledi so ga tožili in ga zaničevali.

Hipoma je planil s postelje. Držal se je sključeno in roke so mu visele ob životu. A bile so videti daljše kot prej in prsti so bili črnikasti in trdi. Stopal je do okna, od tam do vrat, s težkimi, negotovimi koraki. Ko se je obračal, se je videla na steni sključena njegova senca kot velik, črn vprašaj.

Nazadnje se je ustavil pred njo, ki je sedela še vedno nepremično ob postelji. Gledal jo je nekoliko časa molče, potem ji je dejal mehko, proseče:

„Pojdi spat, Marija, jutri moraš zopet delati.“

„In kaj storiš ti?“

Začudil se je.

„Jaz? — Jaz pojdem tudi počivat.“

Vstala je ter se začela razpravljati. On pa je zopet stopal gori in doli po sobi. Včasi se je skrivaj ozrl na ženo. A vselej je videl, kako so bile uprte vanj njene oči. Čez dolgo je šele zaspala.

Počakal je, da je začela dihati enakomerno. Pristopil je k postelji ter jo gledal dolgo časa nepremično. Njegove oči so bile suhe, žilė na njegovih sencih napete. Sklonil se je k njej ter ji popravil odejo, ki je bila zdrknila z njene rame. Nato se je naglo obrnil ter stopal v sosednjo sobo, kjer so spali otroci. Tam je bila tema. Pritipal se je ob steni do prve postelje, od te do druge. Njegove roke so se na lehko iztezale in polzele po odeji, dokler niso dosegle otroških glav. Tu so se pomudile nekoliko časa, potipale vroča čelca ter popravile odejo. Otroci so težko dihali, nekateri so stokali v spanju.

In tiho kakor senca je izginil iz sobe. Stal je sedaj na vratih svoje spalnice. Ozrl se je še na ženo ter hotel na tiho oditi skozi vrata, ki so vodila v vežo. Na njegovem obrazu je ležal odločen, trd izraz, njegove roke so se iztegnile, kakor bi se poslavljal. Njegove ustnice so se odprle nehote in šepetal je sam pri sebi:

„Marija, jaz grem počivat.“

In izginil je po stopnicah kakor duh. Njegovi koraki niso bili več težki in neenakomerni. Zaškripala je semtertja samo stopnica, a stopinja njegova se ni slišala. Vhodna vrata so se zaprla za njim.

Tedaj je pa gori njegova žena prestrašena odprla oči. Začutila je bila, kakor bi se je bila doteknila mrzla, vlažna roka. Stresla se je in planila kvišku. V tem hipu se je zavedela. Njene oči so iskale moža. A soba je bila prazna. Na mizi je dogorevala luč, zunaj je še vedno tulila burja, veje so udarjale ob šipe.

Obšla jo je groza. Planila je iz postelje, prijela luč ter hitela v otroško sobo. Tudi tam vse prazno. A starejši deček se je bil dvignil ter z zaprtimi očmi sedel v postelji. V tem hipu je zopet legel ter zaječal.

Stopila je na hodnik ter visoko dvignila luč. Zasvetilo se je doli po stopnicah do vežnih vrat. Držaj pri stopnicah je metal na desno veliko senco. Iz nje se je zasvetilo dvoje žarečih oči. Velik črn maček se je plazil ob steni. A ona je dvignila luč še više.

„Andrej!“

Njen glas je bolestno odmeval po veži, a odzval se mu ni nihče.

„Andrej! Andrej!“

Zopet nič.

V sami spodnji obleki in bosa je stala na hodniku. Tresla se je mrazu in v njeni roki se je tresla luč. A treslo se ji je strahu tudi srce v prsih, ledenela ji je kri po žilah.

A stala je še vedno nepremično na istem mestu. Strmela je doli na vrata. In videlo se ji je, da nekdo pritiska kljuko, slišala je, kako se je zgenila. Toda vrata so ostala zaprta, nobenega ni bilo. Sunila pa je burja ob nje, da se je slišalo, kakor bi se bil nekdo zaletel vanje z vso svojo močjo.

In zopet je viknila:

„Andrej!“

A oglasil se je zopet samo nov in hujši sunek burje, zacvililo je in zažvižgalo. In njena roka je omahnila, luč je napravila nagel polukrog, vzplapolala ter ugasnila. Nekje prav blizu je zaropotalo in slišale so se razločno stopinje, ki so se bližale. In nekdo se je doteknil njenega krila.

Stisnila se je v kot ter strmela s široko odprtimi očmi v temo. Nobenega ni bilo, vse prazno in mrtvo.

Zbrala je vse svoje moči ter vnovič viknila:

„Andrej!“

Njen glas je bil že hripav, nenaraven. Tresel se je in zadnji zlog ji je zamrl v grlu.

Tedaj je glasno zajokal otrok v sobi. Za njim je zajokal drugi in tretji.

„Mama, mama!“

Tipajoč se ob steni je lezla v sobo. Zmedena je bila, da se ni mogla takoj orijentirati. Le z veliko težavo je našla vrata.

„Mama, mene je strah!“

„Mene tudi, mama!“

„Mene tudi!“

„Ali je že prišel ata?“

Napravila je zopet luč.

„Molimo, otroci, molimo, da bi se vrnil!“

In prekrižala se je, da bi molila. Otroci so planili preplašeni kvišku ter jo gledali z zaspanimi očmi. Toda moliti ni začela. V glavo ji je šinila misel, da bi šla za njim, da bi vsaj sklicala ljudi, da bi ga šli iskat. A kdo bode pri otrocih? Stala je sredi sobe in si ni vedela pomagati. Otroci pa so v tem zopet polegli. Nekoliko časa so še zrli izpod odeje, a kmalu so zaspali.

Tedaj so ji pa zašibila kolena, lezla je skupaj in omahnila na bližnji stol. Začutila je v sebi tako slabost, da bi umrla. Njena glava se je sklonila na naslonilo, njeni prsti so se zarili v lase.

* * *

Mraz je bilo, da je rezalo v meso. Počasi so zvezde ugašale na nebu, od daleč so se že razločevali vrhovi smrek po obronkih nad trgom. Po dvoriščih so se oglašali petelini z zateglimi, hripavimi glasovi, semtertja se je prikazala po hlevih luč, slišalo se konjsko prhanje in cepetanje kopit. Burja je ponehavala, v presledkih se je še včasi pripodila izza hišnih voglov, zatulila in besnela dalje. A ti sunki so postajali redkejši in redkejši, dokler se ni pojavil zadnji, ki se je slišal kakor dolgo, tesno ječanje, končujoče se z rezkim, kratkim disakordom. A pritisnil je še hujši mraz, suh in tih mraz.

Andrej je hitel po trških ulicah. Njega ni zeblo. Njegov ovratnik ni bil privihan, njegova suknja ni bila zapeta. A njegova glava je lezla glokoko doli na prsi, z vsakim trenotkom je bila težja. Semtertja se je ozrl naglo, plaho, bilo ga je strah lastnih stopinj, ki so odmevale glasno od poslopij. A ko je videl, da je sam, je pospešil korake ter hitel dalje.

Njegova desnica je tičala v žepu. Tesno se je oklepala mrzlega samokresa. Ob grajskem vrtu je postal. Tu so štrlele čez ograjo nekatere visoke smreke. Njihove veje so segale nizko, skoro do tal. Senca je bila pod njimi, temna, gosta senca.

Naslonil se je na ograjo ter potegnil samokres iz žepa. Toda v tem hipu se je stresel in vteknil orožje zopet v žep.

„Ne tukaj, ne! Dalje, dalje tje med grobove!“ je govoril poluglasno in že je hitel naprej.

Konec trga je stala na samem mala hiša. Dober streljaj za njo je črnelo trško pokopališče. Resno in veličastno je temnel na sredi veliki križ. Videl se je še večji, videl se je, kakor bi se premikal, kakor bi vabil k sebi. A manjši križi in kameni so se stiskali okoli njega, kakor bi jih zeblo.

V hiši na samem je bila luč. Okno ni bilo zastrto in luč je metala širok, rjavkast pas na cesto. Svetila je ravno v obraz Andreju, ki je sedaj nehote obstal. Ta nenadna svetloba ga je zdramila iz težkih misli, ga je za hipec iztreznila. Njegova noga je nehotoma zavila proti razsvetljenemu oknu.

Pogledal je v izbo.

Na klopi ob steni je sedel skljućeno mož, ki je skrival svojo glavo v dlani, opirajoč komolce na kolena. Njegove noge so bile bose in hlače kratke, da so se kazali osuheli rjavi gležnji. Obraza ni bilo videti, a črni, ob straneh melirani lasje so bili vlažni in razmršeni. Sedel je golorok in nepremično, dasi je moralo biti v izbi mrzlo. Vse na njem je kazalo, da mora biti mož nesrečen.

Prav v tem hipu pa se je dvignila v kotu ženska, ki je maloprej klečala pred očrnelo podobo Matere Božje. Ozrla se je po možu, ki se še vedno ni genil. Njen obraz je bil trd in resen, na njem ni bilo brati ničesar, kar se je godilo v njeni duši. A ko je stopala proti možu, so se ji šibile noge, njeno telo se je zibalo in treslo.

Pristopila je k možu ter ga prijela za ramo. Skozi okno, ki je imelo samo zunanje šipe, se je slišala vsaka beseda, ki se je notri govorila.

„Obuj se, Jakob, mraz je!“ je dejala možu.

Oni ni odgovoril, niti se ni ganil.

„Prehladil se boš, čuj!“

Sklonil se je ter objel z rokama kolena. A gledal je v tla, kakor bi nečesa iskal.

„Naj se, pusti me! — Kaj pa imam še na svetu? Prav nič mi ni več zanj, Barba! — Res je, veselje sem imel, ko sem imel konjiča. Hej, kako je ropotal voz po cesti, kako so peketala kopita! Vzeli so ga, prodali so mi ga. Kaj imam še na svetu? Prav nič mi ni več zanj, Barba.“

Zamislil se je in zacepetal z nogama. Menda je hotel pokazati, kako je cepetal njegov konjič po cesti.

„Nič več nimaš?“

„Nič.“

Dvignil se je ter se ozrl proti stropu.

„Ah, samo konjiča da bi še imel, pa bi še hotel živeti! Tako pa mi ni prav nič za svet, prav nič več.“

Njegov glas je bil bolesten.

„Kako veselo se je ropotalo v mesto in nazaj! Iz ceste je puhtela vročina, drevje je omagovalo in solnce je pripekalo, da je prežgalo kožo. Konjič pa je tudi tedaj dvigal glavo in njegova kopita so peketala naglo in veselo. Ah, da bi ga imel, samo še enkrat imel!“

„Saj ga boš še imel . . . Ali nimaš več rok?“

Pogledal jo je in oči njegove so se iskrile.

„Prav praviš, še jih imam roke, še bodo delale, še bodo prislužile konja. In še bomo ropotali gori in doli!“

Postal je živahen, izginila je za hipec okorelost. Toda hipoma se je izpremenil.

„A čuj, Barba, ali si pozabila, da nam bodo danes prodali hišo? Konjič je šel, hiša pojde, otroci so pomrli. Kaj naj imam še na svetu? Prav nič mi ni več zanj, Barba!“ —

Prijel je čevlje, da bi jih obul. Toda hipoma jih je zalučal pod klop ter se naglo obrnil. Na njegovem obrazu je bilo nekaj divjega, hkrati odločnega.

„Čemu bi se še obuval? Čevlje podari beraču, naj ima veselje z njimi! Z Bogom, Barba!“

Hitel je proti vratom.

Žena se je stresla in skočila za njim. Komaj ga je še ujela. Njena roka je bila v tem hipu močna in obdržala ga je.

„Jakob, ostani, čuj, ostani! — Otrok nimaš, konjiča nimaš in hiše tudi kmalu ne bodeš imel. To je res. A kaj si rekel prej? Roke imaš še! Roke ti bodo prislužile zopet konjiča in morda tudi hišo. Kam torej hočeš? Ostani!“

Jakob ni silil več vun. Kakor otrok se je dal odvesti zopet v izbo. Sedel je zopet na klop ter umolknil. —

Andrej je gledal ves ta prizor. V njem se je v tem času nekaj dovršilo. Iz obraza je izginila ona obupanost, izraz na njem se je ublažil. Odstopil je od okna, prijel samokres in zagnal ga v cestni jarek. In bilo mu je lehko, kakor bi se bil oprostil največje teže. Obrnil se je proti domu.

Na vzhodu je začelo žareti nebo.

VIII.

Ella se je odločila, da zapusti Ključ, naj velja, kar hoče. Tu ji ni bilo več obstanka. S poštarjem ni mogla več bivati pod eno streho, dasi se je trudil na vse mogoče načine, kje in kako bi ji ustrezal. Niti pogledala ga ni več. Ako je drsal mimo nje, se je ozrla na nasprotno stran, ako je sedel v pisarni, je sedela skljućena nad svojim delom. Vse njegovo približevanje in dobrikanje je bilo popolnoma brezuspešno. Popolnoma je podrla vse njegove upe in nade.

A še nekaj drugega je bilo, kar jo je gnalo proč. Josip je prihajal čestokrat v Ključ. Njegova ljubezen je bila vsak dan večja, čutil se je z vsakim dnevom bolj nesrečen. S strahom in upom se ji je približaval, s tresočim glasom ji je polagal pred noge vse, kar ima, svoje srce, svoje ime in premoženje. Srečnejše žene ne bi moglo biti pod solncem, kakor bi bila Ella pod njegovim varstvom.

Toda Ella je vedno odbijala njegove prošnje. Ljubila ga je z vso svojo dušo, storila bi mu bila vse, kar bi zahteval od nje, a tega mu storiti ni mogla. Telo, ki je bilo enkrat omadeževano, ni smelo biti več njegovo, ni smelo biti več od nikogar.

Skrivaj si je iskala druge službe in jo je tudi dobila.

Nekega večera po končanih službenih urah stopi Ella nenadoma pred poštarja.

„Gospod poštar, naznanjam Vam, da jutri odidem.“

„Kam?“

Pogledal jo je preplašeno in hkrati začudeno.

„To je moja stvar, gospod poštar! Naznanjam Vam samo, da zapuščam Vašo službo.“

Poštar je prebledel in skočil kvišku.

„Kaj? To si upate? Ali ne veste, da še nisva poračunala one —“

„Gospod poštar, vse je poračunano,“ je pripomnila resno. „Tudi ako bi Vam bila res kaj vzela, plačala sem Vam z obrestmi.“

„Ha, ha, tako ne pojde! Le mirno ostanite, sicer prijavim jutri vso zadevo sodišču.“

„Tega ne bodete storili, gospod poštar!“

In zakaj ne, ako smem vprašati?“

„Sami si lehko mislite, zakaj ne.“

Porogljivo se je zasmejal, a nato je začel vpiti in razsajati, da je odmevalo po vsej hiši.

„Zapreti Vas dam! Nikamor ne pojdete, razumete! Niti misliti ni treba!“

V tem je vstopila poštarjeva gospodinja. Komaj slišno je hodila kakor senca. Prav pred poštarja je stopila ter dejala popolnoma mirno:

„Gospodična Ella odide, kadar se ji poljubi. To sem hotela povedati, da se ji ne stavijo daljne zapreke.“

Poštar je ostrmel. Lastnim ušesom ni prav verjel, da je slišal kaj takega iz ust gospodinje, ki se ni nikdar upala vmešavati v njegove zadeve.

„Jaz pravim, da ne odide, dokler nočem jaz,“ je vpil in se vedno bolj razgreval.

„Pojdite, gospodična Ella, z manoj in bodite brez skrbi! Odidete lehko, kadar hočete.“

Prijela je Ello za roko ter jo odpeljala iz pisarne.

Poštar pa je besnel sam po pisarni, da so mu stale pene okoli ust. Doletelo ga je nekaj nezaslišanega, nekaj, o čemer ne bi bil sanjal nikdar. Vse se je zaklelo proti njemu. Ne, ne sme je pustiti, da bi šla od njega, držati jo mora z vsemi močmi pri sebi, sicer mora zblazneti. V njegovi notranjščini je razbijalo, kri mu je naglo plula po žilah. Šele čez dolgo se je pomiril. A tedaj se je zaprl v svojo sobo ter začel piti.

Po hiši je bilo že davno vse tiho, a njegove stopinje so se še pozno v noč slišale iz sobe. Polagoma pa so onemele tudi te in na pošti je nastala grobna tišina . . .

⁂

Kakor prvič, tako je imela Ella tudi drugi dan na mizi kovčége in dežnik. Odpravljena je bila, odhajala je. Zadnjič se je ozirala po tej sobici, ki je v njej prebila toliko bridkosti in žalosti, po sobici, ki ji je prinesla spoznanje, po sobici, ki jo je ubila. Čila, polna upanja je prestopila ta prag, potrta in uničena ga zapušča. Tiho in brezsledno bode stopala mimo oken, kakor je stopala Neti in izginila bode v daljavi. In pripluli bodo drugi valovi, ki jo odneso v vrtinec . . .

Še enkrat se je ozrla okoli sebe ter stopila na stopnice. A v tem je zaslišala v veži glas svojega očeta, ki je vprašal po njej. Gospodinja mu je povedala, da je v svoji sobi.

Ella se je prestrašila. Kaj neki hoče sedaj, prav v tem trenotku, ko zapušča to nesrečno hišo? Ali je prišel zopet, da jo pregovarja, naj vzame poštarja? Nekaj hudega bode treba zopet prestati, pripraviti se je treba. In Ella se je odločno zravnala ter stopila zopet v svojo sobo.

Gori po stopnicah pa je hitel oče.

Na pragu se je ustavil ter zrl nanjo z rosnimi očmi. Njegov obraz je izgubil oni znak vsakdanjosti in nesamostojnosti, nekaj plemenitega je plavalo po njem.

In Ella je to izpremembo zapazila takoj. Polastil se je je hipoma neki blažen občutek in preden se je zavedela, je ležala v očetovem objemu.

„Veliko hudega sem prizadel tebi in vsej družini. A glej, zdaj sem drugačen človek, odpusti mi, Ella, kakor mi je odpustila tvoja mati!“

„Odpuščati Vam nimam ničesar, oče! To je bila moja usoda, je bila Vaša usoda. Veseli me samo, da ste se vrnili od tam, od kjer se vrne malokdo, ako je notri zabredel. Veseli me, da ste našli moč, ki ste se z njo mogli dvigniti nad vsakdanjost. Veseli me zaradi Vas in zaradi ostale družine.“

„In zakaj ne zaradi sebe, Ella?“

Pomolčala je nekoliko ter nato pristavila:

„Pustiva ta razgovor, oče! Samo, da je vse v redu.“

„Ali greš z manoj, Ella?“

200

⁂

Knezova knjižnica

Zbirka
zabavnih in poučnih spisov

Izdaja
Slovenska Matica

XI. zvezek

Uredil
FR. LEVEC

V Ljubljani 1904

Tisk „Narodne tiskarne"

200

Knezova knjižnica

Zbirka
zabavnih in poučnih spisov

Izdaja
Slovenska Matica

XI. zvezek

Uredil
FR. LEVEC

V Ljubljani 1904

Tisk „Narodne tiskarne"

95/7/r

Št. 40 b

Anton Knezova knjižnica

Zbirka
zabavnih in poučnih spisov

Izdaja
Slovenska Matica

XI. zvezek

Uredil
Fr. Levec

V Ljubljani 1904

Tisk „Narodne tiskarne“

KAZALO.

Stran:
Ivan Cankar: Križ na gori . . . . 1—115
L. Devetak: Spomini gospoda Ignacija Brumna . . . 116—168

Križ na gori.

Ljubezenska zgodba.

Spisal **Ivan Cankar.**

Prvo poglavje.

I.

Hanca je stopila v zakristijo, da bi zvonila k prazniku. Zakristija je bila prav pod zvonikom in v kotu je viselo dvoje začrnelih vrví, mastnih in gladkih od potú. Hanca je prijela za vrv z obema rokama in se je sklonila; žalosten, ubit glas se je razlegel po dolini. Na potu kraj vasí je stal Mate, gledal je proti cerkvi in lepe so bile njegove misli.

Takrat je bilo Hanci petnajst let; njene roke, gole do komolcev, so bile tenke in nežne, telo je bilo šibko, polrazvito. Tudi obraz je bil droben; oči, resne in razumne, so se stikale pretesno, tako da je bil pogled srep, nemirno vprašujoč.

Utihnila je pesem, sunkoma je trepetal preko doline zadnji zamolkli zvok; od daleč, onstran gora, se je oglasilo veselo potrkavanje.

Hanci so rdela lica, lasjé so se ji bili usuli na čelo. Roka je še držala vrv, ki se je zibala enakomerno; v zvoniku je zvečalo, kakor da bi drgnil plašen lok narahlo in v dolgih presledkih po debeli struni. Hanca je poslušala in nenadoma se ji je srce razžalostilo. Tiho in ponižno je stopila z bosimi nogami v cerkev in je poklenila pred oltar, na vegasto, leseno stopnico. Nad oltarjem je bil lesen kip Matere božje z Jezusom v naročju; les je bil razpokan in preperel; na plašču, nekdaj sinjem, so se poznale samo še umazane pege, zvezda nad glavo, nekdaj pozlačena, se je bila nagnila in je padala na čelo.

„Ti ga varuj!“ je molila Hanca in njeno srce je bilo polno strahú, iz ljubezni porojenega.

Hanca se je sklonila globoko; vegasta stopnica je zaškripala, zvezda nad glavo Matere božje se je zazibala in je padla na beli prt, Mati božja se je ozrla na Hanco . . .

Vstala je in se je napotila. Vetern aprilski dan je bil zunaj, nebo je bilo nemirno, časih je pljusnila nenadoma ploha preko doline, nato je zasijalo mlačno belo solnce izza jadrno bežečih oblakov. Ozka blatna pot, z živo mejo in visoko nasutim kamenjem ograjena, je vodila mimo zadnjih umazanih koč, mimo skednjev in kozelcev v hrib. Nato ji je prišel naproti in pozdravila sta se molče s kratkim, mirnim pogledom. Nosil je pod pazduho velik zavoj, podoben štirioglati deski, zaviti v rjav papir in z vrvjo prevezani.

„Daj meni to!“

Hanca je vzela zavoj, toda bil je zanjo prevelik in vzdigati je morala ramo, da bi se ne vlačil po tleh. Naposled ga je naložila na hrbet in se je skljućila globoko, tako da je videla Mateju, ki je stopal pred njo, komaj do kolena.

„Tako pa kmalu pojdeš, Mate?“

„ „Bog daj! Tukaj je kakor v grobu; umrl bi, ko bi tebe ne bilo. Še jesti si ne upam; kakor tat sedim za mizo in kakor tatu me gledajo. Pa bo drugače zdaj!“ “

„Hudo mi bo po tebi . . .“

„ „Vse drugače bo zdaj!“ “

Vzkliknil je iz polnih prsi, kakor izpod težkega bremena in je pospešil korake. Hanca je omahovala za njim z nerodnim tovorom, ki ji je segal visoko preko glave; ker ga je držala za hrbtom, so ji zasp le roke. Blato ji je škropilo po bosih nogah preko gležn v.

„To je, Hanca, ker so ljudje neumni in brez src !“ Oče je kmet — pa bodi še ti kmet, pravi! Tako bi bili kmetje vsi ljudje na svetu! Tone je duhovnik — pa bi bil še ti duhovnik, pravi! Tako bi bili vsi li je na svetu duhovniki! Kakor da bi rekel jablani: ná, zdaj pa rôdi breskve! Neče roditi breskev, zato ker je jablan! O, Hanca, neumni so ljudje!“

Hanca je poslušala kakor pridigo na fari. Lasje so ji bili padli na čelo prav do oči in tilnik jo je bolel, ali izpustiti ni mogla z nobeno roko, da bi se ne zvrnilo v blato sveto breme, ki ga je nosila z vdanim strahom kakor Mater božjo ob devetdnevnici.

„Neumni so in zato bi že rad, da se jim prikažem s častjo in slavo. Samo enkrat še, da se jim prikažem in da se poslovim za zmerom. To bi bil dan, kakor ni lepši noben praznik v letu, niti sam Božič! Kaj, praviš, da bi rekel tvoj oče? Ali bi te še tepel zaradi mene?“

Stopala je tik za njim, tako da ji je škropilo na krilo tudi blato od njegovih nog. Otrplih rok ni čutila več, pozabila je tudi na pot in prijetno ji je bilo pri srcu; kakor da bi sedela pod kozelcem, visoko nad vasjó, ter se pogovarjala o prihodnosti, ki je že čisto blizu. Tam za goro, na koncu blatne poti . . .

Mahoma so zakrili solnce tenki, sivi oblaki; prihiteli so bili v urnem diru od juga; pljuskalo je preko zemlje sunkoma in v kratkih presledkih, kakor iz velikanske škropilnice.

„Stopiva pod kozelc, Hanca; vrneš se, ko se razvedri!“

Hanca je položila zavoj na snop in je sedla, roke v naročju, glavo upognjeno; Mate je stal spredaj, tako da so mu škropile kaplje v obraz, zakaj v istem hipu je bila zamahnila škropilnica preko Globéli. Pod njima, v polmraku in dežju, je ležala vas, tiha in neprijazna. Hiše so se stiskale tesno druga k drugi; strehe strme in visoke, skoro do tal viseče, tako da so bila mala čemerna okna v večni senci. Na nizkem holmu, na ši ki krtini, je stala cerkev podružnica, stara in umaza a, z nizkim sivim stolpom, iz katerega je gledala p velika lina kakor široko odprto, začudeno in topo o o. Poleg cerkve se je razprostiralo pokopališče, o ajeno z visokim in močnim zidom in skoro večje n o vsa vas. Le malo križev, vegastih in polomljenih, je aslo iz trave in blata. Pod vasjo je ležala v somraku ozka globel, popolnoma podobna odprti raki; in na nobeni strani ni bilo vrat iz nje.

Mate je stal pred kozelcem in je gledal navzdol z velikimi svetlimi očmi.

„Glej, Hanca, ali se ti ne zdi, da pada vas v to rako?“

Zazdelo se je tudi Hanci, da se vas krčevito oklepa strme rebri in da se ozira topo oko zvonika strahom navzdol, v odprto rako. Mate je stisnil pest in je iztegnil roko.

„Le dol, kamor hočeš! Jaz pa še ne maram umreti!“

Okrenil se je k Hanci.

„Hanca, midva sva mlada, midva bova živela!“

Hanca ga je pogledala z mirnimi očmi.

„Rada te imam, Mate!“

Stal je pred njo, tenak in visok, lica zardela, oči polne veselega, zmagoželjnega ognja. V dokaz je bil mlajši nego po letih; ustnic in velikih, izbuljenih oči izraz bil je skoro otroški — kljubovalen in sanjajoč otrok, ki mu je Krim krtina. Oblečen je bil slabo; noge so mu tičale v zakrpanih, nizkih čevljih, hlače so mu bile prekratke, tako da je kazal gole noge, kadar je hodil navkreber; okoli vratu je imel zavezano pisano ruto in dvoje koncev mu je viselo nad zapeto pretesno suknjo na prsi, kakor nemarno zavozlana pentlja. Stal je pred Hanco; nad dolino se je razvedrilo nebo in zasijala mu je svetla glorija okoli glave.

„Kaj misliš, da ti vzame župnik svetnika?“

Hanca je prašala le tako; na tihem je vedela sama, da ga vzame, zakaj Mate je bil velik umetnik.

„Kako da bi ga ne vzel? Poznam župnika, pameten človek je, vidi se mu že na očeh, na obrazu. Le čudno se mi zdi, da se nisem prej domislil, da sem se obotavljal tako dolgo. Bilo bi že zdaj vse drugače, bil bi že Bog vedi kjé, daleč v svetu!“

Sédel je poleg Hance in je stisnil obraz v dlani; oči so strmele v globel, v odprto rako.

„To je tisti dan, Hanca, zdaj se odloči vse! In vendar me je skoro strah . . . Ali se spominjaš, kako sem te srečal takrat v globeli in kako sem te ustavil, ko sem te komaj poznal? Kakor otrok sem jokal in mislil sem, da je konec. Ti pa si šla z mano in vse je bilo dobro . . .“

„ „Zdaj bo vse dobro, Mate!“ “

„Torej na pot!“

Zavzdihnil je — težka je bila pot in strma in zaupanja ni bilo v srcu, ne tiste trdne vere, ki se napoti z lahkimi koraki v hrib in če ne vidi cilja nikjer.

„Dobro je, Hanca, da si šla z mano; kadar si ti pri meni, mi je prijetno in mislim, da je že blizu tista prihodnost . . . tista prihodnost, Hanca, ko bova živela veselo za gorami. In kadar te ni, pomislim nate in nisem več žalosten. Zbogom, Hanca!“

Podala sta si roko narahlo, prsti so se komaj doteknili prstov in nista si pogledala v oči. Napotil se je v hrib, Hanca se je vračala v globel.

Tih in plašen je bil njegov glas, ko se je poslavljal in Hanci sami se je zgenilo v prsih; bila je žalost, sočutju podobna, ali dvoma ni bilo v njenem srcu. Žalost, kakor ob tistem večeru, ko jo je srečal v globeli in jo je ustavil. Poznala ga je po imenu in po obrazu, kakor ga je poznala vsa globel, toda prej se ni ozrla nikoli, če je šel mimo, tenak in visok, roke na hrbtu, glavo upognjeno. Tedaj pa se je ozrl nanjo z velikimi očmi in jo je prijel za rame z obema rokama. Pogledala mu je v obraz in vse njeno srce je strepetalo od sočutja in vdanosti.

„Kam, Mate?“

„ „Pojdi z mano, Hanca! Moraš z mano!“ “

Ljubila ga je in je šla z njim, kamor je vodila pot. Jesen je bila, meglena in tiha; neprijazne sence so se plazile iz globeli visoko v hrib, vračale so se od sivega neba po blatnih klancih v globel in so jo napolnile vso do roba. Šla sta roko v roki, preko globeli, zmerom dalje, dokler nista prišla do tolmuna pod hribom. Nočilo se je že, globoko je ležala voda, tiha in črna je bila.

„Glej, Hanca, to je bil nocoj moj cilj; zakaj ti ne veš, kako je meni težko in žalostno na svetu. Šel bi kam, daleč stran — kam? Da ostanem tukaj, ne bi ostal drugače, kakor tam spodaj; tam je tiho, na dnù,

200

Knezova knjižnica

Zbirka
zabavnih in poučnih spisov

Izdaja
Slovenska Matica

XI. zvezek

Uredil
FR. LEVEC

V Ljubljani 1904

Tisk „Narodne tiskarne“

nihče bi me ne motil . . . Dobro je, Hanca, da sem te srečal; tako se mi zdi, kakor da sem te ugledal prvikrat nocoj. Kod si hodila prej?“

„ „Poznam te, Mate, pa sem te videla v obraz šele nocoj.“ “

„Kako je to čudno, Hanca! Poglej tjà, solnce se sveti nad hribom in nisem ga videl prej, šel sem kakor skozi noč. In ko si mi prišla naproti, se je zasvetilo solnce nad hribom. Zdaj vidim, kam gre moja pot; strma je in lepa, tjà gre do solnca, ki sije nad hribom...“

„ „Če ti je bilo težko pri srcu, zakaj mi nisi povedal?“ “

Veliko sladkost je čutila Hanca ob tisti uri; tisto največjo sladkost, ki jo je občutil Zveličar, ko je zadel križ na svojo ramo. Njen glas je bil vdan in poln ljubezni.

„Če si težko nosil, zakaj nisi naložil križa na mojo ramo?“

In ob samem sladkem čutu, ob nezavedni, vdani misli so se stisnile njene šibke, ozke rame in se je skljućil hrbet. On je ni videl, tudi ni razumel njenih besed, njegove svetle oči so gledale proti solncu, ki je rdelo nad hribom. Ali zdelo se je, ko je oprl v tistem trenotku roko ob njeno ramo, da se je naslonil z vsem telesom in z vso močjo, tako da ji je potisnil čelo k tlom. Za njima se je spenjala v hrib velika senca in na senci je bila njegova roka silna in težka . . .

Žalost kakor ob tistem večeru je bila v njenem srcu, ko se je vračala v globel, molčečo v mraku. Pot se je spuščala strmo navzdol, toda Hanca je stopala počasi, kakor da bi hodila navkreber, z nerodnim bremenom na hrbtu. Gledala je v dolino in strah jo je bilo vasi, ki se je oklepala rebri, velika, brezoblična, črna žival, topo strmeča v nerazumljivi grozi . . .

Postala je in se je ozrla v hrib. Stopal je poč navkreber, po blatnih, spolzkih ovinkih, zavoj pod p zduho, globoko skljućen. Ves hrib je bil že v senci, oni strani pa se je svetilo žarko rdeče solnce, čez neba je bila razlita večerna luč. Stala je in je gleda zmerom bolj so se širile njene oči v čudu in strah Zdelo se ji je, da hiti zmerom bolj, da je bil stopi poti v stran in da pleza zelo urno po spolzki bližnjici in da se opira tudi z roko. Če bi zdajle vzdignil desnico, bi jo že pomočil v večerno zarjo. Vzdignil je desnico in prsti so bili kakor žarki, z enim samim korakom se je vzpel na hrib. Tedaj je vztrepetala Hanca.

Zakaj velik temen križ je stal na gori. Razprostrl je bil Mate roke in za njim je rdela večerna zarja, pred njim je ležala globel v samotnem mraku. Velik temen križ se je bil vzdignil nad vasjo, križ nad odprtim grobom. Zazibal se je, polagoma se je pogrezal in je utonil v svetlobi, ki je bila razlita čez pol neba . . .

II.

Dolg je bil večer; nepremično je stala zarja na nebu in sence so tonile v njej. Hanca je čakala in že je kljuvala bojazen v njenem srcu.

Stopila je v izbo; oče je sedel ob oknu na nizkem stolcu in je šival; raztrgani in zakrpani čevlji so ležali naokoli. Oprl je roko ob koleno in se je ozrl proti durim.

„Kod si hodila?“

„„Spremila sem Mateja v hrib.““

„Lep par. Kam se je napotil lump?“

„„Na faro k župniku.““

„Hanca, varuj se!“

Ko je sedel skljačen na stolcu, je bil oče ves zgrbljen in star. Obraz mu je bil gladko obrit in siv, ob ustnicah je bilo zarezano dvoje dolgih, ohlapno visečih gub, kakor jih imajo samo cerkovniki.

„Zakaj si govorila z njim?“

Hanca ni vedela odgovora. Zdelo se ji je čudno in nerazumljivo, da bi ne govorila z njim. Kakor da bi zapovedal oče: Zatisni oči in ne odpri jih več; lezi ne vstani več!

„Mate je lump. Saj ga vidiš — raztrgan in be- ki! Še zdaj mi je dolžan, ko sem mu zakrpal tiste pete. Najbrž že niso za nobeno rabo več, pa jih ne nese. No, jaz tudi ne bom letal za njim . . . Glej, tega fanta ne bo nikoli nič! V šoli je bil, pa se je idil in so ga spodili, zdaj pa ni za nobeno delo.

Ne gospod, ne kmet, nič ne! Pusti ga na miru, lepo ti povem, drugače se te Bog usmili! Nisem zmerom dober človek, Hanca!“

Ozrl se je nanjo izza rame in v senci je bil njegov obraz še bolj siv in star; obrvi so visele na oči in čelo je bilo nagubano.

„Naj pride k meni po škornje, dam mu jih; tudi lump je siromak. Ampak tebe nisem namenil njemu.“

Hanca je stala pred durmi, roke sklenjene v naročju. Ko je oče umolknil, je sedla za mizo, da bi šivala. Roka pa je bila trudna in lena in tudi glava ji je bila težka.

„Kaj jim je storil, vsem? Tako je velik in ubog in koder hodi, se ne ozre nanj prijazno oko. Ozirajo se nanj izza rame z mrkim pogledom, nanj hudodelca, ki ni rekel nikomur žale besede in ki bi slekel suknjo, da bi bili drugi oblečeni . . . Nič ne misli, Mate, stori, kakor da bi ne videl nikogar!“

„„Kaj pa bo na fari?““

Zdrznila se je in se je ozrla.

„Napravil je sliko, svetnika, pa je nesel župniku. Mate je umetnik.“

Oče se je nasmehnil, da so bile gube ob ustnicah še globlje in daljše.

„Umetnik, glej! Mate umetnik!“

Smehljaj se je razširil in se je razvil v polglasen, vesel in zadovoljen smeh; telo se je stresalo in tresla se je tudi roka, ki je počivala na kolenu.

„Mate s tistimi hlačcami, s tisto suknjico! No, Hanca, ti si neumno dekle! . . . Rad bi le vedel, kaj opravi pri župniku. Nekaj ti povem Hanca: Napodi ga čez hrib, da se mu bodo opletala okoli bokov dolga cepeta. Poznam župnika; ne ukvarja se dolgo s takimi ljudmi. Zaloputnil bo duri, pa hajd, fant in svetnik!“

Hanca mu je gledala prestrašena v zadovoljni, smehljajoči obraz.

„Kaj mu je storil?“ je mislila Hanca. „Ko bi mogel, bi sam zaloputnil duri s temi črnimi rokami in bi ga pognal preko praga. Pa vendar mu ni rekel žale besede . . .“

Ali ko je oče govoril, ji je upadalo srce, legalo je nanj veliko breme. Roke so ji omahnile na mizo, v daljavo so romale misli.

Zdaj je pač že dospel do vrta, do belega farovža onkraj hriba. Stoji morda ob vrtu in čaka, ne upa si dalje. Ali že se mrači, zazvonilo bo kmalu in župnik pojde v cerkev. Zatorej je čas. Toda glej, ubogi Mate, čevlji so vsi blatni, hlače so razcefrane ob gležnjih in oškropljene do kolen. Kaj bi stopil tak pred župnika? Tam bo stal župnik, roke na hrbtu, oziral se bo osorno na vagabunda, ponižno trepetajočega pred njim ... No, v božjem imenu, pot je bila dolga in blatna in zakaj bi se oziral na obleko? Tako stopim predenj in le Bog, da bi se ne prestrašil in ne bi jecal ... Gre Mate, skljućen in plah, postoji na pragu. Iz veže mu pride naproti starikava, čemerna ženska. „Kaj pa bi ti rad?“ Resnično, čevlji so zelo blatni in hlače so zelo razcefrane, drugače bi ga ne tikala. „Z župnikom bi rad govoril.“ Nezaupno je gledala ženska na obleko, na obraz. „Gospod so gori, pa bi jih motil; napravljajo se v cerkev. —“ „Čemu pa se razgovarjam s to žensko?“ je pomislil ter se je napotil naravnost po stopnicah. Potrkal je in ker ni bilo odgovora, je odpiral duri počasi in strahoma. Stopil je v veliko prazno sobo, svetlo pobeljeno; sredi sobe je stala podolgasta miza, polna knjig in papirjev. Prav v tistem trenotku je stopil iz izbe župnik, postal je na pragu in nabral obraz v stroge, osorne gube. „Kaj pa je?“ — „Zdaj se torej odloči za zmerom!“ je pomislil Mate in noge so se mu tresle, besede ni bilo iz ust. „Kaj si prinesel?“ Tudi župnik ga je bil tikal, zakaj zapazil je bil blatne čevlje, razcefrane hlače in pretesno suknjico. „Sliko sem Vam prinesel, napravil sem jo sam.“ — „Tako!“ — In še bolj nezaupno ga je pogledal župnik — slabo oblečenega loveka, vagabunda, ki se je bil pritepel Bog vedi odkod ki pripoveduje dolgo povest, zato da bi prišel naosled s ponižno in sitno prošnjo na dan. „Kaj nisi ti late, Mate iz Globeli?“ — „Jaz sem Mate.“ — „Hm!“ - In nezaupnost se je že skoro izpremenila v neprijaznost. „No, pa pokaži!“ — Mate je obupaval, že je del, da je vse izgubljeno. Roke so se mu tresle, ko je odvezaval zavoj in nerodno so se vozlale vrvi. „Pa brž napravi, moram v cerkev!“ — Že je mislil Mate, da bi spet zavezal, odšel brez slovesa. Toda ovoj je zašumel na tla in prikazal se je svetnik; Mate je vzel sliko in jo je nesel k zidu, da bi jo pokazal v svetlobi. „Ni treba, saj tako tudi vidim . . . No, dobro, dobro, znaš nekaj! . . . Odkod pa si to preslikal?“ — „Samo da vprašuje!“ si je mislil Mate in up se je zganil v srcu. „Od nikoder; to je moj svetnik!“ — „Hm! Zdi se mi, da gleda navzkriž in tudi nos je čuden. Učiti bi se moral! Zakaj pa si zapustil šolo?“ — Postrani ga je pogledal župnik in se je narahlo nasmehnil. Mate pa je takoj razumel in si je mislil: „Spomnil me je na to stvar, zato da bi ga ničesar ne prosil. Sam ve, kako je bilo, čemu bi mu razlagal?“ — „Nisem je pustil, spodili so me iz šole.“ — „Zdaj pa se ukvarjaš s takimi stvarmi?“ — „Že prej sem se ukvarjal in rad bi bil umetnik, kakor so drugi. Samo treba bi bilo, da bi šel kam . . . ven iz Globeli . . .“ Mahoma so mu zardela lica in sram ga je bilo, ni vedel zakaj. Tako mu pripovedujem in on se smeje v svojem srcu; že je spoznal, čemu sem prišel . . .“ — „Napotil sem se bil na faro, zato ker sem mislil —“ Glas je bil tih in plah, besede so mu zastale. „Le delaj dalje, bomo že videli . . . Ampak pri nas na fari je toliko siromakov in tudi študentov imamo, ki so pridni . . . zelo pridni fantje . . .“ Župnik je govoril počasi in je gledal skozi okno; nato je posegel v žep in je podaril Mateju krono, lepo srebrno krono. Pokimal je še z glavo, vrnil se je počasi v izbo in se tudi na pragu ni več ozrl. Mate je stal sredi velike, svetlo pobeljene sobe; roko je imel še zmerom raztegnjeno in je tiščal krono v pesti. Vroče mu je bilo v glavi in bleščalo se mu je v oči; zdelo se mu je, da mu je trda in lesena vsa koža od čela do nog, kakor ustrojena. Okrenil se je počasi, nesel sliko k durim in jo skrbno zavil in prevezal. „Čem pa sem prišel tusem, kakšne neumnosti pa sem govoril je pomislil in se je nasmehnil, smehljaj pa je bil p tajenemu ihtenju podoben . . .

Hanca je sklonila glavo do mize in je zaihte „Kaj pa ti je, dekle neumno?“ se je ozrl oče

„Glej, Hanca, ni drugače, požene ga preko praga! Kakor da bi ga videl ... Saj bi ga še jaz pognal, vagabunda; kos kruha bi mu dal in bi ga pognal ... Ali veš, zakaj so ga spodili iz šole? V cerkev ni hodil, vagabund je bil! Nikoli ne bo nič iz njega, prosil bo od hiše do hiše in pod kozelcem bo spal. To je tvoj Mate, glej, Hanca!“

Govoril je in se je smehljal. Hanca je bila zaihtela samo enkrat, nenadoma in nezavedno. Zdramila se je in se je prestrašila svojih sanj. Odgovarjala je očetu v srcu, upirala se je z vso silo njegovim strašnim besedam. Glas, ki je prišel iz grla, pa je bil plašen in neodločen.

„Tako ne more biti.“

„„Kakor pravim in čisto nič drugače. Pojdi po vasi in poprašuj, še tebe bodo gledali postrani!““

Pred oknom se je zazibal gosposki klobuk, učitelj je pogledal v izbo.

„Ali ste že kaj napravili? ... Dober večer, gospodična Hanca!“

Hanca ni marala učiteljevih bolnih, rdečih oči, ki so gledale kalno in neodločno izza oteklih trepalnic in tudi njegov veseli smeh ji ni bil pogodi, ker so se odpirale ustnice preširoko in so se kazali veliki rumeni zobje.

„Do noči bo delo v kraju!“ je odgovarjal oče in je pomaknil smolasto čepico na čelo.

„„Pa stopim malo k vam!““

Ozrl se je na Hanco s hipnim pogledom, ki ga ni opazila in preden so se odprle duri, se je tudi oče ozrl nanjo iznad rame.

Učitelj je položil klobuk na mizo in je sedel Hanci nasproti.

„Ali ste že kaj čuli, gospod učitelj? Umetnika mo v Globeli.“

Hanca je zardela in je pogledala strahom na a. Zakaj bi ga ponižal pred njim?

„Kakšnega umetnika?“

„„Mate je umetnik, Hanco vprašajte!““

„Tisti Mate, tisti pokvarjeni študent?“

„„Tisti Mate!““ se je smehljal oče. „„Slikar je, svetnika je napravil in ga je nesel na faro. Župnik pa ga je pognal preko praga.““

Hanci se je dvignilo v prsih kakor srd in žalost; ali ni se genila, ozrla se je na očeta z velikim, začudenim pogledom.

„Ni se še vrnil.“

In spomnila se je, da ga je bila obsodila sama, da mu je začrtala vso pot od začetka ter mu narekovala vse besede.

„Ne sme se tako zgoditi! Ni se tako zgodilo!“

Lepa večerna zarja je bila za hribom, vse hiše na fari so se kopale v rdeči svetlobi in žarko se je svetilo zlato jabolko na stolpu. Kakor je bil hrib za njim in je stopal navzdol, v tisto gorko zarjo, se je zradostilo Mateju srce, zravnal se je in je hodil pokonci, klobuk visoko nad čelom, oči vesele in jasne. Žvižgal je in ni čutil nog; že je zasvetil tam beli farovž in spoznal je župnika, ki je stal na pragu ter senčil oči z dlanjo, da bi videl, kdo prihaja s hriba. Od daleč je pozdravil Mate, zamahnil je veselo s klobukom po zraku in že ga je tudi župnik spoznal.

„Kam, Mate, po kakšnih opravkih?“

„„Naravnost k Vam, gospod župnik, svetnika Vam prinašam!““

Urno je odvil zaboj in večerna zarja je obžarila sliko, tako da je bila kakor iz samih solčnih žarkov ustvarjena. Župnik se je začudil in se je nasmehnil.

„Sam si to napravil, Mate?“

„„Sam!““

„Stopi, Mate, stopi malo z mano v farovž, da se kaj pomeniva; ne bo še kmalu zvonilo k večernici. Saj si pač žejen, Mate?“

Obadva sta se nasmehnila in sta stopala počasi po stopnicah.

„Mate, velika je še prihodnost pred teboj in san. Bog vedi, kaj boš še vse dosegel! . . . Pa si slabo oblečen, Mate; kako se ti godi?“

„„Rad bi šel iz Globeli, gospod župnik.““

„Seveda, kaj pa bi v Globeli? Strani moraš . . daleč . . . in precej, Mate . . .“

Hanca je mislila in se je zamislila, toda podoba je bila zmerom bolj nerazločna, kakor skozi steno je slišala, kako sta se razgovarjala Mate in župnik in naposled so bile besede čisto nerazumljive, podoba se je zazibala in je izginila.

Prestrašila se je Hanca. Tako jasno je bilo trpljenje in tako živo, a glej, veselje ni hotelo živeti; upiralo se je in se je iztrgalo željnemu srcu. Tako lahko in radovoljno ga je ovenčala s trnjevo krono, a z glorijo ga ni mogla ovenčati, rastopili so se ji žarki med rokami. In zdelo se je Hanci, da je grešila . . .

„Nikoli ne bo nič iz tega fanta!“ je govoril učitelj. „Kadar gre mimo, ne pozdravi; ogne se človeka in gleda v tla. Na samem in o mraku bi ga ne srečal rad.“

„Kaj ti je storil?“ je prašala Hanca v svojem srcu, ustnice pa so bile mirne in ga niso branile. Pogledala je učitelju na oči in na ustnice in si je mislila: „Ne srečala bi te rada na samem in o mraku!“

„Poznal sem nekega drugega, tudi izgubljenega študenta, na fari je zdaj; to je bil vse drugačen fant. Prijazen in ponižen, lepo je pel in pripovedoval zelo smešne stvari in hvaležen je bil človeku, če mu je plačal kozarec vina . . . Ta pa hodi raztrgan, pa bi kmalu, da bi se mu človek odkrival.“

„„Umetnik je pač!““ se je nasmehnil oče, toda ni se ozrl na učitelja, temveč na Hanco.

„Ponižuje ga, ker ga imam rada!“ si je mislila Hanca in težko ji je bilo. Tako mu je darovala vdano ljubezen, v njenih rokah pa se je izpremenila ljubezen v zasmeh in ponižanje. In zdelo se ji je drugič, da je grešila . . .

„Kdo gre tam, Hanca, ali ga poznaš?“

Učitelj je vstal in je stopil k oknu; vstala je tudi Hanca in izpreletal jo je mraz po vsem telesu. Oče je gledal na klanec in se je smehljal.

„Kdo gre tam, Hanca, ali ga poznaš?“

Mrak je bil že zunaj, globoko v senci je spala globel; do neba ni seglo oko.

Od hriba dol, po klancu, je stopal človek zelo urno, kakor da bi drsal po hrbtu. Klanec se je vil na desno in na levo in tako se je zibala tudi senca, zmerom niže, kakor da bi se bila utrgala od hriba ter padala navzdol, zadevala se ob skale in debla, odskakovala in padala.

„Ali ga poznaš?“

Stopili so k drugemu oknu. Bližal se je človek, visok, tenak in skljućen, velik zavoj pod pazduho.

Hanca se je skljućila tudi sama in je upognila glavo, kakor da bi bilo leglo breme nanjo ter jo potisnilo k tlom.

„Glej, kako beži! Tako je bežal od praga, prav do globeli!“

„Mate!“

Toda ustnice so se samo zgenile, samo zavzdihnile so prsi.

Senca je utonila v mraku, ki je polnil vso rako do roba . . .

„Resnično ga je zapodil!“

Hanca si je ogrnila ruto okoli vrata in je šla iz izbe.

III.

Hitela je po strmi spolzki bližnjici v globel. Nebo je bilo še jasno, srebrnosinje, tam doli pa je bila noč. Že so bile hiše visoko nad njo, hribi so bili zmerom višji in temnejši. Postala je in je poslušala, da bi čula njegove korake; ali bilo je tiho, tudi drevje je molčalo; le malokdaj je zaplaval veter preko globeli in še takrat se je doteknil vrhov samotnega drevja komaj njegovega plašča rob.

„Mate!“

Zaklicala je pritajeno in plašno in takoj jo je bilo sram, da je zaklicala. Kaj bi bilo, če bi videl njen strah, če bi ga slišal v njenem glasu?

Ogrnila si je ruto tesneje okoli vratu in je tek ker pot ni bila več strma; spotoma si je popravlj lase, ki so se ji bili razvezali.

Zdaj je bilo že čisto jasno — zapodil ga je preko praga. Jasno je bilo, že daleč in skoro poza ljeno. Čemu zdaj misliti?

Nekdo je tam govoril . . . Hanca je postala, toda bile so pač njene misli, ki jih je slišala. Kakor je bilo temno, je spoznala pot in se je prestrašila. To je tisti kraj; tam, samo korak dalje, je bil stopil prednjo in jo je prijel za rame.

„Pojdi z mano, Hanca!“

In ko se je domislila, ji je stisnila srce velika groza. Zaklicala je s tankim, močnim glasom, ki je presekal tišino kakor z nožem.

„Mate! Mate!“

Klicala je in je tekla, odgovarjalo je od hriba, od vseh strani in mahoma je oživela globel. Zdaj je poznala cilj, tekla je naravnost po tisti poti, koder sta hodila nekoč o mraku, roko v roki. Klicala je v teku in glas je bil že hripav; toda moral je slišati, da ga kliče in da hiti naravnost k njemu.

„Mate! Mate!“

Prošnja je bila v njenem glasu.

„Ne, Mate! . . . Glej, jaz prihajam k tebi in zdaj bo vse dobro!“

Njene oči so razločile od daleč njegovo senco iz noči. Sedel je na istem mestu, kjer sta sedela takrat, ko se je uprl z roko ob njeno ramo ter jo potisnil globoko k tlom.

„Nisem mislil, da prideš!“

Govoril je malomarno, s hladnim, mirnim glasom.

Hanca se je začudila in prestrašila. Kako je mogel misliti, da bi ne prišla? Kaj je bilo mogoče, da ni videl njenih oči, ko je hodil po samotnem klancu in da ni slišal njenih vdanih besed? . . . Gledal je v tla in je hodil kakor skozi noč, nebo pa je bilo jasno. Ubogi Mate!

„Ali veš, kako se je zgodilo?“

Ni se ozrl nanjo, ona pa si je zaželela, da bi nil glavo, položil roko na njeno ramo in ji pogledal raz z velikimi očmi.

„Vem, Mate!“

„„Zdaj je torej vse pri kraju!““

Imel je v roki dolgo palico, sedel je skljućen in brozgal s palico po tolmunu; zamolklo šumenje le se je vzdigalo kakor iz velike globočine.

„Pri kraju vse! Čemu pa si prišla?“

Prvikrat se je zgodilo tedaj, da se je privila Hanca bliže k njemu in da se je doteknila njegove roke, ko ji je ni ponudil.

„Mate!“

Ozrl se je plaho nanjo in njegov glas je bil nemirnejši in neodločnejši.

„Glej, Hanca, tam doli je svetnik. Spustil sem ga bil v vodo ali utoniti neče. Dvakrat že sem vrgel kamen dol, svetnik pa se je zazibal in preobrnil in je ostal. Neče poginiti in — ali slišiš? — kakor da bi se smejal . . .“

„„Zakaj si to storil, Mate?““

„Vse leži zdaj tam doli, tudi papir sem vrgel dol in vrvi, pa še te roke bi rad, ki so ga napravile in nosile . . .“

„„Kaj ne boš drugega nič napravil, Mate?““

Pogledal jo je začuden.

„Čemu?“

Toda vprašanje ga je vznemirilo in takoj ga je ponovil sam in komaj zavedno.

„Kaj ne boš drugega nič napravil?“

Tako kakor da bi se vdrugič začelo življenje, z istim začetkom morda in z istim koncem kakor prejšnje; tako kakor da bi vdrugič nastopil dolgo romarsko pot, z istim bremenom in z istim žalostnim ciljem.

In šele v tistem trenutku, ko je ponovil njeno vprašanje, je začutil njeno roko na svoji rami in je ugledal čisto blizu njen obraz. Izpreletelo ga je in misli, prej leno ležeče na dnu, so se vzdignile kvišku v nerazločnem vrtincu.

„Dalje torej, Hanca? Kakor da bi nič ne bilo?“

„„Nič ni bilo, Mate! Saj si rekel, kako dolga da je še pot in kako lepa. To še začetek ni bil, tebe pa je strah!““

„Pusti svojo roko na moji rami, dobro je tako! Res sem slab, Hanca, tako da me je sram . . . Še p gledati si ne upam skoro več, kam drži cesta, tako e bojim prihodnosti; stojim kakor otrok na pokopališ u o polnoči in ti si mi kakor mati . . . Samo da si bli u, nič ni treba, da bi govorila . . . Pojdiva, Hanca!“

V globeli je bila že hladna noč. Zvezde so se že užigale na nebu; tako drobne so bile in tako bele, da sta jih komaj razločevala; zakaj neskočno daleč je bilo nebo, komaj ga je doseglo oko, hrepeneče iz groba; niti hribi, temno strmeči proti njemu, se ga niso dotikali.

Šla sta počasi; Mate je bil truden, okorne in težke so mu bile noge. Držala sta se za roko; obe roki sta bili topli in sta se oklepali tesneje nego kdaj poprej.

Na hribu so strepetale medle, zaspane luči; z mežikujočim, neprijaznim očesom se je ozirala nanja vas v zadehlem poluspanju. Šla sta ji nasproti, oba majhna in slaba, v potrtem srcu daljno in nerazločno upanje. Luči so bile zmerom večje, smejale so se jima naproti in njih smeh je bil sovražen in zloradosten.

Oba sta gledala navzgor.

„Kako bi mogel živeti tam? Drugod živeti, ali ne živeti . . .“

„„Velik je svet . . .““

Hanca je zavzdihnila, zakaj oglasilo se je bilo v srcu:

„Tudi jaz bi s teboj, Mate!“

Ali želja je bila tako velika in predrzna, da jo je izgovorila razločno komaj v mislih. Tudi pregrešna je bila: Kaj bi z njo, majhno in slabo, na svoji daljni poti? Misel je utihnila, srce pa je bilo žalostno.

„Hanca, morda bi ne bil človek tako malodušen, če bi sijalo solnce, kakor tam za gorami. Kaj bi mi bilo, da imam raztrgane čevlje in razcefrane hlače? Zasmejal bi se ljudem in bi šel, kamor drže bele ceste! Tako pa mi je, kakor da bi bila ta pusta globel v mojem srcu. Težka je pot po hribu do vrha; kadar bi bil človek na oni strani, pa bi bilo vse dobro . . .“

„„Kdaj misliš na pot?““

Prestrašil se je njenega vprašanja, kakor da bi mu lo čisto novo.

„Na pot, Hanca?“

Neprestano je mislil na pot, njeno vprašanje pa je iznenadilo in prestrašilo. Pospravljeni so kovčegi, knja je oblečena, roka je že prijela za palico, toda ej, nenadoma se je ustavila noga, odrevenela od ne- zumljivega strahu. Kje so zdaj tiste lepe sanje o velikem svetu, o lepi prihodnosti, ki čaka za gorami? Kaj si, o človek, sanjal samo zato, da si sanjal! . . . Kakor da bi bil izpregledal: Resnično, tam pred njim je pot in treba je vzdigniti nogo! In nenadoma je začutil, da je truden in da ga je strah.

„Saj si mi pravil, Mate, glej, in tudi jaz mislim, da ni več tukaj zate ne dneva, ne ure . . . Ko ni človeka, da bi te pogledal prijazno . . . Napravi se in pojdi in kadar se povrneš, se ti bodo odkrivali. Tako mislim.“

Hanca je govorila zelo resno, globok in miren je bil njen glas; tako ni govorila z njim nikoli poprej.

„Torej na pot!“

Vzdihu je bil podoben njegov odgovor, malodušen je bil in neodločen.

„Kmalu se povrneš, Mate, s častjo in slavo; trdna je moja vera. Tam je življenje vse drugačno in tudi ljudje so drugačni. Tam bodo videli, kdo si, Mate!“

Poslušal je in se je čudil, zmerom bolj toplo mu je bilo pri srcu in sklonil se je, da bi ji videl natanko v obraz.

„Kako rad te imam nocoj! . . . Ti govoriš, kar upam od daleč, in ko govoriš, je vse jasno in resnično. Hudo je bilo potrto moje srce, zdaj pa je mirno . . . Pojdi z mano prav do doma; noč je in nikogar ni na cesti . . .“

Šla sta počasi v klanec, mimo samotnih hiš. Le tupatam je bilo okno razsvetljeno, iz krčme so se čuli glasovi. Postala sta pred nizko hišo, Mate je stopil k oknu in je pogledal skozi svetlo špranjo.

„Še ti poglej, Hanca! — Tam je oče — ali vidiš njegov obraz? Stopim v izbo in ne ozre se name; gre mimo mene, kakor mimo stola in toliko, da me ne sune v stran. Moja žlica bi ležala na mizi in ne bilo bi me k večerji; oče bi se ne ozrl in bi ne prašal: ‚Kje je Mate?‘ Želel sem si časih, da bi me udaril . . . Tam mati, ki jo imam rad. Bere knjigo, ki je pisana starem in z debelimi črkami. Časih je prišla in je gledala, če spim; zdaj ne pride nikoli več. Pol leta mislim, kar me je poslednjikrat ogovorila prijazno „‚Napravi se, Mate, in pojdi!‘“

„Čas je, Hanca!“

Šla sta dalje, proti cerkvi; tudi pri cerkovniku je bilo še svetlo in nekdo je govoril v izbi.

„Zdaj pa lahko noč, Hanca!“

„„Še malo počakaj, ne mudi se ti . . . Glej, Mate, če misliš na pot, ne moreš tako. Nimaš obleke, ne perila. Pospravi, kar imaš, pa prinesi meni; pošijem ti ponoči, ko bodo spali. Prinesi mi jutri . . .““

„Prinesem . . . In zdaj lahko noč!“

Izpustil je njeno roko, ali ko se je okrenil in je stopil na klanec, je zaklicala pritajeno za njim.

„Mate! . . Ne zameri, Mate . . . kako pa bi na pot, ko nimaš denarja? Samo tisto krono imaš . . . Hotela sem ti nekaj povedati, pa ti povem, kadar se posloviš . . . Glej, rada bi, da bi šel, pa mi je žalostno pri srcu . . . Pridi jutri!“

„„Zbogom, Hanca!““

Narahlo sta se doteknili roki in Mate se je vrnil v noč; samo trenotek je gledala za njim in že je utonil v globeli . . .

„Prezgodaj ste prišli, nisem se še poslovil!“ jo je pozdravil učitelj; stal je sredi izbe s klobukom v roki. Oče je bil povečerjal in je sedel za mizo; ozrl se je nanjo z mrkim pogledom.

Prišla je v izbo mati, suha, starikava ženska.

„Lepo nam dela, glejte! Gre in je ni do noči!“

Učitelj se je nasmehnil.

„Večer je lep . . . Tudi jaz se izprehajam časih, takole, kadar pogasnejo okna. Nekaj posebnega čuti človek . . . kakor da bi bil zakopan kam globoko; tako daleč je nebo . . .“

Oglasilo se je v njegovih besedah nenadoma nekaj toplega in resničnega, tako da se je Hanca začudila. Pogledal ji je v obraz, ali pogled se je takoj umaknil.

„Lepo je tam v globeli ob takih večerih, posebno je človeku pusto pri srcu; zdi se mu, kakor da je rl, tako temno in tiho je vse . . . No, lahko noč, podična Hanca!“

Šel je, oče pa je stresel z glavo.

„Prej je govoril čisto pametno . . . Zelo pameten vek je ta učitelj, pa je še mlad . . . Saj mu še besede rekla, Hanca, ko se je poslovil!“

Mati je napravila luč in je zagrnila okno.

„E, Hanca, slabo se vedeš! Po vasi govore, da se potepaš s tistim Matejem. Otrok še, pa se tako zavrže!“

Hanca je popila kavo za večerjo in je odšla v malo izbo, tesno in nizko, tako da je bilo komaj prostora za eno posteljo. Okno je bilo zastrto do vrha z nageljnom in rožmarinom; nad posteljo je visela stara podoba Matere božje.

Prižgala je svečo in je napravila posteljo. Preden je legla spat, je posegla pod zglavje in je štela desetice, shranjene v robcu. Računila je in ni mogla izračuniti . . . kaj bi z deseticami? Komaj za kruh bi imel, mesec dni komaj . . . te uboge majhne desetice, skrbno spravljene, še tople od zglavja . . . Zazdela se je sama sebi siromašna, vsa beraška in bilo jo je sram nevrednega daru.

Tako je bilo njeno srce potrto in neveselo in zavzdihnila je globoko, ko je zatisnila oči in so se napotile po pustih stezah trudne sanje . . . Še bolj strma je bila pot in ni ji bilo konca, vrh hriba se je dotikal neba. Hodila je navkreber s trudnimi, neokretnimi koraki; breme, na rame naloženo, je segalo daleč daleč preko glave. Pred njo je hodil Mate in ker je klonila glava tako nizko, ji je škropilo v obraz od njegovih nog . . .

Učitelj je stopil k oknu. Spodaj v krčmi so kričali pivci in razbijali po mizah. Pogledal je po klancu, po dolini — pusta noč, svetloba zvezd ni segla tako globoko. In zgodilo se je tedaj, da se je oglasilo nekaj novega v njegovem srcu, komaj še razumljivega. Nalahno je bilo ranjeno in vznemirilo se je do dna; misli, ki bi se ne bile zdramile nikoli, so se zgenile v poluspanju.

„Tudi jaz bi, kakor on . . . Popotno palico v ro i in lahko brašno na rami, pa v svet . . . tja, kjer n ni tako temna . . .“

Nato je napravil luč in je vzel iz predala šolsk zvezke; sklonil se je globoko, v rumeni luči svetil je bil njegov obraz resen in starikav. Nekdo je stopil krčme ter je prepeval po klancu.

IV.

Ob ranem nedeljskem jutru se je napravila Hanca k maši na faro. Daleč je bilo še solnce, ali po nebu je bila razlita tako žarka svetloba, da je lila celo v globel. Počasi se je dramila vas; prazniško oblečene ženske so stopale v klanec, kakor velike pisane rože so se svetile obleke na hribu.

Hanca je hodila hitro in je gledala v tla, pozdravljala je tiho in neprijazno, da bi se ji ne pridružile znanke.

„Kako se nosi!“

Polglasen smeh in šepetanje. Hanca se ni ozrla in tudi ni poslušala. Srce ji je bilo polno žalostnih misli, resen je bil njen obraz.

Na hribu je čakal Mate; na rami je imel culo in v roki popotno palico. Pozdravila sta se molče, samo s kratkim pogledom in sta se napotila. Že je bila vas globoko pod njima, jutranja megla se je vzdigala iz globeli, solnce jo je prodiralo in trgalo.

Mate je zavzdihnil.

„Mislil sem, da bo slovo bolj veselo; nič mi ni lahko pri srcu. Kako je tebi, Hanca?“

„Tako sem želela, da bi šel v svet, zdaj pa bi rada, da ostaneš.““

„Da bi zdajle deževalo, ne šel bi več koraka naprej. Tako malo je poguma v meni, da bi mi zastavila pot ena sama kaplja dežja.“

„„Pa je še dolga pot, Mate, ne smeš biti slaboten, ne sme te biti strah. Kaj se ne spominjaš, kako si govoril časih?““

„Ne vem — tako mi je, kakor da bi se bil od takrat zelo postaral. Ali pa je zato, ker se poslavljam od tebe. Upanje neče v srce.“

„„Saj se ne poslavljaš za zmerom, in ko bi se poslavljal za zmerom, ne pustila bi te strani, Mate! Vrneš se in tedaj bo veliko veselje.““

„Mislil sem prej in ko sem tako mislil, je bilo vse lepo in jasno, kakor na dlani. Vsa prihodnost je bila že ustvarjena, samo poseči bi bilo treba. Zdaj sem posegel in kje je prihodnost? Megla je pred mano in strah me je.“

„„Bodi vesel, pa bo lepa tudi pot pred tabo. Ko te vidim tako žalostnega, je težko tudi meni . . .““

Vrh hriba sta počivala. Kakor dolge bele halje, po grmovju, po smrekah razobešene, so se zibali v globeli ostanki megle. Celo do vasi so že segali žarki pomladanskega jutra in svetilo se je jabolko na zvoniku.

„Kaj je to tisti kraj, ki sem ga sovražil? Lep kraj je.“

Mate je stal in je strmel navzdol, na čelu se mu je napravila globoka guba.

„Veliko sem doživel prijaznega tu doli; spominjam se šele zdaj, ko je minilo zdavnaj in se več ne povrne . . . Tam glej, je naša hiša; sveti se, kakor da je bila snoči pobeljena. Kaj ne vidiš — ali ne stoji nekdo na pragu?“

„„Nikogar ni.““

„Pa se mi je zdelo, da je stala ženska na pragu, ženska z belim predpasnikom . . .“

„„Ali se nisi nič poslovil?““

„Srečal sem mater v veži, pa se ni ozrla in tako sem molčal tudi jaz. Rad bi se bil poslovil od matere pogledal sem še skozi okno in sem šel dvakrat mimo; pa se ni ozrla . . . Samo od psa sem se poslovil in spremil me je do kozelca.“

Raztrgal, razpršil se je zadnji kos megle, bele cunje so švignile preko hriba in so se raztopile v solncu. V globeli se je zasvetila bela pot; vila se e iz vasi navzdol in na oni strani spet strmo v hrib.

„Ali poznaš tisto pot, Hanca? Kdo ve, če bova šekdaj hodila tod . . . o mraku, ko bodo sijale zvezde . . .“

„„Še bolj vesela, Mate — kadar se povrneš . . . Tam te bom čakala in lepo bodo sijale zvezde.““

„Nič ni upanja v meni; toliko sem imel veselja, pa niti kosca več. Kakor da je prišel nekdo ponoči me oropal, ko sem spal . . . Ne, Hanca, bolje bi bil da bi se poslavljala v dežju in blatu. Morda mi težko, ker je solnce preveč svetlo . . .“

„„Poglej na ono stran, Mate!““

Vsa goreča, v pomladanskem solncu vriskajo je ležala pred njima pisana, valovita pokrajina; po travniki, holmi, zadaj v megleni daljavi gozdovi, visok, temen zid. Sredi polja in sredi vrtov fara, vsa bela in prazniška; daleč preko holmov, po vaseh in travnikih se je oziral svetli stolp sv. Lenarta. Mate je gledal in lica so mu rdela. Samo enkrat se je še ozrl proti globeli, široko je zamahnil z roko.

„Zbogom!“

Nato se je okrenil in je stopil hitro, Hanco je prijel za roko.

„Hitiva!“

„„Lepo je tam doli, tudi jaz bi šla s teboj . . .““

„Ne misli, da ostaneš sama. Pridem póte in bolj veselo se bova poslavljala tedaj.“

Hanca mu je pogledala v obraz: lica so mu bila zardela in rdečica je ostala, bila je zmerom žarnejša in ogenj se je bil užgal v očeh.

„Lahko mi je zdaj; ta pokrajina, glej, je v mojem srcu; zasmejala se mi je prijazno, kakor da bi se ti zasmejala, Hanca . . . Velik je svet in lep; ne more se mi zgoditi drugega, kakor da sem bos in lačen, tega pa sem navajen.“

„„Tako bi mislil zmerom, Mate!“

„Da bi tako mislil! Vsa moja nesreča je, da sem velik omahljivec; ne zaupam si, morda zato ne, ker ne zaupam drugim . . . Eh, in potrla me je mladost, mnogo sem doživel hudega . . . Kakšna mladost je bila to, Hanca! . . . No, Bog z njo . . . drugače bo zdaj! Glej, kako lepo sije solnce, ves gozd je prepletlo, ves zrak ga je poln, kakor bela reka lije dol . . . Hanca, vse bo drugače zdaj!“

Tudi ona je zardela v lica; ruta ji je bila padla za vrat, lasje so se ji igrali na čelu in vesele so bile oči. Mate je iztegnil roke, položil jih na njene rame in jo gledal začuden.

„Kako si lepa, Hanca! Pomisli, nikoli še mi ni šlo na pamet, da si lepa, in vendar sem te imel . . .“

Nasmehnila se je in vsa kri ji je zaplala v licih, srcu pa ji je bilo blago.

„Zdaj šele sem te ugledal, ko se poslavljam — o zato pač, ker se poslavljam in ker mi bo težko po tebi ... Tudi globel je bila danes prvikrat lepa in ne bo nikoli več; samo v mojem srcu bo ostala, kakor je bila danes ... Rad bi, Hanca, da bi šla z mano ... tako bi bilo z mano vse, kar je bilo lepega in prijaznega v moji mladosti in tam v tihi globeli ...

„„Vrneš se ...““

„Ali daleč je prihodnost ...“

Klanec se je izlil v široko belo cesto, na obeh straneh so cvetli kostanji. Že se je svetil izza vrta beli farovž. Mate se je zamislil in je strnil obrvi.

„No, bilo je!“

Toda šla nista mimo farovža in tudi ne po veliki cesti mimo gosposkih hiš; krenila sta na bližnjico, naravnost preko polja, mimo skednjev in kozelcev. Pot se je pričela kmalu spet zlagoma spenjati v klanec, fara je bila za njima, le še osamljene, nizke koče so bile raztresene po brdu in časih ju je srečala stara, skljućena ženska, ki je z molkom in molitvenikom v roki hitela v cerkev. Pogledala je zlovoljno izpod obrvi, postala je še morda, gledala za njima ter stresla z glavo.

„Otroka sta še — Bog jima greh odpusti!“

Na fari je zazvonilo z velikim zvonom; poklicalo je Hanco.

„Zdaj je pač treba, da se vrneš ...“

Pot je vodila v gozd; že je šumelo pred njima, visoko se je vzdigal temni zid.

„Pisal ti bom, Hanca ...“

Glas mu je bil hripav, grlo se mu je bilo stisnilo.

„Zvonilo je šele drugikrat, do gozda pojdem s tabo.“

Stopala sta počasi, nenadoma so bile obema noge težke in okorne. Toda gozd jima je prihajal naproti čudovito hitro, že sta čutila v obraz njegovo hladno sapo. Iz gozda je lila senca daleč v travnike, pot se je vila v mrak. Na oni strani, vse nad poljem, nad faro, nad holmi pa je sijalo solnce. In ko sta gledala dol, v žarko pomladansko svetlobo, obadva žalostno osamljena, sta občutila v istem hipu: vse tuje, nedosežno ...

Podala sta si roko, stala sta mirno, nista si upala pogledati drugi drugemu v obraz, dasi so hrepenele oči; da bi se srečale, bi se zasolzile v istem trenotku in srce bi upadlo.

„Pisal ti bom vsako nedeljo . . . Zbogom, Hanca!“

Roke so se izpustile, omahnile so počasi in počasi se je okrenil Mate. Stopil je, toda bil je truden in postal je po drugem koraku. Hanca je potisnila molitvenik k prsim in se je napotila; toda postala je po drugem koraku. Komaj za hip so se srečale oči in so se povesile. Zašumelo je nad njim visoko bukovje, pot se je izgubila v mrak; še senca ob ovinku, na jasi, zašuštelo je še listje pod korakom, razkrhnila se je veja — in nikogar več; tam je gozd, teman in velik, zamolklo šumeč do obzorja . . .

Hanca se je vračala v dolino. Tam pod njo, do hriba in na oni strani do bleščeče, neizmerne ravní, do neba — vse sama luč. Neskončna se ji je zdela pokrajina, ne premeril bi je človek, če bi hodil noč in dan. Tuja in sovražna ji je bila v svoji lepoti in neizmernosti.

Tretjikrat je zazvonilo na fari in Hanca je hitela. Pot je bila zdaj dolga in pusta; da bi ne hodila mimo samotnih kozelcev in skednjev, je zavila na veliko cesto. Ali tam so jo srečavali in prehitevali neznani ljudje, časih se je ozrlo nanjo neprijazno oko. Stopil je iz hiše gosposki človek, postal je na pragu, gledal je za njo in se je smehljal. Prišli so ji nasproti fantje in so šli mimo.

„Ta je iz Globeli!“

Cutila je, da so se ozrli za njo in pospešila je korake. Tam je bila cerkev, velika in ponosna; visoke kamenite stopnice so vodile do obokanega vhoda; vrata so bila odprta na stežaj; cerkovnik je prižigal sveče pred velikim oltarjem. Pod stopnicami so stali fantje v gručah; Hanca je povesila glavo in je hitela mimo. Tudi iz gruče je zaklical nekdo:

„Ta je iz Globeli!“

„Na čelu mi je zapisano!“ si je mislila Hanca in obšel jo je čuden, čisto nov in nerazumljiv čut: komaj zavedna, uporna ljubezen do samotne, temne globeli, do polrazpale cerkve podružnice, do tistih ljudi, mrkih in neprijaznih, ki žive tam za hribom, v globoki odprti raki in ki sovražijo to svetlobo, razlito čez belo faro, čez pisano cvetočo pokrajino.

Molila je z ustnicami, srce, težko in žalostno, pa ni molilo. Daleč so bile misli, na tisti poti, ki vodi iz svetle doline v senco in mrak. Zamolklo šumi gozd, toda njegova pesem prihaja iz velike daljave, že pojemajoča, nerazumljiva; drevje stoji mirno, ne gane se list. Mlad popotnik roma skozi gozd, culo na rami, popotno palico v roki. Na desno in na levo se vije pot — kdaj ji bo konec? Hodi popotnik in malodušnost je segla v njegovo srce. Truden je že, noge so vse razbolele, in komaj se je bil napotil. Tako je še daleč — kdo ve, če dospe kdaj, kdo ve, kje je cilj? Naslonil se je na bukvo, omahnile so roke ob život, globoko se je sklonila glava ... Kaj ne bi rajši nazaj, tja v tiho, samotno globel, kjer ni širokih cest, ne neizmernih ravnin, ne prostranih gozdov? Mirno bi spal tam; kamor seže pogled, seže roka; nikjer nedosežnih ciljev, v megli trepetajočih, v meglo vabečih ... Že se je okrenil popotnik, že je stopil korak; toda zdrznil se je in se je zdramil. „O Bog — in šele nastopil sem to pot!“ Šel je dalje skozi gozd, skljućen, z dolgimi, trudnimi koraki in tudi misli njegove so bile trudne in nevesele.

„Vrni se, popotnik!“

Hanco je zabolelo srce.

„Zakaj sem ga pustila na pot? Samo za roko bi ga bila prijela, pogledala mu samo v oči, pa bi se bil vrnil. Ali pognala sem ga v svet, plahega in čisto samega, zato ker ga nisem ljubila ...“

Globoko na molitvenik je klonila glava in oči so se orosile ...

Ostala je v cerkvi, dokler ni pogasil cerkovn sveč pred oltarjem. Cerkev je bila prazna, le pred v likim razpelom poleg stranskega oltarja so kleča ženske. Hanca se je napravila, neutolažena, vsa plah osamljena. Zunaj jo je pozdravilo solnce, plameneč sredi neba; vsa fara se je lesketala v beli svetlob toliko je bilo luči, da je napolnila vso dolino do vrha ter se razlivala kakor silno šumeča reka v ravan.

Hanco je bolela ta svetloba, hitela je, da bi ji ubežala. Vsi drugi, ki so se vračali v globel, so bili že visoko na hribu, skoro že na vrhu; zableščala se je časih rdeča ruta, pisano krilo je vzplamtelo v solncu. Dospeli so do vrha, zazibale so se sence in so utonile. Nebo, tako žareče, je bilo prav tam medleje in hladneje, kakor da bi segale težke večne sence iz globeli prav do neba. Tiste sence, tako temne, nevesele, in tako prijazne . . .

„Zakaj si šel, Mate? Kaj bi se ne vrnil rajši, da bi šla zdaj v hrib, tako počasi, roko v roki, ljubezen v srcu? Ti me nisi imel rad, Mate! Kaj nisi videl, da sem ti prigovarjala: ‚Ostani!‘ ko so govorile moje ustnice: ‚Pojdi!‘ — Samo v oči bi mi bil pogledal, pa bi se nasmehnil in bi se vrnil . . . Tako lepo je tam doli, Mate!“

Dospela je na vrh in hlad iz globeli ji je pobožal lica. Tam ni bilo solnca; bleda svetloba je dremala na hišah, na sivem zvoniku; a vsa globel je spala v mraku, razprostiralo se je v tihi senci veliko samotno pokopališče. Tam zadaj, iz doline, iz ravni, je pela in zvonila svetloba sama; iz globeli ni bilo glasu.

„Tako mirno je tukaj, Mate! Tako sladko bi počival, ko si že ves truden in slab! Ali poznaš tisto pot tam doli? Vse drugače se hodi tam, mirno je srce, brez poželenja in brez strahu. Samo lepe sanje, svetle nedosežne — oči bi gledale proti nebu in srce bi sanjalo. Kakor metulji bi bile tiste lepe svetle sanje, kakor pisani metulji visoko v zraku. Ozrl bi se gor in bi se nasmehnil: ‚Ali ti polovim te metulje, Hanca?‘ Z roko pa bi ne zganil, obadva bi se smejala in sladko nama bilo pri srcu . . . Zakaj si šel, Mate?“

Poklicala bi ga nazaj, še bi ga morda dosegel n glas.

„Mate! — Kdo bo zdaj skrbel zate, kdo te bo žil, kadar ti bo hudo. Ozrl se boš in boš iskal z okanimi očmi, pa ne bo nikogar, da bi ti položil o na ramo! Tako daleč si se napotil, med tuje ljudi, ki ti ne poznajo ne imena, ne srca. Prišel boš mednje, kakor berač na gosposko gostbo; še pogledali te ne bodo in duri bodo zaloputnili za teboj. Ne kruha ne boš imel in ne postelje. Hodil boš truden, nočilo se bo in poti ne konca . . . Zakaj si šel, Mate?“

Vzdignilo se ji je v srcu, stisnilo jo je za grlo z močno roko. Sedla je ob poti in je skrila v predpasnik obraz.

Zašumelo je iz daljne daljave, od gozda.

„Kaj si to ti, Hanca?“

Očitajoč je bil glas in proseč.

„Kaj se ne spominjaš, Hanca, kako sem se bil oprl ob tvojo krepko roko? Bodi usmiljena, daj mi moči!“

Vstala je in se je zravnala; zastrla je z dlanjo oči in je pogledala proti vzhodu, na ono stran, odkoder je sijalo solnce.

„Zbogom, Mate! . . .“

Hitela je navzdol proti globeli. Časih se je ozrl kdo na njen razžarjeni obraz, na objokane oči. Pred krčmo je stal učitelj in je pozdravil; pogledala je in je odzdravila, toda ni ga spoznala; motne in zamišljene oči so gledale za njo.

Mati je stala na pragu.

„Pozno si prišla! Kod si hodila? Oj, dekle!“

Materin glas je bil zaspan in zdihujoč; zdihovala je tudi, kadar je govorila o vremenu. Oči so gledale napeto in skrbno; vsakdanja skrb, tiha in komaj zavedna, porojena ob tistem dnevu, ko so izpregledale oči, je bila zarezana v obraz.

Oče je sedel v izbi za mizo in je bral; ko je vstopila Hanca, je snel naočnike in jo je pozdravil s smehljajočim pogledom.

„Torej je šel? Za zmerom? Tako je prav, Bog z njim! Cula ni bila velika, toliko večja je bila palica — Pojdi zvonit, poldan je!“

Hanca si je odvezala ruto in je spravila molitvenik; nato je šla v cerkev.

V zakristiji je bilo hladno, le malo blede luč je sijalo skozi omreženo okence. Zazibala se je vrv i preko globeli je zastokal ubit, žalosten glas, kakor da bi zvonilo umirajočemu.

„Ali slišiš, Mate?“

Preko hriba, daleč na ono stran, je morda segel glas, poslednji žalostni pozdrav iz njenega srca. Postal je morda sredi gozda in poslušal: oglasila se je iz daljne daljave otožna pesem, zaklicalo je stokajoče.

„Zbogom Hanca!“

Samo nalahko se je še zibala vrv, utihnila je pesem, strepetal je nad globeljo poslednji zvok in utonil za hribom.

Stala je Hanca in mislila nevesele misli, oči so so strmele v mračno cerkev. In tedaj se je prikazalo čudo očem, zastrtim od solza. Na visoki, sivi steni se je vzdigal od tal pa do stropa temen križ; umikal se je motnemu pogledu in se je širil neizmerno; stal je na hribu in se je dotikal neba, njegova silna senca pa je legla preko vse globeli ...

Drugo poglavje.

I.

„Da se torej vrne? Da bo kaj iz njega?“

Oče se je zamislil in je gledal skozi okno z neprijaznimi očmi.

„Nič ne bo iz njega, le verjemi, Hanca! Ne maram takihle piščancev; komaj sfrfota s perotmi, pa mu je premajhen rodni gnoj ... Pogledal je malo na ono stran hriba in že ne ve od ošabnosti, kako bi se pretegnil ... No, Hanca, kaj misliš, da te bo pogledal? Še poznal te ne bo več!“

Vsa se je prestrašila, zakaj nikoli ji ni bilo prišlo .a misel, da bi govoril kdaj drugače z njo, kakor ob istem lepem času, ko sta se izprehajala o mraku, oba ako žalostna in tako polna velikega upanja. In dvom) je zabolel v srcu, pomešal se je neprijazno v to eselo, prazniško pričakovanje.

„Taki so vsi tisti, ki hočejo Bog vedi kam in log vedi kaj! Ne zaupam nikomur; če se jim želi iz globeli, naj gredo po svojih potih in naj se ne vračajo več. Nihče jih ne potrebuje in ne mara; zunaj naj prodajajo svojo učenost!..."

Sovraštvo je pogledalo iz njegovih oči; ustnice so se stisnile in čelo se je nabralo v gube. Hanci pa je bilo, kakor da je govorila vsa globel iz njegovih ust. Isto tiho, veliko sovraštvo je bilo, pomešano z zavistjo in z grenkim, globoko glodajočim čutom starosti in onemoglosti. Isti čut je bil, ki jo je izpreletel nekoč na fari, pod velikim, veselim solncem, ki je sijalo tam in ki se nikoli ni ozrlo v globel.

„Ne bo se ozrl nate! Šel je in ni več naš!"

„Tako se ne more zgoditi!" je odgovorila Hanca mirno v svojem srcu. Kje je senca, ki bi mogla zagrniti vse do kraja to veliko sladko pričakovanje?

„Zdaj se je pokazalo tudi na učitelju! In jaz vem, Hanca, zakaj se je pokazalo!... Pameten fant je bil prej, govoril je z ljudmi, kakor se spodobi. Zdaj samo še pije! Da bi vsaj tukaj pil — pa hodi na faro, kakor da bi v globeli ne imeli vina! Bog mu ga blagoslovi, privoščim mu ga... ampak treba bi bilo, Hanca!"

Pogledala je skozi okno in si je ogrinjala ruto.

„Ali mu pojdeš naproti?"

„„Pojdem!""

„Ne hodi! Ne bo se ozrl nate, Hanca! Gosposki bo, zasmejal se bo in bo šel mimo!"

„Sam ne verjame!" si je mislila Hanca. „Toda sovraži ga, ker ga imam rada! Vsi ga sovražijo, kakor da bi jih bila ranila moja ljubezen in njegova sreča!"

Na pragu je stala mati in je gledala v klanec. Tam je prihajala Kovačevka z jerbasom na glavi; vračala se je s polja.

„Vaš fant se torej vrne, Kovačevka?"

Ženska se je ozrla z zlovoljnim obrazom in zavzdihnila.

„E no, vrne se... pa ne bo nikoli nič iz t fanta; izgubil se je!"

Njen obraz je bil v senci pod jerbasom še t teman, star in suh in oči so gledale trudno ka izpod težkega bremena.

„Na starejšem sinu me je Bog blagoslovil, na mlajšem pa me je kaznoval, je že vedel zakaj ... Preveč sem ga imela rada ...“

Hanco je izpreletelo, ko je videla iz veže to veliko, suho žensko in njene topo vdane oči in ko je slišala njene besede, tako težke in mirne, kakor molitev za umirajočega.

„Sami ste ga obsodili, zato ker je preslabotna vaša ljubezen!“

Ženska se je napotila v globel, mati je zavzdihnila in se je vrnila v vežo.

„No, Hanca, zakaj si se tako napravila nocoj?“

„„Naproti mu pojdem!““

„O, ti otrok! Kaj pa bi s tabo, kaj naj ti rečem? Še z jermenom bi ti človek ne dopovedal! Kdo te je uročil?“

Hanca je stopila na prag.

„Saj si slišala! Nikoli ne bo nič iz njega, izgubil se je!“

„„Mati!““

Hanca je zaklicala, njen glas je bil globok in se je tresel.

„No, Bog te varuj! ... Ampak sreča je šla mimo, pa je nisi videla ...“

Mati je stopila v izbo, Hanca se je napotila v klanec ...

Tako je napočil tisti dan, se je nagnil tisti večer, ki je hrepenelo srce po njem. V poslednji uri pa se je pričakovanje nenadoma utrudilo, srce se je stisnilo v čudnem sladkem strahu in smehljajoče oči so se orosile ... Zgoden je bil še večer, še je sijalo solnce za gorami in počasi in leno so se plazile sence v hrib. Hanca je hitela, ali tudi njeni koraki so bili čudno majhni in pot se je vlekla kakor do vrh neba.

„Da bi že ugasnilo to solnce, da bi se že nagnil jazni večer!“

To je bila tista pot. Vsak kamen je še ležal kakor j, zdelo se ji je skoro, da se še poznajo njene in gove stopinje, globoko vtisnjene od bremena, ki je čalo takrat na ramah. Zdaj pa so rame svobodne, ni bremena. Ah, ni več bremena! ... Toda rame se niso mogle odpočiti, stisnjene so bile, mukoma vzdignjene in srce je bilo tesno, ni se moglo vdati šladkemu pričakovanju, dramilo se je in je strepetalo.

„Zdaj pride ... s častjo in slavo!“

Samo nalahko so se zgenile ustnice, samo nalahko se je nasmehljalo srce, ni moglo zavriskati. In počasi so hodile misli; rade bi mu hitele naproti v veselem, urnem teku, toda majhni so bili njih koraki in kakor sence so se plazile v hrib.

„Kod hodiš zdaj, dragi? Zakaj hodiš tako počasi, ko bi te že rade videle moje uboge oči? Morda si že tam, v dolini, kjer sije solnce. Brž se napravi v hrib, ne poslavljaj se dolgo od tega neprijaznega solnca! ... Samo še hrib je med nama, in ti hodiš počasi, ne mudi se ti nikamor, moji koraki so pa tako majhni; saj ti sežem komaj do rame!“

In ko je zahrepenelo po njem, ga je videlo njeno srce bolj natanko, utrinjalo je hitreje in svobodneje.

Prišel bo vesel in glasen, gosposki oblečen, v dolgi svetli suknji, širok klobuk na glavi. Malo zagorel bo njegov obraz od dolgega pota, od žarečega solnca, ki je na oni strani; bolj svetle in bolj svobodne bodo njegove oči, bolj ponosen bo njegov korak, veselo bo vihrala pod vratom dolga pisana pentlja, Tako se bo prikazal na hribu, od daleč bo zamahnila njegova roka v pozdrav ...

Samo še ta ovinek, še ta strmi klanec.

„Neprijazen si, Mate! Kaj odlašaš tako dolgo, kje se mudiš? Saj že ni več solnca za hribom, že se je nagnil ta lepi večer! Kaj čakaš? Ali nisi nič mislil name? Jaz bi rada, da si mislil name vso pot, tako kakor sem mislila nate jaz, odkar si se napotil; ves dolgi dan, ko sem se zdramila, do žalostne noči. Celo sanjalo se mi je o tebi, Mate, da si prišel in me nisi pogledal prijazno; le postrani si se ozrl name in i šel dalje ...“

Dospela je na hrib prav ob istem času, kak r so dosegle sence strmi rob. V somraku je ležala glob , tiha že in dremotna pod svetlim večernim nebom. oni strani pa je bila še luč, prav nad goro, nad gozd je stalo solnce.

Hanca je obsenčila oči z dlanjo in je gledala v dolino.

Tudi tam doli je bilo že tiho. Svetloba je bila mirna, srebrna, kakor živo vzplamtela mesečina. Svetle poti so se križale po dolini, so se vile v hrib, toda vse poti so bile prazne, mrtve, nikjer se ni prikazala senca samotnega popotnika. In Hanca je začutila v srcu veliko osamelost in malodušnost; stala je nenadoma majhna in sama sredi neizkončne tujine in nikogar ni bilo, da bi ga prašala za pot.

Priti bi moral od one strani, od hriba dol, kjer se izlije pot iz gozda ter se vije v belih ovinkih preko travnikov in polja proti fari. Ali tam je bilo vse mirno; vetra ni bilo in molčal je gozd, tonil je v mrak . . . Morda je bil že zdavnaj premeril tisto belo pot in se mudi na fari. Ne gledajo ga več postrani, pozdravljajo ga prijazno in postal je pač tu, postal je tam, stopil je morda v gostilnico, v farovž in je pozabil nanjo za trenotek . . . samo za kratek trenotek . . . Spomni se nanjo in se nasmehne ter vstane. „Mudi se mi domov . . . glejte, že se je zmračilo!“ Tako hiti mimo cerkve, mimo belih hiš z velikimi koraki, ne vidi več nikogar in ne pozdravi nikogar, smehlja se in misli nanjo . . . Zdaj bi se pač že lehko prikazal tam, ob oglu poslednje hiše, ob lepo ograjenem vrtu . . .

Hanca je gledala napeto in že se ji je skoro zdelo, da se je zgenila senca ob vrtu. Toda zableščalo, zazibalo se ji je bilo morda pred očmi, senca je izginila, popotnika ni bilo. Sedla je v travo kraj poti, stisnila je glavo med dlani in je gledala v dolino.

Prezgodaj je še, saj še ni večer . . . Saj še ni zašlo solnce, čez vse nebo so še razliti njegovi žarki, nad globeljo celó še trepeče beli vzduh . . . Živo je še r [illegible] polju; nikomur še ni prišlo na misel, da bi pogledal p [illegible] ti nebu in poslušal, če se ni oglasilo angeljsko č [illegible] čenje iz daljave, od samotne podružnice, če se ni ž [illegible] zazibal škripaje veliki zvon na fari. To je še svetel c [illegible] in daleč je še do večera . . .

Srce pa ni maralo tolažbe, užaljeno je bilo in se j [illegible] iskalo od bojazni

„Saj me nimaš rad, Mate! Če bi me imel rad, kakor si rekel, kako bi mogel odlašati? Ali veš, kaj sem mislila, ko sem se napravila na pot, tebi naproti? Da je že pozno, da čakaš že zdavnaj na hribu ter se oziraš po globeli z nestrpnimi očmi. Saj ni bil še večer in visoko je bilo še solnce, ali zakaj bi čakal do večera, če me imaš rad? Tako dolgo si odlašal, dve tako dolgi leti . . . zakaj bi ne hitel ta poslednji dan? Kaj bi ne bilo lepo, da bi skrajšal to poslednjo uro vsaj za polovico . . . da bi vsaj za minuto skrajšal ta počasni večer?“

Bledela je svetloba na nebu, temneli so gozdi in njih široke sence so segale daleč v dolino, že skoro do fare. Tu, tam se je prikazal človek na stezi v polju, na klancu nad faro, na veliki cesti. Nekdo je zapel na polju, šel je počasi po razoru in je zavil proti vasi. Iz velike daljave je zastokalo tanko, nekje za hribi je zazvonilo angeljsko češčenje.

Hanca je čakala.

Po cesti iz fare je romal človek, v dolgi črni suknji, s palico v roki; majhen je bil in upognjen, ni bil Mate. Postal je, pogledal je natanko navzgor in je pozdravil, nato je pospešil korake.

„Kaj stojite, Hanca? Koga čakate?“ je zaklical od daleč.

Hanca ga je spoznala in je videla, da se mu opletajo noge in da mu je obraz zabuhel. Stopila je v stran, da bi šel mimo.

„Nič se me ne bojte, Hanca! Pohleven človek sem in bojazljiv, celo muhe se bojim . . . Ampak jaz mislim, Hanca, da čakate zaman. Glejte, kje je že solnce, in pisal je, da pride zvečer, kadar dosežejo sence rob globeli! Sence pa so že na oni gori, kmalu bodo že na nebu . . .“

Pogledala mu je v oči; zalite so bile in pogl l je bil nestalen.

„Če mislite čakati do noči, pa sediva tja v trav ; kadar ga ugledava od daleč, se poslovim . . . N , sedite sami, jaz bom stal takole dva koraka pr l vami . . . Ne mislite namreč, da nameravam kaj slabeg ; saj ni nikogar blizu in tudi če bi kričali, bi Vas nil e ne slišal. Lahko bi Vas poljubil ... o Hanca ... naravnost na ustnice! ...“

Zazibal se je z životom, Hanca se je umeknila.

„Tako sumnjivo mi gledate v obraz — ali mi poznate na očeh, kako je z mano? Ni drugače, Hanca! Povejte mi po pravici: kaj bi človek tam doli? Ali bi mu bilo mogoče živeti treznemu? Po pravici: da ali ne?“

Stopil je bliže in je iztegnil roko.

„Ne!“ je odgovorila Hanca komaj zavedno.

„No, glejte! Človek pije in takoj je vse dobro; zasveti se mu od nekod življenje, ki ga nikoli ni bilo in ga nikoli ne bo. Človek pije in tako že naprej živi življenje, ki bi ga lehko živel, če bi ... če bi bilo pač vse drugače, če bi globel, recimo, ne bila globel ... Zazdi se mi celo časih, da bi me Vi lahko imeli radi; kadar pa sem posebno pijan, si domišljam, da me imate resnično radi , in tako se kdaj lehko zgodi, da se opolnoči opotečem preko Vašega praga ter Vas zasnubim ... Kaj bi pač dejali, Hanca?“

Zasmejal se je naglas, toda smeh je bil prisiljen in obraz se je nenadoma zresnil.

„Glejte, Hanca, nebo je že sinje, komaj se še malo sveti nad goro. Na oni strani se bodo kmalu prikazale zvezde, morda bi jih že ugledal, če bi moje oči ne bile tako motne. Rad jih gledam ponoči z motnimi očmi ... vise na vrvicah, vrvice se spuščajo vedno niže in lepe bele zvezde mi bingljajo prav pred nosom ... Ničesar ne boste dočakali, Hanca!“

Stala je pred njim, obrvi stisnjene, ustnice napete, in je strmela v dolino. Tudi on je zatisnil napol oči, sklonil se je in gledal.

„Saj že komaj razločujem drevje, kako bi razločil človeka pod gozdom! ... Stojte, poglejte, ali se ni zgenilo tam, globoko v dolini, na veliki cesti?“

„„Kje?““

Stopila je poleg njega, on je iztegnil roko.

„Kakor da bi se odtrgal voz od hriba ... Zdaj e zavil za holm, prikaže se kmalu. Vidi se od tukaj, akor da bi vozil počasi, pa vozi zelo urno ... Moja ušesa so boljša nego moje oči; zdi se mi, da slišim drdranje . . .“

Črn voz se je prikazal na cesti, vil se je zmerom globlje v dolino, skril se je za hrib.

„To ni bil on, tam ni njegova pot!“

Zaklicala je in ves prestrašen je bil njen glas, oči so se omeglile.

„Zakaj bi se ne vozil, če je bila prilika? Tudi jaz bi se vozil . . . Dolga pot je, šest ur hodá, pa je bil vesel, če se je kam obesil. Stavim, da zavije voz v globel . . . Poglejva na ono stran, stopiva tja! Ne bo dolgo, pa se prikaže tam iz teme, samo da bi ga razločil!“

Stopila sta na drugo stran. Iz globeli se je dvigal hlad, mirna noč je bila že tam doli in komaj sta razločevala cesto.

„Čemu čakate? Jaz mislim, da boste pač čakali, kakor čakam jaz, kadar sem trezen . . . na tisto življenje, ki ga nikoli ne bo . . . Nikoli, Hanca, to ni prijetno! . . . Pa sem bil že tako lepo zadremal, čisto dostojen človek sem že bil, kakor da sem bil rojen v globeli . . . Pa se mi zdrami nenadoma; malo preveč sem Vas bil pogledal, Hanca, pa je bilo vse pri kraju . . . Zdaj sem kakor vešča, tja v en dan . . . ne vem, ne kam, ne kod . . . Lepo je, Hanca, da Vam pripovedujem te stvari nocoj, ko me ne poslušate; sram bi me bilo, če bi razumeli, in jutri bi se Vam ognil . . . Poglejte, Hanca, ali se ni tam zgenilo?“

Pogledala je napeto in je strepetala.

„Ne, to ni on!“

Globoko v kotu, čisto v temi, se je prikazal voz, izluščil se je iz noči in je vozil urno po beli poti, ki se je vila skozi globel.

„Ali mislite še čakati?“

„Še!“ je odgovorila Hanca uporno in v glasu bile solze.

Stal je pred njo s povešeno glavo.

„No, Bog z Vami!“

Stopil je na pot, ali kmalu se je okrenil in postal.

„Če je obljubil, da pride, naj bi bil prišel, lump!“

Odhitel je v globel z velikimi koraki in se ni več ozrl.

Hanci je bilo mrzlo in težko v prsih, tudi glava ji je bila težka. Ko se je poslovil učitelj, se je zavedla velike, neprijazne noči, neizkončne samote, ki je molčala vsenaokoli, do neba. Vsa luč je bila ugasnila in ni še bilo zvezd, komaj, da je trepetala nizko nad obzorjem plaha bela lučka. Globel je spala, samo časih je pomežiknilo rdeče okno, polzaprto, zaspano oko.

„Ne pride!“ je izpregovorila Hanca naglas.

Napravila se je na pot, skljućena v pasu, glavo povešeno kakor starka, ki se je bila napotila k maši ob palici.

„Obljubil je, da pride, in ni prišel!“

Dolgega čakanja, veselega svidenja sladkost — vse izgubljeno za zmerom.

„Kaj si napravil, Mate, ti moj dragi, neprijazni?“

Resnično se je bil morda pripeljal, na lahkem vozu, v veseli družbi. Oziral se je spotoma na hrib in se je smejal; videl jo je morda celo, ko je stala na hribu, roko nad očmi; njena bela ruta na prsih je sijala iz teme in morda je zamahnil roko v pozdrav.

Toda počasi je stopala in trudno, ni se ji več mudilo.

„Zakaj nisi prišel . . . tako kakor je želelo moje srce . . . kakor sem te videla tolikokrat, ko nisem zaspala od žalosti . . . In da bi se pripeljal s četverimi konji, v zlati kočiji — tako bi mi bilo, kakor da nisi prišel! . . .“

Dospela je v vas in ko je šla mimo hiš, se ji je zdelo, da gledajo nanjo skozi okna in se smejejo natihoma. Slišala je celo polglasno hihitanje in pospešila je korake, da bi ušla neprijaznim, zloželjnim pogledom.

Odprla je duri na stežaj, oče se je okrenil in ko pogledal v obraz, so se mu razširila lica, oči so nu napol zatisnile in telo se je stresalo od tihega ha.

Hanca je šla s sklonjeno glavo preko sobe in se krila v svojo izbo. Stisnila je glavo med dlani in naslonila na zglavje, solz pa ni bilo v oči . . .

III.

Narahlo je potrkalo na okno.

„Hanca! Kaj že spiš?“

„„Ali si ti, Mate!““

„Saj te ne vidim, Hanca! Odmakni rože, ali pridi ven!“

Upihnila je bila že svečo; s hlastnimi rokami je iskala v temi jopo in ruto. Ko je odprla duri in šla s tihimi koraki preko sobe, se je okrenila mati na postelji, vzdignila je glavo.

„Kam, Hanca?“

Hanca je stala na pragu in si ni upala odgovoriti. Mati je zavzdihnila v poluspanju, glavo je legla na zglavje. V tistem hipu so preletele njene sanje dolgo vrsto let in zdelo se ji je, da je potrkal na okence mladi cerkovnik . . .

Izza hiše, ob plotu, se je vzdignila senca. Hanca se je bližala počasi, s plašnimi koraki; nič ni bilo več veselja v nemirnem srcu.

„Tam je svetleje, Hanca, stopiva tja, da te vidim!“

Prijel jo je za roko in šla sta za hišami, po samotni stezi. Belo zvezdnato nebo je sijalo na polje.

„Dolgo te ni bilo, Mate!“

„„In še zdaj mi nisi pogledala v obraz!““

Postal je pred njo, položil ji je roke na rame in se je sklonil.

„Nič se nisi izpremenila; tako si majhna in drobna!“

„Kaj je tudi njemu tako pri srcu?“ si je mislila Hanca. „Da govori, kakor bi ga bilo strah! . . .“

„Tukaj ne moreva govoriti, Hanca, še pozdraviti te ne morem, kakor bi te rad. Kreniva dol, na tisto pot!“

Zavila sta v globel; temneje so bile sence in nebo se je dvigalo v neizkončnost. Stopala sta vštric in Hanca se je ozrla po strani nanj. Večji se ji je zdel bolj močan in moški; imel je dolgo suknjo do kolen na glavi širok klobuk. Spomnila se je Hanca, da st že hodila nekoč prav po tej strmi stezi v globel, al takrat sta hodila bolj počasi in roko v roki. Zdaj s je bala, da bi se ponevedoma ne doteknila njegov roke. Molčala sta, dokler nista prišla na široko pot ki se je vila od hriba do hriba. Tam so jima prišli naproti lepi spomini, stopala sta bolj počasi in roka se je že bližala roki.

„Zdaj pa me pozdravi, Hanca, kakor se spodobi . . . Pozdravljena!“

Stisnil ji je obedve roki, v njegovem glasu in pogledu se je zgenilo prešerno veselje.

„Pozdravljen, Mate!“

Njen glas pa je bil tih in ni se mu še upala pogledati v obraz.

„Zakaj nič ne izprašuješ? Veliko bi ti lehko pripovedoval . . . Kaj je zdaj med tabo in mano?“

Začutil je nenadoma tudi sam kakor očitanje, kakor kesanje.

„Ali si me čakala na hribu?“

„„Čakala sem te in nisi prišel.““

Izpustil je njene roke in se je zasmejal.

„Ah, to! Zato si huda name, Hanca? Ti si res tako majhna in tako otroška! Voz je bil tam, lep in uren . . . čemu bi ne sédel, ko je bila prilika? Tudi ti bi bila sedla . . . Mislil sem, da prideš v globel, pa te ni bilo in jaz nisem bil hud!“

„„Saj ti nisem zamerila, Mate, in nič nisem bila huda . . . samo da si prišel, pa je vse dobro!““

„Zakaj nisi vesela? Prej so bile drugačne tvoje ustnice; nocoj se še nisi nasmehnila!“

Bilo ji je, da bi zaihtela; skelelo jo je v očeh in ustnice so se ji tresle.

„Izpremenil si se, Mate . . . nimaš me več rad . . .“

„„Hanca, idiva dalje . . . tja, kjer sva sedela nekoč . . . Žalostna si, Bog vedi zakaj in ne vem, kako bi te tolažil . . . Idi z mano, Hanca, ti mala, nespametna!““

Šla je z njim, kakor jo je vodil za roko; njeni oraki so bili majhni in zaostajala je.

„Kdo moti ta večer? Nikogar ni drugače tukaj!“

Prišla jima je naproti ženska z motiko na rami, pogledala jima je natanko v obraz, postala je in je gledala za njima.

Mate je izpustil njeno roko in je stopil hitreje.

„Zakaj si izpustil mojo roko, Mate?“

Zdrznil se je.

„Bog vedi, kaj mi je prišlo zdaj na misel ... Čemu je gledala tista ženska tako debelo; kaj še ni videla človeka?“

Hanca pa je začutila v srcu:

„Glej, sram ga je!“

Bolesten čut je bil, ni ga še čisto razumela, ali bilo ji je, kakor da se je bil Mate oddaljil od nje in da ga vidi le še od daleč, tako velikega, da mu sega komaj do kolena.

„Hitreje stopiva, Hanca, drugače nama bo težko obema ... Tam na tistem kraju, tam so še tisti večeri ... Mislil sem, Hanca, da se snideva drugače ...“

Smeh je bil izginil z njegovih ustnic, resno in nezadovoljno so gledale njegove oči.

„Sedi tusem ... prav poleg mene!“

Navadila sta se noči, nebo je bilo svetleje, drevje je stopilo iz teme.

„Kako je zdaj vse drugače, nego je bilo nekoč! Spominjaj se, Hanca, kako sva sedela tedaj prav na tem mestu! Jaz sem bil vrgel v vodo vse svoje mlado, neumno upanje, ti pa si me tolažila ... O, Hanca, otroka sva bila tedaj!“

Zasmejal se je, Hanci pa ni bil pogodi njegov smeh.

„Lepo je bilo!“

In kakor kljubovanje je bilo v njenem glasu.

„Lepo je bilo: jaz sem bil razcapan in ubog, tako ubog, da si me tolažila ti, Hanca, ki si tako majhna in slabotna ... Kaj nisi nič vesela, da se je izpremenilo, da sem se vrnil tako, kakor sem ti bil obljubil, da se vrnem? Zakaj me ne prašaš, kako se mi je godilo zunaj ... Kam, Hanca?“

Vstala je; jasno se je svetil iz teme njen beli obraz.

„Saj je konec, Mate! ... Glej, kaj bi zdaj menoj, čemu bi ti zdaj, ko si srečen ... Drugod zdaj tvoje misli, predaleč so od mene ...“

Prestrašil se je; izpregovorila je bila besede, so bile v njegovem srcu kakor neprijetna slutnja.

Vstala je bila, posloviti se ni mogla in ko je posegel po njenih rokah, mu jih je dala radovoljno.

„Sedi in bodi prijazna ... izprašuj in poslušaj! Niso lepe take misli, Hanca, in če bi bile v meni, bi jih iztrgal siloma ... Ti sama si na svetu, ki te ljubim od srca in veliko sem mislil nate ...“

Položil ji je roko okoli vratu in jo je privil bliže k sebi.

„Ne zameri, Mate ... leglo mi je na srce, ne vem zakaj. Nikoli nisem bila prej žalostna zaradi tebe ... Ko si prišel, se mi je zdelo, da nisi ti, Mate, kakor sem te imela rada in spoznala sem te komaj po glasu ... Spoznala bi te bila pač, ko bi mi bil prišel po hribu naproti ... tako pa si se peljal v tistem neprijaznem vozu ... Tako mi je bilo, kakor da me nimaš več rad ...“

Govorila je počasi in mirno, plaho so se vzdignile oči in prvikrat mu je pogledala v obraz. Srečala je gorak, vesel pogled in umeknila se je narahlo njegovemu objemu. To ni bil več tisti obraz; tuje življenje, glasno in prešerno, se je bilo zarisalo vanj.

„Tako mi je bilo, kakor da se me sramuješ ...“

Zardel je, tudi sam je umeknil roko in ji ni pogledal v lice.

„To niso lepe misli, Hanca, boj se jih ... tudi jaz se jih bojim ... Toliko je lepših misli v srcu, pa bi se ukvarjal človek samo s tistimi, ki so najbolj skrite in najbolj grenke ... Resnično, Hanca — še bolj bi te imel rad, da bi nosila bel klobuk z rdečimi rožami, belo bluzo, svetle majhne čeveljčke in da bi se izprehajal s tabo po solnčnih mestnih ulicah, v veseli gneči med veselimi ljudmi ... Ali časa je še veliko, daleč je še prihodnost in dokler je ne doseževa, si moja kakor si, s temi drobnimi, bosimi nogami, s to go jopico.

Poslušala je bolj natanko njegov glas nego besede e in v glasu, mehkem, prijaznem, je bila resnica.

„Jaz mislim, Mate, če bi me kdaj ne imel več da bi legla in da bi se ne zbudila več; tako bi žalostna ...“

„„Kako čudno in kako nenadoma ti je segel v srce dvom!““

„Ne zameri, Mate! Zdaj mi je že tako prijetno, kakor da bi se nič ne bilo zgodilo . . . kakor da bi se zdramila iz hude bolezni . . . Pripoveduj mi zdaj, kod si vse hodil, pa ne izpusti ničesar!“

„„Lepo je zunaj, tako lepo, da se mi je le časih, kakor v sanjah zahrepenelo po globeli in še takrat sem videl samo tebe, kako si stala tam v nedeljski rdeči ruti in v pisanem krilu . . . Izpočetka je bilo sitno in živel sem tako slabo, da me je strah, če se spomnim . . . no, minilo je! Nato pa sem prišel v šolo in življenje je bilo, kakor da bi sanjal . . . Pa vendar, Hanca, je bilo otroško življenje, še tako daleč od tiste prihodnosti, ki je pred nama! Od milosti drugih sem živel in od dela, ki ne donaša časti; vse svoje lepe misli sem hranil za prihodnost . . . Začetek je bil to, samo pokusil sem malo, kakšno je življenje zunaj, ozrl sem se malo ter si izuril roko. Zdaj pa se šele pričenja resnično življenje!““

„Kam misliš zdaj, Mate?“

Prašala je tiho, skoro strahoma.

„Daleč! Doslej sem bil še preblizu globeli, še zmerom sem videl to rako. Zdaj šele nastopim pravo pot, ki vodi navzgor Imel sem tam prijatelje, ki so bili rojeni v zadehlem, neprijaznem kraju, kakor jaz. Enemu samemu izmed njih se je tožilo po domu, nikoli ni bil vesel in mislim, da ne napravi nič posebnega . . . zato, ker se mu toži . . . Vsi drugi pojdejo!“

„„Kaj te nič ni strah te dolge poti?““

„Kako bi jo drugače nastopil? . . . Zazdi se mi časih, da pridejo morda žalostni dnevi, da mi bo mraz in da bom kruha lačen. Ali če bi bila stvar tako lahk — kdo bi ostal v globeli! Pot je strma, cilj je lep . . Za leto dni sem brez skrbi; obljubili so mi velik Leto pa je dolgo, in kadar poteče, bo že Bog dal . . Ej, Hanca, veselo je življenje!“

Hanca je strmela z zamišljenimi očmi. Tam daljavi, tam je življenje, solnčnotuje, veselo in nep jazno. Tja hiti z lahkimi koraki mlad popotnik in ne ozre se več.

„Kdo je tisti, ki se mu toži po domu?“

„Zakaj prašaš po njem? Čemeren človek je, celo barve njegove so temne in dolgočasne, ne mara solnca. Kadar sem ga videl, sem se spomnil na te mrzle sence v globeli . . .“

Okrenil se je in je nadaljeval hitro, z drugačnim glasom.

„Tudi na tvojem obrazu, Hanca, je sled teh mrzlih senc! . . . Zdaj šele sem opazil, glej, pa se mi zdi, da sem vedel že zdavnaj . . . O, ne izginejo tako kmalu z obraza, tudi ne iz srca! . . . Ali tebi se podajo te tihe sence . . .“

„„Tudi meni bi se tožilo po domu!““

Umolknila sta, nekaj hladnega in neprijaznega je bilo med njima. Mrzel je bil že večer, nebo je bilo svetleje, vse zvezde so bile užgane.

„Kdaj pojdeš?“

„„Kmalu. Zdi se mi, da bi šel najrajši še nocoj . . .““

Vstala sta hkrati, napotila sta se počasi proti vasi. Roka je še ležala v roki, srce pa je bilo obema potrto in nezadovoljno.

„Ne še nocoj, Hanca, nocoj bi ne šel. Tako bi se od tebe ne mogel posloviti. Ne pojdem prej, dokler mi ne pogledaš veselo v obraz. In če hočeš, Hanca, ostanem tukaj, ne ganem se več nikamor; pa zbogom svet in ti sama mi boš vsa prihodnost in vsa čast!“

Hanca se je prestrašila.

„Kako govoriš, o Mate? Ti moraš strani, moraš daleč . . . samo vrni se časih, morda samo za en dan . . . Ne smeš nič poslušati, kaj govorim; saj si rekel sam, kako sem otroška in nespametna. Zelo te imam rada in zato so tako nespametne moje misli . . . Daleč moraš, jaz pa ostanem v globeli in dolgčas mi bo po tebi . . .“

„„Ne pojdem za dolgo in kadar se vrnem poslednjikrat, pojdeš z mano . . .““

Govoril je s tujim, neodločnim glasom, Hanci so se zdele njegove besede hladne, skoro zlovoljne in ni ji bilo laže pri srcu . . . Komaj se je dalo misliti, ni se dalo izreči, kar je bilo globoko skrito; ali stalo je med njima, hodilo je z njima vso pot. Roke so bile mrzle in samo iz strahu se niso ločile, da bi se tudi koraki ne ločili za zmerom; v hladnem slovesu, brez besede...

Pot se je vzdignila, blizu je bila že vas. Eno samo okno se je svetilo iz teme; visoko nad vasjo je ukal fant, zapel je pesem s pijanim glasom in zdramljena tišina je bila še samotnejša, otožnejša.

„Jutri, Hanca, bo vse drugače ... Truden sem nocoj od poti, tudi ti si trudna. Topleje bo jutri in svetleje ...“

Tolažil se je sam, opravičeval se s tihim in obzirnim glasom.

„Kaj bi jutri?“ je prašala Hanca mirno. Zdelo se ji je čudno, da je govoril o dnevu, ki je daleč, o prihodnosti, ki je ni ... Čemu izreči, kar je globokoskrito?

„Tako ne, ne tako, Hanca! ... Strah bi me bilo, da bi se tako poslovila nocoj! Daj mi roko, pa na svidenje!“

Hanci je bilo mraz, ovila si je ruto tesno okoli vratu. Ponudila mu je desnico, roki sta se doteknili in sta se izpustili leno. Zavil je okoli plota, stopil je že na klanec.

„Jutri, Hanca!“

„Jutri!“

Stala je pred durmi in je gledala za njim. Vsa mirna je bila, ker je vedela, da se je moralo zgoditi ... Daljna je pač njegova pot in visoka; kako bi jo mogel premeriti peš, z bosimi nogami in v tanki suknji? Sedel je na voz in zapokal je bič — pa jedrno čez planino, v tuje kraje, kjer sije solnce ...

Hanca se je čutila majhno in ubožno; pregrešna in ošabna se ji je zdela celo žalost, ki je je bilo srce polno ...

Nekdo je zaklical na klancu.

„Mate! Mate!“

Opotekla se je senca od krčme.

„Mate! Prijatelj!“

Hanca je poslušala in je slišala od daleč sm in glasen razgovor. Duri v krčmo so se ropoto zaprle in glasovi so utihnili ...

Zavzdihnila je, ustnice so se zgenile.

„Zbogom, ti dragi, neprijazni!“

„Šla je po prstih skozi vežo, odpirala je duri nalahlo in počasi, da bi ne zaškripale v tečajih. Oče in mati sta sopla težko, zadehel zrak je bil v sobi. Na postelji je zašumelo, vzdignila se je glava.

„Kod si hodil, otrok ubogi?“

V sanjah je izpregovorila mati in njen glas je bil ves drugačen, ljubezniv in poln sočutja. Še težák vzdih in glava je legla na blazino, prsi so sople enakomerno.

Hanca je stala sredi sobe in bolest, skrbno hranjena, ponižno skrita, je dokipela do roba ... Šla je v izbo z nerodnimi, omahujočimi koraki in ni napravila luči ...

Poslušala je mati v rahlem spanju starke in je slišala stokajoč, tenak in ihteč glas otroka. Zgenila je z rokami, da bi zibala, zibala majhno pisano zibko.

„Spančkaj, Hanca ... aja, tutaja!“

Otrok je bil nemiren, bolan, čelo je bilo nabrano v prezgodnje gube.

„Še boš trpelo, ne jokaj zdaj ... aja tutaja!“

Otrok se ni dal utolažiti in ihtenje ni utihnilo ...

III.

Mate je položil kozarec na mizo in je poslušal.

„Nikoli še nisem slišal vetra v globeli ... Ali ni pravkar zastokalo zunaj, kakor da je potegnila sapa skozi lino in je zaškripal zvon?“

Učitelj je slonel na mizi z obema komolcema in je gledal topo predse; oči so mu bile rdeče in zatekle.

„Sanja se ti, ker imaš težko srce ... Jaz vem, zakaj imaš težko srce ...“

Resnično je bilo zaškripalo zunaj, zastokalo; Mateju se je zdelo, kakor da je zaihtelo pod oknom ...

V soboto je bilo; za mizo ob peči je sedel krčmar se razgovarjal s kmeti. Nihče se ni zmenil za Mateja učitelja in če se je kdo ozrl nanja, je bil pogled en in skoro sovražen.

„Nocoj sem bil na hribu, Mate, razgovarjal sem Hanco ...“

Mate ga je pogledal postrani.

„Zakaj mi to pripoveduješ? Tudi jaz sem se razgovarjal z njo!“

Učitelj se je nasmehnil in je pomežiknil, kakor da bi se mu bilo zableščalo pred očmi.

„Kaj bi tako skipel! Če bi bil hotel . . . imel sem časa dve leti . . . in tudi priložnosti dovolj . . . Lepo dekle je; čudno, da je zrasla na tem pokopališču . . . Tudi drugi se že ozirajo za njo . . .

Mate je zardel, sklonil se je in je stresel učitelja za ramo.

„Besede več o njej, če ti je kaj do glave!“

Z lenim in topim pogledom se mu je ozrl učitelj v obraz.

„Glej, glej In vendar ti ni do nje! . . . Kaj ne, rajši rahlo dekletce tam v mestu . . . v svetli obleki, bel slamnik na glavi . . . kakor solnčen prašek . . . krilce metuljevo . . . vesel, gorak pogled, sladak smehljaj? . . . Jaz vem, da bi rajši . . . tudi jaz mislim časih na take reči . . .“

Narahlo se je streslo okno in Mate se je zdrznil. Nemirno mu je bilo srce, ležalo je na njem kakor greh.

Učitelj je uprl glavo v dlani, strmel je v steno in je govoril z neokretnim jezikom.

„Kaj bi z njo? Hanca . . . to je angelj varuh, ni ženska . . . Položi ji breme na hrbet, da se skloni do tal, pa te še prime za roko in te vodi po varni poti . . . Ni ženska, ki bi jo človek veselo ljubil . . . tako, kakor bi ljubil pod svetlim solncem . . . Videl sem jo na hribu, ko je čakala . . . tako bi čakala do konca dni in bi ne rekla žale besede . . . Iz globeli je porojena!“

Grohot se je oglasil od sosednje mize.

„Zares!“ je pritrdil krčmar. „Komaj je pogledal malo preko plota, pa se že oblači po gosposko in ne ve, kako bi nosil glavo pokonci! Zraven je pa kruha lačen in ko bi mu vrgel krajcar pred noge, bi g pobral . . .“

„Škric je škric!“ je pripomnil suh kmet z dolgir zaspanim obrazom in črno kučmo na glavi.

„Ali si poslušal? Tako je, Mate, — zdaj že skrivajo več sovraštva, posebno kadar so vinski! nedeljo zvečer se ne prikaži na cesto, tudi v krčm ne, lehko bi se ti kaj pripetilo ... Drugače še pozdravljajo človeka, odkrivajo se ponižno, toda poglej na oči, ali pa se ozri čez par korakov, da boš videl, kdo se ozira za teboj ... Zdaj sem že tudi jaz proklet in obsojen ... Bog vedi, kako se je zgodilo ...“

„„Prej so te imeli radi!““

„Da, prej! Ampak prišlo je nadme nekaj posebnega, čisto novega; zdi se mi, da je ljubezen. Od tedaj je vse pri kraju. Dokler živi človek v globeli, je dobro; ali kadar ugleda globel in se domisli, da je onkraj hriba tudi še svet in celo drugačen — potem Bog z njim! Blagor se tebi, ki imaš peroti, jaz pa sem uklenjen!“

Mate se je zamislil; kar je govoril učitelj, se mu je zdelo, da je že slišal nekoč, da je slutil sam in si ni upal razumeti. Ko je slišal jasne in razumljive besede, pa je občutil v srcu kakor žalost; začutil je nenadoma plaho in skrito ljubezen do teh tihih senc, ki so polnile rako do roba ... Pil je; misli so bile zmerom mehkejše in čistejše.

„Kaj bi ne bilo mogoče, da bi kdaj tudi tusem zasijalo solnce? Vsaj do klanca da bi prodrlo, razgnalo najgostejše sence, potisnilo jih globlje dol? ...“

Učitelj se je zasmejal s hripavim glasom.

„Nikoli, prijatelj, nikoli! Tudi jaz sem mislil, sanjal veliko ... Pred tremi leti ko sem prišel ... o, kak mladenič, kak idealen fant! O nalogah sem sanjal le pomisli, o delovanju za narod in tako dalje ... Kako lepa in poželenja vredna je naloga učitelja! Le preberi, kar smo pisali ob preizkušnji, pa boš videl! Jaz sem verjel ... Toda glej, komaj sem začutil te prijazne, hladne sence, že sem se čisto ponevedoma izluščil iz tiste idealne skorje! Ne dotakni se teh senc, prijatelj, ne poizkusi se jih dotikati! Ne pokaži ljudem, da si drugačen od njih, ne povej jim nikar, da je zunaj, daleč za hribom, drugačen in svetlejši svet! Komaj bodo spoznali, da niso iz njih testa, pa te bodo kamenjali ... Verjemi, dasi sem pijan!“

Kmetje so govorili glasneje, časih je udaril kdo ob mizo in kozarci so zažvenketali.

„Če ni naš, če nismo zanj, naj gre, kamor ga žene! Ne maramo nikogar, da bi nas gledal od strani — odprta mu je pot!“

Tudi Mateju so se zalile oči; truden je bil od dolge poti in od vina, zato so bile misli slabotne in sočutne.

„Drugače so me sprejeli zdaj; mnogo sem videl prijaznih obrazov . . . In če se kdaj zgodi, da dosežem svoje sanje, ustvarim svoje velike misli — kaj bi me ne bili veseli, umetnika?“

„„Ne bili bi te veseli! Lepo bi te pozdravljali ob belem dnevu in zdelo bi se ti morda, zaupljivemu otroku, da so ponosni nate. V srcu pa bi bilo sovraštvo in bi skipelo v odkritosrčni pijanosti . . . O, ne vdajaj se mehkemu upanju! Odkar so drugačne tvoje misli, si njih sovražnik! Odkar si si bil prvikrat po svoje zavezal pentljo pod vratom, si njih sovražnik! . . Poglej one obraze tam, — kaj si jim storil? Ne žale besede, ne zbadljivega pogleda — in vendar te sovražijo! . . . Zapazil sem natanko: tisti dan, ko sem se zaljubil, ko sem malo pomislil ter spoznal, da mi je dolgčas v tej samoti, so se odmeknili od mene, kakor sem se bil tudi jaz odmeknil od njih . . . Če bi mi zdajle prišlo na misel, da bi se zares spravil na tisto delovanje, ki sem časih po otročje sanjal o njem, bi me ubili! . . . O, prijatelj, težko je človeku samemu . . .““

„Kdo te je priklenil?“

„„Tudi sam sem že mislil, da bi šel; pobral šila in kopita ter pustil šolmaštrovanje. Šel bi k železnici; tam bi me preganjali od kraja do kraja; ne imel bi toliko časa, da bi mislil in se naposled klavrno zamislil . . . Morda pojdem! . . . Skoro vsak večer, vselej kadar sem pijan, mislim, da pojdem . . . Toda nikar ne verjemi, ne zgodi se nikoli! Naposled se še navadim tega kraja, pozabim popolnoma, da sem mislil k drugače in da je tudi zunaj svet . . . O, da bi že pri tisti čas!““

Ko je govoril, bolj zase nego za Mateja, so mu oči izbistrile, resnična žalost se je prikazala v nj

„Ali ti je Hanca kaj pravila o meni?“

Mate se je začudil.

„Zato sem prašal, ker sem zaljubljen vanjo.“

Nelep nasmeh mu je raztegnil ustnice in sočutje, ki je bilo obšlo Mateja, se je izpremenilo polagoma v stud. En sam trenotek — toda Mate je zapazil skrito potezo na njegovem obrazu. Zgenilo se je bilo nekaj živalskega in je takoj izginilo.

„Zakaj mi vse to pripoveduješ? Kaj sem te prašal in kaj me zanima? Zdi se mi, da nameravaš vse nekaj drugega in da je vse zlagano . . . Čemu si me sploh pozdravil tako nenadoma, ko te nisem klical? Nekaj bi rad od mene! . . . “

„„Od tebe? Siromak!““

Iz glasu je že izginila vsa pijanost, jasen je bil in trd.

„In da sem lagal? Vse kar sem ti pravil, si čutil sam. Povej, če nisi čutil! . . Zakaj si pomežiknil, prijatelj? Luč dremlje . . . No, ne raspriva se nocoj, ne bilo bi lepo — zdaj, ko sva si povedala toliko zanimivega . . .“

Kmetje so se hrupno odpravljali. Nekdo se je opotekel in je sunil Mateja ob ramo.

Dobro, da mu nisi bil še bolj napoti! Pomisli, da je nocoj noč pred praznikom in da imaš gosposko zavozlano pentljo!„

Učitelj se je zasmejal naglas, Mate je vstal in je odhajal.

„Nič ne zameri! Jutri ne bom vedel več besedice, morda se še tikala ne bova več. Pojdem mimo, zapet do vratu in še Bog, če te pogledam postrani . . . Nič nikar se ne boj mojega prijateljstva!“

„Gnusoba!“ je odgovoril Mate in je zaloputnil duri za sabo; še v vežo je čul vesel in glasen smeh iz krčme in hitel je po klancu navzdol.

Segel mu je bil v srce nerazumljiv strah. Odpel si je njo in si pomeknil klobuk visoko na čelo, da bi ohladil. Zdelo se mu je, da je stopil šele par ko- ov po klancu, pa je bila vas že visoko nad njim svetlo okno krčme je gledalo z rdečim, krmežljavim, som v globel.

„Vse kar mi je pravil — vse je bilo pač sama . . . Premeril me je hitro od nog do glave, pogledal mi bistro v obraz in že je vedel, s kom ima opravka . . . Naposled niti tako pijan ni bil: kako bi bil drugače tako natanko govoril besede, ki so bile moje in ki sem jih komaj slutil v svojem srcu? . . . Premeten fant je in ne zaupam njegovim očem . . . In kakor se je nosil prihuljeno, bi si človek ne bil mislil nič hudega o njem . . . Nameraval je nekaj z mano, izvabil bi bil rad nekaj iz mene — in zdaj bi le rad vedel, če sem izpregovoril tisto besedo . . .“

Prišel je bil globoko v dolino, v gosto noč. Tudi poslednje zaspano oko, ki je gledalo iz vasi, je pomežiknilo in je ugasnilo. Pregloboko so ležale sence v globeli, da bi jih dosegla svetloba nočnega neba.

Srce mu je bilo nemirno; otresel bi se rad težkih misli, posegel v tiste jasne višave, kjer je čakala prihodnost v vsej svoji lepoti. Toda glava je klonila, misli niso mogle vzdigniti peroti.

„Kakor sanje . . . mučne in nelepe sanje . . . Bledlo se mi je morda zares, od utrujenosti, od dolgega popotovanja . . . Kako sem govoril s Hanco, kako čudno sem jo pozdravil . . . in tisti človek, in jaz sem . . . vse je bilo drugače, nego bi moralo biti, nego je v resnici . . . Saj se mi je celo zdelo, da je bil posegel veter v globel, da je zastokal v lini . . .“

Postal je, poslušal je in strah je rasel v njegovem srcu.

Zastokalo je v lini, zaihtelo; tiho je bil zaplal veter preko globeli in rob njegovega plašča se je doteknil senc.

„Rad sem imel zunaj vihar, tukaj me je strah te lahne sapice . . . kakor da bi ugledal nenadoma luč v svoji izbi, ki sem jo bil zaklenil . . . Spati bi moral; zbudim se morda jutri in se zasmejem čudnim sanjam . . .“

Vroče mu je bilo prej, zdaj se je tresel od mraza; zavil se je tesno v suknjo in se je vračal proti vas

Veter ni potihnil; zdelo se je Mateju, da stok v lini neprestano, tiho, pritajeno; glas je bil podoben ihtenju otroka.

„Bog mi greh odpusti! . . . Jaz nisem hotel . . nisem hotel . . . Utrujen sem bil, pa so mi prišle na jezik besede, ki so bile skrite globoko, meni samemu komaj razumljive... Ranil sem jo in je še odpuščanja nisem prosil!“

Spomnil se je na učitelja in na njegov prešerni smeh; še večji je bil nemir v njegovem srcu.

„Jasno je vse — še besed ni bilo potreba... Ne z besedami — razžalil sem jo, kakor sem stopil prednjo!... Videla je, da sem daleč, komaj še da me doseže z roko...“

Sočutje in kesanje se mu je zbudilo; hitel je v klanec, skoro je tekel, kakor da bi bil poslednji čas.

„Ti uboga!... Ti nedolžna!“

Okno je bilo temno, doteknil se ga je s čelom. Ali ne stoka veter v lini, ihti kakor otrok?

Ponižal bi se Mate, pokleknil in vzdignil roke.

„Razžalil sem te, Hanca, toda odpusti mi, kakor Bog odpusti... Rad te imam, tujec, ki stojim pred tabo... Ogrni si ruto, da pojdeš z mano, čuval te bom zvesto vseh nezgod!“

Zdelo se mu je, da je zašumelo v izbi, zavzdihnilo.

„Hanca!“

Ni bilo glasu, utihnil je tudi veter; mrzla, mirna noč vsenaokoli.

„Lahko noč, Hanca, angel varuh s teboj!“

Takrat mu je legla tolažba v srce; začutil je težko utrujenost v nogah, trepalnice so ga zaskelele in napotil se je proti domu...

Hanca je slišala v spanju prijazen glas in nasmehnila se je še v ihtenju.

„Zakaj jokaš, Hanca? Glej, rad te imam!“

To ni bil več gosposki Mate, kakor se je vrnil s častjo in slavo; pisano ruto je imel ovito okoli vratu, oblečen je bil v kratko, pretesno poletensko suknjico, tudi hlače so bile prekratke in ob robu razcefrane, na ogah je imel zakrpane čižme.

„O, Mate, in že sem mislila, da si šel in da se j nekdo drugi povrnil namesto tebe, tuj in gosposki ovek, ki sem se ga bala... Pomisli, Mate, kako bi mogla imeti rada, če bi se ti ne oprl krepko ob to ojo majhno, močno ramo? Kako bi te mogla imeti a, če bi mi ne naložil na rame svojega bremena?“

Sklonil se je k njej, tako velik in tako slaboten.

„Angel varuh!“

To je bilo pod kozelcem, ko je škropilo zunaj preko globeli z veliko škropilnico. Nato pa sta se napotila v klanec. Hanci je bilo neizrečeno sladko pri srcu: stopala je za njim z bosimi nogami, globoko skljućena; breme, ki ji ga je bil naložil na rame, jo je tiščalo k tlom, tako globoko, da ji je škropilo do pasu od njegovih nog . . .

IV.

Gledala mu je v obraz z mirnim in čistim pogledom; nič več je ni bilo strah njegovih tujih oči in njegovih smehljajočih ustnic.

„Tako zgodaj že?“

„„Mudi se mi, Hanca! Zjutraj napreže, po jutranji maši. Čakaj me na poti, spremim te malo, da se lepo posloviva za tako dolgo časa . . . Žal mi je, da nisem bil šel že tisti večer!““

Hanca se je nasmehnila — kakor se nasmehne mati otroku, sanjajočemu o tujih krajih in neznanih čudih. Iz trpljenja se je bilo porodilo veliko in mirno spoznanje . . . Ozrla se je tisti večer proti nebu: iz globeli se je bil vzdignil jastreb, krožil je v kolobarju s široko razprtimi perotmi ter izginil na ono stran, odkoder je sijalo solnce . . .

Jesensko jutro je bilo, megleno in hladno. Le počasi so se trgale in dvigale težke bele plasti nad globeljo; zasvetilo se je časih sinje nebo in je ugasnilo.

Mate se je poslavljal od doma. Leno mu je dal oče roko, ozrl se je nanj komaj postrani, pomeknil si je klobuk na čelo ter se napotil v polje. Mateja je zabolelo, od srda mu je zaplala rdečica v obrazu.

„Glej, grešil sem, ker hočem više; izgubil sem se, ker sem se napotil po lepši poti . . . Zatorej stran !“

V veži se je poslavljal od matere. Stisnil ji je roko in se je kljubovalno nasmehnil.

„Mati, ali sem tudi za Vas izgubljen? Poglejte me vsaj!“

Žalost se je prikazala v njenih očeh.

„O, Mate, zakaj nisi hotel storiti prav?“

Zatrepetale so mu ustnice.

„Zato ker nisem hotel! ... No, Bog z vami vsemi!“

Odhitel je iz veže in se ni ozrl, tudi mati se je okrenila počasi in se je vrnila v izbo; komaj vzdih ga je spremil do konca vasi.

Dramila se je vas, odpirale so se duri, kmetje so se odpravljali na polje. Mate je poznal njih težke korake, upognjene hrbte, ali zdaj jih je opazil celo natanko.

„Gledajo kakor izpod presilnega bremena, pa še kose ni na rami; hodijo, kakor da bi se tresle in omahovale noge pod težkim križem ... Obsojenci! ...“

Pozdravljali so ga, časih se je celo doteknila roka klobuka. Toda prijaznega pogleda ni bilo, zlovoljen in skoro zasmehujoč je bil njih pozdrav.

„Kako bi jih mogel ljubiti, kako bi jim mogel biti brat? In če bi jih ljubil — z okrutno silo bi mi izrivali ljubezen iz srca ... Zatorej strani, pa Bog z vami vsemi!“

Za vasjo je ugledal Hanco, ki je stopala počasi v hrib. V tistem hipu, ko se je zasvetilo tam njeno pisano krilo, se je narahlo nasmehnil; skrito, neradovoljno sočutje je bilo v nasmehu.

„Kakor mamca, tako široka in neokretna je v tem pisanem krilu; in tudi ruto si je prevezala okoli vratu kakor mamca ... Počasi hodi, s povešeno glavo, Bog vedi, kod romajo zdaj njene misli!“

Nasmeh je ostal na ustnicah; mehka, sočutna ljubezen se je budila v srcu.

„Hanca!“

Postala je in je čakala, Mate pa se je začudil, da mu ni pohitela nasproti.

„Dobro jutro, Hanca! ... Saj nisem kesan; ni še nca!“

„„Zgoden si, nisem še mislila, da prideš! Ali si poslovil od doma?““

„Poslovil sem sem se in zato sem zdaj tako vesel! ko so mi napravili pot, ni treba nič solz in nič notožja! Celo od matere sem se poslovil za zmerom. m se ozrl, ko sem stopil na cesto, pa vendar sem vedel natanko, da se tudi ona ni ozrla za menoj ... Zakaj čutil bi bil njen pogled in bi zdaj morda ne bil tako vesel ... Lahko se poslavlja tujec, popotnik!“

Trpkost je bila v njegovih besedah in Hanca je vedela, da radost v srcu ni zelo velika.

„Tako rad odhajaš in z lahkim korakom, pa ti je hudo!“

„„Ej, glej, kdaj pa si pogledala tako natanko v moje srce? Res, na dnu srca je ostalo nekaj te neprijazne, dremajoče samote iz globeli, toda mislim, da jo preženе solnce zunaj ... Pozna se vsem, ki so bili rojeni v tem kraju; nikoli se ne otresejo poslednjega znamenja — kakor kozavi hodijo po svetu ... Glej, tam se že sveti, že naju pozdravlja solnce!““

Nad hribom se je pretrgala meglena plast, zasijalo je čisto nebo; prav nad hribom, v silni daljavi, je rdelo dvoje tankih, dolgih oblakov, skoro potopljenih v luči jutranjega solnca.

„Čas bo že skoro, Mate, da se vrneš; pa potrpi še malo; v slovo bi ti rada še nekaj povedala, nekaj bi te še rada prašala ...“

Gledala je v tla, ko je govorila; njen glas je bil zelo resen, besede niso hotele gladko iz ust in lica so zardevala.

„Veliko sem mislila zdaj, ko si bil tukaj, pa se ti nisem upala povedati. Ali težko bi mi bilo, če bi se tako poslovil in bi vse ostalo v srcu ... Tolikokrat si rekel, da me imaš rad, jaz pa mislim, da si samo iz usmiljenja tako govoril ...“

Zapeklo ga je v lica, stisnil jo je krepko za roko in je postal pred njo.

„Hanca, kaj se ti blede? Odkod te misli?“

Izvila mu je roko; tudi njena lica so gorela, pogled pa je bil čist in miren.

„Dolgo sem mislila in nazadnje sem spoznala . . in sem jokala veliko ... Toda glej ... povej mi san : kaj me nisi imel rad samo takrat, ko sva hodila še t l obadva uboga? Vse se je zdaj izpremenilo in strah i me bilo, da bi ti bila v nadlego ... Če me imaš r , Mate — kakšen, misliš, da bo konec?“

Prvikrat je bilo, da se je ozrl nanjo z nestrpnim in zlovoljnim pogledom.

„Čemu vse to, čemu to zdaj? Ali jaz vem, kakšen bo konec? Kdo je pogledal v prihodnost?“

In začutil je s strahom in srdom, da se mu je ovila okrog telesa nova in močna vez, ki bi je ne pretrgal z vsem naporom, komaj da bi jo presekal.

„O, ne Mate! . . . Le nate sem mislila, ne nase! Le tebi bi bilo sitno in težko, če bi me moral voditi za roko, ko je tvoja pot vsa drugačna in vsa lepša, samo zate ustvarjena! . . . Že takrat sem pomislila, ko naju je srečala ženska in si tako hitro izpustil mojo roko, ker te je bilo sram. Takrat si vedel, da ne morem s tabo, jaz pa sem bila nespametna in sem jokala . . . Kakšen bi mogel biti konec, če bi zmerom tako hodila, roko v roki, in bi se ozirali ljudje za nama? Mate, nič več bi ne bilo veselo tvoje življenje!“

Zaskelelo ga je v srcu, ni mogel odgovoriti naravnost. Položil bi ji roko okoli vratu, zaklical — „Ne, Hanca, lažeš!“ — a ni si upal. Pogledal ji je naravnost v oči in jecal je z neodločnim glasom.

„Kolikokrat sem ti že povedal, Hanca, da se vrnem, da pridem pote, kadar bo čas . . . Čemu bi zdaj govorila o tem, ko je še daleč tisti čas, ko nisva še nič manj uboga nego prej. Kaj bi zdaj z menoj tam zunaj in kaj bi jaz s teboj v globeli? . . . Zato potrpi, dokler se ne vrnem in verjemi, da te imam rad!“

Hanca pa se je domislila tistih časov, ko sta bila obadva tako uboga in tako polna najlepšega upanja. In domislila se je, da takrat ni rekel: „Kaj bi zdaj govorila o tem, ko je še daleč tisti čas?“ Takrat sta govorila — v čudovito prihodnost so frfotale pisane sanje in obema je bilo prazniško pri srcu, zakaj lepše so bile sanje nego bi mogla biti kdaj resnica sama in nič nista premišljevala, če je še daleč dotlej, ali če je blizu.

Razumela je pravi odgovor iz njegovega glasu in iz njegovih povešenih oči.

„Pa če boš zunaj, Mate, in če se prav nikoli ne povrneš, jaz bom mislila nate . . .“

Bolj skljućen nego prej je stopal poleg nje in Hanci se je zdel njegov zlovoljni obraz bolj suh in star nego pred trenotkom. In kakor slutnja se je zgenilo v njenem srcu. Tudi sama je povesila oči in tišji, globlji je bil njen glas.

„Zgodi se morda kdaj, Mate, da se povrneš drugače . . . morda se zgodi, da se ti potoži po meni . . . tedaj te bom čakala . . .“

Roka se je doteknila roke in bilo je, kakor da se je v tistem trenotku preselila grenka, nerazumljiva slutnja v njegovo srce.

„Jaz vem, Hanca . . . bodi danes in bodi jutri kakor že hoče — za zmerom se ne bova poslovila nikoli . . . Zato me nič ne izprašuj, kdaj se povrnem!“

„En sam trenotek je bil, ko se je narahlo zazibalo zagrinjalo pred prihodnostjo in se je nejasno zasvetilo iz teme. Spogledala sta se in komaj sta se ujela pogleda, je izginila slutnja; besede, šele izgovorjene, so bile pozabljene . . .

Zasvetil se je dan na hribu; nenadoma se je razlila žarka svetloba preko neba, v hipu so se razpršile megle brez sledu in ležale so samo še v globeli, leno belo jezero, ki je hrepenelo onemoglo navzgor.

Zableščalo se jima je pred očmi, luč je bila dihnila v obraz in obraz se je nehote nasmehnil.

Mate je pogledal na Hanco. Lica so ji bila zardela, oči so bile polzatisnjene in so gledale veselo v vriskajočo neizmerno svetlobo. V rahli jutranji sapi se je tresel koder na sencih, povihravala je odvezana ruta na vratu. Takrat se je Mateju zameglilo pred očmi od velike, nerazumljive radosti. Sklonil se je in jo je objel z desnico okoli vratu in jo je poljubil na ustnice. Hanca je strepetala, temna rdečica ji je zaplala v licih . . .

Od fare gor se je bližal koleselj; vozil je jadrno in oblak prahu se je vzdigal za njim. Voznik je pokal z bičem, na vozu je nekdo prepeval. V strmi klanec se je pomikal voz bolj počasi, konja sta se penila, t sta s kopiti ob kamen ter se priklanjala globoko sunkoma z debelima glavama.

Mate, ves še trepetajoč in zagorel, se je ozrl vzdol. Prijetno mu je bilo, da se je bližal voz in je mogel izpregovoriti.

„Glej, Tone, amerikanec!“

Na vozu je slonel udobno debel, rdeč fant. Malomarno je visela roka navzdol in je držala viržinko; zlat prstan se je svetil v solncu. Po telovniku se je vila od desnega do levega žepa težka srebrna verižica. Obraz se je svetil kakor z mastjo namazan; gledal je veselo in bahato, mali brki so bili prešerno navihani.

„Čigav pa je ta par?“ je zaklical z voza. „Kaj nisi ti mežnarjeva?“

Konja sta stopala korakoma in sta pohrskavala.

„Pozdravljen, Tone! Kako da prihajaš?“

„„Glej ga, Mateja, kako je zrasel! Ne bi te poznal! . . . Pogledat sem prišel, če ste še vsi živi tam doli . . . Prokleto, Hanca, kako si se naredila! . . . No, saj se še kaj vidimo — poženi, Martin!““

Malomarno se je doteknil klobuka, Martin je švrknil po konjih in voz je zdrdral na oni strani v dolino.

Mate se je zamislil, kakor utrujenost ga je obšla, sam ni vedel zakaj.

„Zdaj pa se vrnem tudi jaz, Hanca . . . Že je pogledalo solnce izza gore . . . čas bo!“

Tudi Hanci ni bilo prijetno pri srcu, ko je gledala za vozom, ki je sunkoma drvil po klancu, prikazoval se na ovinkih in izgubljal.

„Kako se je vrnil bogat in vesel!“ je pomislil Mate. „Tako kakor sem mislil jaz časih, da bi se vrnil s častjo in slavo!“

Podala sta si roke.

„Kjerkoli boš, Mate, sporoči mi, kako se ti godi, da ne bom v skrbeh zate . . .“

In nenadoma ji je prišla misel, tako lepa in otroška, da se je nasmehnila sama.

„Na takem papirju mi piši, ki je z zlatom obrobljen in ki lepo diši . . . Tako bom mislila, da me imaš —d . . .“

„„Pisal bom!““ se je nasmehnil Mate. Nasmehnil je, ali ni mu bilo lehko pri srcu. Čutil je komaj edno, da se ne poslavlja samo od Hance, male, oške — da se poslavlja ob tej uri od nečesa lepega, zmerom izginolega . . . Lepa je pot, v čudovite vi- se spenja; toda glej: noga, ki je hodila že tako veselo, se je nenadoma ustavila, oči so se orosile in so se ozrle v dolino ... Tiho je tam ... tiho ... mirno ...

„Zbogom, Mate — morda se še vidiva kdaj ...“

Vsa mirna je bila in čiste so bile njene oči: tako globoko je bila skrita žalost.

„Zaupaj name; pisal ti bom in povrnem se kmalu ...“

Šla je, a on se ni ganil in je gledal za njo. V solncu se je svetilo njeno krilo in pisana ruta pod vratom je povihravala; stopala je v dolino in se je šele ozrla, ko je že komaj razločil njen obraz. Pozdravil je z roko, srce pa se mu je stisnilo od velike bolečine ... Ali je bila preteklost, ki se je oko zasolzilo ob spominu nanjo? ... Ali se je razširilo oko in je ugledalo tisto strmo, samotno pot, ki drži do neznanih, v nezavednosti zaželjenih ciljev in se je prestrašilo srce, strepetalo od malodušnosti? ...

Vrnil se je v globel s povešeno glavo in trudnimi koraki. Pred krčmo je čakal naprežen voz.

Tretje poglavje.

I.

Hanca je slonela ob pragu, učitelj je stal pred njo. Smejal se je zelo naglas in tudi na razžarjenih licih se mu je poznalo, da je pil. Klobuk je imel postrani, roke je držal na hrbtu in se je opiral na palico.

„Ali Vam povem, ali ne? Koliko mi daste, da Vam povem?“

Hanca se je smehljala, toda srce ji ni bilo čisto mirno.

„Kakšna novica?“

Učitelj se je sklonil z životom še bliže in ji je pogledal pazljivo v obraz.

„Kaj nič ne slutite? Novica je tako imenitna, da Vam je ne dam zastonj. Od fare prihajam, pravkar sem jo zvedel, čisto sveža je še ... Poljub zanjo!“

Hanca se je okrenila, da bi stopila v vežo.

„Hej, potrpite vendar!“

Stopil je za njo na prag, pomolčal je nekoliko nato so se mu zavile ustnice v zoprn nasmeh.

„Mate je na fari!“

Hanco je izpreletel mraz po vsem telesu; učitelj je videl, da je prebledela prav do ustnic.

„Videl sem ga. V gostilnici je popival s tovariši in se je komaj zmenil zame. Zelo gosposki je in brki so mu zrasli . . . Malo ga je že imel, govoril je veliko in se je smejal, da se je slišalo na cesto . . .“

Ustnice so se ji zategnile, pol v nasmehu, pol v zadržanem joku; život se je upognil, roke so se sklenile v naročju.

„Ni res, gospod učitelj! Pisal bi mi bil, da pride... Šla bi mu naproti . . .“

Učitelj se je zasmejal.

„Saj sem ga videl! Tak fant ne piše dekletu, ki ga je pozabil tam nekje v globeli! . . . Že dolgo je tam, tri dni že! Zdaj dela kulise za našo veselico . . . Saj pojdete z nami, pa ga boste videli!“

„„Pojdem!““ je odgovorila Hanca kakor v omotici, okrenila se je, ne da bi se ozrla na učitelja in je stopila v vežo.

Učitelj je malo postal, vihal si je brke ter gledal zlovoljno predse.

„Pijanec, lehko bi bil napravil drugače! Zdaj je še celo vse pri kraju! . . . Ampak zakaj je tako prismojena! Zdi se mi, da res misli nanj, še zmerom!“

Napotil se je počasi proti krčmi . . .

Hanca je šla molče preko sobe, v izbi je odprla predal in je vzela pismo iz njega. Dišalo je po vijolicah in z zlatom je bilo obrobljeno. Sedla je in je brala, da bi zapazila neprijazne misli, ki so bile morda skrite v njem, med nerazumljivimi besedami. Roka se ji je tresla, ko je držala pismo in naslonila se je na mizo. Pismo je bilo že staro, še od zime; na robih so se poznali sledovi njenih prstov, na razmazanih črkah slevi njenih solza . . .

„Dragi Hanček!“

Ko je bila prvikrat odprla pismo, se je zasmejala nu imenu; zdaj ji je bilo zoprno in zdelo se ji je, i se je zasmejal Mate prešerno in gosposko, ko ga napisal. „Saj je tako majhna in uboga!“ si je mislil.

„Bose noge ima, pisano kmetsko krilo in roke gole do komolcev, vse rjave in razprskane!“

Brala je dalje in iz vsake črke so rasle čisto nove, nelepe misli.

„Kako se Vam godi tam v ljubeznivem, od vseh strani tako varno zabitem kotlu? Tako varno zabitem, zato da ne pride najbolj drobna miška vanj!“

Upor se je vzdignil Hanci v prsih. Spomnila se je na globel, kadar so se izprehajale po njej tihe večerne sence in se je glasila od daleč pesem zvona tako otožno in sladko. „Kaj niso doma tukaj tvoje lepe sanje? Čemu, Mate, bi žalil svoj tihi dom?...“ Ko je brala pismo prvikrat, se je veselo zasmejala kotlu, tako varno zabitemu.

„In kako se godi tebi, ti moja mala, nedolžna, resna mamca? Če grem po cesti, vidim dame v šumečih svetlih oblekah, z rožastimi klobuki na umetno friziranih laseh, se spomnim časih, kakšna bi bila ti v taki obleki, s takim klobukom in s tako frizuro, in se smejem, da moram stopiti v vežo. Ti uboga, neokretna Hanca — ob takih veselih urah te imam še najrajši! Pobožal bi te po tistih rdečih ličcih, poljubil bi te na tiste gorke ustnice!“

Hanca se je stresla kakor od straha. „Nikoli še ni govoril tako, tudi pisal še ni nikoli...“ Kakor da bi stal tik pred njo, je umeknila glavo. Bala se je, da bi se je ne doteknil, greh bi se ji zdel njegov poljub...

Zamislila se je. Videla je tam, v nerazločni daljavi, veliko, šumno mesto. Mate je hodil po široki ulici, mimo visokih, ponosnih, vse belih hiš. Oblečen je bil po gosposko, klobuk je imel malo postrani, lepi kodri so mu padali na čelo. Oziral se je na vse strani, nasmehnil se je časih prijazno. Mimo njega so hodile lepe gospe, v šumečih svetlih oblekah, z rožastimi klobuki na umetno friziranih laseh. Šumela je gospa mi njega, nalahko je povzdigala dolgo krilo, kakor uči ljica na fari; ozrl se je Mate in tudi ona se je oz in se je nasmehnila...

Hanca se je zdrznila; vzdignila je roke, da prosila.

„O, Mate, ne stori mi žalosti!“

Mate pa je bil vesel in je pisal dalje veselo pismo. Prav na tistem mestu se je poznal sled njene solze; padla je bila nekoč iz očesa, orošenega od radostne, upanja polne ljubezni. Sled je razširila, zabrisala druga solza, iz bolezni porojena.

„Tvoja ljubezen mi je kakor svetinjica, ki jo nosijo pobožni fantje na svilenem traku okoli vrata in jih je sram, da bi jo pokazali drugim . . . Spominjam se na fanta, ki ga je posetila sestra. Prišla je v pisanem krilu, zelo širokem in šumečem, ruto na glavi, v roki velik dežnik. Povešal je glavo, ko je šel z njo po ulici in se ni ozrl nikamor. Jaz pa vem, da jo je ljubil od srca . . .“

Žalostna je bila Hanca, zato je zabrisala prvo solzo druga, bolj vroča. „Sram ga je moje ljubezni kakor svetinjice pod vratom; povešal bi glavo in bi se ne ozrl nikamor, če bi šel z mano po ulici. Tako je zavrgel to mojo vdano ljubezen . . .“

Kaj se je zgodilo z njim? Kaj se je vršilo od zime do poletja? Pisal je poslednje prešerno pismo in nato je umolknil. Kod je pač hodil, s kom se je družil? . . . Spet je ugledala Hanca pred sabo in zdaj čisto razločno tisto lepo damo v šumeči svileni obleki. Ni se bila samo nasmehnila, ni ga samo pozdravila s prijaznim pogledom. Oklenila se ga je, on jo je vodil pod pazduho po svetlih ulicah, proti svojemu domu . . . Nič ni več čutil svetinjice pod vratom, pozabil je nanjo. Samo njeno roko je še čutil, njeno gorko, gosposko belo roko in jo je pritiskal k sebi . . . O, Mate! . . .

Žalost jo je obšla in obšel jo je sram. Spomnila se je, da mu je bila poslala jabolk. Najlepših je bila izbrala, rdečih, rumenih, zavila je vsako posebej v tenák papir in vsako jabolko je bilo kakor prijazen pozdrav, kakor ljubezniva beseda. Vesele so bile njene misli, ko nosila na faro težki zavoj. Zadišalo bo po njegovi bi vse na ulico, kadar odpre zavoj in razpoloži na lici te lepe svetle pozdrave iz globeli in spominjal bo nanjo z mehkim srcem . . . Ej, zasmejal se je glas siromašnemu daru. Prerezal je vrvice, odprl je oj in pogledala sta obadva in sta se zasmejala, on tista lepa dama z gosposkimi belimi rokami. In ko sta si slonela nasproti nad zavojem, so se srečale njiju oči, srečale so se morda njiju ustnice. „Povej mi —“ je vprašala gospa, „povej mi, Mate, kakšno je tisto dekle, ki ti pošilja jabolk in ki te ima tako rado?“ — Mate pa se je smejal in je odgovarjal: „Majhna je in drobna, bose noge ima in rjave roke, gole do komolcev... In veš, kaj misli?“ — Gospa mu je pogledala v obraz z radovednimi, veselimi očmi in se je že narahlo smehljala, ker je vedela, da misli povedati nekaj zelo smešnega in razposajenega. „Misli, da se vrnem in da jo vzamem s seboj!“ Prav do ulice je segel zvonek smeh in obema so se zasolzile oči od razposajenosti. Nato je sedla gospa in je prerezala z drobnim nožkom lepo rdeče jabolko, ta ponižni pozdrav iz globeli . . .

Pred davnim časom, ko se je poslavljal, je bila njena ljubezen že vsa mirna, vdana. Spoznala je tedaj, da je previsoka in preimenitna njegova pot, da bi mogla z njim s svojimi drobnimi koraki. In ko je obljubil, da se vrne in da jo popelje s seboj, se je nasmehnila skoro sočutno. Šel je in nikoli se morda ne povrne več, ali nanjo misli neprestano, sladko mu je pri srcu, kadar se ozre zvečer proti nebu in se spomni, da misli ona z vdano ljubeznijo nanj . . . Toda glej, nič ljubezni več, nič spomina! Utonilo je za zmerom . . .

Ob tej misli se je razžarela, je skipela njena ljubezen. Oklenila se ga je z obema rokama, držala bi ga za roko in bi ga ne izpustila, drsala bi za njim po kolenih. „Težko bo še tvoje življenje, padal boš še pod pretežkim bremenom . . . ne zavrzi me! . . .“

Toda ni se hotel usmiliti, še ozrl se ni nanjo, ponižno prosečo. Vrnil se je in ji ni sporočil . . .

Hanca je spravila pismo.

Kaj mu ni očitala po krivici? Ni ga še videla, ni še govorila z njim, Bog vedi, če se je vrnil. Učitelj j bil pijan, zlobnost mu je gledala iz oči. Zasmejal s je od radosti, ker je zdramil v njenem srcu neprijazn misel. Nikoli ni bil čist in jasen njegov pogled, str petala je, kadar se je je doteknil z roko.

„Ni govoril resnice! . . . Mate, odpusti mi, da se te žalila v svojem srcu!“

Toda nemir je ostal, ostala je težka, glodajoča slutnja.

Prašala bi sosedo, šla bi v vas, da bi videla ljudem v oči, da bi zapazila morda pomilovalen pogled, škodoželjen nasmeh.

„Kaj se ni vrnil Mate?“ je prašal oče, ko je šla skozi sobo.

„Ni se vrnil!“ je odgovorila Hanca z neodločnim glasom. Pogledal ji je v obraz, Hanca je povesila oči.

Ko je stopila na cesto, se je čutila zelo trudno, kakor od dolge poti, od težkega dela.

Ustavila jo je sosedova dekla.

„Mate, pravijo, da se je vrnil?“

„„Bog vedi, če se je vrnil!““ je odgovorila Hanca in rdečica ji je šinila v obraz.

„Na fari je menda ostal, še domu ni sporočil!“

Hanca je šla hitro dalje, dokler je gledala za njo in se je smehljala.

Prišel ji je naproti Tone, amerikanec. Hanca se mu je hotela umekniti, toda razprostrl je roke in je postal pred njo.

„Čemu pa se mi umikaš, Hanca? Saj nisem tako strašilo! . . . Tvoj fant se je vrnil, ali sta že govorila?“

„„Nisem ga videla.““

„Glej no, taka je torej stvar? . . .“

Pomežiknil je in se je narahlo nasmehnil, kakor da mu je bila šinila v glavo zelo vesela misel.

„Čakaj, Hanca, kam pa si se napotila? Grem malo s tabo, če ti je prav! . . . Vidiš, Hanca, stvar je namreč taka: tudi jaz mislim strani, nazaj v Ameriko; že predolgo sem se klatil tod, samo toliko, da sem zapravil denar, zaslužil pa nič. Naveličal sem se te proklete globeli, ko je človek kakor zazidan. Prej se mi je časih zazehalo po zvonovih svetega Lenarta, zdaj se mi ne bo nikoli več. Tukaj so namreč vsepovprek sami butci; njih pamet je prav tako obzidana kakor njih dom . . . Zato mislim strani, tja kjer je svet malo bolj širok . . . Zdaj ti pa povem kar na kratko, Hanca, in brez vseh ovinkov . . .“

Šla sta počasi skozi vas; Tone je govoril mirno, s širokim, zadovoljnim nasmehom v rdečem obrazu. Ob poslednjih besedah pa je pokašljal in zateknilo se mu je.

„No, Hanca, jaz bi napravil drugače nego Mate. Če bi imel tukaj takega dekleta, kakor ga ima on, ne bi čakala name v globeli in zdihovala. Vzel bi jo s seboj, pa konec besedi!... Kaj praviš, Hanca?“

Krenila je brez pozdrava in brez slovesa na drugo stran.

„Kam pa? Zlodej, kaj sem rekel kaj hudega? Ne beži, saj te ne bom pojedel!“

Stopil je za njo in jo je prijel za roko.

„Prav, pa kreniva na ono stran! Srečalo naju bo tem manj zijal!... Dostikrat sem ti že povedal, kaj mislim, ti si pa kakor gluha... Kaj sem tako zanič fant? Poglej te roke — ves svet je moj zunaj! Šele zdaj mi je prišlo na pamet, čemu sem postopal toliko časa po teh žalostnih klancih! Nekaj lepega, drobnega bi vzel rad s seboj, da bi bilo človeku bolj veselo pri srcu... Ni nič prijetnega, če se potika z različnimi ženskami: poljub, nato pa brco — hajd! Naveliča se človek, res!... Kaj praviš, Hanca?“

„„Ali si govoril z Matejem?““

„Zdaj ni bilo baš govora o Mateju... No, nisem ga videl; pravijo, da se je vrnil in da se nosi visoko, ki je še pred tremi leti bos in raztrgan capal po klancu... Rad ga imam, tega Mateja, ampak lump je velik! Jaz bi ne napravil tako z dekletom, če bi ga imel res rad. Obleče gosposko suknjo, pa sleče ljubezen; za berača je bila dobra, za škrica ni. Pa se mu bo godilo še prokleto slabo; njegovo opravilo ne nosi veliko in doživela boš, da se povrne še ves ponižen in krotak. Ne menjal bi z njim, Bog vedi, da ne!... Čemu bi še mislila nanj, Hanca? Če je šel, naj pojde!“

Hanci se je zagnusil njegov glas; zagnusil se ji ves, kakor je stopal poleg nje širok in velik, s poln rdečim obrazom, s težko srebrno verižico na telovn

„Videl je mojo žalost, pa je vesel!“

Stopila je v stran in je postala.

„Ni lepo, kar si govoril!... Z Bogom!“

Nato je odhitela v klanec.

„Pojdi, kamor hočeš!‘ je zaklical Tone za njo. „Ne vé skoro človek, kako bi govoril zvijačno in po ovinkih, namesto da bi jo kar brez besed zgrabil pod pazduho ter odjadral z njo!“

Napotil se je v krčmo in se je napil dodobrega.

„Ali bi šla takoj tja, ali bi počakala do nedelje?“ je premišljevala Hanca. „Razsrdil bi se morda, če bi me ugledal nenadoma in pozno je že na večer. Šel bi morda mimo, komaj da bi se ozrl name in tudi pozdravil ne bi. ‚Kako se obeša name to dekle!‘ bi si morda mislil. ‚Govoril sem z njo nekoč, ko sem bil še otrok in ves neumen, zdaj pa misli, da sem ji bil zapisal svojo dušo!‘ Tako bi mislil in obrvi bi mu legle na oči . . .“.

Premišljevala je in se je napotila v hrib. V prsih je ležal težák kamen in jo je tiščal k tlom, tako da je bil život globoko upognjen.

„Glej, kam so se namerile samovoljno noge! Čemu sem šla skozi vas in čemu tod gor?“

Meglene so bile oči, obraz je bil bolj upal, suhe in ožgane so bile njene ustnice. Hodila je kakor v neprijetnih, mučnih sanjah; srce je bilo bolno in je iskalo tolažbe tam, kjer so čakali tihi, prijazni spomini.

Toda nič upanja ni bilo nad hribom. Solnce je bilo daleč skrito in velik temán oblak se je vzdigal iz doline na oni strani, segal je od obzorja do obzorja in silne sence so mu pripravljale pot . . .

II.

„Napravite se, ljudje božji!“

Položili so deske preko lojtrnic in so posedli. Za voznikom sta sedela Hanca in Amerikanec; vsa družba je bila mlada; dekleta so bila prazniško naščeperjena, obleke so šumele in rdeče rute so se svetile. Učitelj je bil napravil že koj po kosilu peš preko hriba.

Amerikanec je zavriskal in konja sta potegnila.

„Kakor na svatovščino se peljemo! . . . Ampak po ni bilo, Hanca, da mi nisi prinesla šopka. Zdaj dim tu, kakor obabljen starec!“

Hanca je komaj poslušala; daleč so bile njene sli.

Voz je drdral po peščeni in s kamenjem posuti poti v ravni črti preko globeli. Čez hrib je pihal močán veter, nebo se je oblačilo in jasnilo, jadrno so se lovile sence po hribu, izgubljale so se na oni strani.

Družba je bila glasna in vesela, Amerikanec je poizkušal, da bi razvedril Hanco.

„Ti sama se pelješ na pogrebščino! Tak ti je obraz, da bi te zgrabil in vrgel z voza, če bi te ne imel rad! Zdaj boš videla svojega fanta, boš videla, kako se je poškricil! No, vrag ga vzemi — ne govorim o njem, drugače bi mislila, da sem mu zaviden!“

Hanci je bila pot predolga, vila se je neprestano na desno, na levo. Srce ji je utripalo nemirno; v strahu in žalosti je bila še senca upanja.

„Očitala sem mu prezgodaj, obsodila sem ga po krivici. Kdo mi je povedal, da se je vrnil, kdo je povedal, da je pozabil name? Tako slabotno in lahkoverno je srce! Ena sama neprijazna beseda — pa glej, vzdignil se je črn roj nelepih misli!“

Zaželela si je, da bi mu videla v oči, samo za trenotek in od daleč; spoznala bi ga takoj, če je Mate, ali če je tujec.

„Veliko si hodil po svetu, Tone — kakšna so dekleta tam, v velikih mestih?“

„„Že vem, zakaj prašaš! No, Bog z njim . . . Dekleta so lepa v velikih mestih in človeka izpreleti, če zašumi takale drobna stvarca mimo njega. Ampak za vse skupaj bi ne dal počenega groša! V nevarnosti je mlad fant, ki ima še brenceljne v glavi; človek, ki je kaj izkusil, pa debelo pljune in gre dalje po svoji poti!““

Čudno se je zdelo Hanci, da bi imel Mate rad kako drugo žensko, toda strah ni hotel iz srca, izpred oči ni hotela tista lepa gospa v šumeči svileni obleki.

Zadaj so se razgovarjali in smejali. Izmed vs glasov se je razločil tanki, brenčeči glas klepeta šivilje, postarne device, suhotne in bledikaste. Han se je zdelo, da govori samo zanjo in resnično se bila šivilja nekoliko sklonila in je govorila glasneje.

„Včeraj sem ga videla na fari! Šel je moško me še pogledal ni. Mi tudi ni do njegovih bes

Gosposki je bil, širok klobuk je imel, kakor reto, in žametno suknjico. Po vsej fari že govore, da je začel z novo učiteljico. S tisto, ki se ozira za vsakim moškim in sodi v šolo kakor jaz na prižnico . . .“

Tone se je razsrdil, sam ni vedel zakaj.

„Kaj pa te brigajo drugi ljudje, gobezdalo? Naj začenja s komer hoče, njegova reč je!“

Šivilja je govorila dalje, sklonila se je še bliže.

„Ampak lepa je, tudi ve, da je lepa! Našemi se, da bi me bilo táko sram na cesto. Bluzo nosi, ki ima rokave široke in komaj do komolcev in ki je izrezana pod vratom. Pravijo celo, da kadi cigarete in jaz jim verjamem . . . Takoj ko je prišel, ga je dobila na limanice, pa težko, da bi ga izpustila . . .“

Hanci je bila koža na obrazu trda kakor iz usnja, od čudnega strahu se ni upala ozreti nikamor, ne premekniti se. Ubežala bi neusmiljenim besedam, toda nagnila se je bila tudi sama, da bi slišala bolj natanko. Drugi so se razgovarjali naglas, Hanca pa je slišala samo tanki, brenčeči glas šivilje.

„Lepe reči pripovedujejo o njem! Živel je v mestu, da je človeka sram povedati, pa se še bahá. Sam je pravil davkarici, s kolik ženskami je imel opravila; že na obrazu se mu pozna, da je babjek. Jaz bi ne marala več zanj, če bi bil od glave do nog z zlatom okovan!“

Tone se je okrenil.

„Če ne boš zdaj precej tiho, te vržem z voza!“

„„Kaj pa sem povedala hudega? Komur ni prav, pa naj si pomaga!“ “

Videla je njegov obraz in je utihnila.

Tone se je sklonil k Hanci.

„Ne poslušaj babjih govoric! Pa ne zameri mi, če sem te morda kaj razžalil!“

Hanca se je začudila in laže ji je bilo poleg ga . . .

Globel se je zaprla za njimi, razprostrla se je an in solnce je zasijalo. Voz je zavil okoli hriba oti fari. Od daleč se je že svetil visoki beli zvonik e cerkve, lesketale so se hiše, raztresene po lagodno enjajočem holmu. Nebo je še vse žarelo, solnca pa se je svetil samo še rumeni rob in je tonil za hribom.

„O mraku dospemo, baš o pravem času!“

Tonetu je bilo nekako tesno; rad bi bil govoril, toda besede so mu nenadoma pošle. Ozrl se je postrani na Hanco in zaželel si je, da bi ji povedal nekaj prijaznega, tako da bi se nasmehnila.

„Babje govorice vse skupaj! On že ve, zakaj ni pisal in zakaj ni prišel. Človek, če se le usekne na cesti, pa je že ljudem v zobeh.“

In resnično se je Hanca nasmehnila. Zakaj oglasilo se je z jasno besedo tisto plaho upanje, ki je spalo v srcu. Ni mogoče, da bi bil pozabil — ni mogoče, da bi pozabil človek tako hitro celo dolgo življenje! Zmerom je še v njegovem srcu, vse od prvega prijaznega pozdrava do žalostnega slovesa. Vse težke misli so še v njegovem srcu, vse veselo upanje tistega življenja in vse ljubeznive besede.

„Ne, ni mogoče!“

Pogledala je Tonetu v obraz s polnim prosečim pogledom in Toneta je izpreletelo.

„Poženi vendar! Kaj se ti sanja?“

Solnce je zatonilo, hiše na fari so obledele in tudi zvonik se ni več svetil. Od juga so hiteli oblaki, pokrivali so pol neba, trgali so se in lovili, izza hriba so se dvigale zmerom gostejše in temnejše plasti.

„Drugače pa pomisli, Hanca, da se peljemo na veselico in bodi vesela! Če ti pogledam v oči, mi je še samemu tako, da bi šel in pretepel prvega človeka, ki bi ga srečal na cesti!“

Konja sta stopala korakoma; voz se je pomikal počasi po veliki cesti skozi faro in je ustavil pred krčmo.

Učitelj jim je prišel naproti. Rdeč je bil že v obraz, črna suknja mu je bila nekoliko povaljana.

„No, da ste prišli! Že sem skoro obupaval nad Vami! V tej beznici ostanete? Tudi prav, tam je tako vse polno . . . Kako se počutite, Hanca?“

Pogledal ji je veselo v obraz in je videl vprašanje v njenih očeh.

„Eh, kaj se brigam jaz! Boste že sami videli!“

Družba se je napravila v krčmo.

„Takoj pridem za vami!“ je zaklical učitelj in je odhitel po cesti; perotnici starinske suknje sta frfotali v vetru.

Amerikanec je pogledal jezno za njim.

„Kaj pa se vrti to motovilo okoli tebe?“

Hanca je sedla k nizkemu oknu in je odgrnila zeleni zastor, ki je bil napol zagrnjen.

„Zdaj pa pij, Hanca, pa pusti na miru vse nespametne misli! En sam kozarec, pa boš videla, kako se bo vse izpremenilo in tvoja lična bodo spet tako rdeča kakor prej . . . Trči z mano!“

Hanca je omočila ustnice in je postavila kozarec na mizo; Tone je izpraznil na dušek in si je natočil iznova. Obraz se mu je zasvetil in žile na čelu so mu nabrekle.

„Če nočeš, pusti! Meni tekne nocoj kakor še nikoli in če bi se še dolgo vozil s tabo, Hanca, bi bil kmalu pijanec!“

Izpraznil je vdrugič; Hanca se je prestrašila njegovega pogleda.

„Za takole mevžo, ki ni vredna . . . no, Bog z njim! Ampak toliko rečem, da ni vreden niti ene tistih tvojih žalostnih misli! Ne zato, ker ga imaš rada — Bog ti blagoslovi ljubezen — samo zato, ker je mevža in drugega nič!“

Natočil je in je prijel za kozarec, Hanca ga je pokrila z roko.

„Ne pij, Tone!“

Razjasnil se mu je obraz in zasmejal se je kakor otrok.

„Kaj bi ti dal za to prijazno besedo, Hanca? Ne bom več pil; če ukažeš tako, ne pokusim nikoli več kapljice. In še jedel ne bom, če rečeš, da ni potreba, i tudi dihal ne! Res, Hanca, rad bi, da bi mi uka-ovala!“

Hanca se je nasmehnila in oblagodaril ga je rijazen pogled . . .

Mimo okna je prisopihal učitelj, še bolj rdeč in olj prašen nego prej. Stopil je v krčmo in je sedel a klop poleg Hance.

„Cas bo, ti lepa mežnarjeva hči, — ti beli cvet globeli senčnotemne! . . . Na jeziku mi leže jambi in v nogah, slavnostni govor me je napravil vrtoglavega . . . Napravite se kmalu, ob poluosmih je pričetek; to se pravi, kakor se bo hotelo moji malenkosti, zakaj z mano se stvar začenja!“

„„Torej lehko še posedimo, ne izgubimo mnogo!““ je omenil Amerikanec.

„Dobro povedal! Glej, glej, ironija iz globeli!“

Ozrl se je nanj in na Hanco in se je zasmejal grohotom.

„Nisem torej prvi in ne zadnji! Amerikanec, ne vdajte se vinu in ne pečajte se preveč s tole gospodično! Storila bi Vas prej čemernega nego devetero Afrodit, dasi ima po navadi bose noge in je duhovitosti v njej komaj za lek . . . Drugače, Hanca, so pa stvari zelo slabe . . . no, kaj me briga!“

„„Res, nič Vas ne briga!““ je odgovoril Tone zanjo.

Zadrdralo je zunaj, vzdignil se je prah in voz je šinil mimo.

Hanca je prebledela, sklonila se je ob oknu in je strmela na cesto; voz je izginil; kakor beli rep ladje na morju se je vlekel po cesti dolg oblak prahu.

Vstal je bil tudi učitelj.

„Vraga, če se ni nekdo peljal tod mimo!“

Spoznale so ga njene oči. Kakor lep spomin je šinilo mimo — le trenotek in izginilo je. Videla mu ni ne obraza, ne života, ali njeno srce je hrepenelo po njem in ga je spoznalo takoj.

Učitelj se je vzdignil.

„Zdaj že prihaja gospoda in čas bo, da odrinemo. Do svidenja zvečer!“

Odpravila se je vsa družba. Mrak je bil že zunaj, pooblačilo se je bilo že vse nebo in nočilo se je hitr- Pihal je močen veter in Hanci je bilo hladno. Pol Toneta, ki je stopal ob njeni strani, je bila kak dvanajstleten otrok in hodila je z urnimi, drobni koraki, da ga je dohajala.

Okna čitalnice so bila žarko razsvetljena; odp so še bila in veter je poigraval z zastori. Napotili se po široki svetli veži in po stopnicah navzgor; Tone je prijel Hanco za roko in jo je vodil.

Med durmi jih je sprejel suh, nemirno capljajoč in ves pôten gospod v črni suknji, z belim šopkom na prsih ter jim je odkazal prostor čisto zadaj v dvorani. Sprednji prostori so bili odmenjeni za gospodo. Polagoma so prihajale ženske v kričečih oblekah, s perjem in rožami nakičen klobuk na glavi, pahljačo v roki. Črni, capljajoči gospod je capljal še bolj, priklanjal se je in se nasmihal uslužno.

„Tistega škrica tam bi zelo rad malo prijel zadaj za ovratnik, privzdignil ga nekoliko in stresel!“ si je zaželel Tone in se je smehljal zadovoljno. „Kako bi pač pogledal?“

Hanca se je ozirala po dvorani; njene oči so iskale.

Prišlo je gosposko oblečeno dekle, dolgô in suho, glavo nekoliko upognjeno, obraz pust in jokav.

„Tista ni!“ je mislila Hanca.

Kmalu nato je prišla debela, težko sopeča dama, dvoje gospodičen za njo. Obe sta bili oblečeni enako, tudi v obraz sta si bili podobni. Hanca je videla, da so jima oči mirne in brez zla in da se veselo smehljajo lepe ustnice.

„In tudi nobena izmed teh!“

Dvorana se je polnila. V ozadje so prihajale kmečke ženske, smehljajoče se sramežljivo in šumeče urno mimo gosposkih sedežev, prevlečenih z rdečim žametom. Spredaj so bili zasedeni že vsi prostori; vršalo in šumelo je po dvorani; gospodje v črnih oblekah so švigali kakor muhe, dolgi škrici so povihravali. Naposled se je zasvetil med durmi tudi rejeni župnikov obraz in na odru za zagrinjalom je zazvonil trikrat po vrsti tenák zvonec.

Počasi se je vzdigalo rdeče zagrinjalo in pokazali se najprej čevlji učiteljevi, nato polagoma vsa tanka ba v preohlapni, povaljani obleki. Držal je v roki papirja in celo Hanca je opazila, da se mu je roka sla. Kakor je stal na odru, je bil samo od daleč doben učitelju, ki ga je poznala Hanca. Vsa prešernost izginila z obraza, ustnice so bile otroške in plaho, proseče so se ozirale oči po dvorani. Ko je izpregovoril, je bil njegov glas hripav in trepetajoč. Govoril je dolgo, zmerom glasneje in zmerom hitreje, Hanca pa ni razumela ničesar. Glasilo se je kakor pesem, ali pesem ni bila. Naposled se je priklonil, obrnil se je, opotekel se je nekoliko in odšel. Po dvorani so ploskali burno in ker je mislila Hanca, da je potreba, je ploskala tudi sama.

„O čem pa je govoril?“ je vprašala Toneta.

„Vrag vedi o čem, ali toliko je gotovo, da je govoril same budalosti. Na nas je meril, Hanca! Na prosti narod, ki stoji tu zadaj! Ali bi ga prijel za ušesa, da bi vedel, kdo je preprosti narod! . . . Zdaj poslušaj, zdaj pride muzika! . . . Ej, vraga, kakšna klavrna muzika!“

V kotu poleg odra je stal klavir, starikava gospodična z zelo visoko frizuro je sedla predenj in zazveneli so ubiti žalostni glasovi. V ozadju so se razgovarjali naglas, spredaj se je nekdo okrenil in je siknil: „Pst!“

„Glej, oglasila se je tista muha, ki bi jo rad malo privzdignil in stresel. Do tilnika si je napravil prečo in pomastil si je lase!“

Nenadoma je muzika utihnila, debel gospod ob durih je ploskal s težkimi rokami, da je donelo samotno po dvorani, nato je zaploskala s tankimi ročicami tudi muha, ki je imela prečo do tilnika.

Pozvonil je zvonec, zagrinjalo se je vzdignilo in nastopili so pevci. Hanca se je spela z vsem životom in je strepetala.

Preko vsega odra je stala vrsta pevcev in med njimi nekoliko zadaj, je stal Mate v kratki žametni suknjici; dolgi svetli kodri so mu padali na senca. Hanca je prijela Toneta za roko in jo je stisnila krepko. Amerikanec se je ugriznil v ustnice in je strnil obrvi.

Močni moški glasovi so zadoneli po dvorani; obrazi so se zjasnili in prsi so se oddehnile. Glasila se je lepa stara pesem — kakor da je zasijalo solnce nad poljem, zašumel zamolklo gozd iz daljave.

Naravnost v njegove oči je upirala Hanca pogled, a njegove oči so bile tuje in hladne, niso čutile njene prošnje in ji niso odgovorile.

„Usliši me, ozri se name!“

Zgenila je tudi z roko, vzdignila se je na stolu. Tone je gledal na oder, ali videl je natanko tudi njo in žile so mu kipele na čelu. Prijel jo je za roko pod komolcem in jo je potisnil na sedež.

„Ne bledi, ne ponižaj se pred njim!“

Pesem je utihnila in pevci so se poklonili; zapeli so še drugo in tretjo pesem, dodali so jih še dvoje in navdušeno ploskanje je grmelo iz ozadja dvorane; debeli gospod ob durih je ploskal in sopel težko in klical, obraz se mu je svetil od radosti. Naposled so se poklonili pevci še globlje, tako da se je prikazala vsa pleša starega, rdečebradatega nadučitelja ter so se poslovili.

Mate je postal ob kulisi in se je ozrl po dvorani. Zdrznil se je, vzdignil je začuden obrvi, kakor da se je nečesa domislil, nasmehnil se je in je odšel za drugimi.

„Vode!“ je zaklical Amerikanec.

Hanci je bilo slabo.

III.

Popila je kozarec vode, odprla je oči široko in rdeče pege so se prikazale na licih.

„Kaj ne bi rajša domov?“ je prašal Tone.

„„Ostanem do konca!““

Šivilja iz globeli se je sklonila k sosedi in je šepetala, obe sta se ozirali na Hanco.

„Še pogledal je ni!“

Spet je sedla starikava gospodična h klavirju, dolgi prsti so drobili po tipkah in zastokali so žalostni asovi, kakor da bi zvonil od daleč tanki zvon za nirajoče.

„Da bi že nehalo to brenkanje!“ se je razsrdil merikanec, debeli gospod pa je ploskal s težkimi kami in zaploskala je tudi muha.

Ko je odbrenkal klavir, so se napravili nekateri ospodje iz dvorane, da bi si oplaknili suha grla.

Soparno je bilo, težak vzduh je ležal na prsih. Na okna je potrkavalo, zunaj so se bili za hip umirili oblaki in padale so debele kaplje.

Z odra se je čulo prenašanje miz in stolov, stopali so težki koraki, zasmejal se je časih kdo in je zaklical polglasno, zastor se je zganil, nekdo je pogledal v dvorano in škripajoči koraki so premerili oder.

Hanci je bilo kakor v težkih sanjah. Nobene jasne misli; trudna ji je bila glava in srce je bilo tesno; če bi vstala, ne bi mogla premekniti nog.

„Glej, vsa bleda je, postarala se je!“ je zašepetala šivilja.

Tone se je nagnil k njeni rami.

„Boljše bi bilo, Hanca, da odideva. Slabo ti je... in ni vreden, Hanca, ni vreden...!“

Njene oči so se ozirale nemirno po dvorani, toda videle so same tuje obraze, potne in dolgočasne. Nje ni bilo, ki so se ji smehljale zapeljivo rdeče ustnice, ki so ji gledale oči vabljivo in vroče, ki so se ji svetile izpod širokega rokava gole bele roke.

Zazvonilo je za odrom in napočil je večera najimenitnejši del.

Igrali so „Županovo Miciko“, in ko je nastopila lepa županova hči, je izpreletelo Hanco po vsem telesu. Nikoli je ni videla poprej, ali spoznala jo je takoj. Majhna je bila, toda bujno razvita. Oblečena je bila v kratko, živo pisano krilo, na nogah je imela svetle šoljne s pentljo; izza rdečega modrca so se svetili beli čipkasti rokavi, tako široki in kratki, da so bile gole preko komolcev gosposke roke. Iz belega, drobnega obraza so rdele polne ustnice, oči so se ozrle prešerno po dvorani.

Hanci je seglo v srce kakor zavist in sovraštvo.

„To je ona!“

„To je učiteljica!“ je šepnila šivilja in se je ozrla na Hanco.

Hanca je stisnila pesti v naročju. Njeni pogl od pritajenih solz omegleli, preplašeni in sovražni, se vsesali v lepo županovo hčer. Izpustili niso nob njene kretnje, nobenega nasmeška, zasledovali so v skrivni pogled, poizkušali so, da bi prodrli v n misli, v njeno življenje, vse od začetka do te poslednje ure.

Učiteljica je izpregovorila; njen glas je bil globok, skoro robat in Hanci je bilo pogodi, da ni bil lep njen glas.

„Ni ga omamila z besedami!“

Toda glej, morda mu je bil pogodi baš njen glas, nekaj prešernega, zasmehujočega je v njem in Mate, ki je bil morda navajen prej tanko žvrgolečih mestnih glaskov, se je začudil in zdelo se mu je lepo, da je dišalo iz tega globokega, moškega glasu po dimu cigaret . . .

Ljubimca, mestnega škrica, je igral dolg študent, zelo še mlad in brez brk. Hodil je neokretno, napoti so mu bili stoli, zadeval se je ob mizo. Oblečen je bil v široko in dolgo suknjo, ki najbrž ni bila njegova; ko je stopil v izbo, je pozabil sneti visoki cilinder, zardeval je in jecal. Neroden in smešen je stal pred njo, ki jo je ljubil in kakor sramežljivo dekle je povešal oči.

Občinstvu v ozadju je bilo pogodi, da je bil mestni škric tako neroden in smešen. Prepočasi se je vršila igra, kar precej naj bi ga napodili, koder drži cesta čez hrib, tujca, ki nosi črno suknjo! . . .

Neroden je bil, komaj se je je doteknil, ona pa ga je objela brez strahu z lepo golo roko.

„Tako je objela njega!“

Pod temnimi lasmi so žarele velike vabljive oči, ustnice, polne in rdeče, so se napenjale.

„Tako se je sklanjala k njemu, tako ga je poljubila!“

Ljubimec je pokleknil, padel je nerodno na kolena, tako da je zabobnelo in se je vzdignil z odra o[illegible]ak prahu. Smeh je završal preko dvorane, debeli gos[illegible]d je zaploskal in nasmehnila se je sočutno tudi le[illegible] županova hči.

„Tako se je nasmehnila njemu, tako ga je pogled[illegible] vroče, ko sta sedela sama, čisto blizu drug ob d[illegible]gem in ji je ovil roko okoli vratu ter jo prosil ljub[illegible]ni . . .“

Sredi odra je stala županova hči, njen glas se je nenadoma izpremenil, poln je bil in blagozveneč in zapela je zvonko:

„Ljubček pa pride,
milo objame,
brž je spet zdravo
to bolno srce!“

In ko je pela, je bila vse lepša nego prej. Lica so nekoliko zardela, nagnila se je glava pod težo bujnih las, položila je bila roko na nemirne prsi.

„Nanj je mislila zdaj in skipelo ji je srce, strepetalo je od hrepenenja ... Glej, veselo so se nasmehnile ustnice, začutila je, da je tudi on mislil nanjo...“

Pri kraju je bila igra, županova hči je praznovala svatbo s čokatim kmečkim fantom in škric je romal osramočen, koder drži pot preko hriba. Ploskanju ni bilo konca, igravci so se priklanjali, sladko se je smehljala učiteljica, spet so bile prešerne in zapeljive njene oči.

Hrupno so vstajali s sedežev ter se odpravljali. Vsem se je zelo mudilo, gnetli so se po tesnih hodnikih med klopmi, črni gospodje so prihiteli, prenašali so žametne klopi ter jih postavljali ob stene, da bi napravili plesavcem prostora. Hanca in Tone sta bila poslednja med durmi.

„Kaj ne bi rajša dol?“ je prašal Tone. „Gneča je tukaj in mize so postavljene za samo gospodo!“

„Ostaniva tukaj!“ je odgovorila Hanca.

Široki, svetli mostovž je bil okrašen z zelenjem; na obeh straneh so bile postavljene mize ob zidu.

Učitelj je begal po hodniku, po stopnicah gor in dol, stopil je mimogrede k tej, k oni mizi, izpraznil je kozarec ter odhitel.

„Kaj tukaj sta ostala? Dobro — mi iz globeli sodimo v boljšo družbo! ... Kaj se ne počutite dobro, Hanca?“

„„Dobro se počutim!“ “

Učitelj se je začudil njenemu glasu, bil je glob in zrelejši. Njene oči so gledale mirno, skoro osorn

„Nič ne mislite, Hanca, da je kaj posebnega r tisti stvari! Same budalosti! ... To je namreč žensk ki bi še mene premotila za en večer, recimo za e uro, nato bi se pa stresel in bilo bi me sram! ... Lepa je res, ubijte me, če ni lepa! ...“

Prišla je mimo v svetli poletni obleki, belo rožo v laseh. Učitelj je poskočil s stola, pridružil se ji je in je sedel z njo za mizo, kjer se je zabavala še večja družba. Smehljal se je neprestano in je govoril drugače nego po navadi.

„Sprejmite, gospôda, tudi mene, tujca iz globeli, v svojo družbo in nikar me ne zaničujte!“

Hanca in Tone sta sedela za malo mizico v kotu ob stopnicah. Dvoje vrst belo pogrnjenih miz je bilo postavljenih blizu vhoda v dvorano in tam je posedla boljša družba. Debeli gospodje, rejene gospe, tanke gospodične v svetlih oblekah, črno oblečeni mladi gospodje s šopki v gumbnicah. Razgovor je bil vesel in hrupen, natakarice so prihajale in odhajale, kozarci so žvenketali. Neprestano so hodili po stopnicah in Hanca se ni ozrla; toda nenadoma je strepetala, ko je začula še čisto spodaj pod stopnicami urne korake. Malo zasopel je bil, premeril je z enim korakom po dvoje stopnic, šel je hitro mimo, naravnost po mostovžu do belo pogrnjenih miz. Pozdravili so ga veselo; učiteljica se je okrenila z vsem životom in je iztegnila roko preko stola. Mate se je poklonil in je sedel poleg nje.

Obrnjen je bil proti zidu, ali Hanca ga je videla natanko, tudi če se je okrenil z životom in je pogledal stran z vsem obrazom. Luč mu je sijala naravnost na lice, ustnice so se mu gibale in Hanci se je skoro zdelo, da razume njegove besede. Sladke so bile in ljubeznive, mehak je bil njegov glas. Toda nekak nemir je bil na njegovem obrazu, senca je ležala na čelu, kakor spomin na nekaj neprijetnega, davno minolega. Nemirno, neodločno so gledale oči, nikamor se niso ozrle naravnost, kakor prikrita bojazen je bila v njih.

Tone je pripovedoval, ali Hanca ga ni slišala. V sanje so gledale njene oči in poslušala je v sanjah. Šumno so se razgovarjali naokoli, ali onadva, Mate in ona, se nista menila za nikogar, kakor da bi hodila sama po tihem večernem polju.

„Zakaj si tako razmišljen in žalosten?“ je prašala ona in oči so vabile in očitale prijazno.

„Domislil sem se nečesa, kar je bilo davno in ni več!“ je odgovoril Mate.

Hanca je videla, da se je igrala pod mizo njena roka z njegovo; oklepali so se prsti, umikali so se igraje in so se iskali.

Učiteljica se je sklonila k Mateju, njene ustnice so se premeknile. Hanca je strmela nanja, ki sta sedela daleč v svetlobi; njeno oko je videlo vse in vse je slišalo njeno uho.

„Pozabi!“ je govorila ona. „Saj je zdaj lep večer — kaj bi se spominjal na preteklost, kaj šele bi mislil na prihodnost! Ne smeš zdaj misliti drugega, nego da te imam rada!“

In resnično se je Mate nasmehnil, resnično je pozabil; Hanca je opazila natanko, dasi se je bil v istem hipu obrnil z vsem obrazom od nje, ki je sedela v temi.

„Rad te imam“ je govoril smehljaje. Samo zdi se mi, da je šinila senca mimo in da sem ugledal obraz, ki sem ga nekoč poznal . . . Toda šinila je mimo in zdaj ne mislim nič drugega, nego da te imam rad!“

„Ne glej tja, Hanca!“ je izpregovoril Tone glasneje in se je doteknil njene rame. „Ne glej tja — vsa si prebledela! Pojdiva!“

Zdramila se je samo napol, ozrla se je nanj z motnim pogledom.

„Ostaniva!“

V dvorani je zasvirala vesela godba. Vstajali so izza miz in vstala sta tudi Mate in učiteljica. Z umo roko si je popravila frizuro, pritrdila si je rožo v laseh in odšla sta v dvorano.

Prihitel je učitelj in je prijel Hanco za roko.

„Če niste že oddani!“

Hanca je vstala. Tone jo je prijel okoli pasu in jo je potisnil na stol.

„Ne pojde; slabo ji je!“

„Slabo mi je!“ je ponovila Hanca in učitelj hitel dalje.

„Zdrami se Hanca!“ je prigovarjal Tone. „Sp metuj se, drugače te ostavim tukaj samo, pa napra kar ti je drago!“

„Pojdi!“ je odgovorila Hanca mirno.

„Znorela si, to je in drugega nič! . . . Zaradi takega — no, Bog z njim! Tiste ženske bi se ognil na cesti na deset korakov — Bog mu jo blagoslovi! . . . Pij, Hanca, reci vsaj besedo, da bom vedel, če si živa ali ne!“

„„Ali jo ima resnično rad?“ “

„Kaj vem? Nisem ga vprašal! . . . Ampak zdi se mi, da ni človeka na svetu, ki bi imel tisto žensko resnično rad — vsaj njenih oči ne! . . . Kar on počne, mi nič mar, nisem mu varih! . . . Samo doli na cesti bi ga rad dobil, da bi ga malo pretresel, njega in tisto žametno kamižolo!“

Hanca ga je pogledala prestrašena.

„Ne stori mu žalega! Ne reci mu besede!“

„„Nič se ne boj! V žido ti ga zavijem!“ “

Poskočna godba je donela iz dvorane, slišalo se je drsanje nog po gladkem parketu. Za mizami so ostali samo še starejši gospodje. Zmerom glasnejši so bili, obrazi so rdeli zmerom bolj.

„To je Mate Kovač, mlad umetnik. Časopisi pišejo o njem; pravijo, da je velik talent.“

Suh gospod s sivim obrazom in kozjo brado je stresel nejevoljno z glavo.

„Velik talent — kdo ve! Lepo število smo že imeli takih talentov, pa so se večjidel izpridili in naposled so bili družbi in narodu v nadlego. Naš narod ne rabi talentov — delavcev rabi!“

„Malo prehudo je to!“ je ugovarjal rejen gospod. „Zakaj bi ne rabili talentov? Dobri so . . . za nedelje in praznike . . .“

Kozjebradec je stresel z brado še bolj zlovoljno.

„Kar je nepotrebnih novotarij, vse so zanesli k nam tisti takoimenovani talenti! Življenje kaže, da jih r otreba: še nobenemu izmed njih se ni godilo dobro. I tlina, ki je naturi v prid, ne usahne! . . . Tudi ta f se mi zdi lahkomiseln; že njegova kamižola ga i ie; spodobni ljudje ne nosijo takih kamižol!“

Družba se je zasmejala. Debela gospa, ki je se- (oleg kozjebradca, pa je končala razgovor:

,Lep fant je!“

Utihnila je godba, pari so se vračali iz dvorane z razgretimi zardelimi obrazi in bleščečimi očmi. Prva sta prišla Mate in učiteljica; on je šel nekoliko sklonjen, kodri so mu bili padli globoko na čelo, smehljal se je s polodprtimi ustnicami. Nikoli ga še ni videla Hanca tako lepega in strah jo je bilo njegove lepote, trepetala bi in bi ne mogla govoriti, če bi se nenadoma ozrl, stopil k njej ter jo ogovoril.

Stopila sta k mizi, roka je ostala v roki, prijel je kozarec z levico in je pil. Nekdo se je zasmejal za mizo, izpregovoril je besedo, roki sta se izpustili in zasmejala sta se tudi sama, zvonko in veselo.

„Z njo bi hodil po ulici in ne bilo bi ga sram!“ je mislila Hanca.

Učiteljica je vzela s stola čipkasto ruto, ognila si jo je tesno okoli vratu in napotila sta se po mostovžu.

Tone je stisnil Hanco trdo za roko.

„Glej sem in pij!“

Šla sta počasi, tesno drug ob drugem; z lahkimi, drobnimi koraki je stopala ona, zibalo se vitko, polno telo in glava se je nagibala k njegovi rami.

Mate se je nasmehnil, vzel je rožo iz njenih las in si jo je vteknil v gumbnico.

Šla sta mimo, postala sta, on se je sklonil in ji je zašepetal v uho ljubeznivo besedo. Ko je vzdignil glavo, se je ozrl mimogrede po mostovžu, strepetal je in je prebledel v obraz. V tistem trenotku je izpustil njeno roko in je stopil korak v stran. Ona se je ozrla začudena nanj . . .

Hotel se je umekniti njenemu pogledu, žarečemu jasno iz polumraka, ali ukovan je bil vanj; ni ga izpustil.

Ustnice so se zgenile, glasu ni bilo, toda Mate je slišal. Strepetal je vzklik, bolesten, očitajoč.

„Mate!“

Naslonil se je ob zid.

„Kaj ti je, Mate?“ je vprašala učiteljica.

„Domislil sem se . . .“ je zajecal. „Idiva!“

Odšel je po stopnicah z urnimi, omahujočimi koraki, da ga je učiteljica komaj dohajala . . .

„Dobro je, Hanca, vse je dobro . . . Pij!“ je prigovarjal Tone; njegov glas je bil prisiljeno vesel, oči pa so gledale temno izpod obrvi.

Hanca je vzdignila kozarec in ga je izpraznila do polovice. Prijetna toplota se ji je razlila po životu in mukoma, sunkoma se je izvil vzdih iz prsi.

IV.

Mate in učiteljica sta sedla v mračno razsvetljen kot gostilnice.

„Kaj se je zgodilo s teboj?“

Ustnice so se mu zategnile, prikazal se je prisiljen, spačen smehljaj.

„Pomisli: povrne se časih preteklost, vsa razločna, kakor da pozneje ni bilo ničesar več . . . In to me vznemiri zelo!“

Začudila se je, ni ga razumela.

„Prej si bil bolj kratkočasen . . .“

„„Saj sem povedal: dokler se ne vrne preteklost! . . . Ampak rečem ti: zelo je bila lepa in toži se mi po njej, kadar sem sam.““

Nejevoljno je strnila obrvi.

„Govori pametno!“

Mate jo je pogledal in je zapazil, da si je bila z belim prahom potresla obraz. Zazdelo se mu je tudi, da si je bila pobarvala obrvi in ustnice. Ali v tistem hipu se je dotaknil njene tople bele roke in izpreletelo ga je.

„Oprosti — vznemirilo me je in treba je še par minut, da se spametujem . . .

Prijel je njeno roko, da bi jo vzdignil k ustnicam, toda ugledal je tanke žilice, ki so se svetile in križale kožo in ni mu bilo pogodi.

„Povej natanko: kje je bila tista preteklost in šna je? Majhna? Velika? Ali je lepša od mene? olasa ali plavolasa?“

Mateju so bila zoprna njena vprašanja; bilo mu kakor da bi mu kdo odpel telovnik ter se zasmejal njici pod vratom. Pogledal ji je kljubovaje v obraz in takrat se mu je tudi zazdelo, da si je bila napravila preveč koketno in neokusno frizuro.

„Lepa je in se ne da primerjati z nikomur, tudi ne s teboj. Zakaj samo ena je na svetu in druge ni nobene . . . Velikokrat mi je bilo težko pri srcu in drugje mi ni bilo tolažbe, nego v mislih nanjo . . .“

„ „To je vse lepo in sentimentalno; ampak povej mi, kdo je in kako ji je ime!“ “

Privila se je bliže k njemu, tako da je začutil toploto njega telesa. Položil ji je roko okoli vratu in se je zasmejal.

„Bog z njo! Poleg mene je sedanjost — kje je preteklost? — Ali si mi ti povedala tiste misli, ki te obidejo, ko ležeš v posteljo in ti ne dado spati nemirni spomini? Naj počivajo, ni jih treba dramiti!“

Nezaupno ga je pogledala in prejšnjega sladkega smehljaja ni bilo več na ustnicah.

„Oglasila se je godba, vrniva se!“

„ „Ne, Alma, ostani, ne vrnil bi se še rad!“ “

Učitelj je pogledal v gostilnico.

„Hej, plesavci!“

Alma je vstala, Mate je stal za mizo in pil.

„Ali pojdeš?“

„ „Ne!“ “

Krilo je zašumelo na hodniku; učitelj ji je ponudil roko in je jecal nerodnosladke besede.

Mateju je šumelo v glavi. Bilo mu je, kakor da strme še zmerom vanj tiste velike, srepe, očitajoče oči.

„Kaj si mi storil, Mate?“

Stresel se je, otresel bi se rad, pozabil . . . Glej, tako lahko, brezmiselno, brezbrižno je bilo življenje; nosilo ga je, kakor na dišečih valovih pomladanske sape; zatisnil bi oči, dihal vase topli, opojnotežki voni, živel do konca. En sam trenotek in zdrznil se je, vzdramil . . .

Kaj ni bila samo igrača, kaj ni bil samo le spomin iz prezgodnje, otročjenedolžne mladosti? Kakšn pravico ima do njega preteklost, in če je še lepša Minilo je za zmerom, ne vrne se več, ne sme s vrniti!

Toda oglasilo se je v srcu še drugo, globlje in grenkejše čuvstvo. Naslonil je glavo v dlan, zaječal je.

„Hanca, ti mala, uboga!“

Spomnil se je na njena pisma, pisana z okorno roko. „Ljubi moj Mate!“ Zasmejalo se mu je srce, razširilo se mu je od sladke radosti, kadar je ugledal tiste velike, trde črke. Nizko se je pač nagibala glava k papirju, trdo so se oklepali prsti peresa. In besede, ki jih je bilo srce tako polno, niso mogle na papir.

„Ti uboga, od srca ljubljena! Komu si pisala?“

Oči so se mu orosile nad pismom, nato pa je doživel divji večer; oskrunil je svetinjico pod vratom.

„Ti pozabljena, izdana! . . .“

Na stopnicah so se oglasili koraki; ples je minil, plesavci so prihajali v krčmo.

„Kaj pa ti tako sam?“ je zaklical učitelj. Opotekal se je že nalahko, na čelu so se mu sprijemali potni lasje.

„Nisem te klical!“

„„Klical, ali ne klical, saj smo v krčmi!““

Učitelj je prisedel in je pil.

„Lahko ti je neprijetno pri srcu, Mate; tudi meni bi bilo! Zaigral dvoje kart hkrati — ni šala! Ampak stavi na drugo karto, prijatelj, stavi na drugo karto! Lepša je, rečem ti! . . . Prvo pusti nam, ni zate; z globeljo nimaš opravila več . . .“

Mate je izpil.

„To je ženska zate! Duhovita, lepa, temperamentna, čisto rojena za umetnika! Zame ni; prvič zato ne, ker sem človek iz globeli, in drugič — to sledi namreč iz prvega — ker sem poleg žensk tako malo duhovit in okreten, da se smilim sam sebi . . . Odločil si se, kakor je velevala usoda in božja volja! . . . Zdaj ka nate; čemerna je bila in zlovoljna, tako da sem begnil.“

„„Kje je Hanca?““

„Nikjer več zate, prijatelj! Tvoje sokolje peroti rajo drugod . . . Resno in resnično povedano: čemu jo mučil? Pusti otroka in Bog z njim; druga so ja pota!“

Mate je vstal in je šel skozi vežo po stopnicah. Z mrkim očesom je gledal učitelj za njim in si je grizel ustnice. Nato si je natočil poln kozarec in ga je vzdignil proti luči.

„Bog te blagoslovi, ti moj prijatelj in moj tolažnik!“

Izpil je na dušek, naslonil se je v kot in je sanjal s polodprtimi očmi.

Mate je šel naravnost proti mizi, kjer sta sedela Hanca in Amerikanec.

„Dober večer, Hanca!“

Glas se mu je malo tresel, lica so mu bila zardela pod očmi, gledal je neodločno, kakor da bi se hotel ogniti njenega pogleda.

„Zvedrilo se je zunaj, mislim. Ali bi ne šla malo z mano?“

Hanca je vstala brez slovesa in je šla z njim.

Stopila sta na cesto; hladno je bilo in noč je bila temna. Nebo je bilo temnosivo in se je komaj razločevalo od oblakov, ki so plavali v širokih plasteh od juga.

„Tu ni blatno, tu pod kostanji; pojdiva do konca in nazaj . . .“

Na pesku so hreščali njuni koraki. Zasvetilo se je časih izza oblakov in dvoje senc je hušknilo pred njima.

Postal je nenadoma, prijel jo je za roko.

„Odpusti mi, odpusti, Hanca!“

Tako se je obdolžil in obsodil in Hanca je vedela, da je bilo vse resnica. Zazeblo jo je, ni se mu upala pogledati v obraz in on je izpustil njeno roko.

„Mraz je, Mate, vrniva se!“

Vse se je zgodilo, kakor je slutila v hudih sanjah; tujec je hodil poleg nje, komaj še podoben Mateju, ki ga je ljubila.

„Zdaj vem, da me nimaš več rada in da me z ničuješ po pravici. Tako naj gre torej narazen naji pot . . . za zmerom. Ampak, Hanca, spominjal se bo nate, ne pozabim te nikoli . . .“

Komaj ga je poslušala; trudna je bila in slat da bi se zgrudila, legla kraj ceste.

Mate je govoril hlastno, s trepetajočim glasom; tako mu je bilo, kakor da se mu umika nekaj velikega, lepega, nikoli nadomestljivega, in iztrgal je slabotne roke, da bi zadržal, rešil . . .

„Veliko sem grešil nad tabo, Hanca, ali tudi kazen je velika . . . Zdaj vem, da bo težko moje življenje, da ne pridem nikoli do konca; zdaj vidim, kako močno sem se opiral ob tvojo ramo . . . Kaj ni več mogoče, da bi se izpremenilo?“

In odgovoril je sam v svojem srcu: „Ni več mogoče!“

„Tako pa idiva narazen in prijazno se posloviva. Daj mi roko Hanca; ne odtegni je, saj je v slovo! . . . Zbogom!“

Stala sta že skoro pred gostilnico; rdeča luč nad vratmi mu je sijala v obraz; upál je bil in resen, oči so bile rdeče obrobljene. Mrtva in mrzla je ležala njena roka v njegovi.

„Zbogom, Mate!“

Okrenil se je urno in odšel v svetlo vežo. Hanca je postala ob zidu in je gledala proti drevoredu. Nalahko se je zibalo temno drevje; tam daleč, v somraku, se je premikalo dvoje senc.

„Ali se poslavljata tudi onadva, ali se poljubujeta?“ je premišljevala Hanca.

Hitreje so plavali oblaki po nebu; veter je zapihal močneje in v drevoredu so zašumele kaplje, ki so padale trdo z lista na list in na mokri pesek.

Hanci je bil hlad prijeten, odpela si je bluzo pod vratom. Nekdo se je opotekal mimo, postal je pred Hanco, zibal se je z vsem životom in se je prijel za klobuk. Nato je zamahnil z roko, zavriskal je hripavo ter nadaljeval svojo pot.

Težki koraki so se oglasili v veži, Tone jo je el za ramo in jo je stresel.

„Kaj počneš tukaj, dekle? Pojdi z mano!“

Vodil jo je za roko kakor otroka, posadil jo je rčmi za mizo, ovil ji je ruto okoli vratu in ji natočil n kozarec.

„Zdaj pij, otrok! . . .“

Mate je premeril vežo z urnimi koraki, hitel je po stopnicah in v dvorano. Ugledal je Almo, ki je plesala z učiteljem. Obraz mu je bil še ves bled in oči so mu bile rdeče, toda zasmejal se je veselo, ko je videl učiteljev vihrajoči frak in njegove tanke, nerodno skljućene noge. Opazila ga je bila tudi Alma in ga pogledala z vprašujočim očesom. Mate se je nalahko priklonil, ona se je nasmehnila in je ostavila učitelja sredi dvorane.

„Zdrav?“ je vprašala in mu je ponudila roko.

„Popolnoma!“ je odgovoril Mate. „Pojdi z mano,‘ idiva malo ven, sediva v samoten kot. Rad bi se pogovarjal s tabo, povedal bi ti kaj lepega, tako razposajeno mi je pri srcu . . .“

Dala mu je roko in stopila sta na hodnik.

„In kaj je s preteklostjo?“ se je nasmehnila.

„Umrla! Zakopal sem jo v velik grob, nasul nanj gomilo do neba!“

„„Samo na obrazu se ti še poznajo sledovi . . .““

„Pomisli: gomilo do neba! Opravilo je bilo naporno in če mi je čelo še potno, ni treba, da bi mi zamerila!“

Sedla sta za malo skrito mizico; naslonila je glavo ob zid in obraz se je skril v zelenju.

Zavzdihnil je globoko in je razprostrl roke.

„Zdaj sem svoboden!“

Alma se je zvonko zasmejala.

„Kako težka ti je ta svoboda!“

„„Potrpi, da se navadim nanjo!““

Bolj resen je bil njegov obraz, naslonil se je s komolci na mizo in je oprl glavo ob stisnjene pesti.

„Poleg tebe se počutim dobro, Alma; zdi se mi, kakor da si mi v sorodu . . . Popotnik brez miru . . . Jutri, pojutrišnjem, kadar odidem, se boš prav tako prijazno smehljala komu drugemu . . . Jaz bom storil isto . . .“

Tanka guba se je prikazala na njenem čelu.

„Če je to resnica, čemu jo treba povedati?“

„„Ne zameri! . . . Kar je bilo, mi leži še na jeziku na vsem telesu mi leži, tudi srca še ni čisto ostavilo . . Daj mi, Alma, svojo lepo roko; tako je najbolje . . .

Igral se je z njeno belo, okroglo roko in jo je poljubljal.

„Kam misliš, Mate, jutri, pojutrišnjem?“

„„Bilo bi bolje, da me nisi spomnila! ... Po svetu hočem. Pred par leti se mi je zdelo, da znam veliko in Leonardo je bil v primeri z mano diletant. Zdaj sem se naučil nekoliko in vidim, da ne znam še nič. Vesel sem bil in lepega upanja poln do tega nocojšnjega večera ... zdaj pa me je obšel nekak strah. Nič se mi več noče na pot in zdi se mi, kakor da se mi vse ponesreči. Take globoke malodušnosti nisem občutil še nikoli — in verjemi, godilo se mi je že zelo slabo!“ “

„Ne blêdi! Zato pa si umetnik, da se ti godi slabo?“

„„Kaj me briga vse, dokler je pogum in upanje v srcu! Bos in brez brašna bi romal v Monakovo in iz Monakovega v Pariz. Toda srce težko — noga hroma!“

„Od nocojšnje bolezni te jaz ne ozdravim!“

Vse drugačen je bil njen pogled, bolj čist in bolj resen; sočutje je bilo v njem.

„Res, zazeblo me je kakor bolezen ... Doslej sem živel — Bog vedi, kako sem živel; ni me bilo skrb ne za kruh, ne za posteljo. Zdaj pa me je obšel strah, kako bom živel jutri, kaj bom jedel jutri in kje bom spal ... Tako mi je, kakor da me je Bog zapustil ...“

Alma ga je pogladila po laseh, nato mu je položila roko okoli vratu.

„Mate, kaj se je zgodilo s teboj?“

Umaknil se je njenemu objemu.

„Veselega fanta in ponosnega umetnika si ljubila ... pa zbogom, Alma, siromak sedi poleg tebe!“

Umolknila je, tudi njo je obšlo kakor bojazen pred nečim grenkim, neubežnim ...

Tone je iskal voza, ostal je dolgo zunaj in se je rnil preklinjaje v krčmo.

„Odšli so! Že pred celo uro! Vrag z njimi! rugega voza pa ni, če bi ga s cekini plačal! Poslednji oleselj je vzel debeli doktor ... Kaj praviš, Hanca?“

Hanca ga je samo pogledala in je molčala.

„Kaj bi?“ se je popraskal Tone. „Zvedrilo se je za silo, ampak pot je blatna . . .“

Ozrl se je postrani nanjo.

„Tak reci vsaj besedo!“

„„Pojdiva!““

Hanca se je vzdignila, toda prijela se je za mizo, da bi ne omahnila.

„Tako sem trudna . . . samo od vina, Tone!“

Opravičila se je s tihim, skoro prosečim glasom in poizkusila se je nasmehniti.

Tone je zaklel.

„Bolje ti bo zunaj, Hanca . . . Primi se me za roko!“

Sveža sapa jima je zapihala v lica. Oblaki so gonili jadrno preko neba, zvezde so se užigale in so ugašale.

„Glej, tudi cesto je že skoro posušil veter! Bolje bo, ko prideva na klanec; tam je pot nasuta!“

Hanci so bile noge kakor od kamna; tudi glava ji je bila težka in je klonila.

„Tone, trudna sem, res!“

„„Ni daleč; komaj uro, če stopiva!““

Pritisnil je njeno roko narahlo k sebi; zdela se mu je tako majhna in nežna, da bi jo zdrobil, če bi jo stisnil krepko.

Kmalu je bila fara za njima, temno je kipel proti nebu visoki zvonik. Šum iz krčem in gostilnic je potihnil, le še male rdeče luči so se svetile od daleč.

Stopala sta v hrib, Hanca se je spotikala ob kamenje.

„Varno, Hanca! . . . Ne bodi žalostna; če te pogledam, je še meni sitno pri srcu . . . Kaj bi si storila iz tega? Bilo je, šlo je! Tudi jaz sem že doživel . . . no, kaj te to briga! . . . Le pomisli, tako po vrsti in brez žalosti: kaj bi z njim, kaj bi on s tabo? Zda gospod, ni nam več v sorodu, stvar je pri kraju! desno tvoja pot, na levo njegova! Neumno je bilo, si je kdaj govorila z njim! Seveda je lump, da je t napravil — ampak kdo bi napravil drugače? . . .“

„„Ne govori!““

Tone je umolknil in se je jezil zaradi poti, ki je bila posuta s tako grobim kamenjem, da je Hanca težko hodila s svojimi majhnimi, trudnimi nogami . . .

Postala je nenadoma, oči so se ji bile zdramile.

Kaj ni to tista pot? Poznajo se še sledovi njenih in njegovih korakov . . . Tod sta hodila, da, prav na tem mestu sta postala, roka se je oklenila roke, tako tiho sta govorila, naravnost iz srca; mehke in čiste so bile besede, da bi ne oskrunile čiste ljubezni . . .

„Dalje, Hanca! Še malo, komaj še pol ure, pa bova doma!“

To je bil robat, tuj glas, ni bil njegov!

„Kam?“

„„Domov, Hanca! Daj, primi se me za roko!“ “

Stopila je, dihala je težko; motno in mučno ji je bilo v glavi, rada bi že legla, zatisnila oči . . .

Počasi sta romala v hrib. Daleč za njima, izpod fare, se je oglasila hripava pesem. Učitelj se je vračal domov s težkimi nogami in veselim srcem.

„Adijo, pa zdrava ostani,
podaj mi še enkrat roko! . . .“

Hanca se je spoteknila in je padla na kolena.

„Ej, Hanca, Bog s tabo!“

Tone se je sklonil in jo je vzdignil.

„Ne zameri, Hanca, otrok, rahlo te bom držal!“

Vzel jo je v naročje kakor otroka in je stopal vamo in z velikimi koraki.

„Okleni se me okoli vratu, laže ti bo!“

Položila mu je glavo na ramo, misli so se ji zmedle in zaspala je težko spanje brez sanj.

— —

Četrto poglavje.

I.

Veliko veselje je zavladalo v globeli. Mate Kovač, c in umetnik, ki je propadel sramotno z vso svojo o in umetnostjo. Potikal se je po svetu, sam sebi dlego, drugim na kvar . . .

Na pomlad je bilo, ko je brstelo življenje za hribom in se je svetilo od daleč čistejše nebo; v globeli je kopnel sneg.

S kukavico je prišla vesela vest in se je raznesla po globeli bolj glasno in bolj radostno nego kukavičji klik. Učitelj je pozdravil Amerikanca v krčmi z veselim smehom in rdečim obrazom, kakor da ga je bilo doletelo nekaj zelo prijetnega.

„Ali si videl? Kaj ti nisem povedal? Spotaknil se je in je padel, pa ne bo nikoli več vstal — zato ker je porojen iz gobeli!“

„ „Kaj je z njim?“ “

„Bog vedi! Kaj je z drevesom, kadar sahne? Njegov čas je prišel! . . . Globoko je padel, do tal se je ponižal! Pisal je župniku tako klavrno pismo, da bi se človek razjokal od sramu! Strmoglavil je zelo hitro, veseli fant s svojo žametno kamižolo; zdaj se potika bogvekod in strada . . .“

Amerikanec je pogledal temno.

„Tebe veseli ta reč?“

„ „O, reč sama obsebi ne! Celo žalostna je, če jo človek dodobrega preudari . . . Ampak zaradi teorije! Nobeden, ki ima v prsih ta zrak iz globeli, nobeden se ga ne reši več! Kdor je gledal te puste, prstene obraze, jih ne pozabi nikoli več in naposled je tudi njegov obraz pust in prsten . . . Kdor je zrasel v teh mrzlih sencah, ne more živeti v solncu! — Taka je stvar in zato me veseli, da je bil Mate tako prijazen in mi je odprl teorijo!“ “

Amerikanec se je zamislil; temna senca mu je bila legla na obraz; poslušal je komaj napol, zakaj v srcu se mu je zbudila neprijetna slutnja, strahu podobna.

„Jaz sem želel —“ je odgovoril zamišljen — „želel sem, da bi se mu godilo dobro na svetu . . . Morda ni bila poštena ta želja! . . .“

S srepim, poluzatisnjenim očesom mu je pogleda učitelj v obraz. Polagoma so se mu ustnice širile in naposled se je zasmejal razposajeno.

„Ah . . . glej! . . . Ne bil bi si mislil, da si tak premeten . . . Še samemu mi ni prišlo na misel ka takega ... Siromaka bi imela rada, objokanega, pomoči prosečega — to si pač mislil? In zdaj ti ni prav, ko je loputnil nenadoma z višave! ... Spoštoval bi tvojo bistroumnost, če bi ne bila tako nečedna!“

Amerikanec mu je pogledal hladno v obraz in je nalahko potrkal po mizi s stisnjeno pestjo.

„Ali bi se rad pomenil z mano, šolmešter?“

Učitelj je povesil oči, odmaknil je stol in je umolknil . . .

Segel je kukavičji glas do Matejevega doma.

Oče je sedel za mizo, ko je pripovedoval nekdo na pragu; komaj da je trenil z očesom.

„Slabo se mu godi pravijo!“

In obraz na pragu je poizkušal, da bi se nabral v skrbne in žalostne gube, toda v glasu, na licih je trepetala radost.

„Sam si je kriv, sam se je zavrgel!“

Komaj za hip je šinila misel nekam daleč, se je zgenilo v prsih nekaj mrzlega; toda bilo je kakor bežna senca, ki švigne pod poletnim oblakom preko mirnega polja ... Pogledal je proti nebu in je bil vesel kopnega vremena.

Materi se je zbudilo kakor spomin, zavzdihnila je.

„Bog ga varuj, — sam si je kriv!“

Otopela je bila v srcu žalost, komaj v sanjah je še zaskelela rana . . .

Razlegel se je glas po vsej globeli, poslušali so in radost jim je zasijala na obrazih.

„Glejte! Odtujil se je, potujil, zato se je izgubil! Nikoli ni bil nič prida, nezaupen in potuhnjen je bil njegov obraz!“

Cerkev sama, širomašna in polurazpala, kakor je bila, se je belila svetleje v spomladanskem solncu; tudi do nje je bil segel žarek radosti in veliko oko zvonika je strmelo v globel s topim zadovoljstvom . . .

Hanca je šivala za mizo, ko se je vrnil oče iz vasi. Bolj suh je bil, zelo že skljućen in siv; nagubani obraz se je smehljal veselo.

„Kaj si že slišala, Hanca? Tako se je zgodilo, kakor sem rekel! — Ali se še spominjaš na Mateja; na tistega Mateja, umetnika?“

„„Še se spominjam nanj . . .““

„No, izgubil se je, slabo se mu godi!“

Hanci je padlo delo z naročja in vstala je; v suhih, bledih licih se je prikazala kri.

„Slabo se godi Mateju?“

„„Slabo! Župnika je prosil miloščine, pa ga je prav tako nagnal, kakor takrat, ko je prišel k njemu s svetnikom!““

„Kje je Mate?“

„„Bog vedi kje! Po svetu se potika, pravijo, in nima kamor bi glavo položil . . .““

„Kdo je povedal to novico?“

„„Stopi na cesto; pove ti to, kdor pride mimo... Kaj še nisi pozabila nanj?““

Videl je, kako je zasijala v njenih očeh mokra svetloba in kako so nenadoma vzplamtela lica . . .

Podvečer je prišel Amerikanec; prihajal je ob sobotah iz mesta, kjer je služil.

Podal ji je roko spogledala sta se in sta spoznala oba, da je bila stopila mednja velika senca.

„Ne bova govorila več dolgo, Hanca, tako se mi zdi . . .“

„Kaj veš o njem? Povej!“

„Učitelj mi je pravil in tudi na fari sem čul... da živi težko, da nima prijateljev . . . Jaz sem se prestrašil in tako mi je bilo, kakor da mi je mati umrla... Zdaj ne bom več dolgo tukaj . . .“

Pogledal ji je v obraz in je videl vse; njegovo močno telo se je upognilo pod silno težo.

„Čemu bi odhajal?“

Toda vprašanje je bilo razmišljeno in hladno in nadaljevala je takoj s toplejšim glasom.

„Kaj nič ne veš, Tone, kod hodi, kje se mudi? Same govorice so morda . . .“

„„Jaz bi rad, Hanca, da bi bile same govorice!““

Gledal jo je žalosten; sreča, ki mu je bila z sijala od daleč, je zatonila nenadoma.

„Če me imaš kaj rad, ne bodi žalosten!“

Poslovil se je, odhajal je počasi po klancu in gledal v tla; ko je šel mimo krčme, je zaklel in stopil vanjo . . .

Hanca je dobila pismo; roka se ji je tresla, ko ga je odpirala. V tistem pismu je bilo zapisano:

„Po dolgem času, o Hanca, se zatekam k tebi! Pišem ti samo zategadelj, ker mislim nate in ker bi rad, da bi se tudi ti spomnila name ob žalostni uri. Jaz mislim namreč, da se nagiba na večer moj dan ... Domisli se tistega večera, Hanca, ko sva se poslavljala za zmerom! Že takrat sem vedel, globoko v svojem srcu sem čutil, da sem se radovoljno poslovil od vsega, kar je bilo zame lepega na svetu. Slutil sem dobro, da sem bil stopil iz gorke, varne izbe na viharno cesto in da se klavrno izgubim v svoji lahki suknjici in svojih zakrpanih čevljih. In vendar sem stopil — tako je bilo pač usojeno ... Povedal bi ti, kako sem živel, toda pokrov na to neprijetno dišečo rakev! Naposled, Bog vedi, niti nisem tako slabo živel, kakor bi si kdo mislil. Na stotine jih je, ki žive kakor jaz in še veliko slabše, pa ne tožijo in ne pride jim na misel, da žive slabo ... Ali to je, Hanca, ker me peče greh na srcu ... Dokler sem vedel, da misliš z ljubeznijo name in dokler sem mislil nate z lahkim, sladkim čuvstvom — kaj mi je bilo življenje? Kakor seničje perje sem nosil to breme; še breme ni bilo in smejal sem se nezgodi, kakor da bi se bil spotaknil v razposajenem teku ... Ti si se odvrnila od mene, sam sem ti ponudil roko v slovo — in ohromele so mi noge, težko mi je klonila glava. Ker so bile moje misli čemerne, je bilo zmerom bolj čemerno in pusto moje življenje. Na široko sem bil odprl duri nezgodam in nisem imel več moči, da bi se jim ubranil. Tako se je zgodilo, da se čutim osamljenega in do smrti nesrečnega in da živim slabše od berača na cesti ... Izpoved je to, Hanca, kar ti pišem. In zdaj, ko sem se izpovedal, te prosim odpuščanja in odveze. Odpusti mi, Hanca! Saj je konec že to blizu, čemu bi mi zdaj zamerila? ...“

Pismo je bilo pisano z urno roko in na zmečkanem pirju. Hanci so se meglile črke pred vlažnimi očmi.

„O Mate, ti moj dragi!“

Iz velike žalosti je vzklilo upanje. Ljubezen, v kosti pomlajena, je vzplamtela v svetel plamen ...

Ob tistem času je romal učitelj proti fari. Čuden je bil v samoti njegov obraz, nobenega sledu ni bilo na njem tiste prešernosti, ki jo je kazal v družbi. Obrvi so visele globoko na oči, ustnice so bile stisnjene. Stopal je z urnimi, trdimi koraki.

Tudi njemu je bila legla na srce težka misel. Domislil se je tistega rahlega upanja, ki se je bilo zbudilo nekoč, pred davnim časom, kakor vešča iz teme in ki je izginilo takoj . . . Lahko bi bilo življenje lepo in prijazno, polno veselega in ponosnega napora . . . Pozna ga človek, ve natanko, kod drži pot do njega in tako blizu je, da bi ga dosegel z enim samim korakom . . . Toda kakor stena do neba je pred njim, ni je moči prodreti, podreti . . . Dolgočasno, poniževalno hlapčevanje namesto velikega, življenjavrednega truda . . . Ali ah, v srcu samem je slaboča, ni krivde ne vzroka drugod, nego v samem slabotnem, malodušnem srcu! . . . Zavidal je Mateju, ko se je odtrgal s krepkim sunkom, potujil se po svoji volji ter se poslovil od globeli z zaničljivim pogledom. In zavidal mu je, ko ga je razdrapalo, razbilo življenje tam zunaj in se je oziral nazaj proti globeli s povešeno glavo, z očmi oproščenja prosečimi:

„Volja je v njem!“

Zamahnil je z roko, kakor da bi odpodil muho in zažvižgal je, da bi se otresel neveselih misli.

„In če bi se bilo tedaj zgodilo, da bi bil podal angel varuh roko meni, ne njemu? Če bi se za mano tako zvesto ozirale tiste velike oči? Kaj bi ne bilo vse drugače, kaj bi ne držal zdajle glave pokonci? . . . Tiho, prijatelj, tiho! Kaj si pozabil, da si napravljen na ljubezenski sestanek?“

Zasmejal se je sam sebi in je stopal hitreje; že se je svetila vas pred njim v belem solncu zgodnje pomladi.

V drevoredu nad vasjo se je sestal z Almo. Malomarno mu je podala roko in stopala sta počasi pod brstečimi kostanji.

„Mate, siromak, si je zaželel domovine, miru . . .“ Alma je gledala v tla.

„Kaj si tudi ti vesel, da mu je življenje neprijazno? Zelo ste vsi veseli, kakor da je bil vas oropal, če je živel kdaj vesel trenotek!“

Učitelj se je čemerno nasmehnil, ko je videl njene zamišljene, zlovoljne oči.

„Nič mu nismo zavistni, naj živi kakor kalif! Ampak lepo je vendarle, če oprasne strela človeka, ki je hotel poseči v oblake . . . Ostal naj bi bil spodaj!“

„„Učitelj morda?“ “

„Makár! Ali pa naj bi bil šel drva sekat! . . . Nazadnje bi bil tudi umetnik lahko . . . ampak samo takole za domačo rabo!“

„„Kaj resno misliš?“ “

„Kaj še! Jaz sem le glas iz občinstva! . . . Če bi govoril, kakor mislim, bi jecàl, saj me poznaš — zato rajši ne! . . . Načeloma nismo sovražniki predrznih ljudi — pa kaj bi počeli z njimi? Pri nas ni prostora zanje! . . . Malo, prav majčkino predrznosti, toliko da se človek malo, prav majčkino razjezi ter se obenem zadovoljno nasmehne, zato ker ga predrznost ni dregnila s komolcem — to je za nas! Še boljša je seveda navidezna predrznost: plašljivo hlečeplaztvo v rdečem revolucionarnem plašču in z jakobinsko čepico na glavi; tako se človeku niti zgražati ni treba, ker ve, pri čem da je, pa je vkljub temu zelo napreden pred svetom in brez vsake škode . . . Zato ne maramo ljudi, ki bi jim prisodili, da bi ob nepravem času in brez vsake šale nataknili jakobinsko čepico. In naš voh je dober, zavohamo jih že od daleč — diše po tujem gnoju . . . Tako je prav in v redu, da je spoznal Mate Kovač bridkost življenja . . .“

Almi so se zasvetile oči kakor nikoli.

„Morda se veselite prezgodaj! . . . Jaz zaupam nanj!“

„„Ker si ženska! . . . Res, ženske so naš najne- rnejši element! Že po naturi so revolucionarke in vsa ih nežnost je humbug! . . . Ali ga pričakuješ? Kdaj posloviva?“ “

Alma je pomolčala, guba se je prikazala na nem čelu.

„Tudi ti se ga bojiš! Kaj ti je storil?“

„„Ni ga na svetu človeka, ki mi je storil toliko žalega! . . . Poslovil se je naposled vendarle prijazno in mi je zapisal tebe v testament!““

Postala je in mu je pogledala bistro v oči.

„Vem, kaj ti je storil žalega! . . . Zakaj mi še nisi pokazal dekleta, ki ga je ljubil?“

„„Časih, Alma, me obidejo zelo mehki trenutki: Obšli so me doslej vselej takrat, kadar sem se bil namenil, da ti jo pokažem . . .““

„Zato, da bi se je ne dotaknil moj pogled . . .“

„„Zato morda . . .““

Oba sta umolknila in sta se vračala počasi v vas. Tisti dan se niso stisnile njune roke in se niso približale ustnice. Ne da bi mislila še posebej, sta čutila obadva brez bolečine in brez obžalovanja, da sta ob tisti uri dovršila dolgočasno in nepotrebno komedijo. Poslovila sta se prijazno.

Alma je zavzdihnila težko, ko se je napotila proti pustemu domu . . . Odprla je okno. Zvezde so se užigale na mirnem, hladnem nebu, razpetem v neizmernost; v mrak je tonila vas . . .

Spomnila se je nanj, ko so mu bila nenadoma usehnila lica in je povesil glavo globoko, tako da so mu padli na čelo gosti kodri. Kakor tedaj bi mu pogladila lase, rekla mu ljubeznivo besedo . . .

„Kakšne so pač njene oči, da jih je tako ljubil? Kakšne so njene ustnice? Kakšno je njeno ime, ki ga je izgovarjal, kadar mu je bilo težko pri srcu? . . .“

Velike, jasne oči so strmele ob tisti uri iz globeli v noč. Roke so bile sklenjene na prsih kakor v molitev.

„Mate, ti moj dragi, zaupaj name! . . .“

II.

Sedla je Hanca in mu je napisala dolgo pism
Vse je pisala, kar je bilo v srcu čisto tiho in skri
zato da bi vedel, kako ga ima rada.

Pisala mu je, kako je bila žalostna tisti večer, k
sta se poslovila in kako je zmerom mislila nanj, dom
in na polju in dolgo v noč, ko niso mogle zasp
objokane oči. In vse svoje tiho upanje mu je razod

Nikoli ni pozabila — tako mu je pisala — na tiste lepe čase, ko sta se pogovarjala o prijazni prihodnosti, ki je že tako blizu. Pa ko se je poslovil, ko je bilo vse razdrto, so ostale še zmerom v srcu tiste lepe misli, niso mogle umreti; in zazdelo se ji je časih, da je še vse, kakor je bilo, da misli nanjo in da se povrne. V hrib je šla časih in upala je na tihem, da se prikaže nenadoma od one strani ter jo pozdravi veselo ... In nato ga je oštela, ker mu je srce tako malodušno in ker jo je tako žalil z neprijaznimi besedami. „Hitro se povrni“ — mu je pisala — „ker težko že čakam, da bi te videla!“ —

Pisala je dolgo, zakaj roka je bila okorna in težka; mračilo se je, ko je zalepila pismo ...

Od tiste noči, ko se je poslovila od Mateja, se je Hanca postarala. Obraz je bil bolj dolg in ozek, malokdaj so zardela lica. V očeh, na ustnicah je bil zrel, skoro materinski izraz. Toda nenadoma se je vse izpremenilo; lep ogenj je zasijal v očeh, rdečica je zaplala v licih in kakor prej so bile ustnice polne in nedoločen, iz tihih misli porojen smehljaj je trepetal na njih.

Karala se je zaradi svoje velike radosti.

„Slabo se mu godi; tako je pisal, kakor da mu stoji smrt ob postelji, ti pa si vesela!“

Ali srce si ni dalo ukazovati in bilo je veselo in nemirno kakor pred velikim praznikom ...

Napravljala se je Hanca na dolgo pot in poslavljala se je s smehom in s solzami. Čudo prijazna se ji je zdela tesna izbica, kakor prijateljica in mati. Pozdravljal jo je rožmarin na oknu in zdelo se ji je, da je žalosten.

Dolgi so bili dnevi; tako počasi je kopnel sneg, ko se je malo zjasnilo, takoj se je spet omeglilo in dremalo do večera. Težko je čakala Hanca.

„Kje se mudiš? Kaj odlašaš?“

In skoro je že segala v srce nemirna bojazen.

Stopila je na prag, ozirala se je po vasi gor in ti hribu, če bi se ne prikazala senca visoko tam iz oka. Razveselilo se ji je srce, vztrepetalo je, kadar je zasijalo svetlejše solnce; kakor da bi prihajal v njegovi svetlobi, v toplejšem pomladanskem vetru...

„Kaj je s tabo, Hanca?“ je prašala mati.

„Poslovim se kmalu, pojdem!“ je odgovorila Hanca veselo, kakor da je povedala nekaj davno znanega in prijetnega. Mati jo je pogledala začudeno in ni razumela.

„Kaj se ti blede? Kam pojdeš?“

„„V mesto . . . služit!““

Sama sebi se je nasmehnila; nikoli ni bila pomislila na odgovor in prišel je sam na jezik.

Mati je sklenila roke in je zavzdihnila.

„Ali se šališ, ali se ti blede?“

Veselo ji je pogledala Hanca v obraz.

„Res pojdem, mati! — Saj je čas; toliko jih je že šlo in zakaj bi ostala jaz sama?“ —

„Kaj praviš, Hanca?“ je prašal oče zvečer. „Da bi šla služit?“

„„Pojdem!““

Oče je pomislil, ozrl se je srepo nanjo.

„Povej, Hanca, kaj pa je z Amerikancem?“

Zardela je in je razumela očetov pogled.

„Poslovila se bova prijazno.“

„„Bolje je, mislim, da ostaneš, da počakaš. Pošten fant je!““

„Pošten fant!“ je pritrdila mati in tudi ona se je ozrla na Hanco.

Pogledala je strahoma na obadva.

„Pojdem! Moram!“

„„Premisli dobro, Hanca!““

Osoren je bil očetov glas in izpod obrvi je šinil neprijazen pogled.

Zvečer je prišel Amerikanec; postal je pred pragom, oče pa ga je poklical v hišo.

„Kaj bi stal zunaj? Stopi malo noter!“

Tone je stopil v sobo, sedel je koncu stola in je položil roke na kolena.

„No, kaj je novega? Kako pa s službo?“

„Odpovedal sem jo.“

„„Kaj? Odpovedal?““

„Snoči . . . Naveličal sem se teh krajev, pojdem!

„„Daleč?“ “

„V Ameriko se vrnem!“

Oče in mati sta osupnila; Hanca je bila mirna, kakor da ji ni povedal nič novega.

„Pa tako nenadoma! Kdaj pa si se namenil?“

Tonetu so bila vprašanja neprijetna; gledal je v tla in je odgovarjal z zlovoljnim glasom.

„Že zmerom sem mislil. Kaj pa bi tukaj? Dolgčas je . . . Mislim, da se mi nikoli več ne bo zaželelo po domu . . .“

„„Tam je seveda boljši zaslužek?“ “

„Tudi . . . ampak človek živi povsod! . . . Le veselja je treba!“

Umolknili so vsi, Tone je vstal.

„Kdaj se napraviš?“

„„Prav kmalu; morda že jutri, morda čez teden dni, ne vem še prav . . .“ “

Nasmehnil se je čudno in se je ozrl postrani na Hanco.

„Kakor bo vreme naneslo! V slabem vremenu bi se ne poslovil rad. Človek je jezen, če je dež in blato, kadar sede na voz!“

„No, da, kakor je božja volja!“ je zavzdihnila mati.

V veži je prijel Hanco za roko.

„Saj greš lahko malo z mano . . . ta poslednji večer . . .“

„„Kaj res že odhajaš, Tone?“ “

Pogledal jo je zlovoljno.

„Kaj naj ostanem tukaj? Ali bi mi ti rekla, da naj ostanem?“

„„Pojdi!“ “

„Zato pojdem . . . ampak s tako težkim srcem, Hanca, da ne vem, kako bom dospel do konca . . .“

Nalahko se mu je tresel glas.

„Pa že pojde, kakorkoli! Zaradi tega ne poginem . . . elati bo treba! . . . Svet je velik in lep in človek naadnje še na mater pozabi! Samo da bi pozabil hitro, respal kakor pijanost, pa bi bilo dobro! . . .“

Prijel jo je krepkeje za roko in se je sklonil že k njej.

„Veš, Hanca, povedati ti pa le moram; nocoj ti lahko povem — nič se ti ni treba bati, saj tako pojdem in me ne boš videla nikoli več! . . . To ti moram povedati, Hanca, da te imam rad, kakor nobenega človeka na svetu; še svoje matere nisem imel tako rad . . .“

Nekaj toplega ji je leglo v srce in ni si upala vzdigniti glave ter mu pogledati v lice.

„Če bi kdaj na vse pozabil, kar sem doživel hudega in lepega . . . na tisto uro ne pozabim, ko sem te nosil v svojih rokah preko hriba. Lahka si bila in zaspala si mi na rami kakor otrok . . . No, pa zdaj je vse minilo . . . Takrat sem še mislil — Bog vedi, neumne so bile tiste misli — da bi se lahko izpremenilo, da bi bila midva sčasoma še prijatelja . . . Tako nespametno sem upal, kadar sva stala na pragu in sva se pogovarjala . . . mislil sem že na majhno, prijetno hišico, na vrt . . no, kaj bi!“

Jezno je zamahnil z roko in je pogledal v stran.

„Z veseljem se bom spominjala nate!“

„„Spominjaj se rajši z usmiljenjem! . . . Precej časa bo treba, da se otresem, pretegnem — pozneje se bom morda tudi jaz z veseljem spominjal . . . in vseh dni še ni konec!“ “

Pogledal jo je prijazneje in nasmehnil se je napol.

„Hvaležen sem ti, Hanca, veliko dobroto si mi napravila! Samo zato, ker si na svetu in ker imaš tako lepe oči in tako dobro srce! Živina sem bil prej, klada, pijanec! Ampak samo pogleda te človek in govori s teboj, pa mu je tako pri srcu, kakor da je prišel od izpovedi in nikoli več ne pozabi nate! . . .“

Hanca je molčala; prijetno in blago se ji je zdelo, kar je govoril in vendar ji ni bilo lahko pri srcu.

„Pa še nekaj bi te rad prašal!“ je nadaljeval s tišjim glasom in beseda se mu je zatikala. „Pravijo, da živi slabo . . . no, da nima prijatelja . . . ali veš njeg
naslov?“

„„Vem.“ “

„No . . . ni potreba, da bi umiral tam od vse
hudega . . . vsaj toliko bi moral imeti, da bi se vr
pošteno . . . Če je fant za kaj, ne bo poginil, tudi

če je umetnik; samo da je vesel in pogumen, pa se izkoplje, če bi se bil pogreznil sto klafter globoko . . .“

Pomislil je, pogledal je nanjo in je stresel z glavo.

„Rajši ne — bom že sam opravil . . . Samo pozdravi ga v mojem imenu, kadar se vrne . . . Zdaj boš ti poleg njega in dobro se mu bo godilo . . .“

Postala sta ob cerkvi.

„Kaj si mi mislil še povedati?“

„„Nič drugega . . . Zdaj pa zbogom, Hanca! Samo poglej me še, ker se tako ne vidiva nikoli več, zato da se boš malo laže spomnila name . . .““

Vzdignila je glavo in se mu je začudila; pegast je bil njegov obraz, samo na kosteh pod očmi je še ostala rdečica in ustnice so se bile zategnile v čuden nasmeh.

„Ne zameri . . . saj je v slovo!“

Sam se je sklonil, prijel jo je z obema močnima rokama in jo je vzdignil; na ustnicah, na licih, na čelu so jo zapekle njegove suhe vroče ustnice.

Izpustil jo je, stal je pred njo globoko upognjen in se je tresel.

„Adijo, Hanca!“

Glasu mu ni več poznala, njegov pogled je bil tuj, svetal in nemiren. Hitro ji je podal roko, stisnil jo je, da jo je zabolelo in je odšel po klancu z urnimi koraki . . .

Zgodaj se je mračilo; svetloba belega neba je bila slabotna in se je umikala hitro in plašljivo gostim večernim sencam.

Amerikanec je hitel po hribu; ko je stal na vrhu, se je ozrl v globel, odkril se je, pogladil se je z roko preko čela in se je oddahnil globoko.

„Ni smelo biti . . . Adijo, Hanca!“

Navzdol proti fari je še pospešil korake in urno je gubila pot za njim. Na fari si je kupil papir in itek, napisal je v krčmi pismo ter ga oddal. Nato je napravil še tisti večer skozi gozd v mesto. V stu se je napil do gluhe pijanosti, spal je nekje v dmestni krčmi, zjutraj pa je nadaljeval svoje popo- nje . . .

Večer za večerom je čakala Hanca. Napotila se je časih, kadar je opravila delo in je odzvonila angelsko češčenje, iz vasi proti hribu. Zakaj Mate pride pač s tistim hladnim, ljubeznivim večernim solncem, ki ga je tako ljubil, pride naproti tistim večernim sencam, ki so ga tolikokrat spremljale, ko je romal iz globeli s srcem žalostnim, toda upanja polnim . . .

Čakala je in je gledala, roko nad očmi, zato da bi videla bolj natanko, če bi se zgenila senca na hribu, v poslednjem odsvitu večerne svetlobe. Zmračilo se je, davno že je ugasnilo solnce.

„Kje se mudiš? Kaj odlašaš?“

Ugasnil je večer za večerom in ni ga bilo . . .

Temno je pogledal oče nanjo, kakor da ga e bila globoko užalila.

„Kdaj pojdeš?“

„„Kmalu!““

Šla je mati mimo in je zavzdihnila.

„Nisi storila prav, Hanca! Vdrugič je šla sreča mimo tebe, pa je nisi marala!“

Z bistrejšim očesom se je ozrla Hanca na obadva in zasmilila sta se ji, kakor da ju je bila užalila resnično. Stara sta bila že oče in mati, vsa skljućena in uboga.

„Saj se povrnem . . . in pisala bom!“

„„Pa kdaj misliš na pot, s kom? Kaj boš v mestu?““

„Služila bom!“

„Ali je laž?“ je pomislila Hanca, ko je komaj izpregovorila. „Ne, ni laž; bilo bi jima težko, če bi jima povedala resnico . . .“

Svetlejši so bili že večeri, brstelo in poganjalo je tudi že v globeli, nebo je bilo temnejše in višje, modrosinje, bolj beli in čistejši so bili drobni oblaki, ki so se igrali in podili po njem v toplem pomladanskem vetru.

Hanca je hodila po vasi kakor tujka. Nemirno, zmerom bolj nestrpno je bilo njeno srce, — kakor človeku, ki je bil že vse ostavil za sabo, poslovil se od doma in od prijateljev ter čaka na peronu dolge in puste ure, a vlaka ni.

Kadar je delala, se je roka tresla in je padala trudna v naročje, oči so strmele skozi okno. Večer za večerom, predno je upihnila luč, je brala njegovo pismo in zmerom večja je bila njena bojazen . . . Kakor da bi ležal človek na postelji, ves že suh in bled, odpiral mukoma motne trudne oči ter se poslavljal . . .

Zaspala je in sopla nemirno, veter je bil zunaj in je nalahko stresal okno, prišel je bil nenadoma preko hriba in je zdramil nočne sence.

Tedaj se je vzdignila sunkoma v postelji, skočila je na tla in je razprostrla roke, kakor da bi mu hotela braniti dalje.

„Ne, Mate, nikar! . . . Usmili se sebe, ne mene!“

Vzkliknila je in mrzel, silen strah je bil v njenem glasu . . .

Zazeblo jo je, pomela si je oči in se je vrnila v posteljo.

„Kaj se mi je sanjalo?“ je pomislila in se ni mogla domisliti . . . Odela se je preko glave in je molila s trepetajočimi ustnicami.

III.

„Ne, Mate, nikar! . . . Usmili se sebe, ne mene!“

Ves se je stresel, zavzdihnil je globoko in kakor da se je zdramil. Začul je glas iz daljave, ugledal je obraz, proseč in prestrašen in obup, top in velik, se je odvalil od srca . . .

Ostavil je bil popoldne svojo pusto izbo, toliko bolj pusto, ker je sijalo vanjo pomladansko solnce.

Napotil se je križem po ulicah, koder so ga pač nosile noge, toda ogibal se je skrbno velikih, svetlih, gostoobljudenih cest. Ni mu bilo v poslednjih časih več veliko do obleke, toda maral ni, da bi zijali za njim. Hlače so bile spodaj že zelo razcefrane, suknja je bila ogoljena in posvaljkana, klobuk je bil vegast, čisto brez oblike; posebno so ga jezili čevlji, zato ker so bili spodaj, kjer jih živa duša ni videla, še skoro celi, zgoraj pa so pokali in zevali.

Dan mu je bil dolg; časa je imel veliko, da bi spal in je legal pozno, toda zdramil se je redno vsako jutro, ko je komaj zasijal prvi žarek skozi okno. Nato je ležal do poldne in vse telo ga je bolelo. Na akademiji že davno ni več bil in zdelo se mu je, da bi tudi ne šel, če bi hlače ne bile razcefrane. Čemu pač? . . .

Srdilo ga je solnce; stalo je visoko, kakor pribito; kadar se je ozrl, je bilo še zmerom natanko na istem mestu, za dve pedi nad sosednjo hišo. In v solncu, tem mehkem, pomladanskem, so bili celo obrazi jetičnih delavcev v predmestju tako veseli, ponosni in polni življenja, da se je z mrkim pogledom oziral nanje in je hitel s povešeno glavo mimo, gnan od zoprnega in nerazumljivega sramú . . .

Laže mu je bilo, kadar se je znočilo in so tonile v somrak ozke predmestne ulice. Vzdignil je glavo, pogled mu je bil bolj svoboden in hodil je bolj počasi. Stopil je časih celo par korakov za žensko, ki je prihitela mimo, toda koj se je nasmehnil sam sebi in se je vrnil. Postal je med gručo ljudi, ki so se prepirali, gledal je za pijancem, ki se je opotekal po tlaku, poizkusil je časih, da bi razločil ime ulice v dremotnem svitu oddaljene svetilke.

Izprehajal se je do pozne noči, roke v hlačnih žepih, obraz dolgočasen in brezbrižen; ni se mu mudilo nikamor in tudi truden ni bil. In ob vsem mu je kljuvala v glavi neprestano ena sama velika misel . . .

„Kako je človek res malenkosten, slaboten, da bi se gnusil sam sebi! Čemu nosim na hrbtu to spačeno podobo življenja? Z enim samim lahkim sunkom bi se osvobodil! . . . Poznal sem ljudi — mater so imeli doma, ki ji je bilo srce eno samo jezero ljubezni; imeli so sestro, ženo; poznal sem ga celo, ki je imel otroka, dveletno nedolžno stvarco z velikimi očmi . . . Toda šli so, brez strahu, brez kesanja; odtrgali so se, pa če se prelila reka srčne krvi! . . . Kaj imam jaz? Niti sestr danega psa, ki bi cvilil, če bi me ne bilo domov! . . Kdo ve, morda bi se odtrgal tudi jaz, če bi imel mate ženo, otroka . . . Laže je prenašati veliko bolečino i veliko skrb . . . laže si useka človek veliko rano, ne da bi se zbodel z buciko v dlan! . . .“

Stresel se je od gnusa, ko se je domislil, kako bi potegnili iz vode mrtvo truplo, morda že z ostudno razglodanim obrazom.

„Fej! Še sam nisem gledal nikoli rad takih reči, pa da bi bil takorekoč glavna oseba! ... In vendar ni to nič drugega nego gizdavost, morda samo že zadnji ostanek iz tistih časov, ko je človek še mislil, da je umetnik ter je presojal vse stvari z estetičnega stališča... Kaj je pač drugega, nego gizdavost, če me je strah, da bi pisali časopisi drugo jutro: ‚Včeraj so privlekli iz vode že vse razjedeno truplo neznanca, ki se je bil najbrž radovoljno utopil. Po slabi in obnošeni obleki bi se dalo sklepati, da je bil brezposeln delavec!‘ — To bi bila poslednja kepa na grob in svet bi šel dalje svojo pot, kakor da se ni nič zgodilo ...“

Preštel je poslednje desetice, izposojene ali darovane od bogvedikoga in je stopil v žganjarnico. Nizka soba je bila zakajena, gosti, smradljivi vzduh ga je zapekel v oči. Sedel je v kot za prazno mizo in si je naročil žganja. Natakarica, ki je bila pač navajena različnih ljudi, ga je pogledala nezaupljivo. Mate se je bil zelo izpremenil. Obraz mu je bil dolg in suh, porastel z redko, kocinasto brado, dolgi lasje so mu viseli na čelo preko obrvi.

Izpraznil je čašico na dušek in oči so se mu zalile.

„Ne! Dol misli, dol spomini! Če je treba kaj storiti, je treba storiti brez kesanja — kakor da bi se šel brit ... In vse kesanje ni drugega nego — žganje! Iz pijače se rodi sentimentalnost in slaboča ... po kolenih gazi človek blato in strmi s topim očesom v višavo ... Kadar se zdrami, pade glava in tudi čelo se zarije v blato ...“

Plaho je stopil skozi duri otrok s suhim, starikavim obrazom, v zelo siromašnem, razcapanem krilu; ujal je potočnice, pijanci se niso ozrli in so kričali e svojo stvar.

Mate je kupil šopek in si ga je zataknil v gumb-; mimogrede je pobožal suha lička in otrok se je iden nasmehnil.

„Ti uboga! ... Kakšno bo tvoje življenje?“

Šla je, Mate pa se je razsrdil sam nad seboj.

„Kaj me briga življenje drugih ljudi? . . . Sam hodim bos, pa bi miloval druge, ki imajo vsaj coklje!“

Plačal je hitro in se je napotil.

„Čas je! . . . To je življenje, kakor govoričenje brez vsebine in brez smisla. Treba ga je zalučiti strani, kakor dolgočasno knjigo, ki jo je pisal človek samo zategadelj, da je vrstil črko ob črko . . . Čas je!“

Čas je bil, toda Mate je romal po dolgih ovinkih do cilja. Že je umiralo mesto, samotno so gorele svetiljke. Leno, zamolklo je zašumelo od daleč, samo Mate je morda slišal tisti šum in pospešil je korake.

Stal je ob bregu; na oni strani se je izprehajal nekdo in njegovi težki koraki so odmevali samotno. V vodi se je lesketala mesečina; tam nad visokim črnim stolpom je plaval ščim.

Nič ni več mislil; život se je sključil, pesti so se stisnile in mišice so se napele na nogah.

„Mate! Usmili se! . . .“

Vse telo mu je omahnilo kakor po silnem naporu; en sam vzdih je izbruhnil, osvobodil jezero trpljenja . . .

Bežal je po ulicah kakor pijan, z nezavednim, ravnim smotrom. Pozvonil je, hitel je mimo začudenega vratarja po stopnicah in je potrkal hrupno na duri.

„Odkod prihajaš tako pozno?“

„„Od mrtvih!““

Prijatelj mu je posvetil s svečo v obraz in je razumel.

„O prijatelj Godina, nikar se ne čudi: od mrtvih sem vstal! Nikoli mi še ni bilo tako razločno seglo na srce — odprl sem oči in sem videl . . .“

Godina je postavil svečo na mizo, odgrnil je polico ter je prinesel kruha in jabolk.

„Drugega nimam zdaj pri hiši, ne zameri! Povečerjal sem že davno in sem se napravljal spat.“

Mate je nalomil kruh.

„Pozabil sem danes na kosilo, pa sem imel š par desetic . . .“

Ko je sedel na zofi, lomil kruh z rokami in lup jabolko, je bil podoben popotnemu beraču, ki je b sedel pod stopnice ter položil krožnik na kolena. Ro so se mu tresle, obraz je bil upal in koščen, v očeh se je svetil čuden ogenj.

„Veš kaj, Mate, zdaj bo pa najbolje, da kar ležeš na zofo in malo zaspiš. Prinesem ti blazino, da boš imel kaj pod glavo, odeni se pa s suknjo, saj ni mraz. Kaj bi lazil ponoči domov?“

Storil je Mate, kakor mu je prijatelj ukazal; upihnila sta svečo in sta legla, zaspala pa nista dolgo v noč.

„Ali se ti zmerom toži po domu, Godina?“

„„Še zmerom, kaj bi tajil? Če napravim kaj lepega, je porojeno iz domotožja . . .““

„Kako sem te zasmehoval časih! In zdaj vidim, da je bilo domotožje tvoje največje bogastvo!“

„„Ne domotožje . . . Kaj bi ostalo, če bi se vrnil? In kako že hrepenim po tisti uri, ko se napotim! . . . Premišljeval sem časih o naši umetnosti in sem spoznal, da je vse postranska stvar in brez vrednosti, če ni ljubezni v srcu . . .““

Mate se je vzdignil v postelji; izpreletelo ga je toplo in veselo.

„Ti si povedal!“ je vzkliknil. „Pred uro, ko sem bežal proti tvojemu domu sem čutil v srcu, kar si povedal! Tudi jaz imam neizmernega bogastva; ob najstrašnejši uri, ko sem stal pred grobom, sem odprl oči in sem ugledal zaklad . . . Ni življenja brez ljubezni . . .“

Umolknila sta; visoko, v vesele višave so se vzdignile misli, spanec ni hotel na oči.

„Kaj si počel ta poslednji čas, da te ni bilo k meni?“

„„Ne sprašuj, kaj sem počel! Zdaj je to življenje tako daleč za mano, kakor da sem ga živel pred davnim, davnim časom in ostalo ni drugega sledu po njem, nego tale razcapana obleka . . . Vse je dobro zdaj, ni- oli ni bilo v mojem srcu toliko ljubezni, kakor ob tej ri . . . Pa sem že obupaval! Kako sem mogel obu- avati? Vse, kar bi si človek želeti mogel, vse imam! ladost — o, kako čudapolno življenje je še pred mano! metnost — o, kako že hrepeni moja roka, kako že ekipeva moja moč! Ljubezen — povrnila se je, ki sem bil izgnal, od mrtvih je vstala, ki sem jo bil zakopal! . . . Srečen sem in duši me skoro ta sreča, vsa me je utrudila! . . .“

Godina se je bal za prijatelja; vstal je iz postelje, stopil je k njemu in ga je prijel za roko, pogladil ga je po čelu; vsa razbeljena je bila glava, lasje so bili mokri. Odel ga je do vratu in je sedel k znožju.

„Umiri se malo, pomisli kam daleč in zadremaj... Bolan si!“

„„Vroče mi je in ne morem zaspati . . . Dolgo sem hodil, preden sem dospel do tega lepega večera; ne zameri, če sem malo obnemogel pod tem sladkim bremenom! . . .““

Premetaval se je nemirno, zadremal je kakor v vročici in vzburkane sanje so begale nestalno, kakor netopirji v mraku. Zdramil se je vsak hip, ni se mogel domisliti, kam je bil zablodil, kje leži. Šele proti jutru je zaspal mirneje.

Ko se je zbudil, je sijalo solnce v sobo in skočil je z zofe.

„Ne, potrpi, tak ne moreš na cesto! Reci mi, kar hočeš, ampak takega te ne spremim nikamor, sram bi me bilo! Jaz imam še nekaj, za silo bo že! Malo daljši si sicer od mene in malo bolj suh, pa saj tisto, kar nosiš, tudi ni bilo po meri krojeno! . . . Kaj obupati si mislil, pa imaš čisto perilo?“

Godina, čokat fant z zgodaj ostarelim, gosto porastnim obrazom, je hodil po sobi z umerjenimi koraki in je premetaval po stolih stare obleke.

„Vrag vedi, kadar bi človek potreboval, nima ničesar! Vreme je krivo — za zimsko obleko je že prepozno, za poletno prezgodaj! Pa saj nismo tako natanki; kako pa bi se razločeval umetnik od komijev, če ne po obleki? Vzemi tole!“

Mate se je oblekel, Godina je kuhal čaj.

„No, zdaj pa mi malo povej, kako je bilo tabo! . . . Dobro si se popravil čez noč, naravnost zre si se v obraz!“

Mate je bil še nekoliko truden, kakor da bi bil odpočil od napornega dne. V licih se mu je bi prikazala kri; poravnal si je lase in suli so v lep kodrih na senca.

„Sam ne vem, kako je bilo!“ se je nasmehnil. „Ampak povem ti nekoč, kako čudovito sem se rešil... Zdaj res ne vem, kako sem mogel tako zabresti! Kaj pa mi je bilo? Nič drugega, nego da nisem vedel natanko, kaj bi jedel, kaj bi pil, kje bi ležal in da se nisem nosil kakor angleški kralj! Tako se godi tisočerim drugim in če bi se vsi utapljali, bi se kmalu zajezile vse vode na svetu!... Malodušen sem bil, zato ker ni bilo ljubezni v meni!“

„„Kaj misliš zdaj?“ “

„Delati mislim!... Poprej pa napravim, kar sem se bil namenil snoči, napol v sanjah. Domov se napotim, samo pogledal bi rad tja dol, morda samo od daleč, s hriba. In če treba, pojdem peš!... Poklicalo me je namreč...“

Godina se je smehljal.

„No, smej se! Poklicalo me je tako jasno, kakor da bi zaklical ti, ki stojiš pred menoj... Še nocoj se morda odpravim!“

„Prenagel si, ne premisliš nikoli!“

„„Kaj je treba premišljevati? Potrebno je, da se napotim, zdaj zame edino potrebno. Torej je najbolje, da ne odlašam. Ne morem biti drugače vesel tega novega življenja, tako kakor človek ni kristjan, če ni krščen!“ “

Poslovil se je od prijatelja, na ulici mu je dihnilo v obraz toplo solnce in vesel je bil solnca. Vesel je bil ljudi, ki so hiteli mimo, brez zla so se mu zdeli vsi obrazi; kakor sladko, veselo sočutje ga je obšlo, kadar je ugledal otroka, strmečega v svet z velikimi, radovednimi očmi in pogladil je po laseh kuštravega fanta, ki se mu je bil zaletel v noge.

Dospel je v predmestja, v bližino svojega doma; šel je mimo žganjarnic, umazanih, zadehlih krčem; capani, slabotni in bolehavi otroci so se igrali na ulici.

„Tukaj sem živel, ta zrak sem dihal!... Čudo, se še ni bila ostrupila poslednja kaplja krvi!“

Ugledal je od daleč žensko, ki jo je poznal in ji je ognil s studom v srcu. Gledala je za njim, on je pospešil korake.

„Tako sem se blatil radovoljno! In čudo, da je ostal v srcu še neoskrunjen kot! . . . Toda vedi Bog, čemu je bilo tako potreba in čemu je moralo biti tako! . . . Kako bi se veselil svetlobe, če ne bi bil šel nikoli skozi temo?“

Plezal je po visokih stopnicah v svoje stanovanje. Izba je bila tesna, čisto prazna; ni bilo podobe na steni, ne rože na oknu; v kotu je stala nizka postelja z razmetanim, umazanim perilom.

Ozrl se je na mizo in je ugledal dvoje pisem. Prvo je bilo veliko in zapečateno, naslov je bil napisan po nemško z okornimi, težkimi črkami. Mate ga je odprl; v papir je bilo varno zavito dvoje posvaljkanih bankovcev. Pogledal je na to, na ono stran; nikjer ni bilo besede, ne podpisa, ne pozdrava.

Mate je položil denar na mizo in se je nasmehnil.

„Kdor si že, pozdravljen bodi! Naj se ti godi dobro na tem in na onem svetu!“

Nato je odprl drugo pismo; poznal je pisavo in roka se mu je tresla. Ko je prebral prve besede, je sedel za mizo in je stisnil glavo v dlani. Bral je hitro, oči so ga pekle in rdečica mu je temnela v licih. Do konca je prebral in je zavriskal od radosti in zajokal.

„Ti draga, ti moj angel varuh!“

Še tisti večer se je napotil.

IV.

Hanca se je zbudila nenadoma in je poslušala; vdrugič je narahlo potrkalo. Skočila je s postelje in je odprla okno.

„Ali si prišel, Mate?“

Samo temno senco je videla zunaj pred oknom.

„Pravkar sem prišel, kakor tat sem se priplazil da bi ne srečal nikogar . . . Ali si me čakala, Hanca Ali si pripravljena na pot?“

„„Pripravljena! Saj si tako dolgo odlašal in tak ežko sem te čakala!“ “

Ponudila mu je roko, Mate jo je prijel in jo stisnil z obema rokama.

„Tako veselo mi je bilo pri srcu, ko sem šel čez hrib. Vse je bilo tiho, komaj da je dihalo v spanju ... Že davno je odbila polnoč in zdelo se mi je, kakor da sva sama na tem božjem svetu ... Samo v goste sem prišel, predno še zazori dan, se vrnem na faro ... Tam imam svoj kvartir pod kozelcem, ker nočem, da bi zijali za mano ... In tako je človeku prijetno, kadar je sam na svetu s svojo ljubeznijo ... Skloni se še malo, Hanca, rad bi ti videl v obraz!“

Hanca se je nasmejala in se je sklonila. Mate je stopil na prste, stisnil ji je glavo v dlani in jo je poljubil na ustnice.

„Kakor tat sem se prikradel in vse bom vzel s seboj, kar je lepega tu doli in dragocenega! Tako mi ne bo treba domotožja! ... Zdaj sem te videl, Hanca, in tako se vrnem; kaj odpotuješ z mano že drevi?“

„„Precej pojdem s tabo, Mate, če bi rad ...“

„Ne precej; lepo se poslovi in pomisli malo! Vredna je tvoja mladost, da se pobožno posloviš od nje! In daj roko očetu in materi in jima obljubi, da se povrneš! Zakaj povrneva se, Hanca, in velik praznik bo tedaj! ... Zgodaj je še, nič se še ne beli nad hribom; lahko bi še malo zaspala to poslednjo noč, zakaj dolga bo pot!“

„Kako bi mogla spati, ko je pred mano tako dolga pot? Zakaj si ti vstal ponoči in si se napotil, ko ti ni dalo spati nemirno srce? Mislila bom lepe misli in bom gledala proti nebu in čakala, da se nagne solnce ...“

„„Pa ne jemlji ničesar s seboj; naroči potovki! Ni potreba, da bi te videli ljudje, nihče ni potreba, da bi vedel za najino srečo ... Brez besed se posloviva, in brez sovraštva in vzameva s sabo vso tiho ljubezen svojega doma. Kdor bi naju srečal in ogovoril, bi r ima ukradel cekin iz najinega velikega bogastva. Ali z 'aj sva midva skopa, vse ohraniva zase! ... No, z ogom, Hanca, pa do mraka!“

Roke so se stisnile in združile so se ustnice.

Hanca se ni vrnila v posteljo tisto noč; prižgala j luč, oblekla je praznično obleko in se je napravljala r pot.

Mate je šel dalje v globel, mimo temnih spečih hiš. Postal je pred oknom, poslušal je in izkušal razločiti v temi, toda bilo ni ne šuma, ne luči. V tihi žalosti se mu je stisnilo srce.

„Ali bi stopil kakor ponočni, plašljivi tat v hišo, kjer me je rodila neljubeča mati? In če bi stopil, če bi jih predramil — kdo bi me pogledal prijazno, kdo bi me pozdravil?“

Narahlo je pritisnil kljuko, duri so bile zaklenjene. Šel je okoli hiše, odpahnil je tiho nizke durce v vežo in je stopil po prstih v sobo. Čul je težko sopenje, postal je na pragu. Mati se je zgenila v spanju, izpregovorila je nerazumljivo besedo in je zavzdihnila. Oče je začutil v obraz hladnejši zrak, v spanju in zatisnjenimi očmi je vzdignil glavo in je zaječal nerazločno.

„Kdo je?“

Mate je zaprl duri in je odšel prav tako tiho kakor je bil prišel. Počasi je stopal po klancu navzdol v globel . . . Tam je bila tista pot, ki so jo rosile nekoč otroške solze; tam je bil tisti kraj, odkoder so plavale sanje, velikega hrepenjenja polne, onstran hriba v solnčno daljavo. Tam, na tisti grapavi poti, se je rodila ljubezen, blagoslovljeni studenec vsega življenja in nehanja; tam, ob tolmunu, je tisti kraj, kjer se je prvikrat zbudila plaha malodušnost — ta neumrljiva, velika senca velikega upanja . . . Pozdravljena, mladost!

Poslavljal se je z veselo dušo, brez obžalovanja. Tako se poslavlja od matere mladenič, ki ga kliče moško življenje. Pač mu je morda srce mehko, dramijo se ljubeznivi spomini, toda ako jih posluša komaj napol, že sliši od daleč silno bučanje, tako vabljivo za mlado, samosvetno moč . . .

„Pozdravljena, mladost, poslednjikrat!“

Ko se je vračal, je že bledelo nebo nad hribom, oglasilo se je od nekje tičje žvrgolenje in rosa je p dala na listje. Mate ni spal že drugo noč, toda bil ves miren in krepak, telo mu je bilo lahko in gibk bistro so gledale oči. Vesel je bil vlažnega jutranje vzduha, vesel tiste plašne bele zarje, ki se je bila p kazala v dolgi tenki črti na obzorju . . . Bila je za novega dne, ki mu ne bo nikoli konca, kvečjemu se časih za hip pooblači nebo, pljuskne nevihta preko ravni, zato da vzkipi pomlajeno življenje s toliko večjo silo in v toliko večji lepoti . . .

Prazniško oblečena je stopila Hanca v sobo.

„Napravila sem se, oče, popoldne se napotim!“

In v tistem hipu jo je obšlo sočutje; z drugačnim, vse umečim očesom je pogledala očeta in mater.

„Ne bodite hudi, če sem vas žalila kdaj . . . Pisala bom in ne bo dolgo, ko se povrnem . . .“

Onadva sta molčala, Hanci pa se je stisnilo srce še bolj, ko je spoznala, da v molku ni bilo neprijaznosti.

Mati je prinesla kave na mizo.

„Prav je, da si se že oblekla . . . ni ti treba danes na polje . . . Ampak, Hanca, kaj ne bi rajša ostala? Saj ti ni hudega doma!“

Oče se je ozrl nanjo s hipnim, vprašujočim pogledom in tudi v tem pogledu je bila kakor pritajena prošnja.

„Kaj ne bi rajša ostala? Glej, stara sva in težko nama bo samima!“

Hanca pa se je poslavljala kakor nevesta, ki ostavlja očetov dom z vse solznimi očmi in s hrepenečim srcem.

„No, zmerom ne more ostati doma!“ je izpregovoril oče. „Samo sporoči kdaj, Hanca, kod hodiš in kako se ti godi!“

Mati je zajokala. —

Počasi je plavalo solnce po nebu; zdelo se je nestrpnemu srcu, da čaka že teden, že mesec dni, solnce pa se je premeknilo komaj za minuto.

Hanca je zvonila opoldne, zato da se je poslovila od cerkve, svojega drugega doma. Še bolj samotna in siromašna je bila; gole, razpokane stene so dremale smrti naproti; plašč Matere božje na velikem oltarju je popolnoma obledel, zvezda, ki je bila nekoč nad eno glavo, ji je ležala pod nogami. Stranska oltarja a bila polupodrta; če je stopil človek na stopnico, je škripalo in se zazibalo. Toda Hanci je bilo žal, ko je poslavljala in zdelo se ji je, da gledajo nanjo z itajočimi, prosečimi očmi razpokani kipi svetnikov . . . onila je, v zvoku velikega zvona pa je bilo nekaj slovesnega in veselega, kakor da bi zvonila k prazniku. V globeli so se odkrili ljudje in morda je poslušal, se je začudil kdo izmed njih: „Kako, da zvoni danes, kakor da bi potrkavalo za Veliko noč?...“

Ko je stopila iz cerkve, je prišel učitelj mimo in jo je pozdravil veselo.

„Tako prazniška danes, Hanca?“

„„Odhajam iz globeli.““

„Srečno pot! Tudi jaz se odpravljam!“

„„Kam?““

„V svet, kamorkoli!“

Hanci se je zazdelo, da je bolj jasen in bolj svoboden njegov pogled.

„Rad bi šel že danes, ko je tako lepo solnce, pa moram čakati do poletja... Kam pa Vi?“

„„V svet!““ je odgovorila Hanca z veselim nasmehom.

„Škoda, da ne moreva skupaj! Vi že imate svojo družbo, jaz pa bom kolovratil nekaj časa še sam... No, lepo ga pozdravite v mojem imenu!“

Podala sta si roke in sta se poslovila od žalosti...

Tako počasi, počasi se je nagibal dan; Hanca je stopala na prag, gledala je proti žarečemu nebu in se vračala v sobo. Vse je bila že pospravila, samo še roko očetu in materi, pa zbogom! Toda solnce ni hotelo dalje.

„Kadar se dotakne z robom one smreke na hribu“, je odločila Hanca, „takrat bo čas!“

Poseglo je že do smreke z gorečim žarkom, že se je je doteknilo tudi samo.

Podala je roko očetu in materi in obadva sta jo spremila do praga.

„Pa sporoči, kam da ti naj pošljemo stvari!“

„„Zbogom!““

Na ovinku ob cerkvi se je ozrla, stala sta pragu in mati si je obrisala z roko oči...

Nevesta pa je hitela v klanec; komaj korak pozabljena je bila vsa žalost. Lahke so ji bile no kakor da bi hodila po mehkem mahu, ne po kamenit grapavem klancu. Ob visokem deblu smreke je tor solnce, že vse rdeče je bilo in njegova svetloba ugašala. In kakor je tonilo, so se vzdigale sence iz globeli, plazile so se v hrib in so pile večerno luč...

Tedaj je vzkipela od one strani visoka senca; Mate je stopil na hrib in kakor nebeška glorija se je svetila za njim večerna zarja.

„Pozdravljena, Hanca!“

Stala sta na hribu roko v roki in sta gledala v globel, ki je že dremala v somraku globoko pod njima. Tam doli se je oklepala vas strme rebri, v komaj zavednem, topem strahu, da bi ne izpustile slabotne roke in da bi ne strmoglavila v globočino, v veliko odprto rako. Tam se je razprostiralo pokopališče, večje nego vsa vas; vegasti križi so se nagibali in so padali v blato. In z globeli so segale goste sence na vse strani in zmerom više, dotikale so se že skoro njunih nog...

„Kakor sanje se mi zde zdaj, da sem sovražil nekoč to rako, te sence... Ne sovraštva, ljubezni je treba, gorke in sočutne, ki je ne more zatemniti nobena žalost...“

Objel jo je okoli pasu, okrenila sta se počasi, težko so se ločile oči, strmeče navzdol.

„Dale so mi tebe, te tihe sence, svoj najlepši cvet — kako bi jih sovražil?... Ozri se strani, Hanca, in poglej mi v obraz! Vrneva se, in takrat bodo veliki dnevi in takrat bo sijalo solnce tudi tja dol... Še enkrat poglej, ti zvesta, in daj ji, da se tudi ta raka še enkrat ozre nate! In zdaj — tiho, žalost!“

Tesno sta se oklenila drugi drugega in njune sence so tonile na ono stran v večerni zarji...

Učitelj je stal pred krčmo, obsenčil je oči z dlanjo in je gledal proti hribu. Tako se mu je zdelo, kakor da je bil zrasel tam gori na zlatordečem ozadju silen križ, koprneč do neba; preko vse globeli je legla njegova široka senca, trepetala je in ugasnila; a nebo zasijalo svetleje nad globeljo, zapihal je večerni veter kakor v radostni slutnji je zašumelo drevje...

Spomini gospoda Ignacija Brumna.

Spisal **L. Devetak.**

◆

I.

Uvod.

Zazvonili so zvonovi. Pred hišo je bila zbrana velika množica ljudi. Stali so v gručah in razgovarjali so se poluglasno. Občinski svetniki, odborniki in odposlanci „Sokola“, deputacija „Matice Slovenske“ in člani raznih drugih društev, vse je bilo zbrano, vse je hotelo izkazati zadnjo čast pokojniku, gospodu Ignaciju Brumnu.

Bilo je grdo, umazano vreme. Blato je segalo čez gležnje, a še vedno se je kopičilo in iz težkih, sivih oblakov je pršelo neprestano. Zvonovi so zvonili s trudnimi glasovi. Čulo se je, kakor bi ti glasovi prihajali od daleč, tam od nekje izza gora, in kakor bi jih ta dolga pot bila ubila, da so samo še nerazločno jokali.

Neprijetno je bilo stati v tej vlagi in gospodje s cilindri so gledali resno in premikali so se z noge na nogo.

„Lehko bi že prišli,“ je dejal občinski svetnik Muren v krogu svojih tovarišev. „Ali tem se nikda ne mudi.“

„Nas pa zebe in mokri smo kot kužki.“

„Saj mu ni bilo treba umreti prav ob takšnem času. Denarja je imel dovolj, da bi počakal lepšeg vremena.“

„Gospoda, počasi! Ali ne vidite, da to vreme pomeni vse kaj drugega. Glejte, gospoda, nebo se joče, da smo izgubili iz svoje srede takšnega poštenjaka kot je bil Brumen. Verujte mi, nebo čuti z nami, in še nikdar ni umrl velik mož ob lepem vremenu.“

„Prijatelj, ali Ignacij Brumen je bil velik lopov.“

Nekdo je izgovoril te besede počasi in razločno. Vsi svetniki so se spogledali. Prestrašili so se. Kdo trdi to? Od njih ni tega rekel nobeden, prepošteni so vsi, da bi opravljali mrtveca.

„Kdo trdi to?“ je vprašal Muren.

Vsak je skomizgnil z ramami.

Tedaj se nekdo oglasi za njih hrbti:

„Jaz, gospodje!“

Ozrli so se vsi hkratu.

Tam zadaj pa je stal dolg in suh človek. Njegova obleka je bila blatna in ponošena, njegov klobuk povaljan. Gledal je gručo pred seboj in se smehljal. Roke je držal v žepih in ponovil še enkrat:

„Da, gospoda, Ignacij Brumen je bil velik lopov.“

Obrnil se je na petah in počasi se je izgubil med množico. Njegov beli klobuk se je zibal še nekoliko časa nad glavami ali kmalu je izginil tudi ta.

Svetniki so se spogledali vnovič.

„Kdo je to, ki si upa kaj takšnega izgovoriti?“

„Pijanec bo, ali niste videli njegovega klobuka?“

Tedaj je dospel voz pred hišo in iz njega so stopili duhovniki. Kmalu nato se je pomikala dolga vrsta proti pokopališču. Vso pot je jokalo nebo.

Pri odprtem grobu je govoril odvetnik Smukavec. Njegov govor je bil globoko premišljen in spočet na dnu prijateljskega srca. Vsi navzoči so bili ganjeni od toliko in tako lepih lastnosti pokojnikovih. Nekaterim, ljudem mehkih src, zlasti mnogobrojnim ženskam so ale solze v očeh. Občinski svetnik Muren je pa celo dno sklenil, da hoče odslej živeti še bolj pošteno, prav o zgledu pokojnikovem, da bode tudi nekdaj deležen ko lepega in ganljivega nagrobnega govora. In da de tudi za njim žalovalo toliko lepih ženskih oči.

„Počivaj torej v miru, dragi prijatelj, Ignacij rumen!“ je končal odvetnik svoj govor. „Počivaj v miru, ki si ga ljubil vse svoje življenje, v onem miru, ki si ga vedno želel vsem ljudem na svetu. Ti nisi umrl, ti živiš v slehrnem srcu, ki te je poznalo, ti bodeš živel vekomaj. Zlate tvoje lastnosti, med njimi nesebičnost, požrtovalnost, človekoljubje, bodo blestele v večnem žaru nad tvojim prezgodnjim grobom in ob njih se bodo navduševali pozni rodovi. Ave, anima candida, z Bogom, prijatelj Ignacij Brumen!“

Z nad glav se je v tistem hipu dvignil in pokazal povaljani klobuk, široka ustna so zarežala in zategel glas je zahreščal v splošno tihoto.

„Ali ga vidiš?“ je dejal Muren svojemu sosedu.

Toda oni je v tem hipu izginil, kakor bi se bil pogreznil v zemljo . . .

Počasi se je razhajala množica. Vse je bilo še pod vtiskom mojstrskega govora in nihče se ni upal govoriti glasno. Prav v tistem hipu se je razkosal oblak, in se je prikazala velika modra lisa. Nebo se je zasmejalo . . .

⁂

Nekoliko dni po tem pogrebu sem sedel v svoji sobi in pisal. Nobena prava misel ni hotela izpod mojega peresa. Začenjal sem in takoj vrgel v koš, vrgel sem v koš in zopet začenjal. Na misel pa mi je hodil vedno gospod Ignacij Brumen in njegov pogreb.

Tedaj je nekdo potrkal. Začuden grem odpirat, navadno ni bilo, da bi me kdo obiskaval. Vsakdo se je rad izognil literarne moje tovarne. Instinktivno so hiteli mimo, da ne bi ujel njihovih fotografij. Zato so tako medle moje slike. Kar sem jih ujel, sem jih ujel večinoma po beznicah, v poznih ponočnih urah, ob urah, ko spe že vsi pošteni ljudje, ob urah, ko je prav gotovo spal že tudi gospod Ignacij Brumen. In ta me prav gotovo ni mogel videti, ko sem se včasi opote domov, ni mogel stvarno oceniti moje slovenskopi teljske lehkomišljenosti. Umevno je torej, da sem nekoliko nervozen, ko sem odpiral došlecu, ki je bi drugič potrkal kakor potrka človek, ki ne hodi bera

„Ste li Vi pisatelj Zbadovič? Moje ime je nc Poglajen.“

„Kaj mi je naklonilo čast Vašega poseta, gospod notar? Ali me ima že zopet kdo v kleščah?“

„Zapuščinske zadeve, gospod pisatelj. Vidite, ugleden mož ste, malo naših pisateljev ima opraviti z zapuščinami.“

Vraga, v glavi se mi je začelo vrteti. Kaj ko bi se bil kateri slovenskih mecenov spomnil mojega imena na smrtni postelji? Morda je vendar moja zadnja novela komu zmešala pamet.

Toda časa ni bilo razmišljati. Neki vesel občutek se me je polastil prav natančno po pravilih empirične psihologije in z največjo vljudnostjo sem ponudil notarju stol.

Sedel sem mu nasproti.

„Tako torej, gospod pisatelj. Tu imam za Vas debelo, veliko pismo. Naslovljeno je na Vas in v oporoki stoji natančno in nujno zapisano, da se Vam ima izročiti prav osmi dan po pogrebu. Kaj je notri, ne vem, toda mislim si, da se Vas je pokojni gospod Ignacij Brumen spomnil prav po očetovsko. Lehko ste mu hvaležni.“

„Kaj, gospod Ignacij Brumen? Saj me še poznal ni!“ sem viknil in ni mi moglo v možgane.

„To nič ne stori. V oporoki je tako zapisano in jaz jo moram izvršiti. Sicer pa nič ne de, ako Vas ni poznal osebno. Poznal Vas je pač po Vaših spisih in to si menda lehko mislite, da si spreten pisatelj zna pridobiti srca dobrotnikov človeštva tudi s svojimi spisi, prav tako, gospod pisatelj, kakor si jih lehko odtuji. Zato bi Vam morda smel svetovati, da semtertja ublažite svoj slog; čemu bi vedno zbadali, saj sveta tako ne prenaredite niti Vi, niti kdo drugi. A prijateljev in podpirateljev si lehko naklonite, to mi jasno govori sedanji slučaj.“

Poklonil se je nalahko in nasmehnil.

Nisem mu odgovoril ničesar, v tem hipu se mi so zdele njegove besede neumne. Držal sem veliko smo v roki in sem ga tehtal iz ene v drugo. Srce mi je smejalo ob misli, kako se bodo kmalu usuli njega bankovci in zamigljali pred mojimi lačnimi ni.

„Sedaj pa, gospod pisatelj, prosim potrdite mi na tem listu prejem s svojim lastnoročnim podpisom in moj posel je dovršen.“

Podpisal sem in moj podpis je postal hipoma častitljiv. Še nikdar nisem bil tako ponosen nanj.

Notar je še nekoliko posedel. Videl sem, da je bil radoveden. Toda jaz sem spravil pismo v miznico. Tedaj si je pogladil svojo dolgo brado, vzel je klobuk in odhajal.

„Pa, ako Vam smem ponoviti svoje prijazno mnenje, uvažujte ga torej, ne bo Vam v škodo. V vsakem slučaju pa sem Vam vedno na razpolaganje.“

Rad bi mu bil nekaj odgovoril, toda danes je bil zame praznik in molčal sem. Pri vratih sem se mu poklonil in se vrnil k mizi . . .

Spoštljivo sem vzel pismo iz miznice. Obrnil sem ga proti oknu, a videlo se ni skozi. Tipal sem s prsti, čutil sem pod njimi papir in zdelo se mi je, da je gladek kakor je gladek oni pri bankovcih. A vendar se nisem mogel takoj odločiti, da bi odprl. Hipoma se mi je prikradel v srce neki dvom. Kaj pa, ako bi bilo notri kaj drugega? Čemu kaj drugega? Kaj bi mi imel sicer pošiljati? Literat vendar drugega ne potrebuje kot denarja. Če ga ne more dobiti drugje, pa meče in ga trosi kar na debelo v svojih povestih. Samo da sliši njegovo rožlanje in že so plačani vsi njegovi dolgovi. Torej odprimo, da se enkrat tudi v resnici naužijemo one slasti, ki smo tolikrat sanjali o njej! . . .

Ah! — Aah! — Aaaah!

Nič drugega? Sam papir, lep, gladek papir. In popisan papir! Kakor bi bil prišel iz kleti, sem izgledal tedaj. Neprostovoljno sem sedel na stol. Zgrabil bi te papirje in treščil bi jih tja doli na ulice, da bi čeznje stopala noga najhujšega filistra. Pljunil bi nanje in zagnal bi jih v obraz gospodu notarju, temu hinavcu, ki je vedel, kaj mi je prinesel. Lepo me je potegnil, tako kakor se spodobi, da se potegne pisatelj. Ali ni res?

Toda kmalu je zmagal v meni lehkomišljenež. Bila sva namreč vedno skupaj. Jaz sem bil resen človek, resen do skrajnosti in v tej resnosti bi bil zadavil vsakega, ki bi se utegnil nasmejati iz gole prešernosti, ki bi se drznil izdati krajcar več, nego ga je imel v žepu. A oni drugi, ki je bil v meni, oni lehkomišljenež, ta mi je tedaj stopil vselej na prste in zagrohotal se je, da me je oblila kurja polt. „Tepec, ali ne vidiš, kako si smešen? Ljudje te ne poznajo, z glavami majajo in hodijo svojo pot kakor mimo znamenja, ki je izgubilo napis.“

In zasmejal sem se tudi jaz, glasno sem se zasmejal, da je odmevalo po sobi in da je začudeno odprl oči kletar kapucinec, ki je visel v okvirju na moji steni in ki je že ves čas dremal ob velikanskem sadu s polno kupico v roki. Hudomušno me je pogledal, lica so se mu raztegnila in dejal mi je:

„Oj, gospod pisatelj, oj Miha Zbadovič; ne boš ga pil za denar blagega Ignacija Brumna! Sedaj mi pa daj mir, odpočiti si hočem v sveti tišini in motiti te nočem niti jaz.“

Razgrnil sem prvi list. In tam sem bral:

Velecenjeni gospod!

Začudili se bodete, kako naenkrat dobite od mene ta rokopis. Toda to Vaše začudenje samo kaže, kako ste naivni, da ne rečem neumni. Jaz zasledujem Vaše pisateljsko delovanje že nekaj let, in med vsemi pisatelji, kar jih poznam, ste Vi v svojih spisih nagrmadili največ bedarij. In to mi imponira! Imeli ste za resnico to, kar je bilo hinavstvo, za hinavstvo to, kar je bila resnica. Imeli ste za ljubezen to, kar je bilo podpihovanje in za podpihovanje to, kar je bila ljubezen. Božali ste ljudi, ki so zaslužili brco, brcali ste ljudi, ki so zaslužili, da bi jih božali. Vse ste delali narobe. In to mi imponira. Vsak pameten človek dela tako, imam Vas torej za mnogo bolj pametnega, nego Vas ajo Vaši kritiki in nego sem izrazil v začetku tega ta. Zato sem pa Vas spoznal za edino vrednega, da evzamete mojo zapuščino. Tu imate moje spomine. repuščam Vam jih, da storite in ukrenete z njimi, kor Vam je ljubo. Lehko jih sežgete, ko ste jih preali, lehko jih pa tudi natisnete. Poslednje mislim, da bolje, ker dobite zanje vsaj nekoliko grošev, ki so Vam izgubljeni, ako jih sežgete. In ta denar naj Vam bo za to, da preberete te spomine od kraja do konca. Ne boste se kesali. Jaz jih nisem pisal tako, kakor je pisal Napoleon svoje v izgnanstvu. Mož se je bil tačas pobabil in lagal je, kakor lažejo samo ženske. In tega mu ne morem odpustiti. Pred tem dejstvom so vsi njegovi čini pritlikavi. Pisal sem jih kot mož, čez čigar ustnice ni prišla laž, kot mož, ki je resničen do svojega mozga. In zato tudi želim, da se resnica izve križem naše domovine.

Upam, da se nisem motil o Vas, in da radovoljno ustrežete moji pohlevni želji. Sicer mi pa oprostite nadlego in ne jezite se, da hočem postati prav po Vašem posredovanju nesmrten, Vi od svoje nesmrtnosti s tem ne izgubite niti trohice.

Podajam Vam v znak hvaležnosti roko iz groba in ostajam vedno

Vaš

Ignacij Brumen.

In tedaj sva bila jaz, resen človek do skrajnosti, in moj sodrug, lehkomišljenež, hkratu enih misli. Oba sva bila prepričana, da je naju dolžnost, da spraviva med slovenski svet imenitne te spomine. In prepričana sva bila, da nama bode zato prav zares hvaležen gospod Ignacij Brumen . . .

II.

Spomini gospoda Ignacija Brumna.

3./1. 18. . Takoj popoldne sem se vrnil s potovanja. Pot od kolodvora do mojega stanovanja je bila ena sama velika in umazana luža. Človek bi utonil v njej, v njej bi utonili konji, bi utonil voz. V tem blatu so se videle hiše napol manjše, komaj da so se iz nje vzdigavale strehe. Jezen sem bil sam nase, zdelo mi je, da sem lačen, truden in žejen, zdelo se mi da sem potreben spanja. Zamižal sem in se stisnil kot. Zadremal sem bil za hipec, a takoj sem začu kako se je napolnil voz z blatom, kako je počasi le više in više in mi sililo že čez kolena. A še se je dvigalo, čutil sem težo na svojih prsih, oklepalo mi je že vrat. Hotel sem ostrgati z rokami ta ostudni oklep, a roke so bile težke, žile so bile napolnjene s svincem, in nisem jih mogel premekniti. Vedno večja bridkost me je mučila, vedno večji strah je navdajal mojo notranjost. Ko bi se mogel otresti, vsaj za hipec otresti, vse svoje premoženje bi dal in ako bi bilo premalo, bi šel beračit. Samo da bi se mogel toliko otresti, da bi mi blato ne prišlo v usta! — A tedaj je voz obstal pred mojo hišo, voznik je odprl vrata in zbudil sem se. Globoko sem vzdihnil, ko se je odvalila tolika teža od mene in skoro hvaležen sem bil tačas vozniku, da me je rešil.

Ko sem dospel v svojo sobo, sem zagnal svoj potni plašč od sebe in stopil sem k umivalniku, da bi se umil. Moja koža je bila trda, čutil sem, kakor bi se je še vedno držalo debelo blato. Umival sem se dolgo, oni občutek ni hotel izginiti. Šele čez dolgo se mi je zdelo, da postaja moja koža prožnejša, da sem se otresel blata.

Legel sem na divan, da bi se odpočil. Tedaj sem prvič začel natančneje razmišljati o svojem življenju. In bolj ko sem mislil, toliko bolj sem uvideval, da je podobno današnji moji vožnji. Od rojstva pa do danes, ves ta dolgi čas ničesar drugega, nego vožnja po blatu in v blatu. In zazdelo se mi je silno zanimivo, da bi še enkrat od začetka do konca prevozil to dolgo pot, to visoko, umazano blato. Hotel bi videti še enkrat vse postaje, kjer se je ustavljal moj voz, vse jarke, kjer je obtičaval.

Tako mi je prišla torej onega dne prvič misel, da bi začel pisati svoje spomine. In ni me več zapustila . . .

Preden napišem le črko dalje, se mi vidi potrebno,
opozorim svoje bodoče bravce na neko važno dejstvo.
to je, da se iz svojega življenja popolnoma dobro
ominjam na vsako podrobnost. Jaz živim zase vedno
sedanjosti, zame ni bilo nikdar včeraj in ne bo nikdar
ri. Moji spomini niso vezani na čas. In to kar ni
ano na čas, je večnost. Vsled tega menda nastaja

potreba v meni, potreba po nesmrtnosti. Kolikor bolj človek živi nevezan na včeraj in na lani, na jutri in k letu, toliko večja je njegova potreba po nesmrtnosti. Čuti jo torej več ali manj vsak človek, čuti najbolj oni, ki ima največji spomin.

Ali ni to morda vzrok, da napisujem svoje spomine?

Bodoči moj bravec si iz povedanega torej lehko brez skrbi, da bodeš bral tukaj samo in čisto resnico, resnico brez pretiravanja, pa tudi brez olepšavanja. Pred vsem želim pa, da bi to brali oni moji prijatelji, ki so razsipali mojo slavo po mestu, zlasti da bi bral to oni gospod, ki se je ponudil v svoji prijaznosti, da mi bode govoril na grobu. Vem, da mu bode zmanjkalo sape, a to kazen je zaslužil pošteno . . .

Rojen sem bil v majhni kmetiški koči. Ob robu majhnega gozdiča je stala in bila je krita s slamo. Do bližnje vasi je bilo dobro četrt ure. Moj oče je imel okoli koče nekoliko polja in majhen travnik. S tem ni mogel preživiti obilne svoje družine. Bilo nas je šestero otrok, tri sestre in trije bratje. Jaz sem bil najmlajši med njimi. Oče je moral torej hoditi delat tudi k drugim, premožnejšim vaščanom. En dan v tednu je delal sebi, drugih pet je služil okoli. Ko so odrastli bratje in sestre, so hodili navadno tudi oni z njim, in tačas je bila koča prazna. Ko so se zvečer vračali, so bili navadno tihi in gledali so utrujeno in zaspano. Nobenemu se ni ljubilo govoriti. Kakor snopje so popadali po svojih ležiščih. Vsak je smrčal v svojem kotu. Zjutraj na vse zgodaj je vse oživelo, očetov glas se je razlegal po hiši in okoli hiše. A drugi so molče jemali svoje orodje in odhajali so drugi za drugim s topimi obrazi na novo delo. Jaz pa sem bil tedaj še majhen in polegal sem na kupu slame v kotu do belega dne. Ko sem prišel domov iz šole, sem se potepal za krajem gozda bos in razoglav. In to od dne do dne. Ako me je hotela imeti mati doma, se je morala vselej postaviti na rob za hišo in vpiti z rokami pred usti, da me je priklicala. Oče mi ni rekel nikdar žal besede. Imel me je menda rad. Bil sem drugačen nego moje sestre in bratje in to že po zunanjosti. Oni so bili širok in močni, rjave in zdrave polti, jaz sem bil takšen, kakor ne bi spadal v rodovino. Moje rame so bile ozke, prsi tesne in polt je bila nežna in bela. In roke sem imel gosposke in lase dolge. In spričo tega me menda oče ni hotel siliti k nobenemu delu. Toda večkrat kakor druge me je opazoval in večkrat sem ga videl, kako je pri tem opazovanju zmajal z glavo in zamišljen odšel. In ob takšnih trenotkih sem bil vselej čemeren in nezadovoljen. Ob neki takšni priliki mi je šinila hipoma v glavo misel, da me ima oče za neko bitje med moškim in žensko. A jaz sem hotel biti mož, to sem pokazal vselej, kadar sem prišel na vas. Kjer sem srečal deklico, takoj sem bil pri njej, in če je bilo le mogoče, sem jo sunil ali sem ji podstavil nogo, da je padla. Dostikrat sem bil tepen, počakale so me včasi z dečki in obdelali so me, da sem prijokal domov. Toda jaz sem hotel biti mož!

In zato od tistega časa tudi očeta nisem mogel nič kaj videti. Bratov in sester sem se naveličal že davno. Saj so pri vsaki priliki ponavljali: „Za drugega nisi, nego za to, da ješ pri hiši. Mi ti ne bomo služili!“

Ali jaz sem molčal in potrpel. Zdel sem se sebi med vsemi najbolj pameten in začel sem skrivati svoje misli pred tujimi očmi. A začel sem tudi natančneje opazovati, kaj in kako se godi pri hiši. Vse sem steknil in preobrnil.

Nekega večera dolgo nisem mogel zaspati. Kar se mi je zazdelo, da se nekdo tiho plazi mimo naše hiše. Okno je bilo odprto, prav razločno so se čule stopinje. Tiho kakor tat sem se splazil z ležišča in ko so se stopinje oddaljile, sem skočil skozi okno na plano. Oprezno sem lezel dalje v senci ob zidu. Ko sem prišel na ogel, sem zagledal človeka, ki se je ravno plazil ozi okno v hišo. Prva moja misel je bila, tat je v iši, pojdi in pokliči očeta. A že v istem hipu sem se oro glasno zasmejal. Tat? Kaj bo pa ukradel? In ela se mi je jako pametna druga misel, ki je takoj domestila prvo. „K moji sestri je šel,“ je bila ta isel, ki je vstala samaobsebi, kar nenadoma, ne da si bil vedel odgovoriti, čemu je šel in po kaj je šel. Ali bil sem prepričan, da je prišel samo zaradi starejše sestre, ki je sama spala v oni zadnji izbi.

Oni je v tem izginil v oknu, a jaz sem se plazil prav do tja in sem poslušal. Komaj slišno šepetanje, a nerazločno in neumevno se je čulo, vmes poluglasen in pridušen smeh. S trepetajočim srcem sem poslušal in vlekel na ušesa, a nisem mogel razumeti ničesar. A vendar se me je polastilo neko čudno čuvstvo, čuvstvo, ki ga dozdaj še nisem poznal. Bilo mi je udobno, zdelo se mi je, kakor bi me kdo umival z mlačno vodo po vsem telesu in kakor bi neka mehka in žametasta roka gladila mojo polt.

Počasi sem šel od okna in legel sem mu prav v bližini nasproti v visoko travo. Začutil sem roso skozi svojo obleko, a v tem trenotku me ni mogla ovirati. Čudne sanje so se me lotile, sanje, ki jim nisem vedel pomena, ki jih nisem mogel razumeti.

Na obzorju je že začelo rdeti nebo, vsak čas sem vedel, da mora oče vstati. Tedaj je pa skočil oni skozi okno, ozrl se je naokoli in polutiho zažvižgal. A nato je odšel naglih korakov proti vasi, vedno po ovinkih. Poznal sem ga, bil je dober posestnik v vasi in komaj leto dni oženjen.

Drugi večer sem že zgodaj ležal v travi za hišo mesto na postelji. In tudi drugi večer je prišel oni in ostal je dolgo, tako dolgo kot prvič. A meni je bilo pri tem opazovanju zopet dobro in mehko in sanjal sem zopet one sanje, ki jim nisem vedel pomena, ki jih nisem mogel razumeti.

In tako sem polegal vse poletje vsak večer. In prihajal je oni skoro redno vsako noč in vedno ob tisti uri. Le redkokateri večer je izpustil. In vselej, ko je bil gori, sem bil srečen, sem sanjal one sanje, ki jim nisem vedel pomena, ki jih nisem mogel razumeti. A čudno, kadar ga ni bilo, sem se valjal razjarjen travi in grizel sem si ustnice, da so me bolele . . .

In tiste dni potem je bilo, da sem izpregleda da sem vedel, čemu je dvoji spol na svetu.

Medtem je pa nastalo med menoj in mo starejšo sestro neko čudno razmerje. Dal sem ji razume da nekaj vem, a povedal ji nisem nikoli nič natančne

Spočetka je zardela, razumela je. Ali takoj nato je vzkipela in udarila me je z vso močjo po licu. „Molči, tepec!“ Bolelo me je, da sem zavpil in so mi solze stopile v oči, a čudno, nisem ji zameril. „Udari še enkrat!“ sem dejal in ji nastavil drugo lice. Tedaj pa je stopila bliže mene in pogladila me je po laseh s svojo majhno žuljavo desnico. „Ubogo revše, odpusti mi, saj te nisem hotela.“ In naglo se je obrnila ter izginila izpred mene.

Odslej so me vedno iskale njene oči, kadar je bila doma. Ko sem ležal na robu gozda, je čestokrat prišla tiho, da je nisem čul. In vselej mi prinesla kak priboljšek, ki ga navadno ni bilo v hiši. Izpod predpasnika ga je navadno privlekla in molče mi ga je podala. Bila je videti zadovoljna vselej, ko se nisem branil. In prav tako tiho je vselej odšla. Postavna ženska je bila ta moja sestra Anica. Visoka je bila nad navadno žensko mero in njeni udje so bili polni in prožni. Vzdignila bi bila vogal hiše s svojimi močnimi rokami in s svojimi ramami bi bila premeknila s centi obložen voz. Še sedaj jo vidim pred seboj, marsikdaj hodi mimo mene, hodi ob tihih samotnih urah, v tihih in mehkih nočeh.

Ko sem nekega jesenskega popoldne čepel za kozelcem in gledal, kako je padal dež na opustošene njive, na ostalo repo in zelje in sem se zamislil nekam daleč daleč v megleno daljavo, tedaj se me je hipoma nekdo doteknil. Zraven mene je stala sestra Ana. Pogledala me je pazljivo, a takoj nato je sedla tik mene na kamen. Njeno telo se je doteknilo mojega, privilo se je prav tesno k mojemu. Čutil sem, kako ji pluje gorka kri po žilah, kako prihaja toplota iz nje na moje telo.

A sestra Ana je bila videti žalostna. Roke je uprla kolena in v nje je skrila svoj obraz. In sedela je remično zraven mene. Včasi sem začutil, kako se treslo njeno telo, streslo nenadoma in močno, kakor se bilo kaj utrgalo v njem. A takoj za tem je bilo ovito mirno, niti žilica ni vztrepetala,

Tiščal sem se zraven nje in niti dihati se nisem . A dobro mi je dela njena bližina. Tačas sem pozabil na sovraštvo svoje do žensk, smilila se mi je sestra Ana in sestra Ana je bila vendar ženska. Ha, ha, smešno se mi zdi zdaj, da se mi je smilila ženska, dasi je bila ta ženska moja sestra. Verjemite mi, smešno se mi zdi in neumno, a razumeli bodete šele pozneje, zakaj se mi zdi tako.

Popoldan se je nagibal proti večeru. Na polju so se začele klicati jerebice. Kri . . . kri . . . kri . . . Na zemljo je legala tema, mene je začelo zebsti in rad bi bil vstal. A Ana je še vedno tiščala glavo v rokah. In zdelo se mi je, da je ta glava tako težka, da jo komaj držijo in podpirajo njene roke.

Od hiše semkaj se je začul očetov glas.

Ana se je zdramila in prijela me je za roko z vso močjo. Zabolelo me je, da sem skočil kvišku.

„Ali ga kaj vidiš . . . onega . . . onega? . . .“

Gledala je v tla, ni si mi upala pogledati v obraz. A jaz sem razumel, koga misli.

„Včeraj sem ga videl,“ sem dejal poluglasno in beseda se mi je ustavila.

„Kje si ga videl, povej, fant!“

„Peljal se je v mesto s svojima konjema in njegova žena je bila ž njim.“

Prebledela je in izpustila je mojo roko.

„Tako torej, s svojo ženo se je peljal,“ je izpregovorila sama zase in se nasmehnila. In ta smehljaj je bil bolesten, takšnega nisem videl v svojem življenju.

Oče je zaklical.

„Pojdiva fant!“ je rekla hripavo. „Dovolj časa sva čepela tukaj . . .“

Ko sem bil tisti večer stisnjen pod svojo odejo, sem začel razmišljati o popoldanskem dogodku s sestro. Jesenski dnevi so bili, zunaj je bilo večinoma deževno in hladno, moja ponočna oprezovanja so bila že davno prenehala. Nisem mogel torej vedeti, kaj se godi, ali iz današnjih njenih besed sem sklepal, da oni ne zahaja več v hišo. Pozno ponoči sem zaspal, a moje spanje je bilo tisto noč mučno in težko. Grozne sanje so ležale na meni, ko sem se zbudil je stal mrzel pot na mojem čelu.

Siva megla je ležala drugega dne po vsej okolici. Po drevju okoli hiše so se oglašale vrane in letale so v velikih krogih nad njo. Raz drevje so se otresale in padale deževne kaplje, mrzla sapa je vršala po vrhovih. Iz vasi je priplul glas jutranjega zvona.

Za ognjiščem sem sedel in igral sem se. Z mano so sedeli drugi, samo sestre Ane ni bilo.

„Dolgo ni Ane vun,“ je dejal oče. „Ni vajena polegati toliko časa. Poglej mati k njej, ako ji ni morda slabo. Bleda je bila videti snoči.“

Odšla je mati tja zadaj v ono majhno, skrivno izbo, ki je bila sama in z nobeno v zvezi. Čez nekoliko hipov se je vrnila.

„Ane ni notri, postelja je nedotaknjena,“ je dejala zateglo. Iz njenih besed je odmeval strah.

Vsi so se spogledali. Oče pa je dejal:

„Kam naj bi bila šla?“

Tudi iz njegovega glasu je odmeval strah.

Kakor na povelje smo vstali vsi in stopali smo za očetom v izbo. Tam notri je bilo še temno, v kotu se je komaj razločevala postelja. A bila je prazna, pogrnjena je bila s sivo plahto kakor snoči. Oče je stopil naprej, pogledal je po vseh kotih.

„Res je ni,“ je dejal nato.

Molče je stopal vun in mi smo stopali molče za njim. Nihče si ni upal izpregovoriti besede. Jaz sem bil zadnji. Ozrl sem se še enkrat po izbi. Zazdelo se mi je bilo, da se je tam v kotu zgenila senca. Stopil sem nazaj, a bilo ni nikogar. Potipal sem z rokami okoli sebe, morda je vendar kje. Toda vse prazno. Šele tedaj sem zapazil, da je bilo okno odprto. Nihče ni prej zapazil te okoliščine. Naglo sem stopil tja in zaprl sem okno. A prav tisti hip sem že vedel, da Ane ne bo več v to izbo.

Oče je že bil pred hišo.

„Ana, Ana, kje si?“

Na vseh voglih je ponavljal ta klic, a Ana se ni oglasila.

Vsi smo se vrnili v hišo. Mati je dejala:

„Daleč ne more biti, pojdite k zajtrku. Videli bodete, da bode kmalu doma.“

Zajtrkovali smo, govoril ni nihče. Nekaj mrtvaško mirnega je ležalo med nami. Oče je bil zamišljen in je kmalu odložil žlico.

Ura je potekala za uro, Ane ni hotelo biti od nikoder. Vsem je postajalo tesneje in tesneje. Jaz pa nisem mogel več zdržati. Izmuznil sem se iz hiše in krenil sem urnih nog proti gozdu. Nekaj me je vleklo tja, vedel sem, da bom našel tam Ano.

Tam na nasprotnem robu gozda je bil globok prepad. Niti trenotek nisem pomišljal, noga me je nesla naravnost tja. Od mojega klobuka se je cedilo, voda mi je silila povsod do polti, ko sem dospel na vrh. Vse tiho je bilo okoli, tako tiho kakor v cerkvi. Nekoliko širokih, starih bukev se je spenjalo nad prepadom in strmelo tja doli. Ob eno teh bukev sem se oprijel in zrl sem na dno. In res, tam doli je bilo nekaj temnega, nekaj takšnega, kakor nisem opazil še nikoli. Oprezno in počasi sem stopal navzdol in res sem dospel po ovinkih do dna. Tam med skalovjem je ležala sestra Ana z razbito glavo. Kamenje je bilo poškropljeno s temnordečo krvjo, možgani so uhajali izpod črepinje.

In ni me bilo strah. Stopil sem bliže in sem jo opazoval. In tedaj sem se spomnil, kako je snoči čepela pod kozelcem zraven mene, kako je bila topla, kako me je grela. Prijel sem jo za roko sedaj. Izginila je bila iz nje toplota, prsti so bili trdi in mrzli. Toda to je bila najljubša moja sestra, a jaz v tem trenotku nisem čutil nobenega usmiljenja do nje. Samoobsebi se mi je zdelo umevno, da je morala to storiti, saj je bila ženska. In vse ženske bi morale biti samomorivke!

Plezal sem zopet navzgor, a po poti je dozorela v mojih možganih neka misel. Pri tej priči sem si moral čestitati, da sem znal molčati in da nisem nikoli zinil proti nikomur o razmerju Aninem. In iz teg kar pride sedaj, bodeš videl, bodoči moj bravec, da tedaj nisem bil neumen, da je že tedaj bila moja glav zmožna, da izume težke načrte. Nekaj mi pa vend še dandanes ne more v glavo in to je dejstvo, da nihče slutil ničesar o tej Anini ljubezni. Kako se moglo zgoditi, da niso ničesar izvedeli najstrupene jeziki, da niso zavohale najblebetavejše vaške klepetulje te kosti, to mi je uganka še danes.

Joj, kako je tisti dan završalo po vasi! Ano so prenesli v mrtvašnico in drugi dan je bila obdukcija. Jej, jej, kako je bilo to hudo, ko se je izvedelo, da je bila Ana noseča, a se ni niti v sanjah slutilo, kdo bi bil kriv temu. Najrazličnejše, najbolj bedaste kombinacije so krožile po vasi in okolici in marsikdo je bil po krivem obsojen.

Jaz sem pa molčal, molčal kakor grob. A nekega dne potem, ko so Ano zakopali, sem proti večeru stopal proti vasi. Žvižgal sem si vso pot, tako se mi je zdelo vse veselo in kratkočasno. Na Ano sem mislil samo še kakor na nekoga, ki mi ni nikdar storil nič žalega, a se je odpravil iz našega kraja nekam na tuje za vedno.

V vasi sem jo krenil naravnost proti hiši Čižkovi. To je bil namreč oženjeni posestnik, ki je imel opraviti z Ano. Brez strahu in obotavljanja sem stopil v vežo. Kakor nalašč je stal tam Čižek s steklenico v roki. Hotel je ravno po vino v klet.

„Kaj hočeš fant?“ me je vprašal hripavo.

„Nekaj bi rad govoril z Vami, gospodar!“

„Kdo si?“

„Poglejte me natančneje in spoznali me bodete, dasi je tema.“

Obrnil me je proti vratom in v tistem hipu je prebledel.

„Kaj naj bi z manoj govoril tak tepec,“ je dejal in se je delal jeznega, da ga motim. „Poberi se!“

„Jaz pravim, da ne grem odtod, dokler nisem govoril z Vami,“ sem mu dejal tiše. „Ako nočete Vi, bodem govoril z Vašo ženo.“

Stisnil je zobe skupaj, da so zaškripali. Ozrl se naokoli, a ko ni bilo nobenega blizu, je dejal:

„Pojdi z menoj!“

Stopal sem za njim v klet. Bila je velika in sod ven soda je stal v dolgi vrsti. Gledal sem te sode smehljal sem se. Pomislite, že tedaj sem se znal smehljati!

„Lehko Vam je tešiti svojo vest, ko imate toliko zdravil, Čižek!“ sem mu tedaj dejal in se obrnil proti njemu.

„Fant, ti si hudič,“ je kriknil jezno.

„Ne, Čižek, toda prodajavec sem danes. Koliko mi daste, da Vam prodam neko skrivnost, ki zanjo ne ve nihče drugi od mene?“

„Nihče?“

„Nihče!“

Oddehnil si je in natočil je čašo vina.

„Izpij in govori!“

In pripovedoval sem mu vse njegovo razmerje z Ano in česar nisem vedel natančno, sem kombiniral. Pravi pravcati policist je že tedaj tičal v meni.

Ko sem kmalu nato zapuščal Čižkovo hišo, so se mi opotekale noge od zaužite pijače, a v žepu sem imel skrbno spravljen stotak. In izgovorjen sem imel od njega še vsako drugo leto stotak.

Hitel sem proti domu, čutil sem, da sem hipoma v nekoliko dneh postal možak, „mož neizprosen, trd, jeklen.“

Stotak sem skrbno skril v svojo slamnico . . .

4./2. 18 . . Moj oče se je bil v tem času zelo izpremenil. Nikdar več ga nisem videl veselega. Ko je bilo časi prej njegovo oko še vedro in se je zasmejalo, je od tistega časa gledalo vedno le v tla. Ako ga je kdo ogovarjal, ni slišal, ako ga je kdo poklical na delo, ni šel. Prečepel je vso zimo doma, bal se je pokazati glavo izpod strehe. In ako je moral iti, ni nikdar več nosil glave kvišku, kakor jo je nosil v preteklih dneh. Mati se ga je bala in ogibala, bil je njena slaba vest.

Jaz pa sem v tistih časih dozoreval in dozorel sem popolnoma. Pomiloval nisem niti očeta, niti matere. Kaj sta zakrivila, da bi si morala očitati? Ali sta premalo pazila na vzgojo svoje hčere? Eh, to bi se bilo zgodilo tudi, ako bi ji bil vzgojitelj sam Aristotel. In to sem razumel jaz že tedaj in zato sem se čutil, da sem vzvišen nad vsemi temi ljudmi, ki me je usoda zanesla v njihovo sorodstvo. Da, usoda, kolikrat bi ti bil moral biti hvaležen na tem svetu, ako bi sploh mogel biti hvaležen!

Začutil sem v sebi, da mi ni več ostati doma. Zahrepenel sem med svet. V tej ozki dolinici, v tej tesnobi ni bilo zame. Morda se smejete, ko Vam to pravim. Ne smejajte se, to je resnica. Povem Vam, da sem že v tistih časih znal in razumel vse ono, kar znam še dandanes. Samo ono, kar sem vedel tačas, samo ono mi je ostalo. Ako bi se ne bil v tem dolgem presledku od tistikrat pa do danes učil prav ničesar, znal bi to, kar znam dandanes. Da, lehko trdim, da bi znal še mnogo več, ako ne drugega, bi si vsaj ne bil pokvaril dobrega okusa. Človeku koristi odprto oko v mladosti mnogo več, nego vse poznejše učenje . . .

Hrepenel sem torej vun, hrepenel sem v svet. In to željo sem izrazil tudi očetu. Ničesar ni imel proti temu.

„Toda kaj hočeš biti? Tvoje moči niso, da bi prenašale pezo. Učiti te tudi ne morem dati v mestne šole, ker nimam ničesar. Kaj si torej izvoliš?“

Bil sem takrat star že štirinajst let, in to je mnogo.

Po mnogih in dolgih razgovorih smo prišli v družini do sklepa, da bi bilo pač najbolje, ako bi postal krojač. Ves moj habitus da je ustvarjen za to delo. No, ničesar nisem imel proti temu. Pač pa sem si mislil: To je legak stan, človek zasluži sedeč, in oblek bodo ljudje potrebovali, dokler bodo živeli. Zakaj torej ne bi? Čez nekoliko let lehko otvorim svojo krojačnico in da lehko začnem, za to bode moral skrbeti Čižek.

No, tako sem prišel v mesto h krojaškemu mojstu Igli. V mali in nizki sobi nas je sedelo vedno petero. Z gospodarjem nas je bilo šest. Mojster Igla je bil suhò človeče, prav po onem receptu, ki pravi, da gre devetindevetdeset krojačev na cent. Stal je na kratkih nogah, roke je imel dolge, a lica mu je zakrivala redka brada, ki mu je segala do prsi. Vsako ščetinico v njej bi bil lehko posebe štel in izpulil. Njegov nos je bil velik in rdeč. Sploh je bil mojster Igla malo simpatičen mož in je imel nekaj opičjega v vsem svojem onašanju.

Toda imel je mojster Igla lepo in postavno ženo. Bila je za glavo večja nego on. Njen stas je bil vitek in eleganten, boki so bili široki in so se vedno graciozno zibali. A prsi so bile polne in vzdigovale so se hrepeneče. Kadar je pogledala po delalnici s svojimi velikimi, temnimi očmi, tedaj je vsakdo vztrepetal pod njimi, vsakdo, in tudi mojster Igla sam. Sedel je pred njo na svojem prostoru kakor velik grešnik, grešnik, ki se zaveda in kesa svojega greha.

In ona je navadno pogledala čez njegovo glavo po sobi in njeni pogledi so pluli po nas, ki smo se krivili pod njimi. A jaz sem se bil tako neumno in strastno zaljubil v to žensko, da še danes ne vem, kako je bilo to mogoče. A bil sem hkratu ljubosumen. Med nami je bil tudi krojaški pomočnik Sodar, velik in močen človek. Dostikrat sem si mislil, kako je izgrešil svoj poklic in prišel med krojače, ki jih je odtehtal vse skupaj. In na tega Sodarja sem bil ljubosumen, da bi ga bil raztrgal. Pa saj sem bil lehko in nisem bil sam. Ko je prihajala v sobo, skrčili in stisnili smo se razen Sodarja vsi še bolj kakor prej in iz vsega kroga se je izvil vzdih po vrsti, kakor bi bili okuženi. Začutili smo njene poglede na svojih obrazih, a to le za trenutek, njene oči so delj časa počivale samo na Sodarjevih licih. In ta je vzdrževal njih pogled in vračal ga je takšnega, kakršen mu je došel.

Nekega dne, ko ni bilo mojstra doma, sem ju videl skupaj v veži. Govorila sta tiho med seboj in njene oči so se svetile. Ko sem šel mimo, me je zgrabila jeza in pobil bi ga bil kakor psa, ako bi bil imel več moči. Kmalu nato je odšel iz hiše tudi Sodar.

Tedaj me ni trpelo več na mojem stolu. Vstal sem in šel sem v vežo. Moje srce je bilo močno, da sem ga slišal, in kri je plula z mrzlično hitrostjo po mojih žilah. V veži ni bilo nobenega. Stopil sem v kuhinjo, oprezno in tiho. Tudi tukaj ni bilo nikoga A vrata v sobo iz kuhinje so bila priprta. Tam se r je zdelo, da se giblje nekaj.

Stopal sem po prstih do vrat. Sklonil sem se i pogledal v sobo. Tam sredi sobe pa je stala ona. Pr oblačila se je, in njena svetla rama mi je zablešča nasproti. Tedaj sem hotel planiti k njej, a noga moja je obstala na mestu, nisem se mogel premekniti. Zaječal sem in se naslonil ob duri.

V tistem hipu se je vrnil Sodar. Prišel je naravnost skozi kuhinjo k vratom. Prijel me je za vrat ter me zalučil, da sem se opotekel. Ni se dalje menil zame, stopil je v sobo in zaklenil duri za seboj. In oba sta se zasmejala glasno in porogljivo, da mi še danes zveni po ušesih. A jaz sem odšel s trepečočimi nogami v delalnico.

Od tedaj se nisem mogel več videti v tej atmosferi. Še bolj skljućen kot po navadi sem sedel na svojem stolu in ko je stopila gospodinja med nas, nisem povzdignil oči. A čutil sem njen porogljivi pogled nad sabo in videl sem, kako je prav istočasno dvignil svojo glavo Sodar in me pogledal sporazumno z njo istotako prezirljivo in zaničevalno. V tistih časih me je hipoma minila ljubezen, in sovraštvo do teh dveh ljudi me je napolnilo. Začel sem razmišljati, kako bi se maščeval. Vedel sem, da mora biti maščevanje takšno, kakršno se spodobi možu. A tedaj sem tudi začel misliti, kako bi si pomagal drugam, proč od tukaj, a proč tudi od stanu, ki ne zahteva moških moči. To sem si namreč mislil tedaj. A sedaj vem, da tudi ta stan zahteva mož in da tudi v tem stanu kaj poštenega store samo moški možgani.

V te različne načrte se je hkratu vsilila moja usoda. Kakor bi treščilo, se je zgodilo! Pred nekaj dnevi sem bil namreč kupil še od Čižkovega denarja neko srečko, ki jo je ponujala ženska v gostilni, kjer sem slučajno pil četrtinko vina. In ta srečka je bila izžrebana z glavnim dobitkom od štiristotisoč kron. Ljudje božji, kaj? No, povem vam, nisem se razburil, ko sem zvedel to novico sem bil miren, kakor se spodobi možu. A nekaj mi je vendar šinilo v glavo. Do tistega časa sem se namreč imel za silno pametega, za izredno pametnega za svoja leta. Ali tedaj o sem zadel srečko, sem se resno vprašal, ali nisem eumen tepec. V tistih časih se mi je zdelo čisto govo, da samo osli zadenejo v loteriji. In te misli se sem mogel iznebiti dolgo dolgo in še dandanes me si nadleguje.

Prav tiste dni pa mi je umrl oče in še ne osem dni za njim je umrla tudi mati. Starejši moj brat je prevzel kočo, a drugi so delali kakor prej pri očetu. Nisem šel k pogrebu, nisem utegnil tiste dni.

Ko je izvedela moja gospodinja, kaj me je zadelo, mi je vpričo svojega moža padla okoli vratu in me poljubila na čelo. Vse solzne oči je imela.

„Vidiš,“ je dejala, „vidiš fant, Bog ti je dal srečo, ker si bil vedno pošten in pameten.“

Brisala si je solze, a meni se je tistikrat naravnost zagnusila. Sodar pa je gledal divje, zelen je bil od jeze in nevoščljivosti.

Jaz pa sem poklical mojstra v posebno sobo. Hitreje je stopil za mano kakor je stopal navadno in pogladil si je brado takoj, ko je zaprl vrata. Stal je pred mano kakor šolarček.

„Jasno Vam je, mojster, da Vas zapustim. Preden pa grem, naj Vam povrnem Vaš trud s temle drobižem.“

Dal sem mu stotak. Mislil sem, da bode poskočil od veselja. A mož je ostal hladen, zdelo se mu je, da je dobil premalo. To me je razjezilo. Trebalo mu je torej pregnati to mirnost. Misel na maščevanje, ki me je bila že pustila, me je v tem hipu navdala zopet.“

Stopil sem prav tik njega in dejal sem mu tiše z zlobnim nasmehom:

„Preden odidem, mojster, bi Vam pa vendar svetoval, da pazite nekoliko na ženo in na Sodarja.“

Toda mož je bil popolnoma miren. Nasmejal se je celo in je dejal:

„Gospod Brumen,“ prvič v svojem življenju sem tedaj slišal ime gospod, „ta novica bi bila pač preceno za sam stotak.“

Tedaj sem ga pogledal natančneje in sem opazil prvič, da ima mož popolnoma židovski obraz. To mi je zadoščalo. Pustil sem ga sredi sobe in zaloputnil sem vrata za seboj . . .

8./2. 18 . . Osem dni je že preteklo, kar sem napisal zadnje svoje spomine. Ves ta čas sem razmišljal, ali je bilo pametno, da sem segel tako daleč nazaj v svoje življenje, ali naj bi bil rajši začel s tem, kar imam povedati sedaj. Ali je to kaj posebnega, kar sem napisal iz one dobe? Že sem se bil odločil, da zaženem vse skupaj v peč. Toda nazadnje sem se vendarle premislil. Zazdelo se mi je namreč, da ima vsa stvar vendar nekaj na sebi. Ali se ne da morda posneti iz tega, kako malo se človek izpremeni v dolgih letih? Govorim seveda samo o moških. Jaz na primer sem imel že takrat vse tiste lastnosti, kakršne imam dandanes in vse skoro v isti meri, kakor jih imam danes. Izpremenilo se ni drugega, nego da se je lopovstvo v meni še bolj utrdilo. In iz tega sklepam, da moški ne potrebuje nobene vzgoje, da, celo lehko trdim, da ne potrebuje niti pouka. Vzgoja je samo za ženske in pouk je samo za ženske, ker imajo dolge lase.

In že tedaj nisem čutil nobene potrebe, da bi se bil kaj učil. Samo iz dolgega časa, ko nisem vedel in ko nisem imel kaj drugega delati, sem vzel knjigo v roko. In ker mi je bilo dostikrat dolgočasno in ker prav dostikrat nisem imel nobenega dela, zato sem tudi dostikrat imel knjigo v roki. Olika, ako hočete, da jo tako imenujem, me je oblizala torej brez lastne moje volje; moje znanje, kolikor ga imam, mi je prinesla lenoba.

To se je godilo v onem času, ko sem bil vstopil kot sodrug pri neki dobro znani tvrdki na Dunaju. Nič mi ni bilo treba delati, dal sem samo tja svoj kapital. Delali so drugi. Edino trgovske knjige sem pregledaval vsako toliko časa in vedno so bile v najlepšem redu. V nekoliko letih je naraslo moje premoženje na trikrat toliko kot je bilo od začetka. In tedaj sem se poslovil od sodrugov in kupil sem hišo v tem mestu, kjer prebivam še sedaj . . .

Takoj ko sem se naselil tu, so mi bile odprte vse hiše. Bil sem samec in umevno je, da so zlasti matere oblegale mojo osebo. Tu sem imel priliko spoznati šele prav natančno to, kar sem sicer že vedel davno sam pri sebi. Spoznati namreč, kako dobro zna ženska mešetiti, zlasti stara ženska, ki nima za svojo osebo pričakovati ničesar več. Ženska je rojen mešetar, mešetarjenje je njeno največje veselje, njena največja slast.

Tedaj je bilo, ko sem prvič zagledal gospodično Melanijo Stojanovo. Zagledal sem jo na nekem plesu.

Prvič, ko me je doletel pogled iz njenega očesa, sem jo ljubil. In tu Vam moram povedati na ves glas, da je bedak oni, ki trdi, da je treba dolgega občevanja, preden se vname ljubezen. Jaz pa trdim, da se lehko ljubi oseba, ki je nikdar videli nismo. Koliko laže se zaljubiš v osebo, ki te je, dasi mimogrede, opalila s svojim pogledom. Jaz sem se torej zaljubil v Melanijo na prvi pogled. Toda tedaj nisem šel tja do nje, instinktivno sem se ogibal, da nisem prišel v njeno bližino. Zakaj sem se ogibal? Nekaj mi je pravilo, da bode moja ljubezen trajala samo tako dolgo, dokler ne pridem v Melanijino bližino. Že tedaj sem slutil, da je prava ljubezen mogoča samo tedaj, ako si kolikor mogoče oddaljen od oboževanega bitja. In ta moja slutnja se je pozneje jasno potrdila. Kolikokrat ti pri samem dotikljaju ljubljene ženske, pri sami besedi, ki jo je prvič s teboj izpregovorila, kar hipoma izgine vsa ljubezen in se v tvojem srcu naseli plehek občutek. In zato se mi zdi največja neumnost pod božjim solncem, ako pravi kdo, da ljubi svojo ženo. Ha, ha, ha, ljubezen v zakonu! Kdor trdi to, je nesramen!

Pa še nekaj sledi iz tega. Kolikrat so starši, ki ne žele te ali one zveze, tako neumni, da pošljejo hčerko v tuje kraje. Ali ne vedo, da oddaljenost krepi ljubezen? Kolikor je kdo bolj daleč od svojega ideala, kolikor več zaprek mu stavita prostor in čas, da ne more blizu, toliko večja je njegova ljubezen do njega, toliko bolj hrepeni po njem in ga obožava. Ako hočeš, da bodeš ljubezen korenito uničil, dovoli jima, da prideta skupaj in videl bodeš, kako previdno si ravnal...

To je dobro, da bom že v grobu, ko bodeš bodoča moja bravka brala te vrste! Sicer sem prepričan, da bi kamenje padalo na mojo hišo in name. Toda to ne izpremeni resnice in jaz ostanem tudi v grobu tako brezobziren, da še vedno trdim to, o čemer sem prepričan. —

Melaniji se torej nisem približal. Čutil sem, jo ljubim zares. Zato mi niso bile mari niti njen lastnosti, niti njene navade in razvade. A bila je lep takšne ženske nisem videl ne preje ne pozneje. Skler sem, da se je bodem ogibal še vedno bolj. A vrag vedi, ženskim spletkam nisem bil kos, mati mešetarica me je prevarila.

Melanija Stojanova je postala moja žena. Kako sem dospel do te zveze, naj rajši molčim, nič lepega bi ne imel povedati.

Meščani so blagrovali Melanijo Stojanovo, hčerko ubogega nižjega uradnika. Blagrovali so jo, a zraven se jezili, da se ni posrečilo kaj takšnega tudi njim samim.

Koliko da je bilo opravičeno njih blagrovanje, se bode pokazalo kmalu.

Danes zunaj sneži. Veliki kosmi plešejo po zraku in ljudje hite po ulicah. Prvi letošnji sneg je. Prav tako vreme je bilo oni dan, ko sva se peljala z Melanijo v cerkev. Zamišljena je sedela zraven mene v vozu, velik šop cvetic je držala v roki. Njen obraz je bil bled in ustnice so bile stisnjene. Tudi jaz sem molčal in gledal skozi okno v metež. Nič prešernega svatovskega veselja ni bilo v meni, bil sem čemeren in ljubilo se mi ni nič. Jezilo pa me je tudi, da se nevesta na moji strani ne smeje. Kaj ji je?

Malo preden se je voz ustavil pred cerkvijo, se je hipoma obrnila proti meni:

„Ali ne želiš morda, da se vrneva? Še je čas!“

Gledala je v tla, ko je to govorila.

„Čemu te burke!“ sem dejal trdo.

„Nič, mislila sem samo tako, sodeč po tvojem pogledu, ko si mi danes stopil nasproti.“

Voz se je ustavil in nisem imel časa odgovoriti. Izstopila sva in molče sva šla v cerkev.

Po končanem opravilu so naju obstopili znanci in so nama čestitali. Raz njih obraze je odsevala hinavščina, za njihovimi besedami so se skrivale drugačne misli. A vsi so začudeno gledali resni obraz nevestin, ko so odstopili, sem videl, kako so stiskali glave upaj.

Vino me je pri obedu razvedrilo, isto sem opazil i svoji ženi. Nje obraz je zardel, oči so se zasvetile. lika roža v njenih laseh je trepetala in njeni gosti i lasje so se svetlikali. Tačas je bila zopet lepa, o lepa, kakor sem jo videl lepo oni dan, ko sem jo prvič zagledal. In nekaj me je pogrelo in omamilo, in zahrepenel sem po njej. Pogledal sem jo in najine oči so se ujele. Nasmejala se je danes prvič in nje smeh me je osrečil.

Nekdo od svatov tam na koncu mize je pomežiknil svojemu sosedu.

Tiho in toplo je bilo zvečer v sobi, kamor sem peljal svojo nevesto, ko so nas zapustili svati. Tiho, skrivnostno tiho in toplo, tako mehko toplo. Na mizi je v vazi dehtel veliki nevestin šopek in vonj hiancintov se je mešal med to toploto. Od stropa je visela nočna svetiljka, njena luč je le na polurazločno obsevala novo, nalašč za nevestino spalnico nakupljeno opravo. V kotih so stale palme, zelene in sveže in upogibale so svoje veje.

Melanija je stala pri mizi. Njen obraz je jasno izražal neko skrb in njene oči so begale nemirno s predmeta na predmet.

Približal sem si ji.

„Kaj ti je Melanija?“

Moj glas je bil mehak in je tisti čas zares izviral iz čuvstva.

Ovila je roko svojo okoli mojega vratu in šepnila je komaj slišno:

„Bojim se te, Ignacij!“

Toplota njene roke, njen tihi, šepetajoči glas je tedaj podvojil v meni plamen strasti. Privil sem jo k sebi in strastno sem jo poljubil na ustnice.

„In vendar se te bojim,“ je šepnila vnovič.

„Ne razumem te. Čemu?“

Izvila se je iz mojega objema in prijela me je za roko.

„Sediva nekoliko in poslušaj me!“ je dejala. „Res se te bojim. Morda bi bilo prav od mene, ako bi bila povedala to, kar ti moram povedati sedaj, že davno prej. Ali ženska sem in sram me je bilo. Nisem se ti upala povedati, dasi sem imela že večkrat na jeziku. Ljubila sem te toliko, Ignacij, da sem se te bala izgubiti. In to je bil drugi vzrok, da sem molčala. Toda sedaj je prišel trenotek, ko ti moram povedati, ko ne smem več odlašati. Zgodi se, kar hoti, na dan mora!“

Umolknila je nekoliko. Zopet se je borila sama s seboj. A mene je nekaj dušilo, da sem komaj dihal. Nehoté sem spustil njeno roko.

„Vidiš, to, kar ti imam povedati sedaj, to je vzrok, da sem danes ves čas tako žalostna, da si nisem upala, da bi te bila zjutraj pogledala. V tem tiči ves moj obup, vsa moja žalost. In verjemi mi, ta obup in ta žalost se je davno naselila v duši moji. Tako dolgo kakor sva zaročena. Dan in noč sem morala misliti, da morda pride čas, ko bodem izgubila tvojo ljubezen in da ta čas ni več tako daleč.“

Prijela me je zopet za roko in mehko mi jo je stisnila.

„Ali mi bodeš odpustil?“

Nje glas je trepetal, bil je proseč.

„Govori!“ sem dejal trdo.

„Tvoj glas mi ne daje upanja, Ignacij! Toda, bodisi! . . . Glej, ti nisi prvi, ki sem ga ljubila.“

Skočil sem kvišku, a takoj sem zopet sedel.

„Lehko bi si bil mislil,“ sem dejal. „Prihrani si ostanek, drugo lehko sam uganem.“

Vstal sem in vzel suknjo in klobuk.

Padla je k mojim nogam in se jih je ovila s svojimi rokami. Njeni lasje so se razpustili in pokrili so moje noge. Ali otresel sem se njenega objema in odšel sem iz hiše . . .

To je bila prva noč mojega zakona.

1./3. 18 . . — Tisti dan potem je prišel k meni v službo Janez Muha. Bil je to velik, suh človek. Kadar je hodil, so mu šklopotale kosti in se mu je telo zvijalo kakor na gugalnici. No, to nič ne de, meni se je videl Muha tisti čas pošten človek in zato sem ga vzel v službo. Delo je imel lehko. Navadno je nažil v predsobi preproge in luči, a potem je tam ameval na divanu. Samo ako je kdo prišel, je moral stati in ga pripeljati k meni ali moji ženi, kakor se nu je vselej posebe naročilo za vsak slučaj. Ako sem el na veselico, me je vozil tja in nazaj. Nosil je vrejo in v livreji je bil videti kakor velik kakadu.

Svojo službo je opravljal Janez Muha vestno. Z nikomer se ni spuščal v daljši razgovor, še celo deklo in sobarico je puščal pri miru. Opomniti moram tukaj, da je to zelo redka prikazen pri moških, a Janez Muha je bil med tistimi redkimi prikaznimi. To ni bila nemala njegova zasluga.

Predstavil sem vam torej svojega služabnika Janeza Muho — in mislim, da vsi simpatizirate z njim, zlasti ženske, ki ne vidite rade, da si dajejo opraviti tuje roke okoli vas. Žal mi je, da vas ni več takšnih!

In ta Janez Muha me je nekdaj opozoril na nekaj, kar sem jaz prezrl. Videli bodete, da je bil to človek, ki je več videl, nego je vedel in več vedel, nego je videl. Skoro bi ga bil tačas začel spoštovati. Vsekakor pa mi je imponiral.

To pa je bilo tako.

Z velikimi reklamami so napravili tačas „ljudsko veselico“. Vse se je zanimalo zanjo, vse je skladalo in donašalo svoj „obolus“ na žrtvenik domovine. Vse se je veselilo, kako se bode rešila čast slovenska, kako se bode križem sveta razširil glas, da Slovenci še živimo in da živimo čvrsti in junaški, kakor so živeli naši pradedje. Seveda niso bili pri tem izvzeti oni, ki so se po šolah učili zgodovine in ki jim je vsled tega ona staroslovenska „miroljubnost“ plula po žilah kakor napol kuhana prežganka. Oni so seveda tudi vedeli, da so stari Sloveni „tkali platno“ za denar, imeli „veveričje kožice“ in take reči in da so napravili iz stelje „postelj“.

Torej faktum je, da se je tačas pripravljala velikanska veselica in da se je nekega lepega večera ta veselica tudi pričela. Izvoljen je bil seveda ad hoc damski komite, ki je imel toliko sej, kolikor je imel mesec dni. Pri tem se seveda ni šlo v prvi vrsti za to, da bi se ne bil pozabil nobene sotrudnice priimek. Vprašanje je bilo le to, katero je njeno pravo krstn ime, saj priimkov je mnogo enakih. Seveda je bil teh razločkov med imeni priimkov odvisen ves uspe Ako je soglašalo ime in priimek, tedaj se je vsa požrtvovalno žrtvovala za dobro stvar.

To sem hotel pribiti samo zaradi tega, da izve potomci, kako jim je treba postopati in nastop kadar prirede v prihodnjem stoletju desetletnico v spomin na bivše samoslovenske napise v Ljubljani in dvajsetletnico na bivše bodoče vseučilišče v Novi Panoniji.

Veselica se je torej pričela in izvršila. Bil sem pri njej dolgo čez polnoči. Po svoji stari navadi sem šel, oziroma sem se vozil popolnoma trezen domov. Preden sem se odpravil spat, sem dovolil Janezu Muhi, da si prinese steklenico burgundca iz kleti in da ga izpije v predsobi. Samemu se mi ni ljubilo še, da bi šel v postelj, zato sem sedel Janezu Muhi nasproti in gledal sem ga, kako si je privoščil to dobro kapljico.

In Janez Muha je molčal precej dolgo in vlekel je počasi in premišljeno iz polne čaše. A pozneje se mu je videlo potrebno, da je izpregovoril tako-le:

„Danes sem bil torej prvič na takšnile veselici. Dozdaj sem bil vajen samo harmonike in skednja in tam, gospod, sem se včasi sukal, da se je vse treslo. Menda mi ne bodete zamerili, ako Vam povem, da mi je tam skoro ravno tako ugajalo, kakor danes na veliki ljudski veselici. Samo nekaj mi je bilo tukaj bolj povšeči, kar sem si prav dobro ogledal. Vsled Vaše prijaznosti sem spoznal namreč že dosti najimenitnejših ljudi v našem mestu. Imenujete jih menda voditelje naroda ali prvake. Prav lepo je to ime in blagor mu, kogar se je prijelo. Hodil sem torej po velikem prostoru gori in doli in gledal sem, kje bi videl te voditelje in prvake. Videl sem in opazoval kmetiške ljudi in polumeščane, od veje do veje so hodili in pili so, da se je vse kadilo. In gledali so veselo in zadovoljno. Veseli so bili menda, da so smeli na tako legak način zapraviti svoj denar in da jim je bilo policijsko dovoljeno zbirati se v gručah. Ko sem se vračal proti izhodu, tedaj je hipoma nastal velik šum. Ljudstvu je veselje kipelo do vrha in skakalo je, dvigalo klobuke in
lo: Živio! Živio! Stopil sem bliže in takoj sem
el, kako sta korakala skozi spoštljivo narejen špalir
ı dobro znana mi voditelja naroda in velika domoljuba
rodoljuba. Ponosno sta hodila in z rahlim smeh-
em okoli ustnic sta se molče zahvaljevala na ovaciji.
koder sta hodila, so jima delali špalir in so vpili

živio. Naposled sta izginila mojim očem. Ostal sem blizu izhoda in vhoda in imel sem srečo, da sem videl, kako se je skoro vsake četrt ure zopet napravil špalir in se zaslišal živio. Vselej je tedaj prav gotovo prišel znan prvak. A vsak je izginil med množico, molče in z rahlim nasmehom okoli usten, ljudem v zahvalo in pozdrav. Da, gospod Brumen, bil sem ginjen nad toliko hvaležnostjo ljudstva, nad toliko spoštovanjem, ki ga je izkazoval narod njim, ki so sedaj prišli na tako lep način z njim v dotiko. Ko se mi je zdelo, da je že dovolj voditeljev med svojim narodom, sem stopil nekoliko za njimi. Videti sem hotel natančneje, kako bodo občevali z narodom, kako se bodo nadalje počutili med njim. In res sem jih našel in imel sem jih priliko občudovati. Zbrali so se bili na nekem posebnem prostoru, med njimi ste bili tudi Vi, gospod Brumen. Pokale so šampanjke, gospodje ste bili glasni in slišal sem, kako ste kadili drugi drugemu. In vstal je eden izmed prvakov in govoril in napil je predsedniku vseh prvakov. In vstal je drugi in napil je podpredsedniku. Vstal je tretji in napil v navdušenem govoru četrtemu, in tako se je vrstilo dalje, dokler niso napili vsi drugi drugemu. In tudi Vam, gospod Brumen, so napili, in Vi ste napili njim. In če se ne motim ste končali svoj govor: Bog živi cvet našega naroda, Bog živi Vas, dragi prijatelji in prvoboritelji ljudstva! To je bilo lepo, to je bilo genljivo. Okoli in okoli je spoštljivo stalo ljudstvo in zadivilo se je ob vsaki besedi, ki je prihajala iz ust, ki se je skoz nje vlival šampanjec. In smejalo se je in je bilo zadovoljno in je zopet vpilo živio. Nekateri bolj sitni izmed onih nižjih so tedaj izkušali, da bi prišli v ta vzvišeni krog, da bi bili deležni vsaj sence te slave. Pririli so se notri, a zastonj so silili onim pod nos. Gospodične in dame, ki so tam stregle, so jih preveč poznale. — Vidite, gospo Brumen, to mi je ugajalo na tej veselici. To je bil zares ljudska veselica! Saj se je dala ljudstvu prilika da je spoznalo svoje voditelje od prvega do zadnjeg in da je videlo, kako so to veliki in mogočni gospodje ki tvorijo že sami zase celo ljudstvo. Tako se je tore to godilo, krog je rastel okoli prvakov in ko se zadovoljila in naužila prva masa, so prihajali drugi in strmeli in zaverovani so bili vsi kakor prvi. In to je bil užitek vseh užitkov! Pravi užitek ljudstvu slovenskemu! In sedaj sem končal, gospod, in prosim, da blagovolite odpustiti svojega ponižnega hlapca Janeza Muho, da gre počivat.“

„Oj, pameten si, oj zloben si, Janez Muha! Lehko se oddaljiš in greš počivat.“ —

3./3. 18.. — S svojo ženo Melanijo Stojanovo nisem govoril več od poročnega dneva. Prepustil sem jo samo sebi, radoveden nisem bil, da bi bil zahtêval od nje natančnejšega razjasnila. Vedel sem, da je grešila, ali s kom in kako, me ni zanimalo. Oni večer, ko mi je bila razodela to, kar ji je težilo srce, oni večer je izginila vsa ljubezen iz mojega srca. Naglo se je to zgodilo, niti razmišljati nisem utegnil kako. Padla je ljubezen in izginila, kakor pade kaplja z veje, ko potegne veter. Pozneje sem se pač večkrat vprašal, kako se je moglo to izvršiti tako naglo. A odgovoriti sem si moral le, da je gotovo nisem nikdar resnično ljubil. Toda ne samo, da je nisem več ljubil, Melanijo Stojanovo sem začel sovražiti z vsakim dnevom bolj in zasovražil sem jo iz vse svoje duše.

Ponosna je bila Melanija Stojanova, to sem videl. Spoznala je bila takoj, kakšnega moža je dobila in ni se mi vsiljevala. S kvišku povzdignjeno glavo je hodila okoli po hiši, s kvišku povzdignjeno glavo se je vozila na izprehod. Nihče je ni videl, da bi ji bila kdaj klonila glava, nihče ni niti oddaleč slutil, kakšno je bilo razmerje med nama. Čez njene ustnice ni prišla beseda o tem. Niti njeni starši niso vedeli ničesar. To bi bilo v drugih očeh vse lepo, bilo bi značajno. Ali jaz, ki m vedel, da nima ženska značaja, sem bil prepričan, i je to sama trma. Še celo trma je pri ženski priučena. Začela pa me je hipoma jeziti ta trma, sklenil m, da jo zlomim. Ponižano, v prahu pred seboj sem hotel videti, kako se zvija v bolečinah in kako tre- če v strahu pred menoj. Toda to je treba začeti vidno, treba je delati vse na skrivaj, vse na štiri oči.

Mož, kakršen sem bil jaz, se ne sme dati drugim v zobe, se mora ogibati škandala. Ako bi se ne bil bal škandala, ako bi se ne bil bal, da pade količkaj črnega na moje neomadeževano, na moje pošteno ime, tedaj bi se bil dal ločiti in stvar bi bila končana. A ne samo, da bi si omadeževal s tem svoje ime, z ločitvijo bi si vzel tudi priliko počasnega, zadovoljujočega maščevanja. In ona bi bila prosta, zbrala bi si bila drugega ljubčka, ki bi ji bolj ugajal in grlila bi se z njim ter se rogala meni. Torej počasno maščevanje, počasno ubijanje, počasno izsesavanje krvi, to naj bi mi bilo v veselje in zadoščenje! Kakšno veselje naj bi bilo, ako pobijem žival z enim samim udarcem, da takoj telebi na tla? Kri hočem videti, ki se cedi počasi v temnih curkih zdaj iz te, zdaj iz one rane, ki se cedi danes in jutri, dan za dnevom . . .

Nekega dne po obedu, ko sva bila sama v sobi in se je ona dvignila kakor navadno, da bi odšla, sem jo ustavil.

„Samo trenotek še, gospa,“ sem ji dejal.

Osuplo me je pogledala. Že nad mesec dni, od onega prvega večera, nisem izpregovoril z njo besede na štiri oči. Pred drugimi sem ravnal seveda drugače.

Zravnala se je, a takoj je sedla.

„Kakor zahtevate,“ je dejala potem mirno.

Molčal sem nekoliko časa in gledal v tla. Ona pa je imela pogled uprt v okno in se ni genila.

„Zadnji teden ste se vsak dan vozili na izprehod, gospa,“ sem dejal potem počasi. „Ljudje pravijo, da se Vam godi dobro. Marsikdo Vam je nevoščljiv.“

„Da, dobro se mi godi in marsikdo mi je nenevoščljiv,“ je ponavljala za mano.

„Čemu ljudi dražiti in jim dajati priliko, da delajo greh? Menim, da bi bilo dovolj, ako se peljete na izprehod vsak drugi dan.“

„Da, dovolj bi bilo!“

„Res, mislim, da bi bilo dovolj.“

„Mi imate še kaj drugega povedati?“

„Ničesar za sedaj.“

‚Za sedaj‘ sem izpregovoril zateglo in pomenljivo

Pogledala me je in je prebledela. Toda takoj je bila zopet mirna.

„Torej smem sedaj oditi.“

Odšla je v svojo sobo ponosno zravnana.

V predsobi je sedel Janez Muha. Pozvonil sem mu.

„Pojdi v gospenjo sobo s katerimkoli vzrokom in poglej, kaj dela.“

Razumel je takoj in odšel. Čez nekoliko hipov se je vrnil.

„No?“

„Milostiva je videti dobre volje in se venomer smeje.“

„Janez Muha, ne norčuj se!“ sem zavpil in skočil kvišku. Od jeze so se mi tresle roke.

„Kakor ukažete, gospod, jaz se ne norčujem. Gospa se res smeje.“

„Pojdi, tepec, in ostani v predsobi!“

Ona se je torej smejala, a jaz tega nisem hotel in nisem mogel verjeti. Ako bi se mi smejala v obraz, da, to bi bilo vse kaj drugega, vedel bi, kaj pomeni ta smeh. Toda ona se smeje sama v svoji sobi in dobre volje je. Človek bi znorel! Ona se smeje! Težko sem pričakoval večera. Tudi večerjala sva skupno. Tedaj sem jo hotel videti.

Ko je sedla k večerji, je bila videti nekoliko prepadena, neka komaj vidna temna črta je ležala na njenem čelu. Tedaj bi bil stavil, da se popoldne ni smejala. Toda, Muha je bil tam, Muha je videl, čemu bi torej dvomil . . .

Preteklo je teden dni. In prav osmi dan po prvem nastopu sem ji dejal zopet, ko je hotela oditi:

„Samo še trenotek, prosim!“

Niti odgovorila ni, pač pa je takoj zopet sedla in se zagledala v okno.

Jaz pa sem dejal:

„Ta teden ste se vozili vsak drugi dan na izprehod, ospa. Ali Vam to ropotanje voza ni nič zoprno? li morejo kaj takšnega prenašati Vaši živci?“

„Prav imate, moji živci ne morejo prenašati tega čnega ropotanja,“ je dejala za menoj.

„Čemu torej škodujete svojemu zdravju, gospa? Ali ne vidite, da mi je mnogo na tem, da ostanete čvrsti in zdravi?“

„Da, vidim. Podaljšati si hočete veselje.“

„Kaj menite torej, ali ne bi bilo dovolj, da se peljete na izprehod vsak teden samo dvakrat?“

„Da, dovolj bi bilo!“

„Res mislim, da bi bilo dovolj.“

„Mi imate povedati še kaj drugega?“

„Ničesar za sedaj.“

‚Za sedaj‘ sem izgovoril zateglo in pomenljivo.

Vstala je, toda bila je mirna.

„Za sedaj smem torej oditi,“ je dejala kot zadnjič in tudi ona je poudarila prvi besedi. Odšla je ponosno zravnana . . .

In zopet sem pozvonil Muhi.

„Pojdi v gospenjo sobo s katerimkoli vzrokom in poglej, kaj dela.“

Čez nekoliko hipov se je vrnil.

„No?“

„Milostiva je videti dobre volje in se venomer smeje.“

„Muha, ti si velik osel. Ti vidiš reči, ki jih ni. Ne norčuj se iz mene!“

„Kakor ukažete, gospod, jaz se ne norčujem. Gospa se res smeje.“

„Pojdi vnovič tja in poglej še enkrat. Morda se ne smeje več.“

Muha je odšel in se vrnil.

„No?“

„Gospa je še vedno dobre volje.“

„Čuj, Muha, kaj ti povem. Ako bo gospa prihodnjič, ko te pošljem gledat k njej, še dobre volje, tedaj spraviš svoje reči, jaz te vržem na cesto.“

„Kakor ukažete, gospod!“ . . .

Pri večerji sem jo zopet opazoval. Bila je mirn a prepadena. Ona zadnjič komaj vidna, temna črta bila danes podobna senci. Zastonj jo je izkušala z brisati s svojim mirom. In danes sem bil popolnom prepričan, da se popoldne ni smejala. In ako se smejala, je bil smeh vse kaj drugega nego smeh. Z čutil sem neko zadovoljnost v sebi in dobro mi je teknila večerja . . .

Preteklo je zopet teden dni. In prav osmi dan po prvem in drugem nastopu sem ji dejal zopet:

„Samo trenotek še, prosim."

„Zopet imate nekaj ‚za sedaj', zato poslušam."

In zagledala se je zopet v okno. Komaj vidno so vztrepetale njene ustnice in na čelu se je zazibala nova senca.

„Dvakrat na teden ste se vozili na izprehod, kaj ne, gospa? Ali bi ne bilo morda dobro za Vaše razmere, da se peljete samo po enkrat?"

Zgenila se je, kakor bi hotela planiti kvišku. Videl sem, kako globoko je prijel žebelj, ki sem ga bil zabil pravkar. Toda premagala se je hipoma in se je hladno obrnila proti meni.

„Kaj razumete pod ‚Vašimi razmerami'?" je vprašala počasi, poudarjaje zadnji besedi.

„Hm, to hočete vedeti? Dobro. Vidite, to je takole. Vsak človek živi v svojih posebnih razmerah. Razmer je pa mnogo. Vzemimo morda za sedaj samo — denarne razmere. Nekateri ne vedo, kaj bi počeli, ker imajo preveč denarja, drugi ne vedo, kaj bi počeli, ker ga nimajo. Vsak pa lehko sam razpolaga s svojim denarjem. Menim torej, da jaz lehko razpolagam sam s svojim premoženjem, razpolagajte tudi Vi s svojim!"

Počasi sem govoril, počasi in umevno, a tudi mirno, kakor se spodobi možu, ki je ženi ravnokar povedal, da ni prinesla ničesar k hiši in jo je vzel samo zato, da jo mora rediti.

Tedaj je vstala, zaničljivo je obrnila glavo proti meni ter dejala:

„Fej!"

Zasmejal sem se za njo, dobro mi je delo.

Tudi sedaj sem poklical Muho.

„Vem, kaj hoče gospod," je dejal. „Takoj grem."

Ko se je vrnil, je poročal:

„Milostiva je videti dobre volje in se venomer eje."

„Kaj?"

„Milostiva je dobre volje."

Prijel sem čašo in sem jo pognal proti Muhi. Letela mu je prav mimo glave in se razbila ob steni na tisoč koscev . . .

* * *

5./3. 18 . . Prav danes nisem imel nobenega drugega dela, zato sem bral neko kritiko o najnovejšem slovenskem slovstvenem proizvodu. Od nekdaj sem imel kritike prav za brezpotrebne ljudi. In imam jih še sedaj. Ako je pisatelj umetniško čuteč človek, ako je njegova sila samonikla, tedaj prav gotovo ne pozna nobenega ozira, hodi svojo pot in se smeje in dela, kakor mu narekuje njegov umetniški čut. Ne poboljša se nikdar, ker se poboljšati ne more in ako bi se poboljšal, bi bilo to zanj najslabše znamenje, njegova umetnost bi umrla na sušici. Ako je pisatelj slab, tedaj mu ne pomaga nobeno kritično dražilo, prej ali slej zaspi navzlic njemu. Mon dieu, kakšno prazno slamo mlatijo včasi naši slovenski kritiki. In koliko jih je! Kdor nima drugega dela, pa zaide med nje in si nastavi ščipalnik (mimogrede omenim, da je ta beseda med najnovejšimi pridobitvami gotovo ena izmed najboljših) na nos. Ako bi imel denar, bi si kupil gotovo še povečalno steklo, da bi bolje in še večje videl vse slovniške napake, ki jih ne more zasledití z golim očesom in zavohati s slovniškim nosom. In ako je kritik psiholog, tedaj si gotovo naroči empirične psihologije najnovejšo izdajo in dokaže z elementarno silo, da je vsa psihologija pisateljeva tudi „elementarna.“ Ako ni drugače, pa pokliče na pomoč še Ahrimana in Ormuzda ali pa psihiatra iz Döblinga, in ni vrag, da ni potem dovolj izvedencev, ki mu zamašé sapo. Ko pa nekoliko pozneje začuti tak kritik sam potrebo, da bi tudi kaj poštenega ustvaril, in ko vidi, da se da lepše psovati nego kaj dobrega dovršiti, tedaj si naroči svojega kritika iz lastnega gnezda in ta mu splete z eno samo besedo nevenljiv venec pisateljske slave . . .

Ako bode pisatelj Zbadovič kdaj objavil te moje spomine, tedaj sem prepričan, da bodo slovenski kritiki zavpili, da ni mogoč na svetu človek, ki bi bil tolik pošten, da bi se jim drznil brati takšne litanije, kak sem storil zdaj jaz, a da bi bil hkratu takšen lopov, kakor sem po mišljenju in dejanju jaz, Ignacij Brumen. Tudi bodo trdili, da ni mogoče, da je psihološko nemogoče, da bi se živelo med menoj in med mojo soprogo takšno življenje, kakršno se je živelo v resnici. Takšnim ljudem ne morem drugega reči, nego da se je vse to vršilo prav tako, kakor pripovedujem, in da bi se prav tako vršilo, ako bi prišel še enkrat na svet jaz in ako bi se še enkrat rodil tam v koči blizu gozda, ako bi še enkrat zadel v loteriji in ako bi se še enkrat oženil z Melanijo Stojanovo.

To se mi je videlo potrebno, da sem povedal, preden nadaljujem svoje spomine.

Toda sam ne vem, kaj me je tako utrudilo, da ne morem danes nadaljevati. Pil še nisem nič, moja glava je lahka kakor ona najzagrizenejšega antialkoholika, a vendar mi oči lezejo skupaj. Slabo znamenje!

* * *

6./3. 18 . . V svojem komtoarju sem imel tedaj mladega človeka Izidorja Senco. Bil je priden in vesten človek pri svojem delu, a imel je to napako, da ni mogel videti denarja v žepu. Kakor hitro je začutil v njem drobiž, ga ni držalo na večer doma, gostilniški vzduh in dim sta mu bila potrebna kakor ribi voda. Ni čuda, da je bil zaradi tega v vednih denarnih stiskah in da bi bil imel rad vedno ponapredščine.

Izidor Senca je bil oženjen. Njegova žena je bila mlada in lepa. Vrag vedi, kje jo je dobil. Resnica je bila, da je bila tudi meni všeč in da sem z zadovoljstvom opazoval nje vitki stas in fino izrezan nosek vsakikrat, ko sem jo videl. In videl sem jo dostikrat, saj je hodila svojega moža čakat vselej, ko se ji je zazdelo, da bi utegnil imeti denar. No, Senca jo je že znal prevariti, kadar je hotel. In hotel je čestokrat.

Senca je imel otroka, dveletno dekletce Milko. S tem otrokom ga je žena čakala vedno pred komtoarjem, ako je bilo vreme le količkaj ugodno. In Izidor Senca se je tačas selej kislo nasmejal, kadar je zagledal pred komtoarjem troka. Njegova dolžnost je bila, da je otroka pripoznal red svetom, da je torej moral z njim in z ženo po mestu. A Senca je vedel, da ni njegova dolžnost, da bi spremljal otroka vselej tudi čez prag svojega stanovanja, in zato se je navadno poslovil na ovinku predzadnje ulice. To se pravi, kadar je imel denar.

Navzlic temu je Izidor Senca ljubil svojo ženo in otroka. In kakor je bilo videti, ga je ljubila tudi ona.

Kakor sem že povedal, sem to ženo Sencovo rad videl in nisem imel ničesar grajati na njeni zunanjosti. Toda druge misli do tedaj še ni bilo v meni . . .

Nekega popoldneva tiste dni pa sem ležal po obedu na divanu. Kadil sem smotko in spuščal sem kolobarje dimove proti stropu. Napol so mi lezle oči skupaj, a zaspati nisem hotel, ker sem se imel kmalu nekam odpeljati. Soparno je bilo v sobi, dasi je imela osojno severno ležo. Bilo je v avgustu in avgust je bil tisto leto neznosno vroč.

Janeza Muhe tisti dan ni bilo v predsobi, niti doma. Izprosil si je bil dopust, rekoč, da gre obiskat svojo staro mater, ki je bila menda tačas na smrtni postelji. Tako je bilo torej vse tiho okoli mene in polaščala se me je vedno bolj lenoba, moja stara znanka. Niti misliti se mi ni ljubilo, niti iztegniti rok, da, niti dihati. Odložil sem smotko in zrl nepremično proti stropu. Tedaj sem začul rahle, komaj slišne korake v predsobi. Bližali so se mojim vratom. Takoj nato je nekdo potrkal. Potrkal je plaho, boječe, slišati je bilo, kako se mu tresejo prsti.

Zravnal sem se nejevoljno kvišku, iz trkanja sem poznal, da je zunaj berač. A odzvati sem se moral, ako sem hotel imeti mir. Preklel sem takoj Janeza Muho, ki je moral prav sedaj biti odsoten, ko bi bil moral vreči pred duri nepoklicanega sitneža. Ubogi Muha, gotovo se mu je kolcalo v tem hipu, ko sem tako ljubeznivo mislil nanj! . . .

Duri so se odpirale počasi in premišljeno. Vid
je bilo, kakor bi se noga ustavljala dohajavcu, kal
bi razmišljal, naj li vstopi ali ne. Toda sedaj je b
prepozno, vstopiti je moral.

Na pragu se je tisti hip pojavila soproga Izido
Sence. Oblečena je bila v lahko poletno obleko, sk
čipke na rokavih in prsih se je svetila bela polt. Maj

Slamnik z veliko rdečo rožo ji je koketno čepel na vlažnosvetlih, gostih laseh. Bila je v tem hipu, v tem polumraku v moji sobi, dražestna in zapeljiva.

In tedaj se je v meni hipoma porodila umazana misel. Porodila se je menda iz dobro prežvečenega kosila, iz ognjevitega vina in mehke lenobe. Tedaj je bilo prvič, da sem zahrepenel po objemu njenem.

Stala je sredi sobe in s solnčnikom je vrtala po tleh in okoli majhne svoje noge, ki je gledala izpod krila. Glava ji je klonila navzdol, ni si upala pogledati kvišku. Vse na njej je izražalo zadrego.

Stopil sem bliže k njej in dejal sem kolikor mogoče mehko:

„S čim Vam smem postreči?“

Pogledala me je osuplo, ni se menda nadejala tako ljubeznivega ogovora.

„Neka nujna zadeva me je privedla k Vam, gospod Brumen. Ali ne bi me hoteli za hipec poslušati, kmalu bode vse opravljeno.“

„Prosim, prosim, sedite nekoliko k meni, tako mi laže poveste. Le nikar se ne ženirajte pred manoj, mislite si, da govorite s svojim dobrim znancem.“

„Hvala Vam, gospod Brumen!“

Sedla je na divan nasproti mene. Njen obraz je bil zardel, na licih so zacvetele pestre rože. Da, v resnici je bila lepa.

Nehote sem se pomeknil bliže nje.

Ona pa je začela:

„Moj mož Izidor je v Vaši službi, gospod Brumen. Dobro ga poznate. Nisem prišla k Vam, da bi govorila slabo o njem proti Vam, da bi ga grdila proti Vam. Niti na misel mi to ne prihaja. A vendar moram omenjati njegovih slabosti, ker iz teh slabosti izvirajo slabe posledice zanj in za njegovo družino. Moj mož torej večino plače zapravi, tako ne preostaja ničesar za dom. On ne zapravlja iz hudobije, on zapravlja iz lehko-
ljenosti, ki mu je prirojena in ki se je ne bode
sel nikdar. Kakor otrok je. Ko se je iznebil denarja,
i skesano okoli, joka se in obljubuje, da bode
ej priden, da bode varčil in se trese pred svojimi
. A ko začuti zopet denar v svojem žepu, je

pozabljen kes, so pozabljene obljube in so pozabljeni upniki. To je hudo, gospod Brumen. Tako se je zgodilo, da smo zabredli v velike dolgove.“

Govorila je hitro, hlastno. Samo zadnje besede so bile počasne, težko in komaj so ji prihajale iz ust.

Ves čas sem ji gledal v oči in kolikor bolj sem se naslajal ob njih pogledu, toliko bolj me je nadlegovala in mučila ona umazana misel. In tej umazani misli se je pridružila druga še bolj umazana. Ob njej se mi je treslo v veselju srce, ob njej sem občutil vso slast — maščevanja. In obe te misli sem združil v eno samo veliko umazano misel, ki je navdala popolnoma vse moje bitje.

Ko je končala, me je zopet pogledala. A njeno oko se je takoj umeknilo mojemu pogledu, povesilo se je prestrašeno. Opazil sem plahost in strah v njem. Ali ni morda zagledalo v mojem pogledu že tačas svoje pogube?

„Govorite dalje, gospa, ne dajte se motiti!“ sem jo bodril. Govoril sem še mečje nego prej.

„Da, ker sem začela, moram tudi nehati. Glejte, ker nisem dobivala od moža rednih dohodkov, sem se morala usojati in tako sem zabredla v dolgove tudi jaz in to brez njegove vednosti. Že sedaj mi žugajo upniki in jaz si ne morem pomagati. In možu si ne upam povedati. Sklenila sem torej, da pojdem k Vam in Vas poprosim, da mi pomagate. Posodite mi sto goldinarjev, vračala Vam jih bodem redno vsak mesec po pet. Ako jih ne dobim od moža, bodem šivala in prislužim si jih. Dam Vam častno besedo.“

Približal sem se ji še bolj. Moja roka se je kakor slučajno doteknila njene. Niti čutila menda ni, da sem jo prijel zanjo, ker je ni umeknila. A v meni je zaplapolala strast, hi sem jo komaj krotil.

„Dobro,“ sem dejal. „Tukaj je sto goldinarjev.“

Planila je kvišku, veselje je zasijalo raz nje obraz.

„Ali res, gospod Brumen? Torej ste res toliko dobri? Da, saj sem vedela, da ste blag mož.“

Zasmejal sem se.

„Toda neki pogoj imam vendar zraven,“ sem dejal tiše.

Zopet me je pogledala plaho in odtegnila mi je roko. Tedaj pa se nisem mogel več premagovati, stopil, sem prav tik nje in stisnil sem jo k sebi brezumno in blazno.

„Da, samo ta pogoj imam, ta pogoj namreč, da mi vračaš mojo ljubezen. Glej, odkar te poznam, te ljubim strastno in blazno, brez tebe mi ni živeti. Daj, ljubi me tudi ti, in ničesar ti ne bo manjkalo na svetu.“

Poljubljal sem jo na ustnice in na lica, v meni je vrelo, da se nisem poznal.

Pehnila me je od sebe ter si zakrila oči. Zaihtela je glasno in je padla na stol, kjer se je zvijala kakor črv v prahu.

„Ne, nikdar ne, nikdar! Vi ste lopov ... lopov ...“

Sedel sem zopet na divan ter čakal, da se je umirila.

„Kako se to ujema, prej sem bil blag človek, a sedaj lopov?“ sem ji dejal nato. „Toda nič ne de, s tem me niste razžalili. Umevno je, da ste se prvi hip razburili. Saj ako bi se ne bili, bi ne bili ženska. Toda sedaj, ko zopet lahko trezno razmišljate, preudarite, ali bi Vam morda vendar ne kazalo sprejeti moje ponudbe. Kaj pa izgubite, ako jo sprejmete? Koliko pa pridobite, to leži na dlani! — Sicer pa nočem takoj odgovora, lehko stvar še enkrat premislite in mi odgovorite jutri. Čakal Vas bom ob tej uri. Vaš mož bode tedaj že v komtoaru. In tedaj Vam dam tudi onih sto goldinarjev.“

Popravila si je razmršene lase ter udarila z nogo ob tla.

„Ne, nikdar ne, nikdar!“

Obrnila se je, da bi odšla.

Tedaj sem pa stopil za njo in sem ji prestregel pot.

„Upam, da si bodete premislili,“ sem dejal in loben smeh je krožil okoli mojih usten. „Jutri ob tej ri torej se bodo izpolnile moje iskrene želje in Vi obite svoj denar, ali pa ... ali pa ... gospod Izidor enca izgubi pri meni svojo službo. In da je ne bo obil drugod, za to bom že skrbel jaz, jaz, ki Vas ubim, da ne morem več dolgo živeti brez Vas.“

Sunila me je na stran in hitela mimo mene.

„Vi ste lopov . . . lopov . . .“

Smejal sem se za njo, bil sem zadovoljen sam s seboj . . .

Drugi dan popoldne pa je prav ob določeni uri prišla k meni. Vzela je denar, in Izidor Senca je ostal v moji službi. —

——— ———

7./3. 18 . . Tedaj sem se preselil iz sobe, ki sem v njej bival navadno, v ono zraven sobe svoje žene. Dal sem si prinesti tja vse potrebno, česar nisem mogel pogrešati, da ne bi trpela moja lenoba. Začel sem torej izvrševati ono drugo umazano misel, ki se je tako čudno spajala s prvo. Janeza Muho sem pa prestavil v predsobo k svoji soprogi.

Nekoliko dni po dogodkih, ki sem jih popisal včeraj, sem čakal popoldne, da bi prišla k meni Marica Senčeva. Nemiren sem bil in ležal sem zopet na divanu. V sobi zraven moje je tačas hodila gori in doli moja žena Melanija Stojanova. Dobro sem čul njene ozke, enakomerne korake. Od okna do vrat, od vrat do okna je hodila. Včasi sem čul, kako je zašumelo njeno krilo, kako je njena roka pogladila gubo ob njem.

Zasmejal sem se. Bog ve, ali ji bode zopet danes tako dobro, da se bode v enomer smejala, ko mi pride poročat Janez Muha. Hočemo videti!

Vstopila je Marica. Pazno se je ozrla okoli sebe in tiho je stopila k mizi.

„Nič se ne boj, dušica, nobenega ni tukaj,“ sem dejal glasno.

Odložila je klobuk na mizo, a v sobi moje soproge je tačas postalo tiho. Prenehala je hoja gori in doli.

„K meni sedi, Márica, mnogo lepega ti imam povedati, odkar se nisva videla.“

Sedla je, ne da bi bila izpregovorila besedo.

„Ali si še vedno jezna?“

„Sovražim Vas, to sem Vam že povedala,“ dejala tiho, komaj slišno.

„Čemu pa prihajaš, ha, ha?“

„Pustiva to za sedaj, morda se še kdaj pomeniv

Govorila sva tiho, šepetaje.

Privil sem jo k sebi in glasen poljub je odmeval po sobi. Slišati ga je morala soproga. Za prvim se je vrstil drugi, za drugim tretji.

Tako je poteklo nad pol ure.

Tedaj je hipoma nekaj zaropotalo v sobi moje soproge. Zaropotalo je, kakor bi se bil kdo nenadoma zvrnil po tleh.

Zasmejalo se mi je srce, za danes je bilo dovolj.

„Kdaj se torej zopet vidiva," sem vprašal Márico.

„Kadar ukažete, lopov!"

Videl sem, da ne sluti, čemu je bila sedaj pri meni.

Zvečer ni bilo Melanije Stojanove k večerji. Opravičila se je, da je bolna.

„No, Muha," sem vprašal služabnika, ko mi je prišel to poročat. „Ali se ni gospa smejala, ko ti je to naročala?"

„Ne, gospod, danes se ni smejala . . ."

Dan je potekal za dnevom, Muha je sedeval v predsobi moje soproge, a Márica je hodila k meni skoro vsak drugi dan. Ostajala je dolgo, potolažila se je bila in dala se je govoriti z njo pametna beseda. Najini sestanki niso bili tako tihi, kakor prvič. Smeha in prešernosti se ni manjkalo od sedaj. Čestokrat se je glasilo trkanje čaš do poznega popoldneva.

V sobi moje soproge pa je bilo vedno tiho kakor v grobu. Vsakikrat po končanem sestanku pa mi je poročal Muha:

„Ne, gospod, danes se milostiva ni smejala . . ."

Melanije Stojanove nisem več videl po prvem sestanku z Márico. Ostajala je v svoji sobi z izgovorom, da je bolna. Nosili so ji hrano tja. Radoveden sem bil, kako izgleda in kako se počuti sedaj, ko je moje maščevanje našlo tako lepo pot do uspeha . . .

Nekega večera sem prišel pozno domov. V hiši spalo že vse, po stopnicah je bilo temno. Ukazal, naj nihče ne čaka name.

Ko sem stopal mimo sobe Melanije Stojanove, mi je nehote noga ustavila. Poslušati sem hotel, ali bi čul morda glasu, ki bi mi izdal njeno stanje.

Moja spalnica je bila v nasprotnem koncu trakta, v sobi zraven svoje soproge sem bival samo čez dan.

Notri je bilo tiho, niti najmanjšega glasu ni bilo čuti. Odšel sem proti spalnici. Čudno se mi je zdelo, da je bila odprta.

Ko vstopim, napravim luč.

Tedaj sem pa skoro prestrašen zavpil. Sredi sobe je stala ženska. Ko sem stopil bliže, sem videl, da je to Melanija Stojanova. Komaj sem jo spoznal. Njena lepota je izginila, njena lica so bila uvela in oči vdrte. Lasje so izgubili svoj blesk in obleka je ohlapno visela na njenem životu.

„To ste Vi?“ sem vzkliknil nehote.

„Da, to sem jaz,“ je dejala počasi in bolestno. „To sem jaz in to ste naredili iz mene Vi.“

„Kaj hočete tukaj? Ako ste bolni, pojdite v posteljo.“

„Ne še. Potrpite nekoliko, samo še par besed naj izpregovorim z Vami.“

„Jaz Vas nočem poslušati, odidite, sicer moram oditi jaz.“

Stopila je korak proti meni. Njen obraz je v tem hipu zardel od jeze, in oči so se za hipec zasvetile.

„To vem, nočete me poslušati, toda jaz Vam danes ukazujem, da me morate poslušati. Malo Vam imam povedati, ker niste vredni, da bi pošten človek obrisal čevlje ob Vašo obleko. Fej Vas bodi! Glejte, lehko bi si pomagala, lehko bi se rešila Vašega blata, Vaše znane umazanosti. Samo besedo bi izpregovorila in spoznali bi Vas oni, ki Vas imajo še za človeka. Toda čez moje ustnice ne pride nikdar beseda, ki bi povedala to, kar je Vaše vsakdanje dejanje in nehanje. Preveč se mi gabi Vaše počenjanje. In slednjič naj mi bode v pokoro za mojo razposajeno mladost... Vendar Vas prosim nekaj. In to je, usmilite se vsaj ljudi, ki Vam niso storili nikdar nič žalega, usmilite se ubogega Izidorja Sence... Vi ne veste, kaj ste mu vzeli, Vi ste slepi in ne vidite, kako ste ga ubili, njega in njo, njegovo ženo! Tako, sedaj sem končala, drugega Vam nimam povedati.“

Hotela je mimo mene. A tedaj je vzkipelo v meni. Te ženske nisem mogel ukrotiti, je nisem mogel ponižati. Bilo je nekaj v njej, kar se mi je rogalo, rogalo v obraz. Videl sem, da sem revež proti njej, da ji ne sežem niti do gležnjev. In to me je razkačilo.

Ko je šla mimo mene, me je obvladala jeza popolnoma. Stopil sem k njej, in moja roka je težko padla na njeno lice.

„Tu imaš, kača!“ sem sikal. „Kar si iskala, si našla.“

Udarec je bil silen, kri se je pocedila iz njenih ust. Opotekla se je in padla bi bila. Toda tedaj je stal pri njej, kakor bi bil zrastel iz tal, Janez Muha.

„Gospod, Vi ste najpodlejši človek, kolikor sem jih videl na tem svetu. In videl sem jih dosti,“ je sikal proti meni.

„Prosim, milostiva,“ je dejal njej in ona se je oklenila njegove roke. Molče sta odšla . . .

8./3. 18 . . Ko sem pisal včeraj one dogodke, sem se silno razburil ob spominu na tako ponižujoči me večer. Težko noč sem imel nocoj, vse sem preživel še enkrat in navdal me je zopet srd nad njo, ki je že davno ni več med živimi. Še sedaj ji ne morem odpustiti onega razžaljenja, ji ne morem odpustiti, da je nisem mogel ponižati, da je nisem mogel videti v prahu pred seboj, prosečo me usmiljenja.

Star sem, vse veselje do življenja me je minilo, najrajši bi vzel vrv, da bi se obesil, a maščevalnost me še ni minila. Nikdar je nisem mogel nasititi, nenasičeno vzamem s seboj v grob. Menite, da se ga bojim? Baa, žal mi je samo to, da ne morem izvršiti č svojega namena.

Drugi dan na vse zgodaj se je oglasil pri meni uha.

„Gospa ne more vstati, dobro bi bilo, da pošljete o zdravnika, gospod.“

„Menda ne bo tako hudega, Muha.“

„Da, gospod.“

„Pošlji torej ponj. Oglasi se pa takoj zopet pri meni.“

Muha je odšel, vrnil se je takoj.

„Razumel boš, Muha, da te po snočnjem dogodku ne morem več obdržati v hiši. Poišči si torej službe drugod. Svetujem ti pa, da držiš vedno in povsod jezik za zobmi, ker sicer si bom vedel pomagati drugače. Glej, da izgineš še predpoldne.“

Poklonil se je Miha in dejal:

„Ne, sedaj ne izginem iz hiše, tudi ako mi zapovedujete Vi. V hiši je oseba, ki potrebuje moje pomoči, ki nima nobenega na svetu, ki je bolj zapuščena kot kamen na cesti. In te osebe ne zapustim, dokler se ne obrne tako ali drugače. Janez Muha nosi v prsih svojih srce in ne kamena.“

Zarohnel sem.

„Ti si upaš ugovarjati? Ako te najdem še opoldne v hiši, pošljem po policijo.“

„Tega ne bodete storili, gospod, ker Muha ve več, nego je potrebno in koristno Vam.“

Dejal je to popolnoma mirno in upognil glavo.

V meni je vrelo in kipelo, peklo me je kakor živa žerjavica, a uvidel sem tedaj, da mi utegne Muha res napraviti neprilik, ki bi škodovale mojemu ugledu. In za svoj ugled sem bil pripravljen, da žrtvujem mnogo, mnogo.

Premagal sem se torej in dejal sem prijazno:

„Glej, Muha, pameten človek si. Lehko si na najlepši način prislužiš denarja. Povej mi, koliko zahtevaš, da greš v miru in takoj od mene?“

„Niti vinarja, jaz ostanem.“

Poklonil se je in odšel. Pri vratih se je pa še obrnil in dejal:

„Kadar bo v tej hiši moj posel dovršen, odidem sam in takoj . . .“

Moje roke so bile vezane, pomagati si nis mogel. Čutil sem, kako so mi žulile vezi kožo, k so mi rezale v meso, da mi je zastajala kri. Bil ujet in za hipec nisem videl izhoda . . .

V hišo so začeli prihajati razni znanci, da so vpraševali po stanju gospe Melanije. Takoj se je razneslo, da je obolela opasno. Moral sem jih spr mati, moral sem jih odpravljati, hoté ali nehoté. Moral sem legati in se hliniti, moral sem igrati najgnusnejšo vlogo, najzoprnejšo vlogo. Ko sem bil po takšnih obiskih sam, tedaj sem bil vselej utrujen in izmučen in imel sem nemirne noči. Vstajal sem zjutraj s težko glavo in omračenim duhom.

V hiši se je tačas pa naselila tudi mati Melanije Stojanove. Ničesar nisem mogel ugovarjati, dasi bi jo bil najrajši videl vrh Krima. Navadno je bila vedno v sobi pri hčeri. Stregla ji je sama. Le kadar je bilo treba česar poiskati, je zapuščala sobo in drsajočih korakov hodila po hodnikih do kuhinje in iz kuhinje do sobe. Majhna žena je bila in suha kakor trska. Odkar je bila v hiši, si ni upal nihče vrat odpirati in zapirati, da ne bi jih pridržaval z rokami. Mirno, tiho je moralo biti kakor v cerkvi.

In zaradi te ženske sem moral i jaz večkrat prihajati k bolnici. Vsak dan sem se moral zglasiti in sem moral nekoliko hipov posedeti pri postelji. Govoril ni navadno nihče razen „kako je“, „bo že boljše“ in kar je enakih izrazov. Ob takih prilikah so se vselej vsesale majhne oči Stojanke v moj obraz in gledale so me, kakor bi me hotele predreti. Ugibale so menda in ugibale o razmerah. Nekaj jim ni bilo prav, a kaj jim ni bilo prav, niso vedele. Po vsem je bilo soditi, da je molčala Melanija, da je molčal Muha.

Kadar se je utrudila Stojanka, je sedel pri bolnici Janez Muha. Videti bi morali tačas njegov obraz. Takšne vdanosti, takšne požrtvovalnosti niste videli še na nobenem obličju. Ko blažen je bil, da je smel sedeti zraven bolnice, da je smel včasi popraviti njeno zglavje, njeno odejo. Nikdar se ni naveličal gledati v njene oči.

Ko sem ga nekolikrat tako opazoval, tedaj sem
t prepričan, da se je v njegovi notranjosti vžgalo
r aj takšnega, kakor ljubezen. V prvem hipu se mi
j zdela ta misel neumna, smešna. A pomislil sem, da
s n videl na svetu še vse drugačne reči, ki so bile
r goče. Zakaj bi ne bilo mogoče tudi to?

Neko čuvstvo posebne vrste se je tedaj naselilo v
n ni. Ali je bila ljubosumnost? Nikdar si nisem mogel

odgovoriti na to vprašanje. Resnica je bila samo to, da sem odslej vselej, kadar sem le mogel, poklical Muho od postelje in mu dal opraviti kaj nujnega drugod. A najrajši bi ga bil postavil na cesto.

V takšnih razmerah se tudi nisem smel shajati z Marico. Te tihote nisem smel motiti, te mrtvaške tihote. A z vsakim dnevom je postajalo moje stanje neznosneje in zahrepenel sem po končni rešitvi.

Ali vleklo se je dolgo, vleklo se je tja do jeseni. In vsak dan ono tiho stopanje, ono šepetanje, ono oprezno zapiranje vrat in oken! Človek bi bil znorel. Razmišljal sem, kako bi se vsaj za nekaj časa odtegnil takšnemu življenju. Ali nič pametnega ni hotelo v mojo glavo. Ako bi bil odšel od doma, bodisi da bi se izgovarjal z opravki, bi si bili začeli ljudje šepetati, češ, pustil je na smrt bolno ženo samo. A jaz sem hotel biti pred svetom čist, moj ugled ni smel trpeti!

Tako sem bil torej navezan na svojo sobo, sem moral gledati staro Stojanko in Muho, sem moral vsak dan obiskavati bolnico. Počasi in leno so se vlačili dnevi, ni jim hotelo biti konca.

Listje je že začelo rumeneti in odpadati, po vrtovih so odcvitale georgine in so bile v najlepšem cvetu krizanteme, nebo je bilo jasno in čisto vsak dan, bila je lepa jesen. Takšnih ne pametujem mnogo.

In nekega takšnega dne me je dala Melanija Stojanova nenadoma poklicati k sebi, nenadoma, ob nenavadni uri.

V sobi je bila bolnica sama. Takoj, ko sem stopil k postelji, sem videl, da je pri kraju z njo. Bližala se je torej moja rešitev in kaj sem mogel za to, ako sem v tistem hipu začutil zopet zadovoljstvo v sebi.

Bolnica mi je z roko pokazala na stol zraven postelje. Gledala je v strop in molčala je dolgo čas Videti je bilo, da ji je težko, da razmišlja, kako našla primernih besed. V sobo so skozi presledke p sejali svetli solnčni žarki in zaplesali po opravi. Ted se je izkušala dvigniti, a ni šlo.

„Slaba sem, prosim Vas, podložite mi glavo, bom laže dihala,“ je dejala počasi in komaj slišno.

Prijel sem blazine in jih naravnal ter podložil. Silno neprijetno mi je bilo, ko sem jih držal v roki in najrajši bi se bil takoj umil.

„Hvala! In še nekaj Vas prosim. Odprite okna, solnce naj razlije sem noter vse žarke, še enkrat naj ga vidim, preden odidem.“

Odprl sem okna, jasno nebo s svojim solncem je gledalo v sobo.

„Tako, zdaj mi je lažе, zdaj čutim, da bom mogla govoriti.“

Sedel sem zopet k postelji.

Obrnila je glavo proti meni ter me opazovala nekoliko hipov. A jaz bi se bil tisti čas najrajši vdrl v zemljo, tako neznosno mi je bilo.

„Ignacij,“ je dejala potem tiho, komaj razločno. „Dovoli, da te zopet tikam, lažе mi je tako . . . Glej, ako se v tem trenotku oziram nazaj v prošlo, v izgubljeno življenje, tedaj mora biti žalostno moje srce, tedaj ni čuda, ako mi vstaja v njem žal misel, ako moram le s trpkostjo misliti nanj, ki je provzročil, da ni bilo moje življenje takšno, kakršno bi moralo biti. A to misel hočem in moram potlačiti s silo, ob tej uri se ne spodobi, da bi ostala v srcu najmanjša pega, najmanjša slabost. Zato te prosim, podaj mi svojo roko v spravo ob zadnjem slovesu in odpusti mi, kakor odpuščam jaz tebi.“

Govorjenje jo je utrudilo, umolknila je. A njena koščena roka se je počasi dvignila, se je premeknila. Iskala je moje.

Toda moja roka se ni zgenila, trdo se je upirala ob kolena. Nič se ni genilo v moji notranjosti tisti hip. A že takoj potem se me je polastilo čudno veselje, veselje, da mi je zopet prilika, da jo lehko mučim. Kaj sem mogel za to?

„Ti nočeš?“ je dejala zateglo.

Molčal sem, nisem ji hotel odgovoriti.

„In zakaj nočeš, Ignacij?“ je vprašala drugič.

Moja roka se ni dvignila.

Tedaj je pa prestrašeno pogledala po meni. Obup n plahost sta bila v nje pogledu.

„Nočeš?“

„Ne!“

Kriknila je glasno, njena glava se je težko vdrla v blazine.

Vstal sem in odšel, kakor bi bil izvršil Bog ve kako dobro delo.

V predsobi je bil Janez Muha. Pri mojem odhodu je vstal in se poklonil. Pogledal me je za hipec, hotel je brati z mojega obraza, kaj se je vršilo notri.

„Janez Muha, tvoje delo v tej hiši je končano,“ sem mu dejal porogljivo.

Zravnal se je hipoma in pogledal je preplašeno.

„Ali je umrla?“ je vprašal hripavo.

„Da, Janez Muha! Pokliči gospo Stojanovo, da se uredi potrebno.“

Janez Muha se ni ganil, stal je kakor priklenjen na mestu. Ko sem mu natančneje pogledal v obraz, sem videl, kako so mu debele solze polzele po licih navzdol.

Čez nekoliko hipov se je zdramil. Potegnil je z roko preko oči in odšel po Stojanovo . . .

1/4. 18 . . Tedaj je prišel čas, da se proslavim. Ugleden mož sem bil, imel sem mnogo in zelo odličnih prijateljev, moje ime je bilo dobro znano naokoli. Moje zasebno življenje je bilo neomadeževano, čist sem bil, na meni ni bilo pege. Ali jaz sem potreboval nesmrtnosti, moje ime naj bi živelo še med poznimi potomci. Hvaležno naj bi se izgovarjalo ob marsikateri priliki.

Čudim se, da mi je prišlo na misel, da sem začel pisati svoje spomine. Ali se ne bodo ljudje zgražali, ko jih bodo brali, ali ne bodo pljuvali na moj grob? Kaj bo z ugledom, kaj z dobrim imenom in z lepo hvaležnostjo? Čudno, meni se zdi, da me bodo še bolj spoštovali, ko bodo prebrali ta kos življenja, da postanem še bolj ugleden, ker sem pisal čisto resni
resnico, kakršne si ni upal povedati nihče vsled sv
sebičnosti.

Hrepenel sem torej po nesmrtnosti in to hre
nenje sem hotel utolažiti z zunanjo ležjo v življe
in z bridko resnico po smrti. Sodite in nametajte
menja na moj grob vi, ki si mislite, da ste boljši!

Nikdar nisem mogel trpeti šol! Šole so se mi videle kaznilnice vsemu človeškemu rodu, iz njih izhaja po mojem mnenju vse gorje, ki je na svetu. In slednjič, vraga, človek še poštenega hlapca in poštene dekle ne more dobiti več spričo šol in vsega, kar spada zraven. Po mojem mnenju je dovolj, da se zna človek umiti, ne samo obraza, pač pa tudi bedra in podplate — umazanosti nisem mogel trpeti nikdar, menda spričo svoje bele polti ne!

In vendar, čujte, mi je tačas prišlo na misel, da ustanovim ustanovo za dijake! Ha, ha! In res sem jo ustanovil po kratkem razmišljanju, lepo, veliko ustanovo.

Ha, kako je tedaj završalo po deželi! Diplome in zahvalna pisma, vse je vrelo k meni, moje ime se je tiskalo z debelimi črkami v analih. Bil sem na vrhuncu in ostal sem tedaj na vrhuncu.

Prav tačas so mojemu bratu, gospodarju tam v koči pri gozdu, prodali kočo in živino. Kaj mi to mari? Zakaj pa ni bolje gospodaril! . . .

Kmalu bi bil pozabil povedati, kako se je poslovil od mene Janez Muha. To bi bilo že škoda zaradi tega, ker je na svetu malo Muh, a Janeza celo ne drugega.

Takoj drugi dan po pogrebu se je zglasil pri meni.

„Gospod, jaz zapuščam Vašo službo!“

„Prav, to mi ugaja, da te ni treba opominjati.“

„Ni me treba, gospod!“

„Čakaj, da te plačam.“

Odšel sem v sosednjo sobo in prinesel denar.

„Tu je tvoje plačilo, kolikor si ga zaslužil, a tu je še nekaj zraven. Vzemi, a zato molči.“

„Molčal bodem, a denarja ne vzamem.“

„Vzemi!“

„Ne!“

Vedel sem, da je vse zastonj, zato sem spravil denar.

„Še nekaj bi Vam rad povedal.“

„Govori!“

„Ko ste me pošiljali pred nekoliko časom k pokojni soprogi, da pogledam, kaj dela, sem vselej prišel Vam povedal, da se smeje in je dobre volje.“

„No, in?“

„Gospa se ni smejala in ni bila dobre volje. Gospa je jokala.“

„In zakaj si trdil nasprotno?“

„Poznal sem Vas in nisem Vam privoščil užitka, ki ste si ga obetali od svojega lepega dejanja.“

Premagoval sem se.

„In zakaj mi ga nisi privoščil?“

„Zato, ker sem Vašo soprogo spoštoval, ker sem Vašo soprogo — ljubil. Da, ljubil, gospod Brumen! Čemu bi Vam zakrival sedaj? Sedaj, ko je vendar ne morete več mučiti, sedaj mi je vseeno.“

„Tepec, ti si upaš kaj takega ziniti?“

Najrajši bi ga bil prijel za noge in ga vrgel skozi okno. Takšna besnost se me še ni bila polotila nikdar.

Toda Muha je bil miren.

„Čemu se jezite, gospod Brumen? Vi svoje soproge tako in tako niste ljubili, a sedaj se Vas naenkrat loti ljubosumnost, sedaj, ko pač ni več vredno, da bi človek razmišljal o tem. Glejte, lehko bi Vam rekel, da me je tudi Vaša soproga ljubila, lehko bi obrekoval pošteno ženo v grobu. In Vi bi mi ne mogli dokazati, da ni res. Toda, jaz sem človek, gospod Brumen, in čez moje ustnice ne pride umazana beseda. Svojo ljubezen do Vaše pokojne soproge sem izkušal dejansko pokazati za njene bolezni. Preden pa odidem, moram nje spomin še počastiti pred Vami s tem, da Vam pravim: ‚Gospod Brumen, samo las pokojne Vaše soproge je bil vreden več, kakor ste vredni Vi in vse Vaše bogastvo. Z Bogom!‘ “

Poklonil se je in odšel.

Njegovi koraki so odmevali trdo po predsobi in po stopnicah.

Stopil sem k oknu in gledal za njim. Njegova dolga postava se je gibala po ulici, dokler ni izginila za ovinkom . . .

- - - -

2./4. 18 . . Skoro da sem končal, kar sem mislil povedati. Poznejše moje življenje se je pletlo dalje, kakor se plete življenje temu in onemu. Nič posebnega se ni pripetilo. Morda bi še omenil, da sem se kmalu po smrti Melanije Stojanove naveličal tudi soproge

Senčeve. Čemu naj bi mi še bila? Ko me je pozneje še nekolikokrat nadlegovala za denar, sem ji odgovoril s tem, da sem iz službe odpustil njenega soproga Senco. Izselila sta se menda nekam na deželo in tako sem se ju iznebil na pošten način.

Še sem imel pozneje opraviti z ženskami, a spoznal sem jih vse skupaj za navadno ceno blago, spoznal sem, da v njih ne tiči drugega nego poltnost. A brez njih nisem mogel biti; bile so vendar še edino veselje razen želodca, ki se je bil pa že veliko prej preobjedel. Vse drugo je bilo nič in je nič.

Prišla pa je starost, vrag jo vzemi! Ženske so se me začele ogibati. Celo tako neumne so bile, da me niso znale izkoristiti. Kadar mi je bila katera všeč, sem jo izkušal izvabiti. A navadno je prišel vmes lepo friziran mlečnež in za njim je tekla, dasi ni imel gumba v žepu. Le redkokatera je obtičala.

Starost, to je res žalost. Moji trdni živci so začeli pešati, najmanjša neprilika jim je odveč. Včasi sem že vsaj dobro spal, a sedaj me je še spanec zapustil. V sobi mi mora pri postelji goreti luč, sicer plešejo okoli mene vsi tepci, ki sem jih v življenju zadavil, ali poizkušal zadaviti. Da, celo Melanija Stojanova vstaja iz groba in se izprehaja po mojih sobah, s tihim, plašnim korakom in z velikimi, izbuljenimi očmi. In Marica Senčeva se je te dni pri moji postelji izkušala zastrupiti potem, ko je ravnokar zadušila svojega sina. Fej, kako so te ženske glupe!

Edino, kar me tolaži, to so moja dobra dela, kar sem jih storil v življenju. In vsakikrat, ko me kdo obišče, ko me zaradi njih hvali in kuje v zvezde, vsakikrat mi je tako lahko pri srcu, da vidno oživim. In tedaj tudi z mirnejšim srcem pričakujem noči. Vraga, zakaj ste mi že davno dali vse diplome, sedaj bi mi veliko bolj prav hodile! Sedaj bi vam bil hvaležen zanje!

Dostikrat ogledujem revolver, najrajši bi se ustrelil. A tega ne more pretrpeti moj ugled, gospoda, moj ugled!

Umrl bom torej naravne smrti.

In s tem končam svoje spomine . . .

III.

Epilog.

Moj prijatelj, pisatelj Zbadovič, se ni mogel odločiti, da bi bil dal natisniti „Spomine gospoda Ignacija Brumna“. Dolgo vrsto let jih je imel zaklenjene v svoji pisalni mizi. Niti nagrada, ki bi jo bil lehko dobil zanje, ga ni mikala. Gospod Zbadovič je bil obziren mož in zato mu brezobzirni Brumen nikdar ni prav ugajal. Morda pa tudi ni mogel preboleti, da mu ni Brumen zapustil drugega nego one papirje, ki so ga tako razburili ob notarjevem obisku. Napisal je sicer že bil zraven, da jih podaja slovenskemu občinstvu, toda pozneje se je premislil.

Ob prerani smrti Zbadovičevi so pa prišli ti papirji meni v roke. Tudi jaz sem razmišljal, ali naj jih dam natisniti, ali naj jih še kdo drugi podeduje za menoj. Toda jaz sem odločnejši in zato sem jih podal sedaj. Mislil sem si, da se mora spoštovati tudi želja takšnega človeka, kakršen je bil Ignacij Brumen.

Gotovo ne bodo ugajali vsem, toda jaz nisem kriv. V rokopisu nisem izpremenil drugega, nego nekoliko pik in vejic, a taka izprememba menda ne bo nobenemu kratila spanca.

Ako se čuti razžaljen visokocenjeni nežni spol, naj se tolaži z dejstvom, da gospod Ignacij Brumen ni bil slovenski pisatelj in da ni čutil v sebi potrebe, ki jo čutijo slovenski pisatelji, ko opisujejo žensko.

Toliko v svoje opravičenje!

V zalogi **„Slovenske Matice“** je še dobiti sledeče zvezke **„Knezove knjižnice“:**

Prvi zvezek:

Fr. Levec: Ant. Knezova ustanova (s podobo).
Dr. Fr. D.: Gospod Lisec. Povest.
Bogdan Vened: Ženitev Ferdulfa vojvode. Povest v verzih.

Drugi zvezek:

Ivan Gorec: Gorski potoki. Povest.
Pavlina Pajkova: Planinska idila. Povest.
Fr. Levec: Matija Valjavec. Životopis (s podobo).

Tretji zvezek:

Anton Funtek: Smrt. Epsko-lirske slike.
Fran Govékar: Ljubezen in rodoljubje. Povest.

Četrti zvezek:

Dr. Janez Mencinger: Moja hoja na Triglav.
Fr. Levec: Prenos Kopitarjevih smrtnih ostankov v Ljubljano.

Šesti zvezek:

Fr. Ks. Meško: Slike in povesti. II. del.
Dr. Matija Murko: Dr. Vatroslav Oblak (z 2 podobama).

Sedmi zvezek:

Fr. Ks. Meško: Iz mojega dnevnika.
Podgoričan: Za možem . . . Slika.
Dr. Fr. Zbašnik: Pastirica. Povestica.
Jos. Kostanjevec: Čez trideset let.
J. M. Dovič: Z diplomo in brez diplome. Noveleta.
Ivan Cankar: Potovanje Nikolaja Nikiča.
Fr. Levec: Dr. Fr. Prešeren.

Osmi zvezek:

Ivan Cankar: Tujci.
Fr. Ks. Meško: Črtice.
F. J. Doljan: Lajnar. Slika iz življenja.

Deveti zvezek:

Ivan Cankar: Na klancu.

Deseti zvezek:

Ivan Cankar: Življenje in smrt Petra Novljana.
Jos. Kostanjevec: Ella.

Enajsti zvezek:

Ivan Cankar: Križ na gori.
L. Devetak: Spomini gospoda Ignacija Brumna.

„Knezove knjižnice“ prvi, drugi, tretji, četrti, osmi, deveti, deseti in enajsti zvezek stanejo po **80 h** izvod, šesti po **1 K 20 h,** sedmi po **1 K.**

Anton Knezova knjižnica

Zbirka
zabavnih in poučnih spisov

Izdaja
Slovenska Matica

XII. zvezek

Uredil
Fr. Levec

V Ljubljani 1905

Tisk „Narodne tiskarne“

Kazalo.

Stran:

Ivan Cankar: Potepuh Marko in kralj Matjaž . . . 1—78
Ivan Cankar: V mesečini . . . . 79—113
Jos. Kostanjevec: Brez zadnjega poglavja . . . . . . 114—156

Potepuh Marko in kralj Matjaž.

Spisal **Ivan Cankar.**

I.

„Kadar bo kralj Matjaž kraljôval,
onda bo kmetič dobro kmetôval.“

„Posebno pa si še dobro zapomni, sin moj: kadar ugledaš krčmo ob poti, poženi konje in pokrižaj se trikrat!“

Tako je govoril oče in je umrl, Marko pa je ostal sam. Čisto sam je ostal; ne matere ni imel več, ne bratov, ne sester; sorodniki pa so bili razkropljeni po vsem božjem svetu.

Marko je pokopal očeta, nato je žaloval ves teden. Ni šel ne na polje, ne v gozd; zaklenil se je v hišo in ni govoril z nikomer. Sedel je opoldne za mizo in je lomil kruh, pa se je ozrl nenadoma in je poprašal:

„Kaj bi danes, oče?“

Očetov stol je bil prazen in odgovora ni bilo, Marko pa se je razjokal kakor otrok. Samotna je bila izba, tiha, kakor gozd ob poletnem poldnevi, ko se ne gane veter. In njegova duša je bila zmerom bolj samotna.

Ko je minilo sedem dni, je pomislil Marko:

„Kaj bi zmerom tako sedel v zaklenjeni hiši? Saj nisem ne bolnik, ne hudodelec!“

Ozrl se je skozi okno: jasen pomladanski dan, solnce se vozi po nebu!

„Greh je žalovati ob takem dnevi,“ je premišljeval Marko. „Bog daj očetu večni pokoj — ampak sedem dni je minilo in spodobi se, da povabim sosede in prijatelje na sedmino.“

Tako je Marko storil. Vstal je in je odprl nastežaj okna in duri. Izginil je iz hiše mrtvaški duh in iz Markovega srca je izginila žalost.

Napravil je veliko pojedino, bogato gostovanje; celo iz sosednjih vasi je povabil znance in sedli so za obložene mize tudi ljudje, ki jih ni bil videl še nikoli v življenju. Marko pa ni prašal po imenu in rodu: — „Miza je pogrnjena, na, pij in jej!“

Pa so pili in jedli do pozne noči, do svetega jutra, do belega poldneva.

Od začetka je bila družba tiha, resne so bile besede. Kmalu pa je napolnil izbo veseli vinski duh in samo še na črnih suknjah se je poznalo žalovanje, v besedah ga ni bilo več in tudi v srcu ne.

Ko je izpraznil Marko deseti kozarec in so se mu misli močno omeglile, se mu je zazdelo, da ga je nekdo narahlo potrkal po rami.

„Posebno pa si še zapomni, sin moj: kadar zagledaš krčmo ob poti, poženi konje in pokrižaj se trikrat!“

Nekoliko se je prestrašil Marko, nato pa je vzdignil polni kozarec.

„Ej, očka, Bog Vam daj večni pokoj, — kaj mi še ob svoji sedmini ne privoščite kozarca?“

In vstali so omahovaje in so trkali, da je lilo vino na mizo, na tla.

„Rajnim nebesa,“ je klical Marko, „nam pa vino!“

Bučna vinska radost se je razlegla po krčmi, s hripavimi glasovi so peli vesele pesmi. Toda večer je dolg, še daljša je noč; utrudili so se, nekaterim so klonile glave in nekdo je v kotu glasno zasmrčal.

„Kaj?“ je zaklical Marko ves jezen. „Ob sedmini mojega očeta boste smrčali za mizo. Ali sem vas zato vabil?“

Poskočil je in je vzel harmoniko in jo zagodel. Takoj so se zdramili zaspani gostje, zažvenketali so kozarci na mizi, prevračali so se stoli, stresel se je pod — hej, črni gostje so zaplesali urno polko.

Tedaj pa se je že svetlikalo skozi okno, megle so se vzdigale, dan je prižgal na hribu svetlo luč.

Prišla je mimo kmetica; na polje je šla.

„Ljudje nekrščanski, ob sedmini plešejo, ob svetem jutru!“

Pokrižala se je in je šla mimo.

Pa je prišel mimo kmet; v gozd je šel.

„Ob delavniku pijo, ne bodo ga imeli za praznik!“

Pljunil je in je šel mimo.

Dolge so ure od jutra do poldneva, dolge so v krčmi. Marko se je utrudil in je postavil harmoniko za peč. Gostje so se sprli, kričali so vse navzkriž, bili so s pestmi ob mizo, s petami ob tla in naposled so se stepli.

„Kaj?“ je zaklical Marko. „Ali sem vas zato vabil, da bi se stepli ob moji sedmini?“

Takoj so planili nanj, pretepli so ga dodobrega in so ga vrgli pod kap, harmoniko pa so vrgli za njim.

Marko je prišel domu, sam Bog vedi kako in je spal do noči in še vso noč do jutra. Ko se je zdramil, ga je bolela glava. Premišljeval je in šele po dolgem premisleku se je spomnil, da mu je umrl oče in da je obhajal sedmino. Lotila se ga je žalost.

„Tako sem spoštoval očeta in besede njegove!“

Ali žalost ni bila globoka in tudi ne dolga. Začutil je veliko žejo.

„Klin se s klinom izbija, pijanost se preganja z vinom!“

Tako je preudarjal in se je vrnil v krčmo. Vrnil se je v krčmo in je pil, dokler se ni znočilo.

„Dolgčas nam je ob samem vinu in besedah!“ je zaklical pijan. „Krčmar, prinesi karte!“

Marko je kartal do jutra, nato se je opotekal domu. Srečal ga je sosed in se ga je ognil.

„Kaj te ni sram lepega dneva, Marko? Ne orješ, ne seješ, kako boš žel?“

Marko pa se je razsrdil v svoji pijanosti.

„Brigaj se zase in za svojo staro! Jaz bom oral in sejal, kadar bo meni volja!“

Nato je legel in je spal do večera.

„Glej, že spet sem prespal ves dan!“ je zaklical ko se je zdramil. „Drugi so na polju, jaz spim!“

Spet se ga je polotila žalost, bila pa je še manj globoka in še bolj kratka nego kdaj poprej.

Pogledal je skozi okno; mrak je bil zunaj, sosedje so se vračali s polja.

„Kaj bi zdaj, ko je že mrak?“ je pomislil Marko. „Zdaj ne bom hodil na polje! Lepa reč bi bila, da bi delal ponoči, podnevi pa spal!“

Marko se je vrnil v krčmo.

„Prinesi karte, krčmar!“

In Marko je igral vso noč s potepuhi, cigani in kontrabantarji.

Ali na svetu je vse minljivo, denar še celo. Vino je drago, cigan je slepar.

Nekoč si je pomel oči, ves zaspan in len, in je zavzdihnil iz skesanega srca.

„Marko, kje je tvoj denar? O krčmar, o cigani, kontrabantarji!“

Toda sredi kesanja in žalosti je začutil žejo in takoj so bile njegovi misli vse drugačne.

„Kaj bi brez denarja? Za koga pa je hranil oče, nosil v mesto bele krone, če ne za sina?“

In kmalu je uganil.

„Saj imam tako opravila v mestu! Popeljem se tja, pa vzdignem še tisto. Kaj bi brez denarja?“

In zraven je še pomislil:

„Lepo je mesto, veselo življenje je tam! Zakaj bi se malo ne razvedril, ko mi je umrl oče?“

Ni se ozrl po hiši, ni pogledal v hlev in tudi s posli se ni pomenil. Napregel je in je pognal. Podil je po cesti, čez klance, v dolino, po zeleni ravni. Mudilo se mu je pač. Ko je dospel v mesto, je stopil takoj in je vzdignil denar. Lepi so bili bankovci, še čisto novi, in Marku je bilo prijetno pri srcu, ko je čutil na prsih debelo listnico. Stopal je po širokih mestnih ulicah ponosen kakor cesar.

„Zdaj pa pokusimo, kakšno vino točijo v mestu!“

Marko je pokušal in vino mu je bilo tako pogodi, da je pokušal do večera.

„Kaj bi se vračal zdaj domu, ko je že noč?“ je pomislil. „Pot je slaba in razbojnikov je veliko na svetu!“

Ni se bal Marko slabe poti in tudi razbojnikov ne; ampak Marko je šel rad najprvi iz cerkve in poslednji iz krčme. Dolgčas mu je bilo samemu in tako je sedel med veselo družbo, med voznike in mešetarje. Takoj se je pobratil z njimi in jih je napajal; kartali so vso noč in vso noč je izgubljal pijani Marko. Zjutraj pa je prešteval bankovce in je povesil glavo: razleteli so se bili, kakor da bi bil veter zapihal mednje.

„O prekanjeni mešetarji! O sleparski vozniki!“ je zavzdihnil Marko in žal mu je bilo lepih, pisanih bankovcev. Ali Marko ni bil rad žalosten in potolažil se je kmalu.

„Ej, ostalo je še dovolj! Če bi jih snoči ne bil zaigral, bi jih pač drevi! Nisem se potil za denar, zakaj bi jokal za njim?“

Napregel je in žvižgal je veselo, ko se je vračal domov. Listnica res ni bila več rejena, pa tudi prazna ni bila. In dokler je bila v žepu svetla krona, se Marko ni brigal za včerajšnji dan, za jutrišnji dan še celo ne.

Ustavil je pred hišo in je skočil z voza, vrgel vajeti hlapcu ter se napotil naravnost v krčmo.

„Komaj sem se povrnil, ves še truden od dolge vožnje, pa bi že na delo?“

Tako je mislil.

Prijazno ga je pozdravil krčmar, še bolj prijazno ga je pozdravila žejna družba. Najbolj vesel pa je bil Marko sam.

„O domača krčma! O domača kapljica!“ je zaklical s solzami v očeh in je napajal vse potepuhe, ki so se prikazali na pragu, vse berače in popotnike. Ko se je nagnil večer, je slekel suknjo, zagodel je na harmoniko in je plesal sam sredi izbe.

Tako je Marko pil in je godel in plesal vso lepo pomlad in vse poletje do vročega srpana.

In tedaj se je zgodilo, da je prišel vihar ob belem dnevi, velik in silen; usula se je toča, grozna kakor nikoli, izlila se je povodenj od črnega neba, kakor trstje se je klanjalo drevje in se je lomilo. Pa se je zjasnilo nebo, še vse rosno je bilo, kakor objokano. Glej — polja pomendrana, kakor od tisočerih konjskih kopit, kakor od silne vojske, prihrule izza gore; drevje okleščeno, golo.

Stopil je Marko v krčmo — krčma je bila prazna. Stopil je na cesto — cesta je bila prazna. Dalje je šel Marko, ves začuden, in je prišel na polje. Tam na njivi, glej tam na njivi kleči človek! Mirno kleči, glavo povešeno, čelo uprto ob pesti.

Marko je šel dalje in je srečal soseda, ki se je vračal s polja.

„Odkod, sosed?“

Sosed pa mu ni odgovoril. Tiho je šel mimo njega, s povešeno glavo, njegove oči pa so bile rdeče kakor od solza.

Marko se je začudil.

„Zakaj so ljudje tako potrti?“

Zaslišal je s ceste krik, jok. Prišle so mu ženske naproti, šle so mimo in so jokale.

„Bog se usmili!“

Tedaj pa se je domislil Marko in se je zasmejal veselo.

„Orali ste in ste sejali, o ljudje; — kje je zdaj vaša žetev? Jaz nisem oral in nisem sejal, pa me ni strah ne toče, ne slane!“

Prestrašile so se ženske njegovih brezbožnih besed in so se pokrižale; tudi kmet na njivi ga je slišal in je vzdignil pest.

„Ej,“ je premišljeval Marko, „dolgočasni so ljudje v teh krajih! Ni več vesele besede iz njih ust, niso ne za pijačo, ne za godbo, ne za ples! Še sam bi človek splesnil med njimi! Kam bi se obrnil? Tam doli na Hrvaškem, tam je dobro vino in tam so veseli pivci! Tja se napravim!“

Nič ni veliko premišljeval; napregel je in se je popeljal na Hrvaško.

Sam Bog vedi, kaj je počel tam doli! Potepal se je pač s pijanci in cigani, popival in kartal, da je bila žalost in sramota. Najprvo je zapravil ves denar, nato je prodal voz in konje, naposled še suknjo, dokler ni pijan in napol nag obležal na cesti, ljudem v pohujšanje in zasmeh. Usmiljen voznik ga je ošvrknil parkrat pošteno z bičem, kakor se je pač spodobilo, nato pa ga je naložil kakor vrečo in ga je prepeljal čez mejo, nekrščansko pijanega, kakor je bil.

Na vozu se je streznil Marko.

„Ali sta ohromeli, kljuseti?“ je zaklical jezno, ko sta stopala konja počasi in previdno.

Voznik je vzel pipo iz ust, pljunil je na cesto in se je okrenil k Marku.

„O ti pijana duša, nekrščanska, ne zmerjaj mojih konj, ki vesta vselej, kdaj imata zadosti! Pa povej rajši, odkod si in čigav, zato da bom vedel, kje naj te odložim!“

Marko se je začudil in se je čudil zmerom bolj. Pogledal je konja — ne, konja nista njegova! Pogledal je voz — tudi voz ni njegov! Mel si je oči, vščipnil se je v nos — ne, niso sanje!

„Kod pa si hodil, Marko? Kaj si počel?“ se je poprašal natihoma in zakljuvalo mu je kesanje v srcu.

Ogledal se je: pobit po rokah, ves blaten, brez suknje, brez klobuka — potepuh kakor se mu človek ogne, če ga sreča na cesti.

„O Marko! Marko!“

Polagoma se je domislil na to, na ono.

„Pili smo . . . da . . . in kartali —“

In kaj se je zgodilo potem, tega Marko ni vedel več.

„O cigani, kako so me ociganili!“

Voznik se je okrenil.

„No, človek, povej, če si kje doma! Jaz zavijem na levo!“

Marko je skočil z voza in je krenil na desno. Napol pijan je še bil, glava ga je bolela in zibalo se mu je pred očmi.

„O Marko! Marko! Kaj tak se vračaš domov? In o belem dnevi?“

Za vasjo se je skril pod kozelc in je čakal noči.

„Čigav je ta kozelc?“ si je mislil.

Tak potepuh je bil Marko, da še svojega kozelca ni poznal več.

Kakor tat se je vračal Marko v rodno vas; po poljski stezi je šel, za hišami, skrival se je za plotom, skakal je čez jarke. Prišel je do svoje hiše in je ugledal v izbi luč. Ozre se naskrivoma skozi okno: hlapec in dekla sedita za mizo, pijete in se gostita.

„O tatje, neverniki!“ se je razsrdil Marko.

Toda v izbo ni stopil; sram ga je bilo razcapanega, kakor je bil. Tiho, po prstih se je plazil po lestvici na podstrešje, zaril se je v seno in je takoj zaspal.

Šele zjutraj se je popolnoma zavedel svojih nadlog; z obema rokama se je prijel za glavo in je zastokal.

„Kaj si počel! Kaj si storil! Sam hudobec te je bil obsedel! Ne denarja ni, ne voza, ne konj!“

Tako je stokal Marko in debele solze so mu tekle po licih.

„Nič nisi oral, nič nisi sejal! Pa če bi ti bila toča pobila devetindevetdeset klasov, eden bi vendarle še ostal in bi rodil na pomlad stoteren blagoslov! — Kaj pa si iskal tam doli na Hrvaškem?“

Toda Marko ni bil človek, da bi se vdajal kesanju in žalosti preko mere. Komaj so se posušile solze na obrazu, mu je bilo že tudi srce mirno in veselo.

„Čemu bi zdaj tarnal? Kar je, je! Zdaj je treba začeti novo življenje. Čas je še!“

Vstal je, šel je v izbo in se je preoblekel. Nato je stopil na prag.

„Kako lep jesenski dan! In pozno popoldne je že, nagiba se solnce na večerno stran. Kaj bi zdaj?“

Komaj je še dobro premislil, ga je že premagal izkušnjavec in napotil se je proti krčmi, še sam ni prav vedel kako.

„Hej, Marko!“ so ga pozdravili zgodnji pivci, lenuhi, in krčmar mu je segel v roko. „Kod pa si se klatil, Marko, da te ni bilo tako dolgo na izpregled?“

„Po svetu sem bil, po svetu!“ je odgovarjal Marko in ni povedal, da je bil zapravil na Hrvaškem voz in konje in suknjo. Koga pa je to kaj brigalo?“

In Marko je sedel in je pil, pil in pil, sam Bog vedi, do pozne noči.

„Kaj bi zdaj?“ se je tolažil na tihem. „Če sem zapravil ponemarnem pomlad in poletje, kaj bi se začel pokoriti jeseni? Počakajmo do prihodnje pomladi, saj je še daleč sodnji dan!“

Tako se je tolažil in izgovarjal v svojem srcu in srečen je bil, da je imel pred seboj še vso dolgo zimo, dolgo zimo brez dela in brez skrbi.

In res so prišli kmalu mrazovi od severa, zapadel je zgoden sneg. Marko je bil vesel dolgih zimskih večerov. Ušatoril se je v toplo zakurjeni krčmi in je pil in kartal brez nehanja. Prepil je tam celo Sveti večer, vsemu svetu v pohujšanje; ko se je napotil k polnočnici, se je tako opotekal, da je napravil komaj deset korakov in se je vrnil v krčmo, ker bi bil drugače v snegu zaspal.

Na Sveti večer, natanko opolnoči se ga je poslednjikrat polotilo kesanje. Sedel je pijan za polito mizo, upiral je glavo v dlani in je dremal. Tedaj pa se je nenadoma zdramil in je pogledal proti durim z velikimi, zaspanimi očmi.

„Kaj stojiš tam?“ je zaklical Marko in se je tresel od strahu.

Odprle so se bile duri in na pragu je stal Markov oče v dolgem kožuhu, črno kučmo na glavi. Stal je tam in je gledal Marku naravnost v obraz z jeznimi očmi in ni izpregovoril besede. Nato so se tiho zaprle duri.

„Krčmar!“ je zaklical Marko. „Krčmar, kdo je stal pravkar na pragu?“

„Kaj se ti sanja, Marko?“ se je začudil krčmar. „Nikogar ni bilo! Pijan si, Marko, pijan; pojdi domov!“

Vzdignil se je Marko in se je napotil domov. Srce mu je bilo težko in sanjal je ponoči hude sanje. Zdelo se mu je, da roma sam po blatni cesti, ves ubog in razcapan; ne hiše nima več, ne polja, ne gozda, vse njegovo premoženje je harmonika . . .

Ali ko se je zbudil, ni mislil Marko več ne na očeta, ne na svoje hude sanje, ne na kesanje in ne na pokoro. Kakor bi zalučil kamen po klancu navzdol: udari včasi ob skalo in odskoči, nato hiti še urneje v dolino.

Zapil je Marko vse, kar je imel, pa se je napotil k oderuhu in si izposodil denarja.

„Če imam to lehico, ali če je nimam; dovolj sveta mi še ostane!“ si je mislil in je veselo popival.

No, šla je lehica, pa je šla druga lehica, nato pa je šel travnik, za travnikom gozd — kakor da bi mu bila povodenj odplavila svet. Naposled Marko še sam ni več vedel, kaj je njegovega in si tudi skrbi ni delal velikih, dokler je bil kozarec pred njim.

„Kesanje sodi starcu; dokler je človek mlad, bodi vesel!“

In Marko je bil vesel. Kadar se je naveličal domače krčme, se je napravil v sosednjo vas in je tam popival ter napajal znance in neznance. Zaslovel je po vsej fari in iz daljnih krajev so prihajali malopridneži, da so pili za njegov denar, in goljufi-kvartopirci, da so ga obirali po cigansko. Dobro se je godilo Marku in ni ga bilo mar, da so se ga ogibali vsi krščanski ljudje.

Nič ni mislil Marko in tako tudi ni pomislil, da ima dno celo največji sod.

Prišel je k oderuhu.

„No, kaj pa ti, Marko?“

Začudil se je Marko neprijaznemu pozdravu.

„E, kaj bi! Še sto forintov mi dajte!“

„„Velik denar, Marko! Kako boš pa plačal?““

„Saj imam še hišo?“

„„Nimaš je!““

Prestrašil se je Marko.

„„Ti si velik pijanec, Marko, pa slab računar! Hiša je moja — prijazna hišica! Le pripravi novcev, le kmalu prinesi obresti — pa Bog s teboj!““

Tako je odhajal Marko, kakor da bi ga bil kdo udaril po glavi. Šel je domov, zgrudil se je na posteljo in je gledal v strop.

„Kaj se mi sanja?“

Nič se mu ni sanjalo. Poizkusil je, da bi premislil vse lepo počasi in po vrsti — toda misli so se mu vrstile v kolobarju in niso mogle nikamor.

„Kdaj pa je šlo vse? Kam je šlo? Saj je bilo zemlje veliko; polje, da ni bilo lepšega v vasi, prostrani pašniki, gozd — kje je vse? Ali je mogoče, da bi bil zapravil vse to en sam človek v eni sami zimi in če je še tako dolga? Kam je šlo?“

Ležal je na postelji in je stokal; premišljeval je in ni mogel premisliti ničesar.

„In hiša! Moja lepa rodna hišica! Zmotil se je slepar, ali pa me je ogoljufal prav po nekrščansko! O! Lahko me je ogoljufal! Saj še pogledal nisem papirja, saj nisem vedel nikoli, kaj sem podpisal! Samo da sem imel v pesti denar!“

Razsrdil se je Marko sam nad seboj in se je pričel biti s pestjo po čelu.

„O jaz ničvrednež, nesrečnež! O jaz Marko, potepuh!“

Vstal je in je begal po hiši kakor brez pameti.

„To je bila moja hiša! Moj ded je bil rojen v njej in moj oče; moja zibka je stala tam!“

V kaščo je šel, v skedenj in v hlev.

„To vse je bilo moje in to vse je bilo polno nekoč. Prazno je zdaj in pusto — kakor da bi bili odnesli pravkar mrliča odtod!“

Šel je dalje, šel je na polje, na travnik. Solnce je bilo raztopilo sneg, iz mokre prsti je poganjala trava.

„O zemlja, zemljica, mati! Tudi ti si bila moja nekoč.“

Marko si je zakril obraz z rokami in je zajokal. Globoka in grenka je bila takrat bridkost v njegovem srcu.

No, zardelo je solnce, skrilo se je za daljno goro; hladen mrak je zapihal Marku v lice. Vrnil se je v vas s povešeno glavo, potrt in truden. Vrnil se je v vas in noge so ga zanesle kakor so bile pač navajene, naravnost v krčmo.

Nič ni pozdravil; sedel je za mizo čemeren in mrk.

„Nocoj pijem na upanje!“

Krčmar je pomežiknil z očmi in je zažvižgal natihoma.

„Kaj že, Marko? Kaj že?“.

Osorno ga je pogledal Marko.

„Kaj?“

„„No, Marko, nič se ne jezi! Ampak mislil sem si pač, da prideš nekoč na upanje. Kako ne bi!“

Marko je udaril s pestjo po mizi.

„Kaj tako govoriš z mano? Kako pa si govoril prej? Zredil si se za moj denar, zdaj pa bi me gledal postrani?“

„„Saj nisem nič dejal! Saj ti dam na upanje! Boš že plačal!““

„Seveda bom plačal!“ je vzkliknil Marko in je gorel v obraz od srda in sramu.

Natihem pa je premišljeval: „Težko je človeku brez denarja! Dokler so žvenketale v žepu bele kronice, je bil kakor med — zdaj pa bi me že skoro podil preko praga!“

In kolikor bolj jo je namakal v vinu, toliko bolj živa je bila misel: „Naj bo že vse kakor je — samo denarja je treba, denarja!“

Slonel je za mizo, nikogar ni pogledal, z nikomer ni govoril. In vsi, ki so ga videli, so uganili: Konec je z njim, na obrazu se mu pozna!

Marko pa je premišljeval:

„Če bi stopil k njemu še enkrat? Morda je bil samo slabe volje — razjezila ga je bila žena, pa se je stresel nad mano! Treba je, da mi pokaže, koliko sem mu dolžan, zato da bom vedel, če me ni osleparil! Tako je, še enkrat stopim k njemu!“

In ko je tako sklenil, je bila mahoma vsa žalost pri kraju. Pil je in je pil, drugo jutro pa se je napotil k oderuhu. Gledal je tam pisma, gledal, kaj je podpisaval, gledal je in računil in je prebledeval zmerom bolj in se tresel.

„Ali je tako, Marko, ali ni?“

Nič ni odgovoril Marko, gledal je, pred očmi pa se mu je zibalo.

„Ni res! Ni mogoče!“

Zasmejal se je kramar, oderuh.

„Glej, Marko! Glej in štej!“

Marko je štel, štel in računil, številke pa so plesale pred njim, zdelo se mu je, da se mu smejejo v obraz.

Samo še stotak, prijatelj, človek!“

„„Ne krone več, Marko, ne desetice! Saj bi tako spet vse zapil!““

„Kaj bi brez denarja zdaj?“ je prosil Marko. „Saj še za kruh nimam!“

„„Prej bi bil gledal, Marko, prej! Le hodi z Bogom, pa misli na plačilo!““

Marko je šel, opotekal se je kakor pijan.

„Kaj sem zdaj drugega nego pocestni potepuh, ki mu je cesta dom in hrana zrak in premoženje vbogajme?“

Pomlad je bila, Marko pa ni mislil, da bi šel pogledat na polje.

„Kaj bi se zdaj pehal, potil se na tuji zemlji za tujo korist?“

In sedel je v krčmo in je pil na upanje in je bil vesel, da mu ni bilo treba na polje.

Pa ga popraša krčmar nekoč:

„Ali veš, Marko, koliko si že dolžan? Kdaj boš pa plačal?“

Marko je vzkipel.

„Kaj sem te že kdaj oslepari, da me terjaš?“

„„Kaj bi me slepari! Ampak jaz bi le rad vedel, kdaj boš plačal Marko!““

„Le toči, pa bodi brez skrbi! Bom že plačal“

„„Kdaj?““

„O ti muha sitna, ti! Kaj se bojiš za teh par soldov?“

„„Zato, Marko, ker pravijo, da si že precej nakonci.““

„Kdo pravi?“

„„Tisti, ki vedo!““

Krčmar je šel in mu ni natočil več, Marko pa se je napotil domov osramočen in jezen. Prišel je v krčmo drugi dan, o mraku že; noge so ga zanesle tja, ker niso poznale druge poti. Dan je bil vroč in Marko je bil žejen.

„Kaj pa ti, Marko? Ali si prinesel denarja?“ ga je pozdravil krčmar.

„Upaj mi še nocoj!“ je odgovoril Marko in je povesil glavo.

„Nič več Marko, nič več! Saj si že zadosti pil, čas je, da začneš delati — potepaš se že leto in dan!“

„Zakaj mi nisi povedal tega prej?“ se je razsrdil Marko.

Krčmar pa se je zasmejal naglas.

„Kdor ima denarja, naj stopi v mojo hišo, ne bom mu branil. Ampak zastonj ne napajam postopačev. Zbogom, Marko!““

In tisto noč Marko ni bil pijan, ne tisto noč in nikoli več, dokler ni zapel pred njegovo hišo boben svojo pesem.

Zgodilo se je natanko, kakor je Marko sanjal v hudih sanjah: vse njegovo bogastvo je bila harmonika. Vzel je harmoniko, še enkrat se je ozrl na svojo rodno hišo in po cesti navzgor proti krčmi, nato pa je zažvižgal in se napotil v svet.

II.

Napotil se je Marko v svet in ker je bil dan lep in topel, ni bilo v njegovem srcu ne žalosti, ne kesanja. Prostran je svet in življenje je dolgo: nekje, nekoč, kjerkoli, kadarkoli čaka radost, prijeten početek, sladkost brez utrujenosti, plačilo brez dela. Čemu bi bilo človeku srce, da ni upanja v njem?

Zagodel si je Marko, da bi mu ne bilo dolgčas. Oziral se je po deželi naokrog in čudil se je, kako zelo so se izpremenile njegove oči. Nikoli ni videl prej, kako lep je gozd, veličasten v svoji črni neizmernosti, v neskončnem šumenju, tako srce stiskajoč, sladek strah budeč. Tudi polja ni videl prej, živega, tako sopečega, ne tistih luči, ki so trepetale, užigale se v njem, ugašale, kakor ognjeni cvetovi. Čudno se je osvobodilo njegovo srce in zemlja se je razširila silno na vse štiri strani, razmeknila se v brezkončnost, zažarela, in nebo je oživelo, zazvonilo nad njo.

Marko je godel vesele pesmi in tako prijetno in lahko mu je bilo, da ni čutil nog. Časih je srečal kmeta, kmetico, ljudi obložene, trudne, ki so stopali s težkimi koraki in gledali v tla. Ozrlo se je nanj mrko oko, zaničljivo in zavidno: „Lahko tebi, Kurent, postopač!“

Marko pa se je zasmejal.

„Kako sem bil bebec v svoji žalosti, budalo v svojih skrbeh! Prav tako sključen bi hodil, prav tako mrko bi gledal, da mi nisi pomagal do življenja, o krčmar, slepar neverni!“

Tak je bil Marko, sebi in svojemu rodu na žalost: kakor list, ki pada z veje ob solnčnem dnevi; trepeče v vetru, zasveti se in ugasne tisočkrat, vse po naturi in pravici, dokler ne pade na vlažna tla ter zgnije, po naturi in pravici.

O Marko, kje boš spal? Ko je že hlad in se mrači v dolini.

Pod kozelcem bom spal, se je namenil Marko; zato so kozelci na svetu in zato so tako daleč od vasi.

Legel je in je zaspal in smrčal tako močno, da se je razlegalo v dolino. Župnik je slonel ob oknu in je prešteval zvezde, ki jih je užigala na nebu vešča roka božja; slišal je glas od holma, iz mraku, stresel je z glavo in je zaprl okno.

Nenadoma se je Marko zdramil, gledal je v noč s prestrašenimi očmi: kako silno okno, v večnost gleda človek skoznje! Tam zvezda, mirna, velika — zdaj je ugasnila, vzplamenela je spet; veliki, črni oblaki beže preko neba, zastirajo okno in ga odgrinjajo. Močen, hladen veter piha od hriba, snopje pošumeva v kozelcu.

O Marko, to je tvoja postelja. In kakor je bilo treba, se je zbudilo v njegovem srcu bridko kesanje.

Niti postelje, o! Še suknje ne, da bi se ogrnil, o! Pa stoji hiša tam doli, hišica, lepo pobeljena, o! Ob cesti stoji, na polje gleda, na dobrotljivo, še v spanju doječe; a nad njo sloni gozd, močan, silen, kakor zvest hlapec, v črn plašč odet, črno kučmo na glavi.

In Marko se je razjokal.

„Kaj si storil, o Marko! Oskrunil si jo, prodal, svojo rodno hišo, majko! Tuji ljudje hodijo po izbi, razbijajo po podu z okornimi škornji, smejo se s tujim smehom. In duh mojega očeta nima pokoja, pregnali so ga iz izbe na svisli, v skedenj, celo izpod kozelca so ga pregnali! O!“

Klel je Marko in je ihteč zaspal. Jutro je bilo vlažno in hladno, umazano, cunjasto je bilo nebo. Potrt, ves truden se je napotil Marko v vas. Ubožna in pusta je bila vas, okna so gledala izpod slamnatih, polgnilih, mahovitih streh kakor same krmežljave, zlovoljne oči.

Marko je potisnil klobuk na čelo in je stopal z dolgimi koraki skozi vas. Krčmarica je stala na pragu.

„He, Marko!“

Pozna me; zlodej vzemi babo!

Še niže na nos je potisnil klobuk in se ni ozrl.

„Marko!“

„Lačen sem in tudi žejen,“ je pomislil Marko pa je postal.

„Kam se ti tako mudi, Marko?“

„V svet, v svet, o mati! Mlad je človek, čemu bi čepel za pečjo?“

„Kaj ne poznaš več botre?“

„Dobro jutro, botra!“

In je stopil v hišo. Prinesla mu je vina in belega kruha, Marko pa je pomôlil natihoma v zahvalo Bogu, ki skrbi za popotnike.

„Kako je doma? Kam si se nameril?“

„Tja in drugam, kamor kaže pot. Doma je vse po starem. Toča je pobila, da ni ostalo ne bilke več, gozd je porušil vihar, kakor da bi ga z britvijo obril in hiša je pogorela s skednjem in kaščo vred; še harmoniko bi mi bil kmalu odnesel veter.“

Marko je pil in ni ga bilo sram hudega greha. Botra se je pokrižala in je vzdihnila globoko.

„Kaj boš zdaj? Ostani pri nas za hlapca.“

„Pa ostanem.“

Položil je harmoniko v kot in je sedel široko in lagotno, kakor prisodi domačemu človeku. Obšle so ga vesele misli in vdal se jim je s tako prijetnim občutkom, kakor da bi se kopal v mlačni vodi.

„Glej, zdaj boš hlapec v spodobni in gostoljubni hiši, pri svoji krstni botri, ki je poštena ženska, Bog ji povrni vse dobrote, in delal boš, kakor vsi krščanski ljudje, prihranil si boš denarja, oženil se boš, priženil hišo, polje, travnik, nato si boš kupil še to in še ono polje, še en travnik, gozd, konje, in se popelješ v mesto in tam bo lepo.“

Zleknil se je na klopi, sklenil je roke pod glavo in je gledal v strop in je bil bogat.

Na večer je prišel gospodar, prišli so v krčmo kmetje. Gospodar je izpraznil kozarec, nato je naslonil komolce na mizo; prsten, razoran je bil njegov obraz kakor kepa trde, razpokane, nerodovite zemlje. In je pogledal Marku srepo v oči.

„Bog vedi, Marko, če je res, kar pripoveduješ. Zapravil, zapil si pač hišo in polje in gozd, pa je ves svet tvoj. No, blagor tebi!“

„Blagor tebi!“ je pomislil Marko in se je spomnil, kako lep je bil gozd, ko je romal v njegovi senci, kako je žarelo polje v dolini.

Tiho so pili kmetje; tudi njih obrazi so bili prsteni, razpokani; siva prst se je držala rok, suknje, las, v prst ukopane so bile mrke oči.

„Kakor vas, ta pusta, samotna,“ je pomislil Marko in že mu je bilo tudi samemu pusto in samotno pri srcu.

Sedel je na klopi sključen kmet, star, suhljat, v prsteno suknjo zavit, ves že sama grobna gruda, neoškropljena, razpokana in nerodovita.

„V tistih časih ni bilo ne davkov, ne vojska; dvakrat v letu je rodilo polje, nikoli ni pobila toča, ne suše ni bilo, ne povodnji. Ljudje so držali križem roke, pa so imeli vsega zadosti. Moje oči so videle tiste čase; te moje oči so jih videle.“

Starec je govoril mirno, gledal je srepo predse, kakor da bi sanjal naglas. Poslušali so in so se spogledali.

„S svojimi očmi jih je videl.“

V Markovem srcu se je čudno zgenilo, kakor da bi mu bil kdo rekel: Saj niso nespametne tvoje misli; tako je bilo v tistih časih in tako bo še . . . nekoč.

Krčmar se je zasmejal.

„Kdaj so bili tisti časi? Kdaj se je izneverila zemlja?“

Starec je vzdignil razkopani, suhljati obraz, pogledal je v luč in je pomežiknil.

„Ne zemlja . . . človek se je izneveril.“

Marko je mislil, strmel v daljavo, čez gore in vode: In vendar je bilo nekoč; človek je držal roke križem in je imel vsega zadosti.

Razšli so se kmetje, vas je utihnila. Od očrnelega, lesenega stropa je dremala svetilka, izba je tonila v polumrak. Marko je ležal na klopi in je sanjal velike sanje; za mizo sta sedela gospodar in star hlapec, ki je zdihoval in pokašljeval. Tudi hlapec je sanjal, ker ga je bilo groba strah; sam ni vedel, o čem je sanjal.

„Pa je bilo nekoč; bral sem v knjigah in tam je bilo zapisano.“

Tako je govoril hlapec.

„Takrat je bilo, ko je kraljeval kralj Matjaž vsem deželam. Premagal je kralje in cesarje in je zakraljeval vse do morja. Konec je bil vseh nadlog in težav, pod Matjaževo krono je zaživel kmet prijetno življenje. Matjaž je prepodil graščake, biriče in financarje, odpravil je desetino in davke in je povrnil kmetu starodavne svoboščine. Bog je blagoslovil njegovo dobrotljivost in pravičnost; pod Matjažem je rodila zemlja kakor nikoli poprej, ne toče ni bilo, ne suše, ne povodnji. Kmet je pridelal, da ni vedel kam s pridelki, premajhna sta bila skedenj in kašča. V toliki obilici pa so se ljudje prevzeli in so se spuntali proti Bogu in kralju. Še tisto leto se je usula strahovita toča, hribi so se razmeknili in silne vode so preplavile dolino. Polje ni rodilo niti klasu, vinograd niti najslabše kislice. Vse nadloge so se povrnile med ljudi, zavladala je strašna lakot in kuga je prišla v deželo. Kralj Matjaž je bil užaljen nad toliko nehvaležnostjo in je umrl. Z njim pa je umrla pravica na svetu.“

Dremala je svetilka na stropu, skoro je zadremala, Žalostni so bili obrazi v njeni luči, kakor obrazi mrtvecev.

„Ne, ni umrl!“ je vzkliknil Marko. Tako mu je bilo pri srcu, kakor da bi umrlo vse njegovo upanje in kakor da bi umrl on sam, če bi bil umrl kralj Matjaž. Kako pač, kako bi živel človek, če je umrl kralj Matjaž?

Ležala sta v senu Marko in hlapec.

„Ne, ni umrl!“ je zavzdihnil Marko že v polusanjah.

„Kaj meni mar!“ je zamrmral hlapec. Bilo je nekoč, ne bo nikoli več. Trpeti je treba, Bog se nas usmili siromakov!“

„Ni umrl, ni treba trpeti!“

Zaspal je Marko. Bog vedi, če je zaspal: niti za ped se niso izgubile misli od ravne poti.

„Ni umrl. Zapisano je dalje, da se je razmeknila gora na njegov ukaz in da je stopil vanjo s svojimi zvestimi vojščaki. Tam sedi za veliko kamenito mizo, glava počiva v dlaneh, dolge trepalnice leže na licih, brada se ovija okoli mize. Tam sedi in čaka.“

Vzdihnil je Marko; ali v sanjah, ali z bdečimi očmi.

„Pa napoči dan, tvoj dan, o Marko! In tvojih bratov dan, počitka željnih, veselja lačnih. Razmeknila se bo gora, na plan bo stopil kralj Matjaž, premagal bo kralje in cesarje in bo zakraljeval vse do morja. In tedaj se povrnejo časi, Marko, ko boš držal roke križem in boš imel vsega v izobilici.

Ni še zasvetila zarja izza hriba.

„Vstani, Marko, vstani!“

Prestrašil se je in se je začudil.

„Na polje, Marko!“

Domislil se je Marko lepih sanj in ves potrt je bil. Ko se je napotil na polje, je bil prav tako sključen, težak in okoren, kakor stari hlapec in kakor gospodar. In ničesar ni videl več; zastrte so bile njegove oči. Ni videl gozda, šumeče lepote njegove; ni videl polja, ki je vzdigalo polne prsi, kipelo, puhtelo k nebu, po solncu koprneče. V tla je gledal, glava je klonila k tlom, noge same so se udirale v tla in komaj jih je vzdigal. Sanje, misli — v gori zakopane.

Truden je bil zvečer, spal bi, sanjal do smrti. Tam sedi gospodar: truden, tih, zlovoljen; tam hlapec: čemeren, mrk — „bilo je in ne bo več nikoli;“ tam kmetje: izpod suhe, razpokane prsti koprneči, vzdihujoči v upanju, v nejevolji vdani.

„O, vi vsi, vi vsi!“ je pomislil Marko in je povesil glavo. „Vi vsi bi kralju Matjažu naproti. Še ta zemlja, še ta zemlja, kipeča, k nebu koprneča, bi kralju Matjažu naproti.“

Legel je, zaspati ni mogel.

„Živel sem nekoč,“ tako je mislil, „živel sem nekoč, kakor je treba živeti krščanskemu človeku. Križem sem držal roke in vsega sem imel v izobilici. Bilo je, pa je minilo, Bog vedi, zakaj. Napajal sem goste in vsi smo bili veseli; zagodel sem jim in plesali so, moji bratje, kralja Matjaža verniki. Pa se je zgodilo — kako pač? Umrl je kralj Matjaž in pognali so me po svetu, še kos kruha mi niso dali na pot. O sleparji, hinavci, neverniki! In vsi so bili v svojem srcu kakor jaz. Radi bi držali križem roke, radi bi imeli vsega v izobilici. Pili bi in godli in plesali, njih srce je koprnelo. Tako so mi zavidali, tako so me sovražili in so me pognali po svetu, sleparji!“

In obšla ga je žalost, tako globoka, velika.

„O, kaj boš zdaj brez mene, ti bela rodna hiša, ki si se mi tako lepo smejala, ko sem se vračal iz krčme in sem te pozdravljal? Nikoli te ni oskrunil pot od mojega čela, ne vzdih iz mojih prsi. Kaj boš zdaj ti brez mene, ti svetlo polje v dolini? Nikoli te ni ranil moj plug, izžemal ti nisem trudnega telesa. Kaj boš zdaj brez mene, ti šumeči, črni gozd? Moja roka ni prelila kaplje tvoje krvi; zavil si se v srobot in mah in si zaspal. Kak žalujete po meni, svojem pravem gospodarju!“

Slišal je Marko šumenje gozda iz daljave, tánko zvonjenje polja, zamolklo zdihovanje zapuščenega doma.

Šel je na polje drugi dan in še bolj sključeno je bilo njegovo telo, še težje so bile njegove noge in še niže je klonila glava. Že je bil podoben starcu, hlapcu. In že je potrkala misel na njegovo pusto srce: Bilo je; nikoli več ne bo.

Šel je na polje in je videl kmeta na polju in je postal. Razkoračen je stal kmet in globoko sključen. Ni imel motike v rokah, Bog vedi, kaj je bilo; železo se je svetilo v jutranjem solncu, kakor okrvavljeno. Njegov obraz je bil trd in sirov, oči so bile skrite pod težkimi obrvmi, pod temnim čelom.

„Ti prokleta! Prokleta!“

Udaril je z vso močjo, da se je razškropila v kaplje trda prst. Suval je z nogami, da so letele kepe preko brazd.

„Prokleta! Prokleta!“

Udaril je vdrugič, telo se je krivilo, mišice so pokale pod potno srajco. In kakor je udaril, je zastokalo zamolklo, zaječalo.

„Čemu me biješ?“

Marko je stal in je gledal.

„Kako jo sovraži, majko dobrotljivo! Tudi v njegovem srcu je kralj Matjaž.“

Vrnil se je v mraku; ves truden je bil in potrt.

In je mislil: „To ni moj dom; še to seno, ki v njem ležim, ni moje. In to ni moje polje; orjem in sejem, želi pa bodo tuji ljudje. Na cesto kaplje moj pot, z vetrom gre moja trudna sapa. Moj kruh je vbogajme. O, Marko!“

Hlapec je zavzdihnil, zakašljal.

„Kaj res misliš, Marko, da ni umrl?“

„Ni umrl.“

Hlapec se je prelegnil v senu, zavzdihnil je globoko.

„Tudi jaz bi za njim, ampak noge se mi že tresejo, komaj seženj je do groba. V Ameriko bi.“

Poslušal je Marko in takoj so bile onstran morja njegove misli. Tam kraljuje kralj Matjaž; križem drži človek roke, ima vsega v izobilici.

„V Ameriko bi, moj sin je tam. Nič ne piše; dobro se mu godi. Mlad je bil, ves majhen še, golobrad. Nič ne piše; veliko denarja ima že pač, kupil si je že morda hišo, morda se je že oženil. Rad bi jo videl, sneho. Nič ne piše; daleč je. Ali jaz sem star, komaj seženj do groba.“

In se je prelegnil in je zaspal.

Marko je mislil, sanjal, zadremal je.

„Tudi v njegovem srcu je, v koprnenju njegovem. In komaj seženj do groba. Kako bi ne bilo v mojem srcu, ko je še tak mlado?“

In je zasanjal lepe sanje in je zaspal.

Tretji dan je šel Marko na polje. Lep dan je bil; kakor božje obličje se je svetilo nebo. Marko pa je bil starec, truden, prsten, v zemljo ukopan. Ni mu sijalo solnce, polje mu ni prepevalo. Sklonil se je in se je razkoračil in je udaril zemlji v obraz, da so ga oškropile sive kaplje, vroče solze.

„Ti prokleta! Prokleta!“

In ko se je vračal o mraku, je bil njegov obraz ves prsten, z lopato iz trde ilovice izklesan.

Ni večerjal, pozdravil ni nikogar; legel je, sklenil je roke pod glavo in je skrčil pesti.

„Ne morem! Ne morem!“

Zapihal je legák, prijeten veter, prijetne misli so prišle z njim.

„Tam je cesta, dolga, brezkončna. Pa če ni konca! Upanje je v srcu, veselje! Tam je cesta . . .“

Zašumelo je v senu, v mraku; Marko se ni zgenil.

„Kako so že umirale te moje lepe misli! Priklenili so me za roke in noge, zvezali so me na rokah in nogah, še geniti se nisem mogel. Pa so še tako mlade moje noge, tako veselo je še moje srce. Napotim se k njemu; kralj Matjaž ni maral hlapcev; zapodil je iz dežele graščake, biriče in financarje. Kmet je držal roke križem in je imel vsega v izobilici.“

V senu je zašumelo, Marko je sanjal.

„Vsi bi radi k njemu, glej, pa ne morejo! Priklenjene so jim roke in noge. Celo ta zemlja, kipeča, puhteča, k nebu hrepeneča, bi rada k njemu. Ne more. Toda jaz se napotim na to lepo, veselo pot. Jaz se napotim, veselje v srcu, harmoniko pod pazduho. No, pa zbogom botra, oj zbogom krčmar! Moja pot drži, kamor ukazuje srce vajino.“

Zgenilo se je v senu, vstalo je! Marko se je zdramil.

„Ej, hlapec, starec, kaj počneš?“

Vrata na svisli so zaškripala in so se odprla.

„Ej, budalo staro, kaj počneš?“

Vstal je bil hlapec, kakor pijan se je opotekal po senu, iskal je in je molčal, v temi je bil njegov obraz.

„Ej, kaj počneš?“

Ni vzdihnil, ni zakašljal; z razprostrtimi rokami, belimi v temi, je iskal; in bel je bil tudi njegov obraz.

„Glej,“ je pomislil Marko, „v njegovem srcu je kralj Matjaž; in zmerom misli nanj.“

Iskal je hlapec in je našel. Cvileč so zaškripala vrata v noč in so butila ob zid; luč neba je ugasnila.

„Hej!“

Tiho je bilo na svislih; še seno ni zašumelo.

„Ne, ne!“ je planil Marko v poluspanju. „Prijatelj, budalo staro, saj tam ni poti!“

Planil je, opotekal se je v temi in je padel, prišel je do vrat. Ob vratih se je zibala črna senca.

„Ne, ne!“ je jecal Marko, prestrašen, začuden. Prerezal je vrv in črno truplo je lopnilo na tla, vzdigalo se je, padlo je, vzdignilo se je.

„No?“

„E!“ je zamahnil hlapec in se je opotekal. „Pozno je že, spati je treba!“

In sta legla in sta se odela; hladna je bila noč.

Zašumelo je v senu; hlapec ni spal.

„Nič mi ne piše. Tudi jaz bi tja, ker je hudo na svetu in žalostno. Hudo je starcu. In tudi sneho bi rad videl.“

Marko je premišljeval in je dremal in je skoro zadremal.

„Oj, jaz pa vem, kje ga poiščem. V gori spi, tam za hribom, tam za črnim gozdom. Sloni za veliko mizo in spi, glava počiva v dlaneh, dolge trepalnice leže na licih, brada se vije okoli mize. Tam spi in čaka.“

Zaspal je; otrok, ki je poslušal že v polusanjah lepo staro pravljico in se napoti v sanjah, da poišče ptico zlatoperno.

Še preden je zasvetila zarja, je Marko vstal. Odpahnil je vrata z nogo in pozdravilo ga je megleno jutro, mrzlo in vlažno. Komaj je razločil iz megle visoke jagnedi ob cesti, a polje se še ni zdramilo, tudi hribi se še niso prikazali. Stresel ga je rezki jutranji hlad, v srce pa je prišla nenadoma sveža in pogumna radost. Gledal je, kako se je belila megla zmerom bolj, kako se je že budila, vztrepetavala v plahosti, delila se že skoro v boječe, bežeče plasti. Njegove oči so bile spet vesele oči popotnika; odprle so se široko in lep je bil svet pred njimi.

„Nikoli še nisem videl takega jutra!“ se je nasmehnil.

V senu je ležal hlapec, do pasu odet s suknjo. Prsi so bile razgaljene in so dihale težko; roke so ležale ob životu, velike, težke roke, s čudno skrčenimi prsti, kakor izkopane korenine, črne, krivenčaste, še blatne. Razorani, prsteni obraz je bil trd in resen.

„Tam leži,“ je pomislil Marko, „in je ležal tako od rojstva in bo ležal do groba. Nikoli se ni napotil, in bi ga tudi ne bil našel. Zbogom, starec, pa naroči mi pozdrav za sina, Amerikanca, in za lepo sneho in za kralja Matjaža.“

Tako se je napotil, klobuk postrani, harmoniko pod pazduho. Zažvižgal je, ko je šel mimo okna in je pogledal v izbo.

„Zbogom, gospodar, zbogom, botra! Naročita mi pozdrav za kralja Matjaža!“

Šel je skozi vas, v megli spečo, siromašno in pusto. Nizke koče so stale ob poti; ne glasu, ne vzdiha ni čul Marko iz njih globokega, trudnega spanja. In spomnil se je na starca, hlapca, zvezanega na rokah in nogah.

„Marko!“

Glas poln silnega strahu, proseč, obupajoč. Kakor da je zacvilil v samoti lačen pes, ki je bil izgubil gospodarja.

Marko je stresel nejevoljen z glavo.

„No, zdaj kriči starec, pa ne da bi bil šel, ko je bil čas.“

„Marko!“

Nekaj črnega se je prikazalo visoko gori med vratmi na svisli, prikazalo se je in se je zibalo. Marko je zamahnil z roko.

„Čemu pa kričiš, budalo? Sam se je zaril v seno, pa bi rad, da bi se še jaz!“

Pospešil je korake in se ni več ozrl.

„Starec, nadložni! Kam boš zdaj s tem skljućenim hrbtom, s temi trudnimi nogami: Prej bi bil šel pogledat sneho!“

Zasmejal se je veselo in je pomislil na sneho, na lepo žensko s prešernimi, črnimi očmi in rdečimi lici in belimi zobmi. Noge so mu poskakovale, zagodel je: tako bi se zavrtila po izbi.

„No, vse je v božjih rokah. Kdo ve, če mi ne pride kdaj naproti, kar nenadoma; svet je velik. O Marko, čaka te še veliko veselja!“

Mislil je sladke misli; ob zori, ki se je dramila.

Od daleč, iz srede vasi, iz bele megle se je izvil samoten glas, kakor da bi bil kdo narahlo potrkal na mali zvon; zaječalo je in je takoj utihnilo.

Sam ni vedel, kako se mu je zgodilo: postal je Marko, odkril se je in se je pokrižal.

„Bog mu daj večni pokoj!“

Z urnimi koraki je stopal v klanec; stopil je v svetlo, solnčno jutro, speča dolina je ležala v megli globoko pod njim.

Solnce je zasijalo izza hriba, zapelo je polje, zašumeli so gozdovi. Vsi so pozdravljali Marka: solnce, polja in gozdovi. Marko se jim je odkril in jim je odzdravljal prijazno. Videl je, da mu sije solnce tako lepo in toplo, kakor drugemu nikomur, da prepeva polje pesmi, zložene samo njemu na čast, da šume in se priklanjajo gozdovi njemu v pozdrav. Vse to je videl in slišal in je bil vesel.

Tako je romal Marko čez hribe in doline, čez vode in skozi gozdove. Romal je tri dni in tri noči in nič mu ni bilo hudega. Zagodel je in ljudje so umolknili in poslušali. Ni še bilo godca, ki bi bil godel tako lepe in sladke pesmi, komaj bi ga prekosil Kurent sam. To so bili pesmi, ki jih je sijalo solnce in ki jih je prepevalo polje in ki so jih šumeli gozdovi.

Ali kaj je človeška stanovitnost in zadovoljnost? Pooblačilo se je nebo, zapihali so mrzli vetrovi in Marko je potisnil klobuk na čelo in je gledal v tla in je bil žalosten.

„Truden sem. Doklej še to romanje, kam?“

Legel je pod kozelc in se je zatopil v grenke misli.

„Kako sem bil nespameten in kako nehvaležen! Šel sem po cesti, lačen popotnik, pa me pozdravi poštena ženska, dobrotljiva botra. In me povabi v hišo in mi prinese na mizo kruha in vina. Pa bodi hlapec pri nas, pravi. O, prijetno bi se mi bilo godilo, nič bi mi ne bilo hudega, ne bilo bi se mi treba potepati po svetu. Tako pa sem pobegnil ponoči kakor hudodelec in še zbogom nisem rekel. O Marko, potepuh!“

In solze so mu omočile lica. Mračilo se je, zmerom bolj sivi so bili oblaki, že je škropilo. V veliki daljavi, kakor pod zemljo, je zagrmelo zamolklo. Še težja je bila žalost v njegovem srcu.

„Kaj bi zdaj? Umreti, nič drugega!“

Zakril je obraz z rokami in se je bridko razjokal. In ko se je razjokal, je bila žalost rahlejša, kesanje se je utolažilo.

„Ni koristna tako velika bridkost. Kaj za to, če je dež nocoj; jutri bo sijalo solnce. Saj imam še ujca, čemu mi ga je bil dodelil Bog? Čisto sem pozabil v svoji nespameti, da sem se bil napotil k njemu. Moj ujec je bogat in velik gospod; roke drži križem in ima vsega v izobilici.“

Še se niso posušile solze na njegovih licih, pa se je že srce zasmejalo in misli so se napotile v Matjaževo deželo.

Ujec je bogat in velik gospod. Hišo ima v dvoje nadstropij, belo hišo z zelenimi okni. Če bi stopil človek na najvišji hrib, bi ne pregledal njegove zemlje. No, Marko pride in ujec stoji na pragu in mu seže v obedve roki in ga povede v izbo. V izbi je že miza pogrnjena, sočne pečenke in rumene potice vabijo in v steklenicah se sveti žlahtna starina. „Zdaj pa sedi, Marko, in pij in jej in pripoveduj, kako se ti je godilo!“

Tako je sanjal Marko; težko je čakal dneva in ni mogel zaspati. Tedaj pa se je zasvetilo v oblakih in tik pred sabo je ugledal Marko visokega črnega človeka, kakor da bi bil zrastel iz tal. V oblakih je ugasnilo, zabobnelo je za gorami, spet je bila noč naokoli. Marko se je bil vzdignil na komolcu, gledal je v temo, bele iskre so mu poskakovale pred očmi in razločil ni ničesar.

„Hej! Oglasi se, če si človek!“

Zašumelo je v slami, nič ni odgovorilo.

Marko se je pokrižal.

„Če si krščen človek, izpregovori! Če si satan, pa se poberi odtod!“

Zasvetilo se je vdrugič in tedaj mu je videl Marko naravnost v obraz. Ne star ni bil in ne mlad; po koščenem obrazu so poganjale dolge, redke ščetine, klobuka ni imel na glavi, na vse strani so štrleli kuštravi lasje. Obraz je bil ves nekrščanski, plah, nezaupljiv, obraz hudodelca, ki so mu biriči za petami. Razcapan je bil in umazan, še srajce ni imel in je kazal izpod suknje gole prsi; okoli vrata je imel zavezano ruto.

Marko je pomislil: „Človek je, čeprav ne veliko prida. Bog vedi, odkod je pobegnil.“

In luč je ugasnila med oblaki.

„Hej!“ je zaklical Marko. „Govori, zato ti je dal Bog jezik! Kdo si in zakaj se potepaš tod ob tako poznem času, tako da ne morejo spati pošteni ljudje?“

Neznanec je globoko zavzdihnil.

„O človek krščanski, ki imaš čisto vesto vest in srce brez greha, nikar me ne ogovarjaj, mene grešnika, ki nisem vreden, da bi slišal tvoj glas. Noč je zunaj in nevihta je blizu; moli za mojo ubogo dušo.“

Marku se je zasmilil skesani popotnik.

„Tudi jaz sem grešnik in dovolj je slame tukaj za naju obadva; saj ni kozelc ne moj ne tvoj. Odpočij si in če te je volja, mi potoži svojo bolečino, da ti bo laže pri srcu.“

Zabliskalo se je silno od vzhoda do zahoda in kakor v belem ognju je stal kozelc.

Popotnik je obstrmel in je vzkliknil:

„Kaj nisi ti Marko, godec?“

„Marko sem jaz.“

In popotnik se je zgrudil pred njim na kolena in je bridko zajokal.

„Odpusti mi, o Marko, in ne kolni me nikar!“

Marko se je začudil.

III.

Zelo se je začudil Marko in je izpregovoril:

„Kdo sem, da klečiš pred mano? Nisem izpovednik, da bi se mi izpovedaval in da bi ti dajal odvezo. Postelji si, ko si truden in pripoveduj.“

Popotnik si je postlal in je legel in vzdihnil prebridko izpod bremena, ki mu je težilo srce.

„O Marko, jaz sem velik grešnik in sem odslužil že vnaprej vse nadloge in kazni, ki mi jih je Bog poslal in tudi vse tiste, ki me še čakajo v prihodnosti. Nocoj sem ubog in razcapan, da bi me še cigani ne marali v družbo; moji čevlji nimajo podplatov, suknja se še komaj drži na ramah, klobuk mi je odnesel veter. Tako je vse prav in kakor je treba in ne bi bilo pravice na svetu, če bi se mi godilo bolje.

Toda Marko, drugačne čase so videle moje oči. Nosil sem bel ovratnik in pisano ovratnico, črno suknjo in gosposke čižme; moji lasje so bili lepo počesani, moje roke so bile bele; jedel sem rumeno potico in pil žlahtno starino. Take čase sem videl; daleč so. Držal sem roke križem in vsega sem imel v izobilici.“

„Kako?“ je vzkliknil Marko.

„Da, in vsega sem imel v izobilici. Pa ni trajalo dolgo; kakor da bi trenil, so minila nebesa. Poslušaj, Marko, kako se je to zgodilo: Živel sem v mestu, velikem, veselem mestu in nisem mislil ne na dom, ne na prihodnost. Zakaj bi mislil na dom in na prihodnost, če sem imel vsega v izobilici? Pa mi piše oče: Ne polja ni več, ne senožeti, ne živine; ostala je prazna hiša, zato da ne umrjem na cesti; star sem in betežen, ti si mlad; sam glej! Tako je minil moj veseli predpust, komaj da sem se dobro zavedel. In nastopila je dolga pepelnica. Stal sem tam, kakor otrok v pustinji; nisem vedel, ne kod, ne kam; moje roke so bile bele in dela nevajene, v glavi mi je šumelo od predpustnega plesa, pametna misel ni mogla vanjo. Tako sem povezal culo in sem se napotil, kamor je pihal veter.

Romal sem po svetu dolge mesece in dolga leta. Godilo se mi je dobro in slabo, kakor je pač sijalo solnce. O, Marko, in malokdaj mi je sijalo! Videl sem premnogo dežela, spoznal sem vse narode na zemlji, gore sem preplezal, morja sem prejadral. In nikjer ni zadobilo moje srce miru, zato ker je bilo polno kesanja. Truden sem bil.

Pa se je zgodilo nekoč, ni še dolgo tega, da sem se ponoči zdramil, kakor da bi me bil kdo po imenu poklical.

Gregor!

Kdo me pozna v teh žalostnih krajih, v tej tuji deželi? sem pomislil in sem se zelo prestrašil. Gluha noč je bila. Spal sem v praznem hlevu in mraz mi je bilo.

Gregor!

Poslušam in se stresem. Zakaj pomisli, Marko, spoznal sem bil očetov glas. Njegov glas je bil, tako žalosten. Težka vrata zaškripljejo v vetru, nebo se zasveti, na pragu stoji moj oče, ob palici stoji, skljućen do pasu, ves nadložen. Kakor prikazen v sanjah: bilo je, takoj je ugasnilo. Stojim in se tresem, zobje mi šklepečejo od strahu in mraza; a vrata so zaprta, nikogar ni na pragu, svetlega neba ni nikjer in sama gluha noč je naokoli.

Jaz pa sem vedel takrat, da je moj oče umrl in da me je klical ob smrtni uri. Tako žalosten je bil njegov glas, tako očitajoč. In zgrabil sem popotno palico še tisto noč in sem se napotil čez gore in doline, da pomolim ob grobu svojega očeta.“

Pljuskala je ploha, v snopju je šumelo. Marko je mislil: Glej prišel je človek neznanec, stopil je predme v cunjah, a njegov obraz je moj, njegove misli so moje.

Poslednjikrat je pljusknilo v kozelc in se je utolažilo. Zapihal je veter, oblaki so se razmeknili in in so se vzdignili, napotili so se v tuje dežele.

„Ali spiš, Marko?“

„Ni mi do spanja. Pripoveduj, kako si bil šel molit na grob očeta.“

Dolgo je molčal popotnik, nato pa je pripovedoval Marku tole:

povest o žalostnem koncu Ali paše.

Ne daleč odtod, o Marko, je paševal Ali paša. Prej mu je bilo ime Feliks, toda Feliks je rastel in rastel in se je razrastel v Ali pašo. Njegovih bogastev ni mogoče popisati z besedami. Hodil bi od jutra do večera, pa bi ne obhodil njegove zemlje. Njegova so bila najbolj rodovitna polja, njegove najbolj sočnate senožeti, njegovi najlepši gozdovi. Kmetom je ostalo komaj par kamenitih lazov. Njegovi hramovi so bili prepolni, njegove žitnice bogatejše od Faraonovih, živine je imel več nego svetopisemski Job, ko mu je bil Bog povrnil zdravje. Na prisojnem holmu je stala njegova hiša, bel gradič z zelenimi okni. Tako je stala, da se je grela v solncu od zore do mraka in se je razgledavala po dolini, po siromašnih kmetiških kočah kakor duhovnik z lece. Če je šel človek po dolini in se je ozrl na svetli gradič, se je odkril takoj in se sklonil še niže, kakor da bi mu bil zapel nad hrbtom valptov bič. Tako so se povrnili časi tlake in desetine in suženstva.

Najbolj čudno pa je, kako se je to zgodilo. Ali paša je bil prišel v deželo, kakor pride vsak mešetar: umazan, premeten, zvijačen in sleparski, a nad vse kratkočasen človek, veseljak po rodu in krvi. Tisti kraji so bili tako rodovitni in od Boga blagoslovljeni, da so živeli kmetje brez velikih skrbi in nadlog; siromaka ni bilo med njimi in tudi zadolženi niso bili, celo hranili so bele tolarje, ker niso bili ne zapravljivci, ne pijanci. Tako je bilo, ko je prišel v deželo Ali paša, prekanjeni mešetar Feliks, in tedaj se je vse izpremenilo.

Navada je bila, da so sedeli v krčmi samo ob nedeljah, kakor se kristjanom spodobi, in še takrat ne pozno v noč. Nikoli se ni zgodilo, da bi vriskali in razgrajali pijanci o polnoči po vasi, ali da bi ležali zjutraj po jarkih in sredi ceste, namesto da bi šli na polje. Komaj pa se je prikazal Ali paša, je bila vsa dolina, kakor da bi jo bil zlodej obsedel. Delo ni več dišalo nikomur, toliko rajši pa so popivali in prepevali. Ene krčme jim že ni bilo zadosti, pa je ustanovil mešetar drugo in gostov se je trlo pri njem ob delavnikih kakor ob nedeljah, podnevi in ponoči. O, kratkočasen človek je bil in znal je pripovedovati lepe zgodbice. Pripovedoval je o tistih časih, ko je kmet držal roke križem in je imel vsega v izobilici. Polje je rodilo, ne da bi se kdo zmenil zanj, vino se je cedilo v potokih in treba je bilo samo zajemati, pečeni prasci in ocvrti piščanci so letali po cesti; večen praznik. Nihče ni verjel tem neumnim bajkam, ampak lepo je vendar, če sliši človek kaj takega. In mešetar je prerokoval, da tistih časov ni za zmerom konec, temveč da se povrnejo, še lepši in še bolj veseli nego kdaj. Takrat da se povrnejo, kadar bo zakraljeval vsem cesarstvom kralj Matjaž, ki spi v gori za veliko mizo in čaka. No, tudi temu prerokovanju ni verjel nihče, ampak pohujšalo je ljudi neznansko. Prišlo je mednje spoznanje in s spoznanjem je prišla nezadovoljnost. Ko jim je govoril prekanjeni mešetar o brezdelju in veselem življenju, so spoznali nenadoma vse nadloge in težave svojih dni in zahrepenelo se jim je po blagoslovljeni deveti deželi, po kraljevanju kralja Matjaža. Ubija se človek leto in dan — tako so zamislili — pa si privošči komaj v nedeljo kozarec kislice. Kakšna pravica je to na svetu? In opustili so delo in trud in pričelo se je strahovito pijančevanje, kakršnega svet še ni videl. Ob delavniku, ob belem dnevi so se opotekali ljudje po cesti, kričali so kakor prasci in prepevali, da je bila žalost in sramota. Celo župan sam je ležal nekoč v jarku dva dni in dve noči, preden se je toliko naspal in streznil, da je mogel v krčmo. Župnik je pridigal in je rotil, pa ni pomagalo nič, zato ne, ker ni bilo nikogar v cerkev. Bog se usmili, taki časi so bili, kakor da je bil prišel v deželo sam Antikrist; ne božja beseda ni zalegla več in ne človeška. Polje je ležalo tam neobdelano, senožet nepokošena; Bog je pošiljal dež, pa se nihče ni zmenil zanj; solnce je sijalo, pa je sijalo brez koristi; usula se je toča, pa se še stare babe niso več pokrižale; nastopila je suša, pa nihče ni mislil na molitev in prošnjo pot. Če bi bil zažugal takrat Bog z žveplenim in ognjenim dežjem, bi niti enega pravičnega ne našel na fari in v vseh deveterih vaseh naokoli. Ljudje so živeli kakor pod Matjažem: držali so roke križem in so imeli vsega v izobilici.

Toda, o Marko, kak hitro je minilo to veselo življenje! Komaj so se dobro privadili lenobi in pijančevanju, je prišla ura, ko so se streznili ter si pulili lase od žalosti in obupa. Ali paša, zapeljivec in Antikrist, pa se jim je smejal na vse grlo in jih je povpraševal: Kaj ste se že naveličali Matjaževega kraljevanja? Kaj vam ne diši več vino, ki se cedi v potokih, ne teknejo več prasci in piščanci, ki se vam motajo okoli nog pečeni in ocvrti? — O slepar, razbojnik! Docela jih je oropal, do nagega jih je slekel, pa jih je pognal, še vse neumne in zaspane, na opustošena polja, kakor živino. Ni bilo več najbolj siromašne koče, ki bi ne bila njegova, ne kosca polja, ki ga ni bil ugrabil; ne le doma in zemlje, polastil se je bil celo njih rok, kupil je njih delo in trud za sramoten denar, za slabo kislico; toliko da jim je pustil dušo, in še tista je bila vsa pegasta in zanemarjena in polna kesanja.

Niso se vrnili v deželo Matjaževi časi, temveč časi tlake in desetine in suženstva. Kmet ni več opravljal svojega dela na svojem polju; tlačanil je gospodu, ki je držal roke križem in je imel vsega v izobilici. Ali paša je bil neusmiljen gospod, bolj okruten in nečloveški, nego katerikoli nemški baron; zato so mu dali kmetje turško ime, ker krščanskega ni zaslužil. Odpustil ni niti groša in obresti je grmadil na obresti. Kmetje so bili bolj njegovi nego živina, ki se ji vsaj klanjati ni treba pred gospodom. Nekaj jih je pobegnilo na Hrvaško, na Nemško in v Ameriko, ostali pa so bili od dolgega pijančevanja, od strahu in od kesanja tako oslabeli, da se jim je vrnila v kri pristna tlačanska čud in bi se bili dali vpreči v jarem, če bi bil gospod ukazal. Lahko je zdaj pridigal župnik; cerkev je bila spet polna do vrat, kmetje so klečali in so se trkali na prsi; pomagalo pa ni nič.

Ali paši je prišlo na misel, da si je postavil na prisojnem holmu bel gradič z zelenimi okni. Tam je slonel na lini in si je gladil črno brado ter se razgledaval po svojem kraljestvu. Opustil je kupčijo in krčmo in kmetovanje in je živel večen praznik. Z line je videl, kako so se potili kmetje na njegovem polju in srce se mu je smejalo od objesti. Kolikor daleč mu je segel pogled, vse do solnčne megle na obzorju so orale črne mravlje, ozirale se trudne na beli gradič ter klonile v pasu, kakor da bi jim pel nad hrbtom valptov bič. — Kaj ste se naveličali matjaževanja? se je smejal Ali paša in njegovo turško srce ni čutilo ne sramu, ne usmiljenja.

Imel je pa Ali paša hčerko, ki ji po lepoti ni bilo enake na vsem svetu. Skoro bi rekel človek, kakor je v knjigah pisano: da zatemni solnce, kadar se prikaže njen obraz. Njena lica so bila bela in tako prečudno nežna, da jih je morala skrivati vročemu solncu in celo mehki jutrnji sapici, ki bi jih hudo ranila. O njenih očeh pa nikakor ni mogoče govoriti s tolikim občudovanjem, kakor ga po pravici zaslužijo, zato ne, ker nobeden jezik na svetu nima besed, ki bi mogle dopovedati to veliko lepoto, ne vzklikov, ki bi primerno oznanjali tesnobno zaljubljenost srca, od teh oči omamljenega. Če so se uprle v človeka, tako velike, globoke, vse sladkosti polne, je moral povesiti glavo, ker bi se drugače zgrudil na kolena in klečal tam ter pozabil na vso spodobnost, na svoje opravilo in na zveličanje svoje duše.

Ampak še večja nego njena telesna lepota je bila lepota in dobrota njenega srca. Kakor sveta Genovefa, ki je delila siromakom proti volji svojega brezsrčnega in okrutnega moža, tako je tudi prelepa hčerka Ali paše naskrivaj storila mnogotero dobroto zatiranim tlačanom svojega očeta ter jim lajšala nadloge tega hudega življenja.

Zgodilo se je nekega dne, da je prišel v tisto faro, Bog vedi po kakšnem naključju, mlad godec, ki je bil tako imeniten v svoji umetnosti, da ga je Ali paša takoj povabil v svoj beli gradič. Ko so zvečer zažarela okna na holmu in je zasviral mladi godec na svoje čudežne gosli, so obstrmeli kmetje v dolini in so se odkrili, kakor da bi bili zaslišali božji glas, angelsko pesem. Sladka tolažba je prišla v njih srce in mnogo jih je bilo, ki so zajokali od radosti in milobe. Tako preotožno je zdihovalo, preradostno vriskalo; še zemlja je zapela, še zvezde so zazvonile s srebrnim zvokom. Nikoli v svojem življenju še ni godel mladi godec tako čudovito, zakaj ugledal je lepo hčerko Ali paše in v tistem trenutku je prešinila njegovo srce silna ljubezen.

Ali paša ga je pogostil, kakor se spodobi za tako imenitnega gosta; dišala so na mizi najslastnejša jedila, v steklenicah se je iskrila najžlahtnejša starina. Godec pa skoro ni okusil jedil in še za vino se ni zmenil veliko. Ves zamaknjen je bil v prelepi beli obraz in čudežno globoke oči device. Tako močna in koprnenja polna je bila njegova ljubezen, da so mu obledela in upadla lica še tisto uro in da so mu palile oči krvave solze. Ali paša je bil ukazal napraviti mehko posteljo, da bi prenočil godec v gradu; godec pa ni legel in ni zatisnil očesa vso noč. Slonel je ob oknu in je zdihoval in gledal proti nebu, tihemu, z belimi zvezdami posutemu. In ko gleda in zdihuje, se mu zazdi nenadoma, da je začul mehák vzdih iz noči, od neba, kakor da bi bila zavzdihnila zvezda.

Spleza na okno, skoči na plano.

— Kaj si ti, o Milan, godec moj?

Poklical ga je z line sladák glas in nikoli niso pele njegove gosli tako čudežno, kakor je zapelo takrat njegovo srce.

— Kaj si ti, Milena, ki me kličeš s tako sladkim glasom.

Nagnila je glavo in beli obraz je ugasnil, ker so se bili usuli nanj svetli lasje, plameneči v mesečini.

— Le tiho, tiho, godec moj, da naju ne sliši moj oče. Stopi tja, da vidim tvoj obraz v mesečini. Zakaj je tako bled tvoj obraz?

— Od ljubezni je bled in od krpmenja, o Milena!

— Stopi v senco, da te ne vidi moj oče. O Milan, kako je žalostno moje srce!

— Kako veselo je moje srce, o Milena! Nisem si upal povzdigniti pregrešnih oči do tebe, da bi te ne razžalil s svojo ljubeznijo. Kakor berač sem bil, ki je pohlepen po kraljevski kroni in skriva globoko v srcu to predrzno pohlepnost, zato da bi ga ne doletela zaslužena kazen. Toda, o Milena, tvoje srce je tako dobrotljivo in usmiljeno, da mi je, beraču, samo ponudilo to prelepo zlato krono. Kako bi ne bil vesel, ko sem zadobil nocoj najlepše kraljestvo, kakršnega nima nobeden cesar pod solncem.

— Žalostna sem, o Milan! V tvojih očeh sem videla tvojo čisto ljubezen, moje srce pa je zajokalo. Roka daleč od roke, daleč ustnice od ustnic, srce umira od koprnenja. Nikoli, o Milan, se ne bosta srečali najini roki, nikoli se ne bodo združile najine ustnice.

— Kako nespametna je tvoja žalost, o Milena! Čemu se je trudil ročni vrvar, da je spletel vrv, čemu je tesal pridni tesar, da je stesal lestvico? Pripravi se, o Milena, in že prihodnjo noč se bodo združile najine ustnice.

Tako sta se menila vso dolgo noč skoro do svetle zarje in sta se domenila. Zjutraj pa je prišel

Ali paša, zgrabil je godca pod pazduho in ga je vrgel iz grada, za njim pa je vrgel njegove gosli.

Ves potrt in žalosten se je napotil godec v vas in iz vasi na hrib in s hriba v gozd ter se je nastanil v koči, ki je samevala razpala sredi gozda. Tam je legel na tla in se je razjokal. Ko se je najokal, je zagodel pesem, tako žalostno in milobno, da se je paralo srce človeku, ki jo je slišal. Gozd je šumel in iz šumenja je stokalo in zdihovalo, prepevalo o veliki ljubezni in globoki bridkosti. Na lini je slonela devica in njena lica so bledela in brisala si je solze s svetlimi lasmi. Vsako noč je slišala pesem iz gozda, vsako jutro je bil njen obraz bolj suh in bled in luč njenih oči je ugašala. Ali paša je klical najimenitnejše zdravnike, toda njih učenost ni pomagala nič; ni jih kapljic na svetu, ki bi zacelile ranjeno srce.

Ali paša se je ustrašil in je pomislil, kako dolgčas bi mu bilo samemu v gradu, če bi mu umrla lepa hčerka in bi ponoči, ko bi ne spalo njegovo od groze osteklelo oko, romal nemirni njen duh v dolgem belem oblačilu po stopnicah gor in dol in iz izbe v izbo. In naposled se je domislil.

— Oženim jo!

Tako so prihajali v grad neštevilni gostje iz vseh gradov te prostrane dežele in iz mnogih mest. Sama oblizana gospoda, suhi škrici, rdečenosi baroni, jezični dohtarji in druga svojat, ki je zato na svetu, da je in pije in se iz Boga norca dela. Snubec je stopal snubcu na pete, gostba se je vrstila za gostbo, v potokih je lilo sladko vino, klali in pekli in cvrli so noč in dan. Življenje je bilo, veselo in bučno, da svet še ni videl takega. Pijani snubci in njih še bolj pijani pajdaši in vozniki so se opotekali okoli grada, da je bila sramota. Kmetje, ki so se potili na polju, so klonili globoko trudni život in strmeli v grudo, srce polno gorja in kesanja.

Šum in pijančevanje so prinesli snubci v grad, veselja niso prinesli. Milena je stregla gostom in jim je točila kozarce, toda njene trepalnice se niso vzdignile nikoli, dolge in črne — kakor vran na snegu — so le ležale na belih licih. Nobeden izmed snubcev ni bil tako srečen, da bi se bile ozrle nanj njene oči, nobeden tako srečen, da bi se mu nasmehnile njene ustnice. Hodila je med njimi kakor v sanjah, videla ni nikogar, slišala ni šuma in razumela ni nobene sladke besede, ki so frfotale kakor metulji okoli njenih ušes.

Vesel pa je bil snubcev Ali paša sam, ki je bil neprestano pijan.

— Kako neumen sem bil — je pomislil — da sem dremal tak dolgo v tej gluhi samoti. Zakaj pa mi tlačanijo kmetje, da bi ne živel, kakor se spodobi graščaku?

In gostbe so bile zmerom bolj bučne in razkošne. Ali paša se je domislil, da je veselje brez ženske komaj pol veselja in tako so prišle ženske v grad, Bog vedi odkod, čudno našemljene in naščepirjene babnice, ki bi krščanski človek še ne pljunil ne prednje. In začelo se je pohujšanje, da nikoli takega. Milena je pretakala ob lini bridke solze, doli v dvorani pa so se grohotali objestni pijanci in začeli take reči, da jih še popisati ni mogoče.

V pijanosti pa se je spomnil Ali paša, kaj je bil pijančevanja poglavitni vzrok in namen. Tako kakor so pozabili snubci, čemu so bili prišli v gostoljubni grad, je bil pozabil tudi Ali paša sam, da je treba iskati leka za bolezen lepe hčerke, izbirati ženina. Ko se je tako domislil v svoji hudi pijanosti, se je začel ozirati po gostih in vsi so mu bili pogodi, ker so bili veseli in šumni ljudje. Najbolj po srcu pa mu je bil baron Peter, ki je bil v družbi največji razgrajač, najkorenitejši pijanec in pri ženskah najhujši nesramnež. Baron Peter je bil debelušen človek, ne mlad, ne star, zaripljen v obraz, drobne oči v tolšči skrite in zakrvavele; malo plešast je že bil, imel pa je silno košate, rdeče brke.

— Baron Peter! — ga je poklical Ali paša.

— Ukazuj! — se je zasmejal veseli Peter iznad kozarca.

— Ali veš, baron Peter, zakaj si moj gost?

Baron Peter se je začudil in od čuda izpraznil na dušek svoj mogočni kozarec.

— Če veš, vprašam, čemu si prišel in kaj te je privedlo v ta moj samotni gradič in zakaj popivaš za tole mizo že cele tri tedne noč in dan?

Nikoli še ni bilo človeka, ki bi bil vprašal barona Petra, čemu popiva, zato ni vedel odgovora; mislil je, ni se mogel domisliti ničesar.

— Ne zameri, Ali paša, to vprašanje je tako težko in zavozlano, da ti ne morem odgovoriti nanje ob tej lenobni uri. Spomni me jutri pred obedom.

Utrudile so ga dolge besede, natočil si je kozarec in ga je izpraznil; prijazno se je svetil njegov obraz.

Ali paša je bil pijan, ni odjenjal.

— Jaz bi pa le rad vedel, baron Peter, čemu sediš za tole mizo ob tej lenobni uri in zakaj ne piješ rajši doma med svojimi sedmerimi babnicami?

Baron Peter je pogledal srepo in zamišljeno.

— Zakaj da ne sedim doma?

— Res, baron Peter, to bi rad vedel.

Baron Peter se je naslonil s komolci na mizo in je uprl glavo v dlani, Ali paša se je zibal na stolu in se je smejal grohotoma.

— Stavim, da nobeden izmed vas, mojih častitih in veselih gostov, ne more povedati, čemu mi je bil prišel v goste in zakaj pije nocoj to mojo žlahtno starino. Še ti ne veš, solzna šleva, zaljubljena, dohtar Pavel, ki delaš pesmi in ki te spravi pod mizo kozarec cvička. Povej mi, zakaj visiš tam tako klavrno, a ne da bi predel pravde ter nagajal ljubljanskim natakaricam?

Tedaj pa se je zgodilo, da je skočil izza mize pijani baron Peter, prevrnil ropotoma težki stol ter se udaril z dlanjo po čelu s toliko silo, da se je slišalo v dolino. Nato je pobral stol, sedel za mizo ter izpraznil molče troje kozarcev po vrsti. Baron Peter se je domislil, Ali paša pa je bil tega dogodka tako vesel, da je takoj ukazal poklicati svojo hčerko, lepo Mileno.

Prišla je, kakor pridejo čiste sanje. Belo je bila oblečena, ob životu so visele roke, nalahko je klonila glava, dolge črne trepalnice so ležale na licih.

Ali paša je vstal in jo je nagovoril.

— Odpri oči, Milena, zato da boš videla svojega enina. Izbral sem ti ga po vesti in očetovskem srcu. aron Peter je tvoj ženin.

Baron Peter se je vzdignil, da bi se poklonil, toda opotekel se je in je omahnil; omamila ga je čista lepota neveste in vino mu je nenadoma zašumelo v glavi. Sedel je, naslonil je glavo na roke in je v tistem hipu zaspal.

Milena je omedlela.

Ali paša se je namenil, da napravi svoji hčeri tako svatbo, kakršne še ni videl svet. Povabil je toliko svatov, da je bil grad pretesen zanje. Nekateri so nočevali v krčmi in po kmetiških hišah na vasi, drugi pa so šatorili kar pod milim nebom. To je bila svojat, tako razuzdana, brezbožna in z vsemi grehi obložena, da se Bogu usmili. Ob času najveselejšega matjaževanja niso doživeli tisti kraji takega pohujšanja. To so bili samo svatje Ali paše, nato pa so prišli še Petrovi; kakor črne kobilce so se usuli ti črni škrici, ti malopridni dohtarji in pijani baroni na to nedolžno pokrajino in devetkrat se je ulila ploha, preden je razčistila ves smrad, ki so ga bili prinesli s seboj.

Milena je čakala v svoji izbi poročnega dne. Njen obraz je bil tako bel, da se nič več ni razločila njegova polt od bele obleke. Šivilje, ki so ji šivale poročno obleko, so brbljale in pripovedovale, ona ni slišala ničesar. Skozi lino, proti gozdu so gledale njene globoke oči; poslušala je, če se ne oglasi morda pesem iz zdihujočega, zamoklega šumenja. Njene roke so visele mrtvo ob životu, njene ustnice se niso genile, ali njeno srce je klicalo, rotilo.

— Poslednji dan je že, o dragi moj godec, že se bliža poslednja ura. O povej, sporoči, kaj si že čisto pozabil name? Kaj je tako omahljiva ljubezen tvojega srca? Glej, zaročili so me možu neljubljenemu, ti pa odlašaš! Ko bi vedel, kako te pričakuje moje srce, kako koprne moje roke, da te sprejmejo, objamejo. Pridi, moj dragi godec, o pridi prej, nego pride smrt!

Tako je klicalo njeno srce in njene oči, vse trudne od solza, so gledale proti gozdu.

Baron Peter ni bil vesel, da ga ni pozdravila nevesta na pragu. Ali potolažil se je kmalu in še tisti večer se je dodobrega upijanil, tako da je popolnoma pozabil, čemu je bil prišel in zakaj popiva v tako imenitni in slovesni družbi.

— To pa na zdravje tvoji nevesti! — je zaklical ter je trčil z Ali pašo.

— O budalo pijano! — se je zasmejal Ali paša. Kdo pa se ženi, ali ti, ali jaz? Stavim, dragi moj zet, da še nisi videl neveste s treznimi očmi.

In spet je poskočil baron Peter in se je udaril z dlanjo po čelu, nato pa je izpraznil troje kozarcev po vrsti. Zašumelo mu je vino v glavi, zahrepenelo mu jo pijano srce po čistejši lepoti, po belem oblačilu, nežnih licih in sramežljivih očeh. In takoj se je izpolnilo njegovo pijano koprnenje. Odprle so se duri v razsvetljeno dvorano in na pragu se je prikazala čudovita podoba, kakor od Boga iz nebes poslana, da bi se spokorili in izpreobrnili pijani grešniki. Prešerna družba je umolknila in obstrmela.

Prvikrat so se odprle oči neveste in v dvorano se je izlila njih čista in sladka luč. Na belih licih so vzcvetele rože, rdeče ustnice so se smehljale.

— Pozdravljen, moj ženin, pozdravljeni svatje! Baron Peter je vstal, pijan od vina in od burno vzplapolale, nikoli poznane silne ljubezni. Z opletajočimi koraki se je bližal svoji nevesti, poklonil se je globoko, zgrudil se je na kolena in ji je poljubljal belega krila rob.

— O ti čista, sveta, glej jaz grešnik nevredni klečim pred teboj. Ne zavrzi me!

Sklonila se je usmiljeno in mu ponudila roko, da jo je poljubil; nato sta se napotila k mizi, med strmečo družbo in mlada nevesta je sedla in je polnila s prenežno roko svojo barona Petra mogočni kozarec.

Tako so pili in se veselili do zore, ki je čudno krvava, grozo oznanjujoča, vzplapolala na vzhodu.

Nevesta se je ozrla skozi visoko okno in je vstala izza mize. V tistem trenutku se je oglasilo iz gozda, kakor pred nevihto šumečega. Oglasila se je vesela, prešerna, zmagoslavna pesem, bližala se je čudovito hitro, kakor na bežečih, grmečih oblakih. Svatje so se spogledali in so prebledeli od groze.

— — — — —“

IV.

Tako sta ležala pod kozelcem potepuh Marko in trudni popotnik, ki je bil prišel iz daljne dežele, da bi pomolil ob grobu svojega očeta. Nevihta se je polegla, debele kaplje so pošumevale v snopju; na vzhodu so se vzdigali oblaki, že so se robili z rumenim zlatom.

In popotnik je pripovedoval Marku dalje to povest o žalostnem koncu Ali paše.

„Ob tistem času pa je priromal v Ali paševe kraje popotnik; večerilo se je že; počival je na hribu in se je oziral po dolini.

Poznalo se je popotniku, da je bil prišel iz daljnodaljnih dežel; obleka mu je bila vsa razcapana in nerodno zakrpana, čevlji so bili brez podplatov in gole noge so krvavele. Globoko mu je klonila glava, ko se je oziral po dolini in njegove oči so bile vse solzne.

— Pozdravljena, o rodna zemlja, ki sem te premalo ljubil; pozdravljen, moj rodni dom!

Srce se mu je stiskalo od čudne bolečine, od neznanega strahu. Gledal je in poslušal, toda glasu ni bilo iz doline, ni se prikazal človek na beli cesti. Tiho je bilo kakor na pokopališču. Ne vesele pesmi, ne objestnega ukanja; še solnce samo je umiralo tiho za goro. Le od daleč, tam od hriba, od belega gradiča se je glasilo zamolklo šumenje, kakor da bi popivali črni pogrebci.

— Kaj so ti storili, o domovina?

Napotil se je v dolino, v senci spečo, brezglasno. Na polju je ugledal človeka, prezgodaj skljućenega, mrkega, temnega. Hodil je, kakor da bi nosil križ na rami in gledal je v tla. Mimo popotnika je hotel, ne da bi se ozrl nanj in ne da bi ga pozdravil. Popotnik pa ga je spoznal.

— Hej, kam, Matijec, kaj me ne poznaš več?

Kmet ga je pogledal srepo in neprijazno.

— Ne poznam te; hodi zbogom!

Popotnik se je začudil in še bolj se mu je stisnilo srce od čudne žalosti.

— Kako, da me ne poznaš? Mojega očeta prijatelj si bil in igral si se z mano, ko sem bil še paglavec. Zelo si se postaral, Matijec! Ves siv si že, skoro bi ti že trebalo bergle, pa ti ne more biti več nego petdeset let. Kakšna žalost te je doletela in kakšna nadloga te je tako hudo potrla?

— Odkod prihajaš?

— Iz daljnih krajev. Leta so minila, da nisem videl svoje rodne zemlje. Zdaj pa prihajam, da pomolim ob grobu svojega očeta.

— Blagor ti, da nisi doživel strahote in nesreče, ki je udarila tvoj rodni kraj. Le brž poveži culo in se vrni v daljno deželo, odkoder si prišel.

Kmet ni pozdravil in se ni več ozrl na popotnika; šel je svojo pot, skljućen, truden in teman.

S plahimi koraki, kakor da bi se bal zbuditi bolnika, je stopal popotnik v vas. Naproti mu je prišla starka ob palici, život upognjen do pasu, v roki črn molek, ki je visel do tal. Siv in razgreben je bil njen obraz in je klonil zmerom niže, počitka željan, k razpokani grudi. Hotela je mimo, ne da bi se ozrla na popotnika in ne da bi pozdravila. Popotnik pa jo je spoznal in se je prestrašil.

— O botra, kaj me ne poznate več? Postojte in se ozrite name!

Počasi je vzdignila starka obraz, iz globokih jam so pogledale ugasle oči.

— Kdo si, tujec, ki prihajaš v ta zakleti kraj? Ne poznam te.

In hotela je dalje ob palici, do pasu upognjena, življenja trudna.

— Botra, kaj me niste držali pri krstu v svojem naročju? Kaj se niste tako lepo igrali z mano, ko sem bil še paglavec? Kako zelo ste se postarali, botra! Moje oči bi vas ne bile spoznale, da vas ni spoznalo moje srce.

Starki so zakrvavele oči, zasolzile se niso, izžete od trpljenja.

— Odkod prihajaš, o Gregor?

— Iz daljne dežele, da pomolim ob grobu svojega očeta. Povejte mi, botra, kakšna huda nesreča vas je zadela, da se je tako brž postaralo vaše telo in da se vam roke tako tresejo?

— Če si prišel iz daljne dežele, le brž se napoti in se vrni tja, o Gregor! Boljše je povsodi na svetu, nego v tej dolini, ki jo je Bog tako zelo in tako zasluženo kaznoval. Zbogom, Gregor!

Še niže se je sklonil njen život, še težji je bil križ na njenih ramah. Morda so se bili oglasili od daleč zvonki spomini na tisto življenje, ki je bilo in ki ga ne bo nikoli več, ki je samo še pol resnica, pol že lepa in neverjetna bajka; ob spominih je zakljuvalo kesanje v starem srcu in križ je zarezal globlje v razranjeno ramo.

Popotnik je šel dalje in strah ga je bilo; kakor je človeka strah na pokopališču opolnoči in če sije mesec še tako svetlo. Kakor mrtveci so bili ljudje, ki jih je srečaval; neprijazno so gledale votle oči, zamolkel, brezvočen je bil njih glas. In prestrašene oči popotnikove so videle golo, zobato lobanjo in belo rjuho ovito okoli okostnika.

Samotno in žalostno pokopališče je bila vsa vas. Polurazpale koče kakor gomile brez cvetic in brez križa, pozabljene od brezsrčnih sorodnikov. Kakor votle oči iz blatne lobanje so gledala okna, strmela so naravnost na popotnika in so vpraševala: Kam te je zanesla pot, predrzni tujec? Le brž, le brž poveži culo in se vrni v daljno deželo. Povsod je bolje nego v tej dolini, od Boga pozabljeni. — Od nikoder pesmi, ne smeha, ne zvonke besede. Popotnik se je oziral z začudenim in plahim pogledom in mrzla groza je bila v njegovem srcu.

Dospel je do krčme in je skoro ni več spoznal. Manjša se mu je zdela, kakor sključena, zgrabljena od starosti. Nikogar ni bilo na pragu, veža je bila temna; skozi ubita okna je videl v veliko izbo in izba je bila prazna in tiha. Popotnik je stal na cesti in ni vedel kam; zdelo se mu je, da je zapisano nad vratmi: O tujec, ki prihajaš tod mimo, le urno nadaljuj svojo pot, zakaj žalost in puščoba je tukaj.

Ali zašlo je že solnce in blizu je bila noč; popotnik je pomislil in je stopil v krčmo. Duri so bile samo priprte, v izbi ni bilo človeka.

— Hej krčmar, hej ljudje božji!

Klical je in je priklical nadložnega starca; prišel je in je stal na pragu in se je čudil.

— Lačen sem in žejen.

Starec je prinesel vode in kruha; roke so se mu tresle, njegov obraz je bil čemeren in zlovoljen.

— O krčmar, sosed moj, kaj me tudi vi ne poznate več? Vsaj obraz mi poglejte! Kakšen greh vas teši, da gledate v tla kakor razbojnik?

Krčmar se je ozrl nanj z nezaupljivim pogledom.

— Ne poznam tujcev, ki prihajajo v mojo krčmo.

— O krčmar, jaz nisem tujec. Marsikatero merico sem izpraznil pri vas, ko sem bil še paglavec in vaš sosed. Zelo ste se postarali, krčmar, komaj da sem vas še spoznal. Vsa dolina se je postarala, kakor da je v jadrnih urah preživela vekove.

— Odkod prihajaš?

— Iz daljne dežele, da pomolim ob grobu svojega očeta.

Vdrugič se je ozrl krčmar na popotnika; pol žalosten je bil njegov pogled in pol zloben.

— Ne boš mu našel groba.

— Kaj mu niste postavili na gomilo lesenega križa, ne napisali imena in letnice?

— Ali ti povem, Gregor, kako je umrl tvoj oče.

— Povejte.

— Ne doma ni imel, niti hleva ne, da bi bil legel med živino, na topli gnoj. Ni ga v tej dolini, o Gregor, ki bi imel hišo in hlev. Kadar se domisli Ali paša, požene na cesto, na polje, pod kozelc tudi mene, starca, če se mu ne poklonim do pasu ter se ne odkrijem do črne zemlje. Tvoj oče je šel na polje, na polje Ali paševo, delal je do mraka, o mraku pa je legel v razor in je umrl. Hlapci so ga pobrali in so ga zagrebli bogvedi kam. Lahka mu bodi zemlja Ali paševa!

Popotnik je nagnil glavo do mize in zakril obraz z rokami.

— Zatorej, popotnik, če prihajaš iz daljne dežele: le brž poveži culo, le brž se vrni tja!

Popotnik je vzdignil glavo in ves izpremenjen je bil njegov obraz. Njegove oči, prej tako plahe in žalostne, so gledale mrko in razbojniško, lica so bila siva in trda, kakor iz kamna izklesana.

— Sedi, krčmar, in pripoveduj mi o kazni božji, ki je doletela to lepo dolino; in o Ali paši, razbojniku, mi pripoveduj.

Krčmar je zagrnil okna in je prižgal svetilko, ki je visela nad mizo. Steklo je bilo okajeno in v umazani rumenkasti svetlobi sta bila obadva čudno mrtvaška. Zunaj ni bilo čuti koraka, ne glasu.

— Težko je pripovedovati o tej sramoti in bridkosti, ko skoro sam ne vem, kako se je zgodilo. Bog je hotel. Kaj še nisi slišal o Matjaževih časih, ko je držal kmet roke križem in je imel vsega v izobilici? No, tisti časi so se bili povrnili v to lepo dolino. Jaz sem jih sam videl in doživel. Sramota mojim očem, da sem jih videl, sramota moji starosti, da sem jih doživel! Ampak, o Gregor, lepi časi so bili . . .

Krčmarjeve oči so se čudno zasvetile, uprle so se v daljavo, ki je utonila za zmerom. Ali nenadoma se je zdrznil, kakor da je bil ugledal ob oknu grozoten obraz, povesil je glavo in se je potrkal na prsi.

— Bog se usmili nas grešnikov! Razuzdanost je bila takrat velika v tej dolini in pijančevanje je bilo tako strahovito, da bi ne verjel, če bi ti popisaval po pravici te reči. Celo tvoj rajni oče, Bog mu dodeli večni pokoj, je plesal ob postnem času in se je ženil na stara leta. O Gregor, sladko in prijetno je bilo takrat živeti, Bog mi greh odpusti, ampak hitro je minil predpust in nastopila je strašna pepelnica. Tako bo storil z ljudmi Antikrist: zapeljal jih bo s sladko posvetnostjo, nato pa jih bo izročil zlodeju in njegovemu ognju.

Krčmarjevo kesanje ni bilo globoko; kakor iz zrahljane prsti je poganjalo zeleno kopmenje.

— Tako je bilo. Ali paša nas je upijanil; in ko smo ležali pijani, nas je oropal in nas slekel do nagega; nato pa smo se zdramili in smo se streznili in smo bili njegovi hlapci. Gregor, ali si videl tisti gradič na holmu? Tisti beli gradič z zelenimi okni je dom Antikristov; tam so domovi, ki nam jih je bil ugrabil, tam so naša polja, naše senožeti, naši gozdovi; celo naši žulji so tam in pot našega obraza, tudi tisti pot, ki ga še prelijemo do smrti. Samo duše nam ni ugrabil, ali ostavil nam jo je tako razcunjano in umazano, da se Bog nekoč ne bo ozrl nanjo z usmiljenim očesom. Kesanje se trka na prsi, srce koprni po matjaževanju.

Popotnik je stisnil pesti, oči so se mu zaiskrile.

— Čemu bi ne koprnelo? Čemu bi kmet ne koprnel po matjaževanju? Kralj Matjaž je obljubil in kralj Matjaž ne bo snedel besede. Ali paša nas je oslepari za Matjaževo obljubo, njega je oslepari in nas. Ampak strašno nevarno je, norčevati se iz kralja in njegove besede. — Krčmar, pripravi mi posteljo na podstrešju.

Popotnik je popil vino in komaj da je rekel lahko noč; gospodovalen in osoren je bil njegov obraz, ukazujoč njegov glas. Krčmar je gledal za njim in čudna plahost mu je prešinila srce.

— Bog vedi, hudi časi se bližajo.

In se je pokrižal in je mislil na lepo dobo Matjaževo.

Popotnik je stopil k lini, ki je bila tako ozka, da je komaj vteknil glavo skoznjo. Videl je po dolini, že v noč utopljeni; na oni strani, na holmu, so se svetila grajska okna kakor trepetajoče bele vešče. Nenadoma so ugasnile; ugledale so morda njegov sivi, razbojniški obraz in so se prestrašile; ena sama je še ostala, gorela je mirno z drobnim belim plamenom.

Komaj so ugasnile vešče, se je izvil čudežen glas iz gozda. Popotnik je poslušal in neskončna miloba je napolnila njegovo srce. Tako proseča je bila pesem, tako iz ranjene duše zdihujoča, nenadoma tako prešerna, iz zmagoslavnega upanja vriskajoča, da se je krčilo srce in je kipelo od veselja in bridkosti in so tekle po licih sladke solze.

Popotniku se je zdelo, da ga nekdo kliče in da ga tolaži.

— Nič se ne boj, popotnik, in nič ne omahuj. Sam kralj Matjaž te je poslal, da kaznuješ hudodelca, ki je tako strašno oskrunil njegovo besedo.

In popotniku je bilo, da zdihuje rodna zemlja iz noči, plaka oskrunjena in kliče odrešenika.

— Ne plakaj, o zemljica, prišel sem, da te odrešim!

In je legel in je sladko zaspal.

Zjutraj mu je naznanil krčmar:

— Velike gostbe in pojedine pripravlja Ali paša na svojem gradu, ker izbira ženina za svojo hčer. Silno snubcev se je oglasilo od vseh strani in iz vseh dežel, zakaj glas o lepoti Ali paševe hčeri se je bil razlegel po vsem cesarstvu in je segel celo preko njegovih mej. Ali paša je velik gospod in napravil bo svatbo, kakršne svet še ni doživel.

Popotnik se je zasmejal z grohotom.

— Res, o krčmar, res še ni doživel svet take svatbe, kakor jo bo doživel na Ali paševem gradu!

Smejal se je s hudobnim smehom in se je napotil v vas. Tutam je potrkal na okno, stopil na prag.

— Hej, sosed, kaj me ne poznaš več? Zelo si se postaral, sosed! No, pripoveduj no malo, kako pa je bilo o matjaževanju?

In sosed se je zdrznil, vzdignil je trudno glavo; v očeh se je zasvetilo kakor sladak spomin, kakor slajše hrepenenje.

— Kako pa je bilo o matjaževanju?

Zgenilo se je v srcih. V mirno, temno jezero spominov in bolečine je segla luč, kakor silna bela roka in jezero in je zdihnilo v globokem dnu in je zavalovalo.

Popotnik je trkal na okna, postajal med durmi. Iskal je oči, ki bi ze zaiskrile svetleje ob spominu, src je iskal, ki bi zakričala glasneje od bolečine. In našel je oči, ki so se svetile razbojniško, in srca, ki so se parala od koprnenja in zavisti.

— Glej, sosed, to lepo njivo, ki se ziblje živa v solncu! Tvoja je bila. Glej to belo hišo ob cesti, tako tujo zdaj in žalostno! Tvoja je bila nekoč. Vzemi popotno palico, siromak, in se napoti v svet! Ne moreš: tudi popotna palica ni tvoja. Slabši si od živine v hlevu, ki ima krme dovolj in duše nič. — Povej, o sosed, razloži mi, kako je bilo o matjaževanju!

Silno koprnenje je napolnilo zrak; privihralo je z vetrom, puhtelo je iz zemlje, gorelo je iz solnčne luči. To je bilo ob tistem času, ko so se vozili v dolino svatje od vseh strani, gosposki svatje v gosposkih vozeh in je zašumelo na gradu bučno in veselo življenje.

V krčmi je sedelo sedmero mož, popotnik je sedel med njimi. Krčmar je bil zagrnil in zadelal okna; zaspano je svetila okajena svetilka na stropu.

Popotnik je točil.

— Kaj ne bi lahko zmerom tako prijetno sedeli za mizo in srkali to sladko starino? Doživeli ste tisti čas, pa niste znali živeti in tako vam je zatonil.

Kmetje so povesili glave; prezgodnji starci, upognjeni, čemerni, v raševino oblečeni.

Po cesti mimo krčme je pridrdral voz, jadrno je švignil mimo.

— Koliko se jih je že vozilo tod nocoj? Bogati lenuhi, objestni postopači, v gosposkih cunjah, z zlatom in srebrom nakičeni. Osleparili so kralja Matjaža za besedo; kar je obljubil kmetu, so ugrabili zase proti pravici in postavi. Vozijo se na grad, tam jih čakajo obložene mize in polne steklenice. Čigava so tista slastna jedila, ki bodo nocoj polnila te gosposke želodce? Čigavo je tisto žlahtno vino, ki bo teklo nocoj v debelih požirkih po teh gosposkih grlih?

Povesili so glave; odgovor je kipel iz srca, beseda si ni upala na jezik.

— Kaj nas učiš, popotnik? Povej nam: kaj je treba storiti?

Zasmejal se je, da so se stresla okna in se je razlegel razbojniški grohot po dolini.

— Prisedel je k meni slepar, sladak in prijazen, pravil mi je lepe bajke in mi je točil v kozarec močnega vina. Tako me je upijanil dodobrega in obležal sem siromak na cesti. In oropal me je v tihi noči, snel mi je celo prstan s prsta in uhane iz ušes in me je slekel do nagega. Krščanski razbojnik bi me bil ostavil na cesti, da bi prespal svojo pijanost; on pa se je polastil ob mojem spanju tudi moje hiše, mojega polja in moje senožeti in, ko sem se zdramil, me je uklenil še samega ter me vteknil v hlev med živino, da mu služim do smrti. — Jaz pa vas vprašam: kaj me učite? Povejte mi: kaj je treba storiti?

Skozi zagrnjena in zabita okna je zašumelo kakor veselo pirovanje iz daljave. Poslušali so in vsi so spoznali, da se bliža ura velike groze, ki spi zdaj še v noči in globoko v srcu.

Popotnik je sedel med njimi bled in ukazujoč; bil je nenadoma za glavo večji od vseh in čuden hlad je dihal od njega, kakor da bi bil iz samega ledu njegov obraz. Nikomur ni prišlo na misel, da bi se pokrižal ter se rešil izkušnjavca.

Svetilka je dremala, zadremala je in je ugasnila. V temi se je razločil samo še popotnikov obraz in strmeli so nanj kakor uročeni. Besede so bile tišje, šepetajoče; celo gluhi noči niso zaupale, ko so se bile porodile same iz dna grešne noči.

Kaj so se pogovarjali ob tisti pozni in zlousodni uri, tega ni mogoče povedati. Če bi bil stal človek ob oknu in bi poslušal, bi se mu bili zježili lasje, obraz bi mu bil obledel in srce bi mu bilo oledenelo od groze. Zjutraj bi ga našli mrtvega pod oknom, s spačenim obrazom in stisnjenimi pestmi.

To so bile tiste besede, ki so se glasile pred starodavnimi časi od dežele do dežele in ki so prihajale v kmetiške koče ponoči, ko spe vsi krščanski, Bogu in gosposki vdani ljudje. Po bliskoma so švigale iz kraja v kraj, kakor kuga: ne gora jih ni ovirala in ne voda, človek ni videl, kdaj jih je zaslišal in kje; zastrupile so mu srce in sam ni vedel. Tiste pesmi so bile, ki so se glasile nekoč in ki so prepevale o krvavem puntu in o stari pravdi.

Poslušal bi človek in njegove oči bi ugledale nenadoma silno strahoto: S kosami in srpi in cepci oborožena se vali rjoveča drhal po holmu navzgor, vije se proti gradu ob večerni zarji kakor silna črna kača; že liže ob grajskem zidu njen ognjeni jezik, goreča baklja; v črnem dimu se krešejo, prasketajo proti nebu rdeče iskre, proti nebu bijejo ostudne kletve. Okna zažvenkečejo; grohot in krik; med drhal padajo lepi beneški kozarci, dragoceno platno, svila in žamet; na dvorišče pada razbito pohištvo, razčrepinjen porcelan; zaleskečejo se v rdeči dimasti luči zlate in srebrne posode; plamen sega po očrnelih podobah v bakrenih okvirjih. Milost! Dvoje rdečih plamenov, dvoje ognjenih rok se je vzdignilo, v silnem loku pada valpet iz visočine, kroži roke, dvoje onemoglih peroti, izgine v dimu; za njim zafrfotajo beli metulji, frfotajo po zraku, zakrivajo rdeče nebo; beli metulji, pisma starih krivic in krvavih postav; utrudijo se, usujejo se na grmado, njih uboge ožgane očrnele peroti krilijo plaho nad plamenom. Milost! Odprla so se grajska vrata; vreča se je prevalila preko praga, v blatu povaljana, razcapana vreča, debeli graščak. — Kmetje, bratje! — Cepec na plešo, cepec v obraz; po razhojenem blatu brodijo ranjene roke, iščejo zlati poročni prstan, v razhojeno blato kloni glava, okrvavljene, blatne oči iščejo zlati poročni prstan, dragoceno vezilo lepe mlade gospe; cepec na plešo, cepec v obraz; izbite oči padajo v blato — iščejo zlati poročni prstan, vezilo lepe mlade gospe. In vrgli so na grmado debelo blatno vrečo.

Poslušal bi človek: Vijo se črni dimi nad tulečo drhaljo, družijo se z njo, odpirajo ji duri in okna, klet in kaščo; zli duhovi, uročenim očem nevidni, grohotajoči se in preklinjajoči. Nad drhaljo, pred njo in za njo; vodijo jo na črnih verigah, gonijo jo s črnimi biči, tulečo, krvi in vina in pravice pijano. Nastežaj je odprta klet — oj, ljudje, zasužnjeni, bičani, prišel je čas Matjažev! Po stoletnem delavniku večni praznik. Vino je teklo, hripave pesmi so se glasile, ukanje od holma do holma; od holma do holma rdeči plameni in silen črn oblak je prepregel nebo od izhoda do zahoda. In ko je zasijala rdeča zarja, so ležala na holmu, ob grmadi, v blatu in v jarkih razgaljena trupla; od trupla do trupla so hodili biriči in so se sklanjali in so uklepali blatne, onemogle roke v težke verige. Tako je minilo veselo matjaževanje.

Poslušal bi človek . . .

Popotnik je slonel ob lini tisto poslednjo noč. Mirno je bilo njegovo srce, brez žalosti in brez strahu. Pisana je bila sodba in podkrižal jo je; ne odvrnila bi je ne božja ne človeška moč.

Gledal je v noč, ki je sijala nad dolino v tisočeri belih lučih, tako belih, otožnih, kakor sveče ob mrtvaškem odru. Tudi na njegov obraz so sijale in je bi tako bel kakor mrtvecev obraz.

— Zapisano je in podkrižano; zgodi se, kako je božja volja.

Tudi nič hrepenenja ni bilo v njegovem srcu i zasmehljivo so se mu napele ustnice, če se je spomni na neumne bajke in vraže svojih sosedov, na njih neutolažljivo, neumrljivo koprnenje, tolikokrat izbičano vselej spet privrelo iz globočine. In obšlo ga je kako sočutje.

— Zakaj bi jim kratil to koprnenje? Kako bi živeli brez njega? Zdaj še nosijo svoj jarem, kako bi ga nosili, če bi ne bilo Matjaževe besede, če bi nenadoma ugasnila sveta nebesa, ki se svetijo v daljavi? Ne more se odrešiti sam, zatorej blagor mu, da veruje v odrešenika.

Premišljeval je in je gledal proti gradu, ki se je svetil na holmu. Vsa okna so bila razsvetljena, bele luči so migljale skozi noč.

— Tam je dvorana, polna veselih, pijanih svatov. Ali paša moži svojo hčer. Za obloženo mizo, pred polnimi kozarci sede črno oblečeni škrici, sleparski dohtarji in debeli baroni. Oče, kje je moj rodni dom? Morda je v tistem samem dolgem požirku, ki ga je bil pravkar nagnil iz silne srebrne čaše debeli baron? Ali morda v tistem dragocenem kozarcu, ki ga je bil pijani dohtar Pavel, osramočeni snubec, zalučil na tla, da se je razdrobil v tisočero svetlih črepinj? Morda celo v tisti rumeni potici, ki jo je bil prinesel v dvorano na srebrnem krožniku neroden služabnik, pa se je spotaknil ter mu je zdrknila na tla in se zakotalila in povaljala v prahu? Oče, kje je naše svetlo, živó polje? Ali paša ženi svojo hčer. Morda je naše polje pripeto na njeno poročno obleko, drobna čipka na njenih prsih, svetel gumb na njenem krilu? Ali morda samo pentlja na njenem drobnem čeveljčku, samo svilena rokavica na njeni nežni roki? O, ali pa morda celo tista lepa tuja roža v njenem poročnem šopku, ki se je je bil dotaknil ženin z nečisto roko in je uvenela prezgodaj? Oče, kje so naše zelene senožeti, kje je naš temni, šumeči gozd? V enem samem večeru jih je pokosila tuja kosa, v eni sami uri ga je posekala tuja sekira. Počivaj mirno, oče, v prezgodnjem grobu. Prišel sem, da pomolim ob tvoji gomili; in pomolil bom, da Bog še ni slišal take molitve. Ali paša moži svojo hčer in svet še ni doživel take svatbe. Tudi v tebi, oče, tudi v tvojem srcu je kljuvalo hrepenenje, iz spomina porojeno. Potrpi, oče: nocoj se ti izpolni koprnenje in napravim ti matjaževanje, da ga boš v grobu vesel.

Tako je molil popotnik.

To je bilo tisto noč, ko se je oglasila glasneje pesem iz gozda. Vabila je, bližala se je in samė radosti je bila polna. Kdor jo je slišal, je pomislil na svojo mladost in na sladke oči svoje ljubice in srce mu je prešinila čudna miloba.

Pesem je utihnila, trepetala je še pod nebom, združila se je z zvezdami in v vse lepši luči so zasijale.

Godec je stal pod gradom, v senci kostanja, v skriti noči, in je čakal svoje neveste. In od grada se je spustila nebeška podoba, bela nevesta, in je utonila v senco kostanja, v skrito noč.

— Kak pozno prihajaš, dragi moj godec! Ko bi videl, kako so že vsa bleda in suha moja lica in kako so objokane moje oči. Glej, zaročili so me neljubljenemu možu, debelemu baronu!

Godec pa ni bil nič žalosten, zasmejal se je zvonko.

— Ubogi, debeli baron! Do gozda sem slišal njegove glasne požirke in njegovo smrčanje, ko je zaspal pod mizo. Povej mi, o nevestica, zakaj pa so bledela tvoja nežna lica in zakaj so jokale tvoje lepe oči? Kaj nisi slišala moje pesmi in kaj ni bilo toliko vere v tvoji ljubezni, da bi čakala name z veselim srcem še na cerkvenem pragu?

— O dragi, toliko je bilo ljubezni v mojem srcu, da ni bilo za vero nič več prostora. Tako daleč je bila pesem in tako blizu je bil baron! Da nisi prišel nocoj, o godec, bi bil šel za mojim pogrebom, ko nisi hotel z mano pred oltar. Kje imaš konja in voz?

— Saj se še ne mudi, saj je še dolga noč. Povečerjaj in poslovi se lepo od očeta in od ženina, da ne bo hudega spomina po tebi. In dobro se zavij, gorko se odeni, da ti ne bo mraz, ko bova jezdila skozi gozd. Od grada pa se nikar nič ne poslavljaj, tudi ne oziraj se ne, kadar prestopiš poslednjikrat prag njegov. Zato da ti ne bo srce težko in da te ne bo strah. Zdaj pa se lepo napravi, kakor se spodobi nevesti, odpri vesele oči, z veselimi ustnicami pozdravi svate, da jim osladiš poslednjo uro, tem ubogim črnim svatom. In kadar začuješ mojo pesem, vstani in pridi.

Tako je stopila nevesta v dvorano, med pijane svate, pred pijanega ženina, ki se je zgrudil pred njo na kolena in poljubljal njenega krila rob. Ni še ura minila, pa se je oglasila iz gozda vesela, prešerna, zmagoslavna pesem, bližala se je čudovito hitro, kakor na bežečih, grmečih oblakih. Svatje so se spogledali in so prebledeli od groze.

Neveste ni bilo v dvorani; iskale so jo osteklele oči in je niso našle; skozi odprte duri je pihal mrzel veter. Ali paša se je hotel vzdigniti in ni mogel; ležalo mu je na ramah, na rokah in nogah kakor železne verige; hotel je zakričati in ni mogel; tiščalo ga je za vrat kakor železna roka.

Na pragu se je prikazal silen človek, velik in črn; črne oči so sijale iz kamenitega obraza, glava mu je segala do stropa.

— Pozdravljen, Ali paša!

Odzdrava ni bilo; sto grozepolnih oči je strmelo nanj.

— Ali paša, zakaj nas ne pozdraviš? Zakaj nas ne vabiš za to obloženo mizo, med te vesele svate? Hranil in zbiral si za nas, za razkošno matjaževanje, ki nam si ga bil obljubil. Zdaj prihajamo, da podelimo s tabo; po svoj pravični delež prihajamo.

Ali paša ni prosil milosti. Slonel je na velikem stolu, glavo globoko nagnjeno nazaj, roke na kolenih. Obraz njegov je bil ves siv, oči so bile široko odprte in so gledale belo. Ustnice pa so se smejale tako prešerno in zlobno, kakor se smeje lobanja. Tako se je smejal Ali paša, ko je slonel na lini in gledal na prostrana polja in na senožeti.

— Hej, tlačani, kaj ste se naveličali matjaževanja?

Nič ni prosil Ali paša in tudi slišal ni, ko je govoril popotnik.

— Po svoj delež prihajamo. Ti si zapravil svojega, zapil in zapiroval. Kar je ostalo, je naše, vse do poročnega prstana na tvoji roki. To so naši domovi, naša polja, naše senožeti in naši gozdi. Dopolnil si!

Nič ni slišal Ali paša in tudi čutil ni, ko se mu je odprl na čelu nenadoma rdeč studenec in je lil v počasnem in lenem curku mimo oči po licih navzdol. Okamenel je prešerni in zlobni nasmeh na njegovih ustnicah.

— Hej, tlačani, kaj ste se naveličali matjaževanja?

Ugasnile so luči v dvorani. Svatje so iztegali roke in so padali hropeč. Skozi duri, skozi razbita okna je vriskal vihar. Črni oblaki so bežali po nebu, na vzhodu je vstajala krvava zarja.

Zdramila se je vas, vsa dolina se je zdramila v pijani radosti; črne tolpe so se vzdigale iz tal in so se opotekale proti holmu, tolpe nerodnih sužnjev, ki so omahovali kakor v poluspanju, ker so čutili še zmerom železne verige na rokah in nogah. Odprle so se jim nastežaj bogate kleti, odprli so se neizmerni sodje in v potokih je teklo vino; padali so na kolena, pili so v dolgih požirkih in so obležali. Svetila jim je dvojna baklja: jutranja zarja, ki je prodirala izza oblakov in silni plamen, ki je bil ovil Ali pašev gradič kakor z rdečim plaščem. Tutam se je pretrgal rdeči plašč in iz očrnelega trupla je planil črn svat, prevalil se po holmu ter odkotalil v dolino. Prikazal se je baron Peter sam, osmojen in omamljen, brez brk in brez suknje; skočil je k potoku, legel je na trebuh, razprostrl je roke in je požiral, da se Bogu usmili. Ko je vstal, si je obrisal ustnice z dlanjo, ozrl se je naokoli in je zaklical s pijanim glasom.

— Ni lepo, Ali paša, da nam kuriš o svetem Jakobu!

Nato je legel in je zaspal. Spali so tudi kmetje, ležali so v blatu in vinu, kakor snopje, ki jih je bil razmetal vihar po njivi. Tako so spali do večera. Zvečer pa so prišli biriči, pobrali so jih, kakor pobira otrok pod drevesom zaspane hrošče in so jih povezali še napol speče, v prelepih sanjah vriskajoče.

— Matijaž, o Matijaž!...

Ob tistem času je jezdil skozi gozd na belem konju mladi godec s svojo nevesto; na belem konju je jezdil in držal jo je v naročju, svojo mlado, lepo nevesto, kakor kralj Matjaž Alenčico.

— — — —“

To je tista povest o žalostnem koncu Ali paše, ki jo je pripovedoval Marku razcapani in bosonogi popotnik.

V.

Marko je poslušal v poluspanju. Nebo se je bilo zjasnilo, tanki sivi oblaki so bežali proti izhodu, nad goro se je zasvetila zarja. Iz mokre prsti je puhtel bel sopar, globoko je sopla nasičena, odpočita zemlja.

„Kako pa je bilo s popotnikom?“ je vprašal Marko in je dremal. Z zaspanimi očmi ni videl človeka, razcapanega in ubogega, ki je stal pred njim trepetajoč in globoko upognjen, kakor nadložen starec ob palici.

„Kako pa je bilo s popotnikom?“

Zasopel je glasneje, že je zadremal in kakor v sanjah se mu je zdelo, da se ziblje pred njim bradat in sključen starec, popotnik brez miru, Ahasver. Ziblje se ob palici, z dlanjo je bil zasenčil oči in se ozira proti zlatemu izhodu.

„Dani se in dolga je še moja pot. — O Marko, popotnik je zadel križ na svoje rame, težak in silen križ, kakor si ga je bil iztesal. Odpusti mu in moli za njegovo ubogo dušo!“

Kakor v sanjah je videl Marko: Plamen na holmu, rdeč in visok, do neba segajoč. Iz plamena, iz črnega dima se je izvil človek; grozepolne so njegove oči, njegov obraz je bled in spačen; na licih, na rokah krvave pege, ne ogenj jih ni izžgal, ne voda izprala. Izvil se je iz plamena, opotekal se po grmičevju, po grapah v dolino; črni dimi, dolge črne roke so segale za njim, vile se nad njim; klonil je glavo, iztegal onemogle roke, milosti proseč. Zabučal je plamen, zatulil v vetru, prešeren grohot se je razlegel v dolino, objel je popotnika kakor z žgočim, dušečim dimom, butil ga je bežečega ob tla. „Hej, tlačan, kaj si se naveličal matjaževanja?“ Vstal je omamljen; v eni sami uri se mu je upognil hrbet, so upadla njegova lica, so onemogle njegove trepetajoče noge. Zadel je na rame križ, ki si ga je bil iztesal sam in se je napotil na pot brez konca. Poslednjikrat ga je videl Marko s polspečim očmi ko se je zazibal, visoka črna senca, na daljnem holmu ter zatonil.

Marko je zaspal in ko se je zdramil, je sijalo solnce visoko na nebu. Vstal je, pomel si je oči ter se ozrl začuden.

„Glej, prespal sem vso noč in vse lepo jutro. In kako čudne so bile moje sanje — Bog vedi, če so bile sanje. Na slami se pozna, da je ležal tam človek. No, Bog z njim in milost njegovi duši! Velik razbojnik je bil.“

Prijazno in toplo mu je svetilo solnce v obraz, ko je stopal v dolino. Vesel je bil svežega, mladega polja, ki se je bilo šele komaj otreslo rosnih sanj in pozdravljal ga je z veselimi očmi; tudi gozd se je bil že zdavnaj zdramil, preleknil se je, krepak in prešeren ter zašumel, zasmejal se ob spominu na nevihto, ki mu je bila razmršila kuštravo glavo. Marko se mu je odkril in ga je lepo pozdravil. Zakaj Marko je vedel, kaj se spodobi.

Romal je, romal; tam je zagodel svatom, ondi pijancem; tam je kosil, ondi večerjal; spal je kjerkoli. In dobro se mu je godilo.

„Kako daleč se je udomil moj ujec!“ je potožil Marko natihoma, ko je bil truden. „Rad si odpočije človek, rad zaspi v mehki postelji. Tudi belega kruha bi časih rad in žlahtnega vina. Da bi me že pozdravil na pragu moj bogati ujec!“

Prišel je Marko v vas, ki je bila vsa tiha in neprijazna. Kmetje so delali na polju; v raševino so bili oblečeni, vsi so bili upognjeni kakor trudni starci, gledali so čemerno in noben mu ni odzdravil.

„Kaj tukaj si se udomil, o ujec moj?“ se je začudil Marko. Prašal je starca, ki mu je prišel naproti, prašal je žensko, ki je sedela na pragu; nato se je pokrižal in je pomolil očenaš.

„Bog ti dodeli večni pokoj, o Ali paša, ujec moj! Kakor si bil velik slepar in razbojnik, vendar sem te vesel in lep je nate spomin v mojem srcu. Zakaj bi jih ne zasužnjil, če ti nudijo roke in hrbet? Zakaj bi ne vzel, če ti mečejo še srajco pred noge? Bog ti dodeli večni pokoj, Ali paša; umrl si nedolžen in brez greha!“

Nato pa se je spomnil na capastega in bosonogega popotnika in se je hudo razsrdil.

„O cigan, kaj tako si me ociganil? Glej, zdaj bi stal tam na pragu Ali paša, bradati in veseli ujec moj, pozdravil bi me in bi me pogostil in napojil, kakor se spodobi in bi mi pokazal povrhu še svojo lepo hčerko, zato da bi bilo deležno sladkosti moje srce. Začeli bi se preimenitni dnevi, tudi meni bi bila napočila lepa doba Matjaževa. Morda bi se bil celo oženil. Tako pa si me ociganil, o cigan, da stojim zdaj na cesti s to harmoniko in ne vem, ne kod ne kam.“

Črne razvaline so stale na holmu, gledale so v dolino z velikimi, belimi, zlobnimi očmi: Hej, tlačani, kaj ste se naveličali matjaževanja? — Kmet je klonil trudni hrbet in je gledal v tla.

Marko je pljunil srdito, nato je zavzdihnil ter se napotil z urnimi koraki iz doline v kraje, kjer je sijalo bolj veselo solnce.

Romal je, romal; tam je zagodel svatom, ondi pijancem; tam je kosil, ondi večerjal; spal je kjerkoli. In dobro se mu je godilo.

Nekoč, popoldne je bilo, že skoro v mrak, je dospel Marko v mrtvo vas. Nikoli in nikjer še ni videl tako pustih in zapuščenih krajev. Polje je bilo tam, ampak tiho, udušeno, neobdelano in z osatom in plevelom porastlo. Ceste grapave, neposute in nerazvožene, kakor da nikoli ni stopila nanje človeška noga. Na senožetih, na polju — kakor da je bilo kamenje deževalo z neba, belo, ožgano kamenje, kakor ga Marko še na prisojnih, kamenitih lazih nikoli ni videl. Še gozd, ki je gledal od daleč na te žalostne kraje, je bil ves tih in oprašen in še solnce, še to visoko solnce je bilo oprašeno, slepo, in čemerno. In od nikoder človeškega glasu.

Ves plah in potrt je bil Marko, ko je stopal v vas. Hiše prazne, temne, razpale. Duri zaklenjene, okna zabita. Marko se je čudil in prešinil ga je strah.

„Glej, prišel sem v zakleto vas, od Boga kaznovano za veliki greh!“

Prišel mu je naproti starec ob palici, zasenčil je oči, kakor da bi se mu bleščalo in je pogledal Marka zelo začuden in ves vesel.

„O blagor meni! Blagor mi, da sem po tako dolgih letih ugledal mladost!“

Tudi Marko se je začudil.

„Nič se ne čudi, otrok ljubeznivi in daj, da se te nagledam, kakor mi srce želi. Toliko let je že minilo, tako pustih in samotnih let, da nisem videl rdečih lic in belih zob in veselih oči.“

Starec je gledal in ko se ga je nagledal, je šel dalje svojo trudno pot.

„Hvala ti, o dete ljubeznivo, in veliko sreče na romanju!“

Marku se je smilil starec, ki ga je bila spravila starost od pamet.

Šel je dalje. Na pragu je sedela starka in Marko je postal pred njo.

„O botra, kaj ne veste, kje je hiša moje tete Agate?“

Starka je vzdignila premrle oči in ves se je zasvetil njen obraz.

„O blagor meni, da sem po tako dolgih letih ugledala mladost! Ti mladi, lepi fant, kaj ne bi malo stopil v mojo izbo, da ti postrežem z latvico mleka? Saj si pač lačen in žejen, na čevljih se ti pozna, da imaš dolgo pot za seboj.“

„Bog vam povrni, botra, ne, lačen nisem in ne žejen. Povejte mi, kje je hiša moje tete Agate; tam je zame miza pogrnjena in postelja postlana.“

Starka je pokazala s prstom in Marko se je napotil. Samotna hiša je stala ob cesti, tiha, speča. Duri so bile zaprte, okna so bila zagrnjena; pred pragom je rastla trava.

Marko je odprl in je stopil v vežo. Tudi v veži je rastla trava, na vlažnih stenah je poganjal mah, dišalo je po plesnobi in trohnobi.

„Teta Agata!“

Zaškripale so duri in iz izbe je pogledala plaho stara, skljućena ženica, zavita v dopetno sivo ruto. Čudno bel in ves zgrbljen je bil njen obraz; tudi njene roke so bile bele in so se tresle.

„Teta Agata, kaj me ne poznate več?“

Iztegnila je bele, tresoče roke in oči so se ji zasolzile od radosti.

„O blagor mi, da sem te ugledala pred smrtjo; sam božji angel ti je kazal pot. Stopi, o Marko, stopi v izbo, da te nahranim in napojim in da ti napravim mehko posteljo, ker si truden in je že blizu noč.“

Prijela ga je za roko in ga je povedla v izbo; nato je pogrnila mizo z belim prtom, ki je dišal nekoliko po trohnobi, prinesla je oprašeno steklenico in kruha in svinjine. Njen obraz je bil ves nemiren, dvoje kapelj krvi je bilo stopilo v lica, noge so stopicale neprestano, roke so si dale mnogo opravila, oči so nenadoma oživele in so se svetile prijazno. Marko je jedel in pil in prijetno se mu je godilo.

„Tako sem te vesela, Marko! Odkod prihajaš? Kod si se mudil tak dolgo, da se nisi nič oglasil pri meni, zapuščeni starki?“

„O tetka, prijazna tetka moja, zelo sem truden in rad bi spal. Po svetu sem romal, po širokem, veselem, in toliko sem videl dežel in mest, da so že zaspane moje oči.“

Obšla ga je bila resnična in globoka utrujenost, tako mehka in sladka, kakor da bi ležal do vrata v mirni topli vodi. Zapuščenega doma tišina in trohnoba, materinska prijaznost, ki je prej nikoli ni bil okusil, gorke, božajoče besede, ki jih prej nikoli ni slišal — leglo mu je na dušo kakor težák vonj in jo je omamilo.

Pol že v spanju, že skoro v sanjah je legel na belo pernico. Videl je skozi trepalnice, kako se je nagnal čezenj bel, zgrbljen obraz in bela roka ga je pokrižala na čelu, na ustnicah in na prsih. Nasmehnil se je in tudi njegovo srce se je nasmehnilo; občutilo je radost, tako veliko in sladko kakor nikoli.

„Dobro nam je tukaj!“ je še pomislil in je zaspal.

Ko se je zbudil, se je kadila na mizi vroča, dišeča kava v belih skodelicah.

„Dobro jutro, teta Agata!“ je pozdravil Marko in nenadoma mu je šinilo mimo oči kakor trenotna svetla senca: Na mizi se kadi vroča, dišeča kava, nad bele skodelice se sklanja bel, tako blag in usmiljen obraz, pramenič osivelih las je bil zdrknil na čelo; čigav je bil tisti obraz? — Kakor daljni spomin, kakor sladka žalost se je zgenilo v Markovem srcu in je ugasnilo brez sledu.

Dobra je bila kava, še boljši je bil masleni kruh, teta Agata je bila prijazna in ljubezniva, da si kaj bolj prijaznega in ljubeznivega še misliti ni mogoče, Marko pa ni bil več tako vesel in zadovoljen, kakor bi se spodobilo. V svetlem, solnčnem jutru se mu je zdela izba še bolj pusta in samotna; dom pozabljenih, brez tolažbe umirajočih. Stene sive, mrke, kakor objokane; v kotu razpelo, nad mizo žalostna Mati božja. Roke tete Agate so bile tako bele in koščene kakor roke mrtveca in belota njenih lic je bila mrtvaška belota.

„Lepo je pri vas, teta Agata, in zelo prijazno in ljubeznivo ste me sprejeli, popotnika. Ampak povejte mi, zakaj je tako pust in žalosten ta kraj, da se človeku srce stiska, in zakaj je tako zadehla in trohnobna ta vaša prijazna izba? To mi povejte.“

Teta Agata je zavzdihnila globoko.

„O Marko, kako bi ne bil pust in žalosten ta kraj! Poslušaj, da ti povem zgodbo, ki jokajo moje oči vsako noč ob mislih nanjo. Petero sinov sem imela, petero lepih, mladih fantov, da se je razgledovalo oko nad njimi. Veselo je bilo takrat življenje v tej hiši, zdaj tako samotni, in v tej lepi dolini, zdaj tako tihi in pusti; bogato so rodila takrat naša polja — neobdelana in nerodovitna samevajo zdaj; zdaj molči večer — ukalo je takrat in prepevalo na holmih, moji fantje, moji lepi sinovi so prepevaje vasovali. Pa mi je obolel najstarejši sin, hudo je obolel na srcu. — Mati, nič več mi ni živeti tukaj, pretesen mi je dom, moje srce je zakoprnelo po tujini. — Jokala sem in prosila, on pa se je iztrgal iz mojih rok in je šel in nikoli več ga nisem videla. Za leto in dan mi oboli drugi sin, hudo mi oboli na srcu. — Mati, nič več mi ni živeti v tem pustem in tesnem kraju; za bratom pojdem, da mu sporočim vaš pozdrav. — In šel je tudi moj drugi sin in tudi njega nisem videla nikoli več. Tako so šli moji sinovi in ni jih bilo več nazaj, vsi moji lepi mladi sinovi in ostal mi je samo najmlajši, mojega srca tolažba in radost. Pa je komaj minilo leto in obolel je tudi on; zabledela so mu lica in žalosten je bil, jaz pa sem prečula v bojazni dolge noči in prejokala. Prišla je pomlad, on pa je povezal culo in je oblekel prazniško obleko in se je napotil. Po kolenih sem šla do praga za njim in sem prosila, on pa je šel in se je komaj ozrl in tudi njega nisem videla nikoli več. — Zato je zdaj tako pust in tih ta moj samotni dom.“

Marko je poslušal in groza ga je bilo samote; vstal bi ter se napotil brez slovesa. Bilo mu je, kakor da je bil prišel o mraku na pokopališče, ki so ga bili bežeč ostavili plahi pogrebci; in težka železna vrata so se škripaje zapirala za njim.

„Bog te je poslal, o Marko, v tolažbo zapuščenemu srcu. Ostani in dobro se ti bo godilo, ničesar ne boš pogrešal; ne vina, ne belega kruha, ne svinjine. Ko sediš pred mano, se mi zdi, da si moj najmlajši sin, veselje mojih oči.“

Strah je bilo Marka in pusto mu je bilo, toda pomislil je: „Rad se odpočije človek; zakaj bi ne ostal, ko sem truden?“

Tako je legla tenka pajčina, tenka plast prahu in trohnobe že tudi na njegovo srce.

In Marko je počival. Postopal je in polegal in pasel lenobo, kakor se mu je hotelo. Le roko je iztegnil, pa je imel vsega, kar mu je srce poželelo in česar se je domislil v svoji siti lenobi. In tako se je polagoma zdebelil; lica so se mu lepo izpolnila in zaokrožila, njegove roke so bile kmalu tolste in bele kakor dekličje; pri hoji se je postavljal in zibal po župansko in kadil je iz dolge pipe. Preudaril je ter sklenil, da se mu tako imenitno še nikoli ni godilo.

Ampak kakor tudi se mu je godilo imenitno, v dnu srca mu je zelo presedala večna sitost in lenoba in zdihovaje se je spominjal časih na vse prijetnosti in sladkosti popotniškega življenja. Oprl se je z žalostnim pogledom na harmoniko, ki je ležala v kotu oprašena in pozabljena. Dotaknil pa se je ni. Zakaj vedel je, da bi ob prvem njenem zvoku splahnela maščoba njegovih lic in da bi se zdramilo v njegovem srcu zmagovito koprnenje. V tistih pesmih, ki so spale tam in čakale vstajenja, je bilo pravo njegovo življenje, zdaj tako po cigansko zatajeno.

Kako bi se bahal človek s svojim debelim županstvom in s svojo sito lenobo, če ni bilo nikogar, da bi se postavil predenj: „Jaz sem Marko, kdo pa si ti?“ O, sladka je lenoba, kadar je opravilo in trud pred durmi, prelepa je sitost, če stoje berači na pragu. A kako bi bil vesel človek svoje lenobe, če lenari po poklicu in z lahko vestjo, kako bi užival v pustinji svojo sito zadovoljnost?

Zazehalo se je Marku in posegel je s plaho roko po harmoniki. In ob prvem njenem zvoku je splahnela maščoba njegovih lic.

Teta Agata se je prestrašila.

„Kaj ti je, o Marko, da gledaš tako žalostno? Kaj ti ni več dobro pri meni, kaj nimaš vsega dovolj, česar ti srce poželi? Povej mi, kaj želiš, da ti urno postrežem.“

Marko pa je samo zmajal z glavo in ni odgovoril nič. Obolelo je njegovo srce od velikega koprnenja. Šel je na cesto, na polje. Mrtvaški prt je ležal nad vso pokrajino, siv in težak, in še solnce samo ni prodrlo skozenj. Čisto sam, živ človek, tuj svetu in življenju, je hodil po neizmernem pokopališču; še zasmejati se ni smel, niti izpregovoriti glasne besede, zato da bi ne dramil mrtvecev. Posedali so v temotnih izbah, stari, zgrbljeni, čemerni in so se čudili, ko je šla mimo mladost; stali so na pragu, upognjeni, s trudnimi koleni in so pozdravljali debelega Marka kakor nebeškega angela. Pljunil bi bil Marko, če bi se bilo spodobilo pljuvati na pokopališču.

Z žalostnimi, omeglelimi očmi je gledal na polja, na travnike. Tam je ležala zemlja, tako rodovitna, semena željna; in nikogar ni bilo, ki bi se v ljubezni združil z njo; čakala je tam mati in otroka ni bilo, da bi ga dojila. Starka, prezgodaj osivela, nezvesto zapuščena, hirajoča v koprnenju.

„Oj sinovi, moji lepi fantje!“

Gledal je Marko ves otožen in je premislil svoje življenje. To je bila tista slovesna ura, ko je ugledal Marko svoje srce kakor na tleh pred seboj ter ga je spoznal.

Ne lakoti vesel in ne sitosti. Ne popotovanja in ne počitka. Truda ne marajo moje roke in lenobe so trudne. Moje srce koprni po veselju, a v veselju je žalostno. O jaz Marko, siromak!“

Še so bile okrogle njegove roke in tudi lica še niso bila čisto splahnela, a že se je razjokal Marko in ne jed mu ni teknila več in ne pijača,

„Povejte mi, teta Agata, kako se je zgodilo, da je obolelo srce mojemu bratrancu, najmlajšemu vašemu sinu, ki je bil vašega srca tolažba?“

Teta Agata je zajokala.

„O Marko, tudi ti si obolel, pozna se ti na obrazu. Ali Bog te mi je poslal, ne izpustim te!“

„Kako se je zgodilo, teta Agata? Slišal sem nocoj, ne v sanjah, ko je govoril moj bratranec, vaš najmlajši sin. Ogovarjal me je in mi je nudil roko.“

Prestrašila se je teta Agata in je iztegnila roke.

„Ne poslušaj ga, Marko, ne poslušaj sladkih bajk, da ti ne omamijo lahkovernega srca. Tudi jaz sem ga videla in ves bled je bil.“

Marko ni mogel spati v mehki pernici in pogovarjal se je s svojim bratrancem, ki je prihajal ponoči v goste, ves bled in ves vesel.

„Zakaj si tako bled?“ ga je vprašal Marko. „Kaj se ti ne godi tako dobro, kakor se godi meni pri teti Agati, tvoji materi? Kaj nimaš vsega dovolj: jedi in pijače in mehke posteljice?“

Zasmejal se je bledi gost.

„Vsega imam dovolj, Marko, in godi se mi tako imenitno, kakor se je godilo tebi, ko si bil še popotnik in godec. Kruha imam na izbiro: ne zapode me od nobenega praga; pijače kolikor je poželim: dobrotljivi ljudje so pijanci; in moja postelja je tako prostorna in mehka, da je ne menjam za nobeno pernico: Bog sam mi jo postelje vsako pomlad. O Marko, kak sladko je koprnenje brez cilja!“

Teta Agata je zaprla vsa okna in zaklenila vse duri; bledi gost pa je prihajal skozi ključavnico, prihajal je z mesečino, ki je sijala na posteljo.

„Marko, kaj te ni nič sram? Tako lepa, topla noč je zunaj, ti pa se pariš na tej vroči, žaltavi blazini in delaš sramoto svojemu rodu in cehu, namesto da bi obesil culo na palico ter se napotil in zaukal v to lepo, toplo noč!“

„Ne zameri, ne zameri!“ se je izgovarjal Marko in sram ga je bilo. „Samo nekoliko sem si odpočil, zato ker sem bil truden. Harmonika leži tam na klopi in že komaj čaka name in tudi cula je že povezana.“

Teta Agata je spala pred durmi, na pragu, in groza je segala v njeno srce, ko je slišala Markove globoke vzdihe in jecajoče, nerazumljive besede. Še so se poznali žulji na njenih kolenih, ko je prosila, drsala za njim, brezsrčnim, do praga: „Ostani, mojega srca tolažba in radost!“ Še so se poznale rane in nenadoma so zakrvavele.

„Ostani, Marko, ne izpustim te! Od solza bi oslepele moje oči in izkrvavelo bi moje srce!“

Marko ni slišal njenih besed, njenih ran ni videl in tudi pomislil ni nanje. Bledi gost se je smejal; klečala je nekoč pred njim in ni se mu smilila.

Poslušal je Marko pesem o hrepenenju, ki je prepevala v njegovem srcu.

Tako je prepevala:

„Ostavi očeta in mater in hodi za menoj! Lahko je ubogati njemu, ki je trpljenje in bridkost v njegovem srcu; ki nima ne kruha, ne vina, ne mehke postelje; ki mu ne branijo ne materine prošnje, ne ljubice lepe oči. Lahko mu je in skromno je njegovo zasluženje pred Bogom. Ampak ti, ki si debel in sit, ti, ki je pred tabo pogrnjena miza in poln kozarec in ki se ziblje pod tabo mehka pernica; ti, ki močijo tvoje čevlje solze tvoje matere in ki se ti ovija okoli vratu nežna devojka — ti se vzdigni, kakor si, napoti se brez slovesa in brez žalosti in zaukaj, ko bo zajokala naglas tvoja mati! To je hrepenenje. Ne hodi za njim, kadar je lepa in topla noč, tudi ne, kadar je tvoje srce mirno in brez strahu, ne hodi, kjer je ravna cesta in kjer so široke brvi; v dežju in viharju se napoti, skoči iz gorke postelje, bridkosti in grozi naproti, plezaj, padaj po kamenitih klancih, brodi skozi šumeče potoke, zaukaj, če ti plane ploha v obraz in ti razgali prsa! To je hrepenenje. O, saj ni popotnik, kdor nima doma, saj ni siromak, kdor nima bogastva! Ti si popotnik, ki si ostavil in s ponosnim srcem zatajil svoj topli dom, ti si siromak, ki imaš bogastvo in si ga z zasmehom zalučil v jarek! Edini ti si vreden hrepenenja, ti si gospod in hlapec njegov, ti ga vodiš, kamor te vodi. — Kam te vodi? Kam se je namerila tvoja noga, smelo samosvoja, trdno uklenjena? Zasmej se in zaveži si oči! Pust popotnik je, ki roma proti cilju, bolehno je že in malodušno njegovo srce; romaj brez cilja in brez konca, ne zaželi si počitka; počitek je smrt. Smrt je počitek: ležeš in zatisneš oči in se ne zbudiš. Dosegel si svoj sladki cilj. — To je hrepenenje.“

Marko je poslušal in silno je kipelo njegovo srce.

„Kaj se mudim? Kaj še odlašam?“

Ozrl se je skozi okno: sijajno bela mesečina je bila razlita po nebu.

„Lepo bi bilo romati ob taki noči, ampak zasluženje pred Bogom in Matjažem bi bilo skromno. Treba je počakati, da se pooblači to jasno nebo in da se vzdigne vihar.“

Na durih je zapraskalo.

„Kaj ne spiš, Marko?“

„Kako bi spal, teta Agata, ko je tako lepa noč zunaj in ko je tako bolno moje srce!“

Stopila je v izbo, vsa bela, sedla je k njegovi postelji in mu je božala roke in obraz.

„Zatisni oči, Marko, mirno zaspi, da zadobi tvoje srce mir. Zagrnem ti okno, da ti ne bo sijala mesečina na zglavje; daj, da počiva moja roka na tvojem čelu in da utihnejo nepokojne misli.“

Marko pa je videl skozi zagrnjeno okno sijajno mesečino, jasno noč in pod mehko roko tete Agate so jokale in koprnele nemirne misli. In zdihoval je v polusanjah.

„Zdaj sem te spoznal; pogledal sem ti v obraz in sem te spoznal. Ti zemlja, zemljica, majka, ki sem te ostavil nekoč z veselim srcem, ti si iztegnila svoje roke po meni, da bi me prižela na prsi za zmerom! Jaz pa ne maram tvoje ljubezni, truden sem je; ne vidim tvojih solz, majka, ne občutim tvoje žalosti. Tako neusmiljena je tvoja ljubezen, tako brezsrčno tvoje usmiljenje: daj mi, mlademu, koprnenja polnemu, da se napotim v svet, da poiščem kralja Matjaža! — Spoznal sem te, ko sem ugledal tvoj razorani, razkopani obraz; le žalost in samota bo orala zdaj brazde vanj, le solze ga bodo napajale; ne bo se zasvetil več v solncu plug, ne bo več toplega dežja, ne jutranje rose; tako boš žalovala, vdova brez otrok, in nikogar ne bo, da bi te tolažil v bridkosti. — Izpusti me, tudi meni se že mudi!“

Vzdramil se je, vztrepetal je v mrazu. Ob zglavju je slonela teta Agata, zaspale so trudne, objokane oči. Veter je bil odpahnil okno, stresal je duri. Mesečina je ugasnila, urni sivi oblaki so se podili po nebu.

„Čas je!“ je pomislil Marko in se je oblekel.

„Ne izpustim te!“ je zavzdihnila teta Agata v sanjah.

Stopil je v veliko izbo, vzel je harmoniko, culo in palico. Nikoli še se mu ni zdel duh po trohnobi in grobeh tako močan in zadušen kakor to poslednjo noč. Veter je pihal skozi izbe, odpiral je okna in duri, težki vzduh pa se ni ganil; če bi prižgal svečo, bi gorel plamen z mirnim plamenom.

Nič ni bilo Marku žal in ni se mu storilo inako, ko se je ozrl še poslednjikrat na belo mizo, na mehko posteljo. Vesel je bil in tako lahke so bile njegove noge, da bi zaplesal. Zunaj se je bližala nevihta. Sivi oblaki so mu kazali pot, veter je ukal preko doline in ga je klical: Kaj se mudiš, kaj še odlašaš?

„Tako pa zbogom, teta Agata, in Bog Vam povrni vso ljubezen in dobroto!“

Pol v sanjah, z iztegnjenimi rokami, strah v očeh, je prosila teta Agata.

„Ostani, ti moj edini, poslednji! Ostani, da te pojim in hranim in ti postiljam mehko posteljo. Glej, tako rado bi darovalo moje srce, pa ni nikogar, da bi užival moj dar. Tako rade bi dojile moje prsi, pa ni nikogar, da bi ga prižela nanje. Ostani!“

Marko pa ni videl njenih solz in ni občutil njene bridkosti, zato ker ne pozna usmiljenja koprneče srce. Hitreje so bežali oblaki, veter je klical, že je klicalo zamolklo tudi za goro.

„Zbogom, teta Agata!“

Privila se je k njemu, prijela ga je trdno za obe roki.

„Ostani, ne hodi, vihar je zunaj in mrzla je noč!“

„Zbogom, teta Agata: zato sem se napravil, ker je zunaj vihar in ker je mrzla noč. Že me kliče za goro; zbogom!“

Odpahnil je duri z nogo in je stopil v noč, mrzel veter mu je pljusknil v obraz.

„Ostani!“

Zaječalo, zajokalo je iz groba, Marko pa se je napotil z veselim korakom. Poslednjikrat se je ozrl po dolini, po grobu, in poslednikrat je vztrepetal: ležal je mrtvec preko doline; po belem obrazu njegovem so bežale sence, v nebo so strmele njegove osteklele oči. Tako usmiljene, ljubezni polne in darovanja željne so bile nekoč te oči; tako sladak je bil ta razkopani, zapuščeni obraz, tako so kipele te usahle prsi. Mrtvec je ležal preko doline, od izhoda do zahoda so segale njegove razprostrte roke.

Marko je planil v prešerni vihar.

VI.

Vso noč je romal Marko; prepeval je z vetrom, smejal se je plohi, ukajoč se je pogovarjal z gromom. Brez počitka je romal tri noči in tri dni, tako spočite in lahke so bile njegove noge in tako je bilo poti, iskanja, nemira željno njegovo srce. Dokler se ni utrudilo: v brezdelju trudaželjno, v trudu zdihujoče po prazniku, na potu željno počitka, ob počitku dalje hrepeneče, srečno nikoli in zmerom.

Trudno je bilo, k tlom je klonilo srce in tako je zaslišalo malodušno vprašanje: Kam? Vprašanje, popotniku neznano. Kje je konec, zaželjeni cilj? Vprašanje, ki je sramota za živega človeka.

„O kje si, mogočni in dobrotljivi kralj Matjaž? Kje so tvoje velike dvorane, z dolgimi meči okrašene? Kje so tvoji hrabri vojščaki, sloneči ob dolgih stenah, glavo povešeno na prsi, speči, o silnih bojih sanjajoči? Kje so tvoji prostrani hlevi, kjer dremljejo iskri vranci in čakajo, da zaplešejo po dolinah? In kje je tista široka miza, kjer sediš ti sam: v dlaneh ti počiva glava, na licih leže dolge trepalnice, dolga bela brada se ovija okoli mize. O kje si, kralj Matjaž, in kdaj napoči tvoj veliki čas? Pol mladosti sem preživel kopmeč, pol sveta sem prehodil upajoč, blodeč in nisem te našel. Daj mi znamenje, da mi srce ne oboli od žalosti in obupa!“

Tako je tožil Marko in že se je spomnil, nehvaležen kakor je bil, na dobrotljivo teto Agato, na pogrnjeno mizo in na mehke pernice.

„Kako grdo si me omamil, kako hudo si me zmotil, ti bledi gost! Tako debela so že bila moja lica in tudi moje srce je bilo že tako leno in debelo, ti pa si prišel in si mi zapel tako pesem, ki je ne sme poslušati krščanski človek. Kako hudo si me oslepaJil, ti prešerni veter, ko si potrkal na okno ter mi pripovedoval bajke, ki nikjer in nikoli niso resnične, temveč zlagane vse do zadnje besede! In ti, neumno srce si verjelo!“

Marko se je kesal, kakor že mnogokdaj, zato ker mu je bilo ob kesanju laže in ker je občutil prijetno, mehko sladkost ob premišljevanju svoje nesreče in zapuščenosti. S skesanim srcem in težko vestjo, s povešeno glavo in trudnimi nogami je romal Marko v klanec in je priromal do koče, samotno viseče na rebri. Na pragu je sedel starec, pač že stoleten, upiral je glavo v dlani in velika žalost je bila na njegovem obrazu.

„Bog daj, oče!“ je pozdravil Marko.

„Blagor ti, ki si mlad!“ je odzdravil starec in je zavzdihnil globoko. „Blagor ti, ki so še zdrave in krepke tvoje roke!“

Ozrl se je starec na polje, ki se je bahalo v dolini pod svetlim solncem, kakor dekle ob prazniku, in oči so se mu zasolzile.

„Moje roke ne morejo več, še rovnice ne drže več. Tam je polje, glej, kakor da bi čakalo name, moje roke pa ne morejo več. Moji sinovi so tam, glej jih, in moji vnuki; veselo prepevajo in pot jim teče po obrazu. O, kdaj že ni bilo sladkega potu na mojem obrazu! Samotno je življenje, samotno brez dela. Čemu živiš? Še klop nisi, še miza ne, za nobeno rabo; prah, ki se zbira na tleh brez potrebe; v soboto pride dekla in ga pomete. Da bi že prišla božja dekla! Kaj bi molil? Še Bogu je zoprna neprestana molitev, iz lenobe in dolgega časa porojena; kaj bi ga nadlegoval? Hudo je tako življenje, življenje brez življenja. In tam doli se sveti moje lepo, bahato polje; nič se ni postaralo, še zmerom je kakor nevesta. O, blagor ti, ki si mlad!“

Marko je povesil glavo. Sam ni vedel, kaj ga je zabolelo v srcu; ali je bil sram, ali je bilo kesanje, ali je bila pritajena, bolestna radost. Povesil je glavo, nič ni odgovoril in je šel dalje. Nad klancem se je ozrl in čudno se mu je stisnilo srce. Starec se je bil vzdignil; do pasu mu je klonil život, noge so se tresle in so omahovale. Počasi, varno, ob dveh palicah je lezel navzdol, zavil je na levo, proti polju, ki se mu je smejalo naproti veselo in svatovsko. Počival je, gledal je s koprnečimi očmi; dolga je bila pač pot, dolga starcu; preko sto sežnjev. Omahoval je, klonil je globoko; dospel je do razora, do prve brazde in se je zgrudil na kolena, čelo se mu je doteknilo tople brazde. Razprostrl je onemogle, trepetajoče roke, objel je, pobožal po toplih, mehkih licih zemljico, svojo mlado nevesto. Zgrudil se je na kolena in ni več vstal, razprostrl je roke in jih ni več sklenil.

Marko je stal kakor ob božjem čudu, odkril se je, pripognil kolena kakor ob povzdigovanju. Srce se mu je stisnilo in sam ni vedel, ali od sramu, ali od kesanja, ali od pritajene, bolestne radosti.

Šel je dalje, truden, nevesel, brez koprnenja; v gozdu ga je zalotil mrak. Kakor ranjen se je zgrudil Marko na obraz in je zaihtel. Nikoli še, ob vsem dolgem romanju, ni bil občutil tako silne bridkosti.

„Kje si zdaj, moja mladost? Kako sem te užil, kaj si mi rodila? Nerodovitna, za zmerom izgubljena, vržena čez plot, kakor kamen iz grede! Kam me je vodilo moje zapeljano, lahkoverno srce? Na desno, na levo, brez smeri naprej, nazaj po isti poti — kakor otrok za metuljem! Kam sem se bil nameril, česa sem iskal? Še kamen ve kam, ko se zakotali v dolino, še list ve, v kateri smeri ga nosi veter in da ne bo z burjo na južno stran. Govori, ti moje srce, kam si se bilo namerilo, ko si tako zaukalo? Zdaj govori, ko sem ti vse zaupal in sem te ubogal, kakor si ukazovalo!“

Spoznaval je svojo nepridnost in lahkovernost, ihtel je zmerom bolj in vroče solze so mu tekle po licih.

„Kaj si mi dalo, srce, za mojo poslušnost? Še tolažbe ne ob grenkih urah; takrat si se skrilo in me nisi poznalo več. Da te nisem poslušal, da sem se ravnal po lepih naukih svojega očeta in drugih pametnih ljudi, kako dobro in prijetno bi se mi godilo! Tam je bil moj dom, tako lep in gorak: za kozarec vina sem ga prodal. Prostrana polja so bila moja, bujne senožeti; prikupil bi si bil še to in ono leho, še ta in oni travnik; morda bi bil danes župan, bahal bi se po cesti z dolgo pipo v ustih in sosedje bi me spoštljivo pozdravljali. No, izgubljeno vse, pod kap zalučeno! Zbogom, moj lepi, gorki dom, za zmerom! — In prišel sem k botri, pošteni in dobrotljivi ženski; ostal bi bil tam za hlapca, delal bi in bi hranil, botra bi umrla, boter za njo in vse bi bilo moje, hiša, polje, senožet, gozd; naposled bi se še oženil, izbrali bi me za župana, ker sem Marko, in zdajle bi se že bahal po cesti z dolgo pipo v ustih in sosedje bi me spoštljivo pozdravljali. No, pobegnil sem ponoči kakor tat in še zbogom nisem rekel. Vse izgubljeno: dediščina bogata, lepa nevesta in veselo županovanje. — In ti, o teta Agata, polna usmiljenja in blagosti, kako hudo sem te ranil! Do konca dni bi se bil hranil in redil pri tebi, kakor tudi je bilo dolgčas, debel in zadovoljen bi bil in ne želel bi si na svetu drugega ničesar, kakor da bi mi v sladkem dremežu pod jablano muhe ne nagajale. No, pobegnil sem, budalo, ob viharni noči in še počakal nisem, da bi se poti posušile in da bi se nebo zvedrilo. — Kaj je zdaj moj delež? Večna pot, nestalno potikanje, grenko kesanje. O srce, povrni mi, kar si mi vzelo!“

Tako je tožil in ihtel Marko in je zaspal. Košate bukve so pošumevale nad njim; razmeknilo se je časih vejevje in zasvetil se je košček jasnega neba, z zvezdami posutega.

Zaspal je Marko in ko je zaspal, se je napotil še ves dremoten, še poihtevajoč na čudno pot. Noč se je bila nenadoma zjasnila, bukova debla so bila prozorna kakor od stekla in skozi debla, skozi vejevje je sijala bela podnevna svetloba, kar je bilo skoro čudežno zakaj solnca ni bilo na nebu in tudi oblaka ne, ki bi ga zakrivali. Marko pa se ni veliko čudil in vse se mu je zdelo po pravici. Stopal je urno, ker se mu je mudilo in je bila pot uglajena pred njim. Poihteval je še, njegovo srce pa je bilo že veselo in utolaženo.

„Kako nespametno sem tarnal, kako veliko krivico sem delal svojemu koprnečemu srcu! In že čisto blizu uglajene poti sem bil, prav ob poti sem zadremal! Če stopim pošteno, dospem še pred mrakom. Oj, zdaj pa zbogom, ti pusti dom, in zbogom botra, zbogom teta Agata! Zdaj vem, kam drži moja pot; zastonj ni hrepenelo moje srce.“

Dospel je pod hrib, do pasa s košatimi, svetlimi bukvami, na vrhu s temnimi hojami porastel. Pot mu je izginila pog nogami, izgubila se je v gosto rašč in grmičevje. Marko se ni prestrašil; le v čudnem, plahem in sladkem pričakovanju mu je vztrepetalo srce.

„Na pragu stojim; kaj bi čakal? Bog sam mi je bil pokazal pot.“

Komaj je stopil v temno grmičevje, se je odprla pred njegovimi očmi visoka in široka votlina, tako prostorna, da bi lahko jezdec vanjo, če bi nekoliko upognil hrbet.

Marko si skoro ni upal dalje; votlina je bila temna, iz velike daljave se je svetlikala bela luč. Stal je na pragu in hlad mu je legel na srce, čuden strah.

„Tako tiho je, še sopenja ni čuti. Bog vedi, če nisem prišel prepozno, ko sem se klatil brez potrebe tako dolgo po svetu.“

Ko je stal in ugibal, so se privadile teme njegove oči in ugledal je visoke, sive stene; vlaga si je bila izglodala vanje tánke struge, od kamenitega stropa so kapale debele kaplje.

Marko se je stresel od mraza.

„Tako samotno je tukaj, kakor v grobnici. Bog vedi, če nisem prišel prepozno.“

Zmerom bolj je rasla plaha malodušnost v njegovem srcu in stopal je po prstih, da bi ne odmevali njegovi koraki, ne zbudili spečih. Iz velike daljave se je svetlikala mirna, bela luč, sveča ob grobu. Glasu ni bilo; celo kaplje so padale brezglasno od stropa, kakor v brezdanjo globočino.

Hodnik se je razmeknil, razširil se in vzbočil v prostorno dvorano. Ob vhodu je slonelo dvoje vojščakov. Globoko na prsi sta povešala glavo, roke so se opirale ob ratišče dolge sulice. Podobna sta bila natanko tistim rimskim vojščakom, ki jih je videl Marko nekoč v farni cerkvi pred božjim grobom; tudi tako rjava in bradata sta bila v obraz.

Marko se je spodobno odkril in je ogovoril tistega vojščaka, ki je stal na desni strani.

„Ne zameri, da te motim v dolgem sladkem spanju. Ampak Bog sam mi je bil pokazal pot in tako sem prišel, da vidim kralja Matjaža, odrešenika našega, in da ga poprašam spoštljivo, če ni še blizu njegov veliki čas. Povej mi, katera veža drži do njegove izbe in če je nocoj dobre volje, ker nisem nikomur rad v nadlego.“

Vojščak se ni ganil, še trepalnic ni vzdignil, stal je kakor iz kamna.

„Ni me slišal,“ je pomislil Marko, „in tako čudno je odmeval moj glas po tej tihi dvorani, da me je bilo samega strah. Trdno spi, v stoletjih se ni naspal. Kaj bi mi zameril, če ga ogovorim glasneje in če se ga dotaknem? S pošteno mislijo prihajam.“

Doteknil se je njegove roke, ki se je oklepala ratišča.

„Hej, ti hrabri vojščak, kaj sem ti storil, da me ne ogovoriš? Kaj se nisi še naspal, ko spiš že tisoč let? Boga mi, presedalo bi mi tako dolgo spanje!“

Vojščak je molčal. Strahoma je opazil Marko, da so mu padale debele kaplje za vrat, na roke, na upognjeno glavo; curljale so po licih, v brado, kapale na tla, vojščak pa se ni ganil. Njegove oči so bile zatisnjene, trde in resne so bile njegove ustnice. Marko je iztegnil plaho roko in se je doteknil njegovega lica: trdo je bilo in mrzlo, da se je Marko stresel.

„Zaspal je in je umrl; ne zbudi se nikoli več. Zatrobila bo trobenta ob velikem dnevi, on pa je ne bo slišal; jezdil bo mimo kralj Matjaž na belem konju, on pa ga ne bo videl. Še obleka njegova je okamenela; guba na plašču se ne vda več in niti s sekiro bi je ne presekal.“

Ves žalosten in malodušen je stopil Marko v dvorano. Velika je bila in prazna, vlaga je curljala po črnem zidu, kapala je od stropa. Ob stenah so sloneli vojščaki v dolgi vrsti, pred njimi so ležali široki ščiti, glave s težkimi čeladami so klonile na prsi, roke so se opirale ob meče in dolge sulice. Ko je vstopil Marko, se ni zganil nobeden, nobeno oko se ni odprlo, nobena guba ni zašumela. Brezglasno so padale debele kaplje na razmočena tla kakor v brezdanjo globočino.

Z odkrito glavo, plah in ponižen je ostal Marko sredi dvorane.

„Hrabri vojščaki, zvesti drugovi kralja Matjaža, gospoda in odrešenika našega! Ne zamerite, da vas motim v tem dolgem in sladkem spanju, ampak Bog sam me je poslal, nevrednega poslanca mojega rodu, da pogledam in poprašam, kako se godi kralju Matjažu in če je že blizu njegov veliki čas. Pokažite mi pot in povejte mi, če je dobre volje, zato ker ne maram biti nikomur v nadlego.“

Vojščaki so sloneli ob zidu in so molčali; še s trepalnico ni pomežiknil nobeden, še s prstom ni zganil.

Marka je obšel velik strah.

„O, povejte mi, hrabri vojščaki, kaj vas je tako hudo omamil ta dolgi spanec? Ne zamerite, ampak ne spodobi se za krščanskega človeka, da bi spal brez nehanja tisoč let in še dalje in da bi vsaj v spanju ne odzdravil prijaznemu pozdravilu. Kaj boste spali, kadar zatrobi trobenta; kaj boste dremali, kadar pojezdi mimo kralj Matjaž na belem konju? Velika je bila vaša hrabrost, še večja je vaša lenoba!“

Nič se niso razsrdili speči vojščaki, še ozrli se niso na Marka. Stopil je k mrkemu, belobradatemu, hudo oboroženemu starcu in se je doteknil njegove roke. Kakor od kamena je bila težka usnjena rokavica; v hrbet na roki je bila izdolbena globoka okrogla jamica, kaplja na kapljo je padala vanjo od črnega stropa.

„Zaspali so in se ne zbude nikoli več!“ je zavzdihnil Marko.

Stresel je za laket mladega, bahato oblečenega oprodo, ali kakor da bi stresal kip od kamena: trd in nepremičen, globoko v tla ukopan; vlaga ga je bila pokrila po obrazu, plašču in orožju s tanko, svetlo, kameneno plastjo; mlade ustnice, še zmerom polne, so se smehljale, oči pa so bile trdno zatisnjene.

„Kaj tudi ti, tudi ti si zaspal?“ je vzkliknil Marko. „Tako mlad, pa spiš tisoč let in se ne zdramiš in te ni nič sram! Kako boš vodil konja svojemu gospodu, kralju Matjažu, kadar te pozove?“

Oprodove ustnice so se smehljale, zgenile se niso.

S potrtim in žalostnim srcem se je napotil Marko dalje, beli luči naproti. Bližala se je bela luč, ali izplamtela ni, svetila je mirno in dremotno, sveča ob grobu. Na vlažnih stenah ob vsem dolgem hodniku so viseli silni ščiti, dolgi meči, kopja in sulice; a na ščitih in mečih in kopjih svetla, mokra, kamenena plast, trda skorja, tanka kakor svetloba.

Odprla se je pred njegovimi očmi velika dvorana, visoka in široka kakor cerkev. Mrak je bil v dvorani; od stropa je visela svetiljka, svetila je z mirnim, belim, mrtvim plamenom; plamen sam je bil okamenel. Ob stenah so stali vojščaki v dolgih vrstah, opirali so se ob dolge meče, klonili so glave globoko na prsi; tiho so stali, poluzaprte oči so strmele v tla, osorni in temni so bili obrazi, dolge rdeče rane so se poznale na čelu, na rjavih licih.

Sredi dvorane je stala široka kamenita miza na oblem, gladkem kamenu. Za mizo je sedel kralj Matjaž sam na visokem prestolu. Komolce je opiral na mizo, glavo v dlani; dolge sive trepalnice so ležale na licih, siva brada se je vila okoli mize; na glavi je imel ogrsko čepico z dolgim peresom. Ob prestolu je slonelo dvoje oprodov; gologlava sta bila in rdeče oblečena, svetli lasje so padali na ramena v lepih kodrih; spala sta.

Marko je stal pred kraljem; priklonil se je bil globoko, klobuk je držal z obema rokama, kolena so se mu tresla od spoštovanja in ponižnosti.

„Ne zameri mi, kralj Matjaž, odrešenik, da te motim v prijetnem spanju. Našel sem k tebi, ker mi je bil Bog sam pokazal pot. O kralj Matjaž, odrešenik, prišel sem k tebi, ker je hudo na svetu. Kmet, tvoj zvesti hlapec, je velik siromak; davki, povodnji, suša, toča, duhovska in posvetna gosposka in druge nadloge leže težko na njem in mu ne dajo dihati; še Bog se mu je skoro izneveril. Ni ga srca, ki bi v teh žalostnih in bridkih časih ne zahrepenelo po tebi in tvojem kraljevanju. Vstani, o kralj Matjaž, in izpolni obljubo, ki si jo bil storil, ali pa vsaj povej, kdaj napoči tvoja ura, zato da se vrnem in oznanim evangelij.“

Tako je govoril Marko, kralj Matjaž pa je molčal in se ni ganil; molčala sta oproda in se nista genila in vojščaki so stali ob zidu v dolgih vrstah in so molčali.

Hudo se je prestrašil Marko in srce mu je oledenelo.

„Kralj Matjaž, odrešenik, izpregovori!“ je zaklical z žalostnim glasom in je pokleknil sredi dvorane.

„Kaj bo z nami, o kralj Matjaž, če se ne zdramiš nikoli več? Osirotelo bi naše srce, pusto bi bilo, kakor polje brez dežja in solnca. Ti si naša hrana, tolažba in upanje naše. Pomisli, kralj Matjaž, kaj bi bilo, če bi Bog umrl! Tako zaupamo nate in se tolažimo v teh bridkih časih ob mislih nate. Ne vidimo te, ne vemo, ne odkod da prideš, ne kdaj; saj ni treba, da bi vedeli, saj ni treba, da bi te videli. Dobro nam je, da si! Ne zavrzi naše vere, kralj Matjaž! Kralj Matjaž, saj si že dolgo spal, že tisoč let, kaj ne bi malo pogledal, kako solnce sije? Lepo je zunaj, tukaj pa je zadehlo in trohnobno. Izpregovori, kralj Matjaž, odrešenik!“

Marko je prosil, a kralj Matjaž je molčal, dolge trepalnice so ležale na licih in se niso genile, tudi košati sivi brki niso iztrepetali.

Silna groza je prešinila Markovo srce.

„Umrl je!“

Vzdignil se je, kolena so se mu šibila, plah, pijan, omahujoč se je približal mizi, doteknil se je bele roke kralja Matjaža, doteknil se je sive brade. Kamen, ki je kapal od stropa, je bil ovil s tanko, svetlo svileno haljo mizo, kraljev obraz, bele roke in brado in tudi obadva rdeče oblečena svetlolasa oproda. Takrat je opazil Marko velikega črnega vrana, ki je sedel na kraljevi rami; tudi vranovo perje se je svetilo, oblečeno v kamen.

„Umrl!“ je vzkliknil Marko in se je zgrudil na kolena.

„Ljudje božji, umrite: umrl je kralj Matjaž!“

In je padel na obraz.

— — — — —

Ihteč, objokan se je zdramil Marko.

„Hej, ti mladi godec, hej, ti lepi fant, kaj pa se ti je sanjalo, da si tako bridko zajokal?“

Marko je gledal in je strmel; oči so ga bolele in zelo mu je trepetalo srce.

„Umrl je kralj Matjaž!“

Zgrbljen, rjav, brezzob obraz se mu je zasmejal pred licem.

„Zdrami se, godec, svetel dan je že!“

Svetel dan je sijal izza košatih bukev, skozi šumeče listje. Marko si ji pomel oči, vzdignil se je na komolcih. Pred njim je stala stara, suha, skljućena ciganka, oblečena v cunje. Njene roke so bile črne in krivenčaste, kakor korenine, kakor razpokana ilovica je bil njen obraz.

„Slabo si spal, godec, in nemirno si sanjal; počitka in zajtrka si željan; pojdi z menoj!“

Marko je vstal in je šel s ciganko skozi gozd in je dospel do lepe zelene jase. Sredi jase je sedelo troje ciganov, troje črnih godcev, a mlada ciganska devojka jim je kuhala zajtrk.

Marko se je komaj ozrl po godcih; črni so bili vsi, belozobi in bujnolasi. Najstarejši izmed njih, že nekoliko osivel, že nekoliko upognjen, je vstal in ga je pozdravil spodobno in prijazno.

„Pozdravljen, godec! Kako ti je ime in odkod prihajaš.“

„Ime mi je Marko in svet je moj dom. Pozdravljeni!“

Resnično, komaj da se je ozrl Marko po godcih. Njegove oči so bile uročene; strmele so z neizrečenim občudovanjem in prebolestno ljubeznijo na lepo cigansko devojko. Tako je bil Marko uročen, očaran in zaljubljen, da ni okusil ne jedi, pijače in da se nikoli ni mogel domisliti, kaj je bila skuhala devojka tisto jutro. Hrana mu je bila ljubezen, njena lepota močna in sladka pijača.

Pa je izpregovoril najstarejši cigan.

„Zagodi, Marko, da spoznamo tvojo umetnost.“

Marko je zagodel in je godel tako čudovito in milobno, kakor še nikoli v življenju. Zgodilo se je nebeško čudo: zašumel je gozd v njegovi pesmi, zapela so jasna polja, iz razora se je vzdignil škrjanec; zavriskala, zastokala je pesem: Marko je bil ugledal prelepe oči ciganske devojke in je spoznal svoje življenje — presladko, preotožno, brezkončno pot; njegova pesem je vzkipela proti brezkončnemu nebu, zakoprnela v brezkončno daljavo. Trudna je vzkriknila, omahnila na zemljo, Marko je povesil roke in je zajokal.

„Kaj ti je, o Marko? Kaj si zajokal?“ so se začudili in prestrašili cigani. „Nikoli še nismo slišali take pesmi in ni še bilo godca na svetu, ki bi godel tako čudovito in milobno.“

In najstarejši cigan je stopil pred Marka in ga je nagovoril slovesno.

„Žalostni smo bili in potrti, o Marko, ker nam je bil umrl četrti godec. Velik umetnik je bil, ampak v primeru s tabo je bil slepar in malopridnež. Opil se je bil na praznik tako nečloveško, da je obležal ob cesti in zaspal; zjutraj smo ga budili, pa se ni zdramil. Tako smo ga zagrebli, pojokali smo še malo ob njegovem grobu in smo romali dalje brez četrtega godca, kar je bilo zelo pusto in nerodno. Bog pa se nas je usmilil v tej žalosti in nam je poslal tebe, godca tako imenitnega, da mu ni enakega pod nobenim cesarstvom. Ostani pri nas, Marko, in dobro se ti bo godilo.“

Tako je govoril cigan, Marko pa mu je odgovoril z zelo otožnim glasom.

„Kamorkoli pojdete, pojdem z vami, ker moje srce ne pozna več druge poti. Kjerkoli si odpočijete, počijem z vami, dokler mi ne zatisne teh trudnih oči poslednji, tako hudo zaželjeni počitek.“

Ne besede ni več izpregovoril, legel je v travo in je premišljeval grenke misli.

„Kje je zdaj to koprnenje, ki ga je bilo tako polno moje srce? Spuhtelo je proti nebu brez sledu. To življenje, veselo, romarsko, ki se mi je zdelo tako bogato, leži zdaj pred mano kakor prazna vreča. Za nič, za to da je zdaj izžeto, kesanja in žalosti trudno moje srce, sem ostavil topli dom in sem romal na konopcu goljufivega koprnenja, romal, nesrečnež, v kolobarju, da stojim zdaj ubog kakor prvi dan, le truden od poti. Da bi mi že zatisnil oči poslednji počitek!“

V grenki žalosti je prejokal Marko dan, gozd je tonil v zgodnji mrak. Tedaj je zašumelo mehko poleg njega, topla roka mu je pobožala obraz.

„Zakaj si otožen, Marko, ti lepi, mladi godec?“

„O lepa ciganska devojka, kako bi ne bil otožen, ko sem ugledal tvoje oči? Tvoje oči, tako črne, globoke, da bi človek utonil vanje in bi še hvalil Boga za lepo smrt. Zame ni več radosti na svetu, trhla veja je moje življenje in kmalu jo zaluči v plamen božja roka. V oči ti bom gledal, ti lepa devojka, in umrl bom od prežalostnega koprnenja . . . Resnično, devojka, umrl je kralj Matjaž.“

„Zakaj bi umrl, Marko, če me imaš rad? Poljubi me rajši in objemi, nama obema v tolažbo in radost. Saj tudi moje ustnice koprne po tvojih in obrisala bom s temi črnimi lasmi lepe svetle solze, ki teko po tvojih licih.“

Pol so se smejale, narahlo se umikale, pol so vabile, koprnele njene kipeče ustnice.

Marko je vztrepetal; silen ogenj se je razlil v njegovo telo, v njegovo kri, visok plamen je švignil proti nebu in je razsvetlil mrak. In v svetlem mraku sta se poljubila, kakor je ukazalo srce.

„Saj ti si moje koprnenje, ti nedosegljiva, tako nenadoma, po nevrednem dosežena. „Kje sem te iskal, in tako blizu si bila!“

Vse se je zjasnilo v njegovi duši. Na jasi pred njim, v luči plamena, je bilo razprostrto njegovo življenje; tako nerazumljivo, srečnonesrečno nekoč, tako preprosto zdaj.

„Pomisli, ljubica, moja lepa devojka, kaj se mi je sanjalo snoči! Sanjalo se mi je, da je umrl kralj Matjaž, o, preudari, ljubica, da je umrlo moje koprnenje. Žaloval sem po njem, kakor po očetu in materi, on pa je živel v tvojih očeh in je živel v najini ljubezni in v mojih pesmih in v mojem srcu in bo živel večno življenje.“

„Še me poljubi, moj lepi godec, moj dragi mož!“

„In bo živel večno življenje in bo hodil z nama, kamorkoli naju bo vodila pot po prostranem svetu. Neumrljiv je, ker je neumrljivo moje srce in ker je neumrljiva lepota tvojih oči.“

Tisto noč je zagodel godec in gozd je utihnil in je poslušal to prečudno pesem o izveličavni ljubezni. —

Marko se je poročil z lepo cigansko devojko in je napravil imenitno svatbo. Pili so in peli in plesali in so bili veseli do konca dni.

V mesečini

Zgodba iz doline šentflorjanske.

Spisal **Ivan Cankar.**

Večerna zarja je ugašala, nobene zvezde še ni bil prižgal nebeški služabnik, v mrak je tonila lepa šentflorjanska dolina. Ob oknu svoje tesne izbe je slonel učitelj Šviligoj, oziral se je po dolini in je premišljeval njeno tiho lepoto. Ob solnčnem zahodu je bil zapihal rahel veter in zašuštelo je drevje na prostranih vrtovih; zdaj se ni ganil list; dolina je zadremala in je čakala sanj, iz mesečine porojenih. Učitelju se je stisnilo srce in zdelo se mu je, da je pesnik.

Debeli in rodoljubni župnik se je izprehajal po farovškem vrtu. Milobna, tiha svetloba brezzvezdnega neba ni segala v sence jablan; le malo žarkov, ki jih je bilo pozabilo zahajajoče solnce, se je še skrivalo trepetaje med cvetjem in na belih stezah. Mrak je molčal; komaj so se glasili na pesku župnikovi koraki in skoro je bilo čuti rahlo dihanje lilij. Sladki duh jasminov in lilije težki vonj je puhtel iz gred; pesek je bil posut z ovenelim jablanovim cvetjem.

Župnik je premišljeval o letini in je hvalil Boga in je bil zadovoljen. Njegovo srce ni poznalo napuha in tako je bila brez greha njegova misel, da ga je bil oblagodaril Bog zaradi njegovih čednosti in tega trudapolnega, dopadljivega življenja. Blagoslovljena je bila lepa dolina šentflorjanska in blagoslovljeni so bili njeni pobožni prebivavci. Edini učitelj, Bog mu grehe odpusti, je bil suh in kobiličast, drugače so bili prijetno rejeni vsi šentflorjanski farani, ker je bilo zadovoljno njih srce; in obilna je bila bira.

Tako je premišljeval rodoljubni župnik; sladko je dišal jasminov cvet in lilije vonj se je vzdigal v težkih oblakih visoko v jablane. Ali kakor tudi so puhteli visoko blagodišeči oblaki iz belih gred, vendar je župnik nenadoma namrgodil obraz, povohal je po zraku ter stresel z glavo nezadovoljen in zelo užaljen. Od holma dol, od ceste sem je zadišalo neprijetno, kakor po grehu in hudih mislih.

„Apage!“ je zaklical župnik v strahu in srdu, tako da so se zdramile lilije in so vztrepetali jasminovi cvetovi.

„Greh je šel mimo!“ je pomislil župnik. „Pojdi mimo! Pojdi mimo!“

Pokrižal se je in se je napotil v farovž potrt in zamišljen.

Ob istem času se je prikazal na holmu, nad farovškim vrtom, popoten človek, kakor da je zrastel iz tal. Na holmu je stal, dolg, suh in črn, kakor samoten natič sredi polja, in se je oziral po dolini. Podoben je bil starikavemu, čemernemu pisarju; črna suknja mu je segala do kolen, na glavi je imel visok cilinder s privihanimi krajci; stresal se je in si je zapenjal z dolgimi prsti suknjo prav do vratu; očitno mu je bilo mraz. Šepal je nekoliko, ko je stopal v dolino mimo farovškega vrta.

Iz mraka se je vzdigala svetla noč; nebo se je razgrinjalo in že so sijale zvezde. Sence so temnele, iz sivega mraka se je prikazovalo črno drevje; ob cesti, zmerom bolj beli, so rastle iz sence svetle hiše in v oknih so se vžigale rdeče luči. Popotnik je šepal v lepo šentflorjansko dolino; počasi je hodil, ker se mu ni mudilo nikamor, in je mislil spotoma globoke misli.

„Žalostno in dolgočasno je dandanes življenje Zlodeja. Kaj početi? V lenobi in brezplodnem premišljevanju tako dolgi dnevi. Kar je bilo treba opraviti, je opravljeno; noben služabnik satanov bi ne pohujšal ljudi tako korenito, kakor so se sami pohujšali, in na Hada cvetočih livadah ni več prostora za debele ljudi, za krčmarje, župnike in zaslužne rodoljube. Bilo bi komaj, da bi Zlodej sam učil človeštvo čednosti in dopadljivega ravnanja. Greh se je preobjedel lastne masti in sega v hropeči sitosti po grenki medicini poštenja, ker bi drugače izgubil slast in tek. O, kje so časi, ko smo šepetali suhi devici Čednosti zapeljive besede v sramežljivo uho in je povešala oči in zardevala od trepetajočega poželjenja! Zredila se je, nič več ne poveša oči in Zlodej sam bi zardel pred staro dovodnico. Ni več radosti med ljudmi; zmrzel in plah stojim med njimi, kakor spoznavavec med grešniki, in želim si od srca, da bi zaduhal od daleč rožico nekdanje čednosti. Vlekel sem nekoč v potu obraza koleselj pohujšanja; zdaj mi še zadaj ni treba porivati in komaj ga dohajam s to šepavo nogo.“

Gledal je po dolini in zmerom bolj žalosten je bil njegov obraz.

„Tako se je odelo pohujšanje z nedeljsko lepoto in varalo bi oči Boga samega. Greh je pozabil stan in poklic, udomil se je in oženil, vzgaja otroke, hodi v cerkev, nabira prispevke za družbo sv. Cirila in Metoda in misli resnično, da je čednost. Svet gre svojo pot brez pomoči in prigovarjanja in delež Zlodejev je dolgčas.“

Prišel je mimo mlina, ki je stal prijazen in tih ob potoku med visokimi vrbami. Narahlo je pošumevala voda v temni strugi; Zlodeju se je zdelo, da se pogovarjajo vrbe. Okno se je svetilo visoko za vrbami in v luči se je zibala senca. Popotnik je postal, gledal je proti oknu in je zibal z glavo ves potrt.

„Na belo pogrnjeni mizi stoji razpelo in Mati božja pod steklom. Tudi v kotu visi razpelo in dvoje molkov pod njim; eden ima debele črne jagode in bakren križ, drugi majhne bele jagode in srebrn križec. In vendar je njena duša tako obložena, da bi je ne prinesel sam do doma s to šepavo nogo. Prižgala je svetilko, postavila je na mizo kračo in vina in zdaj si češe tiste lepe dolge lase. Ali pride nocoj poštar, ali lacar, ali štacunar, ali cerkovnik? Ali morda sam župan? O svet, o pohujšanje!“

Lepota večera in doline šentflorjanske mu je omamila rce; obšla ga je blaga misel ter mu olajšala bridkost.

„Zlodej je rojen pesimist. Če ni čednosti, da bi godrnjal zoper njo, mu ni pogodi greh. Bodi kakor rodoljubni učitelj Šviligoj, ki sloni zdajle ob oknu in gleda v dolino in ne vidi ne greha ne čednosti! Star si že in počitka potreben; sedi v senco ob cesti, položi roke v naročje in glej, kako se kotali to rejeno človeštvo peklenskemu ognju naproti. Zares, tako prijetna in polna blagih dišav je ta dolina šentflorjanska, da bi se zredil Zlodej sam ter utonil v grešno lenobo.“

Prišel je mimo samotnega županovega vrta in je zaslišal glasove, ki so bili tako žalostni, da se mu je stisnilo srce od usmiljenja. Trudoma je preplezal plot ter je stopil v senco jablane.

Tam sta sedela ob tistem času Tone, lepi sin županov, in Mana, lepa štacunarjeva hči. Oba mlada, vsa solzna in ihteča.

„Pripravi se, Manca; še nocoj je treba, da nastopiva to težko pot. Saj ni mogoče, da bi prenašala na svetu toliko trpljenja in bridkosti.“

„Še nocoj! Kamor pojdeš, pojdem s tabo.“

In kakor je bila v senci temna noč, so se svetile jasno njene oči in solze na belih licih.

„Ampak obljubi mi in prisezi, da ne boš jokala. Obriši si te solze, ko gledam stran, in prisezi mi, da ne boš jokala. Tako bi ne mogel umreti; še v grobu bi mi kapale na srce tvoje solze in ne mogel bi spati. Manca, ali veruješ v nebesa?“

„Verujem.“

„Tudi jaz verujem, Manca, in tako mislim, da se najine roke nikoli ne bodo ločile; s sklenjenimi prsti, roko v roki, bova stopila pred Boga, sodnika. Milosten je in njegovo oko ne bo neprijazno, ko bo pogledal v najina srca.“

„Usmilil se bo najine prošnje.“

„Usmilil se bo. Kaj misliš, Manca, ali bi ne bil greh, če bi živela in bi se imela od srca rada in bi šla tiho mimo, kadar bi se srečala? Tiho, kakor neznanca, s povešenimi očmi, kakor razbojnika?“

„Greh bi bil.“

„Zapoved je torej, da je treba umreti. Greh je živeti, če v srcu ni življenja. Kako bi nosila to breme, ki je za naju pretežko?“

„Pretežko je.“

„Zato ga odloživa še nocoj. Pripravljena sva in lepa je noč. Ali si bila pri spovedi, Manca?“

„Bila sem.“

„Tako se mi čudno zdi, Manca, da sediva tukaj na vrtu, pod to jablano, da je tam sosedova hiša in vsenaokoli lepa šentflorjanska dolina. Rad bi že bil tam, na oni strani bi že rad bil, daleč onkraj zvezd, in vse moje misli so že tam.“

Pogledala je v nebo in zvezde so se zasvetile v njenih očeh.

„Kmalu bova tam. Ti boš hodil ob moji strani in me boš vodil za roko. Zvezde se bodo svetile pod nama.“

Molčala sta.

„Tako lepa je noč,“ je izpregovoril tiše, „in zvezde sijejo. Bojim se, da bo moje srce malodušno ob poslednji uri. Kaj je zapisano, Manca, da morava nastopiti to trnjevo pot? Kaj bi ne moglo biti drugače?“

Zlodej se je bil naslonil ob jablan; kmalu je bil truden in je sedel v travo, noge skrižem, suho brado uprto v dlan.

Manca ni odgovorila in zato je odgovarjal Tone sam.

„Ne more biti drugače. Danes je leto, kar sva sedela prvikrat tukaj in sem te prvikrat poljubil. Jokala si in vendar si me poljubila. Tiste tvoje solze so krstile najino trpljenje; nocoj mu bodo škropile na grob.“

Privila se je tesneje k njemu.

„Odpusti in ne misli, da se bojim. Snoči sem molila in nenadoma se mi je zazdelo v srcu, da bo uslišana moja molitev.“

„Upanje je bilo, ki še ob poslednji uri ne umrje.“

Zlodej je sedel v travi, gledal je v bele zvezde in je poslušal.

„Zdaj bi le rad vedel,“ je premišljeval, „odkod toliko trpljenje.“

In takoj mu je odgovoril Tone.

„Nič upanja ni več. Moj oče je začaran, uročen. Nikoli nisem verjel v copernice, zdaj verujem. Mlinarica ga je uročila, dala mu je pijačo, ki mu je zmotila glavo in srce. Mlinarica je lepa ženska, vse copernice so lepe. In hudobna, kakor so hudobne vse copernice. Huda mačeha bi mi bila, ali potrpel bi vse in bi ne rekel nič in še molil bi zanjo, samo da bi mi pustila tebe. Kaj ji je na poti najina ljubezen? Copernicam je ljubezen velik greh pred poglavarjem; nič drugače ne more biti. Kaj si ji storila ti in kaj sem ji storil jaz? Pravi, da imam uročne oči in o tebi govori copernica tako nekrščansko, da ti še povedati nočem. V veži, ko je bila tema, je hotela nekoč, da bi jo poljubil, jaz pa nisem hotel. Zato me ne mara. In ženiti se ne smem, ker bi rada sama gospodovala in županila; mislim, da bi mi dala komaj vode in kruha. Nič upanja ni, Manca! Kdo bi se vojskoval s copernicami?“

„Kovaška pravi, da jo je videla lani na kresni večer, kako je jahala na brezovi metli nad poljem ter švignila čez gozd.“

„Lahko, da jo je videla. Koliko moških je že uročila, Bog se usmili; najbrž po zapovedi satanovi. Kaj niso zalotili celo cerkovnika, ki je drugače pobožen človek, ko je lezel zjutraj po lestvici, bos in golorok, iz njenega okna? Žalost in sramota je, da se gode take reči na svetu. Toda sami naj odgovarjajo grešniki pred Bogom; midva pa nisva grešnika, najina duša ni obremenjena in vendar se je tako zgodilo, kakor da trpiva hudo kazen za vse grehe šentflorjanske doline. Zato bova stopila z vedrim obrazom pred sodnika, oni pa, ki so debeli in srečni v svojem grehu, bodo trepetali. Nič se ne boj, Manca; samo še to kratko uro trpljenja, nato pa večna radost. Copernice in njih hlapci naj ostanejo, kjer so; midva bova gledala nanje iznad zvezd in bova srečna. — Mesec se je prikazal; čas je, Manca!“

Velik in rdeč se je prikazal mesec nad črnim poljem, ves še mrzel in brez žarkov; vzdigal se je hitro in zvezde so bežale.

Manca in Tone sta vstala; tesno oklenjena sta šla preko vrta, utonila sta v senci jablan in daleč v temi so zaškripale duri v plotu.

Tudi Zlodej je vstal in se je preleknil, ker mu je bila zaspala šepava noga.

„Nikoli bi si ne bil mislil, da so še taki ljudje na svetu, posebno pa ne v dolini šentflorjanski. Moje srce je mehko od starosti in kaplja usmiljenja je v njem, moj posel pa ne pozna usmiljenja. Kako pobratiti posel in srce? Recimo, da sta zaljubljenca res tako prismojena, kakor pravita, in da storita res po svojih besedah: kaj bi ne bila ta smrt čednostna in Bogu dopadljiva? Kvečjemu malo vic in še tisto le zaradi lepšega, da bi drugim ne dajala potuhe. Ali bi ne bilo čudno in proti naturi in pravici, da bi se rešilo še dvoje duš iz doline šentflorjanske? Čudno bi bilo, proti naturi in pravici! Zdaj pa recimo, da bi okusila ta sladki in zapeljivi kozarec ljubezni, ki tako željno segata po njem. Ali ni zapisano, da bosta kmalu osat med osatom, grešnika med grešniki? Tudi župan, kakor je zdaj debel, je bil nekoč suh in čednosten, cerkovnik nič manj in poštar je bil tako svetniški, da je jokal deset let, preden se je vdrugič oženil; zdaj zahaja k mlinarici, pretepa ženo in kvanta tako nečloveško, da bi ga satan za ušesa stresel. Čednost je podobna ošpicam; vsak človek jih ima enkrat in potem nikoli več. Tako sta se pobratila posel in srce. O vidva, ki jokata nocoj, še jutri bosta v grehu in raju!“

Zelo je bil zadovoljen sam s seboj in se je napotil v županovo krčmo.

*

Okna so bila odprta nastežaj, ker je bila zunaj topla noč; nad mizo je gorela svetilka, okoli mize so sedeli gostje, rodoljubi, pokušali so vino z dolgimi in resnimi požirki in so gledali temno predse. Kaj se je pripetilo v lepi šentflorjanski dolini, da so gledali gostje, rodoljubi, temno predse?

Široko je sedel na stolu šentflorjanski župan, držal je kozarec z obema rokama in ni izpregovoril besede. Osoren in zamišljen je bil njegov okrogli, obriti obraz, oči so se skrivale v tolsta lica. Kaj se je pripetilo, da ni izpregovoril besede šentflorjanski župan?

In nič manj osorno niso gledali poštar in dacar in vsi drugi rodoljubni gostje, celo učitelj Šviligoj je zavzdihnil natihoma, ko je izpraznil kozarec.

To se je pripetilo, da je prišlo pohujšanje v šentflorjansko dolino. Zapeljivec ne izbira ne kraja ne ljudi, temveč plane iz zasede, kakor požrešna zver in napade prvega, ki pride mimo. Ne vpraša, kako je človeku ime in če je iz dobre hiše, tudi ne vpraša po gruntu, stanu, časteh in zaslugah, in celo pred županskim stolom se ne ustavi.

Župan pa je zbral svoje misli in je izpregovoril.

„Torej v to našo šentflorjansko dolino, ki jo je bil Bog blagoslovil z obilimi čednostmi in dobrimi letinami, se je prikradel zapeljivec v človeški podobi, zato da bi pohujšal nas vse od konca do kraja in posebej še našo nežno mladino, up našega naroda. Jaz pravim: sveta dolžnost nam ukazuje, da stopimo z združenimi močmi na branik naših najsvetejših svetinj in da poženemo Antikrista, odkoder je prišel!“

Zelo je bila pogodi učitelju Šviligoju ta lepo ubrana govorica, veliko manj pogodi pa je bila Zlodeju, ki je sedel prihuljeno za durmi ter gledal v kozarec skrban in plah.

„Glej hinavca, nečednega, kako hitro me je zavohal! Prej bi bil prisodil pamet njegovi glavi, nego voh njegovemu nosu, ki je smradu že tako hudo navajen.“

Župan se je okrenil k dacarju.

„Jaz sem izpregovoril, kakor je bilo treba, zdaj pa še ti zini in razloži po vrsti, kako in kaj, pa nikar se ne laži!“

Dacar, ki je imel rdeč nos in gole, potuhnjene oči, dasi je bil velik rodoljub, si je obliznil ustnice in je izpregovoril.

„Bridko je res, da se je moglo pripetiti kaj takega v šentflorjanski dolini, ampak pripetilo se je.“

„O ti hinavec, in snoči si glodal kračo pri mlinarici!“ je vzdihnil Zlodej v svojem srcu.

„Ljudje božji, ki sedite okoli te mize,“ je nadaljeval golooki dacar, „ali ste poznali Marušo? Poznali ste jo, žalibog, in tudi jaz sem jo poznal! Nečem ji pljuvati na grob, ampak Bog ji odpusti greh, velika vlačuga je bila.“

Zlodej se je nekoliko pomislil in se je domislil zgodbe izza davnih časov. Stal je na griču, vrtil se je in plesal in lovil z dolgimi rokami in kmalu bi bil zagrabil belo haljo, ki se je vila okoli nog. No, zapihal je veter in duša se je vzdignila. Zlodej pa je zaklel strahovito.

Dacar je govoril.

„Živela je kakor hudodelec v ječi, z nobenim krščanskim človekom ni govorila in če je kdo potrkal na duri, se mu niso odprle; tudi okno je bilo tako zapaženo, da ni bilo najmanjše špranje, ki bi človek pogledal skoznjo. Jaz pa vam pravim, le grešniku in brezbožnežu je sila, da se skriva dnevu in očem soseda. Umrla je Maruša, Bog vedi kako in kdaj, župnik pa se je pomišljal dolgo, da bi jo pokopal v blagoslovljeno prst, dokler ga ni premagalo mehkega srca usmiljenje.

Oddahnil si je dacar in je izpraznil kozarec.

„Zdaj pa poslušajte, ljudje, ki sedite okoli te mize. Tista Maruša, Bog ji dodeli mir, ki ga ni zaslužila, je imela sina potepenca. Kdo mu je bil oče, morda še sama ni vedela, ampak da je bil sad greha in nečistosti, priča že samo njegovo ime, ki je tako, kakor ga nima nobeden krščanski človek na svetu. Ljudje božji, ime mu je Dioniz. Kakršno ime, takšno življenje. Prikazal se ni nikamor, ker ga je bilo sram, izginil je naposled prav po tihotapsko, da ni vedel človek, kako in kam, ter se je potepal po svetu od kraja do kraja in se ukvarjal z rečmi, ki so vsakemu rodoljubu stud in gnusoba. Ljudje, ukvarjal se je z umetnostjo.“

Župan je zmajal z glavo; tudi ostali rodoljubi so zmajali z glavo, še učitelj Šviligoj je pogledal nezadovoljno.

Zlodej pa se je vzradostil.

„Torej ti si tukaj, fant moj ljubljeni, Dioniz? Zato mi je zadišalo tako prijetno, ko sem stal na hribu.

Kaj te je privedlo, o Dioniz, v te kraje, ki niso zate? Rade bi te že ugledale moje oči.“

„Poslušajte ter se pokrižajte, če ste kristjani!“ se je razsrdil dacar slovesno. „Ta malopridni človek malopridnega imena se je priklatil v našo lepo šentflorjansko dolino. Počemu je prišel? Zato je prišel, da bi zasejal v to lepo dolino šentflorjansko ljuljiko greha in nečistosti. V tisti kajži na hribu, kjer se je ubrložil in ki je še izza časov Marušinih vsega zla pribežališče, tam se gode reči, ki jih spodoben jezik ne more dopovedati. Zakaj Antikrist ni prišel sam, temveč privlekel je s seboj tudi svojo priležnico. Ljudje, ime ji je Hiacinta.“

Še bolj je zmajal z glavo župan, zmajali so z glavo ostali rodoljubi in zelo nezadovoljno je pogledal učitelj Šviligoj.

Zlodej pa se je hudo vzradostil.

„Kaj tudi ti si tukaj, sladka Hiacinta, mojega srca veselje, luč mojih oči? Zato mi je zadišalo tako čez vse prijetno, ko sem stal na hribu. Sladka Hiacianta, kaj te je privedlo v te kraje, ki so zate tako malo, kakor slana in mraz za tvojo nežno botrico?“

„Ljudje, ne maram si oskruniti jezika, da bi govoril o tistih rečeh, ki se gode na hribu. Snoči je šel tam mimo pijanec, Bog vedi kakšna izkušnjava ga je bila zapihala na taka pota; šel je mimo, pogledal je, pijanec, v svoji neumnosti skozi okno, ki je bilo svetlo in odprto, in se je tako grozno prestrašil, da se je mahoma streznil, se prekrižal ter planil nizdol tako jadrno, da se je drevje lomilo za njim.“

„Kaj pa je videl?“ je prašal župan in je vzdignil obrvi. Dacar, hinavec, pa je povesil oči.

„Ne govorimo, ljudje krščanski, ne govorimo! Ampak če preudarim te reči, vam lahko rečem, da so se igrali v Sodomi in Gomori slepe miši. Lasje se ježe človeku, kadar pomisli, da je doletelo kaj takega to lepo dolino šentflorjansko. Zgodi se lahko, da se Bog ne bo ozrl ne na desno in ne na levo in da ne bo izbiral dopadljivih družin ter jim pokazal pot rešitve, kadar pošlje zasluženo kazen. Povem vam naravnost, da me je strah.“

Zlodej se je nejevoljno namrgodil in je pljunil na tla.

„Kako ti govori! Satana samega bi prekanil, da mu ne gleda greh iz golih oči. In vendar je skoro prijetno poslušati, kako visoko je povzdignil umetnost laži in hinavščine. Da je bil rojen pod ugodno zvezdo, bi bil danes narodov vodnik in slaven rodoljub. Pljunil bi predenj in okljub temu je vreden občudovanja in sočutja.“

Rodoljubi so molčali, tudi pili niso. Nekaj čudnega, skrivnosti polnega je bilo v tem molku. Župan je bil naslonil glavo v dlani, oči so se skrile v lica, obliznil si je časih ustnice. Tudi učitelja Šviligoja nedolžne oči so zasanjale — v daljno deželo, polno svetlih, nemirnih, zapeljivih čudes, nedosegljivo prebivavcem te lepe doline šentflorjanske.

„Kdo pa ti je razodel vse te nemarnosti?“ je vprašal debeli poštar z debelim glasom in je pomežiknil.

„Kdo? Kaj ni moj posel in moja dolžnost, da se brigam za prebivavce te lepe doline in za njih početje? Ti sediš doma in paseš lenobo in se rediš, zato ne moreš vedeti, koliko jajc je znesla Drmaškova koklja. Le požri očitek, ki si ga mislil izgolčiti, posebno zdaj, ko se gre za blagor doline in nas vseh in za dobro letino!“

„Ne laže se!“ je pomislil Zlodej. „Ni je na svetu bolj opravljive babe od tega dacarja. Če je okno še bolj zapaženo, on vidi skozenj. Da je bil rojen pod ugodno zvezdo, bi bil tudi lahko imeniten pisatelj: ne vidi samo stvari, ki ga nič ne brigajo, temveč ceni in tehta jih tudi glede lepote in koristi ter prevrne naposled njih ceno in težo po ceniku in tehtnici svoje malopridnosti. Škoda!“

Župan je izpregovoril s tihim glasom in ves zamišljen, kakor da se je bil zdramil iz sanj.

„Tista ženska, ki jo je bil Antikrist privlekel s seboj, praviš, dacar, da je vlačuga in vseh nečistosti polna?“

„Ali bi jo bil drugače privlekel Antikrist s seboj in ali bi se bil drugače pijanec tako grozno prestrašil, da se je drevje lomilo za njim?“

„In nečistosti, praviš, vnebovpijoče, za odprtim oknom?“

Molčali so rodoljubi, oči pa so omeglile nepokojne misli.

Dacar je izpil in je vstal.

„Pozno je že, mesec se je prikazal in opravila imam še nocoj.“

In je šel.

Poštar je izpil in je vstal.

„Res, pozno je že in ne spodobi se krščanskemu človeku, da bi posedal v krčmi do kasne noči.

In je šel.

Vzdignili so se izza mize tudi ostali rodoljubi in so šli tihi in zamišljeni po svojih potih. Celo učitelj Šviligoj je zavzdihnil, ko je stopil na prag ter se ozrl v mesec, ki je stal velik in rdeč na obzorju.

Župan je slonel za mizo, njegov resni obraz se je popolnoma zjasnil, veselo so gledale oči iz svetlih lic in so časih prešerno pomežiknile. Vstal je in je stopil k oknu in ga je odgrnil. Mehka svetloba poletne noči se je izlila v izbo.

„Lepa je noč nocoj!“ se je nasmehnil župan in kakor fantu mu je prepevalo srce.

Pospravil je kozarce, upihnil je luč, zaklenil je duri in je šel.

*

„O nečistost, mati sentimentalnosti!“ je vzdihnil Zlodej, ko je šepal po beli cesti mimo županovega vrta. „Iz grdega poželenja je vzklila roža svetega koprnenja. Celo ti, prekanjeni, malopridni dacar, celo ti boš zdihoval nocoj, na hribu, v senci temnih borov in boš gledal uročen tisto malo svetlo luč, ki bo trepetala izza črnih vej, podobna kresnici ali blodečemu žarku mesečine. Ah, dacar, greh bi te ne bil zvabil na tako težavno pot ob tako kasni uri; prileten si že in betežen in greha imaš doma dovolj. Čednost te je bila omamila, bratec; čistost, ki je nisi nikoli poznal in ki ti je zategadelj poželenja in češčenja in trnjeve poti vredna. Kako čudno in zanimivo je, če se prasec, ko se je bil povaljal v mlaki, zamakne v solnce ter postane poet!“

Zašumel je potok ob cesti, izza črnih vrb se je zasvetil mlin; pravkar se je bila izlila mesečina nanj in ga je vsega pozlatila. Zlodej se je ozrl na okno; odprto je bilo in izba je bila svetla.

„Tako služita greh in malopridnost dopadljivemu početju!“ se je nasmehnil. Osleparjen je naposled nečistež in sebičnež. Po svoji volji, je mislil, da si je ustvaril svet, in sebi v prilog. Zgodilo pa se je baš narobe: svet, ki je čednost, si ga je bil ustvaril, falota, v svojo korist. Kako zelo bi se začudil zaslužni rodoljub, če bi zvedel, da je njegovo nehanje zares služilo narodu! — No, mlinarica ni napačna ženska in Zlodeju, dasi se je postaral, še ni oledenela kri . . . Kaj?“

Odkril se je in je povohal po zraku. Njegov obraz je bil v mesečini rumen kakor od voska.

„Zdi se mi, da me je nekdo poklical — od hriba dol, od gozda sem. Kaj si ti, Dioniz, moj zlati fant?“

Mesec je plaval više in je bledel; že se je bočil okoli njega ter se širil žarek srebrn kolobar in kakor v srebrno jezero so padale zvezde in so ugašale. Zapihal je veter.

Zlodej je stal in je poslušal.

„Ne boj se, Hiacinta! — O prijatelj moj kozjebradi, koderkoli hodiš po svojih malopridnih potih: stoj, ozri se in poslušaj in ubogaj! Nad črnim poljem se je vzdignil mesec in komaj je z zaspanimi očmi pogledal na dolino šentflorjansko, so zašumeli bori in iz mraka zavzdihnila je zdramljena bolest, iz ranjene ljubezni porojena. Ob oknu sva slonela; Hiacinta (ki ti sporoča lep pozdrav) in jaz. In njeno srce, vseh sladkosti polno in lepih čednosti, je vztrepetalo in njen obraz, tako neskončno bel, da so v primeri z njim vse lilije na svetu sami črni tulipani, pomisli, ta obraz je prebledel! Ne mudi se, ne premišljuj, ne čakaj, ne stoj! Za Boga, že je padla rosa na teh oči nebesa, angelji, ki jih je v njih sedmero legijonov, beže pred to povodnjo, solnce blago, ki sije v njih, se skriva za oblake trepalnic orošenih. O prijatelj, še ta večer, to uro še, ta hip ukaži vetru in ukaži borom in mescu, zvezdam, rožam, lilijam, vsem kreaturam zemlje in nebes in te doline lepe šentflorjanske, da zapojo takoj veselo pesem, veselo-sladko pesem svatovsko na večjo čast kraljice Hiacinte! — Napoti se, prikaži se, kjer si!“

„O mladost!“ je vzdihnil Zlodej in se je nasmehnil sočutno. „Kaj nisi že dovolj sveta preromal, Dioniz? Ne še okusil dovolj bridkosti? Ne še občutil dovolj udarcev? Star in razoran je že tvoj obraz, tvoje oči so že mlačne in roke se ti tresejo — stopi v pokoj in uživaj penzijo, kakor star igravec, ki ogleduje s krmežljavimi očmi oprašene vence na steni in je slaven. Blizu je že tvoj čas in kmalu pride ura, ko se bo treba odločiti: ali vrv, ali slavna onemoglost. Odloči se za poslednje, Dioniz, za poslednje se odloči! Koliko je slavnih penzijonistov v teh lepih krajih, in vsi so češčeni! Nekateri so še v najboljših letih, lasje jim še niso osiveli, roke se jim še ne tresejo, ozirajo se celo še po ženskah. Poznal sem nekoga, ki mu je bilo komaj dvajset let, pa je bil že slaven penzijonist. Tak zrak je tukaj v teh lepih krajih, da človeku čudo hitro izsesa in izsuši mozeg in mladost; komaj si bil nastavil kozarec, pa je že prazen, in tvoje neumne oči se čudijo. Nič škode, nič žalosti! Prijetno je življenje penzijonista. Ljudje ga ljubijo, kakor ga niso ljubili prej nikoli, in časte njegovo onemoglost, kakor niso njegove moči nikoli častili. Zakaj zobje so mu otopeli, škrbast je in len in komoden, ne grize več in komaj da še časih zalaja, če mu je češčenja premalo. Kmalu, kmalu, o Dioniz, bo ta lepa dolina šentflorjanska dolina rejenih penzijonistov in takrat napoči paradiž. Tudi tebi bodo zobje oškrbeli in stopil boš s hriba!“

„Ne mudi se, ne premišljuj, ne čakaj, ne stoj! . .“

„Kakor ukazuješ, sladka Hiacinta!“

Zlodej se je sklonil, pobral je droben kamen ter ga je zalučil v okno mlinarice.

„Kdo je?“ je zaklical prijeten, mehak glas in senca se je prikazala ob oknu.

„Ne izprašuj, zvezda mojega koprnenja, in odpri!“

Mlinarica je hitela odpirat in kmalu so zaškripale duri. Na pragu jo je pozdravil Zlodej, objel jo je okoli pasu ter jo poljubil na ustnice.

Mlinarica se je zvonko zasmejala.

„Odkod prihajate, gospod? Tema je in ne vem, če sem vas videla že kdaj.“

„Videla si me že in me poznaš, lepa mlinarica, čednostna vdova! Le hitro gor, le urno v izbo; dolgo sem hodil in žejen sem!“

Stopala sta v temi po strmih lesenih stopnicah; Zlodej se je držal mlinarici za krilo, da bi ne izgrešil poti ter se ne spoteknil.

Odprla je duri.

Na pogrnjeni mizi je bila pripravljena večerja, lepo rezana, nežno rdeča gnjat, trebušna steklenica vina in dvoje kozarcev; sredi mize je stala visoka svetilka.

Mlinarica je premerila gosta od nog do glave in se je nasmehnila zadovoljno.

„Ne poznam te, gospod, ampak zdi se mi, da sem te že videla nekoč, ali pa se mi je le sanjalo o tebi. Bodi mi pozdravljen, sedi in večerjaj z mano!“

Zlodej jo je najprej poljubil na lepa, rdeča lica, nato jo je prijel za roko ter jo povedel k mizi. Očitno mu je bila mlinarica zelo pogodi, kar ni bilo popolnoma nič čudno. Niti sence sentimentalnosti in poezije ni bilo na njej, zato pa toliko več vedrega življenja in prešerne razposajenosti. Celo učitelju Šviligoju je bilo, kadar je pogledal v njene rjave oči, kakor da se je bil napil močnega vina, in zavriskal bi sredi ceste, sebi v nečast in dolini šentflorjanski v pohujšanje.

„Poznaš me, lepa mlinarica! Nisi me videla samo v sanjah, temveč srečala si me že mnogoterikrat in v mislih sem bil zmerom pri tebi. Še en poljub, devica, nato pa mi natoči, zakaj žejen sem!“

In Zlodej je pil. Ko je napol zatisnil drobne oči in se mu je razlila po rumenih licih blaženost uživanja, se je zazdelo mlinarici, da ga je bila resnično že videla, natanko takega, kakor je bil v tem trenotku: oči napol zatisnjene, na rumenih licih blaženost uživanja. Spoznala je tudi njegovo obleko; črno, na hrbtu in na komolcih nekoliko ogoljeno suknjo, ozke hlače, visoki cilinder s privihanimi krajci.

„Kakšen kancelist je!“ si je mislila. Ampak prav čeden in prijazen gospod je in vsega spoštovanja vreden; njegova govorica pa je še posebno sladka in prikupljiva. Zakaj bi mu ne postregla to noč, če je žejen in lačen?“

Zlodej si je obliznil ustnice, nato se je pomeknil bliže k mlinarici ter jo je objel okoli vratu.

„Zdaj pa se malo pogovoriva, ko sva tako lepo sama! Ali si že ugenila, kdo sem? Zlodej mi je ime.“

Mlinarica se je zvonko zasmejala.

„Kako čudno ime! Ampak v tej dolini šentflorjanski so vsa imena čudna. Neki kajžar na klancu se piše za Cesarja in njegov sosed celo za Papeža. Gospod, ali bi ne pokusil malo gnjati?“

„Takoj jo načnem, sladka mlinarica! Ti sodiš, da sem kancelist iz fare onkraj hriba, ampak hudo se motiš!“

„Kako si uganil mojo misel?“

„Uganil sem tvoje misli, ko sem bil sto ur hoda od tebe, pa jih ne bi uganil, ko si v mojem naročju? Ne, ljubica, jaz sem velik gospod in moje posestvo je večje in lepše od cesarjevega. V tem črnem fraku hodim po svetu samo iz ponižnosti in pa zategadelj, ker se mi najbolj poda. Nocoj sem prišel k tebi, kakor sem nameraval že zdavnaj. Zato sem prišel k tebi, lepa mlinarica, da te vzamem na svoj dom.“

Mlinarica se je hudo začudila, toda veselo je bilo njeno srce.

„Zelo si viharen, gospod! Ne pišeš prej, ne sporočiš, kar prideš v noč pa hajd z menoj! Rada bi šla s tabo, gospod, ker si mi povšeči in ker je tvoja govorica tako prijetna, ampak pripravljena še nisem, nisem še oblekla prazniške obleke, tudi prstanov še nisem nateknila, ne lepih uhanov in tudi zlate broše ne! Potrpi do zore, lepo ti bom stregla.“

Zlodej sam je bil osupel.

„O ženska, o zvestoba! In šele včeraj si je naročila poročno obleko! Lahko je služiti tvojim ukazom, Dioniz!“

„Ne, mlinarica, čakati ni mogoče; tako veliko je moje koprnenje! Izpijva to vino, pa na pot! — Resnično, srce moje, zelo sem hrepenel po tebi! In kako natanko sem vedel, da pojdeš z mano, če ti porečem! Kaj je tebi ta lepa dolina šentflorjanska? Tvoja rdeča lica, tvoje vesele oči, tvoje srce, ki je polno ljubezni — kaj bi s tem blagom, kjer kupcev ni? Tihotapiti je treba z njim, ob gluhi polnočni uri, z opreznimi koraki, plahimi očmi; in podnevi se ne poznata več branjevka in kupec, ki sta mešetarila do zore. Ali te ni sram? Pojdi, mlinarica, v tiste kraje, kjer boš prodajala svoje blago ob belem dnevi, s častjo in slavo in stoterim dobičkom!“

Navdušil se je bil Zlodej in mlinarica ga je poslušala z zamaknjenimi očmi.

„O sladka mlinarica, delal sem ti krivico v svojem srcu, ko sem šel mimo okna in premišljeval, kako je z grehi obložena tvoja duša! Čednostna je tvoja duša, o mlinarica, in lilija si med bahatimi, nedišečimi tulipani! Vedrila si grešnikom srce z darovi svoje lepote in svoje vesoljne ljubezni in vračali so ti z nehvaležnostjo, z zasramovanjem celo in napuhom. Poželjivo so sprejemali tvoje darove, nato pa so pljuvali nanje. In ti, nedolžna duša, neskončno usmiljena, si jim oprostila. Poljubi me!“

Mlinarica se ga je oklenila z obema rokama.

„Le to noč še potrpi, dragi gospod, ostani pri meni!“

„Izpij to vino, ljubica, da ti ne bo mraz, nato pa se napravi! Pred zoro bova doma, tam naju čaka vesela svatba.“

Urno se je oblekla lepa mlinarica, prepasala si je srebrn pas, čipkasto ruto si je ovila okoli glave, ogrnila si je temán plašč.

„Pripravljena sem, gospod!“

Zlodej je upihnil luč.

„Nikoli bi si ne bil mislil, da so tako prijetne moje dolžnosti. — Okleni se me!“

Stopila sta iz mlina. Sredi neba je stal mesec in je sijal žarko na vso dolino šentflorjansko; čudno bela je bila pot, v zlatu so se svetile hiše.

„Kako lepa je noč!“ je vzdihnila mlinarica in se je privila tesno k njemu. Zlodej se je sklonil in jo je poljubil na lice.

*

Ob gozdni stezi, na prostrani jasi, visoko nad temnimi bori je stala samotna nizka koča. Vsa jasa se je čudovito svetila v mesečini, nebo je odsevalo na njej kakor v vodi. Tudi koča sama se je svetila v žarki svetlobi, kakor luč, prižgana nad dolino šentflorijansko. Pod kočo se je razprostiral gozda šumeči mrak daleč do obzorja v trepetajočo mesečino. In tam pod mrakom, jasna in razločna kakor na dlani, se je svetila dolina šentflorjanska. Hiše so čudno majhne, kakor otroške igrače, in čudno blizu, da bi iztegnil človek roko ter jih pokril z dlanjo. Neizmerno nebo, svetlo, veselo, lepe sanje sanjajoče, se je bočilo nad božjo zemljo; tutam se je zalesketala zvezda; njena plaha, trepetajoča luč je prodrla komaj iz vesoljne svetlobe.

Ob oknu sta slonela, obraz ob obrazu; mesec jima je sijal v lica, svetila so se kakor prozorna, oči pa so bile globoke in temne. Vsa izba je bila polna mesečine. In iz mraka so stopali v belo svetlobo čudno lepi, beli obrazi, vsi enaki in vsi podobni čudno lepemu, belemu obrazu, ki je slonel ob oknu. Stopali so iz pozlačenih okvirjev, smehljali so se in gledali plaho z velikimi, začudenimi očmi.

Molčala sta dolgo in sta gledala v nebo — kakor s strme visočine v morje; obšla ju je sladka omotica, srce se je širilo, misli so bežale. Zapihal je veter in je zdramil gozd in Dioniza in Hiacinto.

Hiacinta.

To, Dioniz, je tvoja domovina! — O, Dioniz, kako čudno se mi zdi, da vidim resnično, z odprtimi, bdečimi očmi pred sabo to lepoto! Ali se še spominjaš, ko sva se izprehajala v Salonu po dolgih, brezkončnih galerijah portretov, pokrajin in golih žensk? Ljubila sem tiste pokrajine in sladko mi je bilo pri srcu, ko sem jih gledala, toda zdelo se mi je, da niso resnične, temveč da so se porodile v domišljiji umetnikovi tako kakor Suzana in Kleopatra in „razrušena bastilja“. Kje je sijal tak mesec in kje je raslo tako drevje in kje so dišale take cvetice? — Glej, in vendar je vse to resnično in življenje ne živi samo v gorečem prahu mestnih ulic in tesnih mansardah. Toda povej mi, ali niso le sanje? Ali ni oživela samo slika umetnikova ter se izlila iz okvirja in ali nisem jaz sama, kakor stojim ob oknu v tej beli obleki, samo tvoja domišljija, prav tako, kakor moji portreti na stenah, ki si jih ustvaril po moji podobi in ki žive vendar zdaj življenje zase?

Dioniz.

Kaj je domišljija in kaj resnica? Pijane oči umetnika in zaljubljenca ne razločijo meje. Ali živiš bolj živo življenje nego tvoj portret v okvirju? O Hiancinta, morda bova umrla nekoč obadva, v portretu pa bo živela tvoja lepota in moja ljubezen, to se pravi življenje naju obeh, bolj živo in bolj resnično, nego je danes. — Glej, Hiacinta, v to lepoto! Še mesec dni, in utopila se bo v sivi megli, umrla bo. Toda nikdar ni bila tako lepa in nikdar ni bolj živela, nego bo živela v tvojem srcu in v tvojem koprnenju. Kje je resnica? Ah, Hiacinta, kar vidiš in kar si, je slaboten simbol, nerazločna senca!

Hiacinta.

Če si mi pričaral to lepoto pred oči, oživi jo! Zakaj mrtva je; molčí, da me je strah. Mesec plava, tako svetal, in molči; ne gane se to temno drevje, dolina tam je kakor začarana, ne vzdigne se glas in strah me je. Pokaži mi vesel obraz; umetnik si, ustvari brž prijazno štafažo!

Dioniz.

Ne izkušaj Boga, Hiacinta! Skril sem te bil v to samoto, ne izprašuj zakaj! Pokazal sem ti domovino ponoči, v tihi mesečini; ne izprašuj, zakaj! O, tudi moje srce hrepeni tja dol; sladkosti pijano si želi grenkobe. Toda greh je izkušati Boga!

Hiacinta.

Videla sem grad, poznala bi še rada graščaka in njegovo gospo! Štafažo Dioniz!

Dioniz.

Ali me ljubiš, Hiacinta?

Hiacinta.

Zelo te ljubim, dragi Dioniz!

Dioniz.

Zahvalim te; ta stvar je torej v redu. — Hiacinta, odpovej se štafaži! Pokazila bi ti sliko! Böcklinu ni prišlo nikoli na misel, da bi posadil v ospredje tihe pokrajine z visokimi jagnedi in temnimi cipresami debelega monakovskega pijanca.

Hiacinta.

Pokazal si mi grad, poznala bi še rada graščaka in njegovo gospo! — Strah me je tišine. Glej, tam se svetijo hiše, vabijo: stopiva dol! — Bled si; kaj se bojiš?

Dioniz.

O, Hiacinta, ne bojim se več! Nikogar več, in komaj še sam sebe! Čas je bil nekoč, ko sem se bal in ko sem ljubil in sovražil — daleč je zdaj tisti čas! — Tam doli, Hiacinta, v tisti svetli dolini, tam se še poznajo sledovi moje mladosti; ne pokažem ti jih, ker bi se prestrašila. Ljubil sem takrat. Nikoli bi si ne bil mislil, da more biti v enem samem srcu toliko ljubezni. Ljubil sem to lepo domovino; že ob samem njenem imenu sem vztrepetal in zardel; ta polja sem ljubil, ta tihi gozd, vsako drevo posebej in vsako bilko na travniku. In ljudi, vse, ki sem jih poznal in ki jih nisem poznal; kakor sramežljiva devica sem oboževal nekega imenitnega rodoljuba, ki bi mu danes še svojih čevljev ne dal osnažiti. Vsi so bili plemeniti, vsi, Hiacinta! Ob rojstvu me je bilo zgrabilo življenje s trdo roko in me je pognalo takoj na kamenito pot. Zato sem veroval v plemenitost, kakor v Boga! Ni logično, ampak resnično je: trpljenje mi je dalo vero in trpljenje jo je vzelo.

Hiacinta.

Kaj je trpljenje, Dioniz?

Dionız.

Ne bi te ljubil, da nisi vprašala. — Ranjena ljubezen, oskrunjena zaupnost, to je trpljenje; drugega ni. Negodnost, glad, ponižanje — pomisli, Hiacinta, ponižanje! — vse kar more izkusiti človeško telo, je izkusilo moje. In nikoli se ni zasolilo moje oko, zakaj vedel sem, kakšen je moj delež; sam sem bil zadel svoj križ na rame, zato sem ga nosil sam in nisem tožil. Ali zgodilo se je nekaj, kar ni bilo v programu. Naložili so mi trpljenje čisto posebne sorte in to ni bilo v programu. Ljubezen so ubili v mojem srcu, ubili zaupnost. Ne, ne ubili; bilo bi preveč prijetno. Počasi in s čudovito prekanjenostjo so ravnali izkušeni inkvizitorji: iztiskali, odcejali so kapljo za kapljo, prekinili so prijazno proceduro, zato da se je delinkvent nekoliko oddahnil, ker bi bil drugače otopel, nato pa so se lotili dela z večjo navdušenostjo. Tebi lahko povem, Hiacinta, da mi ni bilo prijetno pri srcu in da sem očitno lagal, če ni bil spačen od bolečine in gneva moj obraz. — Čemu je bilo tega treba, komu je koristilo? Še danes, ko je vse že daleč za menoj, bi vedel rad, čemu je bilo treba. Ne inkvizitorju ni koristilo in ne delinkventu; tudi razveseljevalo, mislim, da ni nikogar. In tudi škodilo ni nikomur. Nič škode ni, da je danes moje srce prazen kelih; zdaj vidim, česar prej nisem videl, in zdaj sem svoboden.

Hiacinta.

Kaj je svoboda?

Dioniz.

Samota. — Dokler je bil kelih še poln, do vrha poln ljubezni, me je bilo strah svobode. Kakor ženska sem koprnel po suženjstvu. Boril sem se z domovino, kakor Jakob z angelom: „Ne izpustim te, če me ne blagosloviš!“ — No, šel sem, tujec, brez blagoslova svojo pot. In ko sem bil onkraj hribov ter sem otresel od podplatov prah domovine, sem spoznal, da je bilo trpljenje moj delež od rojstva; zakaj v mojem srcu je bila ljubezen in je bilo življenje — v lepi dolini šentflorjanski dvoje naglavnih grehov. V svoji zaupnosti sem bil tako nespameten, da sem jih hotel, siromake, obdariti s svojim bogastvom; vzeli so mi vse in so pometali na gnoj, tako da nima zdaj nobeden nič.

Hiacinta.

Tuje so mi tvoje besede in ne razumem jih. Ozri se v dolino: pod svetlim mesecem spi, tiho in sladko, kakor otrok, ki mu je bila mati posvetila z lučjo v obraz. Tvoje besede pa so sovražne in hladne so tvoje oči.

Dioniz.

Preden se zdrami dolina, pojdeva odtod, zato da ostane lepota v tvojem srcu. — Moje besede niso bile sovražne, Hiacinta. Nihče me ni prosil, nihče ni zahteval darov od mene, ne ljubezni, ne življenja, ne lepote. Če sem govoril, kjer me nihče nič vprašal ni, je naravno, da me je doletel grob odgovor. To je vse in le napuh me je zapeljal, če sem iz svoje malenkostne usode napravil važen simbol. — Zapriva okno, Hiacinta, mraz ti je.

Hiacinta.

Ali ne slišiš ničesar v vetru, Dioniz? Zavzdihnilo je v gozdu.

Dioniz.

Dolina se je zdramila. Stavil bi, da je slišala moje besede in se namrgodila v lenem spanju.

Hiacinta.

Prav pod nama, Dioniz, je zajokalo.

Dioniz.

Resnično! Še je bilo nekaj življenja v dolini šentflorjanski in zdaj je nastopilo svoj križevi pot, kakor je treba.

Hiacinta.

Nagni se, poslušaj! Zajokalo je iz gozda, z vetrom, kakor ranjena ljubezen. Strah me je, Dioniz.

Dioniz.

Trpljenje ti je dihnilo v obraz. — No, če se je že vse posušilo v tem starem srcu, nekaj sočutja je še v njem. — Ne boj se, Hiacinta!

*

„Koga si klical?“ je vprašala Hiacinta, ko sta stopila v izbo in je prižgal Dioniz svetilko ter jo zagrnil s svetlim zelenim senčnikom.

„Prijatelja, ki mi je edini še ostal!“ se je nasmehnil Dioniz. „Ljubeznivega kozjebradca, ki je že mnogoterikrat večerjal z nama v Parizu. Zanesi se nanj, zvest fant je! Če je zajokalo trpljenje v gozdu, bo kmalu utihnilo; potrudil se bo že iz naklonjenosti do tebe.“

Hiacinta se je zavila tesneje v beli plašč, zakaj izpreletel jo je bil mraz.

„Bojim se ga.“

„Spoštuj ga, Hiacinta! Kakor tudi te od srca in močno ljubim, ne vem natanko, ali bi bila moja ljubezen tako velika, če bi on ne bil prijatelj moj.“

O, Dioniz!“

„Ne mogla bi biti tako velika; zakaj preden je bil moj prijatelj in svetovavec, bi te ne bil mogel spoznati, bi te ne bil mogel videti s takimi očmi, kakor te vidim danes. On šele je pripravil mojo dušo, da te je mogla sprejeti in pozdraviti, kakor se spodobi. On je zaničevanje in posmeh, ti si čista lepota. Tožil sem ti v trpljenju, ko sva slonela ob oknu; to je bila sentimentalnost lepe noči. Trpljenje šele mi je razodelo spoznanje, povzdignilo me je v višave modrega zaničevanja in mirnega posmeha. Tam sem našel tebe; ne bi te bil našel, da nisem trpel, ne bi te bil našel, da se nisem bil vdal prijatelju, ki se ga bojiš. Šele ko sem bil stopil iz te doline visoko v hrib, sem te ugledal in sem te objel; dolina šentflorjanska je pregloboka; iz te kotanje bi te ne dosegel koprneč pogled — tebe, Hiacinta, ki si čista lepota in ki te od srca ljubim.“

Tako je govoril Dioniz.

Na stenah so viseli portreti lepe Hiacinte, izba je bila posuta z rožami.

Hiacinta je vztrepetala.

„Ali nisi čul, Dioniz?“

Dioniz se je naglo okrenil in je pogledal proti oknu.

„Dolina se je zdramila. Vedel sem, da je nevaren ta kraj.“

Zunaj pred oknom se je prikazal širok obraz; velike oči so buljile v izbo. Prikazal se je in je utonil v mrak.

*

Župan je pospravil kozarce, upihnil je luč, zaklenil je duri in je šel.

Napotil se je po ravni, beli cesti, mimo jagnedov in kostanjev, naravnost proti mlinu.

„Zakaj bi ne šel malo tja pogledat?“ si je mislil. „Mimogrede stopim lahko malo v vas; če je že upihnila luč, jo bo pa prižgala. Tako je dodeljeno nocoj dvojno veselje mojemu staremu srcu.“

In je stopil za vrbe ter se oziral proti oknu. Okno pa je bilo temno.

„Marica.“

Tiha je bila noč.

„Trdno spi. Kaj bi spala ob tako zgodnji uri?“

Župan je pobral droben kamen in ga je zalučil v okno.

Tiha je bila noč.

„No, Bog s teboj!“ je pomislil župan, zavzdihnil je in se je napotil dalje, v srcu pa se mu je dramila neprijetna misel.

„Kaj pa bi počela drugega nego spala? Nikoli nisem verjel babjim govoricam, pa bi jim verjel nocoj?“

Toda neprijetna misel se je dramila v srcu; zakaj noč je bila lepa in čudne sanje in slutnje so dihale v toplem zraku, v svetli mesečini.

Zlovoljen je zamahnil z roko in se je napotil v hrib.

„Enega veselja nisem bil deležen nocoj; da bi bilo drugo toliko imenitnejše!“

In zvedril se mu je obraz.

„Natanko vem, čemu je ta prekanjeni, potuhnjeni dacar kolovratil tam okoli! Lešnikov ni robkal, daleč je še do svetega Jerneja; tudi malin ni nabiral, zato ker jih tam nič ni! Svetnik bi rad bil, pa je največji razbojnik na vsem božjem svetu in z grehi ves obložen. Zato je kolovratil po tistem zakletem kraju, da bi sline cedil ob grehu drugih ljudi ter se pohujšal z veselim srcem. Hinavstvo in licemernost se mu pozna na obrazu. Ampak tudi jaz bi rad videl, kakšne reči se gode tam, in če je nemarnost res tolika, kakor pravi lažnjivi dacar, da se pijanci križajo. Moj poklic je in moja dolžnost, da ogledujem ter sodim, kako žive prebivavci te lepe doline šentflorjanske. Prijeten poklic je!“

Nasmehnil se je župan in kakor je bila pot strma in kamenita, ni bil nič utrujen in tudi ne zasopljen. Stopil je v gozd, v hladen mrak. Ozka steza se je vila med visokimi, črnimi debli, dremotno je sijala mesečina, med vejami se je časih zasvetilo nebo, čudno visoko, kakor da se je bilo nenadomo vzdignilo v neizmerne višave. Župan se je spoteknil ob odkrhlo vejo, opotekel se je ter zadel ob deblo. Drevo je narahlo zašumelo, odlomila se je suha veja in je padla na mehki mah.

Župana je izpreletel čuden hlad.

„Moj gozd je, vsako deblo poznam, pa se mi zdi, da sem zašel.“

No, steza je steza in gozd je gozd; drugega vodnika ni nego naključje in vdanost v voljo božjo. Stopal je počasi dalje, veselje pa je ugasnilo v njegovem srcu. Zmerom bolj poredko so kapale z neba svetle kaplje, zmerom bolj črne so bile sence. Župan se je razsrdil.

„Tako pride, zapeljivec, ko ga nihče klical ni, in krščanski človek trpi zaradi njega. Kaj ni mogel stopiti dol v dolino šentflorjansko in kakšen zlodej ga je silil v to kolibo onkraj gozda? Če je grešnik in razbojnik, naj greši kjerkoli, plačilo mu ne odide. Kaj je treba, da kobalim zdaj tod po gozdu, ko je že trda noč in je človeka strah samega? Tako ti je obremenil Bog obremenjeno dušo še z mojo jezo in nadlogo!“

Kraj steze se je spustila visoka senca od debla in je utonila v mrak; zašumelo je, krhle veje so se lomile kakor pod urnim, opreznim korakom.

Zupan se je pokrižal. Po hrbtu ga je izpreletelo in čelo mu je orosil mrzel pot.

„Ni varno tukaj. Ali so razbojniki, ali so duhovi? Bog se usmili moje duše!“

*

Počasi sta se izprehajala Zlodej in mlinarica, tesno objeta, po beli poti, po visokih ovinkih, tihemu gozdu naproti. Dvoje črnih senc, zlitih v eno, se je izprehajalo z njima. Mesec je svetil, opojno so dišale senožeti in Zlodeju se je zdelo, da je Romeo.

„Kako sem mogel odlašati tak dolgo, o sladka Julija? Na prvi strani mojega zapisnika je bilo zapisano s svetlimi črkami tvoje ime, in vendar sem odlašal! Zdaj vidim strahoma, da bi bilo skoro že prepozno. Da sem prišel mesec dni pozneje, kje bi te našel?“

„Lepo je, da si prišel, gospod; tako lahko mi je zdaj pri srcu.“

„Nevarnost je bila velika, moja lepa mlinarica! Povej mi po pravici in nikar ne misli, da govoriš z dacarjem ali z županom: ali si se res nameravala odpovedati življenju in njegovim sladkostim ter se potopiti v nečedno globočino šentflorjanske doline? Ali si res nameravala stopiti pred oltar s sramežljivo povešenimi očmi? Zatajiti mene in svoj imenitni namen? Streči debelemu županu, sezuvati mu čevlje s potnih nog, odganjati mu muhe, kadar bi zadremal v solncu, ter mu božati tolsti podbradek? Vpisati se v društvo krščanskih gospodinj ter zbirati prispevke za družbo sv. Cirila in Metoda? Odgovori brez hinavščine in izpovej svoj greh!“

Mlinarica je zavzdihnila, pogledala mu je v obraz in njene oči, kakor so bile prej vesele in prešerne, so bile nenadoma vse resne.

„O dragi gospod, tako je, kakor si govoril! Sodi, toda ne obsodi me! Lepo je bilo moje življenje; toda nekoč nisem mogla spati, deževalo je zunaj, veter je stresal okno in bilo me je strah. Mislila sem: in kadar nastopi jesen, kakšno bo tvoje življenje? Vse sem obdarila z ljubeznijo, nič mi ni ostalo; in beračico me bodo zapodili preko praga, zle besede bodo metali za menoj. Ženska sem in zelo slabotna; ne maram trpljenja. Tako sem hotela poskrbeti za zimo, še preden je zapadel sneg; čas je bil ugoden, drugače bi bilo morda prekasno.“

„Pol resnice, samo pol resnice!“ je vzdihnil Zlodej. „Kako so te že pohujšali pogovori z dacarjem in županom!“

„Tudi to bi rad vedel?“ — Kakor sanje so se zasvetile v njenih očeh. — „Nezaupen si, ker me imaš rad, in tudi jaz te imam rada. — Pomisli, dragi gospod, moje srce je občutilo nekoč veliko bolest; nikoli nisem vedela, kaj je trpljenje, takrat me je ranilo. Zaželela sem si lepe ljubezni, kakor si zaželi človek, ko gleda ponoči v nebo, da bi bil med zvezdami. Zaželela sem si, on pa je pogledal name z osornimi očmi in ni videl mojega koprnenja. Takrat sem začutila bolečino v svojem srcu.“

Zlodej se je narahlo nasmehnil.

„O ženska! Ker mu nisi bila nevesta, hotela si mu biti vsaj mačeha! Ker ni maral tvoje ljubezni, si mu naklonila svoje sovraštvo. Ker ni slišal tvojih vzdihov, naj tudi sam vzdihuje brez upanja!“

„Tako blago mi je pri srcu nocoj in nič več bolečine ni v njem in tudi srda nič več. Blagoslovi ga Bog, koder hodi, in tudi njegovo ljubezen blagoslovi Bog! Kaj mi je dolina šentflorjanska in vsa njena radost in bridkost? S tabo pojdem, gospod!

Zlodej jo je privil tesno k sebi; zdelo se ji je, da jo je vzdignil visoko in da ne čuti več poti pod nogami.

„Dioniz, izpolnjen je tvoj ukaz! — Blago ti je pri srcu, sladka mlinarica, zato ker si nastopila pot, ki ti je bila usojena od začetka. Ti si življenje, veselo, polno, brezmiselno življenje, ki živi kakor cvet na polju, v majskem solncu! Kaj bi tako življenje v dolini šentflorjanski? Ali bi ne bila neizmerna škoda, če bi se osušilo, če bi žalostno ovenelo v zadehlem in nečednem zraku tam doli? Ali ni že bila neizmerna škoda, da je vzklil in rasel ta brezprimerno blagodišeči cvet v teh pustih krajih, kjer ni bilo nikogar, da bi se s čistim srcem in globoko hvaležnostjo razveseljeval nad njim? — Z mano pojdi, da te presadim v kraje, kjer sije vse drugačno solnce; tam bodo hodili mimo in te bodo pozdravljali z veselim vzklikom, priklanjali se bodo k tebi do pasu ter uživali hvaležni tvoj blagi duh!“

„Kako te ljubim, o gospod!“ je izpregovorila tiho lepa mlinarica. „Zdaj vidim, kakor da so se duri odprle: zmerom sem te ljubila, gospod, in koprnela sem po tvoji družbi v tej lepi in žalostni dolini šentflorjanski. Tako lahko mi je, da ne čutim nog; kam si me povzdignil, o gospod?“

Stopila sta bila v gozd, toda mesec jima je svetil, kakor da sta hodila visoko med vrhovi; zamolklo je šumelo pod njima in šepetalo, zazibali so se časih vrhovi v rahlem vetru.

„Ali ni zavzdihnil nekdo pod nama, zajokal od bolečine?“

„Natanko si slišala!“ je odgovoril Zlodej. „Toda zapovej sočutju v svojem srcu, da naj utihne! Res je zavzdihnilo pod nama, toda povem ti resnično, da bi bil bolj vesel, če bi vzdihovalo vse večne čase. Dvoje majhnih, tako majhnih, s tako tankim nožkom ranjenih src! Plaha lučica koprnenja je gorela v njih, preplaha in preslaba, da bi se razgorela v velik plamen ter ju povzdignila v višave. Vzdihovanja bo konec še nocoj in vrnila se bosta v dolino šentflorjansko srečna in zadovoljna, kakor da bi se nič ne bilo zgodilo. Še tista plaha lučica bo kmalu ugasnila in živela bosta dopadljivo in rodoljubno življenje. Nista razumela svojega koprnenja, zato je tako brž ugasnilo. - Glej, namenila sta se bila v hrib, v nezavednem, nerazumljenem hrepenenju, pa sta ostala sredi klanca in še preden mine ura, se povrneta zmagoslavno v dolino in mrak!“

„Torej ni potreba sočutja?“ je vprašala lepa mlinarica.

„Prav nič ga ni potreba! — Zdaj pa se me trdno in tesno okleni, zakaj v tem trenotku nastopiva svojo imenitno pot! — Pozdravljen, Dioniz!“

Vzdignila sta se visoko, dvoje silnih črnih netopirjev nad gozdom, v svetli mesečini.

Vzkrik je segel iz noči do njunih nog in sedmero rodoljubov se je zgrudilo od strahu in groze.

*

Na jasi, pod košatim borom, sta sedela Manca in Tone; pod njima se je svetila dolina šentflorjanska. Gledala sta v dolino, na male hiše, čudovito žareče v mesečini, na svetlo belo pot, na tihi potok, ki se je zaiskril časih pod vrbami, kakor da se je prikazala za hip postrv iz valov, na prostrane travnike, sanjajoče pod velikim nebom. In obema so bile solzne oči.

„Čas je še, dolga je še noč!“ je izpregovoril Tone s tihim, komaj razločnim glasom. Plahost mu je stiskala srce z močno roko.

„Do zore je še čas!“ je odgovorila Manca in solze so bile v njenem glasu. Vztrepetala je nenadoma, zaihtela ter skrila obraz na njegovih prsih.

„Tako se bojim!“

Sam plah, trepetajoč, je vzdignil njeno glavo z obema rokama in jo je poljubil na mokro lice. Odgovoriti ni mogel, ker je slišal odgovor v svojem srcu: „Tudi jaz se bojim!“

Plahe, nelepe misli so vstajale iz malodušnosti.

„Ali je res potreba? Ali je res poslednji čas in nobene ure več, nobenega trenotka? Ali je res plot na vseh štirih straneh tako visok in tako močan, da ga ni moči preplezati, pobegniti v svobodo? Nikjer priprtih duri, ne skrite steze, ne vsaj ozke špranje? Ali sem res natanko vse pregledal, vse premislil, ničesar pozabil?“

Takoj se je oglasilo v malodušnem srcu upanje plahosti, ki se ozira navzdol, ker si ne upa navkreber.

„Nisem še vsega premislil, ne še vsega storil!“

Pogledala mu je v obraz z velikimi očmi in čuden, boječ iz bolečine porojen smehljaj se je prikazal na njenih ustnicah.

„Glej, dragi, kako se sveti dolina šentflorjanska. Tako lepa je nocoj, ker je ne bova videla nikoli več.“

In v njenem smehljaju je bilo očitanje, zasvetilo se je tudi v njenih rosnih, žalostnih očeh.

„Ti si hotel, da je ne vidiva nikoli več, tvoja je bila misel; jaz pa te imam rada, zgodi se tvoja volja!“

„Ne mudi se še!“ je izpregovoril mukoma in si ni upal gledati v njene oči.

„Kaj misliš, Manca? — Trepetal mu je glas in beseda mu je zastala. — „Kaj misliš, če bi stopila obadva predenj in bi pokleknila in prosila njegovega blagoslova. Morda bi ne zavrgel najine prošnje, kakor tudi je uročen. Genile bi ga tvoje solze.“

In grenek sram ga je zabolel v srcu in razločno je slišal glas: „Oskrunil si se, berač, ki so ga bili zapodili preko praga in ki se vrača s ponižno glavo!“

Solze so mu lile na lica in zastokal je od bolečine.

„O, ne, Manca, rajši na Golgato!“

Videl je njen obraz, njen plahi smehljaj.

„Rada te imam, zgodi se tvoja volja!“

Zapihal je veter, zašumel je gozd nad njima.

„Kaj nisi slišal? Zašuštelo je, zašepetalo, tih glas iz noči; skoro sem razločila besede.“

Vzdignil je glavo, poslušal je.

„Nad nama, kakor glas iz nebes.“

Prijela sta se za roke, trepetajoča, čudnega, nerazumljivega upanja polna.

„Bog nama je poslal tolažbe!“ je izpregovorila Manca s tihim glasom, strmečimi očmi. „Greh je bila najina misel, Bog pa se je usmilil ob poslednji uri. Pokrižaj se!

„Kam zdaj, Manca?“

„V dolino! Če nama je naklonil Bog trpljenja, je treba zadeti svoj križ na rame. Greh je bila najina misel.“

„V dolino, Manca! Tako čudno lahko je zdaj moje srce, kakor da se je bilo odvalilo od njega veliko breme. Daj mi roko, Manca!“

Glasneje je zašumel gozd, nagnili so se bori.

Tedaj se je vzdignilo iz gozda visoko v zrak, zafrfotale, razprostrle so se silne peroti in so zasenčile vso dolino.

„Bog in vsi posli božji!“ je vzkriknila Manca in se je pokrižala.

Tone je vztrepetal in je prebledel; spoznal je obraz, ki se je bil zasvetil visoko v zraku, v svetli mesečini.

*

Dacar se je hudo prestrašil, ko je začul korake iz noči. Potuhnil se je za grm in je poslušal, nato se je splazil potihoma v stran in je preklinjal krhle veje, ki so se mu lomile pod nogami.

„Županov gozd je, zato taka nemarnost! Rajši naj bi se brigal za svoj gozd, nego da hodi za ženskami. In za kakšnimi ženskami! Budalo misli, da vozi po ravni cesti, pa vlači po izvoženem kolovozu.“

Robida mu je udarila v lice, odskočil je in se je zaletel v deblo. Za deblom se je splašila senca, potuhnila se je ter se splazila potihoma v stran.

Dacar je poslušal.

„Kaj je gozd oživel? Mesec ne sije v ta mrak in vendar se plazijo sence, švigajo sem, švigajo tja! Ni bilo morda prav, da sem se bil napotil na to pohujšljivo pot. Grehov imam dovolj, še enega zraven, pa jih bo preveč. Kaj pa je bilo treba zapeljivcu siliti v te kraje, ko ga nihče klical ni? Tudi brez njega bi bili opravili! Tako se mora človek ob tej pozni uri potikati po gozdu, a ne da bi sedel v krčmi, kakor vsi krščanski ljudje!“

Zasvetila se je jasa, zasvetil se je mesec nad njo. Dacar je stopil iz gozda in se je v tistem trenotku zadel ob široko deblo, ki se je zamajalo ter se zgrudilo na tla. Tudi dacar se je opotekel in je sedel v travo. Začudil se je, nato pa se mu je obraz širil ter se širil zmerom bolj in se razlezel naposled v tih, prešeren smeh.

„Kaj pa ti, poštar, po teh samotnih krajih?“

Debeli poštar se je trudoma vzdignil. Vzdignil se je, segel je v žep in je ponudil dacarju molče lepo črno tabakiro. Dacar je vteknil vanjo palec in kazavec, ponjuhal je ter je kihnil, da se je razleglo zamolklo po jasi.

„Otroci mi kriče doma!“ je tožil poštar. „Človeku ni moči spati, pa sem se malo izprehodil, ko je lep večer.“

„Otroci ti kriče, kanalja!“ je pomislil dacar. „Enemu je petnajst, drugemu trinajst let, pa kričita, da ni spanja očem! — Tudi jaz,“ se je nasmehnil hudobno, „tudi jaz sem se malo izprehodil, zakaj v nogah me je trgalo, da nisem mogel spati.“

„Protin je huda reč!“ je odgovoril poštar z žalostnim obrazom, njuhal je ter si brisal nos in ustnice z velikim rdečim robcem. Nato se je okrenil počasi, iztegnil je roko in je pokazal na samotno hišo, v mesečini plamenečo.

„Čigava hiša pa je tam? Nikoli še nisem videl te hiše. Prijazna hiša je.“

„Tudi jaz je še nikoli nisem videl,“ je odgovoril dacar.

„Morda je izrastla iz tal šele nocoj to noč.“

„Že mogoče!“ je pokimal poštar. „Velike reči se gode dandanes na svetu in tehniške znanosti napredujejo neprestano. Vsak pošten človek je za napredek in jaz sem zanj. — Okno je svetlo in koristno bi bilo pogledati, kdo je prižgal tisto luč; zakaj tatov in razbojnikov je veliko v teh krajih!“

„Koristno bi bilo pogledati in Bogu dopadljivo!“ je potrdil dacar in napotila sta se preko svetle jase; njuni dolgi senci sta se zibali, segali sta prav do samotne hiše in sta rastli zmerom više na zlatožarečem zidu. —

„Previdno!“ je opominjal poštar, „previdno in oprezno! Razbojniki stoje ob oknu, lahko bi naju ugledali. V senco, prijatelj dacar!“

Zavila sta na levo, v senco košatega bora. Poštar je upognil glavo in je strmel v okno, dacar si je bil iz navade zasenčil oči z dlanjo.

„Ali kaj vidiš?“

„Ničesar ne vidim.“

Dvoje senc je stalo mirno v izbi ob oknu, molčalo.

Veter je zapihal, zašumeli so bori, zgenili sta se tihi senci.

„Ali si kaj slišal?“

„Ničesar nisem slišal; gozd šumi.“

Zgenili sta se tihi senci, vzdignili sta se, temna roka je zaprla okno.

„Jaz mislim,“ je izpregovoril poštar, „da se gode za tem oknom nekrščanske reči. Nekdo je slonel ob oknu, nenadoma je vstal, kakor da se mu je vzbudila slaba vest, in je izginil v izbo, da bi se skril poštenim očem. Čemu, vprašam, je izginil tja, kdo ga je klical?“

„Treba bi bilo pogledati.“

„Pogledati bi bilo treba.“

Ob robu jase, v robu sence, v dolgem kolobarju je stopal debeli poštar z opreznimi koraki. Z opreznimi koraki je stopal dolgi dacar za njim. Ob hiši, ob zidu, ob oknu. Spel se je poštar na prste, pogledal je v izbo in se je takoj potuhnil.

„Ali si kaj videl?“

„Zlodeja sem videl!“

Visoki bor se je stresel, lomile so se veje, velika črna kepa se je spustila na tla. Iz gozda so se prikazovale čudne sence, zibajoče se, omahujoče. Poštarju so se ježili lasje, dacar se je bil skljućil v klopčič in zobje so mu šklepetali.

Črna kepa, borov čudni sad, se je polagoma razvijala, zasopla je težko in je vstala.

Dacar se je zravnal, obraz se mu je širil, širil se je zmerom bolj in se je razlezel naposled v tih, prešeren smeh.

„Ali ste se hudo ranili, gospod župan?“

„V životu me malo bôde, drugače ni nič hudega. Ves razbojniški je svet dandanes. Šel sem se bil malo izprehodit, da bi preganjal tatove po svojem gozdu.“

„Po drevju.“

„Tudi po drevju. Kaj si ljudje dandanes vsega ne izmislijo! Lahko bi bil kdo skrit v vejevju, pa bi ga od zdolaj še s svetilko ne izteknil.“

Burno so zašumeli bori; četvero širokih senc, četvero debelih rodoljubov se je izluščilo iz mraka. Med bori so se zasvetili naočniki učitelja Šviligoja, dvoje velikih, strmečih, prestrašenih oči.

„Na kolena, neverniki!“

Glas županov je bil poln groze in kesanja.

Burno so zašumeli bori, nad bori se je vzdignilo dvoje velikih črnih netopirjev in je zasenčilo vso jaso s silnimi perotmi. Župan je vztrepetal in je prebledel in se je zgrudil; spoznal je obraz, ki se je bil zasvetil visoko v zraku v svetli mesečini.

Tone in Manca sta pokleknila poleg njega, na desno in na levo. Župan se je dotaknil s čelom tal.

„Grešnik sem, o Gospod, ne sodi me neusmiljeno!“

*

Za mizo so sedeli rodoljubi, pokušali so vino z dolgimi in resnimi požirki in so gledali temno predse. Kaj se je pripetilo v lepi šentflorjanski dolini, da so gledali rodoljubi temno predse?

Osoren in zamišljen je sedel na stolu šentflorjanski župan in ni izpregovoril besede. Kaj se je pripetilo, da ni izpregovoril besede šentflorjanski župan?

Molčali so dolgo, tudi župan je molčal in celo učitelj Šviligoj je mislil globoke misli.

*

„Rodoljubi!“ je izpregovoril župan, ko je minilo sedem dni. „Rodoljubi, prišlo je pohujšanje v to lepo dolino šentflorjansko. Tako je, rodoljubi, v to lepo dolino šentflorjansko, ki jo je bil Bog obdaril z obilimi čednostmi in dobrimi letinami, se je bil prikradel zapeljivec v človeški podobi. Jaz pravim; sveta dolžnost nam ukazuje, da stopimo z združenimi močmi na branik naših svetinj in da poženemo Antikrista, odkoder je prišel!“

Zelo je bila pogodi učitelju Šviligoju ta lepo ubrana govorica in nič manj pogodi ni bila ostalim imenitnim rodoljubom.

„Odkoder je prišel, pravim! Nobene pravice nima, da bi trosil pohujšanje po tej lepi dolini šentflorjanski. Tako živimo, rodoljubi, pošteno in krščansko in se trudimo za blagor naroda in za vseobči napredek: pa glejte, pride pritepenec od Bog vedi kod, pljuje na naše koristno delovanje in seje pohujšanje v naša srca. Ali naj dovolimo brez odpora tako početje? Nikdar!“

„Nikdar!“ so zaklicali krepko imenitni rodoljubi.

Za pečjo se je vzdramil maček, zazehal je, odprl je zaspane oči, pogladil se po smrčku ter spet zadremal.

„Poženemo ga, odkoder je prišel! Ne porojen ni v tej lepi dolini šentflorjanski, ne udomljen! Njegovo meso ni naše meso, njegova kri ni naša kri. Sedi, učitelj Šviligoj, moj učeni prijatelj, sedi in napiši moj ukaz!“

Pili so imenitni rodoljubi in so bili navdušeni; učitelj Šviligoj je nateknil naočnike, pomočil je pero in je pisal ukaz.

*

Veselo svatbo sta praznovala Manca in Tone. Svatje so se gostili tri dni in tri noči, popili so sedmero veder vina, pojedli dvoje volov, četvero telet, šestero prascev, osmero jarcev in kuretine brez števila.

Tretji dan je prašal dacar poštarja in je pomežiknil z zaspanimi očmi.

„Kaj praviš?“

„Da jo je Zlodej vzel.“

„Prekanjen si, poštar, ampak premalo si prekanjen. Jaz sem ga videl, tistega Zlodeja, ko sem bil zadnjič v Ljubljani. Škric je, naočnike nosi, lepodišeče cigare kadi, za babnicami hodi in denarja ima kakor pečka.“

„Pijan si, dacar!“

Dacar se je zvrnil na klop in je zaspal, poštar se je zvrnil poleg njega.

*

To je bilo tisti dan, ko je stopal v hrib stari in nadložni pismonoša. Veliko pismo je nosil s seboj, debelo zapečateno. Popil je bil na svatbi, ko je šel mimo, bokal vina, učitelj Šviligoj pa mu je izročil veliko pismo, debelo zapečateno. „Nesi ga,“ je rekel, „nesi ga in nikar ga ne izgubi!“ Nato so mu pali naočniki na tla in tudi sam se je zgrudil.

„Nesi! Nesi!“ je govoril nadložni pismonoša. „Že nesem, ampak kako bi prinesel?“

Noge so se mu opletale; solnce je sijalo, toda zdelo se mu je, da sije mesec.

Šel je, šel, prišel na jaso, stopil pred hišo, pred duri.

„Odprite!“

In glej, duri so bile odprte. Toda veža je bila prazna, prazna je bila izba, človeka nikjer.

„Oglasite se!“

Glasu ni bilo. Zamolklo so odmevale prazne stene. Pismonoša je legel na tla in je zaspal.

* * *

Brez zadnjega poglavja.

Spisal **Jos. Kostanjevec.**

◆

I.

Pri Sv. Roku je odbilo polnoči.

Po ulicah so motno brlele svetiljke, okoli njih so plesale goste, velike snežinke. Tlak je bil umazan, sneg se je tajal ob njem in pod kapom so se poznali sledovi stopinj. Okoli vogalov je semtertja zavriščala burja. Bežala je sama pred seboj . . .

Tačas se je nenadoma zbudil iz nemirnega spanja gospod Volec. Sklonil se je kvišku in se je podprl z rokami. Njegove majhne oči so izstopile iz jamic, strmele so v kot. Glava se je nekoliko nagnila, ustnice so trepetale.

Prisluškaval je.

„Ali ne hodi zopet? . . . Bos je, in njegove stopinje so rahle . . . Ali čul sem jih vendar,“ je pomislil Volec.

Zaškripala so tla, zazibala so se komaj čutno.

Kakor bi mu kdo izpodnesel roke, tako je padel gospod Volec v blazine. Zamižal je, a njegova ušesa so bila napeta, čula so vsako stopinjo.

Stopinje pa so se bližale njegovi postelji, tihe, bose stopinje. In tla so škripala, komaj čutno so se zibala.

Gospod Volec je preplašeno zopet odprl oči. Iztegnil je roke pred sebe. Hotel se je braniti.

„Milost! . . . Čemu me preganjaš? . . . Sam si bil kriv, moje roke so nedolžne!“

A okoli njega je hodilo, bližalo se je vedno bolj.

Mrzel pot je oblil čelo gospodu Volcu.

„Pusti me! . . . Beži! . . .“

Stokal je starec, srce se mu je treslo v prsih, redki sivi lasje so se ježili.

Nočna svetiljka ob postelji je vzplapolala. Nekdo jo je hotel ugasniti.

„Pusti mi luč! . . . Vsaj luč mi pusti!“ je kriknil starec.

Luč pa je vnovič vztrepetala, zazibal se je plamen kakor ob močnem prepihu.

„Ali ne veš, da ne morem živeti brez luči? . . . Usmili se!“ je tarnal starec in iztegnil roko proti luči.

Stopinje so se začule prav tik postelje, starec je preplašen umeknil roko.

„Ali me hočeš zadaviti?“ je viknil hripavo. „Saj nisem kriv, dobro veš, da nisem kriv! Ali sem ti jaz potisnil revolver v roko? — Lažeš! Jaz nisem kriv!“

Luč je v tem hipu nenadoma ugasnila. Črna tema je nastala v sobi. Bose stopinje so se oddaljevale, tla so škripala in so se zibala.

V kotu so se stopinje zopet obrnile in neznanec je stopal vnovič proti postelji. Starec se je tresel, ni se upal dvigniti, da bi prižgal luč.

„In še za mašo sem bil dal te dni, da bi tvoja duša našla večni mir. A zato me preganjaš in mučiš ponoči! Ali je to hvaležnost? . . . Pusti me samega, beži!“

Burja je zunaj zatulila in na okno je zaškropilo.

„Huj, kako je hudo!“ je zavpil starec ter skočil s postelje.

Začel je iskati vžigalic. Na nočno omaro jih je bil položil snoči. Njegova roka pa je pretipala vse okoli in okoli, toda vžigalic ni bilo.

„Padle so gotovo na tla,“ si je dejal in se sklonil.

Res, vžigalice so bile na tleh. Željno jih je pograbil in se dvignil. Toda z glavo je zadel ob kameniti rob nočne omarice in skoraj se je onesvestil. Zaječal je . . . stopinje je začul prav tik sebe. Roka mu je odrevenela, ni je mogel premekniti.

„In tvoji hčeri sem tudi včeraj pomagal. Glej, skoro bosa je bila in napol naga. Rumena je bila njena polt in lakota ji je gledala iz oči. Morda bi bila ostala kje za plotom, da ji ni priskočila na pomoč moja darežljiva roka. Morda bi bila morala prodati svojo mladost, da je nisem dvignil jaz. In zato me nadleguješ, zato mi zastrupljaš noči, da se vlačijo mimo mene kakor neskončna, temna večnost? Pusti me in beži!“

Starec je vzdihnil globoko in nekoliko mu je odleglo. S tresočo roko je prižigal luč.

„Eh, pozabil sem snoči, da bi nalil olja,“ je dejal, ko se je zasvetila vžigalica. „Zato je ugasnila. Glej, po nepotrebnem sem te obdolžil.“

Izkušal se je nasmejati, a njegov glas je bil čudno votel in hripav.

„In vendar je napolnjena z oljem,“ je dejal, ko se je zasvetilo drugič.

Stisnilo ga je zopet nekaj v notranjosti in preplašeno se je ozrl. Stopinje so odmevale po sobi semintja.

Vzplamtela je zopet luč, starec je zlezel v posteljo.

Zagrnil se je čez glavo in se prekrižal. Težko je dihal, njegovo telo se je krčilo in vilo . . .

Polagoma, prav polagoma so se proti jutru oddaljevale bose stopinje. Starcu pa je legel tačas spanec na oči.

Zunaj se je že delal dan, snežilo je in vozovi so zaropotali po ulicah . . .

* * *

Komaj je vlačil Volec noge za seboj, ko je stopal ob palici po mestnem tlaku proti svoji navadni gostilni, kjer je zajtrkoval skoro sleherni dan. Njegov hrbet je bil upognjen, njegovo telo je bilo trudno in izmučeno. Moral je semintja postajati, da je ujel sapo, ki mu je uhajala. Palica se mu je tresla v roki, včasi je izpodrsnila ob opolzlem tlaku. Njegovo oko je begalo nemirno po mimoidočih ter opazovalo obraze, ki so ga srečavali. Videti je bilo, kakor bi iskalo nekoga, kakor bi hrepenelo po njem, da ga vidi. A ni ga bilo!

„Ponoči zopet pride,“ mu je dejalo nekaj, in starec se je ustrašil tega glasu.

„Prav gotovo pride! Takoj pride, ko odbije ura pri Sv. Roku polnoči . . .“

Starec se je zavil tesneje v svoj plašč ter oprezno stopal dalje. Stresel je z glavo, hotel se je otresti takšnih misli.

Nekdo ga je pozdravil.

„Dober dan, gospod Volec! Ah, še tako čvrsti in zdravi! No, to je lepo. Čestitam Vam!“

Odšel je dalje, a starec se je ustavil ter gledal za njim.

„Kdo je to?“ je pomislil. „Nisem ga še videl, a on me pozdravlja. Sitno je to, ako človeka poznajo vsi . . .“

Na gostilniškem pragu ga je pozdravila natakarica, mlada, brhka punca.

„Dober dan, gospod Volec, nekam pozni ste danes. Drugi so že vsi notri.“

„Vsi? Kdo vsi?“

Starec je bil zamišljen, ni se mogel spomniti, kdo so ti vsi.

„Ali me poznajo, dekle?“

„Seveda Vas poznajo,“ se je zasmejala natakarica. „Kaj bi Vas ne poznali? Kako čudni ste danes, gospod Volec!“

Pogledal jo je v obraz in takoj se je spomnil, kje da je. Preložil je palico čez prag in stopal mimo natakarice v sobo . . .

Pri okrogli mizi v kotu so sedeli trije gostje. Sivi so že bili vsi trije in plešasti. Privzdignili so glave, ko je vstopil Volec in s kimanjem so ga pozdravili.

„Danes ste jo pa dolgo potegnili, gospod Volec,“ je rekel penzijonist Gabrovec, ko je Volec odložil klobuk in prisedel.

„Eh, blagor mu, kdor lahko dobro in dolgo spi,“ je pristavil trgovec Šiška. „Jaz na priliko že osem noči skoro ne zatisnem očesa. Včasi sem zaspal vsaj proti jutru nekoliko, a zdaj je minilo še to.“

„Kaj boš, Šiška, spokori se in ne odiraj ljudi, pa boš zopet lehko spal,“ se je oglasil upokojeni profesor Grba. Njegov glas je bil resen kakor v šoli, a njegovo oko je namežiknilo Volcu. „Čista vest je najboljši morfij, prijatelj!“

Šiška je povesil glavo in ni odgovoril ničesar, neprijetno mu je bilo, da je slišal kaj takšnega.

Volec pa je skoro prestrašeno pogledal profesorja ter dejal tiho in plašno:

„Čemu pikaš, prijatelj profesor? Ali so Tvoje roke popolnoma čiste?“

„No, no, ne tako hudo, saj je vse samo le šala,“ je dejal Gabrovec. „Nazadnje bi se res še skregali, da ni pametnih ljudi med nami. Ali veste kaj novega, gospodje?“

Vsi se ozro v Gabrovca.

„Ne? Torej poslušajte! Saj ste ga poznali vsi, onega krepkega moža v najlepših letih, onega Bitenca z rdečim, okroglim obrazom, ki je bil agent pri tvrdki Štrenarjevi. Ne? Skromen, vljuden človek je bil to. Čestokrat je sedel tamle pri oni mizi in srebal počasi svojo četrtinko. Četrtinko, saj veste, več se ni privoščil nikdar.“

„Čemu tako dolg uvod? Kaj je z njim,“ vpraša profesor.

„Snoči se je ustrelil.“

„Čemu?“ vpraša Šiška.

„Čemu?“

„Bitenc je imel pravico, da je prevzemal denar za tvrdko. Vrag ga vedi, kako se je zgodilo, da so zadnje dni prišli na sled, da je Bitenc poneveril približno petsto kron. In Štrenar mu je zagrozil z ovadbo ter ga je tudi ovadil. Ko je potrkal orožnik pri Bitencu, se je ta ustrelil.“

„Škandal, sramota! Za petsto kron ga je ovadil, fej!“ je vpil profesor.

„S takšnim človekom na vislice! In pri tem Štrenar marsikatero noč samo na šampanjcu zapravi večjo vsoto! Fej!“

„Ali je bil Bitenc samec?“ vpraša Šiška.

„Ne, oženjen je bil in zapušča štiri nedorasle otroke.“

„Imel je otroke? In za petsto kron se je šel streljat? To je neverjetno, to ni mogoče!“

„Fej . . . fej . . .“

„Komu fej? Štrenarju ali Bitencu?„

Volec je v tem času nemirno sedel na svojem stolu. Njegov obraz je bledel, njegove oči so se izbulile in roke so se mu tresle. Težko se je dvignil, vzel je klobuk in drsal počasi iz sobe.

„Kaj mu je?“ vpraša profesor.

„Hm, kaj jaz vem? Čuden je bil že prej, ko je vstopil k nam. Mož se stara vidno, videli bodete, da ga ne bomo imeli dolgo med seboj,“ odgovori Gabrovec.

„Tako, vidva torej pravita, da se stara. a jaz vama povem, da ga je pregnalo sedaj nekaj drugega odtod,“ pripomni Šiška.

„In to bi bilo?“

„Vidita, enak slučaj, kakor ga je povedal sedaj Gabrovec, se je pripetil pred več leti pri Volcu. Tedaj je bil Volec še mlad, poln življenja in vaju še ni bilo tukaj. Tudi tedaj se je pri Volcu ustrelil njegov agent Zabukovec in iz prav takšnega vzroka in je zapustil prav toliko otrok kot Bitenc.“

„Ah . . . ah . . . Toda tam ga vendar ni ovadil Volec?“ vpraša profesor zateglo. „Kaj takšnega si ne morem misliti o njem.“

Šiška zmaja z glavo in zaklopi napol oči.

„Hm, kdo ve, kdo naj to ve, prijatelj profesor! . . .“

Hkratu so vsi utihnili, profesor pa je gledal skozi okno, ki se je mimo njega prav počasi in s težkimi koraki zibal Volec s skljućenim hrbtom in upognjeno glavo.

„Kdo naj to ve?“ je ponavljal za Šiško Gabrovec sam s seboj, tiho, komaj slišno.

II.

Mračilo se je že v majhni sobi z razgledom na vrt. Na zahodu je polagoma pojemala večerna zarja, sence so se začele vlačiti med drevesnimi vrhovi in so se nižale vedno bolj k tlom. Tiho, neslišno so stopale po peščenih potih, so zagrnile steze in trate. In upognile so se cvetice, v pričakovanju so se zazibale veje in vejice. Rahel vetrič je potegnil po nasadih, po vzduhu se je razširil prijeten vonj po rožah, ki so cvetele v dolgi vrsti ob zidu. Drobno vejevje grmičevja se je stisnilo skupaj, šepetalo je med seboj, je pričakovalo novega tajinstvenega življenja, ki ga je s seboj nosila noč na rahlih, temnih perotih.

Gori na oknu one majhne sobe se je prikazala kodrasta glava. Nagnila se je čisto vun in se ozirala po tihih potih na vrtu. Velike temne oči so se vlažno svetlikale izpod dolgih svilenih trepalnic, pričakovale so nekoga. Zdajzdaj mora priti, zdajzdaj se prikaže njegova sloka postava izza grmovja! . . . Čuj, ali se ni zdaj oglasila njegova stopinja v drobnem pesku? Nič? Padla je gotovo suha veja s stare jablane na ovinku . . . Toda nekaj se giblje tam na koncu, nekaj visokega in vitkega. Ali ni on? Zakaj se ne premakne, zakaj ne stopi korak dalje? Nič? . . . Zablestela je bela laket, pomignila mu je roka ter prosila naj stopi bliže, gibala so se ustna, težko ga je pričakovalo njeno srce . . . Mlad javor je stal tamkaj priklenjen na mestu, njegove tanke veje so se zibale in objemale mehko noč . . . Saj je rekel, da pride nocoj, da pride celo bolj zgodaj, nego po navadi!

Naslonila se je kodrasta glava v roke in se zamislila. Ne, ni mogoče, da ne bi prišel. Zadržali so ga nenadni opravki. A ko se jih reši, gotovo prihiti na perotih k njej, in njegov mehki glas ji bode šepetal sladke besede. Kako počasi teko četrture! In vendar je že deset! Ne, nocoj ga ne bode več! Še niže je zlezla kodrasta glava, naslonila se je na desko pri oknu . . .

Zunaj pa je bilo že temno, da se niso razločevale več niti poti. Visoke sence so silile kvišku, zibale so se in majale. Gori nad njimi so blestele svetle zvezde.

Kodrasta glava pa je slonela na deski ob oknu in se ni genila. Razpustili so se črni kodri in so mahali navzdol, svetile so se bele lekti.

„Ana!“

„Čuj, Ana!“

Kdaj se je približal, da ga ni čula? Niti pesek ni zaškripal pod njegovimi nogami, nič se ni genil okoli njega. A bil je pri njej, čutila je njegovo sapo, čutila njegov dihljaj.

„Ana, prišel sem po slovo. Nič več se ne bova videla!...“

Kodrasta glava se je nenadoma dvignila kvišku, roke so zakrilile po zraku.

„Moj Bog, kakšne sanje! Saj ga ni tukaj!...“

Še enkrat je pogledala Ana po vrtu, a vse je bilo tiho. Počasi je zaprla okno ter izginila v sobi. —

* * *

Prav tačas, ko je Ana slonela ob oknu na vrt, je obhajal v krasno razsvetljeni sobi sredmestne velike hiše svojo zaroko mladi gospod Anton Volec. Bogato je bila obložena dolga miza, penile so se kristalne čaše, rdeli so veseli obrazi. Bliskoma so v sosednji sobi hiteli prsti po tipkah novega klavirja, ognjevit valček je vršal po dvorani.

Mladi Anton Volec je vrtel svojo zaročenko po njega taktih, stiskal je njene drobne prste med svojimi in se privijal k njenim prsim. Njene žareče oči so visele na njem in so ga omamljale.

Oddaleč sta gledala nevestina roditelja. On majhen in suh, ona debela in naduta.

„Kakor nalašč sta ustvarjena drugi za drugega, kakor nalašč, kaj ne Egon?“

„Da, kakor nalašč, da, mama!“

Valček je nehal, pari so se ustavili in so prihiteli k mizi. Zazvenele so čaše, zaiskrilo se je rujno vino.

„Bog živi zaročenca!“

„Bog živi! Bog živi!“

„Ali ne zaplešemo zopet?“

Iznova je zašumelo po dvorani, vnovič je zaplesal gospod Anton Volec. In plesal je kakor brezumen, plesal zlasti tedaj, ko mu je šinila neka sitna misel v glavo. Toda otresel se je je takoj in posrečilo se mu je, da je nocoj pozabil one kodraste glave, ki je slonela ob oknu na vrt in ki je prav tačas čakala njega, Antona Volca...

* * *

Tiste dni potem se je oglasil agent Zabukovec v oni mali sobi z oknom na Volčev vrt. Počasi in s trepetajočim srcem je stopal po stopnicah navzgor. Namenil se je bil, da prihaja zadnjič. Ako ga Ana odkloni še danes, potem je ne bode nadlegoval več, potem že hoče odpraviti sam s seboj kakorkoli.

Ljubil je malo Ano s kodrasto glavo in kot noč črnimi, kot morje globokimi očmi. Ljubil je malo Ano z belimi, bleščečimi lehtmi, malo Ano z onim otroškim, naivnim vedenjem. A dosedaj ni bila njegova ljubezen uslišana, vsaka beseda je bila brezuspešna. Mala Ana ga je sicer poslušala, smilil se ji je, a vselej je odbila njegovo prošnjo vljudno — toda odločno.

Zabukovec ni vedel, kaj bi si mislil. Saj mu ni nikdar razodela, da je z dušo in telesom vdana mlademu Volcu. Zabukovec je zadnje dni izostal, a danes se je odločil, da govori z Ano zadnjič.

Ko je stal pred njenimi vrati, se je zdel samemu sebi kot otrok. Ta veliki, močni in zdravi mož s svojim lepim moškim obrazom, ta se je vedel sedaj kot bojazljivec, srce se mu je treslo v prsih. Komaj slišno, nerodno je potrkal.

Takoj pri vratih mu je prišla nasproti Ana.

Ustavil se je in jo je pogledal. A tedaj je zapazil, da se je njena postava skljačila v teh dneh, kar je ni videl, da je bila Ana sedaj neznatna in drobna. A ko ji je pogledal natančneje v obraz, je videl, da so ji bile oči rdeče od joka in da so široko črno obrobljene.

Stopila je k njemu in mu podala roko.

„Kaj Vam je, gospodična Ana?“ Izginil je strah iz njegovih prsi, ko jo je vidil takšno.

„Nič več mi ni sedaj, gospod Zabukovec — prestala sem,“ je dejala tiho in mu pogledala v oči. „Sedite k meni, Vi ste edini prijatelj, ki sem mu zaupala od nekdaj, zato Vam hočem povedati vse.“

In pripovedovala mu je o svoji ljubezni do Volca in ni mu zamolčala niti pičice . . .

Čez dobro uro pa se je vračal Zabukovec po stopnicah veselega srca, da bi bil zavriskal. Iz izpovedi Anine je šele spoznal njeno vrednost, spoznal, kako zlato srce bije v teh ozkih prsih. In ljubil jo je še bolj kot prej in vedel je, da je ne zapusti nikoli.

Nekoliko mesecev pozneje je bila Ana žena Zabukovčeva, ki je bil tedaj agent pri tvrdki Volčevi.

III.

Na posameznih drevesih je že rumenelo listje in zjutraj je že skoro sleherni dan ležala megla nad mestom. Jesen je silila v deželo, je pošiljala prve svoje poslance, da napovedo njen prihod. Počasi so prihajali drug za drugim, počasi, kakor bi si ne upali, vsak se je prikradel kar čez noč, da bi ga ne zalotilo podnevno solnce, ki se jim še ni hotelo tako hitro umekniti. Počasi, tiho in skrivaj so prihajali, kakor prihajajo prvi sivi lasje na mlado glavo. Solnce jih je slednjič opazilo, a jih ni hotelo videti teh poslancev z uvelimi lici, z izpitimi žilami in ugaslimi očmi. Mimo njih je jadralo dalje in se je smejalo. Mož jih noče videti prvih sivih las, nasmehne se in se obrne od ogledala . . .

Jutra so bila hladna, a popoldnevi topli. Kdor je mogel, je hitel iz mesta v okolico, v to lepo, sanjavo okolico. Zlasti ob nedeljah so potovale nebrojne gruče iz prašnih mestnih ulic, da se naužijejo svežega zraka, da se razkužijo raznih tvornic zagatnega dima, ki so ga morali požirati ves teden. Mešali so se pešci in izvoščki, dirjali so kolesarji in najnovejši in hkratu najnesramnejši avtomobilisti.

Neke nedelje popoldne se je odpravil tudi agent Zabukovec s svojo ženko iz mesta. Ona je peljala voziček, v njem je sedel prvi njun otrok, enoletna Minka. Hodila sta ob robu ceste, ob njivah in orumenelih travnikih.

„Kako lep dan je danes, Ana! Toda, kaj bi mi bila ta svetloba, kaj bi mi bila vsa ta krasota narave, da nimam Tebe in otroka, Ana! Pred dvema letoma si nisem mislil, da bodem kdaj tako srečen.“

Pogledala ga je hvaležno s svojimi velikimi, temnimi očmi.

„Ali si res srečen, Ivan?“

„Ali moreš dvomiti, Ana? Glej, kadar hodim samoten po več dni po svojih trudapolnih in mučnih poslih, daleč od doma po trgih in vaseh, tedaj me spremlja povsod tvoja ljubezen. Močan sem v tej ljubezni in ne straši me bodočnost. V najtemnejši noči mi sijejo tvoje oči kakor nebeške zvezde in jasna in ostro je začrtana pot pred menoj — ne bojim se, da bi jo zgrešil.“

„Kako sem ti hvaležna za takšne besede, Ivan!“

„Glej, Ana, pred nekoliko dnevi sem srečal nenadoma svojega nekdanjega prijatelja Kavčiča. Kakšen fant je bil to! Njegova odločnost ni poznala nobene meje, njegove misli so letale drzno in brez zadržkov v najdaljnjejše daljave, v najskritejše kote, njegove nade so segale do neba. Kje naj bi bila zapreka, da bi je ne bila odstranila z lehkoto njegova močna roka? Zemlja in nebo, oboje mora biti njegovo, sem si mislil tedaj. A ko sem ga srečal zadnjič, ga ni več poznalo moje oko. Samo duša moja ga je še spoznala, ko me je ogovoril. Kakšen si prijatelj, sem viknil, ali si ali nisi to ti, ki sem te občudoval kakor neko višje bitje, bitje, ki hodi visoko nad nami in se njegova noga ne more oblatiti z blatom vsakdanjega življenja? Pogledal me je začudeno, nekaj se je zablisnilo v njegovih očeh. ‚Prvi si, prijatelj‘ mi je odgovoril, ‚prvi, kakor vidim, izmed vseh onih, kar sem jih srečal v zadnjih letih, prvi, da si ostal takšen, kot si bil nekdaj. Zato pojdi z menoj, povedati ti hočem svojo povest.‘ — Ta povest, Ana, je vsakdanja, a prav ta vsakdanjost jo dela silno žalostno.“

„Zabukovec se je zamislil in je stopal molče ob svoji soprogi.

„Ali mi nočeš povedati te povesti, Ivan?“

Zdramil se je in dejal.

„Da, Ana, povem ti jo, toda ne sedaj. Ko bova zvečer doma, tedaj boš slišala vse.“

Voziček z otrokom je škripal dalje po peščeni poti, oddaleč so se belile nizke bele hiše stranskih vasi, nad njimi so se vzdigovali začrneli zvoniki, vmes se je mešalo košato drevje z napol orumenelim listjem.

Zabukovec in Ana sta zavila v prvo gostilno. Pod širokovejnimi orehi in kostanji so stale tamkaj pogrnjene mize, okoli nekaterih je sedelo že dokaj meščanov. Na dolnjem koncu vrta je bila še prazna miza. K njej sta sedla. Kmetiška natakarica, debela punca zagorelih lic in rjave polti, jima je prinesla piva in gnjati.

To skromno južino sta bila ravnokar zaužila, ko zaslišita na cesti ropot nove kočije. Ana se ozre in prebledi. V kočiji je sedel mladi Volec s svojo soprogo. Bilo je prvič, da ga je videla, odkar sta bila poročena z Zabukovcem. Mlada Volčevka je sedela ob strani svojega moža v svetli moderni toaleti, ki je nje lepoto še povečavala in kazala nje vitki stas in bujne ude. Njena lepa glava je zrla ponosno okoli sebe, videti je bilo, da je vajena gledati druge nizko pod seboj. Njene oči so se svetile, njena usta so bila napol odprta in bleščali so se beli drobni zobje. Sedela je kakor kraljica na prestolu, lepa in mogočna.

Zraven nje je sedel soprog, mladi Anton Volec. Senčil se je v milosti svoje soproge, a njegova glava je klonila nizko, njegov obraz je bil bled in prepadel. Stiskal se je Volec v kot in je bil videti neznaten in silno skromen poleg svoje soproge. Njegovo oko je zrlo mrko predse, ni se smejalo, ni umelo lepote, ki je plula nad jesenskim poljem, nad vasmi in griči, nad vso daljno okolico.

Ana si ni mogla odgovoriti, čemu je prebledela. Davno, davno je že bil pozabljen v njenem srcu ta mož, pobledele in zabrisale so se bile že davno poteze njegovega obraza, odzvenel je že davno zadnji zvok njegove nekdaj sladke govorice. Vse, prav vse je izginilo, izpuljeno je bilo do koreninice!

In vendar je prebledela! Nekaj ji je reklo, da je to prvo srečanje po tako dolgem času zanjo začetek dozdaj nepoznanih bridkosti, slutila je, da pomeni to zopet preobrat v njenem življenju. Kakor električni tok jo je prešinilo to spoznanje, ni se zavedela, odkod prihaja, niti kam pojde, a vedela je, da je resnično, da ji je usodno.

„Kaj ti je, Ana?“ je vprašal soprog, ki je opazil, kako je prebledela.

Ana mu ni odgovorila. Tedaj se je ozrl in je prebledel tudi on. Bol je prešinila njegovo srce in zatresla se mu je za hipec roka.

„Ne, Ivan,“ je tedaj dejala ona mehko. „Tvoje misli niso prave. Poglej mi v oči in potem sodi!“

Pogledala ga je odkritosrčno s svojimi zvestimi, globokimi očmi.

„Odpusti mi, Ana, nehote, nenadoma je to prišlo nadme!“

Solnčni žarek se je prikradel skozi veje na njiju obraza in zažarile so se poteze v vdanosti in ljubezni med obema, in bilo je zopet svetlo v njunih srcih...

Mladi Volec je zavozil na dvorišče. Elegantno sta stopala konja, izpod njiju kopit je škropil drobni pesek naokoli, izpod uzde so tiščale bele pene, iskrile so se velike, lepe oči. Volec je rahlo privzdignil bič in se je sklonil kvišku iz svojega kota. Ozrl se je okoli sebe,, po vrtu, po navzočih, ter ustavil konja. Skočil je z voza, pristopil k soprogi ter ji pomagal, da je izstopila. Komaj se je doteknila njegove roke, lahno kakor ptica se je zazibala njena vitka postava za nekoliko hipcev v zraku, njena noga se je komaj zaznala v pesku.

Kmalu nato sta prišla na vrt. Prisedla sta k večji družbi za dolgo ozko mizo. Toda Volec je takoj zopet vstal ter hitel proti mizi, kjer je sedel njegov agent Zabukovec s soprogo. Njegov obraz ni kazal nikakršne zadrege, pomlajal ga je celo nasmeh, ki se mu je zibal okoli usten.

„Tudi Vi tukaj, Zabukovec? Nisem Vas še videl v gostilni razen po službenih opravilih. Zdravi!“

Podal mu je roko.

„To je gotovo Vaša gospa soproga, ali me nočete predstaviti?“

Zabukovec je zardel, a pogledal mu je naravnost v oči.

„Oprostite, gospod Volec, toda mislil sem...“

Volec mu ni dal izgovoriti. Pristopil je sam k Ani ter dejal:

„Veseli me, da Vas imam priliko poznati, gospa! Gotovo ste jako srečni, da imate tako vrlega moža, kakor je gospod Zabukovec.“

Ana ni vedela, kaj bi odgovorila, niti kaj bi storila. Pogledala je svojega moža, toda ta je v istem hipu gledal v tla in bobnal s prsti po mizi.

Volec pa ni hotel razumeti te zadrege. Prijel je stol ter dejal:

„Saj mi gotovo dovolita, da prisedem nekoliko hipcev. Rad bi govoril z Vami, gospod Zabukovec, v kupčijskih zadevah.“

In gospod Volec je res govoril o kupčijskih zadevah, a njegove oči so bile obrnjene bolj proti Ani nego proti Zabukovcu. Videti je bilo, kakor bi se pogovarjal samo z njo, kakor bi ne bilo drugega človeka zraven njiju.

Njegova soproga se je tačas razgovarjala z mladim dolgim dijakom, ki se je bil prikazal prav v tem hipu, kakor bi bil zrastel iz tal. Ko ga je Volec zagledal, se je naglo poslovil od Ane in Zabukovca ter odšel tja.

Zabukovec in Ana sta se oddehnila, ko je odšel. Odleglo je obema, toda izpregovorila nista nobene besede. Ležalo je nad njima nekaj zadehlega in morečega.

Kmalu nato sta tudi molče vstala. Voziček z otrokom je zopet škripal po peščeni poti, a sedaj proti domu, zaostajale so bele nizke hiše stranskih vasi, zaostajali so začrneli zvoniki, zaostajalo košato drevje z orumenelim listjem . . .

IV.

Topel, nekoliko vlažen večer je bil tisti dan. Zabukovec in Ana sta slonela po večerji pri oknu ter zrla na ulice. V posameznih gručah so se vračali izletniki v mesto, govorili so večinona glasno, smejali so se veselo. Oživelo je zopet mesto, ki je bilo popoldne skoro izumrlo. Bližali in oddaljevali so se koraki po tlaku, ropotali so izvoščki, a legala je noč niže in niže. Zasvetile so svetiljke po oglih.

„Ali mi nočeš sedaj povedati povesti o svojem prijatelju Kavčiču?“ je prosila Ana ter prijela soproga za roko.

„Prav rad, Ana! Toda pri oknu to ne gre, sediva rajša na divan!“

„In ne prižgiva luči! Takole v temi se lepše pripoveduje in lepše posluša.“

„Kakor hočeš, draga!“

Sedla sta na divan drugi poleg drugega.

„Daj mi roko, Ana, tako mi bode nekoliko laže. Povedal sem ti že popoldne, da je ta povest žalostna. In ker je žalostna, si je ne upam prav nič predrugačiti, ne izpustiti besedice. In zato jo moram pripovedovati, kakor mi jo je pripovedoval prijatelj sam, z njegovimi besedami.“

Ana je položila roko v njegovo, njena kodrasta glava se je naslonila na njegovo ramo. Iz kota se je čulo lahko dihanje otrokovo, iznad omare se je blestikalo nekoliko velikih vaz z visokimi šopki . . .

„Tako torej je pripovedoval moj prijatelj Kavčič,“ je začel Zabukovec s povestjo. Govoril je tiho, komaj slišno:

„Dolgo je temu, kar sva se ločila in nastopila vsak svojo novo pot, pot v življenje. Še preden pa sem storil prvi korak na njej, sem vedel, da ne bode srečna. In zato sem se hotel vrniti, sem si hotel poiskati drugega posla, ki bi se bolj prilegal mojemu značaju. Tako sem postal iz učitelja poštni uradnik. Izprva sem mislil, da sem dobro zamenjal, pozneje sem uvidel, da me je čakala tukaj ista usoda, ki sem ji hotel ubežati, ko sem zapustil učiteljski poklic. Čemu torej menjavati? Na vsaki poti je kamenje, na tej debelo, na oni drobno, ob vsakega se lahko izpotakneš. Še bolje je, ako je debelo, ga vsaj lahko vidiš oddaleč in više privzdigneš nogo. Morda se ti posreči, da jo dvigneš preko njega. Toda ako nisi opazil onega drobnega, ostrega kamničevja in si stopil nanj, se ti je zapičilo v meso, da si zaječal, in rana je bila še nevarnejša nego od prvega. Čemu torej izbirati, čemu menjavati? Nastopi takoj prvo pot, ki se ti ponudi, a pazi, da gledaš vedno pod noge! Pazi, da ne gledaš kvišku, tam gori nimaš iskati ničesar, priklenjen si na zemljo, valjati in zvijati se moraš v prahu, kakor se valja in zvija črv. Vidiš, jaz sem gledal vedno kvišku, moji vzori so bili tam gori visoko visoko, hrepenel sem po njih, iztezal sem po njih svoje roke, iztezal jih toliko časa, da so mi utrujene omahnile. Nisem jih mogel več vzdigniti! Vsaka moja žilica je silila kvišku, tja k solncu, tja k večni svetlobi. Zastonj! A dasi so trudne moje roke, dasi je izmučeno in izpito moje telo, še vedno ne morem gledati na tla, še vedno poizkušam, da bi zazrl ono, da bi dosegel ono, kar vem, da mora nekje biti, naj se skriva kamorkoli. Ne, ne morem verjeti, še zdaj ne morem verjeti, da bi tam ne bilo ničesar in prepričan sem, da so samo naše oči preslabe, da ne morejo prodreti do tja, kamor hrepeni naša duša. Dvojen človek je v meni, eden, ki me sili, da bi gledal v tla, da bi si čistil in trebil pot, da ne bi se spotikal ob kamenje, a drugi oni, ki mi pravi: glavo in srce kvišku!

In zato se kesam sedaj, da nisem ostal pri učiteljstvu. Kaj je veličastnejšega, kaj je svetejšega, nego dan za dnevom učiti: srca kvišku! Ali ti ne pride moč v roke, da ne omahnejo, ako vidiš, kako se razgrevajo mlade duše, kako verujejo tvojim besedam? Prepričan sem, da se pravi učitelj rajši spotika ob kamenje, nego da bi gledal na tla. On sili kvišku, on ne more pasti, ker ga podpirajo mlada srca, srca polna klenega zrna, ki ga je tja notri sam zasejal, sam in iz svoje duše!

Kakšni kontrasti so v meni! A vendar čutim, da mora biti nekdaj bolje, prepričan sem, da se odgrne zavesa in da zazrem solnce in svetlobo! Zato preklicujem svoje prejšnje besede in pravim: Ne, ne glej vedno pod noge, nisi priklenjen na zemljo, ampak dvigni glavo kvišku, zasvitati se mora, tam iz daljave mora zasvetiti solnce, božje solnce . . .

Kmalu potem, ko smo se razšli na vse strani, sem se oženil. V svoji ženi sem iskal prijateljice in tolažnice, sem hotel dobiti tovarišico, ki me bode razumela, tovarišico, ki ji bode zrlo oko z mojim vred kvišku, tovarišico, ki ji bode utripalo srce enako z mojim, tovarišico, ki ji bodo koprnele oči proti solncu, kakor koprne proti njemu moje oči.

Daleč tam gori pod sivimi skalami stoji moja rojstna vas. Beli oblaki plujejo nad njo, oni so edini tujci in znanci, ki jo posečajo. In moja rojstna vas je tudi rojstna vas moje žene. Mnogo sem videl deklic po mestih, lepa je bila njih vnanjščina, zakaj ne bi bila lepa tudi njih notranjščina? A med vsemi je ni bilo, ki bi bila vznemirila moje srce. Vedrih oči, lahkih nog sem stopal mimo njih, njihovi žareči pogledi niso vžgali iskre moje ljubezni.

Nekdaj pa sem zašel po dolgih letih zopet v svojo rojstno vas. Ni me pozdravil znani glas mojih staršev, niso se mi zaiskrile nasproti oči sestrine in bratove. Oče in mati, oba sta že v miru počivala tam gori za cerkvijo nad vasjo. Skupen lesen križ, izpran od deževja in začrnel od jesenskih vetrov, se je dvigal nad njunima glavama. Nagnil se je bil na stran, pogrezal se je niže in niže.

Brat pa je bil odšel s sestro v Ameriko. Domača gruda ju ni mogla več živiti. S težkim srcem, s težkimi mislimi sta odhajala. Oglasila sta se bila med potjo v mestu pri meni.

Spremil sem ju zvečer na kolodvor. Mrak je že legal po ulicah, luči niso bile še prižgane. Na koncu dolgih ulic se je dvigal kolodvor. Nikdar prej ne slej se mi ni videlo to poslopje tako temno, tako zapuščeno. Videlo se je oddaleč, kakor bi ne bilo za temnimi okni žive duše, kakor bi se po prostranih, visokih prostorih izprehajale same tihe sence ter se plašno umikale druga drugi.

Brat je stopal pred menoj, midva s sestro sva šla za njim. Njegov hrbet je bil skrivljen, desna rama je bila nižja od leve, tiščal jo je navzdol velik rdeče pobarvan kovčég. Zibal se je zdaj naprej zdaj nazaj, a dolgi koščeni prsti bratovi so se ga oklepali tesno, zapičili bi se bili kmalu v les.

„Ali je težko, France?“

Postal je nekoliko, kakor bi hotel počivati.

„Ne preveč, to se že prenese.“

Šli smo dalje, njegove noge so postajale vsak trenotek okornejše, začel jih je vlačiti za sabo.

„Kdaj bosta tam?“

„Tam?“ ponovi sestra.

„Tam? Bog ve!“

Prišli smo do kolodvora. Prižgali so pravkar luč pred vhodom. V motnih njenih žarkih se je zasvetila kopica ljudi, ki so čepeli okoli stopnic ob vhodu.

„Tudi ti gredo v Ameriko,“ pravi France in odloži kovčég.

„Vsi?“ se začudi sestra.

„Vsi!“

„Ti se vrneš sedaj, Ivan?“ vpraša sestra.

Tih in plah je bil njen glas. France me je pogledal od strani, a takoj se je obrnil proč. Videl sem, kako je segel z roko preko oči.

Toda skoro se je zopet obrnil in je dejal:

„Morda se pa še vendar kdaj vidimo!“

Podal mi je roko.

„Zbogom, Ivan,“ je dejala tačas sestra. A njena roka je segla po predpasniku in z njim si je zakrila oči.

Neznani obrazi izseljencev so se vsesali s svojimi očmi v nas . . .

*

Nobenega ni bilo več tam gori pod onimi sivimi skalami, nobenega, ki bi si zaželela po njem moja duša. A vendar sem moral videti to vas še enkrat!

Počasi sem stopal navzgor.

Svetlo je sijalo solnce na skromne hiše, nad njimi so pluli oni beli oblaki, stari znanci izza davnih proŝlih dni. Pluli so dalje in so se izgubljali v daljavi za onimi sinjimi vrhovi na vzhodu. V lahnem poletnem vetriču so se zibali obcestni topoli, na njih so cvrčali škržati. Vse se je kopalo in treslo v morju svetlobe.

Jaz sem pa legel v travo na vršičku nad svojo rojstno hišo. Tujci so prebivali tam doli v onih skromnih in ozkih prostorih z nizkimi vrati in nizkimi okni. Težke misli so ležale na moji duši, težke kot svinec. A neprestano sem zrl tja doli, kjer so hitela nekdaj mimo mene srečna detinska leta. Solze so porosile moje oči, solze, ki so tekle zadnjič, ko sem se poslovil od brata in sestre tam ob kolodvorskem vhodu.

Minilo vse, minilo!...

Tedaj sem začul rahle stopinje za seboj. Naglo sem skočil kvišku in pred seboj sem zagledal mladenko, staro morda osemnajst let. Moje oči so začudeno obvisele na njenem lepem obrazu.

„Kdo ste, gospodična?“

„In Vi, gospod?“

Imenoval sem ji svoje ime.

„Ah da, spominjam se Vas. Toda otrok sem še bila, ko ste bili zadnjič tukaj. Za pogrebom ste šli, za pokojno svojo materjo. Kako ste se mi smilili tačas!“

„Ali nisem ugenil, ako pravim, da ste gospodična Vrhovčeva?“

„Kako morete to vedeti?“ je vzkliknila veselo.

„No, težko ni ugeniti, ako človek pozna vse hiše po vrsti, kolikor jih je tam doli,“ sem dejal in se nasmehnil.

„Res je, ugenili ste,“ je dejala in mi je podala roko.

„Toda pojdite z menoj k nam, dobro ste nam došli. Mojega očeta in mater bo gotovo veselilo, ako vidita čez dolgo sina onih ljudi, ki jih še zdaj ne moreta pozabiti. Kolikrat se menimo o Vaših pokojnih starših, Vi ne veste.“ Stopala sva navzdol proti vasi. Vso pot je govorila veselo, njen srebrni glas je odmeval od belih sten, solnce se je smejalo na naju. Jaz pa sem bil z vsakim korakom bolj zamišljen. Padlo je tačas seme ljubezni v moje srce, padlo in vzklilo.

Pri Vrhovčevih so me sprejeli kot starega znanca. Odvadil sem se bil že kmetiških ljudi, večletno bivanje v mestu mi jih je odtujilo. Toda danes sem se čutil takoj zopet domačin med njimi. Ti resni razorani obrazi, te svetle prijazne oči, trda okorna govorica, vse me je zopet prestavilo v nekdanje čase, mi je pričaralo pred oči toliko lepih trenotkov izza davnih dni.

Težko sem se ločil od gostoljubne hiše...

Toda prišel sem drugič in tretjič, prišel sem tja gori, kadarkoli sem utegnil. Razvijala se je moja ljubezen do Minke in se razvila v mogočen plamen. Zazdelo se mi je, da sem našel v Minki bitje, ki se bode oklenilo z vso silo, z vso dušo mojega bitja in žitja. Ta misel me je osrečevala, ta misel me je tedaj prevzela vsega.

Minka me je ljubila s prvo svojo ljubeznijo. Prišla je bila komaj iz mestnih šol, njeno srce je bilo polno cvetja in bujnega zelenja. Začutil sem vonj tega cvetja, zapazil prelestno barvo tega zelenja. In prepričan sem bil, da si vzgojim in prikrojim bodočo tovarišico svojega življenja prav po svoje. Svoji duši storim enako njeno dušo, moje želje bodo njene želje, moje hrepenenje njeno hrepenenje. Oba bodeva jadrala v isto pristanišče, obema bodo svetili nasproti isti cilji. Najbogatejši bom med svojimi sovrstniki, najbogatejši na vsem svetu . . .

Poročil sem se. Svetal je bil oni dan, najsvetlejši v mojem življenju. Stari Vrhovec je objel svojo hčer, ko je odhajala z menoj, in solze so mu silile v oči. Objel jo je tačas menda prvič v svojem življenju, neroden in okoren je bil. Vrhovka jo je poljubila v sobi, ni si upala stopiti na vrata, sramovala se je svojih čuvstev, ki so ji prekipevala ob slovesu.

Ko sem stopal z Minko na voz, sem jo videl v sobi ob oknu s sklonjeno glavo. Pomigala sva ji z Minko v zadnji pozdrav in konja sta potegnila.

Visoko na nebu so pluli oni znanci, beli oblaki, in izginjali so nad daljnimi vrhovi. —

Lepi so bili oni prvi tedni, oni prvi meseci! Čemu bi ti pravil o njih sedaj, ko so minili za vedno, sedaj ko se je naselila v srce moje tema in žalost? Da, prijatelj, tačas si nisem mogel misliti, da bi se moglo kaj izpremeniti, da bi moglo kdaj zaiti solnce moje sreče.

Izprva mi je zadoščala Minkina bližina. Da je le bila blizo mene, že so razsvetili solnčni prameni mojo notranjščino, že se je v njih kopala moja okolica. Tedaj nisem vpraševal, kako dolgo ostane tako, tedaj nisem bil še iztegnil roke, da odgrnem zaveso in pogledam, kje je izvor te sreče, izvor te svetlobe. Nisem si mogel misliti, da bi bil ta izvir usehljiv, da bi mu kdaj zazijalo nasproti temno in prazno njegovo žrelo . . .

Tedaj se je zgodilo nekega dne, da sem opazil oblaček na čelu svoje soproge. Prost sem bil oni dan in sedel sem s knjigo v roki ob oknu. Ona je pletla meni nasproti. Oba sva molčala.

Lep zimski dan je bil zunaj. Mimo okna so hiteli drsalci z drsalkami v rokah, tam oddaleč se je svetilo veliko srebrno zrcalo, na njem je bilo polno mladega življenja. Nad zrcalom v hribu so zelenele smreke.

Minkino oko je strmelo tja doli, senca na čelu se je večala.

„Kaj ti je, Minka?“

Prijel sem jo za roko.

„Kaj naj mi bo?“

Njena glava se ni obrnila proti meni, zrla je še vedno tja doli. A v njenem glasu je bilo nekaj tujega.

Osupnil sem.

„Minka, nekaj ti ni prav, nikdar mi še nisi tako odgovorila. Povej mi, kaj ti je?“

Molčala je in mi odtegnila roko.

„Minka, sedaj vem vse, prav vse,“ sem viknil. „Tebi ne zadoščam več sam, ti si želiš vun, hrepeniš po ljudeh, po družbi!“

Tedaj se je obrnila proti meni.

„Da, ugenil si. Glej, mlada sem še, ali naj bom vedno doma? Ko sem bila pri starših, nisem smela nikamor, ali naj bom zaprta tudi sedaj? Vidiš jih žene svojih tovarišev, vsaj nekaj imajo od življenja, možje jih vodijo —“

„Minka!“

Hudo mi je bilo naenkrat pri srcu in vstati sem moral. Hipoma se je porušila nad menoj ona ponosna stavba, ki je nanjo prirastlo moje srce z vsako najtanjšo svojo nitko. Porušila se je in sesedla.

Čuden človek sem, prijatelj, res čuden. Vse hočem imeti zase, zlasti sem hotel imeti samo zase svojo ženo. Zadoščala mi je popolnoma sama, zakaj ne bi ji zadoščal tudi jaz sam?

Hudo mi je bilo tačas, hudo. Vse moje sanje so se razpršile kakor pene. Začutil sem tedaj, da sem se varal. Ono cvetje in bujno zelenje, ki sem mislil, da je vzcvelo in ozelenelo iz kali, ki so skrite globoko v njenem srcu, ono cvetje je bilo tuje. Nekdo je prišel od nekod in nasul ga je bil tja. Zavonjalo je, zazelenelo je, a otreslo se je kmalu in obledelo, ker je bilo samo nasuto, ker je bilo natrgano drugod.

Porečeš mi gotovo, kako se morem žalostiti zaradi takšne malenkosti. Saj je imela žena prav in celo dolžnost je moja, da jo peljem v družbo. Človek je ustvarjen zanjo, zlasti ženska. Vse res, prijatelj, prav imaš. Toda tukaj je bilo nekaj drugega, tukaj ni bila njena želja, ki mi je bila v obraz. Njene besede same na sebi so bile, ki so mi hipoma odkrile njeno notranjščino, ki so mi pokazale, kako prazno je bilo moje upanje, da si vzgojim in prikrojim svojo tovarišico po svoje. Prijatelj, ena sama beseda zadošča včasi in strese v prah, kar se je sezidalo v dolgih, upanja polnih dneh . . .

Od tistega dne je stopilo nekaj med naju. Bilo je, kakor bi se bila privalila velika motna reka od nekod. Nenadoma se je razlila in časa nisva imela, da bi se bila rešila oba na isti breg. Ločila naju je, stala sva vsak na svojem bregu, a mostu ni bilo ne brvi, da bi prišla drug do drugega. A reka se je valila dalje in je bila vedno širša in motnejša . . .

Od tedaj sva se z ženo razgovarjala le redkokdaj. Rodilo se je bilo med nama nezaupanje, kar samo ob sebi je prišlo. Hodil sem v urad in iz urada, nobene pomenljivejše besede ni bilo med nama. A videl sem, da se v moji ženi nekaj godi, česar nisem prve dni mogel prav umeti. Navidezno se mi je vdala, nikdar ni več silila, da bi jo povedel v družbo, a vedel sem, da ji ni prav, da jo to peče in boli.

A kmalu mi je bilo vse jasno.

Nenadoma sem bil prišel nekega dne domov iz urada. Bolela me je glava in nekdo drugi je prevzel službo namesto mene. Odprla mi je dekla in se ustrašila.

„Kje je gospa?“

„Gospa je že v postelji,“ je odgovorila tiho.

Stopil sem v spalnico. Luč je brlela nad posteljo, moja soproga je bila res že pod odejo. Desnica ji je visela s postelje, skoro se je dotikala tal.

Pristopil sem k njej. Sklonil sem se in sem ji privzdignil roko. Bila je vroča, žile na njej so bile zabrekle. Položil sem jo na posteljo.

In ko sem se tako sklonil in ji popravil roko, so se tudi moje ustnice doteknile njenih.

Moj Bog! Iz njenih ust je zavela zoprna sapa, je zadišalo po žganju.

Hkratu ko me je doletela ta sapa, sem zapazil na njenem licu podolžno rdečo liso, ki je dozdaj nisem še videl. Kakor dolg krvav curek se je zablisnila v motni razsvetljavi. In zazdel se mi je ta prej tako lepi obraz spačen in pokrit z režočo krinko. Neka nevidna moč me je sunila od postelje, opotekel sem se na divan, tam sem zaril glavo v blazino . . .

Tiho kakor tat sem se splazil pozno ponoči v postelj. Toda moje oči niso našle spanca, po mojih žilah se je pretakal vroč svinec in na dušo mi je leglo nekaj težkega in temnega. Ves svet se je hipoma skrčil in zožil, skupaj so se stiskale njegove meje, in začutil sem, da sem bil nenadoma zaprt v ozko zadehlo rako, ki je pritiskala s svojim železnim pokrovom na mojo glavo. Pritiskala je. Naj bi bila vsaj pritisnila tako, da bi me bila tačas zadušila!

Skozi zastore se je prikradel v sobo prvi jutranji solnčni žarek. Tedaj se je zbudila moja soproga. Začudeno je pogledala okoli sebe. Skoro prestrašila se je, ko me je zagledala v postelji. A privila se je bliže mene in je ovila polno svojo roko okoli mojega vratu.

In tedaj sem zopet začutil ono sapo. Nisem si mogel pomagati, obrnil sem glavo v stran.

„Kaj ti je, dragec? Ali si bolan? Zakaj se obračaš od svoje Minke?“

Molčal sem in skočil raz postelj. Nisem ji mogel odgovoriti, tudi ako bi bil hotel. Resnice ji nisem hotel povedati, smilila se mi je, a legati nisem bil vajen, hinavec nisem mogel biti.

Težko težko mi je bilo pri srcu, ko sem se naglo oblačil. Ogledalo na steni mi je pokazalo moj obraz, ustrašil sem se ga. In tedaj me je obšlo neko nemoško čuvstvo, nekaj mehkega in ženskega, in sledovi tega čuvstva so se pokazali v mojih očeh. Nisem jih mogel zadržati solz, ki so nenadoma prikipele v oči, toda sramoval sem se jih in nizko sem sklonil svojo glavo.

S postelje pa me je opazovalo dvoje velikih strmečih oči. Ona, ki je tam ležala, ni umela mojega sedanjega vedenja. Videl sem te preplašene oči v zrcalu, videl sem jih in še bolj se mi je zasmilila.

Toda hitel sem, da se odpravim, hitel sem, da pridem na zrak, v sobi mi ni bilo obstanka. Pograbil sem nazadnje še klobuk ter sem se hotel oddaljiti.

Tedaj pa so se njene roke razprostrle proti meni, proseče in drhteče. Ugenila je bila tačas, kaj se godi v meni.

„Milan!“

Zgrešile so moje noge nameravano smer, zavrtelo se je v moji glavi in preden sem se zavedel, sem bil pri njej. Ovile so se njene roke mojega tilnika, trdo, trdo, in ga niso hotele izpustiti. In iskale so njene ustnice mojih in so šepetale:

„Saj ne bom več, Milan, nikdar več!“

Zasvetilo se je po sobi, zaplesali so po njej še enkrat zlatosvetli solnčni žarki . . .

* * *

Vidiš, prijatelj, takšni smo! Menim, da me razumeš, ko ti pravim: takšni smo! Ali bi bil ti ravnal drugače? Ne, gotovo ne!

Ali vidiš, takoj drugega dne me dobi na cesti neki prijatelj. Dolgo ga že nisem bil videl, skoro bi ga ne bil spoznal, ko me je ustavil.

„Ah, ti si, kako se imaš? Kaj novega?“ ga vprašam.

Zasmejal se je in je pokazal črne svoje zobe.

„Ali ne veš? Ločil sem se že pred letom.“

„Zakaj pa?“

„Zakaj? Čudno vprašanje! Moja žena je bila pijanka, a jaz sem potreboval denarja za svojo pijačo.“

„A tako! Ali si zdrav?“

Pogladil se je po trebuhu in se je zopet zarežal.

„Prijatelj, škoduje mi samo še voda!“

Smejal se je še sam s seboj, ko je stopal dalje z visoko povzdignjeno glavo . . .

Torej takšni smo!

Dnevi so potekali naglo, skoro prenaglo. Pri meni se ni navidezno izpremenilo drugega, nego da mi je žena porodila prvega otroka. To naju je še bolj združilo, to se pravi, mene je priklenilo še bolj na mojo soprogo. Moje ljubezni do nje ni moglo omajati prav nič več na svetu. Res, prav nič več!

Zato pa je prišlo tako, kakor je moralo priti!

Ko sem nekega dne premetaval po starini in iskal nekih že davno pozabljenih reči, sem naletel na obilo steklenic in stekleničic. Vse so bile odmašene, samo v eni je bila še neka tekočina. Odprem in jo povonjam. Zadišalo je iz nje žganje. Po žganju so dišale i vse druge.

Prav v istem času vstopi moja žena. Ko vidi, kaj imam v roki, se zapraši vsa divja proti meni in mi iztrga steklenico iz rok.

„Kaj hočeš tu? Česa iščeš? Tu nimaš opraviti ničesar!“

Nisem je še videl nikdar takšne. Pred menoj je stala zblaznela ženska. Iz nje je dišalo zopet žganje.

V meni je vzkipelo, zavpiti sem hotel, a nobenega glasu ni bilo iz mojega grla.

„Poberi se od tukaj!“ je zavpila zopet in je gledala še bolj divje. Moja roka se je dvignila, tresel sem se kot šiba. A kakor se je roka dvignila, tako mi je zopet omahnila.

Ne, tega ne, je kliknilo v meni, to bi bilo nečastno! . . .

Prijatelj, odzdaj je šlo z njo vedno bolj navzdol. Gledati sem moral in moram še sedaj, kako se opija dan za dnevom, kako besni nad menoj in nad otrokom. Ne moreš si misliti, s kakšnimi pridevki me obklada, ženska usta niso ustvarjena zanje.

A jaz trpim in molčim. Kadar ne morem več prenašati, se splazim iz hiše in iščem miru v delu ali po samotnih stezah. Gozd je moje zavetje in moja tolažba.

Kolikrat sem si že očital, da sem premehak, da bi vendarle lahko ustavil tako počenjanje. Toda čemu naj jo kaznujem? Ali je ona kriva, da sem jo poiskal tam gori v onem gorskem kotu, da sem jo iztrgal iz one srede, ki je iz nje zrastla in ki vanjo še vedno spada po svojem mišljenju, po svoji poluizobraženosti in po svojem rojstvu? Jaz edini sem tisti, ki sem kriv! In zato trka moja roka skesano na prsi, a ne da bi se dvignila in enkrat za vselej končala to neznosno bedo!

Kolikrat in kolikrat sem že mislil na ločitev. Proč, daleč proč! Svojemu otroku sem dolžan, da bi šel proč.

Daleč bi šel, tja daleč za gore, kjer me ne pozna nihče, kjer ne bi zapuščal za seboj sledu. Ali kako naj grem? Poizkusil sem že, odšel sem za nekoliko dni, a vrnil sem se zopet. Srečen nisem bil, ko sem bil sam, srce me je gnalo nazaj, nazaj v njeno bližino.

Jaz ljubim to žensko, prijatelj, jaz jo ljubim, ljubim jo tako, da rajši dopuščam, da me suva njena noga, da pleše po mojih idealih, nego bi se ločil od nje.

Ali je ona kriva?

Prijatelj, tu ni rešitve niti zame niti zanjo. Počasi ginevam, a nočem in se ne znam rešiti. Konec vidim pred seboj. Poznam ga kakšen bode, a storiti ne morem koraka, da bi se mu umaknil. Pričakujem ga z odprtimi očmi.

Ljubezen, ljubezen! . . .

Sedaj gotovo razumeš tudi moj dolgi uvod tej povesti. Veseli me, prijatelj, da si srečnejši od mene, res me veseli. Pojdi in bodi še srečnejši! Veruj mi, da dozdaj še nihče ni slišal te povesti, da še nihče ne ve, koliko trpi tvoj nekdanji prijatelj. Da sem jo razodel tebi, naj ti priča, koliko zaupanje sem imel od nekdaj do tebe!“ —

„Tako, sedaj sem dokončal to žalostno povest, draga Ana,“ je rekel Zabukovec in je poljubil svojo ženko na kodre.

Ona pa se je stisnila še bolj k njemu.

„Da, Ivan, žalostno, tako žalostno, kakršne še nisem slišala nikoli.“

„Kaj praviš, Ana, ali ima moj prijatelj prav s svojim potrpljenjem in trpljenjem?“

Zravnala se je kvišku ter ga jasno pogledala s svojimi zvestimi očmi, ki so se zasvetile celo v temi: „Da, Ivan, jaz mislim, da ima prav!“

„Prav praviš, kdor tako trdno veruje, ko pravi: zasvitati se mora, mora in mora — ta mora imeti prav!“

Kmalu potem je bilo slišati v sobi samo še rahlo dihanje, iznad omare se je blestikalo nekoliko velikih vaz z visokimi šopi in skozi okno so sijale svetle zvezde. —

V.

Zabukovec je odšel na potovanje. Prehoditi je imel dolgo pot, obiskati nebroj strank v prilog Volčevi tvrdki. Na postajo ga je spremila ženka z otrokom. Vselej je morala biti pri njem do zadnjega trenotka, kakor ga je vedno pričakovala na peronu ob njega prihodu, da ni zamudila niti hipca njegove prisotnosti.

Težko ji je bilo vedno slovo od soproga, dasi se je odpravljal morda samo za nekoliko dni, a tako težko, kakor ji je bilo danes, ji ni bilo še nikdar. Kar izpustiti ni mogla njegove roke iz svoje, šla je za njim prav do njegovega sedeža v voz.

„Pa glej, da se ti ne pripeti kaj hudega! Pazi se, kar nekam hudo mi je pri srcu, kakor bi se ti imela zgoditi velika nesreča.“

„Nič se ne boj, Ana, saj veš, kako sem previden.“

„Torej z Bogom!“

Vlak se je začel pomikati dalje, Ivan je stal pri oknu in migal v slovo. Steber dima se je valil mimo vozov, vlak se je skril za ovinkom.

Ana se je počasi vračala v mesto, v svoje stanovanje. Njena duša ni bila vesela ob pogledu na te dolge vrste hiš, ki so se kopale v svetlobi poznojesenskega solnca. Bilo ji je, kakor bi se te hiše opasno zibale nad njeno glavo, kakor bi se imele pravkar zrušiti in jo pokopati pod seboj. Tesneje je oprijela ročaj pri otrokovem vozičku, hitreje je porinila voziček dalje po tlaku. Hipoma se ji je videlo, kakor bi jo obdajala nevidna nevarnost, ki je skrita v teh hišah. Začutila je, da je varna samo doma v tesni svoji sobi med štirimi stenami, da je varna samo tam, kjer je zapustila neizbrisen sled noga njegovega soproga. Le tam, kjer je najmanjšo stvarco posvetila navzočnost njegova, le tam ji ne more pretiti nikakršna nevarnost.

Hitela je po ulicah, da so jo začeli že opazovati ljudje. Vsa zasopljena je dospela v svoje stanovanje, kjer se je takoj lotila dela, ki ga je bila odložila poprej. Nervozno se je gibala med opravo, ki jo je začela urejevati, vsaka stvarca je morala stati na svojem, od nekdaj ji že odločenem prostoru, se je morala svetiti, kakor bi bila pravkar izšla izpod mojstrove roke.

Tedaj je nekdo pozvonil.

Ana je hipoma obstala. Rezki glas zvonca jo je pretresel, da ji je začelo srce burneje utripati. Nihče ni bil vajen, da bi jih obiskoval ob tej uri. Ko je zjutraj odšla mlekarica in tolikrat na teden tudi pekovski vajenec, od tedaj je navadno zvonec počival po ves dan, ako se ni včasi zjutraj oglasil še semtertja berač. Vedela je takoj, da mora biti nekaj posebnega, a srce ji je povedalo prvi hip, da tudi nič dobrega.

Popravila si je lase, ki so ji silili na čelo, pogledala se je za hipec v ogledalo, a potem šla odpirat.

Na vratih se je pojavil gospod Anton Volec mlajši. Nekoliko bled je bil danes njegov obraz in njegova visoka postava je bila videti stisnjena. Ena rama je celo silila nekoliko više kot druga. A bil je gospod Volec skrbno počesan, jasno se je svetila bela raza na sredi glave, in lasje so bili ob straneh kakor polimani in ob sencih nesvedričeni. Dišal je po jedkem parfumu, videti je bilo, da je pravkar prišel od brivca.

Stisnil je noge skupaj in se nemo poklonil.

Ana ni verjela svojim očem, ko ga je zagledala. Nobena pametna misel ji ni mogla v glavo, niti pomislila ni, kaj naj bi storila. Povesila je oči in stala je pred njim kakor pred sodnikom.

„Gospa, samo trenotek me sprejmite,“ je dejal Anton Volec tedaj in njegov glas je bil mehak in proseč.

Tedaj se je zdramila.

„Gospod Volec, ako je Vaš poset namenjen mojemu možu, Vam moram povedati, da je danes odpotoval,“ je rekla ter se poklonila.

„Vem, gospa. A jaz moram govoriti z Vami, moram govoriti še danes“.

Še bolj proseč in vsiljiv je bil njegov glas.

Odločila se je bila v tistem hipu in dejala je trdo:

„Dobro, vstopite torej!“

Vedla ga je v sobo, pokazala mu stol ter rekla:

„Upam, gospod Volec, da se Vaš razgovor ne bo dotikal one minile dobe iz mojega življenja, ki sem nanjo tako lehko pozabila.“

„Tako lehko pozabili, gospa? Vi se maščujete, gospa, nad onim, ki sedi zdaj skesan pred Vami, ki bi rajši popravil, kar je zagrešil, nego je sedaj živ. Vi se maščujete nad pobitim sovražnikom, ki se ne more več braniti.“

„Prosim Vas vnovič, gospod Volec, ne dotikajte se reči, ki leže že davno globoko pokopane in ki jih ne more zbuditi k življenju nihče več na vsem svetu. Povejte rajši, kaj Vas je dovedlo k meni in česa želite ali zahtevate od mene.“

Volec se je pomaknil bliže nje in je izkušal doseči njeno roko.

„Samo še enkrat mi podajte svojo ljubo roko, samo še enkrat, v znamenje, da ste mi odpustili na dnu srca in zadovoljen bodem in lehko zopet odidem!“

„Čemu roko, gospod Volec? Ali sem Vam dala kdaj in z najmanjšim znamenjem povod, da bi lehko mislili, da sem se srdila nad Vami? Oj ne, gospod Volec, moje življenje se razvija srečno, srečneje, nego bi se bilo moglo razvijati ob Vaši strani. Zagotavljam Vas, da ni bilo nikdar žale misli v mojem srcu do Vas zaradi tega Vašega ravnanja. Sama pripoznam, da sem bila tačas neumna, ko sem mislila, da bi me utegnil kdaj napraviti gospod Anton Volec za odlično in bogato gospo. Smejati se moram, da sem mogla kdaj sploh kaj takega misliti. In ako hočete vedeti, Vam moram celo povedati, da bi niti ne mislila več, da ste še na svetu, ako bi Vas ne bila zadnjič videla na deželi in ako bi slučajno moj mož ne bil v službi pri Vašem očetu. Zato pa moram že prepustiti Vam, gospod Volec, da sami razmišljujete in izkušate dognati, ali je bilo Vaše tedanje ravnanje nasproti mladi in ubogi deklici pošteno in moško ali ne. Jaz Vas nisem sodila nikoli in Vas ne maram soditi nikoli.“

Govorila je naglo in neusmiljeno in Volec se je zvijal pod vsako besedo in si je grizel ustnice.

Ko je končala, je nenadoma padel pred njo na kolena.

„Ne, ne, tako ne more biti, to ni res! Sama sebe varaš, Ana, ti nisi srečna, ti ne moreš biti srečna! Spomni se na one lepe čase, ko si prisegla ljubezen samo meni, spomni se nanje in prepričan sem, da najdeš še v svojem srcu iskro ljubezni, ki tli do mene, ki sem sedaj nesrečen, kakor ni nesrečen nihče na svetu, do mene, ki se danes tako globoko ponižujem pred taboj, proseč te vnovič, da razpihaš ono iskro v mogočen plamen ter objameš z njim vnovič moje življenje.“

Objel jo je okoli kolen in ni se ga mogla otresti.

„Pustite me, gospod, Vi pozabljate, da imate pred seboj ženo drugega, ki Vam ni storil nikdar nič žalega. In Vi ga sramotite s takšnim počenjanjem, z najostudnejšim počenjanjem, ki se more najti na svetu. Pustite me, sicer zavpijem na pomoč!“

Pahnila ga je od sebe z vso močjo, a on se e oklepal njenih kolen in jih ni hotel izpustiti.

„Kmalu bom končal, Ana! Vidim tvojo neusmiljenost, vidim, da me nisi ljubila nikdar,“ je dejal s takim glasom, da se je hipoma nekaj zgenilo v njenem srcu. Sam Bog ve, na kateri trenotek se je spomnila pri teh besedah, da je za hipec oslabela njena volja, da je postalo mehko v njeni notranjščini.

Njene roke so omahnile, njeno oko se je zameknilo daleč nazaj v prošlost.

A on se je vzradostil. Zapazil je takoj ugodnost trenotka. Počasi se je dvignil in je prisedel prav blizu nje, da se je njegova roka dotikala njene lekti.

„Glej, Ana, jaz sem nesrečen, silno nesrečen. Mislil sem nekdaj, da ljubim njo, ki sem jo poročil. Morda sem jo res ljubil, a ona ni ljubila mene nikoli. Napravil sem jo za ugledno gospo, a ona mi je to povrnila s tem, da me je napravila siromašnejšega, nego je najslabši berač. Oropala me je veselja do dela, veselja do življenja, ogoljufala me je za mojo mladost. Ničesar nimam od nje, še celo drage obleke, ki jih kupuje za moj denar, so napravljene zato, da se jih vesele drugi, ki žive ob njeni milosti. Toda dovolj —“

Volec ni mogel nadaljevati. Izginilo je iz Ane tačas ono mehko čuvstvo, ki jo je bilo navdalo tako nenadoma. Ponosno se je zravnala in se vstopila predenj.

„Čemu mi pripovedujete vse to? Mene nič ne zanimajo Vaše razmere. Kakor ste si postlali, tako ležite,“ je dejalo trdo ter stopila k vratom.

Odprla jih je na stežaj ter rekla:

„In sedaj odidite in ne prestopite več tega praga!“

Volec je skočil kvišku, njegov obraz je rdel, njegove roke so se tresle.

„Meni kaj takšnega, meni!“ je sikal in hitel po stopnicah. „To mi poplačaš drago!“

Ko so odzveneli njegovi koraki na ulicah, je padla Ana onemogla v naslanjač. Zakrila si je obraz z rokami in njeno telo se je krčevito zvijalo od bolesti, ki ji jo je provzročil Volčev obisk.

Temni oblaki so se zbirali na nebu njene sreče...

VI.

Anton Volec je bil že dolgo sam gospodar, očeta je krila že davno črna prst. Dokler je bil stari še živ, je izkušal vedno, da bi ublažil nasprotstva, ki so se kupičila slehrni dan med njegovim sinom in njega soprogo. In posrečilo se mu je bilo vsaj toliko, da niso prišle te žalostne razmere v javnost. Ljudje so videli nezadovoljstvo, ki se je naselilo mlajšemu Volcu na čelo, videli so nemir, ki se je polaščal vedno bolj in bolj njegovega bitja, ugenili so, da je nesrečen, toda nihče ni vedel pravega vzroka, odkod izvira to nezadovoljstvo, ta nemir in ta nesreča.

Ko je pa umrl stari Volec, tedaj so se razmere poostrile do skrajnosti. Prišle so v javnost posamezne podrobnosti, ki jih Volec niti prikrivati ni hotel več. Konec vsemu je bil, da je Volec odpravil svojo soprogo iz hiše. Ločila sta se natihoma brez nepotrebnih sitnosti in stroškov. Vedrega čela in lica ga je zapustila in z nasmehom na ustih.

„To je edina dobrota in edino veselje, ki si mi ga storil,“ mu je dejala ob slovesu. „Zato pa hvala ti in z Bogom!“

Veselo so pohiteli konji v sveže pomladno jutro, zaprašilo se je za kočijo in izginila je za vogalom.

Volec se ni ozrl za njo. Izkušal je, da bi se oddahnil, in povzdignil je svojo glavo visoko. Da, nasmejal se je celo! Toda v istem hipu je začutil neko čudno praznoto v svoji duši, ozrl se je okoli sebe, kakor bi iskal nekoga in glava mu je zopet klonila.

Zaprl se je v svoje stanovanje in ni ga bilo na izpregled tisti dan . . .

* * *

Zabukovec je ostal v službi tudi pri mlajšem Volcu. Njegovo življenje je potekalo mirno in skromno. Sreča se je bila naselila pri njem, ni ga bilo oblačka na njegovem obzorju. Štiri otroke je imel, a ni ga bilo strah zanje, prepričan je bil, da jih lehko prehrani in pripravi do poštenega kruha. Njegovo čelo je bilo vedno vedro, njegove oči so bile jasne.

Ana ni Zabukovcu nikdar povedala ničesar o onem Volčevem obisku. Sklenila je bila sicer večkrat, da mu mora i to povedati, toda vselej se je bila premislila. A težila jo je ta edina skrivnost, ki jo je imela proti svojemu možu, težila jo je zlasti prve čase. Pozneje, ko je videla, da Volca ni več blizu, se je nekoliko pomirila in mislila redkeje na to. A vendar ji je bilo včasi hudo, da bi se razjokala.

Ko je prevzel mlajši Volec vodstvo tvrdkino, tedaj je bilo Ani najhuje. Rada bi bila izkušala pregovoriti moža, naj si išče službe drugje. A tedaj bi mu morala povedati vzrok in to bi morda skalilo njegovo srečo. In zraven vsega je bila služba pri tvrdki Volčevi zelo dobra, Zabukovec je bil plačan pošteno za svoje delo. Prepozno je bilo, da bi pogrevala sedaj stare reči in morda tudi nepotrebno, saj se mu vendar ni treba ničesar bati!

Vse je šlo tedaj v navadnem lepem tiru, dnevi so potekali za dnevi, brez prevelikih skrbi, brez prevelikih težav . . .

Ana je stopala nekega dne zopet proti železnični postaji. Vsi štirje otroci so hodili zraven nje. Bili so brhki in lepi, da jih je bilo veselje videti. Tudi Ana jih je bila vesela, ponosno je zrla nanje, kakor bi jih hotela pokazati vsakemu, češ, glejte, to so moji in mojega soproga, v čast in podporo nama bodo na starost.

Ana je bila vesela, Ana ne bi bila tedaj menjala z nikomer. Mimo nje so hitele bogate kočije, v njih so sedele z zlatom obložene dame, so se videli rdeči, zadovoljstva se bleščeči obrazi gospodov. Žvenkljali so konji, svetila se je oprava, nikjer skrbi in žalosti, povsod čisto veselje, povsod jasna sreča. A Ana ne bi menjala z nikomer, ne bi menjala za vse te poželjive reči, ne bi menjala za vso to srečo. Anina sreča je bila večja, mnogo večja. Ana je hitela nasproti svojemu soprogu, ki se je imel vrniti sedaj z daljšega potovanja in ni hitela sama, hitela je s svojimi otroki, s svojim solncem, s svojo svetlobo in s svojo toploto, ki obseva, razsvetluje in ogreva vse njeno bitje, vse njeno življenje...

Vlak je pridrdral na postajo. Klicali so izprevodniki, odpirali vrata, ljudje so se usipali z vozov. Vmes so se mešale rdeče in modre kape postreščkov. Bilo je živahno vrvenje, vse je sililo proti izhodom.

Ana je stala z otroki ob strani in opazovala mimoidoče. Mnogo jih je že šlo mimo, a pravega le še ni bilo. Redkejši je postajal gosti curek, vrsta se je pretrgala.

„Papa, papa!“ je viknila starejša hčerka in plosknila z rokami.

„Papa, papa!“ so ponavljali za njo drugi.

Hiteli so proti njemu, ki se je pravkar pojavil ob vhodu. Obesili so se mu na roke, a on se je sklonil k njim in jih poljubil po vrsti.

„Bog Te sprimi, Ivan!“

Podala mu je svojo majhno roko ter mu pogledala v oči.

A tedaj se je hipoma zdrznila.

„Kaj ti je Ivan?“ je viknila vsa prestrašena. „Ali si bolan?“

Ivanov obraz je bil bled, a gori na vedno jasnem visokem čelu je plaval teman oblak, oblak, kakršnega še ni opazila nikdar na njem.

Stisnil ji je roko mehko, a odgovoril ji ni ničesar.

In molče so stopali proti domu.

Jasno je še sijalo solnce na nebu, njegovi žarki so se odbijali od šip, svetlo je bilo in lepo, a v tej mali družini, ki se je vračala proti domu, je hipoma ugasnila ta svetloba, grda senca je zakrila zlato solnce.

Tiho so stopali, njih pogledi so bili plašni, mraz je legal na njih duše.

* * *

Zvečer je pripovedoval Zabukovec Ani tole:

Slučajno sem moral včeraj zopet v B* in tedaj sem zopet naletel na prijatelja Kavčiča. Ni me videl, ko sem ga srečal. S povešeno glavo je šel mimo mene, oči vprte v tla.

Stresel se je, ko sem ga ogovoril. A ko me je pogledal, se je za hipec zaiskrilo v njegovih očeh, zdelo se mi je takoj, kakor bi šinil žarek upanja v njegovo dušo.

Krčevito se je oprijel moje roke in je ni hotel izpustiti.

„Morda mi pa Bog pošilja Tebe, da me rešiš,“ mi je dejal naglo in me vlekel za seboj.

„Poslušaj me, prijatelj, in potem me sodi ali reši. Edini ti si na svetu, ki ti zaupam vse!“

In pripovedoval mi je drugo poglavje iz nesrečnega svojega življenja. Nočem ti natančno pripovedovati njegovih besed, dovolj je, da ti označim nakratko vsebino njegovega govora. Njegova soproga se je vdajala vedno bolj pijači, a on jo je hotel odvaditi s tem, da ji je dajal denar le za potrebo, kolikor je potrebovala sproti. A navzlic temu je videl, da se izgublja dan za dnem. Tega si ni mogel raztolmačiti dolgo časa. Toda nekega dne je prišlo spoznanje.

Prišel je bil iz urada predpoldne. Ko se je bližal svoji sobi, je začul iz nje glasno govorjenje. Hitro in razburjeno je nekdo govoril notri z njegovo soprogo, a ona mu je odgovarjala s tišjim, pritajenim glasom.

Tedaj ga je nekaj pogrelo in odprl je naglo vrata. Njegova soproga je stala bleda zraven mize, z desnico se naslanjajoč na stol. Ko je vstopil on, se je stresla in videti je bilo, kakor bi se morala vsak hip sesesti. A besede ni bilo iz njenih ust.

Stopil pa je tedaj predenj obiskovalec njen. Kavčič ga je spoznal takoj. Položaj mu je bil v tem hipu jasen. Mož z majhnimi, napol mežečimi očmi in z veliko navzdol visečo spodnjo ustno je bil znan skopuh in oderuh, ki je že marsikomu izpil kri pri živem telesu.

Stopil je torej predenj in je nabral obraz v najlepše gube.

„Neka mala zadeva, gospod, nič posebnega. Saj veste, človek nerad nadleguje ljudi, ali včasi mora, saj veste, mora,“ se je smehljal mož in si je obrisal kratke brke.

„Povejte, kar Vam je na srcu in ne govorite brez potrebe,“ ga je prekinil Kavčič.

„No, no, saj veste, potrpite malo, prosim. Vidite, Vaši gospe soprogi sem včasi takole malo posodil, vidite. In danes sem prišel, da bi mi vrnila, pa nima revica. A jaz ne morem več čakati, saj veste, ne morem. Tudi jaz imam svoje obveznosti, tudi mene takoj primejo, ako ne plačam.“

„Koliko je, govorite!“

„Eh malenkost, malenkost za Vas, za uradnika, prosim Vas. Saj veste, posodil sem večkrat, že čez leto je, da, še dlje!“ je govoril mož in gledal na tla.

„Imenujte vsoto brez okolišev!“

„Kaj se to pravi, brez okolišev. Saj veste, sami veste. Ko sem zadnjič posodil, ste mi podpisali menico sami, Vaša gospa mi jo je prinesla. A jutri ta menica zapade in zato sem prišel, saj veste, da se mi jutri prav gotovo plača.“

Kavčičeva soproga je omahnila tedaj na divan in v roke si je zakrila obraz.

On pa se je tedaj prijel za glavo, vse se je zavrtelo pred njim.

Mož s kratkimi brkami in navzdol visečo ustno pa je tedaj v največjem miru potegnil iz žepa menico. Odstopil je korak nazaj in dejal:

„Vidite tale podpis, gospod Kavčič, saj ga vendar poznate.“

Kavčič je strmel na papir, videl je svoj podpis, ki ga nikdar ni podpisal, videl je vsoto, zanj veliko vsoto: petsto goldinarjev.

Tedaj ga je prijela neka nepoznana besnost, zagrabil je moža za rame in začel ga je tresti, da mu je uhajala sapa. Mož je pihal in vpil, a ni se ga mogel otresti, dokler ni zmanjkalo moči Kavčiču. Samo ob sebi je umevno, da ni bil lep ta razstanek. Z grožnjami je odšel oderuh, a Kavčič je izginil v sosednji sobi, kamor se je zaklenil . . .

In tako se je zgodilo, Ana, da je mojemu prijatelju postala usodna prevelika ljubezen do žene. Te ljubezni do nje se ni mogel iznebiti niti sedaj, ko je celo ponaredila njegov podpis, da je stregla svoji strasti. Ko je bil varan tako kruto, je vendar omahnila njegova roka, ni ji mogla prizadeti udarca, ki ga je zaslužila. Začel je premišljevati, kako bi vse prikril in zakril.

Toda denar je moral biti do drugega dne, tu ni bilo dolgo razmišljati. Slučaj je nanesel, da je prav tisti večer bila v rokah njegovih večja vsota. Ni se mogel ustavljati, poneveril je vsoto, ki jo je potreboval, da reši menico. Ali ko je odštel denar skopuhu, tedaj je šele uvidel, kaj je storil. Do zvečer je morala biti ta vsota zopet na svojem mestu, sicer bi se bilo poneverjenje razkrilo. Po njegovih možganih je vrelo, čudo bi ne bilo, ko bi bil zblaznel.

In vidiš, Ana, v takem stanju me je srečal. In prosil me je sveta, prosil me je pomoči. Rekel je, da si najme takoj posojila, ki ga upa dobiti vsaj v štirinajstih dneh in da mi ta denar vrne v tem času prav gotovo. Kaj sem hotel storiti? Da bi mu bil odrekel, tedaj bi to ne bil več jaz, izneveril bi se bil samemu sebi. In tako, Ana, sem mu dal in založil potrebno vsoto. Objel me je iz hvaležnosti in njegove oči so se porosile.

A jaz, Ana, ne čutim sedaj veselja nad tem svojim činom. Ana, dal sem mu denar, ki sem ga potegnil za tvrdko. In tako sem poneveril sam, dasi sem poneveril zanj. Dasi sem rešil s tem človeka, rešil prijatelja, vendar sem zločinec. In bolj kot razmišljam o tem, kar sem storil, toliko huje mi je pri srcu. Ni ga zadoščenja za to delo! To ne more imeti dobrih posledic, Ana! Bog ve, kaj bode z menoj, kaj bode z vami, ako se izve stvar, preden mi vrne Kavčič.

„Morda se pa ne izve, in ako bo držal Kavčič besedo, bode še vse dobro,“ ga je tolažila Ana. Toda na skrivnem je tudi že v njej vstajala misel in težje in težje ji je prihajalo srce. Nehote je morala misliti na Volca in na njegov zadnji obisk.

Pozno je že bilo, ko sta zaspala. A Zabukovec je skočil v sanjah kvišku in je zavpil. Sanjalo se mu je, da ga je prijel orožnik.

In nič več ni zaspal. Mlada jutranja zora ga je našla slonečega ob oknu . . .

VII.

„Torej svoje opravke ste izvršili v najlepšem redu, gospod Zabukovec? Dobro, ali kaj pa je s pobiranjem denarja? Prosim Vas, poročajte mi še o tem! Ali je plačal Pregelj zapadlo vsoto? Koliko je že znašala?“

„Petsto goldinarjev, gospod Volec.“

„Ali je plačal?“

„Ne še, obljubil je, da poravna v štirinajstih dneh.“

Zabukovec je bil bled kot stena in je zrl v tla.

„Kaj pa drugi?“

„Tukaj je denar in so računi.“

Zabukovec je predložil račune in vse se je ujemalo.

„Hvala Vam, toda počakajte še malo, da pregledam, kaj je prinesla pošta. Morda je kje kako naročilo, ki se tiče Vašega delokroga.“ Zabukovec je sedel, a Volec je začel odpirati pisma. Dolgo jih je prebiral, a zadnje je držal v roki še potem, ko ga je prebral. Obraz se mu je nabral v prijazne gube in sladak smehljaj mu je legel okoli usten.

Približal se je s pismom Zabukovcu in dejal:

„Izvolite prebrati to pismo, gospod Zabukovec!“

Zabukovec je vzel list, a Volec se je vstopil pr v tik njega in ga opazoval.

List je padel Zabukovcu iz roke in tema se je storila pred njegovimi očmi.

„No, kaj pravite k temu, gospod Zabukovec? Kako se to ujema s prejšnjim Vašim poročilom?“

Sladko se je smehljal gospod Volec.

„No, ali nočete odgovoriti? Saj vidite, Pregelj piše, da ste žal že odšli, preden Vam je vedel povedati, koliko naj se mu pošlje. Zato naroča blago sedaj. Zraven piše, da Vam je izročil petsto goldinarjev.“

„To vse sem bral, gospod Volec, a oprostite, da Vam ne morem na to odgovoriti ničesar. Povem Vam lehko samo toliko, da sem denar res prejel, a da Vam ga sedaj ne morem takoj odšteti,“ je dejal Zabukovec resno in mirno.

„A, razumem, razumem. Torej majhna defravdacija, gospod Zabukovec, kaj ne? No, to nič ne de.“

Volec je stopil nekolikrat gori in doli po sobi. Bil je videti zelo nemiren, a na njegovem obrazu je bila videti vedno večja zadovoljnost.

Slednjič se je ustavil pred Zabukovcem.

„Stvar se bo rešila takole, gospod Zabukovec. Vi mi do danes zvečer odštejete petsto goldinarjev in sicer do sedme ure. Ako zamudite minuto, ovadim stvar sodniji. Z Bogom!“

Zabukovcu je izginila vsa kri iz lic. Tresle so se mu roke in šibile so se mu noge.

A nemo se je poklonil ter odšel.

„Pa ne zamerite, gospod Zabukovec, saj veste, tako mora biti!“

Zabukovec ga ni slišal, hitel je na cesto, hitel kakor obstreljena žival.

Volec pa je od razburjenosti sedel. Stisnil je usta skupaj in zamižal. Videti je bilo, da mu vse zelo ugaja.

„Tako, tako se vse enkrat maščuje. Kakor se posojuje, tako se vrača. Ha, ha!“

Zadovoljno si je prižgal smotko in spuščal dimove kolobarčke proti stropu . . .

* * *

Ko je stopil Zabukovec na ulico, si je oddehnil. Sveži zrak, ki je vel od gora proti mestu, je dobro del njegovim tesnim prsim. Visoko je povzdignil svojo glavo in je stopil nekoliko korakov dalje.

Ali na bližnjem ovinku se mu je hipoma zazdelo, da ga je nekdo pogledal sumljivo. In ko je srečal drugega, ga je pogledal tudi ta čudno in od strani, kakor bi bil zagledal velik madež na njegovi obleki.

In Zabukovec je nehote pogledal svojo suknjo in pogledal svoje hlače. Bilo je vse čisto in v redu. Toda, ko so ga srečavali zopet ljudje, so ga motrili vsi zvedavo in skoro nesramno.

„Kaj neki vidijo na meni?“ je pomislil Zabukovec.

Toda ni mu še dobro šinila ta misel skozi možgane, ko si je dejal:

„Glavo jim nosim previsoko, to je!“

Nasmejal se je in je vzdignil glavo še više. Toda že čez nekoliko korakov mu je sama ob sebi in nehote klonila niže in niže. In stopal je ob hišah, tiho in plaho kakor senca.

Krenil je iz mesta. Dolg drevored se je vil pred njim. Visoki kostanji so šepetali v vrhovih nad njim, oddaleč je črnela velika lisa smrekovega gozda. Tja vun ga je gnalo, po oni samoti in tihoti je zahrepenel. Samo nekaj trenutkov bi bil rad sam, proč od mesta, proč od ljudi.

„Ne, ne morem, predaleč je,“ je zastokal Zabukovec, „sicer ne opravim svoje zadeve do sedmih.“

Hkratu je začutil neko utrujenost in sesti je moral na bližnjo klop. Na nasprotni strani je lezlo solnce navzdol. Skozi nizko vejevje so prodirali njegovi žarki in so zasvetili Zabukovcu v obraz. Zazrl se je tja v to lepo žareče oblo in se je zamislil. Kolikrat je gledal in občudoval solnčni zahod, a nikdar ni mislil, da zaide kdaj to solnce za vedno. Rdeča zarja nad gorami je oznanjevala, da izide to solnce tudi jutri, da izide njemu in vsem stvarem, ki se veselijo njegove pohotne toplote. A sedaj se mu je hipoma zazdelo, da mu zahaja solnce zadnjikrat. Izza gore je priplul na nebo teman oblak in je rastel vedno više in je pogoltnil solnce in vso prelestno svetlobo.

Zabukovec se je stresel in je vstal. Vračal se je v mesto. Malo je imel znancev, še manj prijateljev, ki bi se bil lahko zanesel nanje. Živel je samo svoji družini in tako se je zgodilo, da je poznal pobliže le malokoga. A danes je bilo treba dobiti denar, treba je bilo najti prijatelja in pomočnika v sili.

In tedaj se je spomnil starega znanca, ki je poznal njega in njegovo rodbino že izza mladih let. Vedel je njegov naslov; ta mu gotovo pomore!

Da, ako bi imel sam toliko prihranjenega! Toda pri vsej skromnosti, pri vsej varčnosti se ni dalo privarčiti ničesar. Življenje je bilo vsak dan dražje, človek je moral biti zadovoljen, ako je mogel izhajati brez dolgov . . .

Težke in vedno težje so bile Zabukovcu noge, kolikor bolj se je bližal stanovanju svojega znanca. Nikdar še ni prosil na tak način, nikdar ni beračil. Zdelo se mu je včasih, da ne bi mogel izpregovoriti besede, ako bi zašel v tako zadrego. In danes je začel in danes bode moral beračiti! Zašel je po svoji dobroti. Tega ne vedo drugi, Bog ve, kaj si bodo mislili, kako ga bodo gledali!

Topo je zrl Zabukovec predse in žalost se je razlila po vsej njegovi duši. Pred hišo svojega znanca mu je krenila noga v stran, ni ga hotela nesti navzgor po stopnicah . . . vsaj zdaj še ne.

„Toda čas poteka, ura je že šest,“ si je dejal hipoma, zbudivši se iz žalostnih misli.

„Šest, šest,“ je ponavljal skoro glasno.

In kakor bi ga oponašala, je res tedaj udarila ura v bližnjem zvoniku. Votlo so bobneli udarci po vzduhu, slišali so se, kakor bi tolkli prav na ušesa.

Tedaj je hipoma stal zraven Zabukovca dolg človek s ponošeno obleko in povaljanim klobukom. Ustavil se je pred njim in zarežalo se je dvoje brezzobih čeljusti. Prav blizu se je pojavil šiljast nos in se je zasvetilo dvoje majhnih, sivih oči.

„Eh, dober dan, Zabukovec. Ali me še poznaš?“

„Nisem te še videl,“ se je zdrznil Zabukovec.

„Ne? Čudno. Glej, jaz sem tisti, ki se je pred osmimi tedni ustrelil gori za Gradom.“

In zasmejal se je, zarežale so se vnovič brezzobe čeljusti in zasmejale so se majhne, sive oči.

Zabukovec je strmel vanj in se ni genil. A oni se je obrnil na eni nogi in je dejal:

„Pa v kratkem pridi za menoj!“

In izginil je . . .

Preplašen je hitel Zabukovec navzgor po stopnicah. Težko je sopel, ko je potegnil za zvonec.

Odprla je stara ženska, odprla vrata samo napol.

„Rad bi govoril z gospodom Korenom.“

„Gospoda Korena ni.“

„Ni ga? Jaz moram govoriti z njim.“

„Ako morate, pojdite za njim,“ se je zasmejala ženska. „Saj vam pravim, da ga ni. Že pred dobrim tednom je odšel na potovanje in se vrne šele konec meseca.“

In ni čakala, da bi Zabukovec kaj odgovoril. Zaprla mu je duri pred nosom.

Zabukovec je stal nekoliko časa, kakor bi bilo treščilo vanj. Ni se genil. A tedaj mu je zavrelo v glavi, in začele so ga zapuščati moči.

„Izgubljen sem jaz in moja družina,“ je zastokal glasno.

In s silo se je odtrgal iz mesta in stopal počasi navzdol. Ko pa je bil zopet na ulicah, je začel nenadoma pospeševati svoje korake. Hitel je vedno bolj in bolj, in naposled je začel teči. In tekel je dalje in dalje, tekel je celo po stopnicah svojega stanovanja. V svoji sobi se je zgrudil onemogel na stol, potem ko je bil zaklenil za seboj vrata . . .

* * *

Soproga je čakala Zabukovca dolgo doma. A ko ga le ni hotelo biti, se je začela bati zanj. Razmišljala je, kaj naj stori. Tedaj se je pa hitro preoblekla in je šla v mesto, da ga morda sreča. Toda ni ga bilo nikjer. Vrnila se je domov, tudi tukaj ga še ni bilo. In zopet je šla v mesto in do Volca. Tu jo je na pragu srečal Volec sam.

„Kje je moj mož? Ali ga ni bilo tukaj?“

Volec se je zasmejal.

„Pač, gospa, bil je tukaj. Toda ne vem, ali se vrne.“

Pogledala ga je nezaupno.

„Kaj ste hoteli s tem reči?“

„Nič posebnega. Morda ga imajo že orožniki.“

Šel je mimo nje in se ni ozrl.

Njej so se zašibila kolena. A zbrala je z vso silo svoje moči in je zavpila za njim:

„Zver! Divja zver!“

Odmeval ji je v odgovor ostuden smeh . . .

Napol blazna je hitela po ulicah in je povpraševala po možu. Ali videl ga ni nihče od znancev. Za njo so tekali otroci in so komaj dohajali mater.

Zabukovca ni bilo nikjer.

Z groznim strahom v prsih je hitela pozno zopet proti domu. Bilo je poluosmih zvečer, ko je dospela na stanovanje.

Ko je stala pred sobo svojega moža, je zaslišala, kako hodi po sobi gori in doli. Od veselja ni vedela, kaj bi storila. Niti besede ni mogla izpregovoriti, a stopila je k vratom in je močno potrkala nanje.

Tedaj je pa Zabukovec zavpil notri na ves glas:

„Moj Bog, orožniki so že tu!“

V istem hipu se je začul iz sobe strel in slišati je bilo, kako se je nekdo zvrnil po tleh.

Na tleh pred durmi je pa v nezavesti ležala Zabukovčeva soproga. Hčerka se je ovila njenega vratu in glasen jok je pretresal mlado, šibko telesce . . .

Dolgo, dolgo je že od takrat. Minili so dnevi, minili so tedni in meseci in minila so leta.

A ko odbije ura pri sv. Roku polnoči, tedaj se vsakikrat zbudi iz spanja gospod Volec kakor na povelje.

„Ali ne hodi zopet? . . . Bos je in njegove stopinje so rahle . . . A čul sem jih vendar!“

„Pusti mi luč, vsaj luč mi pusti! Ali ne veš, da ne morem živeti brez luči? . . . Usmili se!“

„Saj nisem kriv, dobro veš, da nisem kriv! Ali sem ti jaz potisnil revolver v roko? — Lažeš, jaz nisem kriv!“

„In tvoji starejši hčeri sem tudi že pomagal. Glej, skoro bosa je bila in napol naga ... In pomagal sem ji ... Pusti me in beži!“

Pred par dnevi je prinesel gospod Volec k svoji postelji revolver. To je pravila njegova kuharica vsakemu, kdor je hotel slišati. A gospod Volec še vedno hodi zjutraj v gostilno med svoje znance.

Tako se je moralo zgoditi, da manjka tej povesti zadnjega poglavja.

V zalogi **„Slovenske Matice“** je še dobiti sledeče **zvezke:**
„Knezove knjižnice“:

Prvi zvezek:

Fr. Levec: Ant. Kneżova ustanova (s podobo).
Dr. Fr. D.: Gospod Lisec. Povest.
Bogdan Vened: Ženitev Ferdulfa vojvode. Povest v verzih.

Drugi zvezek:

Ivan Gorec: Gorski potoki. Povest.
Pavlina Pajkova: Planinska idila. Povest.
Fr. Levec; Matija Valjavec. Životopis (s podobo).

Tretji zvezek:

Anton Funtek: Smrt. Epsko-lirske slike.
Fran Govékar(Ljubezen in rodoljublje. Povest.

Sedmi zvezek:

Fr. Ks. Meško: Iz mojega dnevnika.
Podgoričan: Za možem . . . Slika.
Dr. Fr. Zbašnik: Pastirica. Povestica.
Jos. Kostanjevec: Čez trideset let.
J. M. Dovič: Z diplomo in brez diplome. Noveleta.
Ivan Cankar: Potovanje Nikolaja Nikiča.
Fr. Levec: Dr. Fr. Prešeren.

Osmi zvezek:

Ivan Cankar: Tujci.
Fr. Ks. Meško: Črtice.
F. J. Doljan: Lajnar. Slika iz življenja.

Deveti zvezek:

Ivan Cankar: Na klancu.

Deseti zvezek:

Ivan Cankar: Življenje in smrt Petra Novljana.
Jos. Kostanjevec: Ella.

Enajsti zvezek:

Ivan Cankar: Križ na gori.
L. Devetak: Spomini gospoda Ignacija Brumna.

Dvanajsti zvezek:

Ivan Cankar: Potepuh Marko in kralj Matjaž.
Ivan Cankar: V mesečini.
Jos. Kostanjevec: Brez zadnjega poglavja.

„Knezove knjižnice“ prvi, drugi, tretji, osmi, deveti, de
enajsti in dvanajsti zvezek stanejo po **80 h** izvod, sedmi po 1

Anton-Knezova knjižnica

Zbirka zabavnih in poučnih spisov

Izdaja

Slovenska Matica

XIII. zvezek

Uredil

Fr. Levec

* * *

V Ljubljani 1906

Tisk „Narodne tiskarne"

Anton-Knezova knjižnica

Zbirka
zabavnih in poučnih spisov.

Izdaja
Slovenska Matica

XIII. zvezek

Uredil
Fr. Levec

V Ljubljani 1906

Tisk „Narodne tiskarne“

Kazalo.

Stran:

Ivan Cankar: Martin Kačur. Življenjepis idealista . . . 1—127

Martin Kačur.

Življenjepis idealista.

Spisal **Ivan Cankar.**

Prvi del.

I.

Rosen in blaten je prišel Martin Kačur v poštno gostilnico.

„Ali pojde kmalu pošta v Zapolje?“

„Kmalu! Čez pol ure!“ je odgovoril zaspani krčmar.

Kačur je sedel za mizo in si je naročil žganja in kruha. Veliko culo, ki jo je nosil na krepki gorjači preko rame, je vrgel na klop.

Ves njegov rdeči, zdravi obraz, je bil še poln svežega jesenskega jutra, polne so ga bile njegove rosne, vesele oči. Dolgo romanje je imel za seboj, dvoje trdih ur; lic in obleke se je še držala rezka megla in temna zora.

Z velikim hrupom je stopil v gostilnico debel, postaren človek; že v septembru je bil oblečen v dolg, težak kožuh in črno kučmo je imel na glavi. Tolstoličen je bil in neobrit; gledal je osorno izpod košatih, osivelih obrvi. Krčmar ga je pozdravil s posebno spoštljivostjo in mu je prinesel žganja, gnjati in kruha.

„Kaj še ne bo Jerneja?“

„Bil je že tukaj, pa je šel na pošto.“

Debeli gospod je popil in pojedel in se je ozrl na Kačurja. Razmotril mu je obraz, premeril mu je obleko in je spoznal, da je človek boljše sorte.

„Kam pa Vi?“

„V Zapolje.“

„Kaj pa boste tam?“

„Učitelj.“

„Hm!“

Pogledal je Kačurja še bolj natanko in če bi Kačur ne bil imel rosnih oči, bi bil spoznal v pogledu debelega gospoda sočutje in škodoželjnost.

„Tudi jaz sem iz Zapolja!“ je pripovedoval debeli gospod in si je trebil zobe. „Zdravnik sem tam. Prokleto gnezdo je to, ni hujšega na svetu! Ne rečem nič: kraj je lep; da bi le ljudi ne bilo!“

Kačur se je nasmehnil.

„Vsi govore tako! Tudi jaz, če govorim o svojem rojstnem kraju, pravim: lep je, da bi le ljudi ne bilo! In vendar so tisti ljudje blagi in spoštovanja vredni in vsi ljudje so blagi!“

Zdravnik je zalučil zobotrebec na tla, uprl je komolca ob mizo in se je ozrl zelo osoren na Kačurja.

„In tak prihajate k nam?“

„Kakšen?“ se je prestrašil Kačur.

„Tak tepec, ne zamerite! — Vsi ljudje so blagi! Boste kmalu videli, kako so blagi. — Nobeden človek na svetu ni blag, tudi Vi ne in tudi ne jaz! Pa kaj bi tisto! — Naravnost Vam rečem, zato ker ste mlad in spodoben človek: bodite oprezni, oprezni, stokrat oprezni, in hinavski, hinavski, stokrat hinavski, ko pridete v Zapolje! Nič drugega Vam ne rečem!“

„Bog vedi, kaj je tam doživel!“ si je mislil Kačur in zanimal ga je debeli zdravnik.

„Zdaj ste me pogledali, prijatelj, na tak način, kakor gledajo dandanašnji mladi ljudje nas starce: ne pozna več ljudi, ne pozna več časa! Ampak, fant, stvar je drugačna! — Žganja, Juri! — Drugačna je stvar! Ali si morete misliti, da sem bil še pred desetimi leti velik govornik na taborih? Da sem se boril za naše narodne pravice? Da sem bil zapisan v črnih bukvah politične policije? Ne? Seveda ne! Debel sem! Jaz pa Vam rečem: videli boste tam ljudi, še bolj komodne, še bolj lene ljudi, ki so še veliko bolj debeli kakor jaz in ki niso bili zapisani nikoli v črnih bukvah, ki jih nobeden cesarskokraljevi postrani ne gleda in ki so vendar, Bogu se usmili, zaslužni in imenitni rodoljubi! Niso bili na taborih, bili so v kancelijah, in vendar bi se jim moral odkrivati dandanašnji, če bi hotel!“

Zdravnik je pljunil debelo na sredo izbe. Kačur pa se je smehljal veselo v svojem srcu: glej, staro rodoljubje, taboraško, naivno, nesebično!

„Pa vendar ste ostali tam, gospod!“

Zdravnik je pogledal jezno.

„Kje pa bi ostal? Kaj mislite, da je kje drugod kaj drugače? Če je potrebno, da živi človek v gnoju, je najbolje, da živi zmerom v istem gnoju. Zakaj vsak gnoj smrdi, najbolj pa od začetka; pozneje se ga človek privadi!“

„Veliko je izkusil!“ je pomislil Kačur in skoro zasmilil se mu je zdravnik.

„Mlad ste še, v službo se napravljate — ali je v Zapolju Vaša prva služba?“

„Druga je. V Kotlini sem bil prej, pa sem se nekaj sprl z županom in izjedel me je stran. Nič mi ni žal, prava kotlina je bila!“

„Tako! Z županom ste se sprli! — No, glejte, mlad ste še in naukov potreben. Zato Vam rečem in zapomnite si dobro, če hočete živeti v miru z Zapoljci in z vsem svetom: ne sprite se nikoli z nikomer in če kdo poreče, da ima osel zeleno dlako, mu odgovorite: Pa še kako zeleno! — Nadalje: ne vtikajte se v stvari, ki Vas nič ne brigajo! Ali ste tam, v tisti Kotlini narod izobraževali?“

„Poizkusil sem!“ je zardel Kačur. „Zato sva se bila sprla z županom. In z župnikom tudi.“

„Veste že torej iz izkušnje, da poučevanje naroda ni dobro in koristno opravilo. Ogibajte se ga torej, v Zapolju se ga še celo ogibajte, zakaj tam je ljudstvo pouka potrebno kakor nikjer drugod in lehko bi Vas izkušnjavec zapeljal. Nevarno je, če se zameri človek županu, še bolj je nevarno, če se zameri župniku. Razžalite Boga in Vam bo odpustil, razžalite župnika in prestavili Vas bodo. Pustite torej ljudstvo na miru. Ali se ženite?“

„Ne!“ se je začudil Kačur. Poslušal je zdravnika in bilo mu je, kakor da stoji v plohi.

„Ne ženite se nikoli in sploh se ogibajte ženskih kolikor najbolj mogoče; zakaj učitelj ste. Še navaden človek, kakor sem jaz, ima z ženskami bridke izkušnje

— jaz sem namreč oženjen — učitelju, ki se ženi, pa bi bilo bolje, da bi si obesil mlinski kamen okoli vratu ter se potopil v globočino morja. Zatorej: ne ženite se! — Ali ste pevec?“

„Sem.“

„Ne prepevajte nikoli, razen v cerkvi, in še tam ne preveč naglas, ker bi Zapoljci rekli, da ste bahač. Ne prepevajte v krčmi, ker poreko, da ste pijanec; ne v društvu, ker poreko, da ščujete ljudstvo; tudi ne v svoji izbi, ker poreko, da ste norec. Ne zahajajte preveč v družbo; rekli bi, da ste veseljak in lahkomiselnež; tudi se je preveč ne ogibajte; rekli bi, da ste potuhnjenec. — Ali imate kakšno politično prepričanje?“

„Imam ga?“

„Skrijte ga v najbolj skriti kot svojega srca! — Zakaj laž je greh samo takrat, kadar nič ne koristi. Če Vam je izbirati med lažjo in med resnico in Vas nobeno nič ne stane, odločite se za resnico, zakaj toliko laže se boste ob potrebi zlagali. Ne bodite svojeglavni, posebno ne v svojem političnem prepričanju! Kadar se Vam zdi koristno, da izpremenite to prepričanje, citirajte Tugomera: Trd bodi in tako dalje — in noben ne bo zapazil izprememembe. V slučaju, da kdo zapazi Vaše drugo lice, recite, da se razvijate z duhom časa. In če Vam zaradi tega kdo očita, da ste omahljivec, koristolovec in slepar, odgovorite: Zabavljati je lehko, delovati je težje. In zapomnite si dobro: Nobeden človek ne deluje zase, temveč vsakdo za narod. Spoštujte prepričanje svojega bližnjega, zakaj lehko bi Vam kdaj koristil. Ali ste pesnik?“

„Tudi pesmi sem že zlagal,“ je odgovoril Kačur in je pogledal na mizo.

„Ne zlagajte pesmi, izgubili boste kredit. In ker govoriva o pesmih, je še potreba, da govoriva o pijači. Ne mislite, da morate piti, če ste rodoljub; tudi trezni ljudje so že postali poslanci. Ali ste si zapomnili vse te nauke?“

„Zapomnil!“ se je zasmejal Kačur.

„In če ste si vse zapomnili in če se boste ravnali po njih, Vam bo vendar še težko na svetu. Prišel bi lehko sam Bog med ljudi, posebno med Zapoljce, in bi ne mogel izhajati; če ne drugega, bi mu oponašali njegovo božanstvo.“

„Ali je govoril resno, ali se je šalil? Grenak je; Bog vedi, kaj vse je doživel!“ je premišljeval Kačur. „Hudoben človek ni in tudi nesrečen ne more biti; predebel je in jed mu gre v slast!“

„Zdaj pa le gor!“ je zaklical v krčmo postiljon, dolg, koščen, rdečenos starec.

„To je naš novi učitelj!“ je predstavil zdravnik Kačurja. Postiljon se je ozrl postrani nanj in ga je premeril z urnim, strogim pogledom.

„Mlad je še gospod, in majhen je! Zmerom sem rekel, da bi učitelj ne smel biti mlad in tudi majhen ne!“

Zdravnik in učitelj sta zlezla v voz, ki je bil tesan, nizek in ves zapažen z zaboji in zavoji. Postiljon je švrknil po konjih, voz se je zazibal in je zaškripal; Kačur je odprl okno in je gledal z veselim srcem po rosni jutranji pokrajini.

Pot se je vila ob strmih, gozdatih holmih, na desno pa se je razprostirala ravan; megle, dolge in tanke, kakor pajčolani, so se vlačile leno po njej, raztrgale so se časih in zasvetila so se polja, prikazalo se je nebo. Časih se je vzdignil nenadoma iz megle. sredi gladke ravni, visok jagned in je takoj utonil, Prikazala se je vas ob poti, dvoje, troje hiš; Kačurju so se zdele nenavadno bele in prazniške.

„Tako lepih vasi še nisem videl; hiše se svetijo kakor v nedeljo, če sije solnce in zvoni k večernicam!“

Zdravnik se je ozrl zlovoljno.

„Videli jih boste čez mesec dni ali dva in tako umazane bodo, kakor so vse na svetu!“

„Bog mu odpusti črnogledje!“ se je nasmehnil Kačur. „Če bi bil vražen, bi mislil, da mi ga je bil sam Bog poslal na pot kakor hudo zdelo!“

Voz je prišel mimo starinskega gradu; na obeh straneh gradu se je razprostiral velik vrt; ob vrtu je umela voda, peneča in prščeča se je izvila izpod visoke skale nad cesto; tik poti je stala pod košatim ostanjem odprta lopa, bršljan je zastiral okna in je visel nad durmi; v lopi je sedelo mlado dekle v rdeči bluzi, okrenilo se je in Kačur je videl, kakor v hipnem snu, bel obraz in dvoje črnih, velikih oči. Od starinskega grada se je vzdignila jata kričečih ptic, voz se je zibal dalje in odprla se je svobodna, prostrana ravan.

Kačur je zavzdihnil.

„To je Bistra!“ je pripovedoval zdravnik. „Skoro bi človek rekel, da je lepa vas. Ampak če se ne mislite ženiti, in rekel sem Vam že, da ni potreba, tedaj nikar ne hodite sem!“

„Kaj je toliko lepih deklet tukaj?“

„Silno!“

Kačur je mislil na starinski grad, na odprto lopo, na bršljan in na rdečo bluzo in mehko mu je bilo pri srcu.

Voz je zavil na široko belo cesto; tiha, zelena voda, pol skrita pod starimi vrbami, se je prikazala ob poti. Solnce je zasijalo izza megle in v živem svežem blesku se je zasvetilo Zapolje onstran reke, pod daljnim holmom. Malo mestece, vasi podobno, je stremilo iz polja, iz ravni, na položna brda; in više, visoko pod nebom, v ogromnem tihem polukrogu, so gledali v ravan visoki gozdovi.

„Tam je Zapolje!“ se je ozrl zdravnik malomarno in e pokazal z mezincem.

Kačur je molčal in strmel. Ob lepoti, ki so jo gledale njegove oči, so se vzpele njegove misli, že prej visoke in vesele, do neba; in vztrepetal je v prazniškem pričakovanju. Čutil je, kako je zrasla njegova moč, kako se je napelo v njem življenje, bujno cvetoče, glasno šumeče v prihodnost.

Debeli zdravnik je videl njegova zardela lica in njegove žareče oči in mu je položil roko na ramo.

„Mladi gospod, nikar se ne jezite, če so bili moji nauki nekoliko preprosti. Ampak verjemite, da s bili pošteni in da bi Vam nič ne škodovalo, če bi s ravnali po njih. Zdaj vidim, na obrazu Vam poznam da se ne boste ravnali po njih. Zato Vam rečem to-le skrbite zase, najprej in zmerom zase, drugi bodo ž opravili po svoje. In če mislite, da morate na vsa način pomagati svojemu bližnjemu, tedaj mu pomagaj brez trušča in brez slovesnosti; manj Vam bo škodovalo. Jaz sem se peljal snoči, o polnoči, ves zaspan in nahoden, v strahovitem koleselju na Rakitno, da bi zdravil tam žensko, gostačo, ki je zbolela brez potrebe. Sredi pota, na strmici, se je koleselj polomil in jaz sem se potikal po krčmah in se vozim zdaj s pošto. To sem Vam povedal zato, ker bi komu drugemu ne smel povedati: izgubil bi ugled in spoštovanje. Tudi jaz sem hodil nekoč po taborih, prijatelj, in sem govoril o pravicah slovenskega naroda. Ampak takrat sem bil mlajši in zdaj vem, da vse tisto delovanje ni zaleglo ne meni in ne drugim niti toliko, kakor tale moja današnja vožnja. — Doma sva, gospod! In če Vam bo kdaj kaj hudega, stopite lahko k meni. Vesel Vas bom!“

Voz je stal pred poštno gostilnico, novo, svetlo pobeljeno, enonadstropno hišo; onkraj ceste je stala stara pošta, temno, neprijazno poslopje; pod pošto je tekla voda, tiha in široka, vrbe so se klanjale vanjo. Zdravnik je stisnil Kačurju roko in se je napotil po cesti s težkimi, trdimi koraki, visok in plečat, nekoliko upognjen.

Kačur je stopil v gostilnico. Sedel je k oknu in je gledal na cesto, po trgu navzgor, proti beli podružnici, ki se je svetila pod klancem; in nad klancem solnčen holm in mlado drevje, ki je bilo še vse zeleno, in na vrhu druga podružnica, bela cerkev, vsa goreča v jutranjem solncu. Na cesti je videl ljudi, uradnike, kmete, delavce in zdelo se mu je, da bi živel z njimi vsemi prijazno in prijateljski, zakaj nobenega zoprnega, ne zlovoljnega obraza ni ugledal.

„Zdaj se pričenja resnično življenje!“ je pomislil. „Zdaj je potreba, da ustvarim, kar sem zamislil!“

Slovesno mu je bilo pri srcu in domislil se je, da je bilo tako čisto in upanja polno njegovo srce ob prvem svetem obhajilu.

„Bodi v božjem imenu!“ je izpregovoril skoro n glas in ni več mislil ne na debelega zdravnika, ne n njegove nauke.

„Ali imate kakšno izbo v hiši?“ je prašal okroglo k marico.

„Imamo gospod, ampak Jezus Marija, ravno snoči je prišla iz Trsta neka ženska — lepa je, in kako oblečena, gospod! Saj jo boste videli, ko pojde skozi vežo. In neki gospod je prišel za njo, Bog vedi odkod, tukaj ga nobeden ne pozna —“

„Kaj pa je z izbo?“

„Imamo še eno, ampak tam spi naš Tone, kadar pride domov.“

„Pa jo lehko oddaste za en dan?“

„Seveda jo lehko oddamo. Tone pride samo enkrat na leto, za tri dni.“

Kačur je šel, odvil je culo in se je umil in preoblekel.

Izba je bila velika, prazna, četvero velikih oken je strmelo vanjo; v kotu je stala postelja, čemerno in samotno, kakor na pokopališču. Spodaj je tekla voda, tiha in široka, kakor ribnik, iz daljave so strmeli temni gozdi.

„Lepa kazen!“ se je smejal Kačur. „Iz tiste zadehle kotline v samo solnce! Seveda sem bil tam gospod, cesar svoje šole, in tukaj pravijo, da bom hlapec — ampak solnce je solnce in hlapec je samo, kdor hoče!“

Ogledal se je v ogledalu: spodobna frizura, črna ovratnica, črna suknja, črne hlače.

„In zdaj k veljakom, rodoljubom!“

Smehljal se je, srce pa mu ni bilo čisto mirno in namesto da bi se bil napotil naravnost, je čakal v gostilnici in pil žganje. Spomnil se je na debelega zdravnika.

„Da so mi morali postaviti na pot to debelo zdelo! On je zatrosil to malodušnost v moje srce! Namesto da bi mislil na svojo imenitno nalogo, se čutim hlapca že vnaprej!“

Vstal je zlovoljen in se je napotil. Vse megle so se že raztopile, toplo jesensko solnce, prijazno in veselo, ga je pozdravilo in mu je pobožalo obraz.

„Glej! In že sem bil skoro žalosten!“ se je nasmehnil Kačur. „Tam je tista velika štacuna; tam je menda župan!“

Stopil je v vežo in naproti mu je prišel s čudno skakljajočimi, plešočimi koraki čokat, tenkokrak človek v lovski obleki, rdeč, vesel, kozjebrad.

„Kaj pa Vi?“ je hitel z istotako urnim hlastajočim, skakljajočim, plešočim glasom. „Kaj pa Vi? Dober dan! Kaj pa bi radi? Pozdravljeni! Odkod pa ste? V to sobo stopite! Tja! Tja! Kdo pa ste?“

Martin Kačur se je čudil, stopil je skozi duri, ki jih prej ni videl, sedel je za mizo in na mizi je bilo dvoje kozarcev poleg steklenice vina. Sedel je in se je vzdignil takoj in se je poklonil.

„Jaz sem Martin Kačur, imenovan za učitelja v Zapolju in bi se rad poklonil zapoljskemu županu.“

„Saj tisti sem jaz, gospod, saj sem jaz zapoljski župan!“

In zasmejal se je veselo, skakljajoče in plešoče, stisnil je Kačurju roko, potrkal ga je po rami in ga je potisnil na stol.

„Ali bi radi kaj pili? Bi?“

In je točil.

„Ali ste že bili pri kom?“

„Pri nikomer še.“

„Ne?“

„Pri nikomer.“

„Lažete!“

Župan je pomežiknil, prekrižal je roke na trebuhu in se je zasmejal od srca.

„Pravkar sem prišel!“ je razlagal Kačur resno in nekoliko razžaljen.

„Z nobenim človekom iz Zapolja še nisem govoril, razen z zdravnikom.“

„Z zdravnikom?“ je prašal župan jako vzburjen in se je sklonil globoko preko mize. „Kaj pa je rekel? Ali je rekel kaj o meni? Kar povejte!“

„Nič ni rekel!“ se je začudil Kačur. „Kaj pa bi bil rekel?“

„Je! Vem, da je govoril o meni! Povedati nečete, to je! Ampak — take reči!“

Pogledal je Kačurju v obraz, zasmejal se je vdrugič zelo iz srca, nato pa je nenadoma presekal smeh in je postal resen.

„Tako! Vi ste zdaj torej naš! Upam, da boste z vsemi svojimi močmi — no, saj veste! Mladino je treba vzgajati v duhu vere in — no saj veste! Ali ste narodnjak?“

„Sem!“

„Hm! Jaz sem tudi narodnjak! Ampak — nobenih stvari ni treba pretiravati! Varčnost — lepa čednost! Če jo pretirate — lakomnost! Greh! — Können Sie deutsch?“

„Znam!“

„Kann ich! — Dobro! Otroci naj se le uče nemško — kaj je vse drugo? Za kmeta — kaj? No, prosveta, napredek, dobro! Saj se razumeva, kaj?“

Nenadoma je izginila resnoba z njegovega obraza in zasmejal se je veselo. Kačur je zardel in bilo mu je, kakor da je kadil težák tobak in pil močno vino. Vstal je in je iskal klobuk s tresočo roko.

„No? Kam? Kam? Kam pa jo udarite zdaj? K župniku? To bostė nekaj videli! To boste videli fanta? Ampak midva sva prijatelja, z župnikom, zato ne rečem nič! Le pojdite k njemu! Boste vsaj videli! — Zakaj pa niste vina izpili? Dobro vino je! No, seveda — človek pije doma, v krčmi —“

In župan se je prijel z obema rokama za želodec in se je smejal hrupoma; rdeča kozja brada se mu je tresla in mežikal je z rdečimi očmi.

„Stojte! Še nekaj!“

Prijel ga je za roko in ga je potegnil v vežo.

„Naravnost! Ali ste farški?“

„Jaz?“ je obstrmel Kačur.

„Ali ste? N?“

„Nisem, ne mislim o teh stvareh!“

Iztrgal mu je roko in lica so mu plala v ognju. Župan je narahlo upognil život, smehljal se je in je mežikal hudomušno.

„Seveda ne! Na noben način ne! Dandanašnji nobeden ne ve, kako se stvar preobrne in zato je zmerom dobro, da ne praviš ne tako in ne tako! Hudi časi so, zares! — No, pa pojdite v božjem imenu!“

Gorko mu je stisnil roko, približal je svoj obraz tako, da bi bil skoro poljubil Kačurja in je nenadoma odskočil, kakor da bi se bil premislil. Duri so se zaprle za Kačurjem, stal je na cesti in še zmerom so mu rdela lica.

„Tega je poznal debeli zdravnik!“ je pomislil Kačur in je šel dalje zamišljen in s povešeno glavo. Toda solnce je sijalo in hiše so se svetile kakor o Veliki noči. In megle so se razpršile.

„Kakšen pa je bil naš župan, tam v tisti kotlini!‘, je pomislil Kačur. „To je bila klada — ta vsaj klada ni, čeprav je drugače čuden človek. No, Bog z njim!“

Napotil se je po cesti, široki in beli, ki je vodila v velikem ovinku zmerom više na holm, do farne cerkve. Šel je, kakor da bi šel v svobodo. Zmerom bolj jasno in visoko, zmerom dalj se je razprostiralo spodaj pisano polje, pod njegovo roko se je svetilo Zapolje.

„Ni treba!“ je vzkliknil v močnih prsih. „Ni treba, da bi se bal ljudi, da bi jih poslušal, da bi se ravnal po njih! Kakor zemlja, kakor to polje! Rodi kadar hoče, kakor samo hoče, sužen j mu je človek! Tako je treba: sam svoj, svoboden! In svoboden služabnik vsem!

Tam se je zasvetilo visoko, belo župnišče poleg farne cerkve in z mirnim srcem je stopil vanj Martin Kačur. Šel je po stopnicah in je pozvonil.

„Kdo je?“ je prašal za steklenimi durmi globok, osoren glas.

„Ta vsaj sladak ni!“ je pomislil Kačur in je pozvonil vdrugič.

Jezna roka je odprla duri in Kačur je ugledal majhnega, debelega, postarnega gospoda v dolgem talarju.

Kačur se je poklonil.

„Martin Kačur, učitelj!“

Župnik ga je premeril z dolgim, tihim, hladnim pogledom in mu je stisnil roko zelo narahlo.

„Vem! Vem!“ je govoril počasi, ne prijazno in ne osorno. „Nič slabega niso govorili o Vas, pa dobrega tudi nič. Prazen list. — No, stopite malo notri.“

Povabil ga je z zaspanim glasom in je šel počasi pred njim v veliko belo sobo; dolga miza je stala sredi sobe, stene so bile prazne, samo v kotu je viselo siromašno črno razpelo.

„V tej sobi pač ne sprejema boljših gostov!“ je pomislil Kačur, ko je sedel župniku nasproti. Vrtil je klobuk na kolenih in bil je zmerom bolj v zadregi; kri mu je silila v lica in ker je čutil, da zardeva, je zardel še močneje.

„Jaz mislim,“ je govoril župnik z istim čemernim in zaspanim glasom, „mislim, da se bova razumela in da ostanete dolgo pri nas. Povem pa Vam naravnost, da nimam prav nobenega zaupanja v to mlajšo generacijo. Navzela se je idej, ki jih ne razume in jih ne more prebaviti in kakor je zmedena sama, dela zmedo še v narodu. Vedel sam takoj, kaj se bo navsezadnje razvilo iz tistega navdušenega taboraštva, iz tistega pretiranega narodnjaštva . . . No, o tem bova še govovila. Tistega Arkota so nam hoteli vsiliti, saj ga najbrž poznate, tistega hujskača. Ampak — ne ostal bi pri nas niti štirinajst dni, toliko rečem in sem rekel. Kar se Vas tiče, smo pač izvedeli, da ste tam — kje ste bili? V Kotlini! — da ste tam nekaj mešali. Ampak kakor pravim: mlad ste še, prazen list in videli bomo, kaj boste napisali nanj.“

Župnik je vstal in je stisnil Kačurju roko prav tako hladno in rahlo kakor ob sprejemu.

„Nič dobrega to ne pomeni!“ se je nasmehnil Kačur žalostno, ko je stopil iz farovža. „Tih človek je, ampak trd, trd! Z njim naposled ne bom imel opravila; žal mi je, da sem ga pozdravil.

Na drugi strani farne cerkve, nasproti kaplanije, je stala šola, staro, sivo poslopje; omet se je luščil od zidu, okna so bila majhna in neprijazna. Prav tako neprijazna in črna je bila kaplanija, toda za njo se je širil ob cesti košat vrt in po vrtu, po peščeni stezi, v prijetni senci, se je izprehajal mlad, rdečeličen kaplan z brevirjem v roki.

Kačur se je ozrl s tiho zavistjo na vrt, na lopo, skrito za drevjem, na rdečeličnega kaplana; nato je pogledal drugič na šolo in zdela se mu je še bolj pusta in mračna.

„Radost pač ne more skozi tiste duri!“ je pomislil. Zazeblo ga je v srce in čudno potrt se je napotil v klanec.

Vrhu klanca je stala sredi vrtiča, ograjenega z rdeče pobarvano, leseno ograjo, pritlična hiša z zelenimi okni; bleščeč bel zid se je svetil izza trte, ki se je vila do strehe.

„Tam bo pač, kakor so mi razložili. — Lepo se je udomil!“

Pred hišo je sedel na klopi visok, rejen gospod. Golorok je bil, toda rokavi srajce so bili snežnobeli in za pestjo so se bleščali zlati gumbi; po črnem telovniku se je vila dolga zlata verižica, hlače so bile korektno nagubane in čevlji so se svetili, niti praška ni bilo na njih. Obraz debelega gospoda je bil nenavadno sladak, bel in polnoličen, izza zlatih naočnikov so gledale mirne, človekoljubne oči.

Kačur je pozdravil, gospod se je vzdignil, iztegnil je obedve roki in velika sladkost se je razlila po njegovih licih.

„Gospod nadučitelj, dovolite, da se predstavim —“

„Naša nova moč, da! Takoj sem vedel, ko sem Vas ugledal na klancu. Pozdravljeni, od srca pozdravljeni! Prepričan sem že zdaj, da bomo izhajali dobro, da bomo izborno izhajali!“

Kačur je zapazil, da je govoril nadučitelj zelo čisto slovenščino; izgovarjal je besede natanko po pismu, izpustil ni nobene končnice in v glasu in melodiji ni bilo več sledu dialekta.

„Pa so rekli, da je iz Ribnice!“ je pomislil Kačur. „Iz knjige je, iz slovnice!“

Nič mu ni bila pogodi sladkost in prijaznost; zeblo ga je ob njej in bilo bi mu topleje, če bi bil nadučitelj glasan, osoren in zapovedljiv človek.

„Ali ste se že kaj ogledali po Zapolju?“

„Govoril sem med vožnjo z zdravnikom in pri županu sem bil že in pri župniku“.

Nadučitelj je požugal narahlo s kazalcem in se je smehljal.

„Najprej se je treba pokazati predstojniku! — Toda — to je seveda samo šala. Jaz nisem Vaš predstojnik, temveč Vaš tovariš in prijatelj. Ali ste šolo že videli?“

„Videl sem jo; poslopje se mi je zdelo staro in pusto za tako lep in velik kraj.“

„Ne sodite po zunanjosti! To, kar imenujete starost in puščobo, je za šolo bolj prikladno nego blesk in bahatost. Saj veste, da je treba vzgajati v mladini zmisel za resnobo in ponižnost. V temni izbi se človek laže uči nego v svetli in v dežju je mladina mirnejša nego v solncu.“

Kačur ni odgoril. Dušila ga je nadučiteljeva sladka, mirna resnoba; legalo mu je na glavo, na srce kakor težka, hladna senca. Nadučitelj mu je stisnil desnico, levico mu je položil na ramo.

„Tako, prijatelj! Seznanila se bova še bolj natanko, zakaj nikogar človek tako ne spozna, kakor tovariša v delu“.

Kačur se je poklonil molče in je šel. V grlu ga je dušilo, oči so mu bile zastrte in so videle komaj še pol lepote, ki se je razprostirala globoko pod njimi, na prostrani solnčni ravni.

„Pa kako bi bilo drugače, zakaj bi bilo!“ je premišljeval. „Česa sem se ustrašil? Vsako delo, ki ni ukazano, tudi dovoljeno ni in je proti postavam družbe. Kaj sem mislil, da bo to mahoma drugače? Lehko je orati mehko grudo, težko nerodoviten kamen.“

Zašel je z velike ceste po strmem klancu v globel, skrito pod visokimi, navpičnimi skalami. Visoko gori je gledalo zeleno drevje v mrak, globel je bil temna in hladna, izpod skale je tekla voda, že v izviru široka, tiha, temnozelena. Ob visoki steni se je vila steza, lesena brv je bila položena čez vodo; v kamen je bila zasekana klop.

Kačur je sedel in tišina je bila še globlja, ko tudi svojih korakov ni več čul na pesku. Voda je bila mirna, kakor učarana v prozoren kamen; vrbe se niso genile, strmele so molče v svojo podobo, črno v zelenem ogledalu; in nobeden žarek solnca ni segel v globel.

Tam zadaj, kakor v velikem oknu, se je svetilo Zapolje v poldanskem blesku. V farni cerkvi je zazvonilo in zamolkla, poludušena pesem je odmevala od sivih sten; tišine ni vzdramila.

Kačur je zavzdihnil globoko, kakor da je bil odložil težko breme. Bolj močnega, bolj svobodnega se je čutil v samoti in kar je doživel, se mu je zdelo manjše in neznatnejše. Ljudi, ki je stal prej tik pred njimi, je pogledal od daleč, z mirnim očesom, in jih je videl in spoznal natančneje ter jih sodil s hladnim srcem.

„V nobenem ni tiste nemarnosti, ki bi bila največja. Nobeden nima nazorov, idej, prepričanja, boriti se torej ni treba človeku z nikomer, ker nimajo orožja. Ljudje so, trudni, pusti in čemerni od večne, zmerom enake in zmerom dolgočasne muke delavnika. V dnu svojega srca pa so ljudje kakor vsi, blagi in pošteni. Treba se jih je samo privaditi, spoznati je treba njih nadloge in nadložnosti. Stroj je samo nevaren, dokler mu človek ne spozna mehanike.“

Z lažjim korakom se je vrnil iz globeli na veliko cesto. Srečaval je ženske, ki so nosile kosilo v opekarnico, prišel je mimo bolje oblečen, suhljav in bledikast človek, najbrž uradnik in se je ozl nanj z radovednim in nezaupnim pogledom, spodaj na polju so šle ženske v pisanih rutah in s srpi v rokah v dolgi vrsti po razoru in so posedle po travi pod cesto. Vzduh, prej čist in svež, se je polnil s prašno, vročo soparo in solnce je gorelo kakor v avgustu.

Kačur je bil truden, ko je prišel v gostilnico. Po kosilu si je poiskal stanovanja blizu fare, tesno izbo s siromašnim, starinskim pohištvom.

„Tukaj je stanoval tudi prejšnji učitelj!“ mu je razodela gospodinja, kramarica.

„Ali je bil dolgo v Zapolju?“

„Ni bil dolgo, komaj leto dni. Šel je kar čez noč. Nobeden ne ostane dolgo tukaj.“

„Zakaj pa je šel?“

„Z delavci se je bratil in k maši ni hodil. Dober gospod je bil, samo nositi se ni znal, kakor se spodobi.“

Kačur se je zmenil za hrano in je izračunil, da mu ostane za svobodno uporabo na mesec pet goldinarjev.

Prvo noč je spal v gostilnici, v prostrani pusti izbi; oddahnil se je globoko, ko je upihnil luč. In ko je upihnil luč, je zamolklo zašumelo pod oknom. Vstal je in je zaprl okno.

„Podnevi voda ni šumela; ležala je kakor tolmun; zdramila se je šele v noč.“

Šli so mimo njega obrazi, ki jih je videl podnevi; in ko je zadremal, je stal v veliki, beli župnikovi sobi in je udaril s pestjo po mizi, da je odskočil brevir.

„Jaz sem se namenil, da živim in diham za svoj narod in ni je sile, ki bi me zmotila! Svet je moj poklic in jaz sam, jaz človek, izginem v njegovi gloriji! . . .“

Vrgel je odejo raz sebe in se je zdramil zlovoljen. Zastrmelo je vanj četvero velikih, črnih oken, voda je zašumela spodaj.

Zatisnil je oči in ni še zadremal, ko so se napotile njegove misli na lepšo cesto. Ugledal je starinski, sivi grad in prostrani park ob njem in odprto, z bršljanom ovito lopo ob cesti. In v lopi svetlo rdečo bluzo in bel obraz in črne oči.

Zavzdihnil je in se je nasmehnil v poluspanju.

II.

V nedeljo dopoldne je bilo, pozno v novembru, ko je romal Martin Kačur iz Zapolja v Bistro. Nebo je bilo nizko in sivo, megle so ležale na ravni, plazile so se leno in tiho nad močvirjem. Cesta je bila razvožena in blatna, hiše ob poti so gledale mrko, umazane so bile in sajaste.

Martin Kačur pa ni videl ne sivega neba, ne megla, ne sajastih hiš; veselo in solnčno je bilo njegovo srce.

To je bil tisti čas, ko je bil močan in svoboden, kakor nikoli poprej.

Prišel je v Bistro, do bele, enonadstropne hiše; njegov obraz je bil vesel in slovesen, kakor da bi stal ob solnčnem prazniku pred cerkvijo. Na hiši je bilo skromno, polskrito znamenje, da se toči tam vino; žejen bi moral biti človek, da bi zapazil oblanico nad vratmi. Drugače ni bila hiša čisto nič podobna gostilnici; ne kozlov ni bilo pred njo, ne korita za napajanje živine, tudi krčmarja ni bilo nikoli med durmi, nikoli ni prepeval pijanec v veži, okna so bila umita in gosposka. Vozniki niso ustavljali tam in fantje so šli v nedeljo mimo kakor mimo cerkve. Gospodar je bil bogat in je točil vino popotnikom, ki niso plačali, študentom, ki jih je gostil iz bahatosti, in gosposkim gostom, ki so prihajali poleti ob nedeljah popoldne.

Kačur je stopil v izbo in je sedel za mizo, pogrnjeno s svetlim belim prtom. Ko je odprla duri gospa Sitarjeva, je vstal urno ter se smehljaje poklonil. Gospa je bila visoka, lepa ženska in edino, kar je Kačurja motilo, je bil tih, nekoliko prezirljiv nasmešek na njenih ustnicah, ki ni izginil nikoli.

„Malo vinčka, kaj ne? Malo vinčka?“

Prinesla je vina, gnjati in belega kruha; nato je sedla udobno za mizo in je prekrižala roke na prsih. Kačur je poznal njen pogled in njen nasmešek in vendar je vselej posebej zardel, kadar je čutil na licih njen mirni, veseli pogled.

„Kako pa z Vami? Kako Vam je kaj v Zapolju!“

„Bi bilo!“

„Zdaj imate pač že nekoliko znanja; z ženskami posebno.“

Kačur je zardel še bolj.

„Ne poznam nobene ženske v Zapolju.“

„Pa pravijo, da ste liberalec.“

„Kaj da sem? Zakaj?“

„Pravijo; to se pozna človeku že na obrazu. — Ali ste z notarko kaj govorili?“

„Nikoli. Poznam jo komaj.“

Njen nasmešek je bil še bolj vesel in nekoliko nezaupen.

„Res ne? Ali se Vam zdi lepa?“

„Ne lepa, ne grda; ne briga me.“

„V vsakega mladega človeka, ki pride v Zapolje, je zaljubljena. Ne, da bi ga imela res rada, ampak navadila se je. Njen mož jo neprestano tepe.“

„Res?“

Kačur je gledal začuden.

„Čemu mi to pripoveduje?“ si je mislil.

„Nekoč, ko je bil tisti mladi dacar v Zapolju,“ se je smejala gospa, „je prišel notar domov natanko ob tisti uri — no, veste kaj? Pomagal je dacarju v suknjo in se je smejal in mu je stisnil roko, notarka pa potem teden dni ni mogla na cesto in ko je prišla, je imela bulo pod očesom.“

Gospa se je zasmejala naglas, naslonila se je globoko na stol in je prekrižala noge. Kačur je srečal pogled njenih oči; toplejši je bil in zastrt.

Povesil je glavo, natočil si je in je pil hitro.

„Čemu to? Kaj je to?“ si je mislil in nekaj grdega, zoprnega, nerazumljivega mu je seglo v srce.

„Tako! Torej z notarko ni nič!“

Njen glas je bil čisto miren, tudi njen pogled je bil spet hladán in vesel.

„Kaj pa z Martinčevimi? Ali ste že kaj govorili z njimi?“

„Nisem govoril, ampak pravijo, da jih je veliko. Še danes sem jih videl, ko sem šel sem; pet jih je bilo na pragu.“

Gospa se je zasmejala zvonko.

„Pet! Deset jih je! In Bog vedi koliko jih še bo! Vsaka izmed njih ima pet tisoč, pa vendar ni nikogar, da bi jih pobral. Kmeta ne marajo, drugi pa se boje žlahte in pobožnosti. V nedeljo gredo od večernic, vse po vrsti, kakor gosi, in vsaka ima molek v roki in gleda v tla.“

Kačurju je bilo neprijetno.

„Nekaj namerava, Bog vedi! Drugače ne bi tako govorila, brez zmisla in brez pomena. Kaj me briga notarka in kaj me brigajo vse ženske na svetu?“

Gospa je opazila zlovoljnost na njegovem zardelem obrazu in takoj je bil tudi njen obraz resen in prezirljiv kakor prej; ostal je samo rahli nasmešek na ustnicah.

„Zdi se mi, da ne marate takih povesti? Da sploh ne marate žensk?“

„Ne maram jih, Boga mi!“ je odgovoril Kačur skoro osorno.

„Ali bi še četrt vina?“

„Še bi!“

Gospa je vzela steklenico, ni se ozrla na Kačurja in je šla.

„Razžalil sem jo!“ je pomislil Kačur in je bil jezen nase in nanjo. Ampak kaj je hotela? Čemu je tako govorila? Ni bil lep njen obraz; videl sem take v Ljubljani, časih na večer; in sem šel hitro mimo.“

Naslonil je glavo ob dlan in ni bil vesel. Tudi niso pogledale njegove oči tako veselo, kakor zmerom, ko so se odprle duri in je stopila v izbo Minka. Tako bel je bil njen obraz in tako črne so bile njene oči, kakor tisto jutro, ko jo je videl v lopi, in celo njena bluza je bila rdeča; toda v tem trenotku je zapazil prvikrat na njenih ustnicah tisti tihi, komaj vidni, prezirljivi in nezaupni nasmešek, ki ga je videl na ustnicah njene matere.

„Jezni danes, čemerni, gospod Kačur?“

Kačur je vstal in je zardeval in ji stiskal roko. Ona je stala pred njim mirna, smehljajoča, tudi njena roka je ležala v njegovi in je ni stisnila.

„Ne jezen! Ne čemeren! Vesel sem, da Vas vidim, gospodična Minka — kakor sem vesel in srečen celo v sanjah, če Vas ugledam!“

Sedla je na stol, kjer je trenotek prej sedela njena mati.

„Ne tja, gospodična Minka, sedite bliže, kamorkoli . . . Ne tja!“

Pogledala je začudeno in se je nasmehnila in je sedla na klop ob steni, prav poleg njega.

„Ves drugačen ste danes! Kaj se Vam je pripetilo?“

Izpil je hitro; vroče mu je bilo v lica in oči so mu žarele.

„Ne drugačen! Zmerom so moje misli vse pijane in blodne, kadar ste blizu, in moje besede jecajoče in nerodne kakor kaznovanega učenca . . . In danes še celo!“

Minka se je zasmejala in je pustila svojo roko v objemu njegovih.

„Danes še celo! To sem videla in zato sem prašala.“

Ni se zasmejal z njo, pogledal ji je v oči z dolgim, resnim pogledom, njegove ustnice so hotele izpregovoriti in so vztrepetale.

„Predrzen sem danes, po tolažbe sem prišel k Vam! Res, —“

Zardel je v lica in oči so se mu zalesketale.

„— težko meni, da bi Vaša podoba ne bila v mojih mislih. Slab je človek; v oblake hoče, in vendar mora imeti palico in oporo na zemlji. Glejte, že sem Vam pripovedoval, kako je velik poklic človeka, ki ve, da ne živi zase, temveč za druge. In kako veliko je njegovo trpljenje. Čudno je in razumeti ne morem: žive tam ljudje, sami zase in za svojo družino, ne menijo se za nikogar, ne koristijo nikomur; lehko bi svet poginil in ne genili bi mezinca, da bi ga rešili, samo da ostane njih hiša. Ti ljudje so spoštovani in velika je njih beseda. Pa je še nekaj drugih, nekaj ljudi posebne sorte, čisto drugačnih, nespametnih ljudi. Ne delajo zase, ne žive zase, temveč hočejo na vsak način, vkljub sebi, svoji družini in vsemu svetu, živeti za druge ljudi; kakor Kristus, ki se je dal križati v blagor drugih.“

Poslušala je, toda njen obraz je bil miren in nasmešek ni izginil z njenih ustnic. Martin Kačur je videl lepoto njenih oči in njenih lic in njenih ustnic; njenega smehljaja ni videl.

„In teh ljudi ne marajo in težko je njih življenje! — Jedo siromaki ovsenjak in jim prinesem belega kruha: Kaj mi bo ta bela goba, pravijo, kdo jo je naročil in kdo te je klical? Kakor bolnik je to ljudstvo: sovraži zdravnika. Jaz pa mislim, gospodična, da na svetu ni lepšega poklica, kakor je poklic radovoljnega zdravnika, ki ne žanje ne denarja, ne časti, temveč samo žalost in trpljenje.“

Gledala mu je v obraz, čudila se je ognju njegovih oči in rdečici njegovih lic in ga ni razumela.

Sklonila se je niže k njemu in njen pogled je bil zaupnejši.

„Pa zakaj to? Zakaj vse to?“

„Čemu?“ je obstrmel Kačur.

„Da, čemu? Kaj Vam to koristi?“

„Kaj mi koristi? Nič mi ne koristi! Saj sem povedal, da ne more, da še ne sme ne koristiti! Kjer je korist, tam ni . . . tam ni poštenosti. Kako bi moglo koristiti, če človek ne dela zase? Če ne dela zase, dela sebi v škodo!“

Nenadoma je bil resen njen obraz.

„Mislila sem, da ste pesnik!“

Vdrugič je obstrmel Kačur.

„Zakaj bi bil pesnik?“

„Tudi pesniki ne mislijo na svojo korist in govore tako lepo, kakor ste Vi govorili. Ampak zato delajo pesmi — Vi pa še pesmi ne delate!“

Kačur je pogledal nanjo in od nje v daljavo; ogenj ni ugasnil v njegovih očeh.

„Kaj ni človek lehko pesnik, ne da bi delal verze?“ je govoril tiše, z mirnejšim glasom. „Vsi tisti so bili pesniki, ki so bolj ljubili svojega bližnjega nego sami sebe. In pesem je vsako njih dejanje.“

„Kako čudno govorite danes; kakor — ob zadnji večerji.“

Kačur se je zasmejal in zvedril se mu je obraz.

„Zares beseda je bila imenitnejša nego stvar in gesta večja nego beseda. Nepotrebna tragika; solzna ‚oda mrtvemu hrošču‘! In pomožni učitelj se je primerjal Kristusu, zato ker namerava vkljub županu in župniku ustanoviti bralno društvo! Nič bolj smešen ni Pilat-župan kakor Odrešenik-učitelj! In vendar je treba pomisliti, da hrošč, ki je bila oda zložena nanj, ni čutil nič manjših smrtnih bolečin, kakor jih bom čutil jaz nekoč. Zato mi odpustite tragično besedovanje; smešno je bilo, ampak govoril sem tako resno, kakor sem resno čutil.“

Minka je poslušala razmišljena; v njenem pogledu ni bilo ne sočutja, ne navdušenja in ne obžalovanja.

„Pa zakaj se vtikate v take reči? Kaj Vam ne bo škodovalo?“

„Seveda mi bo!“

„Zakaj torej?“

Kačur je pogledal v zadregi in je pomislil; zdelo se mu je, da ga je prašal otrok: Zakaj živiš? — in da mu ni mogel odgovoriti.

„Ne vem zakaj! — Zakaj mi je vse toplo in zakaj je tako nemirno moje srce, kadar Vas ugledam? Ne vem zakaj! Zakaj bi si dal roko odsekati, smehljajoč, brez vzdiha, če bi Vi tako ukazali? Ne vem zakaj! Kako bi mogel ukazovati svojemu srcu? Ravna, kakor mora ravnati, gre svojo pot in nobena misel ga ne more ustaviti. — Kaj bi bil jaz, če bi ne bilo v meni veliko hrepenenje, da koristim drugim, da jim darujem to malo, kar imam? Kaj bi ne bil slabši od živali, če bi spoznal svojo pot in bi je ne nastopil, ker stoji tam na križpoti gospod župnik s palico v roki? Če bi vedel, da moram iti na desno in bi šel na levo, zato ker je odrezan tam zame večji kos kruha? — Saj je tako malo, kar imam, saj je to življenje tako majhno in malopomembno — pa bi še tega ne daroval? To je kakor z ubogim darom svetopisemske vdove: nič manj ni vreden kakor talenti bogataša. In da bi ne darovala, bi ne bil njen greh nič manjši nego bogatašev . . .“

Minka je gledala na mizo; Kačur sam je videl, da ni več poslušala in razsrdil se je nad seboj.

„Kaj je bilo potreba tega besedovanja? — Saj nisem prišel zato, gospodična Minka, da bi tožil in da bi poveličeval to svojo ubornost! Nespametno je bilo, da sem tako govoril, in nikoli bi ne bile take moje besede, če bi Vam moje srce ne bilo tako blizu! — Samo zato sem prišel, da Vas vidim in da bo spet živejša in lepša Vaša podoba, ki jo nosim v srcu. Danes sem Vas moral videti. Kadar grem odtod, so moje misli vse čistejše in vsa večja je moja moč. In nocoj mi bo treba velike moči in čistega srca.“

Pogledal ji je v obraz z velikimi, žarečimi očmi, ustnice so mu trepetale, hotel je še govoriti, toda sklonil je glavo in ji je poljubljal roke.

Minka se je smehljala, z istim tihim, mirnim, nekoliko prezirljivim nasmeškom in je gledala na njegove kuštrave lase, na njegov mladi, skoro čisto goli, otroško zaupni obraz.

„Kako ste čudni, gospod Kačur! Jaz sem zmerom mislila, da ste pesnik! Samo pesniki govore tako zmedeno in — poljubljajo roke . . .“

Zasmejala se je, Kačur pa je obstrmel in polila ga je rdečica. Nato se je nasmehnil nerodno, v zadregi, in oči so se mu orosile; kakor otrok, ki se je sklonila babica k njemu: Zakaj pa samo krhelj pomaranče? Kaj ne maraš cele? — Roke so se mu tresle, ko jo je objel okoli vratu in jo poljubil na ustnice.

V globokem ognju so se bleščale njegove oči, obraz se mu je izpremenil, lep je bil in nova luč je sijala na njem.

„Minka! Nikoli — nikoli več te ne izpustim!“

Jecal je in pijan je bil. Narahlo se je odmeknila od njega; njena lica niso bila zardela, njene oči so gledale veselo in jasno in njen smehljaj je bil miren kakor prej.

„Zadosti je, gospod Kačur!“

Nenadoma se je zasmejala.

„Kako čudno je Vaše ime! Kačur in še Martin zraven! Pesnik bi se ne smel nikoli tako pisati! — Moja mati je imela nekoč ljubimca, ki je bil zelo bogat in zelo lep, pa ga nazadnje samo zato ni marala, ker je imel čudno ime. Zelo nespodobno ime je imel!“

Zasmejala se je naglas in je pogledala Kačurju v obraz s čudno zrelimi, vročimi očmi.

„Kako pa se je pisal?“ je prašal Kačur razmišljen in začuden.

Minka se je zasmejala, pritisnila je robec na usta in oči so se ji zasolzile.

„Kakšen otrok ste, gospod Kačur! Tako čudno in modro govorite, kakor Sveto pismo, pa ste otrok, da se Bog usmili!“

„Kaj sem ji storil?“ je pomislil in je ni razumel; toda slišal je njen smeh in grenko mu je bilo pri srcu.

„Ne zdaj!“ je prosil. „Tako se ne smejte zdaj! Meni je — kakor mi nikoli ni bilo v življenju! Če bi za zvezdami segal — tolike sreče bi ne dosegel nikoli!“

Prijel jo je za roke in je gledal nanjo z rosnimi očmi.

„Glejte, tako malo imam, in zdaj čutim, da je veliko, ker je tako velika, neskončna moja ljubezen. Sprejmite jo vbogajme! Stokrat večja bo moja moč in stokrat večje bo moje premoženje, če me blagoslovi Vaša ljubezen!“

Minka se je smehljala in je gledala nanj z blagovoljnimi očmi, kakor na ljubeznivega otroka.

„No, zdaj je že dobro, gospod Kačur! Nehajte zdaj!“

Pogledal jo je in začudil se je, da je bila tako lepa in tako vse ljubezni in vsega poželenja vredna kakor prej.

„In nobene druge besede?“

„Kakšno besedo?“

„Eno samo besedo bi rad slišal danes, gospodična Minka! Toplo besedo, prijateljsko — drugega nič. Samo besedo, ki bi ostala v mojem srcu kakor večna hrana in ki bi se spominjal nanjo v žalostnih urah! Eno samo besedo!“

„No!“

Položila mu je obe roke na rame, kakor mati, pogledala mu je v oči in se je nasmehnila.

„Saj Vas imam rada!“

Poljubljal je njene roke in je trepetal od sreče.

„In zdaj je zadosti, gospod Kačur; pozabili ste, da je že skoro poldne.“

Njemu se ni zdelo razumljivo, da bi moral odhajati opoldne, tudi ne bi zapazil mraka in ne noči.

„Samo še minuto! Trenotek samo!“

Samota je bila zunaj in žalost.

„Samo še trenotek!“

Minka je vstala in mu je stisnila roko.

„Saj pridete še velikokrat! Zakaj ste tako žalostni — kakor ob zadnji večerji?“

Kačur se je nasmehnil, toda bolest je bila v njegovem nasmehu.

„Pa če se več ne vidiva —“

„Zakaj bi se več ne videla?“

„Če se več ne vidiva tako, kakor danes... Zmerom sem Vas imel od srca rad, gospodična Minka, in nikoli ne bom pozabil Vašega obraza.“

„Zakaj ste žalostni?“

„Ker Vas ljubim. Odkod ljubezen in odkod žalost?“

„To so tiste besede; tako ste govorili prej!“ se je nasmehnila Minka.

„In nikoli več! — Za slovo, morda za dolgo slovo!“

Zatisnila je oči, lica so se nasmehnila in ponudila mu je ustnice. Tudi on je zatisnil oči, narahlo ji je položil roke na rame in jo je poljubil.

Svež, moker vzduh mu je puhnil v obraz, ko je stopil na cesto in v prvem trenotku se mu je zazibalo pred očmi. Prijel se je za čelo in je postal. Že tedaj, še v polzavesti, je seglo v njegovo srečo neprijetno, ne še razumljivo, zoprno čuvstvo. Ob ovinku se je ozrl; nikogar ni bilo na pragu, tuje in tiho je gledala nanj bela hiša, kakor da bi nikoli ne bil prestopil njenega praga.

Čutil je senco, ki je legala na njegovo srce, toda vedel ni ne odkod, ne zakaj.

Dan je bil pust in meglen kakor jutro. Toliko da se je zasvetila megla v zaspani, rumenkasti luči. Kačurju se je zazdela pot v Zapolje zelo dolga in pusta.

Srečaval je kmetice in kmete, ki so se vračali od velike maše; kmetje z blatnimi škornji, kmetice visoko izpodrecane; nekateri so šli mimo in se niso ozrli nanj, drugi so ga pozdravljali z nezaupnim, neprijaznim pogledom.

„Saj še pri maši ni bil!“ je izpregovoril kmet, ki je šel mimo.

„Pri Sitarjevih se ženi, pa hodi rajši tja!“ je odgovorila kmetica.

Kmet se je zasmejal.

„To kazen bi mu privoščil!“

Kačur je poslušal, ni pogledal nikamor in je pospešil korake.

„Kaj sem jim storil? Teh ljudi še nikoli nisem videl, še nikoli nisem govoril z njimi, in vendar me sovražijo!“

„Kaj pa ta škric tod okoli?“ je zaklical fant tik njega in je uprl roke v boke, da bi se zadel ob Kačurja s komolcem, Kačur je stopil v stran, fantje so šli dalje.

„Naj nikar preveč ne hodi okoli deklet!“ je zaklical nekdo za njim.

„To je tisti učitelj, ki ne hodi k maši!“

Govorili so in so se smejali, Kačur je hitel dalje in jih ni razumel več. Zardel je bil v obraz in tresel se je od srda, ustnice pa so se mu smehljale.

„Visoke škornje si bom kupil in kamižolo, pa bo vse dobro! Potem me nihče več ne bo prašal, če hodim k maši. Čudno je, da se je kapriciral Bog tako hudo na pobožnost škricev . . . Zakaj to danes, ko bi moral biti vesel in ko bi moralo sijati solnce?“

Ko je prišel domov, se mu je zdela izba zelo tesna, samotna in siromašna. Vso jo je napolnila nerazumljiva, brezvzročna, globoka žalost njegovega srca.

„Zakaj to danes?“

Spomnil se je nanjo, začutil je na ustnicah njen poljub in je vztrepetal. Žalost je ostala v njegovem srcu in ni mogla stran.

„Ali je bila to ljubezen? — Ali je bila ljubezen, ko se je nasmehnila in mi je položila roke na rame . . . kakor otroku?“

Bil je daleč, toda videl je njen obraz, njen nasmeh z bolj bistrim očesom in prestrašil se je svojih misli.

„Težko je moje srce . . . Bog vedi zakaj. In zato so moje misli nelepe in krivične . . .“

Gospodinja mu je prinesla kosilo.

„Ali ste bili že spet v Bistri, gospod?“

„Tam sem bil!“ je odgovoril Kačur osorno.

Stala je poleg mize in se je smehljala; poznalo se ji je, da bi se rada razgovarjala.

„Ne zamerite; pravijo, da zahajate k tisti —“

„Kaj je s tisto?“ se je ozrl Kačur s temnim pogledom.

„Nič ne rečem; ampak pravijo, da imata obedve, mati in hči, za norca vsakega, ki pride blizu. Že marsikdo se je tam opekel, da ga je bolelo dolgo. Zdaj zahaja tja tisti inženér —“

„Kakšen inženér?“ se je prestrašil Kačur in je prebledel.

„Tisti črni . . . Pravijo, da jo bo vzel.“

„Čemu pa mi to pripovedujete? Kaj me to briga? — Nesite to stran, nisem lačen!“

Ko je zaprla duri, je vstal izza mize in je stopil k oknu. Ozka, blatna ulica je bila spodaj; nasproti siva hiša z majhnimi črnimi okni, ki se mu je zdelo, da gledajo naravnost nanj, kakor strmeče, neprijazne oči.

„Žensko blebetanje! Seveda je samo žensko blebetanje! To je njih poklic in opravilo in le čudno je, da ji ni položila okoli k vratu dvoje ali troje inženirjev in še par drugih ljudi povrhu!“

Srce pa mu je bilo kakor v vročici in glava ga je zabolela.

„Kako lepo bi lehko bilo! In še to lepoto, ki jo je tako bore malo in ki jo človek naskrivaj ukrade, mu umažejo; zagrene mu še to bore kapljo sladkosti! In za vsak lep trenotek se je treba boriti posebej!“

Sivi novembrski dan je zatonil hitro in zmračilo se je zgodaj popoldne.

Zdaj bo že skoro čas!“ je pomislil Kačur.

„Če Vam bo kdaj kaj hudega, stopite k meni! — je rekel zdravnik. Čemu bi ne stopil k njemu? Nikoli več nisem govoril z njim, ampak zdi se mi, da razumem zmerom bolj njegove nauke.“

Siv, vlažen mrak je bil, ko je stopil Kačur na ulico. Zdravnik je sedel v zakurjeni sobi, oblečen je bil dolgo, pisano spalno suknjo, kučno je imel na glavi in pušil je iz dolge turške pipe. Ko je vstopil Kačur, se ni vzdignil, temveč je samo iztegnil roko.

„Hej, prijatelj, torej Vas vendar enkrat vidim! Ne zamerite, da ne vstanem; truden sem in len. — Marica! Marica!“

Stopila je v izbo njegova žena, oblečena istotako v dolgo, pisano spalno suknjo; visoka je bila in krepka, njene oči so gledale ukazovalno, njene ustnice pa so bile debele in so se smehljale dobrodušno.

„Čaja, Marica! Močnega, vročega! — To je naš mladi učitelj!“

„Ali ste tudi tak pijanec, kakor moj mož?“ se je zasmejala med durmi in je šla.

Tudi zdravnik se je zasmejal.

„Ni huda ženska — ampak ubogati jo je treba! — No, zdaj pa povejte, kaj Vas je prignalo k meni! Kar tako niste prišli, drugače bi bili prišli že prej!“

Kačur se je hotel veselo nasmehniti, toda zardel je.

„Saj ste rekli sami, da naj stopim k Vam, kadar mi bo kaj hudega!“

„In zdaj Vam je hudo! Hm!“

Z resnim očesom mu je pogledal v obraz, potegnil je krepko iz pipe in se je zavil v gost oblak.

„Kaj pa se je zgodilo?“

„Nič se ni zgodilo posebnega . . .“

Kačur je bil v zadregi in žal mu je bilo, da je prišel.

„No, zdaj še ni nič preveč hudega in vse se da še popraviti. Jaz sem namreč zdravnik, doktor Brinar, in nobena klepetulja v Zapolju ne ve toliko kakor jaz. Prvič: nocoj mislite ustanavljati v gostilni Mantova bralno in izobraževalno društvo. Drugič: zaljubljeni ste v Minko, ki sva jo takrat videla, ko sva se peljala mimo; in če hočete občudovati mojo bistroumnost, kar bi mi bilo zelo prijetno: vedel sem takoj, da se boste zaljubili vanjo. To je vsega hudega začetek in konec. Kmetje imajo navado, da me kličejo prepozno; Vi ste prišli še zadosti zgodaj. Torej: prvič, ne ustanavljate v gostilni Mantova in sploh nikjer ničesar; drugič: ogibljite se Bistre in njenih izkušnjav kakor satana!“

Kačur je odgovoril jezno.

„Nisem prišel zato, da bi Vas prašal, če je treba . . .“

Zdravnik pa se je zasmejal.

„Saj tudi jaz nisem govoril zato, ker sem mislil, da me boste ubogali! Vaša usoda je že zapečatena; škoda! Tamle v miznici imam napisano razpravo in zaključek te razprave je resen in jako dobro utemeljen nasvet, da naj država zapre v blaznico vse idealiste, ki človeštvu več škodujejo nego koristijo. Nekateri blazni ljudje razbijajo in pobijajo, kar seveda ni prav; drugi ekstrem pa so idealisti, ki nadlegujejo človeštvo s svojo ljubeznijo. Edino, kar dosežejo s svojo norostjo, je to, da dajejo potuho in pretvezo šarlatanom, ki se skrivajo pod masko blaznega idealista, da laže kradejo denar in glorijo . . .“

„Tako ne mislite!“ je izpregovoril Kačur in se je nasmehnil, zato da bi videl nasmeh zdravnikov.

Zdravnik pa je ostal resen in se je ozrl na Kačurja skoro zlovoljno.

„Tako mislim!“

Gospa je prinesla čaj.

„Močan je dovolj! Ruma ne dam več!“

„Poslušajte in učite se!“ je pomignil zdravnik z žalostnim obrazom Kačurju.

„Torej Vi ste zdaj Minkin ženin?“ je prašala gospa.

„Kaj bo! Kaj bo!“ je hitel zdravnik. „Vsakdo je lahko Minkin ženin . . . za teden dni!“

„Ne poslušajte ga! Saj ni človeka, da bi moj mož kaj lepega povedal o njem . . .“

„Res, ni ga!“ je potrdil zdravnik.

„In Minka je čisto pošteno dekle! Nekoliko vesela je — kakor je pač dekle!“

„Vesela je, res!“ je potrdil zdravnik in se je smehljal. „Tudi ti si bila vesela! — No, toči!“

Natočila jima je čaja in se je poslovila.

„Morda je bila podobna Minki?“ je mislil Kačur in razjezila ga je ta nenadna misel, ko je primerjal široki, krepki obraz gospe zdravnikove z belimi lici Minke.

Pil je čaj in vroče mu je bilo v glavi.

„Veste zakaj sem prišel k Vam, gospod doktor? Zdaj sem nenadoma spoznal, zakaj; prej sem samo čutil. — Ne mislite, da me je upijanil ta kozarac čaja, ampak . . . resnično, tako lepe so bile moje misli, da bi jih bil lehko brez strahu vsakemu pokazal. Pokazal jih nisam nikomur in vendar so jih blatili vsi, ki so me srečali in ki so slutili, kaj je v mojem srcu. — Ljubil sem tistega dekleta in ga ljubim zdaj bolj kot poprej. In če bi bila Mesalina sama — kdo mi more zameriti, da jo ljubim in kdo mi more očitati ljubezen, ki je vsa čista? Jaz bi ne povedal prijatelju, poštenemu človeku, da ga njegova nevesta ne ljubi; če jo ljubi on, je posvečena in govoriti in misliti morem o njej samo tisto, kar govori sam . . .“

Kačur je umolknil; tudi zdravnik je molčal in je gledal v žarečo peč. Kačur si je natočil in je pil; čaj je bil vroč in mu je skoro ožgal ustnice.

„In tisto drugo, kar mi očitate! Da ustanavljam! Saj, če premislim natanko, stvar res ni veliko vredna in pomena ima sila malo! Koristi pa bo imela vendar nekaj in kadar bodo — to se bo pač zgodilo! — vsi tako delali, kakor mislim delati jaz, ne bo naš narod več zadnji v vrstah! Vsa, vsa nesreča, kolikor smo je doživeli, izvira iz ene same laži: da nimamo kulture! Da torej nismo vredni stopiti med druge narode in da moramo pobirati ostanke, ko so drugi pojedli ocvirke in tropine in vse mastne žgance! — Kaj je zategadelj treba? Treba je pokazati, da imamo kulturo! Zdaj smo šele povedali, da smo; odslej pa je treba pripovedovati, kaj smo. Prej je bilo delo na zunaj; in mislim, da je bilo laže; zdaj pa je prišel čas, ko je treba delati tostran mej. Prej sovražniki od zunaj — ves narod proti njim; in svetnik je bil, kdor je govoril na taboru. Jaz sam sem bil, dvanajstleten otrok, pri Sveti Trojici, in sem slišal Tavčarja — tresel sem se in sem se jokal. In danes vidim: kakšen je to narod, ki sem pripravljen, da darujem življenje zanj? — Tak bo ta narod, kakor ga boš napravil — toliko bo vedel, kolikor ga boš naučil! — tako si mislim. In zato ni moja dolžnost, temveč moje življenje je, da tako storim, kakor mislim.“

Zdravnik je pušil močno; vsa soba je bila polna dima.

„Ubogi fant! No, ne zamerite! — Čez deset, čez dvajset let bo že drugače! Ampak stvar je taka, da pridejo pametni ljudje zmerom prezgodaj, zakaj če bi prezgodaj ne prišli, bi ne bili več tako pametni. Usodno uro spoznati, kadar bije, ni umetnost; ampak slutiti jo prej, to je umetnost!“

Ugasil je pipo s prstom, izpil je ostanek čaja in je slekel spalno suknjo.

„Saj Vam ne bo v nadlego, če pojdem z Vami?“

„Kako bi mi bilo v nadlego?“ se je razveselil Kačur.

Stopila sta v noč; tu, tam je gorela dremotna svetiljka, razsvetljevala je komaj ozek kolobar ob cesti. Pot je bila lužasta in blatna. Iz teme so se razsvetila okna gostilnice „Mantova“.

„Torej v božjem imenu!“ se je zasmejal zdravnik in je odprl duri.

„V božjem imenu!“ je odgovoril Kačur in se je zasmejal tudi sam.

Izba je bila polna kmetov in delavcev in težák vzduh jima je puhnil v lica. Zdravnik in Kačur sta sedla za malo okroglo mizo pod ogledalom in Kačur se je ozrl po izbi. Nekoliko sitno mu je bilo pri srcu in vroče mu je bilo v lica, ko je videl uprte nase radovedne oči in ko je spoznal takoj, da ni na obrazih, v očeh, v besedah poleg radovednega pričakovanja nič navdušenosti, temveč namesto nje v nekaterih pogledih in vzklikih kljubovanje in zlovoljnost. Koncem dolge mize je sedel postaren kmet, plečat in visok, z gladko obritim, veselim obrazom; gledal je neprestano na Kačurja in mu je mežikal z očesom. Za posebno mizo so sedeli delavci, strojarji; zdelo se je Kačurju, da vidi tam resnobo in zaupanje. Kmetje in fantje so govorili zelo glasno in so tolkli s kozarci ob mizo, da se je vino razlivalo. „Nič dobrega ni tam; pijani so že!“ je pomislil Kačur.

V tistem trenotku, ko je vstal in izpregovoril, je odprl duri rdečelični kaplan; ostal je na pragu in je gledal s tihim nasmehom v izbo. Njegov pogled je zmedel Kačurja in govoril je prve besede z neodločnim, jecajočim glasom.

„Kmetje! Delavci! Prišli smo nocoj skupaj, da se pomenimo o imenitni stvari . . .“

„Francka! Še en liter!“ je zaklical kmečki fant in omizje se je zasmejalo hrupoma.

„Kdo pa mu je dal besedo? Kdo pa je dal besedo gospodu učitelju?“ je prašal kaplan na pragu s prijaznim glasom in smehljajočim obrazom.

„Res je tako! Kdo pa je dal škricu besedo?“ je zakričal pijan kmet in je udaril s praznim litrom ob mizo.

„Nobeden mu je ni dal!“ je odgovoril zdravnik s prav tako prijaznim glasom in smehljajočim obrazom. „Saj ni shoda tukaj, ni predsednika in ni žendarjev! Oštarija je in v oštariji govori lehko kdor hoče!“

„Naj govori!“ se je oglasil strojar. „Da slišimo, kaj misli povedati!“

„Le naj govori!“ je pokimal dolgi kmet in je pomežiknil Kačurju.

— „Veliko vam nimam povedati, ampak kar hočem povedati, je važno in zapomni naj si, kdor je dobre volje! Ta večer, zdaj, ko sem slišal vse te besede, izgovorjene naglas in natihoma, sem prepričan bolj nego kdaj popred, da je eno nad vse potrebno. —"

„Vera!" ga je prekinil kaplan z mirnim glasom in smehljaje.

„Tako je! Vera!" je zakričal kmet.

„Dajte mir!" je zaklical delavec.

„Kdo mi bo ukazoval?" je vstal kmet izza mize in je prijel za kozarec.

Delavec je molčal, kmet se je ozrl počasi po izbi, od obraza do obraza, in je sedel.

— „Eno je nad vse potrebno: učenje, izobraženost! Jaz sem te misli in nobeden mi je ne more omajati, da je vse naše nesreče vzrok nevednost, neumnost, živalska zabitost in sirovost. Zato nobeden narod ni tako nesrečen kakor slovenski!"

„Kako je dejal?" se je vzdignil izza mize kmetski fant z bleščečimi očmi. „Še enkrat naj pove, da ga bomo razumeli!"

„To prekličite!" je zahteval kaplan in je stopil korak v izbo.

„Naj pove do konca!" so klicali delavci.

Zdravnik si je prižigal smotko in se je sklonil bliže h Kačurju.

„Tako nikar, če Vam je zdravje drago."

V Kačurju je kipelo od razočaranju, srda in razburjenosti.

„Ne prekličem ničesar! Če hočete poslušajte dalje, če nečete, pustite! Kdor misli, da mu ne govorim po godi, naj tudi misli, da ne govorim zanj!"

„Torej do konca!" je izpregovoril kaplan.

— „Do konca!" je zaklical Kačur s trepetajočim glasom. „Jaz sem vabil nocoj v to krčmo ljudi, ki so poštenih misli. Pomeniti sem se hotel z njimi o stvari, ki je pomenka vredna. — Kaj ni sramota, da ta narod, ki se uči brati po državni zapovedi, ne bere drugega nego molitvenike, če ne spi v cerkvi? Da mu ne moreš povedati ničesar, če ne govoriš na prižnici? In da je zato, ker bere komaj molitvenike in ker med pridigo spi, ali pa kadi pred cerkvijo viržinko, tako neveden in okoren, kakor še za kmetskih puntov ni bil? . . .“

„Kaj nas je prišel zmerjat?“ je zaklical kmet.

„Poslušajmo ga!“ se je nasmehnil kaplan.

— „Eno je nad vse potreba: učenje!“

„Sam se uči!“ se je zasmejal kmet.

— „Ne roka — pamet ustvari blagor! Zato sem vas sklical nocoj, da se pomenimo o družbi, ki bi si naročala knjige in časopise in ki bi se shajala, da bi ji modri in učeni ljudje brali o koristnih stvareh. — To je bil moj pošteni namen —“

Vdrugič se je sklonil k njemu zdravnik.

„Brez srda, brez žolca!“

„— moj pošteni namen je bil, ampak nocoj se ne bomo razgovarjali o stvari! Klical sem, pa so prišli med poklicane tudi ljudje, ki poziva niso vredni in ki naj ostanejo med svojo živino v hlevu!“

Zdravnik ga je prijel trdo za roko in ga je potegnil na stol. Strojarji so ploskali, kmetje so vstali hrupoma izza mize. Kozarec je priletel na Kačurjevo mizo in vino mu je oškropilo obraz in suknjo.

„Koga si mislil, škric? Koga si zmerjal, smrkavec?“

Dolgi kmet, ki je sedel koncem mize, je vstal, zibal je z glavo, opotekel se je h Kačurjevi mizi in je razprostrl roke.

„Tak nikar! Tak nikar ne!“

Ozrl se je preko rame na Kačurja in mu je namežiknil.

Delavci so vstali in so prijeli za stole.

„Na korajžo!“ je zaklical kmetski fant, slekel je v hipu suknjo in jo je vrgel na tla.

Stol je letel pod stropom, udaril je na mizo in kozarci so zazvenčali. Sredi izbe se je zagozdila gruča kričečih ljudi; Kačur je videl razgrete obraze, nabrekle žile na čelu in stisnjene pesti.

Ob zidu se je privil krčmar k zdravniku in mu je stisnil v roko ključ.

„Tam skozi! Tam skozi!“

Zdravnik je prijel Kačurja pod pazduho, odklenil je male stranske duri in stopila sta v temo, na vrt.

„Tod! Tod!“

Vodil ga je kakor otroka; Kačur ni bil okusil vina in se je opotekal.

„Pa zakaj to? Zakaj to, gospod doktor?“

Zdravnik se je zasmejal veselo.

„Kaj ste mislili, da bo drugače? Seveda ste mislili! Zato sem šel z Vami! — Saj sem vedel že vnaprej: idealist ni za nobeno rabo, najmanj pa za reševanje naroda! To imate zdaj, idealist, za svojo nerodnost! Kaj mislite, da bodo tihi, če jih zmerjate s tepci? — Šarlatan, ki ima sladkost na jeziku, v srcu pa prijetne račune, bi jim bil povedal lehko še vse kaj hujšega, ampak povedal bi bil drugače! — Ne, dragi moj, Vi niste za take reči! Visoke misli — lepa reč; osrečevalne ideje — še lepša reč! Toda glejte: šarlatan mora biti človek!“

Kačur je šel poleg njega s povešeno glavo, trepetal je in mraz mu je bilo.

„Ni Vam blago, ne pri srcu, ne v telesu . . . Pojdite k meni; izpila bova par kozarcev čaja, močnega in vročega čaja in pozabili boste na vso neumnost!“

Prijel ga je za roko in ga je peljal v svojo izbo.

„Marica! Prav močnega! Poglej tole — kaj ni bolno?“

„Kaj se je zgodilo?“

Bled je bil, toda rdeče pege so bile na njegovih licih.

„Nič se ni zgodilo!“ se je nasmehnil Kačur, njegove oči pa so bile vlažne.

„Takoj!“ —

Prinesla je čaja, zdravnik si je zapalil pipo in je potrepljal Kačurja po rami.

„Ne žalostnih misli! Nikar! — Kaj je bilo tisto? Malenkost; to se pripeti človeku lehko vsak dan v življenju. Razočaranje! Kaj pa je življenje drugega nego neprestano razočaranje? Zazvižgajte veselo in si mislite: vrag vzemi drhal!“

„Ne morem tako misliti!“ se je nasmehnil Kačur žalostno.

Zdravnik se je zavil v tobakov dim in je molčal dolgo. Naposled je razpodil z roko oblake, nagnil se je h Kačurju in ves resen je bil njegov obraz.

„Ali veste, da ste si nocoj pokvarili vse življenje, do konca? Kaj mislite, da po novih postavah učitelj ni več služabnik? Še zmerom je služabnik in hlapec, bolj vprežen in bolj vklenjen, nego najmlajši hlapec pri gruntarju! — Pa kaj bi tisto! Glavna stvar je, da ste bili obsojeni že od začetka, od rojstva! S tako mislijo, kakor je Vaša, ni mogoče živeti; zatorej Vam ne morem pomagati ne jaz in nobeden drugi človek na svetu!“

Kačur se je napotil v svojo izbo in je legel in je zaspal; in sanjalo se mu je, da stoji pred njim, v tisti tihi, gosposki krčmi, gospodična Minka, črnooka, belolica, in opira roke ob boke in se mu smeje v obraz.

Zdramil se je trepetajoč in prestrašen, prižgal je luč in si je zapalil cigareto.

III.

Kačur se je napotil v konferenčno sobo; njegov tovariš, učitelj Ferjan, je stopil za njim na stopnice in ga je prijel za suknjo.

„Potrpi še malo! — Če nečeš, da ti popolnoma vrat zavijejo, poslušaj moje nauke: bodi ponižen, klanjaj se in reci da, četudi ti ponudijo vrv in vislice! Vsako reč kanalje laže prenesejo kakor ponos in ugovor. Bodi ponižen, zgrevan in smehljajoč in lehko boš že drevi spuntal vse Zapolje, če ti je toliko na puntih. Meni pravijo, da sem pijanec — tega je kriv moj rdeči nos — in slab učitelj in tudi drugače v vseh ozirih ničvreden človek. Pa vendar bom avanziral, kakor se spodobi, zato ker pustim petelinu greben in racmanu krivčke! —“

Kačur je stresel glavo, hitel je po stopnicah in je potrkal na duri.

„Herein!“

V sobi sta bila nadučitelj in župnik. Sedela sta za dolgo mizo, pokrito s papirji in knjigami. Nadučitelj se je ozrl s sladko-žalostnim, hkrati pomilovalnim in grajajočim pogledom na Kačurja. Župnik je gledal bolj čemerno nego osorno.

„Slabo je, slabo!“ je zavzdihnil nadučitelj. „Kako, a ste se spozabili tako daleč, gospod Kačur?“

„Komu moram odgovarjati in zakaj?“ je prašal Kačur z zardelim obrazom.

Župnik je vzdignil glavo.

„Meni, nadučitelju, in gospodu župniku, predsedniku krajnega šolskega sveta.“

„Povejte mi, kaj sem storil in odgovoril bom takoj!“

„Tako se ne govori z nadučiteljem!“ je izpregovoril župnik in je premeril Kačurja počasi s hladnim in čemernim pogledom.

„Kaj je torej?“ je vzkipel Kačur, ki ga je bil razburil župnikov pogled.

Nadučitelj in župnik sta se spogledala in nadučitelj je zavzdihnil globoko.

„Gospod Kačur, saj se spominjate: sprejel sem Vas kakor tovariša in prijatelja. Zdaj vidim na svojo veliko žalost, da mi niste ne tovariš, ne prijatelj. Prijazno in blagohotno Vas je sprejelo to dobro zapoljsko ljudstvo, ker je bilo prepričano, da boste njegovi mladini zgled in učitelj. Spoznalo je žalibog v zelo kratkem času, da ste slab zgled in slab učitelj, da zapeljujete mladino v huda dejanja in da sejete prepir in svado med ljudi . . .“

„Kaj pravite?“ je prašal župnik.

Kačur je trepetal.

„Ali sem obtoženec, že vnaprej obsojenec, da tako stojim pred Vami? Čemu ta pridiga? Razložite mi moja hudolelstva in zagovarjal se bom!“

„Kaj pa je bilo v nedeljo v Mantovi?“ je prašal župnik s hladnim glasom.

„To vprašajte rajši gospoda kaplana!“

„Prašal sem ga in povedal mi je, da ste hujskali ljudi na vero!“

„Lagal je! Tukaj pričam, da je lagal!“

Nadučitelj je zmajal z glavo in se je ozrl na Kačurja kakor na grešnika, ki je padel že zelo globoko in ki je vendar še sočutja vreden.

„Ne takih besed, gospod Kačur! Ne takih besed!“

„Kako je torej?“ je trepetal Kačur. „Kje je obtožba? Jaz hočem, da se vrši vse v redu in po postavah; pridig ne maram in tudi naukov ne! Ne bom dolgo stal!“

„Ne boste dolgo!“ je rekel župnik in se je počasi vzdignil. „Jaz mislim, gospod nadučitelj, da smo pri kraju. Z gospodom se ne da veliko govoriti!“

Stisnil je nadučitelju roko in je šel. Na [illegible] je zaglobil v papirje.

„Gospod nadučitelj!“

Ozrl se je na Kačurja, kakor da ga je bil šele ugledal in njegov obraz je bil sladak in smehljajoč.

„Zbogom, gospod Kačur, zbogom! Imam opravila, jako mnogo opravila! Zbogom!“

Pred šolo mu je prišel naproti Ferjan in se je zasmejal naglas.

„Ves rdeč! Že vidim! Dobro so te dali! Kako pa si se držal?“

„Kmalu se bova poslovila, prijatelj!“ je odgovoril Kačur s prisiljenim smehom.

„Kaj je bilo tako hudo? Kaj se nisi poklonil? Kaj nisi poljubil roke župniku?“

„Temu?“

„Ah, tako! Že vidim, kaj si storil! Škoda! Rad sem te imel! Jaz sem tak, da imam rad samo tistega človeka, ki je boljši od mene. Boljši si, to je resnica; ampak ravno taka resnica je, da sem jaz bolj pameten. Za slovo bova pila, tega mi ne odreci!“

„Pila bova!“

Ko je stopil Kačur v svojo izbo, je ugledal pismo na mizi. Župan mu je pisal, da bi rad govoril z njim.

„Še ena pridiga!“ se je zasmejal Kačur. „Zakaj bi je ne šel poslušat? Zdaj sem tako že izven ljudi in postav. Zdaj laže poslušam in laže govorim in se laže smejem . . .“

Takoj po kosilu se je napotil k županu. Vrata v hišo so bila zaklenjena, zato je stopil v štacuno in je videl, kako je tankonogi župan nenadoma izginil ter še v begu pomignil s prstom. V štacuni je stalo dvoje kmetov; pila sta žganje in kupovala tobak.

Za steklenimi durmi, ki so držala v vežo, se je prikazal župan in je potrkal narahlo ter pomignil Kačurju.

„Kaj se mu je zmešalo?“ se je začudil Kačur, odprl je steklene duri in je stopil v vežo. Župan ga je prijel za roko in ga je peljal v izbo; spet je stalo na mizi dvoje kozarcev poleg steklenice.

„Nečem pred ljudmi, veste! Ne pred ljudmi! Precej bi mislili — no, Bog vedi, kaj bi mislili! Pijte!“

Zaprl je skrbno duri, stopil je h Kačurju, potrepal ga je po rami in se je nasmejal veselo.

„Kaj pa ste počeli v nedeljo, á? Presnet kerlc ste! Take reči! Ali Vas je župnik že izpovedal? Korenito izpovedal? Ali Vas je?“

„Čakal me je v izpovednici, pa nisem prišel!“ se je zasmejal Kačur.

„Pa niste prišli . . . Hm!“

In županov obraz se je nenadoma zresnil.

„Veste, mladino je treba vzgajati v verskem in cesarskem duhu . . . in tako, saj veste! Zgled je treba dajati . . . saj veste! . . . Potrpite! Kam pa! Kam pa?“

Kačur je vstal.

„Nikar! Kaj sem Vas razžalil? Prosim, samo tale kozarec izpijte! — Nekaj drugega sem Vas mislil prašati . . . tako potihoma . . .“

Okrenil se je nenadoma od Kačurja, stopical je po izbi z urnimi, skakljajočimi koraki, roke na hrbtu. Naposled je postal in je pomežiknil lokavo.

„Kaj ste resno mislili . . . tisto tam . . . v nedeljo? Povejte mi, zelo Vam bom hvaležen: ali res mislite, da se bodo ljudje, to se pravi, da se bo vsaj večina ljudi odvrnila od . . . od prečastite duhovščine? Rad bi vedel, kako mislite o tem!“

Kačur se je čudil in ni odgovoril.

„Jaz sem namreč narodnjak!“ je hitel župan. „Nikar me napak ne razumite! Zdaj ni več nevarnosti, da bi se nemškutarji polastili občine. Pa so jo imeli še pred desetimi leti — jaz sem bil takrat občinski svetnik . . .“

Pogledal je Kačurju naravnost v obraz, pomolčal je, nato se je zasmejal od srca.

„No, in zdaj so že spet nove sitnosti, čisto nove, nič ni človek pripravljen nanje. Prej je bilo lehko: ali nemškutar, ali narodnjak. In iz nemškutarja je človek ob vsaki uri lehko postal narodnjak in še častili so ga! Zdaj pa se ljudje cepijo na take čudne načine, da človek še skozi naočnike ne razloči natanko! Tako potihoma, vse naskrivoma! Sitno, jako sitno!“

Tlesknil je z jezikom, zamahnil je z roko in je hitel po sobi.

„Kaj pa ste me hoteli prašati, gospod župan?“

„Takoj! Takoj! Kakšna sila! — No, kako mislite?“

„O čem?“

„Kako se bo to končalo? Ali bodo zmagali stari ali mladi?“

„To Bog vedi, jaz ne vem!“

„Vi že veste; e, prekanjen ste! Drugače bi si ne bili upali tako očitno... Ali je zdravnik z mladimi?“

„Nisem ga prašal.“

„Nič neče povedati... prevejanec! — Zdaj torej mislite, da je še najbolje, če ne nagne človek ne na to, ne na ono stran?“

„Kakor je pač njegovo prepričanje.“

„Eh, kaj bi!“ se je zasmejal župan in mu je položil roko na komolec. „Kaj bi! Saj sva samá! — Prepričanje: kako se to zmerom menja; človek pa ostane, kakor je bil. Ali sije zdajle solnce?“

„Megleno je.“

„No, glejte! In čez eno uro bo sijalo solnce in prelomili boste besedo, ki ste jo zdajle rekli. To je prepričanje! — Še nekaj mi povejte: kakšen pa je razloček med mladini in starimi? Stari so za vero, mladi so zoper njo; tako je pač?“

„Ne gre se za vero!“

„Za kaj pa se gre?

„Za napredek.“

„Hm! Jaz sem tudi za napredek. Lepa stvar... napredek!... Za kakšen napredek se gre?“

Kačur mu je strmel v obraz in ni vedel odgovora.

„No, že vem! Za napredek sploh! — Kaj pa stari? Za kaj pa so tisti?“

„Konservativci so.“

„Konservativci... lępa stvar! Hm! Jaz sem tudi konservativec... Stojte! Na katero stran pa se držé nemškutarji?“

„Na nobeno!“

Župan je skočil in je hitel po sobi.

„Na nobeno! Tako! Na nobeno! Pametni ljudjé... Eh, lepi časi so bili!“

Tekal je po sobi, roke na hrbtu, glavo sklonjeno; nenadoma je postal pred Kačurjem.

„A tako! Saj ste še tukaj!“

Pogledal mu je resno v obraz in je zmajal z glavo.

„Ni bilo dobro, gospod učitelj, ni bilo prav, kar ste začeli v nedeljo! Ne spodobi se! Res ne!“

Kačur je vstal in je vzel klobuk.

„No, kaj bi ¡Vam očital? Mladi ste in še ne poznate natanko dolžnosti . . . svetega stanú . . . in tako, saj veste! Pa zbogom! . . . Skozi štacuno, prosim, skozi štacuno! Ni treba, da bi ljudje . . . no, zbogom!“

Kačur je šel skozi štacuno in je stopil na ulice, župan je izginil v temno vežo.

„Kanalja!“ si je mislil in je hitel po blatni cesti. „Kaj — saj še kanalja ni!“ —

Že se je mračilo, ko se je napotil v Bistro.

Megla je visela nad pokrajino, iz megle pa se je svetil ščip, ki je bil že visoko nad hribom.

Sredi pota je postal.

„Kaj bi tam! Kaj ni vse tisto res, kaj so mi pripovedavali, kaj nisem slutil vse tisto sam, že v prvem trenutku? Če se je vse drugo ponesrečilo, klavrno podrlo — kaj bi iskal tam?“

In še v mislih, vse žalostnih, da bi se vrnil in pozabil, je pospešil korake in je hitel dalje. Močneje je bilo srce.

„Začetek se je ponesrečil, drugega nič. Kaj bi si zato ne upal dalje, ker sem se spoteknil ob prvem koraku? Preneroden sem bil, to je vsa bridkost! — Pripovedoval ji bom, kako se je zgodilo, in ko bom pripovedoval, bo stvar nenadoma vesela in smejal se bom in tudi Minka se bo smejala, Resnično, ni bilo še na svetu tako čudnega Odrešenika! In še nikoli tako klavrnega reševanja! — Pa vendar, zdi se mi, da komedija ni bila zastonj; ostalo bo morda nekaj v ljudeh, če ne drugega, vsaj razgretost in razgretost je zmerom koristna. Tudi boj bo morda ostal in rodila se bodo resna nasprotstva in nasprotstva so zmerom rodovita. Ni bilo zastonj! In resnica je, da je človeku najmanjši dar, ki ga daruje sebi v škodo in bližnjemu v blagor, obilo poplačan!“

Razvedrile so se mu misli in razvedril se mu je vroči obraz.

„V kakšno škodo sebi?“ se je smehljal. „Prestavili me bodo, to je vsa bridkost! Spoznal sem Zapoljce, do dobrega sem jih spoznal, jutri bom spoznal morda Zagorce in pojutrišnjem Zaplance. Tako bom preromal s culo in palico vso to lepo domovino in ne bo ga rodoljuba, ki bi poznal narod tako natanko kakor jaz. Časih sem si hudo želel, da bi prepotoval domovino iz kota v kot, — no, zdaj jo bom prepotoval na deželne stroške. Ne žene nimam, ne otrok; fant svoboden!“

In v istem hipu mu je šinila senca preko lic.

Nikoli še ni mislil na Minko drugače, kakor na dekleta v rdeči bluzi, z belim obrazom in črnimi očmi, na lepo hčerko bogatega krčmarja — kakor sedita sama v izbi in kakor ji poljublja male, okrogle roke in ji pripoveduje zaljubljene besede. Nikoli še mu ni prišlo na misel, da bi moglo biti kdaj drugače in da bi morda stopil nekoč v črni obleki, zardel, plah in trepetajoč pred debelega gospoda Sitarja. —

Zamahnil je z roko, da bi prepodil misel, ki mu je bila zoprna.

„Budalost! Saj je še otrok! In jaz, kaj sem drugega? To je... nizkotna misel; sam vrag mi jo je poslal, da bi me zmotil...“

Na pragu je stala gospa.

„Minka je v parku!“ ga je pozdravila smehljaje.

„Zdaj v parku? V megli in mraku?“

„Rekla je; morda ni v parku! Poglejte! — Kaj pa ste počeli v Zapolju zadnje čase?“

„Nič posebnega, gospa!“

„Nič?“ se je posmejala. „Vsi pravijo, da Vas zapodé stran; strašne reči da uganjate!“

„A, tisto! — No, stepli so se v krčmi in jaz, ki se nisem tepel, bom prenašal kazen. Nič drugega se ni zgodilo!“

Gospa je požugala s prstom.

„Še vse druge reči pripovedujejo! Nikoli bi si ne bila mislila, da morete biti tak, ko kažete tako nedolžen obraz!“

„Kaj pa sem storil?“

Zasmejala se je naglas.

„Kako lepo ste prašali! Kakor devica! — No, poiščite Minko! Saj stopite potem v izbo na kozarec vina? Žejni boste!“

Zasmejala se je še glasneje; Kačur se je prestrašil njenega smeha in ga ni razumel.

„Pridem!“

Park je bil tih, samoten; zmerom niže je legala megla na golo, črno, vlažno drevje; pesek se je mešal z blatom in se vdiral globoko.

„Kako bi jo iskal tod?“ je pomislil Kačur in je hodil križem po peščenih stezah. Blizu lope, ob plotu, je ugledal senco in bel obraz.

Prišla mu je hitro naproti, postala je troje korakov pred njim, pogledala mu je v obraz in se je zasmejala.

„Martin Kačur!“

„Jaz sem!“ je odgovoril Kačur; kri mu je šinila v lica in vztrepetal je.

„Kako pa ste našli sem?“

„Gospa mi je povedala, da ste v parku!“

„Zakaj pa niste ostali pri materi, v gorki izbi? Temà je in mraz.“

In resnično je zazeblo Kačurja po životu. Pogledal je v njen obraz in zdel se mu je ves izpremenjen; hladan je bil, tuj in prezirljiv.

Okrenil se je počasi; pred očmi se mu je zazibalo.

„Zbogom!“

„Pa kam? Čemu pa ste prišli? Saj Vas ne gonim nikamor! Še malo ostanite!“

Stopila je k njemu in ga je prijela za roko.

„Kako ste čuden! Kakor otrok! No?“

Stisnila se je k njemu in mu je ponudila ustnice. Objel jo je z obema nerodnima rokama, pritisnil jo je trdno k sebi in jo je poljubljal na ustnice in na lica. Šumelo mu je v glavi in dihal je težko.

Izvila se mu je počasi iz rok.

„Kako ste vroč! — Rada Vas imam, ker ste tako hudo neumen!“

Kačur je stal pred njo in je molčal in strmel. Minka se je smejala.

„Zares! Ker ste tako hudo neumen! Vsaka Vaša beseda — če se spomnim nanjo, se smejem do solz!“

„Ne smejte se! Ne bodite veseli!“ je prosil Kačur. „Ni mi veselo pri srcu, kadar je smeh na Vaših ustnicah! Nocoj, Minka, nocoj ne bodite veseli! Poslednjikrat Vas vidim — zdaj vem v svojem srcu, kakor da bi mi bil Bog razodel!“

„Kako bi se ne smejala, ko govorite tako čudno? Pa če nečete, se ne bom smejala! Ali je tako prav?“

Strnila je obrvi, stisnila ustnice, nabrala obraz v resne gube in bruhnila v glasen smeh.

„Kdo bi bil resen, če stoji pred Vami?“

Prijel jo je za roko in se je nasmehnil sam, toda v njegovem nasmehu ni bilo radosti.

„Bolj Vas ljubim, nego smem. Prevelika je moja ljubezen, zato je smešna. Toda smejte se! Čudolep je Vaš obraz, kadar je vesel in nikoli se bolj ne bleščé Vaše oči . . .“

Takoj se je zresnil njen obraz.

„Čemu govorite tako modro, počasi, slovesno — kakor duh opolnoči? To ni lepo, kvečjemu da je smešno. Enkrat je lepo — tako kakor je pesem lepa, če jo bere človek enkrat. Ampak zmerom: bú . . . bú . . . bú . . . — kaj je tisto? Človek objame, poljubi, in se zasmeje — konec!“

„Ne bodite hudi name! Rekel sem, da Vas ljubim preveč. Pozabite na tisto, ‚preveč‘ in mislite samo, da Vas ljubim!“

Trepetal je, njegove oči so bile rosne in so prosile.

Minka je bila razmišljena; ne, vesel ni bil njen pogled in ne zlovoljen.

„Kdaj pa mislite odtod?“

„Odkod?“ se je prestrašil Kačur.

„No, iz Zapolja! Saj pojdete menda stran? Pravijo.“

„Ne vem še. Kmalu!“

„No! Kamor pač pojdete... ne mislite nič hudega o meni! — Saj pridete morda še k nam?“

Ponudila mu je roko.

„Kaj je to slovo, Minka?“ je vzkliknil Kačur.

„Kaj pa še drugega?“ se je začudila in se je takoj zasmejala.

Uprla je roke ob boke, vzdignila je obraz in je napela ustnice.

„No?“

Poljubil jo je in je stal trepetajoč pred njo.

„In — ničesar več, Minka?“

„Kaj pa še? — Kako ste sitni! Torej še enkrat!“

„Nič več!“

Pogledal ji je v obraz z globokimi, plahimi očmi in se je počasi okrenil.

„Zbogom, Minka!“

„Zbogom!“

„Ni mogoče! Ni mogoče tako!“ je mislil in je postal in se je ozrl.

Privzdignila si je bila krilo in se je vračala po blatni stezi proti lopi.

„Hej, gospodična Minka!“ je zaklical. „Kaj ne pričakujete nekoga?“

„Seveda!“ je odgovorila z glasnim smehom in ga je pozdravljala z roko; njen beli obraz se je svetil iz sence, od nevidne luči obžarjen.

Kačur le omahnil, zaječal je in je hitel iz parka. Ne misli, ne čuvstva; do blatne poti, do velike ceste. Hitel je skljućen, pot mu je oblival obraz.

„Tam — kakšen kraj je tam?“

Dospel je v Zapolje. Krčme so bile še razsvetljene; tam so sedeli gostje, v gorki izbi, v svetli luči; smejali so se in so se razgovarjali in niso poznali žalosti.

Odprl je duri; v gosposki izbi, za belo pogrnjeno mizo je sedelo samo troje gostov; učiteljica, mlada okrogla ženska z živahnimi, prekanjenimi očmi in lepim podbradkom; zaspani, nerodni in neobriti davčni praktikant in učitelj Ferjan.

„Odkod pa ti?“ je skočil Ferjan izza mize. Svetil se mu je rdeči obraz im oči so se mu lesketale. „Kakšen pa si? Ali ti je slabo? Ves bled! Ves blaten! Odkod pa prihajaš?“

Stiskal mu je roko in ga je vlekel k mizi.

„Kam sem prišel?“ je prašal Kačur.

Ferjan se je zagrohotal.

„Pijan je, bratci, pijan! Kam si prišel? V Mantovo si prišel! V kraj svoje slave in časti! No, sédi, idealist! — Kaj? Kam pa?“

Kačur se je bil okrenil, da bi šel.

„Nikamor! Pil boš z mano! Saj si obljubil, da bova pila, preden pojdeš!! — No, praktikanče ti zaspano! To je Kačur; saj se še ne poznata ne! Vseeno je, če se poznata ali ne! Spi dalje!“

Kačur je slekel suknjo in je sedel za mizo.

„Ostal sem, ker si me vabil, Ferjan; drugače pa bi bil nocoj rajši doma!“

Kačur je gledal v mizo in je naslonil glavo ob dlan.

„Saj res ni vseeno!“ je izpregovorila učiteljica. „Zaradi take malenkosti ni treba človeka preganjati! Tudi meni bi ne bilo blago pri srcu!“

„To je vse lepo in ti dela veliko čast, gospodična Matilda —“ je govoril Ferjan slovesno, „ampak stanovske reči ne sodijo v krčmo! — Poznam te, Kačur! Tista komedija te ni razdražila — kaj te je torej razdražilo?“

Kačur se je ozrl nanj z mirnim, globokim pogledom in ni odgovoril.

„No, torej pustimo! Kar je pod sodom, za to se ne brigamo! Vsak človek ima svojo zakristijo; in tam nima ljudstvo nič opraviti! Tudi jaz jo imam!“

Učiteljica se je ozrla smehljaje na Kačurja.

„Pravijo, da ste imeli radi Minko iz Bistre?“

„Rad sem jo imel!“

„In še?“

„Rad jo imam!“

„To je moška beseda!“ je vzkliknil Ferjan in je udaril s pestjo ob mizo.

„Zdaj ima tistega inženerja?“ je prašala učiteljica.

„Ne vem!“ je odgovoril Kačur in ustnice so mu trepetale. „Če se imata rada, je zelo lepo. Jaz jo imam rad, kakor sem jo imel!“

Ferjan je izpil na dušek poln kozarec in je vzkipel.

„Ti, Matilda, baba! Če ga ne boš takoj pustila na miru, te vržem na cesto! Kaj pa tebe briga, kóga ima rad in kóga ne? Ali gledaš sama za njim? A? Ali gledaš za njim? Saj te še ne vidi ne; preveč je pameten.“

Praktikant se je zdramil in je iztegnil roko preko mize.

„Pameten je! Pameten!“

Takoj se je razsrdil Ferjan nad njim.

„Ali boš tiho, ti, ki te nobeden nič ne praša? Spi!“

Praktikant je zaspal.

„Francka!“ je klical Ferjan. „Zakleni vrata, da ne bo vsak smrkavec poslušal, kaj počne gospoda!“

„Jaz pojdem, Ferjan!“ se je vzdignil Kačur.

Nenadoma se je izpremenil Ferjanov obraz; zaupen je bil in skoro plah. Prijel je Kačurja za roko in ga je posadil poleg sebe.

„Ti! Ti! Kaj misliš, da si ti sam? Kaj misliš, da nisem bil celo jaz nekoč, kakor si ti nocoj in kakor si bil v nedeljo zvečer? Veš, jaz sem drugače pijanec — jaz sem ti lagal, ne moj nos — ampak to verjemi, da bi ti ne bil mogel tako govoriti v nedeljo, če bi mene ne bilo na svetu. Ti misliš ozdraviti svet naenkrat, kar pavšalno — jaz pa pijem in dam samo časih kakšen homeopatičen prašek, zdaj temu, zdaj onemu; vzame ga in še ne ve ne, kaj je dobil. To ni moja metoda, ne! Kaj metoda! Moja natura je! Nečem, da bi me kdo motil pri pijači! In tudi krčem ne maram menjati! Zdaj dolenjca, zdaj vipavca, nazadnje celo štajerca — ne! Za take reči nisem ustvarjen!...“

„Pa čemu to?“ je prašal Kačur začuden.

„Res! Nepotrebno je!“

Ferjan se je sklonil še niže in mu je položil glavo na ramo.

„Čisto nekaj drugega sem ti mislil povedati, pa sem popolnoma pozabil. — Ti, ali bi rad denarja?“

„Kaj?“

„No, jaz ga itak zapijem! — E, pijan sem!“

Ozrl se je z meglenim očesom na učiteljico.

„Kaj pa ti?“

„Pijanec!“

„Bog te bo še kaznoval, da boš moja žena!“

Kačur se je bil naslonil na stol in je zakril oči z dlanjo.

Kako grdo, kako grdo je vse to!“

„Kaj je grdo?“ se je začudil Ferjan.

Kačur je vstal in se je oblekel hitro.

„Ne zameri, Ferjan! Glej, bolan sem! — Lahko noč!“

Šel je hitro, omahovaje. Prišel je domov, legel je na posteljo, luči ni upihnil. Kakor v vročici so se mu svetile oči.

Pozabil je popolnoma, da je sedel v krčmi in da je pil in govoril — videl je pred sabo bel obraz, ki se je smejal in zdelo se mu je, da je prišel naravnost od tam, še to minuto, in da bi se morda še lehko vrnil.

„Saj je vse izgubljeno! Za zmerom!“

Pomislil je na svoje smešno delovanje in se je zasmejal naglas.

„Čemu je bilo tega treba? Čemu tega? Jaz, siromak, ki nimam, kamor bi položil glavo, ki nimam človeka na svetu! Jaz bi daroval drugim od svojega uboštva! Nisem užil še kapljice ljubezni, drugim bi točil polne korce! O! Pomagaj sebi! — so rekli Kristusu! — O Bog!“

Zaspal je potem in je sopel hropèč in je kričal v sanjah.

Drugi del.

I.

Na srečo Kačurja in v korist slovenske morale in sloge je umrl v svečnu od dolgega časa učitelj v Blatnem dolu in Kačur se je preselil tja s culo in palico.

Vas je bila dolga in prostrana, toda tako temna in umazana, kakor ji Kačur nikjer še ni videl podobne. Po ulicah Blatnega dola se je prelivalo blato v širokih jezerih, če je sijalo solnce na ves ostali svet. Ležala je v globokem kotlu, od vseh strani zastražena od holmov, porastlih z nizkim grmičevjem in tako temnih in pustih kakor vas sama.

„Komu je prišlo na misel, da se je naselil v tej puščavi?“ se je čudil Kačur. „Tihotapci so bili pač, vojaški begunci, divji lovci in rokovnjači!“

Ko je šel po ulicah, je ugledal človeka, ki je prekidaval gnoj za cerkvijo. Čokat starec je bil s širokim, zagorelim obrazom, košatimi, sivimi obrvmi, na neobritih licih sivo strnišče; oblečen je bil v platneno, umazano srajco in telovnik iz grobega sukna; hlače si je bil privihal do kolen, noge je imel zavite v žakljevino. Kačur je ugledal kolar pod vratom starčevim in se je začudil.

„Kdo pa ste?“ se je okrenil starec.

„Učitelj sem; snoči sem prišel.“

„Jaz sem pa župnik!“

Kidal je dalje in se ni več zmenil zanj. Kačur se je čudil in je šel.

„Kaj ni jutri nedelja?“ je zaklical župnik za njim.

„Je!“

„Pridite opoldne k meni!“ —

Kačur se je nastanil v šoli, v neprijazni, s slamo kriti kmečki bajti blizu cerkve. V veži, v njegovi izbi in v šolski sobi je smrdelo kakor po hlevu. Ko je stopil v vežo, je ugledal dolgo, suho žensko z visoko izpodrecanim krilom, ki se je z brezovko v roki podila skozi vežo za razcapanim paglavcem; izginila sta obadva hipoma skozi hlevne duri in Kačur je slišal še od daleč krik in psovanje.

Pogledal je v šolsko sobo in se je prestrašil. Dolga, nizka izba je bila, na sredi je stalo par črvivih, zrezanih in s črnilom politih klopí, pred njimi grobo obtesana miza z eno kratko in tremi dolgimi nogami in za mizo stol, ki je bil nekdaj gosposki, ki pa je zdaj štrlela slama iz njega. Stene so bile črne in vlažne; nad mizo je visela cesarjeva podoba, toda ker se je pozimi kadilo iz peči, je bila podoba tako začrnela in sajasta, da je bilo zapisano pod njo z velikimi črkami: „Podoba Franca Jožefa I.“

Šel je v svojo izbo in bridkost njegova ni bila nič manjša. Izba je bila prav tako črna in pusta, kakor šolska soba, s tem razločkom, da je bila zelo tesna in ozka, namenjena najbrž za kot starim, in da je bila postelja v njej.

V veži se je spet oglasilo kričanje in vrnila se je ženska z brezovko. Šla je mimo njega, naravnost v njegovo izbo in iz izbe v šolsko sobo.

„Hej, mati, kdo pa ste? Ali ste hišnica?“

Ni se ozrla in ni odgovorila.

„He, kaj ne slišite?“ je zaklical Kačur.

V veži se je prikazal paglavec in se je smejal naglas.

„Zakaj pa vpijete nad njo, ko ne sliši? Saj je gluha! . . . Samo če ji v uho vpijete, sliši!“

„Kdo pa si ti?“ je prašal Kačur paglavca.

Paglavec ga je gledal nekaj časa pazljivo, nato mu je pokazal osle ter je pobegnil po ulicah.

„Tihotapci in rokovnjači, nič drugega!“ je pomislil Kačur. Stopil je k ženski ter ji je zakričal v uho na ves glas.

„Jaz sem učitelj! Učitelj — zastopite?“

„Ženska je izpustila metlo, prijela se je za glavo z obema rokama in je zakričala še glasneje:

„Jezus Marija, kako ste me prestrašili!“

„Ali ste hišnica?“ je kričal Kačur.

„Kaj?“

„Če ste hišnica?“

„Pometam!“

„Vrag Vas vzemi!“ je zakričal Kačur, okrenil se je in je šel.

„Za božjo voljo“ je premišljeval, „kaj ni v tem rokovnjaškem kotlu nobenega krščanskega človeka? Zdaj se ti ne čudim, ubogi moj tovariš, da si storil tako žalostno smrt!“

Napotil se je v krčmo, najlepšo hišo v vasi; višja je bila skoro kakor cerkev z zvonikom vred in lepše pobeljena kakor farovž. Krčmar je bil župan, debel, vesel človek z zabreklim obrazom in tako nizkim čelom, da so mu rasli lasje v obrvi.

„Ali bi lehko kosil pri vas in večerjal? Za mesečno plačo?“

„Vi ste naš učitelj, a?“

„Sem.“

„Seveda boste lehko kosili in večerjali; tudi prejšnji je hodil k nam, pa je umrl; nekrščansko smrt je storil.“

„Zakaj nekrščansko?“

„No, lazil je kakor senca, z nobenim človekom ni več govoril, tudi v šoli ni več zinil besede in je otroke samo še pretepal, dokler mu niso poskakali skozi okno. Nato se je zaklenil in je bil zaklenjen sedem dni, osmi dan se je pa obesil.“

„Ni čuda!“ je opomnil Kačur ves žalosten.

„Zakaj ni čuda? Saj mu ni bilo nič hudega! Jedel je zadosti in pil je zadosti, drugega pa človeku ni treba.“

Kačur ni odgovoril.

„Zelo krepak, zelo bogat v mislih in zelo visoko nad svetom bi moral biti človek, da bi živel tod!“ je pomislil. „In jaz nisem posebno krepak, moje bogastvo v mislih ni posebno veliko in priklenjen sem na svet, nisem se vzdignil nádenj“

„Dela ne boste imeli veliko!“ je pripovedoval župan: „Časih Vam bo šola čisto prazna, posebno poleti; pa boste lehko ležali v senci in dremali, namesto da bi se po nepotrebnem rvali s paglavci. Pozimi jih bo več; ampak večjidel gostaški otroci, ki domá nimajo zakurjeno in se hodijo v šolo gret... Kaj pa potrebujejo ti smrkavci učenja? Delajo naj! Tudi jaz znam brati — pa kaj mi koristi? Nemško znam brati, pri soldatih sem se naučil; ampak naše bukve niso pisane po nemško in nemških tudi ne morem brati, ker so pisane v takem jeziku, da ga še vrag ne zastopi! V kasarni smo govorili drugače!“

„Kaj pa, če pride pisanje od gosposke?“ je prašal Kačur.

Župan je molčé vzdignil roko in je pokazal s palcem preko rame. Kačur se je ozrl in je ugledal v temnem kotu suhljatega, dolgega, ne mladega ne starega človeka, ki je gledal nanj in na župana z neizmerno predrznim in prekanjenim obrazom; špičasta brada je bila porastla z dolgimi, rumenimi kocinami, vodene oči so se smejale in so mežikale; oblečen je bil precej slabo, v starinsko, ogoljeno suknjo s škrici in kratke, ozke hlače.

„Nemški zna!“ je izpregovoril župan tiše in je pokimal. Nato se je okrenil počasi in stol je zaškripal pod njim.

„Pridi malo sem, Grajžar!“

Tajnik je izpraznil urno svoj kozarec, stopil je k mizi in se je poklonil.

„Dober dan, gospod!“

Po hitrem, gladkem glasu je Kačur takoj spoznal Ljubljančana.

„To je naš učitelj!“ je razlagal župan. „In to je moj tajnik!“

Tajnik je takoj prisedel, Kačur mu je pogledal natanko v obraz in ni mogel uganiti, če mu je dvajset ali štirideset let.

„Mislim, da se bomo dobro razumeli! Jaz sem namreč inteligenca v tem blagoslovljenem kraju!“ je hitel tajnik, pomežiknil je Kačurju in je narahlo pomignil z glavo proti županu.

„Kako si rekel?“ je prašal župan. „Ali si mislil dobro ali slabo?“

„Rekel sem, da sem inteligenca v tem kraju!“

„Kaj je to?“

„Inteligenca se pravi po slovensko: občinski tajnik; zato ker se pri njem začenja; pri advokatu se neha!“

„Kakšne čudne besede izkoplje na dan!“ se je zasmejal župan, „Vsak hip mu pride druga na misel! Zadnjič je vlekel glavarstvo cele tri mesece za nos! Samo laško je pisal; rekel je, da imamo občinskega tajnika, ki zna samo laško! Nazadnje sem ga zaprl v keho, dokler se ni spet navadil nemško pisati.“

„Kaj pišete nemško? Iz Blatnega dola?“ je prašal Kačur.

„Kako bi drugače, ko ta lump pravi, da ne zna več slovensko pisati. Še lani je pisal slovensko, zdaj pa pravi, da ga je zadela kap v tiste možgane, kjer je slovensko pisanje.“

„Kaj je res?“ se je začudil Kačur; ozrl se je na tajnika in je ugledal tako klavrn in nakremžen obraz, da se je začudil še bolj.

„Kaj pa Vam je?“

„Nič! Kap!“

Zupan se je smejal od srca.

„Tak je zmerom, glejte! Kadar je len in leži in spí in jé in pije po ves teden, pravi, da ga je kap zadela. Zdaj bi rad pijače! — Mica!“

Dekla je prinesla liter na mizo in takoj se je razvedril tajnikov obraz. —

Mračilo se je; Kačur je izpil kozarec in je vstal.

„Kaj že?“ je prašal župan. „No, tàk pa pridite vsak dan! Zaradi plače se ne bova prerekala!“

Takoj za Kačurjem je stopil na ulice tajnik.

„Gospod učitelj! Kaj mislite, da sem res tak bebec?“

„Tega ne mislim!“

„Rečem Vam, če bi se človek sam ne kratkočasil, bi moral poginiti! Ali mi verjamete, da stojim časih pred ogledalom in si pripovedujem smešnice? — Lahko noč!“

In je hitel nazaj v krčmo.

„Ták je treba biti!“ je pomislil Kačur.

Mraz mu je bilo, ko je stopil v svojo izbo; s čudnim, mrtvim pogledom so gledale nanj črne stene. Kačurju se je zdelo, da je zaklenjen v ječo in njegovo srce je bilo plaho in malodušno.

Ko je upihnil luč in legel, se je prikazal pred njim čisto jasno obraz tovariša, ki je storil nekrščansko smrt. Bled je bil, dolgo tanko brado je imel in oči so ležale v globokih jamah.

„Tudi jaz sem bil nekoč, kakor si ti nocoj! Tudi ti boš nekoč, kakor sem bil jaz, ko sem se zaklenil! V oblake so šle moje misli, vesele, svetle kakor solnce; v blatu so umrle. Ne upaj, da ustvariš kdaj le začetek, le senco, le spomin svojih misli! Kmalu boš začutil vedomca na svojih prsih, na svojem vratu. Pil bo, srebal, iz gorkih žil, naravnost iz srca, in tvoje slabotne, brezkrvne roke bodo visele navzdol in nič se ne boš branil! Tako te bo izpilo to življenje, tako te bo do zadnje kaplje izpraznil vedomec, dokler se ne boš zaklenil, kakor sem se bil zaklenil jaz!“

„Izpusti me!“ je zaklical Kačur in je skočil prestrašen iz postelje. Zaklenil je duri in je tipal ob steni ter se vrnil v posteljo; pot mu je lil po životu. —

Čemeren in zamišljen je presanjal jutro. Zvonilo je k maši in napravil se je v cerkev, ker ni vedel, kam bi drugače. Cerkev je bila znotraj še siromašnejša in pustejša takor zunaj. Slike na stenah in na stropu so bile začrnele in so se topile v širokih vlažnih lisah. Oltarji so bili vegasti, leseni svetniki so stali postrani in so se zazibali, če je stopil kdo pred oltar; prižnica je bila lesena in podobna ogromnemu praznemu peharju na štorastem stebru.

Cerkev je bila že polna; tik do velikega oltarja so stale ženske. Vzduh je bil vlažen in zadehel; ljudje so kašljali in pljuvali, ženska krila so šumela, pred vratmi sta se razprla naglas dva kmečka fanta in sta se naposled stepla, pod prižnico se je zasmejal paglavec, star kmet ga je prijel za ušesa in ga je pognal iz cerkve.

Kačur je stal pred zakristijo in se je oziral po ljudeh. Zdelo se mu je, da leži tudi na njih obrazih umazana, neprijazna senca Blatnega dola, pustih, lužastih ulic, sivih hiš in celo njegove temne, samotne izbe. Med ženskami, ki so stale pred oltarjem, je ugledal bujnoraslega dekleta z rdečo židano ruto na glavi, v svetli rdeči jopi in zelenem krilu. Iz njenega obraza je kipelo sočno življenje in komaj da se je poznala senca Blatnega dola na prepolnih nekoliko osornih ustnicah in na njenih mirnih, rjavih, brezizraznih očeh. Kačur se je ozrl nanjo in se ni zavedal, da je ostal njegov pogled na njenem obrazu, dokler ni cerkovnik pozvonil in je stopil župnik pred oltar.

Tudi maša se je zdela Kačurju zelo čudna in vendar je spoznal, da bi v Blatnem dolu ne mogla biti drugačna. V tej cerkvi in na tem oltarju kadilo ni dišalo kakor drugod, niso sveče tako slovesno svetile kakor drugod; vse je bilo vsakdanje, pusto, pozemsko; župnik je hodil pred oltarjem s trdim, težkim korakom, kakor na polju za plugom, odpiral je tabernakelj z žuljavo, kmečko roko, kakor da bi odpiral vrata v skedenj. Po darovanju je stopil v zakristijo, slekel je plašč in je šel na prižnico. Ko je blagoslovil in odmolil, se je useknil v velik zelen robec in Kačur je ugledal začuden, da so v tistem trenutku potegnili robce vsi, moški in ženske; star kmet, ki je stal za durmi, se je useknil v roko in je pljunil. Nato je izpregovoril župnik.

„Kristjani! Prišel je v Blatni dol nov učitelj, mlad gospod, tamle stoji pred zakristijo!“

Vsi so se ozrli na Kačurja.

„Da boste pošteno ravnali z njim! Drugače boste imeli z mano opraviti! — Zakaj pa se smeje tisti paglavec tam? Ti, ki stojiš zraven, primi ga za lase; dobro ga primi! — Da ne boste tako ravnali s tem učiteljem, kakor ste s prejšnjim, ki ste ga gnali, rokovnjači, naravnost v pekel! Če se ga le eden dotakne, ali če ga postrani pogleda, mu bom tako neznansko nategnil ušesa, da bo pomnil svoje žive dni! In po odvezo naj si gre k Nacetu iz Razora ali pa Brlinčku iz Močilnika; pri meni je ne bo dobil! Pa otroke pošiljajte v šolo, kolikor morete! Če nimajo posla na polju, naj ne postajajo brez opravila, naj ne hodijo za gnezdi stikat in žogo bit! Nikdar naj ne ugledam takega smrkavca na cesti! Neusmiljeno ga bom naklestil in očetu bom poslal žendarje v hišo! Kaj mislite, da je učitelj zastonj plačan? Saj bi nam denar kradel, če bi stal v šoli s svojo palico in bi nobenega blizu ne bilo! Pa vam še jaz maše ne bom bral, ne bom izpovedaval in ne obhajal, ampak samo vlekel denarje in pa ves dan: luk, luk, luk — in mav, mav, mav! — Učitelju pa je tudi treba povedati, da naj z našimi paglavci po pameti v cerkev hodi! Dobro naj jih naklesti, korenito nabije, kadar je potreba! In potreba je zmerom! Naučili se itak ne bodo nič, ker so preneumni, ampak vsaj strah bodo dobili pred palico! — Kar nam je treba danes še drugega povedati, je tóle: ne kradite, ne pobijajte se po krčmah in dedci naj puste babe in babe dedce pri miru, drugače bo joj! Amen!“ —

Med pridigo, ki ga je zelo presenetila, in med drugim delom maše se je ozrl Kačur malokdaj n dekleta z rdečo židano ruto; toda videl jo je zmerom, kakor ostane svetla podoba v očesu, če zatisneš trepalnice. In videl jo je, ko je šel iz cerkve in ko se je napotil v farovž. Najbolj čudno se mu je zdelo, da kljub rdeči bluzi ni bila čisto nič podobna Minki. Njen obraz ni bil bel — belota razbeljenega železa — njene oči niso bile črne in se niso bleščale, njene ustnice se niso smehljale. In vendar se ji je bližalo trepetaje in neradovoljno njegovo srce in njegova kri je bila vroča, ko so bile še hladne njegove misli.

Župnik ga je pozdravil veselo; sedel je za mizo golorok in brez kolarja. Natočil je žganja Kačurju in sebi.

„Take pridige pa še nikoli nisem slišal!“ se je nasmehnil Kačur.

„Kaj ni bila dobra?“ ga je zavrnil župnik z resnim obrazom. „Kako pa bi Vi pridigali tem bebcem in razbojnikom?“

Kačur je spoznal, da je pravica na župnikovi strani in ni odgovoril. Kosila sta hitro; debela, mazoličasta ženska jima je nosila na mizo in je gledala na Kačurja z neprijaznimi očmi. Župnik je pokazal s palcem za njo.

„Teže se je otresti človeku takele ženske kakor zakonske žene! Ali mislite, da kaj pomaga, če jo podim stran? Ozmerja me in še komaj, da bi jaz ne moral iz farovža! — Je pa že spet zasmojeno!“

„Bog vedi, kaj je bolj prismojeno!“ je odgovorila ženska, pogledala je prezirljivo na obadva in je zaloputnila duri.

„Veste, kaj jo jezi? Ker Vas že snoči nisem privlekel s sabo in ker ne maram, da bi sedela z nama. Rada ima mlade fante!“

Položil je roke na trebuh in se je zasmejal naglas.

„No, kaj bi o tem! — Ali mislite dolgo ostati v Blatnem dolu?“

„Nič ne mislim! Nisem mislil priti sem in tudi ne mislim, da bi kaj pomagalo, če bi si želel stran. Samo to mislim, da dolgo ne ostanem, ker bi moral drugače umreti, tako žalostno morda, kakor je umrl moj prednik in tovariš.“

„Privaditi se je treba, to je vse! Tudi jaz sem se privadil. Zdaj ne maram odtod in če bi tudi hotel, bi ne mogel, ker bi mi ljudje zastražili pot s kosami! — Kam pa bi zdaj? Živel sem tukaj dvajset let in sem se pokmetil — kako bi živel drugače? Ni tukaj drugačnega življenja; bodi z ljudmi, kakor so, ali pa umri! In zdaj še nečem ne drugam! Kam pa bi? Saj bi se mi povsod smejali in neroden bi bil kakor netopir v solncu!“

„Kaj so tudi Vas za kazen poslali sèm?“

„Seveda! Kdo pa bi silil v Blatni dol? Ampak zakaj so me kaznovali, ne vem več natanko. Kadar se človek privadi ječi, pozabi na greh. — Tudi Vi, mladi fant, tudi Vi boste še kidali gnoj!“

„Kaj ni druge rešitve? Saj ima človek misli, saj ima knjige!“

„Ne! Poglejte mojo knjižnico: brevir je tam in drugega nič! Bilo je še nekaj knjig, pa je menda kurila z njimi in zaradi tega je ne bom zmerjal. Misli, knjige — to napravi človeka nezadovoljnega; slabotnega in bolnega ga napravi. Ampak če delate na polju, če se ukvarjate z živino. Vas ne nadlegujejo prav nobene misli in visoko starost dosežete! Meni je že sedemdeset let, pa Vas tako položim na tla kakor otroka! Še sto let bom dočakal!“

„Čemu?“

„Glejte, to so Vaše misli! Take napravijo človeka čemernega in kislega! Čemu živeti? Vsako leto posebej sem v skrbeh in bridkostih, kako bo rodilo polje, kako bo z živino, kolika bo bera — in kakor bi mignil, mine pomlad in jesen in zima! Vi pa sedite pri svojih bukvah in jamrate: čemu življenje? — Slišal sem že o ljudeh, ki so si sami končali življenje; to so pač tisti, ki se pečajo z bukvami; nobeden kmet se še ni obesil in tudi o žitnem klasu še nisem slišal, da bi se bil sam končal!“

Kačur je bil potrt; nekaj težkega, mrtvega mu je leglo na srce.

„Kaj torej razlikuje človeka od živali?“

„Vera!“

Kačur je povesil glavo.

„Pa to ni vse življenje, gospod župnik, teh dvajset let! Saj je bilo življenje tudi prej... pred grehom Kakor sem ga okusil jaz . . .“

Župnik se je ozrl v stran in je gledal s poluzatisnjenimi očmi, kakor v veliko daljavo.

„Bilo je! — Kaj bi zdaj z njim? Kaj bi s spominom?“

Nasmehnil se je in čudna, mehka svetloba se mu je razlila po obrazu.

„Jaz sem bil takrat ‚hecer‘! Dolgo je že!... Prezgodaj sem bil narodnjak; zdaj je lehko vsak kaplan brez škode narodnjak, prej ni bilo tako! . . . No, mlad sem bil pač in neumen! Kadar je človek mlad, misli, da se vrti ves svet okoli njega! Velike dolžnosti ima, silen poklic, slovesno nalogo — in če je ne izvrši, joj narodom! Resnica pa je samo, da ima preveč krvi! Tudi jaz sem je imel preveč! In kaj mislite, da je bila moja velika in slovesna naloga? Učil sem fante prepevati; tiste domorodne pesmi namreč, ki jih poje človek, kadar je pijan! In za Koseskega sem bil navdušen! In za Tomana tudi! Ali Toman še živi?“

„Umrl je!“

„No, Bog mu daj mir in pokoj! — He, kakšen pa je Vaš poklic? Kakšna pa je Vaša naloga?“

Kačur je zardel in ni mogel odgovoriti.

„Kaj takega bo, kakor je zmerom! Z narodom se ukvarjate, kaj? . . .“

Pogledal je skozi okno in je skočil izza mize.

„O ti prokleti paglavec, ti! Še pozimi mi ne puste vrta na miru! Čakaj vsaj, ušivec, da bodo hruške zrele! Te že poznam, Mrkinov si!“

Stopil je od okna, še ves rdeč in razburjen.

„Iz same hudobije gre in mi reže s popkarico v cepike! — Nikar se ne ukvarjajte z narodom! On že najbolje sam vé, kaj je zanj: jé, pije, pogine — kaj še drugega? Samo tisti ljudje se ukvarjajo z narodom, ki so se mu izneverili. Sami so drugačni, tuji, pa mislijo, da mora biti tudi narod drugačen! — Jaz, glejte, sem se uživel vanj in živim z njim že dvajset let in čez, pa ne verjamem čisto nič, da bi se mu hotelo iz tega gnojá v kakšne višave! Naj ostane, kjer je!

Kobilica na polje, brencelj na konja, muha pa v krčmo!"

Župnik je vstal izza mize in Kačur se je poslovil.

„Pridite še časih k meni, pa ne prepogostokrat. Imam veliko posla. Pa s šolo si ne delajte preveč skrbi in truda; saj tako ne boste nič opravili — Zbogom!" —

Kačur je šel in ni vedel, kam bi se napotil. Izbe ga je bilo strah, ulice so bile puste in žalostne, goli, blatni hribi so dremali nad kotlom — nikamor niso mogle oči in tudi srce ni moglo nikamor. Konci vasi, že pod hribom, je stala dolga, nizka, zelo umazana in čemerna hiša, nad vratmi pa je visela oblanica. Ni bilo glasu iz izbe in okna so bila tako umazana, da se ni videlo ne v izbo ne na ulice.

V veži je stala póstarna, debela ženska in je umivala kozarce.

„Kaj je res krčma tukaj?" je prašal Kačur.

„Seveda je!"

Stopil je v izbo, postal je med durmi in bolj se je prestrašil, nego razveselil. Sedela je sama za mizo; v rdeči jopi in zelenem krilu.

Ozrla se je nanj in je vstala počasi.

„Kaj pa bi, gospod?"

„Vina!"

Šla je mimo njega, zibala se je v bokih, debele ustnice so se smehljale.

„Nikoli več ne pridem sem!" je izpreletelo Kačurja v nerazumljivem strahu; prijel je za klobuk, toda sedel je in je ostal.

Prinesla je vina, postavila je steklenico prédenj, pogledala mu je v oči in se je nasmehnila. Nato je prisedla, oprla je komolca ob mizo; Kačur je videl jamice v njenih okroglih, močnih rokah in napeto bluzo nad polnimi laktmi in na prsih.

„Niste še dolgo tukaj, gospod; šele danes sem Vas videla v cerkvi. Dolgčas Vam bo v Blatnem dolu!"

„Dolgčas! Že snoči mi je bilo dolgčas! Zato bom prihajal pogostokrat sem . . ."

Komaj je izpregovoril, ga je bilo sram besed; ona se je zasmejala, prikazale so se jamice v njenih licih in svetli beli zobje so se prikazali.

„Čemu pa bi ne govoril z njo?“ je pomislil Kačur. Cemu pa bi se malo ne igral z njo?“

Takrat je legla na njegovo srce prva, še rahla, komaj vidna senca iz Blatnega dola. In takrat je še sam slutil v poluzavednem strahu, da je oškropljen.

„Kje pa ste bili popred?“

„V Zapolju sem bil.“

„Tudi jaz sem že bila v Zapolju; lepo cerkev imajo tam!“

„Lepo cerkev!“ je ponovil nekoliko začuden in ji je pogledal v oči. In ko ji je pogledal v oči, se je zasmejala vdrugič in je položila nenadoma svojo roko na njegovo. Izpreletelo ga je toplo in ni odtegnil roké.

„Kako ste čudni, gospod! Kadar izpregovorite, ali če Vas pogledam, se moram smejati... In kako majhne roke imate; veliko manjše nego jaz! In čisto bele!...“

Kačurju je bilo vroče v obraz in oči so se mu zameglile. Prijel je njeno roko in jo je stisnil.

„Saj Vas še prašal nisem, kako Vam je ime! Prijatelja bova, zato Vas bom klical zmerom po imenu!“

„Tončka mi je ime! — Jaz bi rada, da bi bila prijatelja!“

„Dajte mi roko, Tončka! Ne, ustnice sem!“

Poljubljal jo je na ustnice, na polna, vroča lîca, na vrat in na bluzo.

„Kako znate poljubavati! To ste se pač naučili v mestu, gospod? V Blatnem dolu niso tako voljni in gosposki! Ali boste prišli vsak dan, gospod?“

„Vsak dan!“

„Le pridite! Ko sem bila v cerkvi, sem si precej mislila: morda pride k nam; rada bi, da bi prišel!“

„Pusto vam je pač v Blatnem dolu; samo blato in sama temà!“

„Ni tako pusto; ampak malokdaj pride gosposki človek in jaz govorim rada z gosposkimi ljudmi. Vse drugačno besedo imajo, in umiti so in tako... gladki. Še treba ni, da bi imeli to suknjo in ta ovratnik; po licu bi Vas spoznala, da ste gosposki . . .“

„Kako si otročja, Tončka!“ se je zasmejal.

Napela je ustnice in ga je pogledala začudena.

„Zakaj?“

„Ne zameri, Tončka! Saj se ti tako lepo poda! — Čakaj! Zdaj vem, da ti je ime Tončka, da si lepa in da te imam rad. Pa mi še povej: ali je krčmar tvoj oče ali tvoj gospodar?“

„Ne oče, ne gospodar. Rejenka sem v hiši, v sorodu smo si. Teta je hudobna ženska, stric pa je pijanec in je že skoro vse zapil. Balo mi bo dal, drugega nič!“

„Kaj se misliš možiti, Tončka?“

„Rada bi se, ampak z gosposkim človekom. Takega bi rada, kakor ste Vi!“

Kačur je obstrmel, nato se je zasmejal naglas.

„O Tončka!“

„Čemu se smejete?“

„Ker mi je veselo pri srcu. Rad te poslušam, ko govoriš tako resno, in rad ti gledam v obraz, ki je tako čudno resen ... Ni mogoče, da bi bil človek žalosten ob tebi. Nič ni v srcu, nego ljubezen in poželenje!“

„Kako lepo govorite!“

Mračilo se je; sedela sta v globoki senci, v tesnem objemu. Kri mu je plala v licih, trepetal je in jo je stiskal k sebi.

„Tončka ... zvečer pridem k tebi!“

„Pridi!“

„Ko bo krčma zaprta ... ko bo noč!“

„Pridi!“

Nato nista govorila več; prižgala je luč in tudi njena lica so bila razpaljena.

Ko se je vračal iz krčme, se mu je zibalo pred očmi, žgalo ga je v licih in ustnicah in čelo mu je bilo potno. Zaslutil je — kakor da bi se bilo zasvetilo za trenutek iz temè — da so bile legle na njegovo srce že vse težke, umazane sence iz Blatnega dola; in izpreletelo ga je kakor strah.

„Ne pojdem! Pijan sem bil! Uróčen!“

Iz vlažne zemlje, od polja sem, je žehtela zgodnja pomlad; vzduh je bil poln teškega, opojnega vonja; zemlja se je dramila in njen prvi dih je bil hropeč in soparen; pohotne, poželjive sanje so bile še v njem; veter, ki je prišel od onstran hribov, se je mešal z vzduhom iz Blatnega dola in z nizkimi meglami in je bil omamljivo topel, kakor nečist objem.

„Pojdem! Kaj bi drugega v Blatnem dolu? Zakaj bi ne živel?“

In ni več videl, kako je zatonil lep spomin in kako so zavile težke ponočne sence ves Blatni dol in njega.

II.

Kačur je sedel v mračni krčmi; bled, prepadel in zelo ostarèl je bil njegov obraz. Sredi izbe se je zibal gospodar na pijanih nogah, bìl je s pestjó ob mizo in je kričal.

„Kaj takega se v moji hiši ne bo godilo! Moja hiša je poštena! Za lase bom vlekel vlačugo na cesto in tega prokletega škrica z njo!“

Debela krčmarica je stala med durmi, roke uprte ob boke.

„Kaj pa vpiješ nad njim? Saj je že rekel, kaj misli! Pusti ga zdaj na miru!“

Krčmar je umolknil, gledal je nanj z zakrvavelimi, neumnimi očmi.

„Kaj je rekel?“

„Glej ga, pijanca! Kaj ni baš vstal in se zaklel, da jo vzame, kakor je, brez dote in bale!“

Krčmar se je zazibal, širok nasmeh se je prikazal na upalem, neobritem obrazu, stopil je bliže, iztegnil roko preko mize ter prevrnil kozarec.

„Če je taka, pa naj bo!“

„Naj bo!“ je odgovoril Kačur s hripavim glasom in se je doteknil mokre krčmarjeve roke; nato je vzel klobuk in je vstal.

„Kam pa? — Liter na mizo, stara!“

„Nimam časa!“ je zamahnil Kačur in je stopil iz izbe brez pozdrava.

V veži je srečal Tončko, ki je bila objokana. Hotel je molčé mimo nje, toda okrenil se je in jo je prijel za roko!“

„Tončka!“

Hotel je govoriti, toda ni našel besed, ustnice so se mu še tresle od razburjenosti.

„Glej, morda je bilo prezgodaj ... prehitro ... preveč slučajno ... morda ni bilo prav — ampak bodi, kakor je božja volja: zdaj sva zvezana za zmerom!...“

„Tako resnobno govoriš, da me je skoro strah. Kaj me nimaš več rad? Zdaj nič več?“

In bilo je v njenih očeh kakor upor in očitanje; takega pogleda ni videl prej in zabolelo ga je.

„Rad te imam, drugače zdaj, nego poprej! Zaklel sem se, da te ne izpustim, da ostanem pri tebi zmerom, ker sem prišel prvi večer, prvo noč! Jaz vem, da je nekaj med nama — sam komaj razumem, kaj — kakor senca, kakor jarek. Ampak to mislim, Tončka, da bova jarek že prestopila, če se bova držala trdno za roko ... Saj ne govoriva poslednjikrat ... Bog s teboj!“

Poljubil jo je na lice in je šel po ulicah počasi, s povešeno glavo, truden in bolan.

Čutil je globoko, da se je v kratkem času njegovo življenje popolnoma, do temelja izpremenilo in da se je sam izpremenil v njem. In kolikor bolj natanko je čutil in spoznal to izpremembo, toliko bolj jasno je videl v preteklost in v prihodnost. Stal je globlje, toda bolj trdno je stal nego kdaj poprej; teža je padala na njegove rame in z bremenom je rasla moč.

Zaklenil se je v izbo, luči ni prižgal; sedel je na posteljo, uprl komolce ob kolenu in stisnil čelo v dlani. Podobe iz prejšnjih časov so vstajale pred njim in nobena ni bila svetla; misli so se trgale iz temè prihodnjih dni in nobena ni bila sladka.

... Saj je še komaj par dni, par korakov do tiste dobe, ko je bil krepak in vesel in ko se je napravljal na boj proti vsemu svetu! Komaj da je šele zašla zarja tistega solnca — in glej, da bi zašla za zmerom, da bi je nikoli več ne bilo nazaj! Ni mogoče! Tako kratek ni dan, tako hitro ne mine mladost!

... Da bi ga ugledal zdaj kdo izmed tistih, izmed slabičev, klečeplazcev, kruhoborcev, ki je gledal nanje nekoč s studom in zaničevanjem! Nekoč? Prizanesi Bog, še včeraj! Kako bi zardel, vztrepetal pred njim! Kako prešerno bi se mu smejal v obraz slabič, klečeplazec! „Ali še izobražuješ narod? Ali ga še rešuješ? Ali še deluješ? Peklù in streli in krajnemu šolskemu svetu na kljub? Ali si se hitro unesel? Boga mi, še jaz se nisem tako hitro!...“ Kaj bi mu odgovoril? Povesil bi glavo ter molčal!

Vse je vzkipelo, se je uprlo v njem.

...Zakaj bi bil konec glorije? Kdaj, čemu se je bil odpovedal sebi in svojim visokim ciljem? Kdo je prestvaril tako ročno njegovo srce? Kdo je bil zaokrenil nenadoma njegove misli v drugo smer, s strmega klanca v gluho dolino? Kdaj se je to zgodilo in zakaj? —

„Ali sem jaz še jaz, kakor me je rodila mati? Ali sedi kdo drugi namesto mene in misli namesto mene, gòvori in dela namesto mene in proti meni?...“

Premišljeval je mukoma, razgret in razburjen, toda ogibal se je spretno nečesa temnega, neprijaznega, ki je bilo čisto blizu. Tako gleda človek najbolj napeto, kadar ne vidi ničesar in kadar ne mara ničesar videti. Kakor v senci, kakor tam v kotu za durmi, je stala Tončka, čisto mirno je stala, on pa je obračal glavo v stran in je gledal napeto drugam, da bi je ne videl. Gledal je drugam in tam je videl pusto izbo in v izbi sebe in njo. Posegla je v njegovo življenje, udomačila se je tam z vso svojo šaro in ropotijo in priklenila je na verigo njegovo telo in njegovo dušo in vse njegove misli. Bil je sam nekoč; zdaj nima več ne svojih misli, ne svojih želja in še to klavrno telo, izmučeno, od skrbi in gnusa in srda izžeto, se bo zavalilo naposled na gnoj...

Zavzdihnil je; ob tisti uri si je zaželel prijatelja.

„Koga bi klical? Komu bi se potožil?“

Spomnil se je na zdravnika; sram bi ga bilo, da bi stal ponižen in bolan pred njim. Toda nenadoma je stopil iz mraka pred njegove oči tovariš Ferjan, vesel, pijan in blagodušen.

Kačur se je nasmehnil in je napisal Ferjanu dolgo pismo.

„Vem, da pride!“ —

Zjutraj je stopila v izbo debela župnikova dekla.

„Gospod!“ je zaklicala z osornim glasom. „Župnik pravi, da stopite precej k njemu!“

„Moram v šolo!“

„Precej k njemu! Kaj boste v šoli!“

In je zaloputnila duri.

Kačur se je napravil k župniku. Prišel je bil baš iz cerkve in se je preoblačil, da bi se napotil na polje.

„Sveta pomagavka!“ je vzkliknil, ko je ugledal Kačurja. „Ali ste znoreli?“

„Zakaj?“ je prašal Kačur; njegov nasmeh pa je bil prisiljen in skoro žalosten.

Župnik je udaril s škornjem ob tla.

„Zakaj?“ je klical ves srdit in žile na čelu so se mu nabrekle. „Praša, zakaj da je znorel? Ali se ženite ali ne? Kar brž povejte!“

„Ženim se!“

Župnik se je obuval, život je imel globoko upognjen, držal je škorenj, ki je bil šele pol na nogi, z obema rokama, glavo pa je bil vzdignil in je strmel Kačurju molčé v obraz. Nato se je ozrl spet na škorenj in se je obuval.

„Zakaj bi se ne ženil?“ je prašal Kačur nekoliko osramočen.

„Kaj pak! Seveda!“ se je smehljal župnik in je kimal z glavo. „Pa otroke mislite tudi imeti, kaj pak? Veliko otrok?“

„Morda!“ je zardel Kačur.

„Morda! Tako je! Morda bom živel, morda pa ne! Morda bo kaj otrok, morda pa jih ne bo! Morda bodo živeli, morda bodo poginili! — O ti prokleti paglavec, ti golobradi, kako bi zgrabil tale škorenj ter ti ga treščil ob glavo!“

Župniku so se tresle roke in težko je sopel od srda.

„Ni znorel, ničvreden paglavec je! Pa še tisto misli vzeti, tisto žensko, ki ne hodi v cerkev molit, temveč razkazovat svojo prsatost in svojo cukreno maškaro! Bog ti jo žegnaj! Ampak pridigo vama bom naredil tako, da je svet še ni slišal! — Od česa pa mislita živeti? Od ljubezni? Pi — pi — pi? — Če se ženi hlapec, naj se ženi, namesto da bi se tako babil! Učitelj pa je manj nego hlapec; po gosposko ne more živeti, po živinsko ne sme! Torej nič!“

Kačur se je okrenil in je stopil proti durim.

„Kam?“ je zaklical župnik.

„Kaj še ni pri kraju pridiga?“

Župnik je izpregovoril tiše.

„Pojdite v božjem imenu in storite, kakor Vas je volja! Samo toliko Vam rečem, da se mi smilite!“

Župnik se je molčé in hitro oblačil dalje, Kačur je še postal na pragu, nato je šel.

„Kmet je!“ je pomislil jezen, ko je stopil iz farovža. Toda nekaj grenkega in težkega mu je ležalo v srcu in je bilo zmerom teže.

„Bog vedi, če ni blago mislil! In če ni bila senca resnice v njegovih besedah! — Da bi se že vse to završilo! Enkrat za zmerom! In potem bo že Bog pomagal dalje!“

Čez par dni, v soboto na večer, je priromal Ferjan. Z veselim smehom je pozdravljal Kačurja ter mu stiskal roko. Kačurju se je zdelo, da njegov smeh ni več tako odkritosrčen in da so njegova lica nekoliko upala.

„O, idealist, tako si torej skočil v past! Veliko je bilo besedi v tvojem pismu, ampak nazadnje sem le razumel, da si korenito obtičal in da bi v svoji žalosti rad videl krščanski obraz! — Kako pa si naredil to neumnost?“

Kačur je skomizgnil z rameni.

„No, saj si lehko mislim, kako si jo naredil! — — Prokleto je to pusta izba; človek bi se razjokal v njej! — Pojdiva v krčmo!“

Šla sta k županu in Ferjan je govoril na poti in v krčmi.

„Potrt si, na obrazu se ti pozna! Ampak veš kaj? Po pravici rečeno: čemu bi bil potrt? Doslej si živel sam, sam svoj, praviš, svoboden, praviš: kako pa si živel? Klavrno, da se Bogu usmili! Kaj ti je bila vredna ta samosvojost, ta svoboda? Kaj si jo užival? Vraga si užival! . . . Jaz si mislim, da je človeku veliko huje, če sam visi na vislicah, nego če ima tovariša! Vsaj spogledata se lehko in to je veliko vredno! . . .

Zatorej, duša krščanska, potolaži se! — Kdo pa je tistole stegno tam?“ je pokazal v krčmi na dolgega tajnika, ki je takoj prihitel k mizi ter se poklonil.

„Karl Grajžar, občinski tajnik!“

„Kaj?“ se je začudil Ferjan. „Kaj imajo v Blatnem dolu občinskega tajnika? Če je taka, mi pa precej razložite, zakaj je v tem zakletem kotlu tema in mraz in blato, ko že po vsem drugem svetu solnce greje!“

„Solnce?“ je privzdignil obrvi tajnik. „Jaz ga še nikoli nisem videl!“

„Ker je zmerom pijan!“ je zagrmel debeli glas županov od sosednje mize.

„No, Ahiles brzokraki, zbogom! — Pa nadaljujva tisto reč, Kačur! Ker si me poklical za zdravnika svoje žalosti, te prašam: ali jo imaš rad, ali je nimaš rad?“

Kačur mu je pogledal v oči in ni odgovoril takoj.

„E,“ je zmajal z glavo Ferjan, „žalost je žalost!“

„Rad jo imam!“ je govoril Kačur in je gleda zamišljen na mizo. „Toliko je gotovo, da bi je nel pustil komu drugemu in da bi mislil nanjo vse življenje z bolečino in poželenjem! Jaz ne vem, kakšna je ta ljubezen; nisem premišljeval in ne maram premišljevati. Ali je Madona, ali je dekla — ni moja briga! Le to vem, da miru, veselja, solnca ni prav nič v tej ljubezni. In vèndar je velika in ne bom je premagal nikoli!“

Ferjan je nakremžil obraz v čudne, osorne gube in se je ozrl postrani na Kačurja.

„Kaj pa z Minko?“

„Ne dotikaj se tistega!“ se je ozrl Kačur temno nanj.

„Tam je zakristija!“

„Zakristija, res!“ se je nasmehnil Kačur z žalostnim nasmehom.

„Jaz pa mislim, Kačur: še zmerom boljše to dekle, nego resnična ljubezen, tista ljubezen, glej, ki gre proti solncu! Tako da bi se uklenil — tam bi bil pekel in bi bila smrt! To boš laže prenašal, bolj miren boš, njene solze te bodo manj pekle in tvoje trpljenje bo lažje zategadelj, ker boš gledal njèno z mirnejši očmi . . . Zakaj se tako hudobno smeješ? No, tolažiti sem te mislil!“

Pil je hitro, njegov obraz pa je bil zelo resen in njegove oči so bile motne.

„Lepa tolažba, ko si mi sam razkazal svojo nesrečo, ne da bi bil hotel. Ti zadnji dnevi so napravili zelo bistre moje oči . . . Kako pa je z Matildo? Ali je že tvoja nevesta?“

Ferjan je napravil obraz, ki je bil napol žalosten, napol smešen.

„Veš kaj, tragike ni v moji stvari toliko kakor pravične božje kazni! Kaj? Satana bom imel ob strani, to je vse! Tepen bom, če bom pil — kaj tisto? Tudi prej sem bil časih tepen, zjutraj sem spoznal, ko me je bolelo, pa nisem vedel, kdo me je bil naklestil. Zdaj bom vsaj zmerom vedel, kdo je bil! — Pomisli, zadnjič je nastavljala mreže nekemu mlademu doktorju; jaz sem bil jezen in žalosten celó, na dnu srcá, tako da sem komaj sam slišal, pa sem le dejal: da bi ga ujela! — Ni ga; jaz sem bil jezen nanjo, ona na doktorja in tako sva se zaročila . . . No, zadel sem si križ in bom hodil z njim, kakor sem hodil doslej brez njega; še ne veš ne, kako so moja pleča krepka. — S tabo pa je stvar vse drugačna! Nič ti ne maram očitati, saj sam veš, kako je — tudi sam veš, zakaj je s tabo stvar drugačna!“

Kačur je molčal.

„No!“ je zamahnil Ferjan z roko. „To so žalostni razgovori! Jaz ne jokam rad! — Kaj pa, ali si tudi že v Blatnem dolu razlagal evangelije?“

„Nič nisem razlagal!“

„Samo da nisi! — Tudi nikoli več ne boš, mislim!“

„V Blatni dol bi prišel lehko sam Kristus, pa bi molčal! Takih ljudi nisem videl še nikjer na svetu: noč tako temna, da je stotero solnc ne prežene! Gledal sem kmete na polju, ki so hodili poleg živine: s prav tako lenimi, težkimi koraki, prav tako nerodno zibaje se, in na njih obrazih, verjemi, je bil prav tisti topi, mirni izraz, brez misli in brez čuvstva, kakor v velikih očeh živine . . . To je tista težka, zadehla vlaga, ki kipi iz te zemlje, to so tiste sence, ki leže na njej neprestano . . .“

„Prej bi bil posvetil tudi v tako noč!“ se je nasmehnil Ferjan.

Kačur je razumel očitanje; spomnil se je: tako bo stal pred tabo slabič, klečeplazec, in se ti bo smejal v obraz . . . Kri mu je šinila v lica.

„Nisem se odpovedal sebi in svojim ciljem!“ je vzkliknil trepetajoč. „Ničesar nisem zatajil, ničesar še zamudil, Pozneje . . . kadar —“

„Le izpregovori!“ se je zasmejal Ferjan naglas. „Pozneje, kadar se boš oženil! Potem, o potem boš razlagal evangelije! Potem — kako si že govoril? — potem boš šele stregel narodu, učil ga, vodil ga na pot blagostanja in napredka! — In s tako norostjo v glavi se misliš ženiti?“

Kačur se je pogladil z dlanjo po čelu in se je ozrl na Ferjana s svobodnejšim pogledom.

„Bodi, kakor je božja volja! — Ali slabo, ali dobro: sam sem si napravil! Le toliko je gotovo, da kakor živina ne bom živel; ne zato, ker ne maram, temveč ker ne morem!“

„Saj zato je stvar drugačna! — Kaj si na druge reči že kaj mislil?“

„Na kakšne?“

„Saj sem vedel! — Denarja boš potreboval, veliko denarja! Kje pa ga boš vzel?“

„Na to še nisem mislil!“

„Seveda ne! — No, bom jaz pogledal, če se bo dalo zate kaj dobiti; izkušnje imam! Pa pohištvo? Ali bo imela balo?“

„Ničesar ne bo imela! Ali pa vsaj ne veliko!“

„Sveta mati božja! No, presneto boš zabredel! — In zraven bi bil še rad evangelist!“ —

Ko sta se poslovila zjutraj, sta si bila bližja nego kdaj, pogledala sta si v oči in sta se razumela brez besed.

„Ti si že šel tisto žalostno pot — jaz pa je ne nastopim nikoli!“ je mislil Kačur.

„Jaz sem že šel svojo žalostno pot — tudi ti jo boš nastopil!“ je mislil Ferjan. —

Kolikor bliže je bil čas svatbe, toliko bolj se je zdelo Kačurju, da mu je nevesta tuja; oddaljevala sta se drugi od drugega polagoma, toda neprestano, in Kačurja je bilo strah. Videl je svojo nevesto z drugačnimi, bolj hladnimi in mirnimi očmi; zato se je izpremenila pred njim; pogleda človek preblizu v obraz, ki ga je poznal in ljubil, in opazi male, komaj vidne lise, drobne gube, nelepe poteze. Stopila je bila naravnost, s težkim korakom, v njegovo življenje, vsilila se je v njegovo tiho izbo, v njegovo dušo in ga ni pustila nikoli več samega. Objel je došleca, ker je bil sam in žalosten, toda zmerom bolj ga je bilo strah pred njim in zmerom bolj je čutil, da mu ni prinesel ničesar, temveč da se namerava polastiti njega vsega, vse njegove duše.

Tončka je gledala časih dolgo nanj, tako da je povesil oči; slutila je, kaj je bilo v njegovem srcu in obšel jo je srd.

„Nima me več rad! Pri meni je bil, grizel mi je v ustnice in dobra sem mu bila! Zdaj pa me nima rad! Napil se je, zadosti ima, šel bi k drugi!“

In kakor je slutila ona njegove misli, tako je slutil on njene. Govorila sta malo, hladno in zlovoljno. Le časih sta se poljubila, zdramila se je prejšnja strast, lica so jima zažarela; za hip.

Edini, ki je bil vesel v hiši, je bil pijani krčmar. Časih je kričal, da ni bilo še takega para v devetih farah, časih, kadar ni več mogel stati in je slonel za mizo, se je razjokal ter pomiloval sebe in svoje samotno življenje. Kačurju se je studil in umeknil se je strahoma, kadar je stopil krčmar predenj z zakrvavelimi očmi in mokrimi ustnicami ter razprostrl roke.

Vse, kar se je vršilo pred poroko in svatbo, mu je bilo neizmerno zoprno in gnusno. Šivilja se je naselila pri krčmarjevih in obraz Tončkin se je razvedril, hodila je hitreje po izbi, njena lica so bolj gorela in njene ustnice so se smehjale. Kačur pa ni maral tega vedrega obraza, tudi zato ne, ker je bil lepši nego poprej.

„Glej, to jo je razveselilo! Šivilja jo je razveselila! Njene misli so kakor tobakov pepel na mizi — pihneš, in nikjer ga ni! Tam je tista žida — zdaj ni nikjer več ne preteklosti, ne prihodnosti!“

„Čemu pa je treba takih gosposkih reči?“ je prašal zlovoljen.

„Tàk vsaj to veselje mi pusti! Kaj bom šla kakor dekla v cerkev s tabo?“

„Saj ženin sploh nima nič opraviti tod!“ se je oglasila krčmarica. „Le pojdite po svojem poslu!“ —

V njegovi izbi so podirali steno, da bi napravili večje stanovanje za mladi par in Kačur se je nastanil za silo pri županu. In kadar ga je ugledal župan, je zamajal z glavo.

„Ej! Ej!“

Drugega ni rekel nič. Tudi Grajžar je molčal, toda nabiral je obraz v zelo čudne, napol smešne, napol klavrne gube in mežikal je neprestano z vodenimi očmi. Časih se je okrenil župan k njemu in je pokimal molče; prav tako molče je odkimal dolgi tajnik. Če je šel Kačur po ulicah, so ga pozdravljali kmetje veliko manj spoštljivo, skoro prezirno, in fanje so se mu smejali in so gledali za njim.

Kačurju je bilo zmerom tesneje; čudna misel mu je trkala na srce in ni se je mogel ubraniti.

Ko se je vračal zvečer iz krčme ter se poslavljal v veži od neveste, je stopil tìk pred njo ter izpregovoril s tihim, neodločnim, trepetajočim glasom.

„Tončka, ne zameri, nekaj te bom prašal! Tako čudno me gledajo ljudje — seveda so neumni, ampak moram te prašati, zato da bom miren!“

Umolknil je; tudi ona je stala molče pred njim in njen pogled je bil osupel.

Sklonil se je še niže k njej, prav k njenemu ušesu.

„Ali nisi imela nikogar rada ... prej ... pred menoj?“

Stopila je korak nazaj, k zidu, zakrila je obraz in je zajokala.

„Že zdaj začenjaš s tem!“

Takoj se je streznil in sram ga je bilo. Toli močan ni bil, da bi jo prijel za roko in jo pro oproščenja; nekaj čudnega — kakor temna misel, tem senca — ga je potegnilo stran.

„No, pa zbogom!“

Šel je hitro po ulicah. Topel, zadehel večer je bil, nebo je bilo jasno, zvezde pa so dremale v veliki daljavi in komaj jih je videlo oko.

„Seveda sem ji delal krivico! Ampak — ah, kako gnusnega, nizkotnega napravi človeka to gnusno, nizkotno življenje!“ —

V velikem vozu so pripeljali pohištvo, ki ga je bil naročil Kačur.

„Ná!“ je rekel nevesti, ko se je zibal voz mimo krčme skozi vas. „Pojdi in napravi, kakor hočeš! Jaz se ne bom brigal!“

„Pa to je tvoja reč!“

Zavezala si je urno ruto okoli vratu.

„Jaz bi pa le rada videla . . . pojdi no, kaj bo hlapec sam?“

„Ne maram! Jaz ne vidim tam nič drugega, nego velik dolg, težak davek, dva sežnja visok!“

Točil si je in je pil. Tončka je šla.

Veselilo jo je pohištvo, ki je bilo čisto mestno, obleka jo je veselila, in velika, vsa bela in čipkasta skladovnica perila, in poroka sama, in svatba; in solze so ji silile v oči.

„Nima me več rad; ves srdit je in ves izpremenjen.“

In ni še slutila, da je bila tudi njena ljubezen vsa drugačna in da se je komaj še, kakor od daleč, dotikala njega, ki je bil njen ženin. —

Ko je prišel tisti lepi poletni dan, je zasvetilo tudi v Kačurjevo srce nepričakovano veselje.

„Kaj je prvikrat posijalo solnce v to žalostno noč?“ se je začudil in je gledal skozi okno.

Po ulicah so hodili ljudje v prazniških oblekah; obrazi kmetov so se mu zdeli svetlejši in prijaznejši, njih glas ni bil več kričeč in hripav, tudi njih kretnje niso bile več tako mrtve in težke.

„Rekel sem: kaj bi s tem ljudstvom? Tudi to ljudstvo je vredno boljšega življenja! Samo cepiti je treba lesniko, pa rodi žlahten sad!“

Pod oknom se je prikazal Ferjan, nevestin drug, v gosposki, črni suknji, in je zaklical proti oknu.

„Kaj boš že stopil iz kolibe, ali ne?“

„Precej, precej!“ se je smejal Kačur.

Ko je stopil na ulice, ko je videl ljudi od blizu, opazil njih radovedne poglede, in ko je stopil v krčmo, stiskal roko poluznanim ljudem, odgovarjal na vprašanja, ki jih ni razumel, poslušal smeh in žvenketanje kozarcev — je leglo spet kakor senca na njegovo srce.

„Nikar se tako ne drži!“ mu je očital Ferjan.

„No, pusti!“ —

Žarko je gorelo solnce v dolino, Kačurju pa se je zdelo, da solnce ni svetlo, da palijo sence, ki jih je dolina polna. Megla, prašna in vroča, je bila pred njegovimi očmi. Vozovi so ropotali, svetile so se bele, pisane obleke, iz soparnega vzduha se le prikazal ob poti obraz, širok nasmeh na njem; pred cerkvijo se je zibala pisana množica.

„Torej se je vendar opekel!“ je vzkliknil nekdo čisto blizu voza in zasmejali so se naglas.

Župnik je stopil pred oltar, opravil je ceremonijo zelo hitro, nato je pogledal osorno na obadva in je izpregovoril.

„Ampak to vama rečem, vidva —“

Cerkev je bila polna in nekdo se je zasmejal za durmi. Župnik je zamahnil z roko in se je okrenil.

„Ti bom že povedal v zakristiji!“

In v zakristiji je položil župnik Kačurju obedve roki na rame in ga je pogledal osorno izpod sivih obrvi.

„Poročil sem vaju, ampak blagoslova ne bo na tej stvari, toliko rečem! Na svatbo že pridem, da ne boste rekli! Kar bo pozneje, pa je vajina stvar in božja!“

Okrenil se je urno in je šel.

Iz cerkve se je peljal Kačur z nevesto, svojo mlado ženo. Pogledal jo je postrani — njen obraz je bil rdeč, ves radosten, njene oči so se bleščale.

„Srečna je!“ je pomislil in grenko se mu je storilo pri srcu.

Fant, ki je stal blizu krčme, je vzel viržinko z ust in je zaklical za vozom.

„Takemule smrkavcu je potreba, da bi delal gosposko svatbo! Bi jo tudi jaz lehko imel, Tono, če bi jo bil hotel!“

„Saj ni res!“ je vztrepetala žena in je pogledala Kačurja s prestrašenimi, solznimi očmi.

„Kaj me briga!“ je odgovoril Kačur zlovoljen in je stopil v vežo.

V sobi, za dolgo, pogrnjeno mizo, pred polnimi steklenicami, se je oziral po veselih, glasnih svatih in stud je rasel v njegovem srcu.

„Kako sem zašel médnje?“ se je čudil.

Navadni, prešerni, sirovi obrazi, lene, pijane oči; tudi župnika bi ne bil razločil med njimi, da ni imel kolarja.

„Komaj je prišel médnje, je že kakor klas v klasju! . . . Tako bom morda jaz nekoč!“ ga je zabolelo v srcu.

Gledal je in je mislil nelepe misli in je opazil nenadoma začuden, da stoji Ferjan za mizo in govori in mu gleda v obraz . . .

„. . . Torej Bog daj veliko sreče evangelistu in njegovi ženi. Daj jima Bog veliko otrok, kolikor več, toliko bolje! . . .“

Ozrl se je na Ferjana, nato se je ozrl na svojo ženo in je videl, kako je strmela na veselega govornika z bleščečimi očmi in poluodprtimi, kipečimi ustnicami. Sram ga je bilo, prijel je za kozarec in ga je izpraznil na dušek.

„. . . Torej: Bog živi njo in njega!“ je zaklical govornik.

Vzdignil se je kmet in je pripovedoval namesto napitnice robato istorijo. Svatje so se grohotali, Tončka je rdela in se je smejala zvonko.

Ferjan se je nagnil h Kačurju.

„Govori no!“

„Kaj bi?“ je odgovoril Kačur osorno.

„Boga mi, tako svatbo sem že doživel, takega ženina pa še ne!“

Kačur je vstal.

„Lepo vas zahvalim za vse vaše prijazne besede! Mislim, da bova živela z ženo, kakor bo božja volja, in tudi vam drugim želim, da bi ne živeli preveč slabo! — Ta kozarec starejšini in svatom!“

Bučno so se zasmejali svatje, vstali so in so trkali z njim in z njo. Ferjan je pil veliko in je gledal motno.

„Ti . . . ali si resno mislil . . . ali si vesel?“

„Resno sem mislil!“

„Čakaj, da ti nekaj povem: jaz se ne bom ženil!“

„Torej si se premislil?“

„Ne jaz — ona!“

„Kaj?“

„O! In glej! Ali si moreš misliti? Žalosten sem! Rajši bi videl, da bi me bila pretepala! Z nekim oficirjem, z nekim suhih stegnom, je šla, Bog vedi kam!... Morda se povrne!“

Kačur je vstal.

„Kam?“ se je prestrašila žena. „Saj še plesali nismo!“

„Ne bom plesal! Zaspan sem! Pleši sama!“

„Kakšen si! Nocoj!“

„Je že tako! — Res, Tončka, ostani! Ferjan te bo že spremil domov! In tudi plesal bo s tabo! Zbogom, Ferjan!“

„Kaj pa se ti je zgodilo?“ se je čudil Ferjan.

Kačur je bil bled in zelo upal v obraz; nagnil se je ob Ferjanovo ramo, kakor pijan, in je jecljal.

„Zdaj šele vem, prijatelj . . .“

„Kaj veš?“

„Da sem se ubil!“

Zamahnil je z roko okoli vratu.

„Da sem si sam položil zanko, sam jo zaegnil!“

Šel je in nobeden svat ga ni videl.

Luč je še gorela v njegovi izbi, ko je začul pod oknom pijane glasove, ti so peli vesele kvante. Razločil je med njimi samo glas Ferjanov in svoje žene.

„Hoj!“ je kričal Ferjan hripavo. „Kaj že spiš, falot? Na večer svoje poroke spi in pusti ženo na cesti!“

Kačur je odprl okno.

„Martin! Zakaj pa si šel!“ je klicala njegova žena s sladkim, polupijanim glasom.

„Lahko noč, Ferjan!“

Zaprl je okno, duri so zaškripale, iz daljave se je glasilo pijano petje.

III.

Jeseni je bilo; v temi in mrazu je že ležal Blatni dol; siva, neprijazna luč je sijala v izbo.

V zibki je spal otrok; poln, svetal in miren je bil njegov obraz.

„Tàk ne vpij, če spi otrok!“ je šepetal Kačur. „Počakaj, da se zdrami! Potem vpij, kolikor se ti hoče!“

Žena je bila zaripla v obraz in objokana.

„Ne bi vpila! Jaz predevam otroka, previjam ga in vstajam ponoči! Kaj pa ti delaš zanj? Nič ne delaš! Zdaj si še te komedije začel, tako da bomo poginili vsi skupaj na cesti! Kaj pa ti je tega treba, ki imaš ženo in otroka!“

Kačur je pogledal v obraz z zlobnim očesom, vzel je klobuk in je šel.

„Le pojdi, le!“ je klicala žena za njim in je zajokala naglas. Tudi otrok se je zdramil in je zajokal.

Kačur je hitel po blatnih ulicah.

„Zdaj pridi, ti, Ferjan, in me poglej! Zdaj se boš šele smejal evangelistu!“

Na večer je šlo; Kačur je ugledal človeka, ki se je opotekal, blaten in brez klobuka, ob hišah, opiral se ob zid in padal.

„Glej ga, moj tast!“ se je začudil in je hotel urno dalje. Krčmar pa ga je bil ugledal in je omahnil s širokimi koraki in razprostrtimi rokami preko ulic.

„Kaj si ti, Martin? Primi se me pod pazduho... težko hodim... en liter ga bova še spila!... E, Martin, star sem, star!“

„Pojdite spat, oče!“ je zaklical Kačur in se ga je izkušal otresti.

„Spat? Čemu?“

Gledal je nanj z jeznimi, rdečimi očmi in se je opotekal.

„Ker ste pijani!“

„Kdo je pijan? Bolj sem trezen kakor ti! — Poglej ga no, škrica, kako me bo v nič deval!“

„Pojdite spat!“ se ga je otresel Kačur in je stopil.

Krčmar ga je prijel za roko.

„Le nikar ne bodi tako gosposki! Ti lakota! Povzdigavati se misliš?“ Čez nas vse? Učil bi nas rad?“

Sunil ga je z močjo pijanca, da se je Kačur opotekel.

„Pojdi no! Kaj misliš, da ne vemo, da še hlače, ki jih imaš na riti, niso tvoje?“

Kačur je hitel; krčmar se je zasmejal, prestopil se je široko in se je zvrnil v blato. Nekdo je pogledal skozi okno, smejal se je in je gledal za Kačurjem; ob oglu je stal kmet, prižigal si je pipo in je mežikal zadovoljno.

„Tákle bi rad svet prevračal! Ni mu prav, kakor orjemo, kakor sejemo, kakor ravnamo z živino! Tákle! In brati bi nas učil! Tákle! Sam naj gleda!“

Kačur je stopil v županovo krčmo; zardel je bil v obraz in oči je imel solzne.

Župan je sedel za mizo, naslonjen globoko v stol; pušil je iz kratke pipe in je gledal iz poluzatisnjenih oči dolgo na Kačurja. Nazadnje je vzel počasi pipo iz ust in je pljunil na tla.

„Kaj pa Vi, učitelj?“

„Kaj bi jaz?“

Župan se je nasmehnil široko, napol prezirno, napol škodoželjno.

„No, zdaj mislite poleg mladih še stare učiti? Kdaj pa boste začeli pri meni? Kako naj točim vino? Saj učite kmete, kako naj zemljo obdelujejo! Še mene učite — tudi jaz imam zemljo! Veliko zemlje!“

Smejal se je, da se mu je svetil ves obraz.

Tajnik se je pačil v kotu, gladil si je dolgo, ozko brado in je mežikal zelo hitro.

„Gospod župan!“ je zaklical nenadoma.

Župan se je okrenil na stolu.

„Gospod župan, Vi bi bili pouka zelo potrebni! Pouka in palice!“

„Kaj!“ se je raztogotil župan in se je vzdignil s stola.

„Parlez-vous français? je prašal tajnik in si je gladil brado.

„Kaj si dejal?“

„Parlez-vous français?“

Župan je obstrmel in se je ozrl na Kačurja.

„Zdaj govori francoski! Ne zna nič več drugega!“ se je nasmehnil Kačur.

„O ti prekleta gnida! — Mica, prinesi mu še pol litra!“

Na to se je obrnil h Kačurju in je nabral obraz v resne gube; lasje so mu segli globoko v oči, usta so se zavila do podbradka.

„Saj nič ne rečem, učitelj, pameten človek ste in tako! Ampak. —“

Udaril se je z dlanjo po stegnu.

„— doslej smo živeli v miru in bi živeli radi v miru še poslej!“

„Kaj sem Vam storil? Kaj Vas ne pustim na miru?“ je odgovoril Kačur.

„Nak! Ne pustite me na miru!“ se je razsrdil župan. „Kaj pa se ukvarjate z ljudmi brez moje vednosti? Ali ste me kaj prašali, ko ste jih sklicali v šolo? — Že vem, Samotorec je to skuhal!“

„Kakšen Samotorec?“

„Župan bi rad bil!“ se je oglasil tajnik iz kota.

„Ampak le zapomnita si obadva, Vi, učitelj, in tista zgaga, ki se je prijela za Vaše škrice; ne bosta me tako hitro! Njega, in vas še celo — obadva kupim lehko s tem, kar imam zdajle v mošnji!“

In je udaril z roko na žep, da je zažvenketalo.

Kačur je bil napol jezen, napol začuden.

„Kdo pa je mislil na tisto? Živa duša ni mislila! Jaz ne vem, če je bil Samotorec zraven; morda je bil. Saj se ne gre za politiko, tudi ne za županovanje! Za to se gre, da se ljudje kaj naučijo, da se jim razum izbistri, da pogledajo malo dalj, preko teh hribov ... za to se gre! — Knjig bi si naročili in časopisov in tisti učitelji, ki hodijo po deželi in učijo ljudi, kako je treba gospodariti, naj bi prišli tudi v Blatni dol!... To smo rekli, drugega nič!“

Župan je gledal nezaupno.

„To si pa kar zapišite, učitelj: proti meni le nikar! Jaz že vem, kam meri ta reč! Saj ste začeli z bajtarji, z gostači! Kaj pa je tem beriva treba? Pa kaj je treba vedeti gostačem, ki nimajo polja, kvečjemu leho v najemu, kako se zemlja obdeluje? Jaz sem živel dobro, ko sem še platno prodajal, in živim zdaj prav tako dobro! Ne maram čisto nobene izpremembe! Ne knjig, ne časopisov, ne šomaštrov! Ne, jaz ne maram tega in nobeden v Blatnem dolu, ki ima kaj grunta! Bajtarjem in pritepencem, ki še bajte nimajo, pa so všeč take reči! Zakaj so jim všeč? Prišel je, predlanskim je menda bilo, človek sem, in je delal pri kovaču; nemški je znal; odkod je bil prišel, ga nismo prašali, in da smo ga prašali, bi se bil zlagal. In ta ni bajtarjev in gostačev samo učil, temveč razlagal jim je, da zemlja ni samo naša, ki imamo grunte, ampak vseh ljudi na svetu, in da je vsak človek enako vreden, če ima kaj v mošnji ali ne, in da je krivica, če imam jaz kračo na mizi, gostač pa krompir v oblicah. Tako je učil — in veste, kaj se mu je nazadnje zgodilo? Nesreča ga je doletela, obležal je ob cesti in glavo je imel preklano. To je bilo ob žegnanju, ob žegnanju pa je zmerom toliko tepežev, da se žendarji še veliko brigali niso, kdo ga je bil tako neusmiljeno pobožal. Kaj pravite?“

Kačur je gledal srepo na župana in groza je bila v njegovem pogledu. Župan se je smehljal; podbradek se mu je tresel in oči so se bile skrile popolnoma v tolsta lica.

„Tako jih je učil! In zato so jim všeč taki nauki, zato je bila šola polna, ko ste jih sklicali, bajtarje in gostače! In Samotorec, ta oberbajtar, je bil zraven. Sami dobro veste, da je bil zraven!“

Kačur je vstal, bled je bil in se je tresel.

„Torej kaj? Kaj ste hoteli povedati? Ali ste hoteli povedati, da bom obležal ob cesti s preklano glavo?“

Župan se je smehljal zmerom enako, tiho in zadovoljno, s tresočim podbradkom in skritimi očmi.

„Kaj? Nič nisem hotel povedati! In kdaj bo še žegnanje!“

Kačur je šel in bilo mu je kakor v grdih, grozn sanjah. Tajnik je prihitel za njim z dolgimi korak potegnil ga je za suknjo in mu je zašepetal na uh

„Na miru ga pustite! Ni dober človek! Nekaj je v njem — strah je človeka!“

„Kaj ste Vi razumeli, kaj je mislil povedati?“

„Jaz! Ne! — Tod pojdiva rajša, tod, v senci! Tam je nekdo ob oknu! — Razumel? Ne! Ampak jaz sem prišel v Blatni dol natanko tisti dan, ko je obležal kovač s preklano glavo... Kdo je storil? Bog vedi! Kovač je mrtev, čemu bi še drugi trpeli zaradi njega? — Pustite župana na miru, nikar se mu ne zamerite! Bolje je, da se zamerite vsem cerkvenim in posvetnim gosposkam in še cesarju povrhu! Človeku se lehko zadavi vrat, tako ali drugače! Ni treba, da bi kakor tisti kovač... ta je samo življenje izgubil... in kaj je življenje? Perišče zraka — drugega nič!... Torej — kaj sem rekel? Nič nisem rekel! Popolnoma nič! Zbogom!“

„Stojte!“ ga je prijel Kačur za roko. „Vi veste, kako je bilo s tistim... s tistim kovačem! Na dan z besedo! Ne izpustim Vas!“

„Kaj?“ se je začudil tajnik in je vzdignil obrvi visoko. „O čem da bi kaj vedel? O kakšnem kovaču?“

Kačur je pomislil.

„No, če je taka — zakaj pa ste v Blatnem dolu? Zakaj pa ne greste drugam? Saj ste svobodni!“

Videl je v mraku, da je tajnik čudno nakremžil obraz.

„Das sind Dinge, über welche um des eigenen Ansehens willen nicht gesprochen werden kann! — Po domače povedano: iščejo me! Lahko noč, gospod!“

Dolgi tajnik je izginil v noč.

Kačur se je vrnil domov. Žena mu je prinesla večerjo na mizo; njene oči so bile rdeče in tudi na njenih licih so bile rdeče lise. Naglo je povečerjal, nato je stopil k otroku, ki je ležal v zibki in gledal nanj z velikimi, jasnimi očmi.

Vzel ga je v naročje; laže in mehko mu je bilo pri srcu. Ozrl se je na ženo, kakor da bi iskal prijaznega, mehkega nasmeha tudi na njenem obrazu.

Pospravljala je mizo; njena glava je bila globoko upognjena in solze so ji tekle po licih. Zlovoljen je položil otroka v zibko.

„Za Boga, žena, kaj ti je? Povej mi vsaj naravnost, kaj sem ti storil!“

Ná, tam je že spet pisanje!“

Stopil je k polici in je odprl pismo; pogrelo ga je, toda kazal je miren obraz.

„Pa kaj to, če sem odklonjen? Eno službo more dobiti samo eden, prosi jih pa deset! Drugikrat bo drugače!“

„Desetkrat si že prosil, najmanj!“

„Saj lehko čakamo!“ Kaj pa nam je hudega? Tudi v Blatnem dolu se da živeti . . . za silo . . .“

Kri mu je zaplala v licih; sram ga je bilo, da se je ponižal pred ženo in da ni govoril, kakor je čutil. In čutil je globoko v srcu, z vso grenko silo: „Ne da se živeti! Prej bi se dalo živeti v ječi in pregnanstvu! Stran odtod, pa če brez kruha in brez službe. Bog bo dal! Stran iz teme, tja, kjer je solnce!“

„Bi se dalo živeti, bi!“ je vzkliknila žena. „Bi se dalo živeti, ko bi ti bil tak, kakor so drugi! Kaj si upam še na cesto, ko me gledajo postrani, kakor ženo tatu in razbojnika? So rekli prav, da bom še skezála! Kaj pa delaš zdražbo med ljudmi? Zakaj pa se bratiš s hlapci in gostači in jih kličeš skupaj, da se tam pomenkujete, kakor tatinska družba, ki se dneva boji? — Sram ga bodi! — je rekla Kolarka in Lovračev je dejal, da se ob nedeljah nikar ne prikaži v krčmi! — Kakor gospa bi lehko hodila v cerkev, tako pa hodim kakor gobavka!“

Govorila je zmerom hitreje in glasneje, otrok je strmel nanjo iz zibke in je zakričal.

Kačur je stopil k ženi in jo je prijel trdno za roko.

„Tončka! Poslušaj! Ne govori tako! — Sami so ti povedali, kako me sovražijo, kako se me ogibljejo, kako pljujejo name naskrivoma in očitno — in zdaj mi še ti očitaš, ki te imam rad in ki me poznaš! Veš, zakaj so jezni name? Ker jim hočem dobro, ker bi rad, da bi bolje živeli, kakor so živeli doslej in da bi bili bolj ljudem podobni! Zdaj so še jezni name, zasramujejo me, kakor tatu in mi žugajo, kakor požigavcu; ampak kmalu bo drugače, kmalu pride čas, ko mi bodo hvaležni in me bodo imeli radi! — Dokler se to ne zgodi, Tončka, imej me rada vsaj ti! Vsaj ti ne misli slabega o meni! Če me sovraži in obrekuje človek, ki ga komaj poznam, mi ni posebno hudo pri srcu; izognem se mu, ker nisem priklenjen nanj. Midva pa sva priklenjena drugi na drugega, za zmerom, in obupati bi moral od bolečine in groze, če bi me še ti sovražila, če bi bil tvoj obraz zmerom tako objokan, če bi ne bilo več prijazne besede iz tvojih ust! Če sva priklenjena drugi na drugega, se me okleni!“

Lica so mu gorela; njen pogled je ostal hladan in miren.

„To so le besede! Seveda te imam rada, saj si moj mož! Ampak — počemu se brigaš za druge ljudi? Kaj imaš opraviti s tistimi hlapci? Kaj so te klicali? — Že vem! So mi že povedali! Ker zdražbo delaš med ljudmi, zato ne prideš v boljši kraj! In tudi v Blatni dol so te zato poslali! Pa mi tega nisi povedal prej, pred poroko! Molčal si o teh stvareh! —“

Kačurju je kipelo v srcu, da bi skočil k njej in jo udaril s pestjo v obraz. Tresel se je, oči so mu bile motne in zloba se je prikazala v njih.

„Molči!“ je zakričal.

Ozrla se je nanj.

„Molči!“ je ponovil tiše, izza stisnjenih zob.

„Že spet plešeta!“ se je zasmejal nekdo pod oknom.

Kačur je stopil v drugo izbo, zaloputnil je duri in se ni prikazal do jutra. Dolgo v noč je poslušal ihtenje žene in škripanje zibke v tečajih. Truden je položil roke na mizo, naslonil glavo na roke in zadremal. Še pol bdeč, že pol v sanjah je mislil na kovača, ki je bil obležal ob cesti s preklano glavo . . . Ni ležal; stal je sredi ceste, visok, v svetli gloriji; bled in resen je bil njegov obraz, od čela pa mu je kapala kri, v tankem curku, čez oko. Kačur je šel proti njemu in zmerom bolj resen, teman in osoren je bil obraz kovačev. In takrat je ugledal Kačur, da kovač ni bil sam; kakor sence so stali za njim, drugi poleg drugega, v dolgi, dolgi vrsti; vsi so bili bledi in vsem je tekla kri po čelu, čez oko. „Kam?“ je prašal kovač. „K tebi!“ je odgovoril Kačur. „K tebi in k tvojim!“ — „Ne k meni! Tam je tvoja vrsta!“ — Kačur se je ozrl in ugledal ob cesti čudno, zelo smešno procesijo. Spredaj sta šla njegov tast, pijan in razcapan, in Ferjan s cilindrom na glavi; držala sta se pod pazduho in sta se opotekala. In za njima v dolgi, zibajoči se vrsti, druga za drugo predpustno našemljene sence, dolgi, upali, sirovi obrazi. Kačur je zakričal od groze — sam je šel med njimi, pogledal je sam sebi v zakrvavele, tope oči . . .

„Nerodno sem spal; odtod puste sanje!“

Legel je na posteljo, toda glava ga je bolela in zaspati ni mogel dolgo . . . In ko je zaspal, je ugledal nenadoma deželnega šolskega nadzornika, ki ga ni videl prej nikoli. Velik in postaven gospod je bil, brado pa je imel tako dolgo, da mu je segala do pasu. V čudni obleki je prišel Kačur predenj. Zdelo se mu je namreč potrebno, da je sezul v veži čevlje, zavihal hlače preko kolen ter drsal trudoma in počasi po golih kolenih po stopnicah in križem po dolgih mostovžih. Tako je stal pred nadzornikom v novi črni suknji, s cilindrom v roki, bos, s privihanimi hlačami in ranjenimi koleni. Nadzornik se je ozrl nanj in je pomignil narahlo z belo roko; Kačur je pokleknil in je čakal. Vdrugič je iztegnil nadzornik roko in mu je ponudil dekret, ki je bil zelo bel in zelo velik. Približal se je na kolenih, poljubil je nadzorniku roko in je vzel dekret. Tam pa je bilo zapisano, da je imenovan Martin Kačur za učitelja zapoljskega, pod edinim pogojem, da vsak dan po kosilu in po večerji trebi zobé nadučitelju, župniku, županu in vsem ostalim članom krajnega šolskega sveta . . .

Jezen se je zbudil Kačur in je pogledal skozi okno; jutro se je svetilo za hribi. —

Žena mu je prinesla kavo.

„Kar sam pojdi v cerkev! Ni treba, da bi hodil z mano!“

Kačur se je ozrl nanjo in je molčal.

„Zatajila bi me za židano ruto!“ se je zasmejal. „In še včeraj sem mislil, da bi mi bila tolažnica in . . . angel varuh!“

Zasmejal se je še glasneje, šel je skozi drugo izbo, pobožal je otroka po licih in se je napotil v cerkev.

Ko je srečaval na cesti ljudi in ko je stal med durmi zakristije ter se oziral po cerkvi, je čutil na svojem obrazu temne, zaničljive poglede: „Takle bi zdražbo sejal med ljudi! Takle golobradec! Takle bi nas učil in mojstroval! Lakot, ki jé naš kruh!“

Kačur ni povesil oči, toda v lica ga je skelelo in čutil je, kako so se mu tresle noge, bolj od srda nego od bojazni.

Po maši mu je pomignil župnik z glavo ter je stopal hitro pred njim v farovž.

„On mi pač ne bo ničesar očital ... on, ki je učil nekoč prepevati!“ je mislil Kačur spotoma. Ko je videl pred sabo tega težkega, neokretnega, kmetskega človeka v ogoljeni suknji in se je spomnil, kako ga je videl nekoč, ko je prekidaval gnoj, golorok, v visoko zavihanih hlačah in noge zavite v žakljevino, se mu je zdelo bolj smešno nego poniževalno, da stopa za njim kakor ministrant in da bo slišal morda iz njegovih ust modre, visokostne in karajoče besede.

„No, saj mi je pridigal celo župan ... ta kanalja!“ se je nasmehnil.

Župnik je slekel suknjo in se je okrenil h Kačurju.

„Veste kaj, učitelj, tega pa nočem!“

Kačur ga je pogledal z vprašujočimi, začudenimi očmi.

„Nočem tega!“ je govoril župnik glasneje. „Dokler bom jaz živ — ne! Potem počnite, kar Vas je volja! Saj ste oženjeni, saj imate otroka, ali ne? Kaj še nimate zadosti?“

Stoje je srebal kavo, ki jo je bila postavila na mizo debela dekla in je gledal iznad roke z osornim, srditim pogledom na Kačurja.

„Da se pomeniva dodobrega! — Kakšen vrag pa Vas je silil, da ste se začeli riti med ljudi, ki ne sodite mednje? Pustite jih na miru! Ti ljudje so moji, zastopite dobro, Blatni dol je moj! ...“

„Ne maram Vam ga jemati —“

„Tiho! Potrpite!“

Župnik se je bil razgrel, oči so se mu svetile izpod sivih obrvi, žile so se mu bile nabrekle na čelu. Pil je kavo in se je obrnil v stran.

Ko se je okrenil h Kačurju, je bil njegov obraz mirnejši in govoril je tiše.

„Sedite! Laže se bova pomenila! — Rekel sem, da je Blatni dol moj; pa to je samo pol resnice: tudi jaz sem njegov! — Pokmetil sem se, poživinil napol, zato da bi živel tako, kakor je mogoče živeti v tem zraku, med temi ljudmi. Zgodilo se je polagoma; napol sem stopil mednje prisiljen, napol radovoljen, ampak stopil sem tako korenito, da bi ne mogel več nazaj. Nikoli več! In da bi se bil takrat upiral — kaj bi koristilo? Ne stal bi na polju, temveč trohnel bi v zemlji že zdavnaj in ne bilo bi po meni lepega spomina, kakor bo, kadar umrjem nekoč! — Taka je zdaj stvar! Oni v meni, jaz v njih! Jaz njim mašo, oni meni bero! Ozmerjam jih, kakor me je volja, samo da jim pustim šege in zabitost! Enak sem jim po življenju in nehanju; kakor oni vsi se ne brigam za svet in ga ne maram, pri starem ostanem in kar je tuje, sovražim: zato me imajo radi in bodo jokali po meni! — Pa ste prišli Vi, človek mlad in tuj, in že zaradi tega nikomur prijeten; in zdaj ste se začeli celo mešati med ljudi, učiti jih, Bog vedi kaj, naročavati časopise, ki je v njih pisano, Bog vedi kaj . . . in šuntati bajtarje proti gruntarjem in gostače proti kmetom — nič, molčite! — ampak jaz tega ne maram, ne maram! . . .“

Razburil se je, da so se mu tresle roke.

„Pomislite dobro, kaj počenjate! Živel sem v miru, dolgih dvajset let! Vi ste začeli brozgati po tej mirni vodi — kam bodo zanesli valovi Vas, kam mene? Vi ste mladi — ej, v svet! Ampak kaj bo z mano, starcem? Da se mi izpremeni pred očesom Blatni dol, kar čez noč — kaj bi v tej tuji deželi? Ne imel bi doma več! — Premislite dobro in nikar ne bodite prepričani, da sem blag človek! Zbogom!“ —

„Ni blag človek!“ je pomislil Kačur, ko se je spomnil na zadnji pogled župnikov.

Hodil je po izbi s povešeno glavo, roke prekrižane na prsih.

„Tudi pred župnikom so se mi tresle noge, čutil sem prav dobro! To ni bil srd — strah je bil. — Kam bi moral stopiti, da bi videl, kako globoko sem se že pogreznil? Kakšne sence so pač tukaj, če se mi zdi, da je sijalo v Zapolju nebeško solnce? Kako pusto mora biti v mojem srcu, da si želim Minke in njenih črnih oči, ki ni bilo nikoli ljubezni v njih! O malodušnost!“

Stopil je k oknu potrt in zamišljen, s težko glavo in vročim čelom. Kmet je šel po ulicah, ozrl se je proti oknu s hladnim, sovražnim pogledom in je šel dalje brez pozdrava. Zlovoljen se je okrenil Kačur.

„Nič slabega nisem nameraval — kaj tisto? Ampak tudi nič velikega ne! Da bi bilo vsaj nekaj velikega, zares trpljenja in bolečine vrednega. Lehko bi stopil človek tja in ponudil svobodno čelo: udari! — Tako pa: kakor da bi obsodili človeka na smrt, zato ker je kihnil! Kaj je torej treba kihati, če ni sile?“

Postal je sredi izbe in se je nasmehnil prezirno in zaničljivo, kakor da je bil nenadoma ugledal tatu, ki ga pozna že od zdavnaj; domislil se je sanj, gospoda nadzornika in svojih bosih nog in zasmejal se je naglas.

„Tako je! Kadar je človek bojazljivec, zmerom lehko dokaže, kako potrebna, naravna in pametna je bojazljivost in da nazadnje niti bojazljivost ni! Samo da razkaže vse po vrsti in natanko, našteva na prstih ter govori s poudarkom! Danes torej, že ob tej uri, je treba, da vodim ustanovni zbor izobraževalnega društva. Ali je to važna stvar, ali ne? Važna ni; noben človek na širokem svetu se ne briga zanjo, noben časopis ne bo pisal o njej, noben pevec je ne bo opeval! Ali je koristna in komu? Preporno je, ne da se trditi! Jaz, na priliko, mislim, da je koristna; župan pravi, da ni in tudi župnik je takih misli. Kmetje ne pravijo ne tako ne tako; pokazala bi šele prihodnost. Ali je škodljiva? Je! Meni! Zamerim se ženi, zamerim župniku, zamerim županu, zamerim vsem, ki niso mojih misli; z boljšo službo bi spet ne bilo nič in morda bi še nekoč obležal ob cesti s preklano glavo! Kraj je rokovnjaški in župan ni blag človek in tudi župnik pravi da ni! Ostane še vprašanje: ali je moja dolžnost, da grem tja in ustanavljam? Ne! Ali me je kdo klical? Nobeden ne! — Ali je torej treba hoditi? Ni treba!“

Sedel je za mizo in je skril obraz v dlani.

„O Bog! In v tem gnilem mesu je bila duša nekoč!“

Oči so ga skelele in so bile rdeče; solz niso rodile. Obraz mu je upadel, dolg je bil in suh, kakor jetičnega človeka.

„Pa bodi tako! Nimam pravice! ... Moj sin bo drugačen ...“

Komaj mu je šinila, kakor mimo oči, misel na sina, ki „bo drugačen“, je vztrepetal in obšel ga je silen sram.

Vstal je hitro, oblekel je suknjo in je stopil iz izbe.

„Kam?“ ga je prašala žena z zardelim obrazom in bleščečimi, upornimi očmi. Stal je pred njo, ni si upal dalje, smehljal se je kakor otrok in ustnice so se mu tresle.

„Kaj ti tudi misliš ... da ni potreba ...?“

„Le doma ostani!“ je odgovorila z grobim, neprijaznim glasom. „Če pa že misliš — na, tam so duri! Pojdi! Ampak pojdem tudi jaz z otrokom — kamorkoli!“

Kačur se je vrnil v izbo.

„Zdaj je ura!“ je pomislil. „Zdaj se je odločilo! Natanko zdajle bi moral odpreti duri, stopiti mednje! Morda je Samotorec tudi tam, tisti, ki pravi župan, da je bil takrat na pomenku, ko sem jih vabil ... In tudi tisti kmet, tisti slabo oblečeni, ki je bil tako vesel, da se bo brati učil ... na svoja stara leta ... In tisti hlapec, ki ne mara nemškutarjev, in ki bi rad knjig od mene ...“

Slekel si je počasi suknjo in je legel na posteljo.

„Zdaj je že ura odbila ... zdaj čakajo .. Gledajo: kaj da ga ni? ... Ko je rekel, da pride .. “

Vzdignil se je napol v postelji.

„Kaj ne bi lehko drugikrat kdaj... pozneje?... Saj se lehko izgovorim, da nisem imel časa... da sem bil bolan! Da... bolan! Do smrti!“

Slišal je glasove pod oknom; kmetje so šli mimo. In nikoli še ni slišal tako natanko.

„Bal se je!“

„Drugikrat naj nas ne ima za norca! Bi lehko izkupil!“

Kačur je skočil iz postelje in se je opotekel po izbi. Oblekel je suknjo in vzel klobuk.

„Kam?“ ga je pogledala žena.

„Pit!“

„Pit pa lehko greš!“

Hitel je po ulicah, ozrl se ni nikomur v obraz in je stopil k županu.

„Vina!“ je zaklical.

„Kaj? Tako dobre volje?“ se je začudil župan.

„Dobre! — Kje pa je tisti pajek? Kje pa je tajnik, tisti, ki ve, kdo je kovaču preklal glavo? — Na, pij!“

Kolebaje in pojoč se je vračal ponoči domov, odprl je duri na izstežaj in se je zvrnil v izbo.

Tretji del.

I.

Pod položnimi, valovitimi holmi, z grmičevjem in nizkim drevjem porastlimi in prepreženimi z dolgimi, golimi jasami, so se razprostirali Lazi, velika vas, raztresena po dolini, po brdih in klancih. V zeleni dolini, ob vodi, so se stiskale na kup visoke, bele hiše; kolikor dalje so segale ulice in kolikor više so se vile, oliko bolj so se ogibale koče druga druge in toliko olj so bile nizke in siromašne.

Okoren voz se je zibal počasi po veliki cesti; no samo leno kljuse je bilo vpreženo in voznik, emeren starec, ga je neusmiljeno obdelaval z bičem. utro je bilo. Rumene jase na holmih so se svetile v olncu, zadnji ostanki megle so se topili pod nebom, vež vonj se je vzdigal iz pokošenih senožeti. V daljavi e zažvenketala kosa, bele rute so se svetile v polju, vzdignil se je srp in je vzplamtel v solncu. Čuden mir, svečan in blag, pod vsem velikim nebom.

Na vozu je sedela Kačurjeva družina med mnogoštevilnimi zavoji in škatljami. Ob očetu sta slonela Tone in Francka, on desetleten, ona sedemletna; obadva sta spala. V materinem naročju je ležal trileten otrok in se je oklepal v spanju z obema tankima rokama; slaboten je bil kakor dojenec; njegov drobni obraz je bil sivkaste, nezdrave barve.

„Zavij ga, zavij!“ je izpregovoril Kačur s tihim glasom, „jutro je hladno!“ in je stisnil narahlo bliže k sebi sina in hčer.

Ozrla se je nanj, kakor da bi bila slišala v sanjah njegov glas; njene oči so gledala v daljavo, v daljavi so bile njene misli.

Oblečena sta bila obadva napol gosposko, napol kmetsko; poznalo se je oblekam, da so bile prane, popravljene in krpane, dokler se je dalo; blago je bilo zabledelo in ni imelo več nikakršne boje, kroj je bil starinski. Žena je imela uhane od stekla, ki so se zelo svetili v solncu, na roki pozlačeno zapestnico in pod vratom veliko brošo iz slonove kosti: goloba in golobico, ki sta stikale kljune. Postarala se ni v obraz, tako poln je bil in gladek, kakor nekoč; toda nekaj nizkega, sirovega je bilo na njem, nekaj hladnega, prezirnega v njenih očeh; zapisano je bilo tam, da je spoznala dodobrega življenja gnus in da je naposled stopila radovoljno vanj, v svoje od nekdaj usojeno domovanje. Zelo krepka in polna je bila v život in zelo prsata; na glavi je imela pisan šal, otročje-koketno si je bila počesala žgane kodre v čelo ter si pripela na prsi velik šopek nageljnov.

Kačur je sedel v ozadju voza, visoko vzravnan, dolg in suh. Suknja mu je bila preohlapna, svetla je bila in ogoljena, prosojna na komolcih in na hrbtu
iz nizkega ovratnika se je spenjal dolg, koščen vra
prav tako dolge in koščene so bile njegove roke in
lic so mu silile kosti kakor jetičnemu človeku; lica s
bila porastla z dolgo, kocinasto brado, oči so gleda
motno in so bile v kotih zakrvavele. Globoko na tiln

si je bil pomeknil trdi, okrogli klobuk s širokimi krajci in se je oziral po pokrajini.

„Žena! Poglej ta kraj, to solnce! Tukaj bomo zdaj živeli!“

Žena ni odgovorila — daleč so bile njene misli.

„Tukaj bom živel zdaj!“ je mislil Kačur in nekaj lepega, mehkega, iz davne preteklosti vzraslega je napolnilo njegovo srce. Gledal je v nebo, v to svetlo morje, na prostrano polje, na bele rute, ki so se lesketale v jutru, na vas v daljavi, ki je vabila bela in bleščeča.

„Živeti! — Prej nisem vedel, kaj se pravi živeti! Zdaj bom šele užival — vsak žarek te svetlobe posebej! — Prej sem trosil, ko sam nič imel nisem, namesto da bi se hranil! Tak zapravljivec sem prišel nekoč v Zapolje, v prav tako lepo solnce — in ga še videl nisem!“ . . .

„Mlad sem bil!“ je zavzdihnil in zakljuvalo mu je v srcu za hip komaj zavedno hrepenenje po mladosti.

Voz je zaropotal na nasuti cesti, Tone se je zdramil in je pogledal začuden z velikimi, zaspanimi očmi. Kačur ga je pobožal po vročih licih in ga je stisnil k sebi.

„Le še zaspi, fant! Kmalu bomo doma!“

Tone, truden od dolge vožnje in omamljen od jutranjega zraka, je takoj zatisnil oči in je zaspal.

„Tukaj je zdaj moja mladost . . . trojna mladost !“ je pomislil.

Ozrl se je na ženo, željan prijaznega pogleda.

„Kaj nisi nič vesela, da smo se rešili tiste ječe? Poglej to pokrajino: to ni Blatni dol!“

V njegovih očeh je bilo otroško veselje jetnika, ki je ugledal po dolgih letih solnce, svobodno nebo in prostrano solnce; v njenih je bilo hladno, mirno očitanje: „Lehko bi se bilo zgodilo prej!“

Stresel ga je mraz, ko se je domislil ječe, ki so se bila šele pravkar, tako pozno, zaprla njena težka vrata za njim, osvobojenim. Še se je držal njegove obleke tisti bolni, strupeni vzduh, še so ostale sence na njegovem obrazu in v njegovem srcu; njegove oči še niso bile navajene solnca in njegove noge bodo stopale neokretno po svobodni zemlji . . .

Groza je izpreletela Kačurja: v solncu je videl temo še temnejšo. Tam zadaj, daleč za gorami, je ležala ječa v črnem kotlu. Nikoli ni posijalo solnce nanjo, nikoli se niso vzdignile, zgenile vlažne, strupene sence . . . Prišel je bil v ječo in se je upiral z obupno močjo. Bil je s slabotnimi pestmi ob železna vrata, v blaznem upanju je hotel razmekniti silno zidovje. Truden, trepetajoč je omagal, povesil je glavo na prsi, hrbet se mu je upognil, brezkrvne roke so omahnile ob životu . . . Deset let groze, ostudnega uboštva, poniževalnega, nizkotnega trpljenja . . .

Otopel je bil že kakor jetnik in sam se je komaj zavedal, kako se je polagoma privadil ječi, kako mu je bilo uboštvo in trpljenje kakor zrak in vsakdanji kruh in kako je tiho umiralo upanje v srcu. Zdelo se mu je pravično in razumljivo, da so mu odbijali prošnjo za prošnjo in pisal jih je samo še iz navade, tako kakor je pregledaval šolske zvezke in popravljal naloge. Sprijaznil se je s sencami, z vlažnimi, dušečimi meglami, ki so vstajale iz mokre zemlje; razgovarjal se je z ljudmi, ki so ga gledali nekoč zaničljivo in sovražno in nič več se mu ni zdelo, da so njih obrazi živalski in njih oči brez duše; pobratil se je z župnikom in se je pomenkoval ž njim o letini, o ženitbah, o nagli smrti oberbajtarja Samotorca, ki je kradel žito iz kozelcev in živino izpred pluga, o turški in o laški vojski in o vojskah, ki se bodo skoro gotovo vnele že na pomlad; govoril je po nemško z županom, po laško s tajnikom in popival je z vsemi ter se je vračal pozno v noč pijan in povaljan domov. Doma se je prepiral in pretepal z ženo — toda nihče ni več postal na ulicah ter se oziral z zaničljivim pogledom proti oknu; zakaj prav je bilo in v redu, da se je prepiral in pretepal z ženo . . . vsaj po gosposko ni živel! . . .

Zobje so mu zašklepetali, ko se je ozrl naza temo in je ugledal tisto veliko, mračno izbo; in že pred seboj, z razgaljenim vratom in golimi rokami, zariplim obrazom, bleščečimi, hudobnimi očmi . . . sebe sklonjenega, trepetajočega od zlobe in srda stisnjenimi, vzdignjenimi pestmi . . . „Ná! Na!“ . . . In njen kričeči, hripavi glas: „Udari! Še enkrat udari! O ti prokleti . . .!“ —

Siloma se je otresel spominov in trepetal je, kakor da bi se bilo zgodilo šele snoči, šele to uro . . .

Prišla je rešitev, in ko je prišla, je bil ves osupel in prestrašen. Radost ni mogla več v to srce, ponižano, z blatom do vrha napolnjeno. Obšel ga je velik nemir. Zakopal se je bil v sence tako globoko, da se je opotekal in da ni čutil tal pod nogami, ko je prišel tako dolgo pričakovani, tako zaželjeni, že skoro ne več nadejani čas, da bi se vzdignil . . . „Kam me bodo zanesli valovi? Kaj bo z mano, starcem?“ je rekel župnik, ki je bil Blatnega dola gospodar in sužen j . . . Bal se je Kačur stopiti iz ječe, ki se je navadil nanjo — kaj bodo te oči, izpremenjene v temi, še prenesle svetlobo? . . . Minil je prvi, veliki nemir, prvi strah in dramilo se je upanje. Oči so izpregledavale, razločevale so zmerom bolj luč in temo in zmerom bolj se mu je mudilo iz noči v solnce, v novo jutro. In kolikor bliže je bil čas slovesa, toliko bolj hladni so bili obrazi; nobeden mu ni ponujal roke v prijazno slovo in tudi on je ni ponujal nikomur . . .

Svetlo je sijalo solnce na pobeljene visoke hiše, ko se je zibal voz skozi Laze. Pred sodnijo je stalo dvoje mladih uradnikov; gledala sta začudeno za visoko naloženim vozom, zasmejala sta se ter stopila v vežo; nato se je odprlo okno in bradat obraz se je ozrl na cesto.

Kačur se je zravnal, pogladil si je lase in brado ter si uravnal kravato. Žena si je popravila šál ter si počesala kodre še niže na čelo.

„Tam ustavite, pred Šimonovo hišo!“ je zaklical Kačur vozniku. „Blizu šole, menda!“

„Že vem!“ je odgovoril voznik godrnjavo in je ognal.

„Kako široka je ta cesta in kako bela!“ je gledal ačur. „Tam je bilo še v šoli, še v cerkvi veliko več rahu in blata!“

„Saj bomo kmalu videli, kako!“ ga je prekinila na čemerno. „No, otroka, zaj pa že lehko izpregledata!“

„Hej Tone!“ ga je stresel Kačur narahlo.

Obadva sta hkrati odprla oči, Tone in Francka.

Tone se je oziral začuden po belih, svetlih hišah, ki so stale ob cesti, po vrtih, na katerih so se svetile velike srebrne krogle, po zelenem in zlatorumenem polju, ki se je lesketalo izza hiš, izza vrtov; in hiše, vrti, polje — vse se je svetilo iz njegovih začudenih oči...

V dveh prijaznih, solnčnih izbah je stalo pohištvo v neredu in še vse zaprašeno.

„Najprej mora ta prah stran!“ je zaklical Kačur. „Ta je še iz Blatnega dola!“

Nato sta urejevala stanovanje do večera, dokler nista bila obadva trudna in potna. Za hišo je bil majhen vrt z visoko, košato jablano na sredi in s klopjo pod jablano; par rumenih jabolk je viselo med rumenečim listjem. Otroci so se podili po vrtu in zdel se jim je prostran in neskončno lep.

O mraku sta stopila na vrt tudi Kačur in žena in sta sedla na klop pod jablano.

Prijel jo je za roko in mehko, sladko mu je bilo pri srcu; gledal je v davne čase, zdelo se mu je, da trkajo spet na duri in že jih je pozdravljal, napol še nezaupen, s solznimi očmi.

„Tončka!“ se je sklonil k njej. „To bo zdaj novo življenje, vse drugačno! . . . Rada se bova imela, kakor nekoč . . .!“

Objel jo je in jo je pritisnil k sebi.

„Pojdi, norec!“ se je zasmejala in je ostala v njegovem objemu. Sedela sta pod jablano, v globokem mraku, kakor tisti prvi večer v temni krčmi, ko sta trepetala in so jima gorela lica . . .

V dolgi, staromodni, obnošeni suknji, v istotako staromodnem širokokrajnem klobuku in z dolgo črno pentljo pod vratom se je napravil Kačur v šolo, da bi pozdravil tovariše. Šola je bila tako bela in svetla, in tako je žgalo dopoldansko solnce v velika okna, a se je Kačurju zableščalo v oči. Par mladih, vese h ljudi je stalo na belem pesku pred vratmi v živahn n razgovoru.

Kačur se je odkril zelo globoko in se je z o globoko poklonil.

„Tudi šele prišli? Včeraj sem videl vašo procesijo!“ ga je pozdravil mlad fant s prešernim obrazom in tankimi navzgor privihanimi brki.

„Pozdravljeni!“ mu je segel v roko starejši, resen in zastaven človek. „Jaz sem učitelj Jerin!“ Pogledal je Kačurju pazljivo v obraz in se je narahlo nasmehnil. „Vi pa niste imeli Bog vedi kakšne protekcije! Počasi ste delali kariero!“

„Postaral sem se res!“ se je smehljal Kačur v zadregi. „Slabo kariero sem delal — ampak večjidel sem bil sam kriv!“

„Zelo ste ponižni!“ je odgovoril Jerin nekoliko zlovoljno in se je okrenil; mladi učitelj s prešernim obrazom se je zasmejal naglas.

„Glejte, sam je kriv!“

Tretji človek, ki je stal v družbi, je molčal ter se oziral na Kačurja z rdečimi zaspanimi očmi; njegov obriti obraz je bil naguban in starikav. Tudi Kačur se je ozrl časih nanj in zdelo se mu je, da ga je bil že videl nekoč.

„Kaj niste vi tisti davčni praktikant . . . iz Zapolja?“

„Sem!“ je odgovoril zaspano. „Še zmerom davčni praktikant!“

„Za Matildo hodi, kakor kužek na vrvici!“ se je smejal mladi učitelj. „Že pol slovenske domovine in nekaj nemških pokrajin je preromal z njo!“

„Kaj je Matilda tukaj?“ se je začudil Kačur in se skoro prestrašil.

Na stopnicah so se oglasili urni koraki, zapel je ženski glas in Matilda je vstopila iz veže. Pogledala je Kačurju čisto od blizu v obraz, sklenila je roke in je vzkliknila.

„Jezus Kristus, to je naš evangelist!“

„Pst! Pst!“ je odmajal Kačur z roko in se je smehljal v veliki zadregi. „Kaj bi o tistih rečeh! Kar j bilo, je bilo! . . . Zdaj sem se postaral . . . imam ž no . . . otroke . . .“

Strmela je nanj, na njegov dolgi, suhi, nagubani o raz, na redko brado, ki je segala v lica, na motne t dne oči, na vse to upognjeno, betežno telo.

„Ni mogoče!“

Kačur je zmagal z ramami.

„Kaj bi bil človek zmerom neumen? ... Zadosti mi je škodovalo! Skoro prepozno sem se izpametoval ...“

„In jaz sem bila nekoč zaljubljena v Vas! ... Lehko Vam to povem — tako ste se postarali!“

Kačurju je bil razgovor siten in okrenil se je k Jerinu.

„Rad bi se pokazal gospodu nadučitelju ... kje pa je gospod nadučitelj?“

„Gori!“ je odgovoril Jerin hladno. „Saj bo prišel, kaj bi hodili k njemu?“

„Pa vendar bi se morda spodobilo, da bi gospodu nadučitelju —“

„Kakor hočete!“

S težkimi koraki je prišel skozi vežo visok, upognjen starec, z gladko obritim, rdečim obrazom in čisto belimi lasmi; suknjo je imel polno natlačeno, tako da je štrlela od njega; v desnici je držal gorjačasto, zakrivljeno palico, v levici velik višnjev robec. Smehljal se je dobrodušno, mahal je z robcem, kimal z glavo in pozdravljal na vse strani. Kačur se je globoko poklonil in je hotel izpregovoriti; nadučitelj je kimal, mahal z robcem, šel e mimo in dalje.

„Ali pridete zvečer h Gašparinu? V krčmo?“ je prašala Matilda Kačurja. „Tam bomo malo prepevai za pozdrav!“

„Pridem!“ je obljubil Kačur zamišljen. Vsi obrazi, ki jih je videl, vse besede, ki jih je slišal — vse se je čudno skladalo s tem prebleščečim solncem, z odprtim, prostranim poljem, z belimi hišami; motilo ga je in mu polnilo srce z nemirom.

„Kje pa bi poiskal župana?“ je prašal.

„Kaj bi z županom?“ se je začudil Jerin.

Kačurja je bilo sram, ni vedel zakaj, in odgovoril je jecljaje.

„Spodobilo bi se morda ...“

„No, če mislite ... Tamle je!“ je pokazal Jerin z roko. „Tista visoka, bela hiša ob veliki cesti ... s tistim lepim vrtom ... Zbogom!“

Kačur se je odkril, poklonil se je z uslužnim smehljajem in se je napotil z urnimi, drobnimi koraki in nekoliko iztisnjenimi koleni — kakor hodijo po navadi malodušni in bojazljivi ljudje.

„Štrebar!“ je izpregovoril za njim prešerni učitelj tako glasno, da ga je Kačur slišal.

Ni se okrenil in je hitel dalje; obnošena, ohlapna suknja je frfotala okoli njega in veter se je igral z dolgimi škrici.

„Bog mu odpusti!“ je pomislil. „Kaj ve on, mladič! Nima žene, ne otrok. Da bi nikoli ne izkusil, kaj se pravi pokonci stati, če ima človek križ na rami in se mu kolena tresejo . . . V gnezdo sem prišel, v toplo; zdaj se bom kar lepo v kot stisnil!“

Smehljal se je predse in je mežikal v solnce, ki mu je sijalo žarko naravnost v lica.

„Težko je takole . . . iz noči naravnost v prevelik dan . . .“

Stopil je v svetlo, prostorno vežo; visoka steklena vrata so bila pred njim in za vratmi ni bilo nikogar; odpreti se ni upal in ni vedel, kam bi potrkal. Iz nizkih stranskih duri, morda iz kleti, je stopila dekla s košem in steklenicami v rokah.

„Ali je doma gospod župan?“ je prašal plaho Kačur.

„Doma so!“ je odgovorila dekla osorno in je odpahnila duri v stekleno pregrajo.

„Kaj pa bi radi?“ se je okrenila med durmi.

„Učitelj sem —“

„Bom že povedala hišni!“

Zapahnila je duri in je šla; Kačur je čakal.

„Kako gosposko je vse tukaj!“ se je ozrl po veži.

Začul je korake in se je zravnal. Od one strani pregraje je stopil v vežo slok, črnobradat mož in je odprl duri.

„Stopite no bliže!“ se je nasmehnil Kačurju, ki je stal s klobukom v roki in se priklanjal.

„Pa pokrijte se!“

„Gospod župan . . . moje ime je Martin Kačur, učitelj . . . šele včeraj sem prišel v ta lepi kraj . . . in rudil se bom, da mu . . . ne bom delal sramote . . .“

Župan se je zasmejal in mu je segel v roko.

„Zakaj pa bi mu delali sramoto? . . . Vi ste šaljivec, se mi zdi!“

„Ne!“ se je prestrašil Kačur. „Nisem šaljivec . . . Resno, gospod župan . . . in vestno . . . bom izpolnjeval svoje svete dolžnosti . . . in ne bom se ukvarjal s stvarmi, ki . . . ki ne sodijo v delokrog . . . ne s politiko . . .“

Z županovega obraza in iz njegovih črnih oči je izginil nasmeh in pogledal je na Kačurja resno in trdo izpod košatih obrvi.

„Kaj pa to mene briga? Kaj mislite, da sem špijon? Učitelj je prav tako svoboden človek, kakor vsakdo drugi; počnite, kar se Vam zdi, da je prav! . . . Klečeplazci niso najboljši ljudje!“

Segel mu je v roko, umaknil jo je hitro in je šel.

Potrt in ves nemiren se je vračal Kačur proti domu. K tlom ga je tiščala poldanska svetloba, oči so ga bolele, če se je ozrl na polje, vse prepleteno s svetlimi, nemirnimi žarki, kakor da seje solnce zlata in srebrna zrna nanj. Na fari je zazvonilo poldne in iz daljave, brenče in monotono, so se oglasile podružnice.

Bolestno in plaho je bilo Kačurju pri srcu.

„Župnik je rekel, da bi bil tujec, zaničevan in smešen, če bi se napotil zdaj, ob prepozni uri, v svetlejše kraje . . .“

In zgodilo se je tedaj, da si je Kačur, z grozo in bolečino v srcu, zaželel Blatnega dola . . . Tistih vlažnih, zadehlih senc . . . kjer je človek spal . . . in je bil miren, se ni ganil . . . kakor v raki . . .

„Kaj si že spet pijan?“ ga je pozdravila žena.

Otroci so gledali nanj z velikimi, prestrašenimi očmi, kakor so gledali nanj v tistih časih, ko je prihajal domov brez klobuka, omahujoč in blaten.

Sedel je za mizo in je uprl glavo v roke.

„Tukaj je svet ves drugačen, žena!“

Prinesla mu je kosilo na mizo.

„Seveda je drugačen, hvala Bogu!“

Kačur je vzdignil obraz in se je začudil ženi; lepša je bila nego kdaj poprej, bujna, kipeča, in oči so se ji svetile.

„Kaj si nič ne želiš v Blatni dol?“ se je nasmehnil Kačur trpko, skoro očitaje.

„Ti si morda celo želiš? Ni tukaj pač takih bratcev zate, da bi popival z njimi!“

„O Tončka, ti . . . zakaj govorim s tabo, ko je, kakor da bi govoril kamnu!“

„Glej, si že spet siten, pa se še napil nisi! . . . Veš kaj, Kačur, za obleko bo pa treba kar precej skrbeti! Dve nedelji ne pojdem taka v cerkev, kakor sem! Tukaj se nosijo vse drugače, tako da me je sram!“

„Kje bomo pa jemali?“

„Saj ni treba vsak dan mesa!“

„Hitro si se udomačila, Tončka! Hitro si pozabila na Blatni dol! Tam ni bilo treba žide!“

„Kdo pa je zmerom silil stran? Pa kdo je bil tisti, ki je rekel, da bom gospa? Lepa gospa! Lep gospod!“

Kačur je umolknil. Z vso žarko močjo je sijalo solnce v izbo in ta svetloba ga je dušila; bal se je, kakor se je bal nekoč tistih senc v Blatnem dolu. Čutil se je v tej svetlobi tujca, slabotnega, plahega in tujca pred svojo ženo, ki je pila luč v polnih požirkih, tako da ji je sijala iz lic in iz oči . . .

Zvečer se je napotil h Gašperinu.

Ko je stopil v krčmo, je bila izba že zakajena in velika družba je sedela za mizo: par mladih uradnikov, zaspani praktikant med njimi, obadva učitelja, Matilda v koketni obleki s kratkimi čipkastimi rokavi, druga učiteljica, mlado, suho in plaho dekle z velikimi očmi in starikava, klepetava ekspeditorica. Glasno so pozdravili Kačurja in so ga posadili med zaspanega raktikanta in plaho učiteljico.

V težkem gostilniškem vzduhu, v tobakovem imu in dremotni luči svetilk se je čutil Kačur takoj olj domačega. Pokusil je vino in vino je bilo dobro; a to se je ozrl po družbi.

Nasproti mu je sedel visok, lep fant s pšeničimi, kodrastimi lasmi, zelo nežno poltjo in nelepim izrazom okoli ustnic; gledal je na Kačurja s čudnim, vodenim pogledom in je umeknil oči, ko se je Kačur ozrl nanj.

Učitelju Jerinu se je poznalo na krepkem, ukazovalnem glasu, da je že nekoliko pil; tudi Matilda se je smejala z razposajenim glasom in motnimi očmi; praktikant je spal.

„O Vas smo govorili, gospod Kačur, revolucijonar v pokoju!“ se je zasmejala Matilda. „Kod pa ste se potikali, da ste se tako pohujšali?“

„Postaral sem se, postaral!“ se je smehljal Kačur in je pil. „Postara se človek, pa spozna druge skrbi in nadlege in se mu neče več, da bi uganjal neumnosti . . .“

„Ali bi Vam nekaj povedala, Kačur? Pusti ste, zelo pusti in dolgočasni!“

Okrenila se je k Jerinu.

„Ali verjamete, da so preganjali tega človeka? Zato ker se je upiral gosposkam? Ker se je pečal s politiko, prirejal shode in hujskal narod? . . .“

„Kačur se je stresal z glavo in je odmigaval z obema rokama.

„Ne, ne, ne! Kaj bi tisto? Nič nisem hujskal! Nič prirejal! Nikoli se nisem pečal s politiko in se ne bom! . . . Ne maram, da bi me takole . . . ujeli . . . da bi se igrali z mano . . . na mojo škodo . . . Za nobeno stvar se ne brigam, prav za nobeno!“

„Fej!“ je zaklical Jerin. „Ali ste ga slišali? Boji se, da bi ga mi . . . o ti prokleta šljeva! Kaj smo špijoni? Kaj pa bi se dalo špijonirati ob takemle bojazljivcu? Saj se še usekniti ne upa, če je nadzornik blizu! — Tega da so preganjali?“

Matildi se je zasmilil.

„Drugačni časi so bili!“

„Kaj tisto, drugačni časi!“ je klical Jerin razjarjen. „Če je videl, da pošteno več ne more živeti, naj bi se bil obesil! Dovolj jih je bilo, ki so se obesili! — Tako pa živi, sebi v sramoto, drugim v nečast!“

Kačur je pil hitro, smehljaj mu ni izginil z ustnic.

„Le dajte ... ne boste me! Ne bom se prepiral ... nič jeze! ... Deset let ječe ... človek ne krade več ... ponižen je ... oprezen!“

Ozrl se je preko mize in je opazil, da lepega fanta s pšeničnimi kodri ni bilo več. Matilda je gledala zlovoljno in zamišljeno; suho učiteljico ob Kačurjevi strani je zabaval šepetaje kozobrad uradnik z zaljubljenimi zgodbami in smehljala se je in je zardevala; praktikant je bil naslonil glavo ob mizo in je smrčal; ekspeditorica je pripovedovala dolgo povest, ki je ni poslušal nihče.

„Kako vraga pa živite, če nimate zmisla za prav nobeno stvar na svetu?“ je prašal Jerin.

„Ženo imam in otroke ... in vino!“

„O žalost!“ je vzdihnil Jerin.

Kačurja je kljuvalo v srcu, tresla se mu je roka, kadar je vzdignil kozarec. Vino ga je omamilo, gledal je v meglo in je videl v megli Jerinov obraz — ki se mu je zdel znan izza davnih časov. Iztegnil je roko, pokazal je nanj s kazalcem in se je smejal poluglasno, od srca.

„Tudi ta ... tudi ta se ne bo obesil!“

Jerin je bil pijan in je vzkipel.

„Kaj? Razložite!“

Prešerni učitelj, ki je bil pijan že od začetka in je gledal kakor v sanjah z izbuljenimi očmi, se je nenadoma zdramil in se je izkušal vzdigniti.

„Razložite!“

Kačur je zmajeval z glavo in z rokami.

„Ne! ... Ne bom se prepiral! ... Za nobeno ceno! ... Kar sem videl, sem videl ... Drugega ne rečem nič!“

„Klečeplazec!“ je zaklical hripavo in polurazumljivo prešerni učitelj in se je zvrnil na stol.

Jerin je pomislil, nato je prijel steklenico z vodo, omočil si je čelo in je molčal.

Kačur se je nagnil mimo spečega praktikanta in je položil narahlo svojo roko na njeno.

„Gospodična Matilda ... nekoč, ob tistih časih ...“

„Saj si pijan, starec!“ ga je prekinila Matilda in mu je odtegnila roko.

Kačur se je obrnil v stran in je napravil teman, užaljen obraz; pol ga je bilo upijanilo vino, pol nezavedna, skrita bridkost — ki se je bila rodila daleč od tega večera in daleč od teh obrazov. Prijel se je z rokama za glavo.

„Ne mara me več!“

In takoj je pozabil, kdo ga več ne mara; najprej je mislil na suho učiteljico, nato na Matildo, nato na svojo ženo in nenadoma so se mu ustavile misli pred Minke belim obrazom in črnimi očmi.

Vzdignil je obraz in se je ozrl po omizju. Vstal je počasi, zibaje se, z motnimi, izbuljenimi očmi in je iztegnil roko.

„Kdo izmed vas, ki sedite tukaj . . .. kdo izmed vas je tako ljubil? . . .“

Ugledal je same neznane obraze, pijane, strmeče, in je utihnil.

Jerin je stopil k njemu in ga je potrkal po rami.

„No . . . saj je dobro . . . Zdaj se že razumeva!“

„Pa zapojmo!“

„Bomo že zapeli; ne nocoj!“

Prinesel mu je suknjo in mu je posadil klobuk na glavo . . .

Noč je bila hladna; nebo je bilo vse posuto z zvezdami in čisto blizu so bile. Cesta se je svetila kakor podnevi.

Kačur je postal, zibal se je in je gledal proti nebu.

„Kam sem zašel? V kakšno deželo?“

Mislil je naporno in se je domislil.

„Ne! . . . Ne bodo me speljali! Otroke imam in ženo! . . .“

Mislil je poluglasno, nato je kričal in se je opotekal po cesti.

„Otroke imam in ženo! . . . Zadosti ste mi dali! . . . Ne maram več! . . . Pustite me na miru! . . . Sam zase! . . .“

Postal je, poizkušal je glas in je zapel:

„Ljubca moja, kaj si st'rila,
da ti drujga ljubit greš . . .“

Umolknil je in je bil nenadoma ves žalosten.

„Težko meni! Zdaj bo že jesen, bo že zima — kakšna je moja suknja?... Kakšno je to življenje? Čemu?...“

Prišel je do doma; od okna se je spustila senca.

„Hej, ti!“ je vzkliknil Kačur in je stopil hitreje, omahovaje. Ropotoma in žvenketaje se je zaprlo okno.

Senca je postala.

„Čakaj no, ti... veš, le čakaj... jaz, jaz nisem blag človek...!“

Iskal je vžigalice in jih je našel; prižgal je ter posvetil in je ugledal pred sabo, v zibajoči se megli lepega fanta s pšeničnimi kodri; nežna polt je bila čisto bleda in vodene oči so strmele nanj v grozi.

„Ti!“ je vzkliknil Kačur, vžigalica mu je padla iz roke in je ugasnila.

Zamahnil je z roko, zvrnil se je na tla in senca je utonila v noč.

Vrata so zaškripala.

„Kaj si ti, Kačur?“

Vzdignil se je in se je opotekal počasi proti njej.

„Kdo je bil pod oknom?“

„Kje?“

„Pod oknom!“

„Pijanec! Sanjalo se ti je! Spravi se v posteljo!“

Stopil je v vežo.

„Sanjalo?“ je prašal z zaspanim glasom in ni več vedel, kaj je prašal. Slekel se je v sanjah in se je smehljal blažen: bil je na vrtu in Minka je slonela ob plotu.

II.

Kačur je dosegel štirideseto leto, pa je bil zgrbljen in upognjen starec. Podoben je bil tistim učiteljem iz starodavne dobe, ki so služili za cerkovnike in ki hodijo po svetu kakor vešče, izgubljeni, poluslepi, neprestano zlovoljni in godrnjajoči. Zdavnaj so že vsi pod zemljo — le tu pa tam se prikaže spomin iz preteklosti, pol strahoten duh iz teme, pol klavrna karikatura: z drobnimi opletajočimi koraki stopica v mraku preko ceste, suh, upognjen, z iztisnjenimi koleni in tresočimi rokami; ogoljena suknja se sveti na hrbtu in komolcih, rokavi so prekratki, hlače predolge, ozke in gubaste; iz suknje mu visi rdeč robec, v desnici drži tenko palico, v levici tabakiro; iz obritega, zgrbljenega obraza ogledajo zlovoljne oči, nos je dolg in rdeč, na zgornji ustnici leži tobak; gre mimo, njuhajoč, godrnjajoč, ozre se po strani in ošvrkne človeka z jeznim pogledom, vzdigne palico, če ugleda paglavca; toda nemudoma švigne ogenj v staro, zgrbljeno telo, kadar se prikaže na ovinku imenitnik, župan, župnik, uradnik; prožno in mladeniško je telo, zvije se, priklanja do pasu, visoki klobuk se dotika tal in vesel, srečen, uslužen smehljaj trepeče v mnogoštevilnih gubah okoli ustnic in sije iz oči . . .

Zdaj leže v zemlji . . . Le časih, opolnoči, pride suhljat človek v dolgi, ogoljeni, staromodni suknji, ustavi se pred belo, enonadstropno šolo, zmaje z glavo, ponjuha ter utone v noč . . .

Kačur si je bil izbral za kvartir skrito krčmo, ki je bila hkrati štacuna. Tam so se shajali drvarji, zadolženi kmetje in pijanci po poklicu. Dokler ni bil pijan, se Kačur ni brigal za goste; sedel je v najtemnejšem kotu in je pil žganje. Prijetno mu je bilo, čudno hladno, kakor da bi čutil v lice sence iz Blatnega dola. In ljudje, ki jih je videl, so bili vsi kakor iz teme porojeni. Grobo obtesani, brezizrazni, pijani obrazi; zakrvavele oči, hripavi, sirovi glasovi . . . Kadar mu je seglo žganje v glavo ter mu leglo na jezik, se je ozrl po družbi. Tam so bili: župan iz Blatnega dola, in tajnik, ki je govoril po nemško, in oberbajtar Samotorec, vsi tisti zdavnaj znani obrazi; in zdavnaj znane so bile zgodbe, ki so jih pripovedovali, njih prepiri so bili stari, nikoli poravnani, vse je bilo kakor nekoč . . . Kačur se je razgovarjal z njimi, se je prepiral z njimi, razlagal jim je učene stvari in je govoril po nemško in v mnogoterih drugih, zelo čudnih jezikih. Poslušali so ga spoštljivo, ker so čutili, da je njihov. Kadar je bil pijan in se je opotekal, ga je vlekel domov tisti Andrejaz, ki ni imel nosa, ker si ga je bil nekoč v veliki pijanosti sam odrezal.

Solnca ni maral, ne žarka svetlobe. Čutil se je nemirnega, oči niso videle razločno, zibalo se mu je pred njim in pod nogami se mu je zibalo; dramilo se mu je v srcu kakor težak, bolesten spomin.

Ob lepem jutru se je napotil v holme, v samotne laze, da bi se razgledal po okolici. Tiho je bilo tam, toda solnce je sijalo, svetila se je vsaka bilka in na grmovju, na samotnem drevju se je listje narahlo stresalo, trepetaje je uživalo luč. Ozrl se je po ravni: vse v solncu; še megla, ki je v dolgih pajčolanih silila proti nebu ter se topila, se je lesketala kakor pretkana z biserjem. Zlato je oblivalo visoke hiše v Lazih, okna so gorela. In mir, velik, prazniški; v daljavi je zažvrgolel škrjanec iz polja . . . Kačur je stal s povešeno glavo, luč mu je slepila oči, srce se mu je dvigalo z veliko bolečino, kakor da bi se trgalo iz prsi . . . Nejasne, polurazumljive misli so se dramile, so se porajale iz rodovitne svetlobe; jecljajoče misli, še vse plahe in nezaupne. „Tudi jaz sem nekoč . . . tako živel . . . v taki svetlobi . . . Ni še dolgo tega . . . kdaj je bilo? . . . Kaj ne bi mogel? . . . Kaj ne bi mogel v luč nazaj?“ . . . Trepetal je; zdelo se mu je, da se vzdiga vsa prostrana, svetla pokrajina više, k njemu, in da se vzdigajo holmi, samotni vroči lazi proti nebu, k solncu samemu; in on sam se vzdiga s poljem, s holmi in lazi in vsa svetloba neba in zemlje je v njegovih očeh, v njegovem srcu . . .

Legel je doma na posteljo, obrnil se je v steno in je ječal. In nikoli več ni šel v laze, kadar je bilo lepo solnčno jutro . . .

Najbolj srečen je bil, kadar je bil doma sam z najmlajšim sinom. Pestoval ga je, igral se je z njim kakor otrok, prekopicaval se je po tleh, podil se je po izbi, raziskaval z njim skrivnosti kuhinje in hrambe.

Čudno pa je bilo, da sta se smejala obadva edkokdaj in takrat za hip, sunkoma; obraza sta ostala merom resna, oči so bile motne in nevesele, igrala in odila sta se z neokretnimi, težkimi, opletajočimi kretjami, kakor dva starca, ki sta se bila pootročila in ganjata puste šale.

Lojze je bil slaboten, bolehav otrok; trebušasto, napihnjeno telesce na tankih, krivenčastih, nerodnih nogah; lica sivkaste, vodene polti in pod visokim, izbočenim čelom velike, mirne, plahe oči. Bal se je hrupnih glasov, šumnega življenja, svetlobe; v cerkvi se je tresel, stiskal se je k zidu in se je oziral preplašen po ljudeh. Šest let mu je bilo, pa je bil komaj shodil in govoril je nerazločno, jecljaje in težko sopeč.

Kadar sta se igrala in je stopila nenadoma mati v izbo, sta utihnila kakor hudodelca; Lojze je pobegnil in se je skril.

„Le tiščita se skupaj, le rad ga imej! Že na obrazu mu je zapisano, da je sin pijanca in da se je rodil v Blatnem dolu!“

Rad ga je imel, ker je bil otrok Blatnega dola; bil mu je kakor živa senca, bolna, skrivnostna, ki jo je še rešil s seboj, ko so ga bili siloma pahnili v luč.

Tone in Francka sta se ogibala očeta. Kadar se je ozr lKačur v velike, jasne sinove oči, ga je izpreletelo čudno in povesil je glavo, kakor pred nadučiteljem; nekaj očitajočega, prezirnega je bilo v tistih očeh; če sta se srečala na ulicah, je stekel Tone hitro naprej ter se skril za ovinkom, da bi ne hodil z očetom.

„Sedi, Tone, se bova učila!“ mu je rekel nekoč.

„Se bom že sam učil!“ je odgovoril Tone uporno.

Kačur je hotel zakričati nad njim in je vzdignil roko; toda obrnil se je v stran, roka mu je omahnila in ni izpregovoril niti besede. Tisto leto ga je poslal v mesto, v latinske šole. —

Ženo, ki mu je bila prej samo tujka, je sovražil z vso tiho, bolno silo onemoglega srca. Ponižen je bil pred njo, tih in teman; toda kadar se je okrenila in je šla skozi duri ali preko izbe, je gledal za njo s pogledom, polnim globoke zlobe.

Toliko večje je bilo sovraštvo in zloba je b a toliko globlja, ker je ljubil njeno bujno telo bolj nego prej. In zdelo se mu je, da mu kaže svojo kipečo l -poto s prezirno, škodoželjno, vsiljivo prešernost , kakor da bi slutila njegovo sovraštvo in njego o ljubezen . . .

„Kako se mi poda ta bluza?“ je vprašala pred ogledalom, vzdignila je prsi in se je zasmejala naglas z živim, hudobnim pogledom; nato se je okrenila koketno ter se ozrla nanj preko rame, da je natanko ujela njegov topi, zlobni in pohlepni pogled; in zasmejala se je še glasneje.

„Ti, veš, Kačur, jaz pojdem tudi v čitalnico! Ali pojdeš ti?“

„Kaj boš hodila sama?“

„Zakaj pa bi ne šla sama? Kaj misliš, da nikogar ne bo, ki bi plesal z menoj in me spremil domov?“

Kačurju so vztrepetale ustnice.

„Tudi jaz pojdem!“

„Pa pojdi! Lep boš v tisti suknji!“

„Lep! Ker je šlo vse za tvoje cape in za tiste otroke, ki so tvoji!“

„Tvoji ne?“ je prašala z zlobnim nasmehom.

„Če so bili, zdaj niso več!“

Pomolčal je, nato je vstal in govoril trepetaje, sunkoma.

„Nič več! Še otroke si mi vzela! . . . Ki ne vedo, kaj sem jaz in kaj si ti! . . . Ti, ti si mi vzela več nego vsi drugi skupaj . . . Dušo si mi ukradla . . . ti! . . .“

Gledala ga je osupla.

„Kaj si znorel? Kaj pa imam jaz od tebe? Kaj pa si ti meni dal?“

Oblekel si je suknjo, pomeknil klobuk na čelo ter pobegnil na ulice bled in trepetajoč.

„Kam pa, stari?“ ga je ustavil veseli učitelj.

„Nikamor!“ je pogledal Kačur, kakor bi se bil zdramil.

„Nadučitelja že imamo!“

„Res?“

„Ferjan se piše.“

„Kako?“ je ostrmel Kačur.

„Ferjan! Iz Zapolja pride sem! Jutri že pride!“

„Ferjan iz Zapolja?“

„Korenit človek! Steber naprednega učiteljstva!“

„Naprednega . . .? Ferjan?“

„Kaj ste gluhi?“

Kačur si je pomeknil klobuk še niže na čelo in je hitel v krčmo.

S tresočo roko je zgrabil steklenico ter jo izpraznil na dušek.

„Čuda se gode na svetu! Božja čuda in velika znamenja! . . . Kako pa je bilo nekoč? Pomislimo počasi . . . no, sezimo nazaj . . . sezimo, če se da, počasi nazaj in pomislimo, kako je bilo!“

Naslonil se je globoko na mizo ter uprl čelo v dlani. Žganje mu je bilo bušilo v glavo in pisane podobe, preveč svetle, preveč nemirne in migljajoče, so se prikazale pred njegovimi očmi . . .

„Nocoj vam pa tekne!“ se je zasmejal okrogli štacunar.

„Pa še prinesite!“

„To je bil tisti Ferjan . . . tisti pijanec . . . klečeplazec; sam je dejal, da je klečeplazec . . . Pokloni se! — je dejal. Pusti, je dejal, racmanu krivčke in petelinu greben! In bodi, je dejal, rajši pijanec nego idealist! . . . In zdaj je . . . kako je rekla vrtavka? . . . Zdaj je ste-ber na-pred-nega . . . o!“

Vzdignil je glavo, nasmejal se je široko, z vsem obrazom, čisto otroško, in se je okrenil k štacunarju.

„Kaj pravite, Miha? Če bi jaz bil takrat pijanec in zdaj idealist? Kako bi bilo? Kaj bi ne bil danes nadučitelj?“

Štacunar se je smejal dobrodušno, kakor se je smejal pijancem, ki so govorili s težkim jezikom modre besede.

„Seveda bi bili!“

Kačur je naslonil glavo, gledal je štacunarja s topim pogledom in ga je videl, kako se je zibal smehljajoč daleč v megli.

„Seveda! Morda že nadzornik! . . . To je . . človek nikoli ne ve, kako je treba začeti in kdaj . . Ferjan pa je vedel . . . čakal je na uro, kakor mačk na miš . . . Mačka je tiho . . . tiho, ne gane se, r prede . . . ampak kadar se prikaže miš . . . No, pr nesite, Miha!“

Nagnil je steklenico, da bi videl, če je prazna; toda pozabil je, čemu jo je bil vzdignil in padla mu je na mizo.

„Ali je še treba?“ je vprašal štacunar

Kačur je odprl oči široko, da bi ga videl in ga je ugledal za mizo.

„Še!“

Pijan je bil, njegove misli pa so bile čudno jasne in svetle in so se menjale tako hitro, da jih ni dohajal; kakor da bi se vozil z urnim vlakom mimo pisanih, bežečih pokrajin.

„Vse ob pravem času . . . tako je! Biti cunja, kadar je veter . . . sem in tja in kamorkoli . . . nekam jo bo že prineslo; ne biti samovoljen natič; če je v rahli zemlji, ga veter izruje in zaluči v razor; če je globoko zasajen, ga prelomi . . . To kakor drugo! . . . Kadar ni vetra, leži cunja v blatu, natič pa se spenja visoko . . . zato je takrat bolje biti natič . . . bolj je spoštovan, bolj češčen . . . In tako . . . natič — cunja, cunja — natič . . . to je življenje . . .“

Začel je prepevati natihoma po dolgočasni melodiji.

„Cunja — natič . . . natič — cunja . . .“

Breznosi Andrejaz ga je prijel pod pazduho in ga je spravil do doma . . .

Zbudil se je zjutraj Kačur in zazdelo se mu je, da je sanjal čudne sanje. Tam je stal Ferjan, in on, Kačur, je stal pred njim s klobukom v roki in se mu je klanjal.

„Ali so bile sanje?“ je prašal še ves nemiren; ko je odprl oči.

„Brigajo me tvoje sanje!“ je odgovorila žena čemerno. „Pijan si bil, da si obležal v veži!“

Oblekel se je v praznično obleko ter si očedil suknjo.

„Zdi se mi, da niso bile sanje!“

Napotil se je proti šoli; sijal je topel jesenski dan.

Kačur je mežikal z motnimi očmi; v obraz je bil siv, upadel; suho mu je bilo v grlu in na jeziku. Neprijeten mu je bil svetli dan; pregosposki se mu je zdel, visok in prezirljiv. Hodil bi rajši po blatu, v dežju in mraku.

Pred šolo se je bil pripeljal koleselj, iz njega je skočil gospod v svetli suknji in je izginil v vežo.

„Tisti je!“ se je prestrašil Kačur. „Spoznal sem ga, kakor je stopil!“

Postal je, nato se je vrnil. Nekaj čudnega, ne ponos ni bil, ne strah, mu je branilo, da bi se pokazal Ferjanu in se mu poklonil. Šel je v krčmo, sedel je v teman kot in je gledal predse na mizo; polna steklenica je bila pred njim in ni se je doteknil.

Dolgo je sedel, nato je skril obraz v roke in solze so ga zaskelele v očeh.

„To ni pravica! Tako ne morejo iti božja pota! ... Trpljenje brez plačila ... plačilo brez trpljenja! ...“

Steklenica je bila še polna na mizi, ko je šel ter se vrnil v šolo s krepkejšim korakom in resnim temnim obrazom.

Ferjan je prišel po stopnicah in se je razgovarjal glasno z Jerinom.

„A tukaj si torej, Kačur? Iskal sem te že, pa pravijo ... No,“ mu je segel v roko, „kako pa je? Hudo si se postaral, res! Če bi te bil srečal na ulicah, te ne bi bil spoznal!“

„No, tako je pač!“ se je smehljal Kačur grenko. „Ta doli, ta gori ... tako se svet vrti dandanašnji!“

„Kaj?“ se je zasmejal Ferjan. „Saj mi vendar nisi zaviden? Veš kaj, stari, stopiva kam, saj je še daleč do kosila, pa se pomeniva o tistih časih ...“

Jerin mu je ponudil roko.

„Kaj ne greš z nama? No, pa na svidenje! — Kaj? Zakaj pa me tako grdo gledaš, Kačur?“

„Nikoli ne gledam drugače, odvadil sem se!“ je odgovoril Kačur in topila se je samozavest, ki se mu je bila zdramila v srcu.

Stopila sta v gostilnico ter sedla v gosposko sobo

„Seveda, tam v Blatnem dolu!“ je vzdihnil Ferjan „Zakaj pa si bil tako neumen? Glej, par let sem sta rejši od tebe in ti si bil drugače veliko bolj pameter nego jaz — pa kaj je zdaj s tabo in kaj je mano?“

„Le to mi povej,“ mu je pogledal Kačur pazljivo v oči, „kako si to storil! Rad bi vedel... ker ne razumem tega, ne morem razumeti! Tako majhne, tako zelo nedolžne stvari sem jaz počel takrat; in zdaj... razvalina! Ti pa si, pravijo, steber naprednega učiteljstva; in zdaj... nadučitelj!... Tega, glej, ne razumem! Razloži mi!“

Kačur je govoril odkritosrčno; s srepim pogledom in napetim obrazom.

Ferjan se je zasmejal grohotoma.

„Takrat v Zapolju si bil otrok in si bil otrok v Blatnem dolu in si otrok še zmerom!... Kaj ne razumeš? Takrat, pred dvanajstimi leti, človek ni smel biti napreden... zdaj sme! Še koristi mu!“

„Kaj pa zdaj ne sme biti?“ je prašal Kačur.

„Ti bi torej zmerom rad bil tisto, kar človek ne sme biti?“

„Ne!“ je zmajal Kačur hitro in iztegnil roke. „Ne maram biti nič; ne tisto, kar smem biti, ne tisto, kar ne smem!“

„Nič torej?“

„Nič!“

„Tudi učitelj ne? Žalostne stvari so mi pravili o tvojih metodah... prinesel si jih bil pač s sabo iz Blatnega dola... No, zdaj sva v krčmi!“

Kačurja je izpreletel strah; ni več videl pred seboj Ferjana, temveč nadučitelja; in njegov obraz se mu je zdel teman in strog njegov glas.

„Jaz, gospod nadučitelj...“ je jecljal.

„Kaj?“ ga je pogledal Ferjan osupel.

„Nisem tako mislil... nisem mislil žaliti...“ se je izgovarjal Kačur s plahim glasom.

„Kaj pa ti je, zlodej? Kaj se ti je zmešalo?“ se je čudil Ferjan. „Tisto zaradi šole sem le tako omenil... se bo že napravilo! Zlovoljen si pač, potrt, raka imaš v srcu — odtod palica v šoli in kletev! Seveda — kako pa bi bil prijazen?“

„Saj se bom trudil... glej, Ferjan, zdaj vidim, da si blag človek... saj se bom trudil...“

„Nehaj! Kdo pa te bo poslušal? Verjamem, da bi se izpremenil človek v tvoji koži; ampak v staro babo — ne!“ se je razjezil Ferjan.

Kačur ni več vedel, kaj bi govoril in kako bi se opravičeval.

„Oprosti, Ferjan . . . meni je res težko na svetu! . . . Kar sem doživel, vse kar sem videl, odkar sem prišel iz Blatnega dola, mi je tako . . . tuje, nenavadno . . . ne vem kaj bi!“

Pogledal je na mizo.

„Ni bilo prav, da so me potegnili iz Blatnega dola . . . domač sem bil že tam . . . Zato sem prosil, ker sem bil navajen . . . in ker sem bil vselej vesel, kadar so odrekli . . . Ni bilo prav, da sem prosil . . . tam bi umrl v miru! . . .“

Ferjan ga je pogledal sočutno, toda tudi mnogo prezira je bilo v sočutju.

„Slab si bil!“

„Ne slab, Ferjan! Zdaj šele, ko se spominjam v daljavo, zdaj šele vem, koliko moči je bilo v meni! Ampak kaplja za kapljo . . . brez konca; nobeden sod ni tako velik, da bi nazadnje ne bil prazen . . . Saj nič ne veš! Kaj tisto — tam zunaj! Človek se otrese, pa je, in gre dalje svojo pot! Ampak tisto . . . tisto trpljenje med štirimi stenami, ki ga ne vidi ne svet, ne prijatelj, in ki ni poplačano nikoli! To bi moral poznati, Ferjan!“

„No . . . seveda!“

Očitno je bilo, da se je dolgočasil.

„Drugače . . . kako pa ženi?“

„Kako bi?“ je odgovoril Kačur osorno. „Tukaj je zdaj doma . . . jaz nisem!“

Obadva sta molčala.

„Skoro bo čas za kosilo, mislim!“ je pogledal Ferjan na uro.

„Čas je, res!“ se je vzdignil Kačur.

„Ali prideš jutri v čitalnico?“

„Morda.“

„Žena tudi?“

Kačur ga je pogledal.

„Seveda pride!“ —

Ko se je vračal Kačur tisti dan domov, so bil njegove misli vse bolj vroče in je bilo njegovo srce vs bolj polno nego poprej.

„Ne samo jaz, bratec . . . tudi ti si se izpremenil! . . . in čeprav nosiš zdaj novo suknjo: nič na bolje se nisi izpremenil kakor jaz!“ —

Žena je šivala, gladila obleko, pripravljala bluzo, krilo, klobuk; vroč je bil njen obraz in komaj se je ozrla na moža.

„Kaj res pojdeš?“ ga je prašala mimogrede, ko je nesla vroče železo iz kuhinje.

„Pojdem! Kamor ti, tja jaz!“ je odgovoril s hudobnim nasmehom in je gledal na razprostrto krilo, ki ga je likala z železom, na bluzo, ki je visela ob durih, na belo, čipkasto perilo.

„Za koga pa se tako napravljaš?“

„Zate najbrž ne!“

Videl je njen goli, polni vrat, njene gole, okrogle roke in je vztrepetal. Prijel jo je za ramo in je čutil žarko gorkoto njenega telesa.

„Zakaj pa si tako z mano?“

„Pusti me na miru, ko vidiš, da delam!“

Postal je še trenotek za njo; vzdignil je roko od njene rame, držal jo je skrčeno, napeto kakor kremplje, nad njenim vratom.

„Samo da bi pritisnil . . . tiščal . . .“

Zgenila je z glavo, zaropotala je z železom — in roka mu je omahnila. Šel je v svojo izbo, globoko skljućen, trepetajoč, in je legel oblečen na posteljo.

„Še to, kar sem dobil za borno plačilo, ni moje! . . . Slab, je rekel, da sem . . . in zelo sem slab! Zakaj nisem zgrabil . . . pritisnil . . .?“

Iz postelje ob zidu je gledalo nanj dvoje velikih, vodenih oči.

„Ata!“

Skočil je k njemu in ga je vzel v naročje.

„Ti . . . ti si moj! Čigav si?“

„Atov!“

„Seveda si moj . . . saj si tako bolan, ubožec!“ —

Stala je sredi izbe, v svetli obleki, vsa v čipkah n žametnih trakovih, na glavi klobuk z dolgim peesom in bel solnčnik v roki; gledal jo je in ni se mu eč zdela tako lepa, lep je bil samo še zardeli, eseli obraz.

„Ali pojdeš sam?“

„Pozneje pridem.“

„Kakšen obraz pa delaš? Kaj nisem lepa?“

„Ne!“

„Žalost velika, če tebi nisem pogodi!“ se je okrenila žena. „Pa zakleni vrata!“

Videl jo je še, ko je šumela mimo okna in je razprla solnčnik, da bi ji ne sijalo v obraz večerno solnce in ko jo je videl od daleč, je zapazil prvikrat, da so ji rokavice preozke in pod rokavom za palec prekratke.

Napotil se je šele, ko se je mračilo.

Šel je mimo krčme, svojega temnega, prijaznega doma.

„Kaj ne bi stopil rajši tja? Kdo mi bo tam kaj očital? Kdo bo tam moj gospod? Kdo mi bo paral srce, ki je že tako trudno?“

In stopil je v krčmo, ko je bil šele komaj pomislil.

„Tako gosposki nocoj?“ ga je prašal štacunar. „Kaj v čitalnico?“

„V čitalnico!“ je odgovoril čemerno.

„Pa sami? Brez žene?“

„Je že šla!“

Okrogli štacunarjev obraz se je zasvetil in zasmehljal.

„Tak je šla?“

Kačur ga je pogledal temno.

„Zakaj pa ta smeh? Zakaj pa tako vprašanje?“

„I!“ je skomizgnil z ramami štacunar. „Saj se vse lehko vpraša!“

Za drugo mizo je sedel pijan kmet, štacunarjev večni gost, kadil je iz kratke pipe, gledal je naravnost na Kačurja in se je smehljal tiho predse. Naposled je vzel pipo iz ust, pljunil je in se smehljal še bolj od srca.

„Tako ste učeni, gospod šolmašter, da znate nemško in laško . . . ampak ne vidite pa še za ped ne izpred nosa!“

„Kaj se to pravi?“ je prašal Kačur jezen.

„Nič se ne pravi! Kadar bo mene srbelo, se bom že sam praskal in svoje uši si bom sam česal!“

Kačur je hitro izpil in je šel. —

Minila je igra, tudi petje je že skoro minilo, ko je stopil Kačur med duri in pogledal v dvorano. V drugi klopi pred odrom, na rdečem žametu, zardela, srečna in ponosna, je sedela njegova žena; ne v bleščečih očeh, ne na žarečem, življenja polnem obrazu se ji ni več poznal Blatni dol, komaj še na čipkah pod vratom in za pestjo in na preveselem in preglasnem smehu. Poleg nje je sedel tisti mladi uradnik, tisti lepi fant s pšeničnimi kodri, nežno poltjo in z nelepim izrazom na ustnicah.

„Ni me ugledala!“ je pomislil Kačur. „In če bi pogledala sem, bi me ne videla! . . . Ampak potrpi!“

Mraz mu je segel v srce, do glave se mu je razlila zloba in se je prikazala na njegovem obrazu.

„Potrpi! . . . Še me boš ugledala . . . klečala boš pred mano in mi boš strmela v obraz z belimi očmi in boš vzdigovala sklenjene roke... Potrpi, kanalja!...“

Pesem, ki so jo peli na odru, je bila pri kraju. Tončka je ploskala, vesela, rdeča v lica, smehljajoča se blažena, kakor otrok, in se je ozrla. Roke so ji omahnile, kri je izginila iz njenih lic in njenih ustnic. Ugledala je njegov obraz, kakor ga ni videla nikoli: strahoten obraz iz teme, bled in spačen . . .

Kačur se je naglo okrenil.

V gostilni poleg dvorane so ga pozdravili glasno; Ferjan je vstal izza mize.

„Mislili smo že, da te ne bo, Kačur! Z veliko silo sem jim dopovedal, da nisi konservativec, da nisi klečeplazec in špijon! Sedi no! Tukaj zraven mene sedi! . . . Kaj pa ti je?“

Kačur je bil že zmerom bled in je trepetal.

„Slabo mi je bilo, drugega nič! . . . Čemu pa ta veselica nocoj?“

„Čemu?“ se je zasmejal Ferjan. „Kaj mora imeti vsaka stvar svoj namen? Veselica je pač; vsako leto je in zato je tudi letos . . . Ti ne moreš pozabiti na tiste čase, ko je imela vsaka beseda tudi svojo misel!“

Koncem mize, v tobakovem dimu, je sedel župan in se je ozrl veselo na Kačurja izpod črnih obrvi.

„Slabe čase ste pač doživeli . . . in zdaj Vas ne izpuste!“

Kačurju je bilo sitno v veliki, gosposki družbi; majhnega se je čutil in okornega; zato je pil hitro in vino se ga je lotevalo.

„Nocoj pa nam ne uideš, Kačur!“ je govoril Ferjan veselo. „Pripoveduj nam nocoj, kako je bilo; bodi vesel in izbubaj se! Poglej nas — saj smo sami pošteni ljudje!“

„Pusti me, Ferjan! Kaj se norčuješ? Prestar sem!“

Ferjan se je naslonil globoko na stol, spustil je iz ust gost oblak dima in je gledal pazljivo na Kačurja.

„Jaz pa mislim, da nisi samo star, Kačur!“

„Kaj še?“

Ferjan ga je gledal in se je smehljal prezirno.

„Takrat, ko te nič stalo ni, ko si bil mlad in sam, si lehko oral!“

Kačur je prijel kozarec s tresočo roko in ga je izpraznil. Jerin je položil Ferjanu roko na ramo.

„Ne Ferjan . . . tako ni!“

Ferjan je zamahnil; vino je bilo v njem.

„Takrat, o! Mlad, sam — kaj prihodnost? Zdaj: gospod župnik! — klobuk do tal! Gospod župan! — glavo do pasu! Gospod nadučitelj — he, ali veš Jerin, da me je moj prijatelj, tale Kačur, tituliral z gospodom nadučiteljem? Ko se tikava in ko sem mu bil drug?“

Kačur se je tresel; vsa kri mu je bila izginila iz obraza in kosti so mu stopile iz lic.

„Ferjan! Zakaj?“ je prosil s trepetajočim glasom in zakrvavelimi očmi.

„Saj smo te že spoznali! Farški si!“

„Kaj sem?“ se je začudil Kačur in se je ozrl po omizju.

„Farški!“ se je zasmejal Ferjan . . .

Petje je minilo v dvorani in družba se je usula v gostilno. Kačur je videl svojo ženo ob strani kodrastega fanta, suho učiteljico ob dolgem, kozjebradem uradniku in je slišal klepetavi glas ekspeditorice . . . toda vse je bilo kakor v zibajoči se megli, kakor v sanjah.

V dvorani se je oglasila godba in pari so vstajali vstala je tudi njegova žena, videl jo je iznad rame, dasi ni okrenil obraza.

„Kaj ne greš plesat?“ se je smehljal Ferjan.

Kačur mu je gledal v obraz z izbuljenimi očmi.

„Tvoja žena pleše!“

Kačur je molčal in je pil.

„Ti cunja! O ti cunja!“ se je nakremžil Ferjan in je pljunil.

„Kdo je cunja?“ je prašal Kačur s tihim, hripavim glasom.

„Ti! Ti!“ je vzkliknil Ferjan in se je smejal prezirno.

Kačur si je točil počasi, toda roka se mu je tako tresla, da se je izlivalo vino mimo kozarca. Okrenil se je k Ferjanu, oddahnil se je težko in je izpregovoril z mirnim glasom.

„Ti, Ferjan, ti si klečeplazec! Ti si cunja!“

„Kaj ne veš, s kom govoriš?“ je planil Ferjan.

„S klečeplazcem! S klečeplazcem! Poznam še vse tiste besede! . . . Obrni naju narobe, sebe in mene — in kaj se bo zgodilo? Za klaftro bom višji od tebe, kaj za klaftro, za sto klafter! Ti si danes steber — o siromašni steber! Kdo pa ti je dal kamen, da stojiš na njem, če ne jaz s svojim trpljenjem? Ti si bil cunja in klečeplazec in pijanec, ko sem jaz dolbel v krvavem potu tisti kamen, ki si se zdaj tako moško postavil nanj! — Kaj si rekel — kaj ne sme biti človek dandanašnji?“

Jerin je gledal na Kačurja s svetlimi očmi in je odgovoril.

„Socialist!“

„Prav! Bog vedi, kaj je to, ampak tebi na kljub, Ferjan, sem socialist! Kar si ti danes, sem bil pred petnajstimi leti! Zakaj? Ker nisem smel biti, ker je bilo trpljenja potreba... Kar sem jaz gnojil s svojo krvjo, si ti požel!... Tat!“ —

Ferjan je prebledel in si je grizel ustnice.

Valček je umolknil v dvorani.

„Ali vidiš svojo ženo?“ je prašal Ferjan z zlobnim, spačenim nasmehom.

„Kaj te briga moja žena?“ je odgovoril Kačur izza zob in se ni ozrl.

„Tudi jaz sem že plesal z njo.“

Kačur je strmel nanj z osteklelimi očmi.

„Tudi jaz sem jo že poljubil... na večer tvoje poroke!“

Kačur se je vzdignil omahovaje, zgrabil je kozarec in ga je zalučil Ferjanu v obraz.

Roke so se ga oklenile, nekdo mu je ogrnil suknjo, nekdo drugi mu je posadil klobuk na glavo in stal je na ulicah.

Jerin ga je držal trdo za roko.

„Spremim Vas do doma... Prav ste imeli... Ferjan je bil pijan...“

Kačur se je iztrgal.

„Stran! Ne maram nikogar! Stran!“

Jerin je postal v veži in je gledal za Kačurjem, ki je hitel po ulicah ter izginil v temo...

Počasi in zamišljen se je vrnil Jerin po stopnicah; šel je mimo dvorane in je pogledal vanjo; tam je plesala Tončka 's Ferjanom, ki je govoril zelo naglas, opotekel se časih in se zasmejal...

III.

Ferjan in Kačur sta sedela v konferenčni sobi. Kačur je sedel sključen, upiral je roke ob kolena, star in prsten je bil njegov obraz, njegove zakrvavljene oči so gledale topo.

Ferjan, že precej debelušen, nekoliko osivel, je bil očitno v zadregi; mečkal je v roki papir in je gledal na mizo.

„Tovariša sva bila nekoč!“ je izpregovoril in se je ozrl hipno in postrani na Kačurja. „Tovariša in prijatelja! Boga mi, resno se nikoli nisem pregreš proti temu prijateljstvu in če je prišla vmes kakšn neumnost, sva jo poravnala, kakor se spodobi... Ampak glejte, gospod Kačur —“

Njune oči so se srečale in nobeden jih ni povesil

„— tako se mora sčasoma nehati prijateljstvo!.. Še pred par leti sem Vas gledal tako, kakor sem Va videl nekoč, pred zelo davnim časom, ko ste stali više nad nami vsemi... ko smo še upali, da boste nekdaj... no, minilo je!... O vsem tem ni zdaj nobene govorice več... ne prašam Vas, v katerem političnem taboru stojite, to je Vaša stvar in skrb... zdaj Vam nisem več drugega kakor nadučitelj...“

„Kaj bo povedal?“ si je mislil Kačur. „Vem, kaj bo povedal!“

„Te besede sem rekel zategadelj, da ne boste več pričakovali od mene... kakšnih posebnih ugodnosti. Poslednja ugodnost je ta, da Vam svetujem sam, namesto da bi Vas naznanjal, kakor bi bilo potreba... Ali veste, kaj mislim?“

„Vem!“ se je smehljal Kačur topo.

Ferjan je vstal, stopil je bliže h Kačurju, njegov obraz je bil resen, toda prijazen in ves sočuten.

„Za Boga, Kačur, kaj res ni zate nobene pomoči več?... Zabavljaj proti nam, norčuj se iz čitalnice, iz pevskega društva, bodi navsezadnje socialist, ali anarhist, ali kar ti drago... samo vedi se kakor krščanski človek!... Kaj je treba teh škandalov v šoli? To se vse izve... pisali bodo kmalu! Pride kmet z gorjačo, ker si mu natepel otroka... ti, ki si bil nekdaj evangelist... ne zameri!... Seveda, če si zmerom pijan! Pij, prosim te, ponoči, ko te nobeden ne vidi, in se strezni do jutra! Kaj moraš piti podnevi? Ves dan?... Saj te je lehko sram pred...“

Ferjan se je vgriznil v ustnice in je stopil korak nazaj.

„Sami veste, kaj sem Vam hotel povedati. Ravnajte se, prosim!“ je izpregovoril s hladnejšim glasom in mu je ponudil roko.

„Že prav! Že prav!“ je kimal Kačur in mu segel v roko in je šel.

„Eno je posebno spomina vredno!“ je premišljeval Kačur. „Poprej so me zmerom izpraševali, kaj počnem doma, kaj jem, kaj pijem, s kom se razgovarjam, kakšne politične misli da imam, če hodim v cerkev in k spovedi, kakšno je sploh moje življenje in nehanje — in glej, nenadoma pride človek, ki me praša, kaj počnem v šoli! Premislimo — šola! Nekoč se mi je zdelo, da je vredna uvaževanja . . . mislil sem, da je lep in svet poklic . . . kdaj je bilo to? . . . No, Bog s preteklostjo! . . . In zdaj kar nenadoma, kakor da bi se opolnoči duh vzdignil iz groba . . . : kaj je s šolo? Glej, paglavci imajo dušo . . . ! Imenitno je to vprašanje in zelo tehtno, zato ga je treba premisliti!“

Stopil je v krčmo, sedel je v najtemnejši kot in si je privihal visoko ovratnik zimske suknje.

„Le sem z žganjem! Ferjan pravi, da nikar! Nalašč!“

Težke in lene so bile njegove misli; vlačile so se kakor megle preko ravni, tako nejasne, brezoblične.

„Glej ga, kako se je bil razšopiril nad menoj! Kdo? . . . Kaj mi more? Kaj se ne more dotekniti? Poizkusi naj!“

Pil je; zavijal se je še globlje v suknjo, v ovratnik. Mrzel zimski veter je vzdigal na ulicah zrahljani sneg in ga je zagnal v izbo, kadar so se odprle duri. Zadnji šolski dan je bil pred Božičem; od jutra že je ležal siv somrak nad vasjo, mračilo se je zgodaj popoldne, sneg je naletaval, droban in mrzel, zmerom gosteje iz nizkega neba in se je vzdigal v oblakih z ulic in streh, kadar je bušil veter.

Kmalu je pozabil Kačur na Ferjana in začutil v srcu znova in z večjo silo tisto tiho grozo, ki se ga je oklepala ob poslednjem času kakor z železnimi rokami. Izpil je hitro, zapel si je suknjo in je hitel domov.

„Za koga pa kuhaš ta čaj?“ je prašal ženo.

Ni se ozrla nanj.

„Kako pa, da že prihajaš nocoj?“

Kačur je pljunil na tla in je stopil v drugo izbo. V temi, na nizki, siromašni postelji, je ležal Lojze in je sopel težko, počasi. Kačur je prižgal luč; otrok j počasi okrenil velike, vodene, čudno svetle oči in j iztegnil tanke roke proti očetu.

„Kaj ste mi prinesli, ata?“

Kačur je privlekel iz suknje rožičev, fig in bonbonov.

„Na, Lojze Nastavi roke!“

Lojze je trudoma vzdignil glavo, nastavil je roke v perišče in se je zasmejal kakor nekoč, tiho, sunkoma; nato je bil spet resen njegov bolni, zgodaj ostareli obraz. Deset let mu je bilo, njegovo telo pa je bilo drobno in slabotno, kakor telo petletnega otroka, in se je izgubilo pod odejo; čelo je bilo še bolj izbočeno; viselo je ogromno nad drobnim, splahnelim obrazom, nad globokimi, svetlimi očmi.

Položil je darila na odejo in ni pokusil ne rožičev, ne fig, ne bonbonov.

„Ata!“

Kačur se je sklonil nizko k njemu.

„Ata, prav do ust . . . da ne bodo slišali mama!“

Kačur se je sklonil do njegovih ust in je čutil v lice vročo sapo.

„Ata!“ je šepetal Lojze težko sopeč. „Povejte, če je res! Ali bom res moral umreti?“

Kačurja je izpreletel mraz po vsem telesu in mu je segel do srca.

Zavil je Lojzeta v odejo, vzel ga je v naročje in ga je pritisnil k sebi.

„Kdo je tako rekel, Lojze?“

„Mama so rekli!“ je šepetal otrok in ga je objel z rokama okoli vratu. „Ali bom res umrl, ata?“

„Ne boš umrl! Jaz ne pustim!“

Ni tolažil samo otroka — upiral se je sam tisti mrzli grozi, ki mu je oklepala srce, kadar je pogledal na sinovo drobno, zgrbljeno, splahnelo telesce, na njegov sivi, ostareli obraz in je srečal plahi, mrtvi pogled njegovih motnih oči.

Hodil je z njim po izbi in ga je zibal v naročju.

„Zakaj pa misliš na take hude besede, Lojze? Ne poslušaj jih, in če si jih slišal, pozabi nanje! Kako bi mogel umreti, Lojze, ko te imam rad? Zdaj bo že kmalu Božič, pa ti bom napravil jaslice . . . sam jih bom napravil, lepe jaslice!“

„Samo zame?“

„Samo zate, Lojze! Tja ti jih bom postavil, v kot, k postelji! In ti boš dajal nanje rozine iz potice, da jih bodo ponoči pastirji nosili Jezusu!“

„Tudi lani sem jih dajal, pa jih je pojedel Tone, ko sem spal!“

„Letos jih ne bo; jaz bom sedel ob postelji vso noč in bom gledal, da se ne bo kaj zgodilo! In če se boš zbudil in ne boš mogel zaspati, se bova pogovarjala . . .“

„Tudi o mestu se bova pogovarjala, ata . . . tudi jaz bi šel rad v mesto, kakor Tone . . .“

Njegove oči so gledale svetlo, globoko, kakor v neznano čudo, v daljno lepoto, ki ni dana vsakemu, da jo ugleda.

„Tudi ti pojdeš v mesto, Lojze, in boš velik gospod . . . in ti me boš imel rad, kadar boš gosposki, ne boš se me ogibal, ne boš tako jezno gledal name, kakor Tone . . .“

„Zmerom vas bom imel rad, ata!“

Položil ga je na posteljo, spravil mu je roke pod odejo in ga je odel do vratu.

„Zdaj zaspi, Lojze! Nič ne misli hudih misli, nič ne sanjaj! Zbudil se boš zjutraj in boš zdrav in se bova igrala, kakor prej!“

Lojze ga je pogledal s prestrašenimi očmi.

„Kaj greste stran, ata? Ne hodite stran . . . ne nocoj!“

Čuden strah je bil v njegovem stokajočem glasu; izvil je roke izpod odeje in jih je iztegnil proti očetu.

„Nikamor ne pojdem, Lojze; zmerom bom blizu tebe in te bom slišal . . . Ti pa spi; lepo spravi roke pod odejo, da te ne bo zeblo, zatisni oči in misli na Božič in na Veliko noč in boš zaspal!“

Lojze je zatisnil oči napol in je gledal na očeta izza košatih trepalnic . . .

Kačur je stopil v drugo izbo in je zaprl natihoma duri.

„Kdo je bil tukaj?“ je vprašal šepetaje.

„Kdo da bi bil? Nikogar ni bilo!“ je odgovoril žena z rezkim, osornim glasom.

„Ne tako naglas! Otrok bo zaspal! — Jaz p sem slišal, da so se bila odprla duri in da je stop l nekdo v izbo in da si govorila z njim in da je šel . . . Kdo je bil? Moški koraki so bili . . .“

Z neizmernim zaničevanjem, s studom v nasmehu mu je pogledala v obraz in je oponašala njegov šepetajoči glas.

„Res? Moški koraki da so bili? Glej! Kako si uganil! Čudno, da še poznaš moške korake!“

„Kdo je bil?“

„Kaj zdaj že nobeden več ne sme v hišo? Pusti me na miru!“

Globoko sovraštvo je pogledalo iz njenih oči; srečalo se je z njegovim sovraštvom, lica so jima bledela — žival se je ozrla v žival . . . En sam hip je bil, omahnila sta obadva.

Kačur se je vrnil v izbo k sinu. Luč je bila privita in je svetila zaspano. Stopil je k postelji in se je sklonil. Lojze je dihal težko, tiho, v dolgih presledkih; izza pol zatisnjenih trepalnic so gledale bele oči; čelo je bilo potno in tudi na rokah je bil mrzel pot.

„Zaspal je!“

Po prstih je šel po izbi, odvil je luč še niže, postavil je stol poleg postelje in je sedel.

„Saj to ne more biti! Tako neusmiljen ni Bog, da bi mi vzel še to!“

V polumraku je videl pod sabo drobni, sivi, prezgodaj ostareli obraz in zdelo se mu je, da je zapisana tam povest njegovega življenja in tega življenja topo, ostudno trpljenje . . .

V čudni tišini, v polumraku, v zadehlem vzduhu so vstajali v njegovem nemirnem, v grozi vzdramljenem srcu spomini jasneje in razločneje nego kdaj poprej; videl se je v ogledalu in se je sam prestrašil. . .

Šel je nekoč mlad fant, napotil se je v svet z lahkim korakom in njegovo srce je bilo polno upanja. Pa ni bilo samo upanja polno, neizmerna ljubezen, vseobsežna, je bila v njem. Šel je in je ponudil od svojega bogastva, od svoje ljubezni ljudem. „Glejte, razbojnika, ponuja nam ljubezen — kamenjajte ga!“ Zgrnili so se okoli njega in so metali nanj kamenje in blato, dokler se ni zgrudil. . . In ko je vstal, je šel dalje, čez hribe, in je ponudil ljudem od svojega bogastva, od svoje ljubezni. „Glejte, razbojnika, ponuja nam ljubezen — kamenjajte ga!“ Zgrnili so se okoli njega in so metali nanj kamenje in blato, dokler se ni zgrudil... Takrat pa se je zgodilo čudo: pest blata je padla v njegovo srce in blato se je razlivalo zmerom više in je zalilo srce do vrha. Težko je bilo, tako da njegovi koraki niso bili več tako prožni in lahki kakor poprej; hrbet mu je klonil, glava se mu je povesila. In zgodilo se je drugo čudo; od tistega trenotka, ko je bilo padlo blato v njegovo srce, ni hrepenel več v višavo, ne v daljavo; ljubil je močvirje, temo vlažnega gozda, mračne zaseke, gluhe in pozabljene, skrite med hribi. In zgodilo se je tretje čudo; ljudje, ki so ga kamenjali nekoč, so stali zdaj kraj gozda, v gorkejšem solncu, ob močvirju, na trdnejši zemlji, nad zaseko, više v klancu, in so kazali nanj: „Glejte ga, ki nima ljubezni v srcu!“ In ko je zaslišal njih smeh, se mu je storilo inako, in — —

Kačur se je stresel; velika je bila njegova bridkost.

Segla mu je v srce plaha misel, medla, trepetajoča — kakor kresnica v mraku.

„Kaj ni več mogoče . . . ?“

„Ata!“ je zašepetalo iz postelje.

Kačur se je zdrznil; ugledal je dvoje velikih, motnih, čisto belih oči. Hitel je k mizi, privil je luč in se je vrnil k postelji.

„Kaj bi rad, Lojze?“ se je sklonil sinu prav do usten.

Ustnice so se zgenile, bele oči so strmele nanj.

Kačurja je izpreletel mraz, prijel je otroka za rame in mu je vzdignil glavo.

„Kaj bi rad, Lojze? Le besedo reci!“

Glava je omahnila; tanke, koščene roke so ležale na odeji.

„Saj ni res!“ je zaklical Kačur v grozi. „Saj ne smeš umreti, Lojze!“

Vzdignil ga je iz postelje in ga je stisnil v naročje. Lica so bila še topla, čelo je bilo še potno in zel gladko.

„Poglej me, Lojze!“ je prosil Kačur in noge s se mu tresle. „Samo poglej me, čeprav nič n rečeš!“

Tanke roke so visele mrtvo ob životu, ustnice se niso genile.

Kačur je odprl duri ter jih odpahnil z nogo na stežaj.

„Žena! Poglej!“ je zaklical s hripavim, izpremenjenim glasom.

Stopila je bliže; njen obraz je ostal hladan in miren.

„Kaj bi kričal? Mrtev je! Deni ga na posteljo!“

„Mrtev!“ je zakričal Kačur, tiščal je drobno truplo k prsim in je strmel z osteklelimi očmi . . .

Vso noč je sedel ob lepo postlani postelji, kjer je ležal sin ves bel in miren; vso noč in ves drugi dan.

Odtrgal se mu je bil del srca, del življenja je utonil v noč . . . tisti del, ki mu je bil najbližji in ki je bil vsa dediščina njegova iz preteklosti, ves njegov delež, namenjen mu od skope usode: spomin na greh in na ponižanje . . . Ko je gledal tisti beli, drobni, mirni obraz na postelji, tiste tanke, krempljem podobne, sklenjene roke, je slutil z grozo, koliko mu je umrlo, in z grozo je slutil, zakaj se je oklepal s toliko ljubeznijo tega bolnega telesca, ki je živelo v mraku . . . živa, počasi umirajoča, brezglasna, brez upora trpeča senca iz Blatnega dola . . . spomin na greh in na ponižanje . . .

Sedel je ob postelji in je pogledal teman in zlovoljen, če je kdo odprl duri v njegov hram.

„Kam? Kam zdaj?“ je premišljeval v globoki bojazni, kakor otrok, ki je bil izgrešil mater in stal na neznani cesti, med neznanimi ljudmi . . .

„Ni več poti — in zakaj bi še hodil? Kam?“

Stopil je v izbo Tone, ki je bil prišel na božične počitnice. Gosposki je bil oblečen, svetlo kravato je imel zavezano okoli vratu, lase je imel lepo počesane, njegov obraz je bil nežen, gladek, ustnice so bile napete samozavestno. Gledal je na mrtveca z mirnim, radovednim pogledom, brez žalosti!

„Glej, umrl je!“ je izpregovoril Kačur s trepetajočim glasom, kakor da bi bil povedal sinu pretresljivo novico.

„Saj vidim! Kaj pa bi imel na svetu, da bi živel?“

Okrenil se je in se je vrnil k materi. Kačur si je zakril obraz . . .

Mračno je bilo v izbi; z dolgim, sajastim plamenom je gorela sveča ob postelji, prasketala je in vzplamtevala, v večnem nemiru so se zibale sence na stropu, na stenah, na mrtvem obrazu. Zunaj je snežilo; veter je udaril časih ob okno, da se je streslo. Iz druge izbe se je glasilo žvenketanje čaš in kozarcev, razgovarjali so se poluglasni, veseli glasovi, buknil je časih smeh, udaril je ob duri kakor sneg ob okno.

„Ne puste ga, da bi spal!“ se je razsrdil Kačur in je odprl duri.

Za mizo so sedeli žena, Tone in mlad, gizdav uradnik z neumnim obrazom in debelimi, pohotnimi ustnicami. Na mizi se je kadil čaj, čaše so bile polne.

„Kaj pa Vi tukaj, ob tem času?“ se je okrenil Kačur k uradniku.

„Kaj bi?“ je odgovorila žena. „Na čaj sem ga vabila!“

Uradnik se je smejal nekoliko prezirno in je vstajal.

„Le ostanite!“ je vzkliknila žena.

„Stran! Takoj od tod!“

Uradnik je videl Kačurjev obraz, vstal je hitro ter si ogrnil suknjo; Kačur mu je odprl duri in jih zaloputnil za njim.

„Kdo pa je ta človek?“ je prašal ženo trepetajoč; tudi ona je trepetala in mu je gledala naravnost v obraz.

„Prašal bi ga bil!“

„Kje je tvoje srce, da si ga vabila nocoj?“

„Ne brigaj se za moje srce! Nisi se brigal zanje nikoli; zato tudi ni treba, da bi se nocoj!“

Videl jo je pred sabo bujno, kljubovalno in ves srd, izžet iz dolgega trpljenja, ga je dušil v grlu.

„Vlačuga!“

Oblila jo je temna rdečica.

„Še enkrat reci to!“

„Vlačuga!“

Strmela je nanj in je molčala; nenadoma se je umiril njen obraz in ustnice so se ji zavile v preziru in studu.

„Kdo bi ob tebi ne bil vlačuga? Kaj sem imela kdaj veselje od tebe? . . . In če bi jih bilo sto in še več, ki sem se pečala z njimi — ti mi ne smeš očitati! Ves svet sodi lehko in Bog bo sodil — ti pa nimaš pravice! Samo ti ne!“

Kačur je hropel, beseda mu ni hotela iz grla.

„Vlačuga, očitno se izpoveduješ?“

„Očitno!“ je govorila žena s hripavim, kričečim glasom. „Očitno, če je treba! Skliči vso občino, vse jih pokliči sem, pa ti bom s prstom pokazala tiste, ki so hodili k meni v vas! Ne maram nič več — nič več se ne bojim, nič več se ne bom skrivala pred teboj! Ves greh na tvojo glavo! Kaj si mi dal, od začetka do nocoj? Trpljenje, trpljenje, trpljenje brez konca! . . . Če nisem bila zate, čemu si me pa vzel? Če sem bila dekla — kaj ti je Bog dal zato pravico, da me ubijaš, tako počasi, kos za kosom? Da me uklepaš v ječo, kakor sem prejokala v ječi deset let, preden me Bog sam ni rešil? — Vlačuga! Prav si rekel! Kaj sem bila tebi kdaj kaj drugega? Kaj sem ti bila kdaj žena, da bi me bil vesel in da bi me pokazal ljudem: Glejte, to je moja žena? — Ponoči si me imel rad; ko je dan zazoril, me nisi več poznal . . . Vlačuga! Prav! Storila sem po tvoji volji!“

Sopla je težko, oči so ji bile polne solz, na njenih licih so se prikazale rdeče pege.

Sin je sedel za mizo; poslušal je bled, po vsem telesu trepetajoč.

Kačur je stal okamenel, zibalo se mu je pred očmi.

„Lažeš!“ je vzkliknil, stopil je z omahujočim korakom in je vzdignil pest. Sin je skočil k njemu in ga prijel za roko.

„Pustite mater!“

Kačur je videl pred sabo mlad, bled obraz in v blazni grozi, v hipu, ki je šinil mimo, se mu je zazdelo, da je spoznal ta obraz. Obraz njegov je bil — tistega človeka obraz, ki se je bil napotil nekoč, srce polno upanja —

„Izpusti!“

Sin je izpustil roko in omahnila je. Kačur mu je približal obraz, da se mu je skoraj doteknil lic — sin je videl čudno svetlobo v očeh in se je umaknil prestrašen.

„Poslušaj!“ je govoril Kačur skoro šepetaje in sunkoma. „Tebi bom povedal nekaj; samo tebi! Če ti bo kdaj hudo, kakor je bilo meni, in se boš spomnil pobožno name, te ne bo oskrunil ta spomin. Dal boš krvavo solzo za vsako ljubeznivo besedo, ki mi je nekoč nisi dal! Jaz pa ti odpustim — zakaj tudi ti se boš napotil na tisto pot in Bog vedi, če tudi tebi ne bo kanilo blato v srce. Zapisano ti je na obrazu, da se boš napotil in takrat se boš časih spomnil name . . . Ali si vse razumel, kar sem ti povedal?“

Zategnil je ustnice v čuden, otroški smehljaj; sin je strmel nanj in strah se mu je vzdigal v srcu.

Kačur je stopil v izbo, poljubil je mrtveca na obedve lici, očedil je svečo, da bi gorela svetleje, nato si je oblekel suknjo.

„Kam, ata?“ je prašal sin.

Kačur je šel skozi izbo, smehljal se je in ni izpregovoril.

„Pusti ga, naj gre, kamor hoče!“

Odprl je duri.

„Tako je! To je bila beseda: naj gre, kamor hoče!“

In šel je brez slovesa . . .

Veter je bil zunaj in sneg, njemu pa je bilo čudno toplo.

„Kakor pred dvajsetimi leti!“ je premišljeval smehljaje. „Sam . . . svoboden! . . . Ampak zdaj imam že bridke izkušnje, zdaj bom vedel, kod drži prava pot!“

Sme al se e od srca.

„O, zdaj ne bom pel credo, kadar je gloria!. Ljudi je treba najprej spoznati, čas, okolščine . . . potem previdno, po prstih . . . Po času se mora ra nati človek, ne po sebi! In kadar ni vetra, je tre počakati, da bo zapihal . . . Če je človek svojeglaven .

rine sam dalje . . . ne napravi nič, pade v blato . . . Če se ravna po drugih, drži lehko roke križem in čas dela zanj . . . To je; jeseni sem mislil sejati in žeti spomladi! . . . Glej!“ je postal na ulicah in sneg se je podil mimo njega. „Vse to bi bil še moral razložiti sinu . . . Ko bo hodil, siromak, brez naukov?“

Noge so ga zanesle v krčmo in šele ko je bilo žganje pred njim, je zapazil, da sedi v svojem kvartirju.

„Kaj tako veseli, šolmašter?“ se je začudil štacunar. „Saj Vam je umrl sin!“

„Umrl! Umrl!“ se je smehljal Kačur in si je mel roke. „Umrl! Vsi so umrli! Žena tudi!“

Gostje so se ozrli nanj.

„Vsi!“ se je smejal in je pil. „Sam sem zdaj, čisto sam! Zdaj boste šele videli, kdo sem jaz!“

Popil je žganje, zavil se je tesneje v suknjo in se e vrnil na ulice.

Zunaj vasi, na veliki cesti, je bil veter močnejši in je nosil sneg v gostih oblakih visoko v temno nebo.

Bil je Kačurju naravnost v obraz, odnesel mu je klobuk in mu je odpenjal suknjo.

„E!“ se je smehljal Kačur in se je opotekal trudoma dalje. „Lepše vreme je bilo takrat, ko sem se napotil prvikrat . . . Solnce je sijalo! . . .“

Veter mu je odpel suknjo, da je zavihrala ter ga potegnila v stran. Lovil se je ob cesti, zamahnil je z rokama po zraku . . . po kantonskem kamnu se je razlila kri in je curljala v sneg . . .

„Dobro sem hotel, odpustite!“ se je smehljal Kačur in je iztegnil roko. Iztegnil je roko, zakaj tisti kovač, ki je bil obležal ob cesti s preklano glavo, se je sklonil k njemu; prijel ga je pod pazduho in ga je vzdignil; bled je bil njegov obraz in usmiljeno, po čelu, čez oko, mu je curljala kri . . .

V zalogi **„Slovenske Matice“** je še dobiti sledeče zvezke **„Knezove knjižnice“:**

Prvi zvezek:

Fr. Levec: Ant. Knezova ustanova (s podobo).
Dr. Fr. D.: Gospod Lisec. Povest.
Bogdan Vencelj: Ženitev Ferdulfa vojvode. Povest v verzih.

Drugi zvezek:

Ivan Gorec: Gorski potniki. Povest.
Pavlina Pajkova: Planinska idila. Povest.
Fr. Levec: Matija Valjavec. Životopis (s podobo).

Tretji zvezek:

Anton Funtek: Smrt. Epsko-lirske slike.
Fran Govékar: Ljubezen in rodoljubje. Povest.

Sedmi zvezek:

Fr. Ks. Meško: Iz mojega dnevnika.
Podgoričan: Za možem . . . . Slika.
Dr. Fr. Zbašnik: Pastirica. Povestica.
Jos. Kostanjevec: Čez trideset let.
J. M. Dovič: Z diplomo in brez diplome. Noveleta.
Ivan Cankar: Potovanje Nikolaja Nikiča.
Fr. Levec: Dr. Fr. Prešeren.

Osmi zvezek:

Ivan Cankar: Tujci.
Fr. Ks. Meško: Črtice.
F. J. Doljan: Lajnar. Slika iz življenja.

Deveti zvezek:

Ivan Cankar: Na klancu.

Deseti zvezek:

Ivan Cankar: Življenje in smrt Petra Novljana.
Jos. Kostanjevec: Ella.

Enajsti zvezek:

Ivan Cankar: Križ na gori.
L. Devetak: Spomini na gospoda Ignacija Brunna.

Dvanajsti zvezek:

Ivan Cankar: Potepuh Marko in kralj Matjaž.
Ivan Cankar: V mesečini.
Jos. Kostanjevec: Brez zadnjega poglavja.

Trinajsti zvezek:

Ivan Cankar: Martin Kačur. Življenjepis idealista.

„Knezove knjižnice“ prvi, drugi, tretji, osmi, deveti, deseti, enajsti, dvanajsti in trinajsti zvezek stanejo po 80 h izvod, sedmi po 1 K.

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.